

KRIMINOLÓGIAI TANULMÁNYOK

50.

Országos Kriminológiai Intézet

KRIMINOLÓGIAI TANULMÁNYOK

50.

JUBILEUMI KÖTET

BUDAPEST, 2013

Közvetési
az Országos Kriminológiai Intézet

A sorozatot 1962-ben alapította dr. Gödöny József

Főszerkesztő:

Dr. Vókó György
az Országos Kriminológiai Intézet igazgatója

Felelős szerkesztő:

Dr. Tamási Erzsébet

© Dr. Vókó György
© Országos Kriminológiai Intézet, 2013

ISSN 1586-4596

TARTALOM

TAMÁSI ERZSÉBET

Előszavak – utódokhoz

7

GÖDÖNY JÓZSEF

A bűnözés új jelenségei

15

PUSZTAI LÁSZLÓ

A bűnözés előrejelzése

27

KRÁNITZ MARIANN

Prostitúció fiatal korban – tinédzser prostituáltak

65

RÓZSA JÁNOS

Az emberölésekről

105

MÜNNICH IVÁN

Az emberölést elkövetett személy lélektanáról

135

POLT PÉTER – GERENCSÉR BALÁZS – NAGY RÉKA

A magyar ügyészség az Alaptörvény elfogadása után

175

BELOVICS ERVIN

A jogos védelem új rendszerének kialakulása a magyar büntetőjogban

193

IRK FERENC

Teljesítmény és biztonság viszonya a kockázattársadalom szervezeteinek működésében

Makrokriminológiai megközelítés

207

VIRÁG GYÖRGY

Miért erőszakolják meg a férfiak a nőket?

Gondolatok és elméletek a szexuális erőszakról

225

VÓKÓ GYÖRGY

A büntetés-végrehajtás sajátosságai és tapasztalatai Európában

245

Repertórium 1962–2013

261

Nem igényel bizonyítást, hogy a kriminológia a társadalmi változásokra érzékenyen reagáló társadalomtudomány. A nagy történelmi átalakulás, a magyar rendszerváltozás kiélezett és ellentmondásokkal teli történései kétséget kizáróan meghatározták a vele szimbiózisban élő társadalomtudományok művelését és a művelőik reakcióit egyaránt. Azt is tapasztalhattuk, hogy a számítógép elterjedése, az internet elérhetősége nemcsak megkönnyítette a kutatók munkáját, nagy segítséget nyújtva a tudományos információk gyors hozzáférésehez, de eközben fenekestül felfordította vagy talán lemeztelenítette a korábbi valós és álságos szakmai értékrendet is. A minőségi kutatások, a hosszú időt igénylő, sokoldalú megközelítés, az elmélyült szakirodalmi ismeretek, az olvasottság, mondjuk ki: a műveltség, ma már csaknem üres és követhetetlen kíváncsi lett. A felgyorsult társadalmi mozgás követéséhez, értelmezéséhez a társadalomtudományok turbóztatása társult¹. Gyorsan, sokat, sok helyen kell megjelentetni. A gondolkodáshoz azonban idő kell, idő híján pedig a mennyiség maradt a teljesítmény egyetlen értékmérője. Kihalni látszik, eltűnik, ha úgy tetszik, nem bírja a versenyt a minőségi, tartalmas és hosszú időt igénylő kutatás, és vele együtt vonultak vissza a tempót felvenni nem képes kutatók is. Tömegteljesítmény, impaktfaktorizmus, másodkézből vett újrafeldolgozások, elméleti ismeretek nélküli empiria, számok, táblázatok bővületében, semmitmondó közhelyekkel tűzdelt kutatások lepték el a társadalomtudományok nemzetközi porondját is. A kutatásokhoz támogató, szponzor, megrendelő kell. Nem csoda, ha a felnövekvő tudósgeneráció tagjai projektekben, konferenciákban, workshopokban és ugyanezen a bázison működő nemzetközi kapcsolatokban gondolják a tudomány művelését². Felnő egy olyan nemzedék, amely már nem is ismeri fel a „valódi” tudóst, és egyre több olyan szerzővel találkozunk, akinek írásai olvastán maga is érzi, hogy meztelen a király. A média demokratizmusa már nem fedezi a korábbi „kölcsonös, baráti félrenézések mindegyikét”, a hatalomból fakadó arroganciát, és nem is ritkán bemutatja a tudományos élet fonákját. Hallhattunk Wikipédia-tudományról, plágiumról, másolásokról, még az sem maradt titokban, ha kapcsolat, helyezkedés dönt tudományos fokozatokról, állásokról, oktatói helyekről, kitüntetésekéről. Verseny, pénz, önmegvalósítás. Miért pont a tudományok területéről hiányozna ez a szentháromság? Hatalom, presztízs, népszerűség, azaz a SIKER eléréséhez vezető ősi út láthatóan nem sokat változott, mindössze az ideológiai kényszer váltotta fel a pénzszerzés szorítását.

A teremtés üzenetét, az emberséget, a tudást, mások tiszteletét minden korban csak kevesek vitték tovább. Harminc igaz, aki nem üvöltött együtt a farkasokkal...

---

¹ Nem untatom az olvasót a szövegben szereplő megjegyzések széles körű igazolásával. Meggyőződésem, hogy a tudományos minőség mérése és változása körüli vitákat minden kutatótársam ismeri, mert ismer-nie kell. Ki a Magyar Tudomány 1989 és 2012 közötti számainak valamelyikéből, míg mások a Népszabadság 2010. március és május közötti akadémikusi vitájából, hogy csak a leghangosabbakat említsem.

² Laki J. – Palló G.: Projektvilág és informális hálózat a tudományban.
http://21st.century.phil-inst.hu/2001_dec_konf/LAKI_PALL.pdf

A kizárólag a hatalom, kényszer, erőszak, megfélemlítés eszközével „sikeresekké válók” világa mindig is idegen volt attól, amit több ezer éve tudománynak nevezünk. Minden kis jel, erőfeszítés, amely az egyetemes emberi gondolat fennmaradásáért önző érdek nélkül születik, volt és marad az emberi faj egymás ellen elkövetett gonoszságainak egyetlen mentsége. Jöhet válság vagy átalakulás, mindegy, mit diktál vagy kényszerít ki az aktuális kor, a „mainstream” alól mindig kitűnik a tisztességre, a minőségre törekvő igyekezet.

A kissé pesszimista bevezetés érthető lehet egy az élet sötét oldalát kutató tudomány képviselőjétől. A kriminológia, kutatási tárgyából adódóan, pesszimista tudomány, de azokra, akik nap mint nap a gonoszság, a szenvedés, a bűn, az emberi tévedés és esendőség szakadékába néznek, bizony „visszanéz a mélység”, ahogy Nietzsche írja, és nincs más kapaszkodójuk, csak az örök optimizmusuk.

Jelen kiadványunk írásai egy aprónak mondható tudományos közösség ötven év alatt létrehozott tudományos munkáin keresztül méri meg saját múltját és mélységét.

***

Egy tudományág arról ismerszik meg, hogy tanítják és tanulható, nemcsak tanszékei vannak és tudományos fokozat szerezhető belőle, de kutatóik mondandóját is jegyzik, mégpedig írásban. A kriminológia fiatal tudományág Magyarországon, bár néhány helyen, kevesen művelik, mégis a felsorolt kritériumok szinte mindegyikének megfelel. Igaz, amúgy magyar módra. Kriminológus végzettségről ma Magyarországon még senkinek sincs papírja. A kriminológus-mesterképzés alig kezdte meg működését, mostanáig ezzel az interdiszciplináris társadalomtudománnyal nálunk egyedül a jogászképzés keretében ismerkedhetett meg az érdeklődő. Jogot oktató intézményekben is csak néhány kutató foglalkozik kriminológiával. Az ország, nevében is e tudomány köré szerveződött intézménye, az Országos Kriminológiai Intézet kalandos, olykor bizonytalan múltja és jelene tükrözi e diszciplína helyét és küzdelmeit a tudomány és a tudománypolitika területén. A kriminológus kutatóknak kutatásaik eredményéről írásban beszámolni leginkább jogi, szociológiai folyóiratokban van lehetőségük. A kriminológiára szakosodott egyetlen magyar intézmény, az OKRI évente megjelenő belső, forgalomba nem kerülő kiadványa majdnem az egyetlen, a kriminológia köré szűkített választék.

A fennállásának ötvenedik évfordulóját 2010-ben ünneplő intézetről emlékkötettel, konferenciával emlékeztek meg rangos magyar és külföldi előadók, kutatók és politikusok. Az idén az intézmény évente megjelenő kiadványának ötvenedik száma ad alkalmat a szerény számvetésre.

Ha a tudomány múltjában tájékozatlan érdeklődő olvasó ismerkedni kíván ezzel a periodikával, elsőre talál ötven számot, öt igazgatót, négy cím alatt, többszöri borítóváltást, számtalan szerzőt és cikkek sokaságát. Azon sem lepődhet meg, hogy ez a kiadvány is korának gyermeke: nemcsak az intézetben folyó kutatómunka tükrözi, de rányomja bélyegét az adott időszak ideológiája, kriminálpolitikája. Már az is csoda, hogy 1960-ban létrejöhetett egy a bűnözés kutatására összpontosító intézmény és az eredményei a tudomány szabályai szerint nyilvánosságra is kerülhettek. Egy olyan korból, amikor is az ideológia szerint a bűnözés csak átmenetileg létezhet és kihalóban van, mára abba az időszakba érkezett, amikor nemcsak az ideológiában, de a mindennapi valóságban is a bűnözés témája szinte uralja a közbeszédet, a médiát és a politikát.

Ennek az ötven évnek a történéseit fordítja le a kriminológia nyelvére a – továbbiakban (a többszöri címváltozástól eltekintve) röviden csak *Kriminológiai Tanulmányok*nak nevezett – kiadvány.

Az OKRI tevékenységéről tíz-, tizenöt, húsz-, huszonöt és negyven-, majd ötvenéves fennállásakor az aktuális igazgatók rendre megemlékeztek. Beszéltek és írtak az intézmény eredményeiről, gondjairól, és vázolták a jövő feladatait. A szó azonban elszáll, a kutatások, a kutatók munkájának értékét a leírt szöveg maradandósága és leginkább jelenbeli időszerűsége határozza meg. Egyetlen társadalomtudomány területén sem könnyű használható tudományos eredményeket produkálni. Az állandó változások, a bonyolult összefüggések szinte kiszámíthatatlanná, nehezen megjósolhatóvá teszik a vizsgált társadalmi jelenségek jövőjét. Különösen nehéz ez a kriminológia esetében, amely nemcsak elméleti síkon vizsgálja a bűnözést, de aktuális, a kriminálpolitikát befolyásoló, alkalmazott tudományként is aposztrofálja magát. Adott korban, adott helyzetben a kutatás lehet hasznos és fontos, majd a változások lenullázhatják, sőt akár károsnak is nyilváníthatják ugyanazokat az eredményeket, gondoljanak csak a „cigánybűnözés” korábban szakmailag korrekt és bevett használatára és mai értelmezésére, tilalmára...

A *Kriminalisztikai Tanulmányok* címen indított kiadvány nyilvánvalóan az intézet akkori elnevezése szerint (Országos Kriminalisztikai Intézet) kapta a nevét. Az eredeti célkitűzés, egy kriminológiai intézet működtetése a kriminológia tudományának politikai bojkottálása miatt hosszú ideig, 1999-ig szóba sem kerülhetett. Csak mellékesen jegyzem meg, hogy a jogászhallgatók többsége még ma sem tud különbséget tenni a kriminológia és kriminalisztika között, bár mindkettőből vizsgázniuk kell...

Ebben a kis létszámmal működő intézetben, amelyet az elmúlt ötven évben elsősorban a társadalmi változások negatív kísérőjelenségei hoztak „divatba”, minden szomorú tudományerőzió ellenére jó néhány értékes, tudományosan is emlékezetes eredmény született. Ezekből ad ízelítőt a *Kriminológiai Tanulmányok* ötven év alatt megjelenő írásainak összegzése.³ Önmagunkat csapnánk be, ha azt állítanám, hogy minden megjelent szöveg maradandó és figyelemre méltó. Itt sem múlt el nyomtalanul a „minél több, de annál rövidebb írások” megjelentetésének kényszere. Sürget az előbbre jutás, a fokozatszerzés, a hivatkozási rendszer, az éves terv, és akadályoz az időhiány, a töméntelen és folyamatosan ömlő, szinte megemészthetetlen szakirodalom. Naprakész ismeretek birtokában lenni a társadalomtudományokban ma teljességgel lehetetlen. Ráadásul a kriminológia interdiszciplináris tudomány, alapvető elvárás, hogy a művelője jó néhány tudományágban jártas legyen, de legalább alapismeretei legyenek, és természetesen a joghoz is értsen. A kiadvány olvasói számára szembeűnő, hogy az idő haladtával a tanulmányok egyre rövidebbek lettek, viszont a szerzők száma egyre gyarapodott. Több kutató, több kutatás, rövidebb beszámolók. Nemcsak a kiadvány nevéből, de a tartalmából is kikopott a kriminalisztika, ma már csak egyetlen kutató tartja ezt a frontot. Megnőtt az empirikus kutatások száma, és rövidültek vagy éppenséggel hiányoznak az összefoglaló, elemző, elméleti írások.

---

³ A jelen kötet végén megtalálható a kiadvány szerzők szerint összeállított teljes repertórium, 1962-től 2013-ig.

Az OKRI kiadványának anyaga, ahogy minden társadalomtudomány berkeibe tartozó írásmű, a társadalmi fordulatnak megfelelően korszakolható a rendszerváltozás előtti és utáni évekre. Tagadhatatlan, hogy az első számokat a kiadvány nevében is hangsúlyozott kriminalisztikai kutatások jellemzik, valamint az írásokat kísérő kötelező, ideológiai „vörös farok”, azaz a szocializmus és a bűnözés összehangolásának kötelezettsége. A hangoztatott rendező elvek ellenére a tanulmányok tudományos színvonala, a lényeglátás, a kutatások mélysége, elméleti és empirikus megközelítése a legtöbb esetben kiállja az idők próbáját. A szerzők, *Cséka Ervin, Molnár József, Viski László, Vermes Miklós, Kertész Imre, Raskó Gabriella* vagy *Katona Géza*, hogy csak néhányukat említsem, írásából az ideológiai kényszerűségből fakadó kettősségek ellenére sem hiányzik az elméleti, jogalkalmazási és más társtudományok eredményeinek felhasználása. Azaz a tudományos felkészültség és a nélkülözhetetlen koncepció. Van mit tanulniuk napjaink kriminológusainak. Nem is szólva a nemzetközi szakirodalom naprakész ismeretéről. *Székely János* több éven keresztül adott összefoglalást az aktuális külföldi írásokról, ez a jó és hasznos szokás azóta tökéletesen kihalt a kiadványból. A jóindulat azt mondatja, talán azért, mert minden kutató olvas idegen nyelven...

A megjelent kötetek írásainak többségében felismerhető a sokféle megközelítés, a különféle tudományágak eredményeinek felhasználása. Történelem, szociológia, pszichológia, pedagógia, biológia vagy éppen az informatika magas fokú ismerete mellett a bűnügyi tudományok valamennyi ágazatának, de a nemzetközi jog, a környezetjog tudományos ismeretét is jelzik a megjelent munkák. Az írások tükrözik a kutatók érdeklődésének intenzitását, ismereteik mélységét, ahogy a beleölt idő mennyiségét is, és nem utolsósorban a kutató tehetségét. Utóbbi kivételével minden más megtanulható és megszereshető képesség, csak idő és jó tanár kell hozzá. Az OKRI-ban voltak és vannak követhető kutató személyiségek. A nevek változnak, az elődök kutatási területén fiatalok jelennek meg, ahogy mindez az emberölés, a prostitúció vagy a szexuális bűnözés kutatása esetében is tapasztalható, de említhetném a korrupciót vagy éppen a büntetés-végrehajtás kérdéseit is.

***

Az olvasó kezében tartott megemlékező kötet tagadhatatlanul VIP-szemléletben készült. Az összeállítás célja az volt, hogy egyrészt kiválassza az elmúlt öt évtized anyagából a mai kutatók számára is tanulsággal szolgáló írásokat, mégpedig azoktól a kutatóktól, akik már védtelenek, nem szólhatnak vissza, nem figyelmeztethetnek, csak egy másik világból figyelhetik az utódokat.

A másik rendező elv tagadhatatlanul némi büszkélkedés volt. Egy intézmény sorsa, munkásságának színvonala döntően a vezetőitől függ. Mindenfajta felelősséget ők viselnek, meghatározhatják a beosztottaik munkakörülményeit, befolyásolhatják a kutatási lehetőségeiket, ítékezhetnek a munkáik sorsa felett. Választásaik és döntéseik maradandó nyomot hagynak sorsokon és kiadványokon.

A Kriminológiai Tanulmányok létét, miként az intézetét is, a kezdetektől a Legfőbb Ügyészség biztosítja és támogatja. Hivatal és tudomány, elmélet és gyakorlat, jogtudomány és társadalomtudomány, azt is mondhatnám, látszatra tűz és víz. Kétféle megközelítés, különböző gondolkodásmód, másfajta munkamódszer, eltérő kifejezőmód.

Nem kis erőfeszítést, türelmet, együttműködési hajlandóságot igényel ez a házasság. A kölcsönös megértést és tiszteletet ez az immár ötvenedik számot megért kiadvány is bizonyíthatja.

Átadás

A kötet első részének kiválasztására a tisztelgés, az emlékezés és a tanulás jegyében került sor. A szerzők már nem élnek, de üzenhetnek. Az újra közölt, a korábbi számokban megjelent írásaik tanulságain alig fogott az idő.

Az alapító *Gödöny József* és a poszton őt követő *Pusztai László* néhai igazgatók szép számú írásai közül az itt olvashatókban az előrelátás biztonsága a közös. A rendszerváltás előtti és utáni mozgalmas évekből származó cikkeikben mindketten tudományos prognózist állítottak fel, mégpedig igen magas találati aránnyal. Nem kis dolog ez a társadalomtudományokban, különösen egy ismeretlen és gyökeres társadalmi változás esetén.

Gödöny József 1988-ban elemzi a bűnözés akkori helyzetét és a bűnözés terén olyan folyamatokat látat előre, amelyek azóta már sajnálatosan bizonyossággá váltak. Az akkoriban alig tapasztalható szervezett bűnözés kriminológiai aspektusának felvázolása mellett, azonmód végiggondolja annak esetleges büntetőjogi, dogmatikai problémáit is. A bűnszövetség, csoportos elkövetés és a szervezett bűnözés azóta is viták közepette kialakított jogi kiformalása és alkalmazási nehézségei bizonyítják, mennyire idő előtt észlelte és tapintott rá a kérdés jogi dogmatikai elevenére. Ugyanez mondható el a tanulmány további részeiről is, vonatkozzék az a kábítószerrel visszaéléssel kapcsolatos megállapításainak vagy éppen a közveszélyes munkakerülés helyére lépő munkanélküliség kriminogén hatásának előrevetítésére. És természetesen nem hiányzik a mindig is jelenlévő okok számbavétele sem, legyen az a bűnmegelőzés fontossága, a hátrányos helyzet mérlegelése vagy éppen a média hangulatformáló szerepe.

Pusztai László 1990-ben szinte továbbszövi elődje víziójának fonalát. A bűnözés előrejelzése kapcsán megkísérli a lehetetlent, azaz megválaszolni, mi várható a bűnözés területén a rendszerváltás után. Pontosan tudja, hogy nincs új a nap alatt, hiszen, mint írja: „...igen nehéz olyan agyafúrt bűncselekményt előre vetíteni, amelyre ne találna példát napjaink bűnügyi krónikájának lapozója”⁴. Ma, amikor a kriminológia tudományos (vagy annak álcázott) eredményeit szinte naponta használják a kriminálpolitikában, rendkívül fontos, „*hogy a megfelelő kriminálstratégia kiválasztásához álljon rendelkezésre minél részletesebb kriminálprognózis*”⁵. A megbízható és tudományos előrejelzés készítésének részleteiről, a kriminálstatisztika határaitól és az azóta igencsak mellőzött latenciakutatások fontosságáról tesz tanulságos megállapításokat. „*Régi tapasztalat, hogy a »túlkriminalizálás« a büntetőjog preventív erejét gyengíti, mégis nagy a hajlandóság a nem kívánt jelenségek adminisztratív megoldására.*”⁶

Nem sok új maradt a nap alatt...

---

⁴ Pusztai L.: A bűnözés előrejelzése. In: Gödöny J. (szerk.): Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 27. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1990, 64. o.

⁵ Uo. 74. o.

⁶ Uo. 122. o.

Az emberöléshez kapcsolódó kutatásokban nem bővelkedik a kriminológiai szakirodalom. *Münnich Iván* 1973-ban végzett látványos és azóta ismétlés nélküli vizsgálatot az emberölést elkövetők személyiségéről, lelki indítékairól. A kutatásról megjelenő tanulmány nemcsak igen terjedelmes, de valljuk be őszintén, az átlagolvasó (kriminológus) számára nehezen érthető, igen elmélyedt szakpszichológiai ismereteket feltételez. Választhatunk volna a szerzőtől sokkal egyszerűbb és talán népszerűbb tanulmányt is, de ez az írás mélyebb tanulsággal szolgál. A kriminálpszichológiát ugyanis igen kevesen művelik nálunk, annál nagyobb érdeklődés veszi körül az oktatásban és a médiában is. *Münnich Iván* írása erőteljes üzenet és intelem, hogy ki kezdjen a „húrok pengetéséhez”. Figyelmeztet, hogy milyen óriási és speciális felkészültség, szakirodalmi ismeret, a nemzetközi kutatások és módszerek biztos alkalmazása és a tanulságok felismerésének képessége szükséges a színvonalas kriminálpszichológiai kutatáshoz.

Rózsa János 1979-ben készített tanulmányt az emberölésről. A kötetünkben megjelenő összefoglalás bizonyítéka annak, hogy trükkös ábrák és látványos táblázatok nélkül is lehet lényegre törő, információkkal teli, gondolkodásra készítő, mindenféle közhelyeket mellőző tudományos művet alkotni. Ebben az írásában nincs fontoskodás, egyszerű stílus, sok szempontú elemzés jellemzi. Ajánlom figyelmébe mindenkinek, aki a családon belüli erőszakról információkat szeretne egy olyan időszakból, amikor ez a téma még nem volt divatban. *Rózsa János* munkája nemcsak az emberölés kriminológiáját, szociológiát járja körül, de fontos elemzést ad a jelenség büntetőjogi gyakorlatáról is. Üzenete egyszerű és utánozható. Valahogy így működhet jól jog és kriminológia egy személyben.

Az elődök munkáin nemcsak a szakértelem, de a tudományos előrelátás és problémaérzékenység is meglátszik.

Kránitz Mariann 1991-ben az akkoriban a tudományos érdeklődés perifériáján is alig észlelhető témáról írt információgazdag tanulmányt. A fiatalkorúak prostitúciójának kérdését ma is inkább politikai, mint tudományos érdeklődés veszi körül. Pedig, ahogy *Kránitz Mariann* írja: „*a gyermekprostitúció társadalmi intézménnyé válása nem más, mint szociális öngyilkosság*”⁷. Tanítani lehet, hogyan kell lényeges megállapításokat tenni, korrekt, használható definíciót megfogalmazni és egy kérdéskört több oldalról megvilágítani, szakirodalmat értelmezni. Sajnálatos, hogy ezt az írást a szakmai közvélemény ma alig ismeri, remélhetően ismételt megjelenítése hasznos lesz a téma kutatói számára.

Átvétel

Kötetünk második részében nem egyszerűen tudományról és kutatásról tesznek tanúbizonyságot a szerzők.

Ma a tudományos kutatások megszervezése és a lehetőségek megteremtése legalább olyan nélkülözhetetlen, mint a feltaláló, elemző kutatómunka.

Az elméleti és a gyakorlati ismeretek és a hivatalok örök konfliktusának feloldását jól demonstrálja a kötet szerzőinek pozíciója és tudományos teljesítménye közötti összhang.

---

⁷ Kránitz M.: Prostitúció fiatal korban – tinédzser prostituáltak. In: Gödöny J. (szerk.): Kriminológiai és Kriminálpszichológiai Tanulmányok 28. BM Kiadó, Budapest, 1991, 137. o.

Az intézet felügyeletét ellátó Legfőbb Ügyészség jelenlegi két vezetőjének és valamennyi volt és a hivatalban lévő intézetigazgató írásán keresztül láttatjuk, mit tudunk. Sőt még ennél is többet: mennyit ér a tudásunk.

Aligha lehet nagyobb elismerése a tudománynak, legyen az jogtudomány vagy kriminológia, hogy ügyész vezetőink mindegyikének magas tudományos fokozata van, és számottevő szakmai publikációt mondhatnak magukénak. Az külön megtisztelő, hogy ehhez az ötvenedik számhoz írásait is adták.

Polt Péter legfőbb ügyész munkatársaival együtt a magyar ügyészség jelenlegi jogi állását és feladatait foglalta tanulmányba, kiemelve a szervezet függetlenségét és annak garanciáit, hiszen *„kizárólag független ügyészség képes szavatolni, hogy csak a megalapozott és törvényességi szempontból hibátlan ügyek kerüljenek a büntetőbírószárok elé”*⁸.

Belovics Ervin, a legfőbb ügyész helyettese kritikus elemzést ad a jogos védelem új rendszeréről. Úgy véli, hogy *„az elmúlt időszakban mind a jogalkotás, mind a jogalkalmazás terén bekövetkezett változások egyértelműen a megtámadott érdekeit kívánják védelmezni azzal, hogy a támadás minden kockázatát a támadóra hárítják”*⁹.

Az intézet két korábbi igazgatója, *Irk Ferenc* és *Virág György* több téma kutatásában is jeleskedő szerzőként, számos tanulmánnyal gazdagította a kiadványt a múltban is. Nem túl gyakori a magyar kriminológiai szakirodalomban olyan írás, amely elméleti síkon vizsgál nagyon is gyakorlati, sőt égető társadalmi vagy gazdasági anomáliákat. Mindkét szerző ebből a megközelítésből foglalkozik témájával.

Irk Ferenc tanulmánya a szervezetkutatás közgazdasági és szociológiai eredményeit kísérli meg összekapcsolni a kriminológiával. A figyelmet a gazdasági életben természetesen tekinthető profitmaximálás visszaélészerű szervezeti-működési zavaraira, rendszerhibáira összpontosítja.

Virág György pedig a szexuális erőszak különféle elméleteinek ellentmondásait elemzi. Mindezt korántsem pusztán a tudományos megismerés bővítése érdekében. A miért erőszakolják meg a férfiak nőket kérdésre a *„...megértés, a valós válasz megtalálása nem öncélú és nem csupán individuális relevanciájú: a miértekre adott feleletek, az ezzel kapcsolatos elméleti konstrukciók jelentős szerepet töltenek be a prevencióban, a súlyos társadalmi probléma gyakoriságának csökkentésében”*¹⁰.

Az intézet jelenlegi igazgatója nemcsak tanulmányával zárja a kötetet, de személyében megtestesülni látszik a tudomány és a hivatal egészséges együttműködése. *Vókó György* nemcsak egy életen át dolgozott ügyészként, de a szervezet legmagasabb tudományos fokozattal büszkélkedő büntetőjogásza. Írása pedig nem csupán a felhalmozott nemzetközi tudományos tapasztalatok kölcsönös megismerhetőségét példázza, de minden sorával az írástudó azon felelősségére figyelmeztet, amely a tudást humánus célok elérésének szolgálatába állítja. Legyen az súlyos bűnököt elkövető fogvatartott a világ bármely táján, akkor is emberként kezelendő. Már csak a saját önbecsülésünk okán is.

***

⁸ Polt P. – Gerencsér B. – Nagy R.: A magyar ügyészség az Alaptörvény elfogadása után. 179. o.

⁹ Belovics E.: A jogos védelem új rendszerének kialakulása a magyar büntetőjogban. 205. o.

¹⁰ Virág Gy.: Miért erőszakolják meg a férfiak a nőket? 228. o.

Tizenhárom évvel ezelőtt, 2000-ben Irk Ferenc igazgató a kiadványban részletesen elemezte az intézmény munkáját, az elődök elvégzett és a leendő utódok elvégzendő feladatait. Értékelésének záró oldalai meglehetősen borúlátók a társadalmi helyzet jogi és tudományos kezelése tekintetében, egyúttal ki is jelöli a jövő kriminológusainak kutatási irányvonalát. „A büntetőjog a teljes kontinensen súlyos válságjeleket mutat. Nem képes összhangba hozni – egyebek mellett – az emberi jogok érvényesítésének és az eredményes bizonyításnak a követelményeit [...] Nem képes az egész kontinensre egyaránt elfogadható, nemzeti szuverenitást fel nem áldozó dogmatikai és főként gyakorlati rendszert megalkotni. Megannyi értekezlet és konferencia megtartása ellenére teljességgel hatástalanok a pénzmosás, az illegális pénzügyi tranzakciók, az emberkereskedelem, a korrupció megfékezését célzó akciók.”¹¹

Nem pusztába kiáltott szavak ezek. Az azóta eltelt időszakban az általa vázolt irányban végeztek lényeges kutatásokat az intézet munkatársai. A kezdetektől központi helyet elfoglaló kutatási területek, mint például a fiatalkorúak kriminalitása, a gazdasági bűnözés, a prostitúció, a viktimológia ugyanúgy kiemelt szerepet kaptak, mint korábban. A régi kutatók átadták a stafétabotot az újaknak. Mindemellett éppen a társadalmi változások kriminális hatásai új kutatások sorát hívták életre. Cigánykutatás, kábítószerkérdés, környezetvédelem, a rendőrség újszerű problémái, az internet által felvetett jogi és kriminológiai kérdések jelentek meg a kötetekben. A jogi környezet gyors változásaira csak naprakész tudományos felkészültséggel felvértezett kutatók képesek érdemi megoldást keresni.

Gödöny József szavai sajnos ma sem avultak el: „A jelenlegi helyzet nem biztató, de mégsem mutat olyan vézetes változást, hogy ne lehetne a további romlást megelőzni. Ehhez azonban végre határozott és egyértelmű intézkedések szükségesek. A további késedelem azzal a veszéllyel együtt járhat, hogy Magyarországon a bűnözés romló helyzete, mind veszélyesebbé váló iránya visszafordíthatatlanná válik. Azt hiszem, ezt senki sem kívánja.”¹²

A tudomány segíthet abban, hogy a döntések és intézkedések a jobbítást szolgálják. A kriminológia művelőinek más dolguk nincs is, mint kutatni és írni, mégpedig elsősorban azért, amiért Virág György is idézi¹³ Leonard Berkowitz szavait: „Ha növekszik ismeretünk arról, hogy mi készíti az embereket mások bántására, mi könnyíti meg vagy éppen mi nehezíti azt, hogy embertársainknak szándékosan sérelmet, fájdalmat okozzunk, és milyen következményekkel jár az agresszió a bántalmazóra és áldozatára egyaránt, akkor nagy lépéseket tehetünk az egymással való embertelen bánásmód csökkentése érdekében.”

A Kriminológiai Tanulmányok ötvenedik száma szándékaink szerint ezt a gondolatot közvetíti.

Budapest, 2013. április

Tamási Erzsébet

---

¹¹ Irk F.: A morál és a büntetőjog időszerű kérdései. In: Irk F. (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 37. OKRI, Budapest, 2000, 60. o.

¹² Gödöny J.: A bűnözés új jelenségei. In: Gödöny J. (szerk.): Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 25. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1988, 26. o.

¹³ Virág Gy.: i. m. 243 o.

A bűnözés új jelenségei

I. A bűnözés helyzete, főbb jellemzői

Tényként állapítható meg, hogy Magyarországon a bűnözés az utóbbi évtizedekben nemcsak a szakmai körök, hanem a társadalom széles rétegei részéről is mindig fokozott figyelemmel kísért jelenség volt. Nem is annyira a bűnözésben bekövetkezett változások miatt, hanem sokkal inkább azért, mert a bűnözés alakulása, a bűnözés elleni küzdelmet és a bűncselekmények elbírálását irányító kriminálpolitika tükrözte az ország mindenkori gazdasági, társadalmi stb. helyzetét és általános politikáját is. Gondoljunk csak az 50-es évek elejének bűnözésére (a közellátási, gazdasági, állam elleni, az akkori szóhasználatnak megfelelően politikai bűncselekmények stb. nagy számára), az eltorzult büntetőpolitikára, majd az 50-es évek végétől a törvényesség helyreállítására és a helyes büntetőpolitika kialakítására és érvényesítésére.

Az utóbbi 6-8 évben egy újabb változásnak vagyunk tanúi. Ennek lényege, hogy a bűnözés újból és még a korábbinál is fokozottabb mértékben került a társadalom érdeklődésének homlokterébe. Ennek egyik oka kétségtelenül az, hogy az utóbbi években a tömegkommunikációs eszközök (a sajtó, a rádió, a televízió) rendszeres tájékoztatást adnak a bűnözésről, annak alakulásáról, az újabb bűnözési jelenségekről, az egyes, sokszor a közvéleményt irritáló, felzaklató bűncselekményekről, és így a társadalom a bűnözésről a korábbinál sokkal több információval rendelkezik, és ennek alapján megalapozottabb véleményt is alakíthat és nyilváníthat ki.

A legfőbb ok – szerintem – mégsem ebben a körülményben ismerhető fel, hanem abban, hogy az említett időszakban önmagában a bűnözésben is olyan lényeges változások mentek végbe, amelyeket közvetlenül vagy közvetve a lakosság széles rétegei érznek, és ezáltal bennük nem tagadhatóan növekvő bizonytalanság, sőt fokozódó félelem észlelhető a bűnözés jelenségével szemben.

A kérdés most már az, hogy megalapozott és indokolt-e a lakosságnak ez a megváltozott megítélése, sőt fokozódó nyugtalansága a bűnözéssel és különösen annak egyes jelenségeivel szemben.

Sajnos erre csak azt válaszolhatjuk, hogy igen.

A bűnözésben, annak mennyiségében és szerkezetében, ezáltal minőségében, jellemben ugyanis olyan változások következtek be vagy vannak folyamatban, amelyek a társadalom megítélésének ilyen átalakulását is indokolhatják és megalapozottá tehetik.

Mindenekelőtt arra kell utalnunk, hogy lényegesen és szembeötlően megváltozott a bűnözés mennyisége, terjedelme és az utóbbi években ez határozottan és gyorsan növekvő

---

* Megjelent: Gödöny J. (szerk.): Kriminológiai és Kriminlisztikai Tanulmányok 25. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1988, 7–26. o.

tendenciát mutat. Amíg ugyanis korábban (1965–75 között) a bűnözés trendje stagnált vagy csökkenő volt és a bűnözés mennyisége a 120 ezres nagyságrendet lényegében nem haladta meg, az ezt követő években előbb lassú, majd 1979-től gyors emelkedés következett be, és 1986 végén a bűnözés mennyisége már a 180 ezres nagyságrendet is meghaladta. Ez az 50%-os emelkedés már olyan mértékű, amely nemcsak a bűnözéssel foglalkozókat figyelmezteti, hanem a közvéleményben is különböző hatást válthat ki.

A bűnözés mennyiségének, terjedelmének lényeges vagy gyors megnövekedése önmagában is veszélyeket hordoz, mert bizonyos szint elérése, túllépése a bűnözésben minőségi változásokat idézhet elő, a bűnözés jellegét, veszélyességi fokát változtatja vagy változtathatja meg. Mindez többek között azzal járhat, hogy a lakosság tűrőképessége ezeket a megnövekedéseket nem bírja el, és közbiztonsági érzete alapjaiban rendül meg.

A tűrőképesség szintjét ma még tudományos megalapozottsággal nem tudjuk pontosan meghatározni. Ez a különböző országokban, az ott jellemző társadalmi, gazdasági, szociális és egyéb viszonyokra figyelemmel rendkívül eltérő lehet. Annyit azonban mindenestre megállapíthatunk, hogy egyes európai országokban (pl. Svédország) ilyen gyors és jelentős mennyiségi változások a bűnözést a legjelentősebb társadalmi problémák közé emelték és a lakosságot nyugtalanító jelenséggé változtatták.

Magyarországon a jelzett mennyiségi változás után sem értük még el ezt a szintet. Még mindig a legalacsonyabb bűnözési gyakoriságú mutatókkal rendelkező európai országok közé tartozunk. A korábbi helyzethez képest azonban a változás mégis olyan mértékű, hogy ilyen hatás kiváltásával máris számolnunk kell. Erre egyébként a lakosság köréből származó fokozódó mennyiségű jelzések is figyelmeztetnek.

A mennyiségi növekedéssel párhuzamosan megfigyelhető a bűnözés szerkezetének olyan változása is, amelyekben a negatív, általában a veszélyesebb jellegű tendenciák tűnnek fel vagy erősödnek meg. Ezek a változások azért figyelemre méltóak, mert rendszerint a szerkezeti átalakulások hordozzák azokat az elemeket, amelyek rövidebb vagy hosszabb időszak után a bűnözésben minőségi átalakulásokat idéztek elő, illetve a bűnözés addigi jellegét alakítják át.

A hazai bűnözésben az elmúlt évtized alatt a szerkezeti változások nem mutattak ugyan olyan, mindenki számára észlelhető változásokat, mint a bűnözés mennyiségének növekedése, ez azonban nem jelenti azt, hogy az utóbbiak, vagyis a szerkezeti átalakulások kevésbé jelentősek. Ellenkezőleg. Egyes szerkezeti változások nagyobb jelentőségűnek és nagyobb veszélyességet hordozónak tűnnek, mint a bűnözés gyors mennyiségi növekedése. Különösen akkor, ha ezek a változások tartósakká válnak, tendencia jellegűvé válnak. Ezáltal ugyanis a bűnözésben rendszerint olyan átalakulások következnek be, amelyek hosszabb távon fejtenek ki hatást a bűnözés szerkezetének alakulásában. Ezért is érdemelnek megkülönböztetett figyelmet olyan tendenciák, amelyek a bűnözés szerkezeti változásai között feltűnnek.

A bűnözés jelenlegi helyzetében ilyenek több vonatkozásban máris észlelhetők, megfigyelhetők. Ma még ugyan tudományos megalapozottsággal az nem állapítható meg, hogy egyes változások átmenetiek vagy tartósak, de arra mindenképpen alkalmasak, hogy a figyelmet a jelenségre felhívják.

A bűnözés szerkezeti változásaira jelenleg tárgyi (bűncselekményi) oldalról az a jellemző, hogy a vagyon elleni bűnözés, amely az össz-bűnözésnek tartósan 60%-a körüli

arányát képviseli, veszélyesebbé vált, mert növekedett e kategórián belül a nagyobb kárt okozó és a veszélyesebb elkövetési formákat jelentő bűncselekményfajták (betöréses lopás, rablás, fegyveres rablás) aránya, továbbá növekedett az egyéb erőszakos és általában a nagyobb társadalomra veszélyességű bűncselekményfajták száma és aránya. Személyi (elkövetői) oldalról viszont az a jellemző, hogy növekedett a korábban már büntetettek, illetve a visszaesők aránya, továbbá a bűnözés utánpótlását biztosító fiatalkorú bűnelkövetők száma és aránya, mely az eddig regisztrált legmagasabb szintet érte el általában és az adott korosztályon belül is. Nem hagyható figyelmen kívül a bűnözés szerkezetének személyi (elkövetői) oldalról történő megítélésénél az a jelenség sem, hogy folyamatosan növekszik a büntetőjogilag ugyan felelősségre nem vonható, de a bűnözés további alakulása szempontjából jelentőséggel bíró réteg, az ún. gyermekkorúak „bűnözésének” száma és aránya.

A bűnözés szerkezetének alakulása szempontjából figyelemre méltó az is, hogy tartósan növekedett a külföldi elkövetők száma, aránya a hazai bűnözésben és ez a bűnözés veszélyességi fokának növekedésével járt, különösen egyes erőszakos bűncselekmények területén, de azáltal is, hogy a szervezett bűnözés kezdeti formáinak kialakulását, erősödését segítette elő, illetve a nemzetközi bűnözéshez való kapcsolódáshoz teremtette meg a feltételeket.

A bűnözés szerkezetének alakulása szempontjából néhány további jelenség is különös figyelmet érdemel, mert ezek a bűnözés szerkezetét (struktúráját) minőségileg változtathatják meg és a bűnözés veszélyességét még magasabb fokra emelhetik. Ilyen jelenségeként kell értékelnünk többek között a bűnözés egyes területein a szervezetség növekedését, sőt a szervezett bűnözés kezdetleges formáinak feltűnését, valamint a kábítószer-fogyasztás növekedését és az ún. kemény drogok megjelenését, a közveszélyes munkakerülő növekvő arányát.

Az utóbb említett bűnözési jelenségek jelenleg sem mennyiségileg, sem minőségileg még nem azonosak ugyan a nyugati országokban ismert hasonló jelenségekkel, de figyelemztetőként szolgálnak és sürgős intézkedéseket igényelnek.

A bűnözés jellegét, minőségét befolyásoló vagy éppen meghatározó tényezők közül két jelenséggel: a szervezett bűnözéssel és a kábítószer-visszaéléssel külön is indokolt foglalkozni.

Az említett két bűncselekményforma kérdésével azért szükséges foglalkozni, mert újabban a különböző megnyilatkozásokban, sőt a szakirodalomban is e témák előtérbe kerültek, azt is mondhatnám talán, hogy különösen népszerűvé váltak. Ez önmagában ugyan nem érdemelne különös figyelmet, mert a bűnözés, mint más társadalmi, gazdasági stb. jelenség különböző változásokat mutat és így egyes, korábban kevésbé jelentős vagy figyelmet nem keltő jelenségek utóbb előtérbe kerülnek és új megítélést igényelnek. Ez egy természetes folyamat. Ha azonban ennek rendjén hirtelen változások következnek be az értékelésben, akkor arra fel kell figyelni, mert – mint az a jelenlegi esetben megfigyelhető – az a gyanú merül fel, hogy tájékoztatlanságból vagy tudatosan egyes bűnözési jelenségeket nem értékeltünk a valóságnak megfelelően, így a bűnözés egész jelenségét, különösen szerkezetét, ezáltal veszélyességét tévesen ítéltük meg, ennek megfelelően a bűnözés elleni küzdelmet, illetve a megelőzést dezinformáltuk, téves irányba tereltük, lényegében hatékonyságát csökkentettük.

Megalapozottak-e ezek a vélemények?

Azt hiszem, hogy nem, legalábbis ilyen általános megfogalmazásban nem.

Vegyük elemzés alá először is a szervezett bűnözés jelenségét.

A korábbi általános megítéléssel szemben, hogy ti. hazánkban nem létezik szervezett (gang, maffia stb.) bűnözés, az utóbbi években mind többször lehet hallani és olvasni elméleti, gyakorlati szakemberektől olyan véleményeket, hogy nálunk is megjelent, sőt létezik a szervezett bűnözés.

Mielőtt a hazai helyzetet elemezném, szükségesnek tartom kitérni a nemzetközi szakirodalom és különösen az ENSZ illetékes szervei e tárgykörben elfoglalt állásfoglalásaira, nézeteire. E megítélések szerint a szervezett bűnözés lényege, alapvető jellemzője az, hogy a bűnözők üzleti vállalkozásként szervezik meg bűnözési tevékenységüket, olyan stabil szervezetek létesítésére törekednek, amelyek felépítésükben lényegében megfelelnek a legális vállalatok szervezeti rendszerének. Ez többek között azt jelenti, hogy vertikálisan (a szervezeti rendszer felépítésében) és horizontálisan (területi kiterjedésében és megosztásában) általában követik a legális vállalkozási rendszert. Különösen megfigyelhető ez az egyes ún. tevékenységi körökben (pl. prostitúció, szerencsejáték, kábítószer, zsarolás, műkincsek lopása stb.). Az is jellemző, hogy a szervezett bűnözés mindinkább beépül a legális üzleti vállalkozásokba és ott terjeszti az általa gyakorolt kriminális módszereket.

Szervezett bűnözésről tehát csak akkor beszélhetünk, ha abban legalább két lényeges elem: a bűnöző szervezet, illetve a szervezett bűnelkövetési mód (módszer) felismerhető, megállapítható. A két elem közül az első, a bűnöző szervezetek léte a meghatározó jelentőségű. Enélkül ugyanis szervezett bűnözésről eleve nem lehet szó. A másik elem, a szervezett bűnelkövetési mód nemcsak a szervezett bűnözésre jellemző, hanem az már ad hoc bűnöző csoportok, bűnszövetségek bűnelkövetésénél is felismerhető, gyakran igen magas fokon. Ebből következően a bűnszövetségek bűnelkövetése és a szervezett bűnözés között nem a szervezett elkövetési módra figyelemmel, hanem a szervezet léte vagy nem léte alapján lehet és kell különbséget tenni.

Szervezetről mint a szervezett bűnözés meghatározó eleméről pedig csak akkor beszélhetünk, ha különböző formában, szervezeti keretek között a bűnözők tartós jellegű csoportosulása jön létre, még akkor is, ha a bűnözők részben cserélődnek, de a csoportosulás magja állandó jelleggel fennmarad. Ezért nem tekinthető szervezetnek az olyan csoportosulás, amely egy vagy több bűncselekmény, esetleg bűncselekmény-sorozat elkövetésére ideiglenes jelleggel létesül, amely a szervezetre jellemző sajátossággal nem rendelkezik, illetve tartós szervezet kiépítésére nem is törekszik (pl. angliai vonatrablás, budapesti betörő bandák). Ilyen jellegű bűnelkövetésekre egyébként a gyakorlat nagyon jellemzően a csoportos bűnelkövetés, illetve a csoportos bűnözés megjelölést használja, jelezvén ezzel azt, hogy a szervezett bűnözéshez képest egy alacsonyabb szintű bűnözési formáról van szó. Szerintem ez a szóhasználat továbbra is alkalmas a bűnözés két egymástól lényegesen eltérő jelenségének megjelölésére, illetve megkülönböztetésére.

A bűnöző szervezetekre jellemző a feladatok elkülönülése, a feladatok szerinti szervezeti tagolódás, a tevékenységi körök által megkívánt specializáció, illetve a tevékenységi köröknek legjobban megfelelő szervezeti formák és keretek kialakítása. Nyilvánvaló ugyanis, hogy eltérő szervezeti felépítés szükséges a kábítószer-kereskedelem, mint a zsarolás („védelmi pénz” szedése) vagy a műkincslopások stb. esetén, illetve abban az esetben, ha több

tevékenységi körrel foglalkozik a bűnöző szervezet, továbbá akkor is, ha az a területi elv vagy a tevékenységi kör alapján szerveződik. A bűnöző szervezetek természetesen különböző nagyságúak. Ezért közöttük bonyolult kapcsolatrendszerek alakulnak ki. A kisebbek gyakran a nagyobb bűnöző szervezet engedélye, védelme, ellenőrzése alatt működnek. De a nagyobb szervezetek között is kialakulnak különböző kapcsolatok a terület vagy a tevékenységi körök felosztása, illetve az együttműködés érdekében. Ha ez békésen nem sikerül, akkor kerül sor olyan fegyveres összecsapásokra, amelyekről gyakran közölnek híradást a tömegtájékoztatási eszközök. Vannak olyan nagy bűnöző szervezetek, amelyek nemcsak egy országon belül tevékenykednek, hanem működésüket több országra is kiterjesztik (főként a kábítószer-kereskedelem területén) és a multinacionális vállalatok mintájára működnek. Megfigyelhető az is, hogy különböző országok nagy bűnöző szervezetei lépnek szövetségre. Ilyen kapcsolatok ismertek különösen az USA és Olaszország bűnöző szervezetei (a gang és a maffia) között.

A szervezett bűnözés jelenlétének megállapíthatósága egy adott ország bűnözésében természetesen több bűnöző szervezet létét és tevékenységét feltételezi. Egy-két bűnöző szervezet megjelenése még nem jelent szervezett bűnözést. Ennek legfeljebb csak jelzés értéke lehet. Arra figyelmeztet, hogy a bűnözésben új jelenség tűnt fel, amely veszélyt jelent és ezért a korábbiaknál hatékonyabb intézkedések kidolgozása szükséges. A szervezett bűnözésről csak akkor lehet szó, ha olyan számú bűnöző szervezet jelentkezik, hogy ez már nem esetleges, hanem tipikus jelenség, ha tevékenységük hatással van a bűnözés alakulására, illetve a bűnözés jellegének megváltozására.

Ami a szervezett bűnözés másik elemét, a szervezett elkövetési módot illeti, arra általában a magas fokú tervszerűség és szervezettség, a szervezet adta lehetőségek maximális kihasználása a jellemző. Ez abban nyilvánul meg, hogy módszeresen felkutatják a bűnelkövetési lehetőségeket, kidolgozzák, illetve megteremtik az elkövetéshez szükséges optimális feltételeket, pontosan meghatározzák a bűncselekmények végrehajtásának módját, az egyes részfeladatokat, intézkednek a lelepleződés elkerülésére, illetve lelepleződés esetén az alibi biztosítására, megszervezik az értékesítést, a bűnös úton szerzett pénzek legalizálását („fehérre mosását”). A tervszerűség és szervezettség tehát a bűnelkövetési alkalmak felkutatásától kezdve a bűncselekmény végrehajtásán át az értékesítésig terjedő folyamatban egyaránt érvényesül.

A szervezett elkövetési módhoz ugyan közvetlenül nem tartozik, mégis megemlítsére kívánkozik, hogy a bűnöző szervezetek rendszerint gondoskodnak a lelepleződött tagjaik védelméről (óvadék, ügyvéd stb.), illetve elítélés esetén a hozzátartozók támogatásáról. Ezzel is erősíteni, biztosítani kívánják a szervezethez tartozás érzését, illetve az elítélt hallgatását.

Azt hiszem, nem kell részletesen indokolnom azt, hogy ilyen jellegű szervezett bűnözés, illetve általában a klasszikus értelemben vett szervezett bűnözés a hazai bűnözésben nem ismerhető fel. Nálunk legfeljebb kezdeti vagy csökevényes formái észlelhetők a szervezett bűnözésre utaló jelenségeknek. Mielőtt azonban erre a kérdésre kitérnék, szükségesnek tartom annak jelzését, hogy nálunk e tekintetben bizonyos zavar jelentkezik és ennek következménye a pontatlan helyzetmegítélés. Ez rendszerint abban ismerhető fel, hogy a büntető törvénykönyvben ismert bűnszövetség fogalmát kiterjesztően értelmezik és azonosnak hiszik a bűnöző szervezetek fogalmával. Ez azonban alapvetően

téves felfogás. A bünszövetség jellemzője az, hogy két vagy több elkövető csoportosul a bűncselekmények szervezett elkövetésére, lényegében tehát egy időleges, olyan ad hoc csoportosulás jön létre, amely tartós szervezeti felépítéssel ugyan nem rendelkezik, de bizonyos tervezési, szervezetségi vonásokat már mutat. Nem lehet ugyanis figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy még a legegyszerűbb és csak egy elkövető által végrehajtott bűncselekmény is igényel bizonyos tervezést. Még inkább igény ez a több személy közreműködésével (bünszövetségben) elkövetett cselekménynél, ahol a tervezés már szükségszerűen jelentkezik és a végrehajtás részletesebb, kidolgozottabb, esetleg a szervezetszerűség jegyeit is magán viseli. Ez azonban még nem jelenti azt, hogy az ilyen módon végrehajtott bűncselekmények a szervezett bűnözés jelenségei lennének.

Kétségtelen az, hogy az utóbbi években a bünszövetségben, illetve csoportosan elkövetett bűncselekményekben mind gyakrabban észlelhetők olyan sajátosságok, amelyek egyébként a bűnöző szervezetek elkövetési módszereire jellemzők. Ilyenek a fokozódó tervszerűség, a nagyobb szervezetség, a feladatok elkülönülése, a csoportokon belül a kemény mag kialakulása, az értékesítés megszervezése stb. Ezek a sajátosságok azonban ma még rendszerint nem együttesen jelentkeznek a csoportos bűnözésben, hanem csak részben, váltakozó összetételben ismerhetők fel az egyes csoportokban. Már ez okból sem lenne megalapozott az ilyen bűnelkövetést a szervezett bűnözés jelenségének minősíteni. De ha együttesen jelentkeznének is az említett sajátosságok, ismerve a csoportok bűnözésében, akkor sem lenne indokolt ezt a bűnözési módot a szervezett bűnözéssel azonosítani. Mégpedig azért, mert hiányzik a meghatározó elem, a szervezet, amely magasabb rendű forma, mint a csoport vagy a bünszövetség. Azért változatlanul helyesebb, pontosabb és a valóságot inkább tükröző a csoportos bűnözés szóhasználatát az ilyen jellegű bűnelkövetésekre.

A kifejtettek azonban nem jelentik azt, hogy a bünszövetségben vagy csoportosan elkövetett bűnözés jelentőségét alá lehetne becsülni. A csoportok ugyanis potenciális lehetőségét hordozzák annak, hogy kedvező feltételek kialakulása esetén szervezetté fejlődjenek, különösen akkor, ha már egy ún. kemény maggal is rendelkeznek. Éppen ezért a csoportos bűnözés jelensége, azon belül végbemenő különböző változások különös figyelmet igényelnek. Emellett azt sem lehet szem elől téveszteni, hogy a bünszövetségek számának növekedése, a csoportos bűnözés terjedése önmagában is a bűnözés veszélyesebbé válását tükrözheti.

Ennek a kérdésnek egyértelmű tisztázása nemcsak azért nélkülözhetetlen, mert a bűnözés jellegének, minőségének meghatározásánál alapvető jelentőségű, hanem azért is, mert döntően befolyásolja az ellene szükséges bűnüldözési és megelőzési feladatokat is. Nem kell ugyanis részletesen indokolni azt, hogy más bűnüldözési, megelőzési eszközök szükségesek a szervezett bűnözés ellen, mint annak csökevényes formái feltűnése, illetve a bünszövetség vagy a csoportos bűnözés eseteiben. A hatékony bűnüldözés feltétele ugyanis a legpontosabb helyzetmeghatározás és az ennek alapján szükséges eszközök igénybevétele. Mindkét irányban történő helytelen megítélés nem növeli, hanem inkább csökkenti a hatékony fellépést.

Lényegében ugyanezt kell kifejtetni a kábítószer-visszaéléssel kapcsolatban. A kábítószer-visszaéléssel összefüggésben mindenekelőtt arra kell a figyelmet felhívni, hogy e tekintetben is olyan téves nézetek merülnek fel és válnak uralkodóvá, amelyek zavart

keltének a bűnözés alakulása aspektusából. Ennek alapja a külföldi, főleg az USA tapasztalatai, ahol a kábítószer-fogyasztás a bűnözés egyik meghatározó tényezője. Nálunk azonban még távolról sem ítélnénk ilyennek a kialakult helyzetet. Nemcsak terjedelmének méretei, de a bűnözésben betöltött szerepe alapján sem.

Magyarországon ma még a kábítószer-fogyasztás (visszaélés) inkább a társadalmi problémák egyike, bár egyre inkább növekvő veszélyességgel, de a bűnözés alakulásában, jellegének átalakulásában azonban ma még elhanyagolható hatással járó tényező. (Jelenleg csak tízes nagyságrendben szerepel ez a bűncselekmény a bűnözés egészében.) Ez egyébként arra is utalhat, hogy meglehetősen túlzóak azok a becslések, amelyek a kábítószerrel visszaélők számára vonatkoznak. Ha ugyanis ezek a becslések megalapozottak, akkor jelentősen nagyobb számú büntetőeljárásnak kellene jelentkeznie. De ennek fordítottja is elképzelhető, ti. az, hogy a becslés általában helyes, csak a büntetőjogi következmények alkalmazása liberális.

A jövőt illetően azonban előre nem várt változások is bekövetkezhetnek bizonyos mennyiségi és egyéb tényezők hatására. Ezért a kábítószerrel összefüggő kérdéskomplexum különös figyelmet érdemel. Mennyiségi, minőségi változásai ugyanis – előbb vagy utóbb – a bűnözésben is éreztetik hatásukat és a bűnözés negatív irányú változásait idézhetik elő, különösen akkor, ha külföldi hatások is fokozottan érvényesüléshez jutnak. Arra is fel kell azonban figyelni, hogy azokban az országokban, ahol a kábítószer-fogyasztás hirtelen növekedése következett be, előzményként nagyjából a nálunk is észlelt jelenségek tűntek fel és alakították ki a fogadókésztséget az igazi kábítószeresek számára. Mindez megfelelő óvatosságra int és a szükséges megelőző intézkedések kidolgozását igényli.

A közveszélyes munkakerülők növekvő aránya, általában a közveszélyes munkakerülés témája is igényt tarthat egy részletesebb elemzésre. Mégpedig több okból. Elsősorban kétségtelenül azért, mert a közveszélyes munkakerülők fokozatosan növekvő száma önmagában is bűnözést növelő hatással jár általában, de gyakran egyes veszélyesebb bűncselekményfajták esetében is. Az elkövetés hátterében, az okok között ugyanis igen sokszor a munkátlanság, a munkakerülés húzódik meg. Másodsorban azért, mert a közveszélyes munkakerülők csoportján belül különböző rétegződés figyelhető meg. Vannak, akik egyáltalán nem dolgoznak, a bűnöző életmódot választják és a bűnelkövetésekből kívánják magukat fenntartani. Ezek alkotják a legveszélyesebb csoportot. Többségük a visszaesőkből kerül ki. Számuk sajnos növekedőben van. Vannak, akik általában nem dolgoznak, legfeljebb időnként vállalnak alkalmi munkát, szükség esetén pedig kisebb bűncselekmények elkövetésével biztosítják létszükségleti minimumukat. Ezek zömmel a fiatalokhoz tartoznak. Vannak növekvő számmal olyanok, akik ugyan bűncselekményt nem követnek el, de nem dolgoznak, és csak annyi alkalmi munkát végeznek, guberálnak, gyűjtögetnek, amennyi a minimális létszükségletük biztosításához nélkülözhetetlen. Ezt szinte életmódnak tekintik.

Végül azért is indokolt az elemzés, mert a gazdasági körülményeinkben olyan változások mennek végbe, amelyek előreláthatólag csökkentik a munkaalkalmakat, esetleg átmeneti munkanélküliséggel járnak és ezáltal a közveszélyes munkakerülés egész kérdéskomplexuma más megvilágításba kerülhet és differenciáltabb állásfoglalások kialakítását igényelheti. A várható hatásokat a jelenlegi körülmények között természetesen még nem

lehet pontosan előrejelezni, az azonban nyilvánvalónak tűnik, hogy a gazdasági folyamatok változatlan iránya e témakör egészének felülvizsgálatát előbb-utóbb napirendre tűzi.

Az említett jelenségek azonban ma még nem olyan nagyságrendűek, amelyek a bűnözés alapvető jellegét megváltoztatták volna. A hazai bűnözésre ma még az ún. hagyományos jelleg a jellemző, vagyis tömegét inkább a kevésbé veszélyes és kisebb bűncselekmények adják. Ugyanakkor figyelmeztető jel az, hogy mindinkább jelentkeznek és terjednek az olyan bűncselekményfajták, amelyek alkalmasak – viszonylag rövid időn belül – a bűnözés jellegének, minőségének átalakítására és olyan bűnözés kialakítására, amely a bűnüldözés és a bűnmegelőzés szempontjából új kihívást jelent és az eddigiektől eltérő feladatokat igényel.

A bűnözés ilyen helyzete annak ellenére, hogy általában nem megnyugtató, mégsem ítéltető kiemelkedően veszélyesnek. Egyrészt azért, mert a nemzetközi összehasonlításban országunk bűnözési helyzete még mindig kedvező. Az ismert statisztikai adatok alapján a nyugati országok közül csak Belgium és Spanyolország, a szocialista országok közül csak az NDK bűnügyi helyzete azonos vagy kedvezőbb.

A nemzetközi összehasonlításnak kétségtelenül nagy jelentősége van a hazai bűnözés tényleges helyzetének megítélésében. Nemcsak azáltal, hogy országunk helyzetének az országok bűnözési rangsorában elfoglalt helyét tükrözik, hanem azáltal is, hogy a bűnözés alakulásának objektív megítélését teszik lehetővé. Ugyanakkor arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy az ilyen összehasonlítások félreértéseket szülhetnek a hazai bűnözés alakulásának megítélésében, mert figyelmen kívül hagyják azokat a hatásokat, amelyek a hazai közvéleményre, főként szubjektív oldalról befolyást gyakorolnak. Ebből következően az a helyes felfogás, ha a bűnözés helyzetét, annak alakulását, az ebben megnyilvánuló különböző jelenségeket, tendenciákat elsősorban a hazai viszonyok keretében elemezzük és értékeljük. Az a felfogás ugyanis már korábban is felismerést és elfogadást nyert, hogy az egyes társadalmi rendszereknek, sőt az egyes országoknak megvan a sajátos, csak arra a társadalmi rendszerre, országra jellemző bűnözése. Ez azt jelenti, hogy egy adott országban a bűnözés helyzetét, alakulását, a lehetővé tevő okokat és körülményeket, a megelőzés lehetőségét csak az adott ország társadalmi, gazdasági stb. viszonyainak keretében, azok megfelelő ismeretében lehet helyesen feltárni, megismerni és a bűnözés visszaszorításához szükséges intézkedéseket kidolgozni. Ez a hazai viszonyokra is érvényes.

Az előbbieken alapján nyilvánvalónak tűnik az a megállapítás is, hogy a bűnözés és annak változásai csak a hazai társadalmi, gazdasági, szociális és egyéb viszonyok keretében és azok függvényében ítéltető meg reálisan. Ebből az is következik, hogy a hazai bűnözés helyzete, alakulása, tendenciája – a nemzetközi összehasonlításban elfoglalt viszonylag kedvező helyzet ellenére – a hazai viszonyok között sokkal kedvezőtlenebb hatást vált ki, mint ami várható lenne, vagy amit a tényleges helyzet indokolna. Ez főként arra vezethető vissza, hogy a szubjektív tényezők, a lakosság közbiztonsági érzete jelentősen befolyásolja a bűnözés helyzetének az adott országban létező megítélését.

Mindez azt igényli, hogy a bűnözés helyzetét alakító, befolyásoló objektív tényezők mellett vizsgálni kell a jelentős szubjektív tényezőket is a bűnözés változásánál. Az objektív helyzet és az ennek alapján tett reális értékelések nem mindig esnek egybe a lakosság, a közvélemény értékítéletével, amely főként szubjektív alapon (érzelmi oldalról) ítéli meg

a bűnözés helyzetét egy adott időszakban. Ez az eltérő megítélés nem csekély problémát okoz a bűnözés helyzete, annak hatása megítélésében.

A gyakorlati tapasztalatok, a tudományos felmérések és kutatások arra utalnak, hogy egyes veszélyesebb bűncselekményfajták esetében lényegesen eltérő a lakosság és a bűnüldöző szervek értékelése. A lakosság, a közvélemény általában súlyosabbnak és veszélyesebbnek ítéli meg a bűnözés helyzetét, mint a bűnüldöző és igazságügyi szervek, illetve mint amelyet a bűnügyi statisztika alapján általában megállapítani lehetne. Ezt az értékelési különbséget helytelen lenne azonban figyelmen kívül hagyni, vagy alábecsülni, mégpedig számos okból.

Mindenekelőtt azért, mert ez jelzi a lakosság érzékenységét a bűnözéssel szemben, illetve a közbiztonsági érzete csökkenését. Ez a bűnözéssel legfertőzöttebb országokban az ENSZ illetékes bizottsága értékelése szerint azzal jár, hogy a lakosság az esti órákban nem merete lakását elhagyni, bizonyos körzeteket, útvonalakat elkerült és lakását különleges biztonsági rendszerek beépítésével biztosította stb.

Országunkban ilyen helyzet még nem alakult ki, de figyelmeztető jelként értékelhető az, hogy nálunk is megkezdődött a lakosság fokozott biztonsága érdekében szükséges intézkedések kérdésének széles körű és a tömegtájékoztató szervek igénybevételével történő tárgyalása, a védelem leghatékonyabb eszközeinek ismertetése.

Másodsorban azért, mert ilyen helyzet kialakulása – a külföldi tapasztalatok ismeretében – azzal jár, hogy növekszik – alapvetően a bűnözők bosszújától való félelem miatt – a lakosság közömbössége, ennek folytán csökken közreműködése a bűnözés felderítésében, a bűnözési okok feltárásában és megszüntetésében. Mindezek hatása rendkívül jelentős a bűnözés elleni küzdelemben, különösen a latens bűnözés alakulásában. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a közömbösség növekedése azzal jár, hogy egyrészt csökken a bűncselekmények feljelentése iránti készség, másrészt tanúkénti stb. minőségben való közreműködés. Mindez kétségtelenül jelentősen befolyásolja a bűnözés helyzetét általában és az egyes bűncselekmény-kategóriákat illetően különösen is, de alapvetően mégsem ezek a tényezők határozzák meg a bűnözés alakulását egy adott időszakban.

A bűnözés helyzetét, alakulását, tendenciáját elsősorban azok a társadalmi, gazdasági, szociális és egyéb körülmények határozzák meg, amelyek az adott időszakra vonatkozóan jellemzőek egy országra.

Az elmúlt években folytatott széles körű kutatások e tekintetben megfelelő és olyan mennyiségű információt biztosítottak, amelyek alkalmasnak tűnnek ennek igazolására és a bűnözés okainak, lehetővé tevő körülményeinek átfogó elemzésére és értékelésére.

II. A bűnözés okai, meghatározó tényezők

Az említett kutatások azt igazolják, hogy országunkban a kriminogén tényezők rendkívül sokrétűek, a legkülönbözőbb társadalmi, gazdasági stb. viszonyok keretében jelentkeznek, rendszerint nem egyedi, hanem komplex formában és így hatásuk sem mindig közvetlenül, hanem inkább közvetetten, gyakran áttételes formában érvényesül és ezért az okok, a lehetővé tevő körülmények felismerése, azonosítása sem egyszerű, ezáltal hatásuk közömbösítése, illetőleg az okok és a lehetővé tevő körülmények megszüntetése sem

könnyű feladat. Ennek ellenére a tudományos kutatások alapján megközelítő pontossággal feltárhatók azok a körülmények, amelyek hazai viszonylatban a bűnözés alakulását meghatározzák, illetve befolyásolják.

A kutatások alapján egyértelműen megállapítható, hogy a bűnözés alakulására döntően az országban létező társadalmi devianciák gyakorolnak lényegi hatást, egyrészt az okfolyamatok kialakításában, másrészt a feltételrendszer létrehozásában. Sokszor e hatások komplexen jelentkeznek és egymástól el sem választhatók, amennyiben az okok feltétellel alakulnak, a feltételek egy bizonyos szinten okká alakulnak át. Vagyis olyan bonyolult, összetett tényezőkomplexum jelenléte és hatása mutatkozik, amely jelenleg még nem értékelhető olyan tudományos megalapozottsággal, mint amely a szükséges megelőző intézkedések kidolgozása érdekében indokolt lenne. Annyi azonban az eddigi tudományos megállapítások alapján is nyilvánvaló, hogy a bűnözés ott jelentkezik nagyobb arányban és ott mutat szerkezeti átalakulást, ahol a társadalmi devianciák, beilleszkedési zavarok halmozottan jelentkeznek. Vagyis ott, ahol az ún. lumpen elemek, vagy ahogy újabban nevezik: a társadalom perifériájára szorult egyedek, csoportok, illetve a cigány lakosság még nem asszimilálódott rétegei nagyobb számban tömörülnek, ahol az alkoholizmus nagyobb mértékben jelentkezik, illetve a mentális zavarok is az átlagosnál magasabb mértékben észlelhetők, továbbá ahol a visszaeső és a veszélyes bűnözők nagyobb csoportosulása alakul ki.

Ez az egyes megyék bűnözési helyzetének rangsorolásában egyértelműen kimutatható. Következésképpen azok a területi egységek (megyék, városok) állnak a bűnözési rangsor elején, ahol az ilyen devianciák gyakorisága a legmagasabb. Ez különösen az erőszakos bűncselekményfajták esetében mutatkozik meg egyértelműen, de lényeges tényezőként észlelhető a vagyon elleni bűncselekmények, illetve azok súlyosabb és veszélyesebb megnyilvánulási formáiban is.

Az előbbieket alapján megalapozottan állítható, hogy ahol a társadalmi beilleszkedési zavarok és ennek következményeként a különböző társadalmi devianciák növekedése következik be, ott a bűnözés mennyiségi növekedésével, illetve szerkezeti (strukturális) átalakulásával kell számolnunk. Ennek megfelelő bizonyítéka a területi bűnözés elemzése. Ahol ugyanis halmozottan észlelhető a társadalmi beilleszkedési zavarok jelentkezése, ott általában magasabb a bűnözési arány, de nagyobb arányú a veszélyesebb bűncselekmények csoportja is. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy bizonyos társadalmi zavarok bizonyos bűncselekmény-kategóriák növekedését vagy változását idézik elő. Vagyis szoros összefüggés állapítható meg a különböző társadalmi beilleszkedési zavarok, a különböző társadalmi devianciák és a bűnözés általános és egyes jelenségei között. Azonos jellegű társadalmi devianciák azonos jellegű bűnözési jelenségek meghatározói. Más devianciák észlelhetők az erőszakos, garázda bűncselekmények, mint a vagyon elleni és más bűncselekménycsoportok esetében. Ez azt jelenti, hogy közelítünk a bűnözési okok és hatásmechanizmusuk teljesebb megismeréséhez, még ha a tudomány jelenlegi állása szerint teljesen kielégítő megoldást felvázolni nem is tudunk. Az eddigi megállapítások azonban sokirányú intézkedéshez tudományos megalapozást biztosítanak.

Ez a körülmény nemcsak a bűnözés mennyiségi, szerkezeti, ezek alapján minőségi változása szempontjából jelentős, hanem a megelőzés lehetőségei kidolgozását illetően is.

III. A bűnözés megelőzése, a megelőzési rendszer

Ma már általánosan tekinthető az a felfogás, hogy a bűnözés elleni sikeres küzdelem előfeltétele a megelőzés. Legfeljebb csak az vitatott, hogy melyek legyenek az elsődleges megelőzési célok, milyen megelőzési módszerek a leghatékonyabbak, illetve milyen legyen a megelőzés rendszere, szervezeti felépítése.

Nézetem szerint a leghatékonyabb megelőzés akkor érvényesül, ha a bűnözés alapvető okaira, lehetővé tevő tényezőire hat, mégpedig oly módon, hogy azok hatását megszünteti, semlegesíti, de legalábbis csökkenti. Azt sem kell különösen hangsúlyozni, hogy ilyen feladatok megoldása rendkívüli nehézséggel jár, olyan komplex feladatok megoldását jelenti, amelyeknek sikere előre nem jósolható meg, többek között azért sem, mert a bűnözésre hatást gyakorló tényezők (gazdasági, társadalmi, kulturális stb. viszonyok) változása, azok iránya előre pontosan nem jelezhető, így a legjelentősebb tényezők tekintetében a bizonytalanság változatlanul meghatározó tényező marad.

Mindezek ellenére a megelőzés egész kérdéskomplexumában mégsem vagyunk egészen tájékozatlanok. A tudományos kutatások ugyanis számos olyan eredményre jutottak, amelyek máris alkalmasak egy megfelelő megelőzési rendszer kiépítésére, de legalábbis alapjai megteremtésére.

A kutatások eredményeként egyrészt ismertté váltak – ha nem is teljes mértékben – a legfontosabb bűnözési okok és hatásmechanizmusuk, másrészt felvázolhatóvá vált az a rendszer is, amelynek keretében az ezek elleni hatékony fellépés lehetséges.

A kutatások mind nyilvánvalóbbá tették, hogy a megelőzés csak akkor biztat eredménnyel, ha sikerül az állami és társadalmi erőfeszítések olyan egységét biztosítani, amelyek központi irányítással, de a helyi adottságok figyelembevételével is a legaktuálisabb problémákra irányulnak és ebben a körben megfelelő intézkedésre is képesek.

Ez azt jelenti, hogy egyrészt nélkülözhetetlen az országos szinten történő áttekintés, mivel ez az alapja a bűnözés mennyiségi, szerkezeti alakulása, továbbá tendenciája megítélésének, másrészt elemzése a területi bűnözésnek, amely egyfelől hatással bírhat a bűnözés országos helyzetére, másfelől területi szempontból olyan jelenségeket tükrözhet, amelyek különleges intézkedéseket igényelhetnek.

Az előzőekből is nyilvánvalónak tűnik, hogy a jelenlegi fejlődési szakaszban országunkban olyan megelőzési rendszer kialakítása biztat eredménnyel, amely az állami szervek irányításával az állami és társadalmi szervek együttműködésével tevékenykedik.

A bűnözés megelőzése tehát olyan komplex feladat, amelyet az állami és társadalmi szerveknek, szervezeteknek csak együttesen lehet eredményesen megoldaniuk. Az irányítás, szervezés nyilvánvalóan az állami szervekre hárul. Ezért azok a törekvések, amelyek ma mind gyakrabban jelentkeznek és egyes megyékben, városokban az ún. bűnmegelőzési tanácsok, bizottságok létrehozásához vezetnek – a pozitív látszat ellenére –, meglehetősen kétes értékűek. Mindenekelőtt azért, mert annak a látszatnak kialakítását segíthetik elő, hogy egy hatékony bűnmegelőzési rendszer van kialakulóban, és az ebben megnyilvánuló társadalmi kezdeményezés leghatékonyabb eszköze lehet a bűnözés megelőzésének. Ez azonban így nem igaz, súlyos félreértéseket szülhet, de mindenképpen odavezethet, hogy egy megfelelő megelőzési rendszer kiépítését akadályozza és a lehetséges megelőzési hatásokat csökkenti.

Ezek a bűnmegelőzési tanácsok ugyanis olyan társadalmi szervezetek, amelyek hatósági funkciókkal nem rendelkeznek, ezért intézkedési jogosultságuk nincs. Tevékenységük lényegében arra korlátozódik, hogy a bűnözés különböző jelenségeit figyelemmel kísérjék, a bűnözési okokra a figyelmet felhívják, illetve előadások keretében a bűnözés és a megelőzés problémáira irányítsák a figyelmet és általános javaslatokat vessenek fel a bűnözés megelőzésére.

Ez a tevékenység kétségtelenül jelentős tényező a bűnmegelőzési rendszeren belül, de nem tekinthető meghatározó jelentőségűnek. A megelőzés hatékonyságának növelése nem elsősorban a különböző felvilágosításoktól és előadásoktól függ, hanem olyan intézkedésektől, amelyek a bűnözés okainak, lehetővé tevő tényezőinek (körülményeinek) semlegesítésére, megszüntetésére irányulnak. Erre pedig nyilvánvalóan nem a társadalmi szervek, hanem az illetékes állami szervek bírnak megfelelő kompetenciával. Ebből következően az is nyilvánvaló, hogy a megelőzés hatékony rendszere kiépítésében az állami szerveknek van meghatározó jelentőségük. Ezért nyilvánvaló az is, hogy olyan megelőzési rendszer kiépítése szükséges, ahol az állami intézkedési lehetőség és irányítás kap vezető szerepet. Hatékony megelőzési rendszer csak akkor építhető ki, ha tekintettel van a megfelelő jogi keretek, továbbá a szükséges tárgyi és személyi feltételek biztosítására, vagyis olyan komplex módszer kiépítésére, amely lehetőséget biztosít minden felhasználható hatás, tényező optimális érvényesítésére.

A tudományos kutatások alapján ma már nyilvánvaló, hogy a bűnözés megelőzése számos és átfogó állami intézkedést igényel. Ezért az ezek helyettesítéseként jelentkező társadalmi megoldások csak részsikereket eredményezhetnek, amellett hogy a kérdés lényegéről is elterelhetik a figyelmet.

Ezt a felismerést a gyakorlatban is következetesen érvényesíteni kell. Egy hatékony megelőzési rendszer kiépítésében az állami szervezeti rendszereknek, irányításnak, koordinálásnak, a legszélesebb körű intézkedési lehetőségeknek kell elsőbbséget biztosítani. Csak erre épülően, ehhez kapcsolódóan képzelhető el a társadalmi erők megfelelő hatékonyságú felhasználása. Ilyen komplexitás nélkül eleve sikertelenségre kárhozottat a megelőzési rendszer.

Az említettekre figyelemmel az lenne kívánatos, hogy a kormányzati szervek elé került és széles körű egyetértéssel bíró javaslat megvalósuljon és legyen végre jogi alapja a hazai megelőzési rendszer kiépítésének.

A késedelem fokozza azoknak a hátrányos feltételeknek a hatását, amelyek a bűnözésben egyre inkább meghatározó jelentőséggel bírnak és amely hatásokat vagy azok jelentős részét a kellő időben történt intézkedésekkel megszüntetni vagy jelentős mértékben csökkenteni lehetett volna.

A jelenlegi helyzet nem biztató, de mégsem mutat olyan végletes változást, hogy ne lehetne a további romlást megelőzni. Ehhez azonban végre határozott és egyértelmű intézkedések szükségesek. A további késedelem azzal a veszéllyel járhat, hogy Magyarországon a bűnözés romló helyzete, mind veszélyesebbé váló iránya visszafordíthatatlanná válik.

Azt hiszem, ezt senki sem kívánja. Ha pedig ez így van, akkor a szükséges intézkedésekkel sem lehet tovább várni.

A bűnözés előrejelzése

I. Alapfogalmak

1. A jövő tudományos megismerésével, a jövőbeni fejlődés lehetséges variánsainak feltárásával a *jövőkutatás* foglalkozik. A jövőkutatás, mint tudományos diszciplína a *prognosztikát* és a *futurologiát* foglalja magában, amely két terület feltételezi és kiegészíti egymást.

A prognosztika az idő függvényében, dinamikájában vizsgálja a változásokat, a fejlődési folyamatokat. A vizsgálódás eredménye a prognózisokban (előrejelzésekben) testesül meg, amelyek tudományos módszerekkel kidolgozott – s ennek megfelelően tudományosan megalapozott – állítások a természet és a társadalmi-gazdasági-műszaki élet egyes jövőbeli folyamatairól.

A futurologia egy jövőbeni állapot komplex leírására, az ún. *jövőkép* megrajzolására törekszik. Példaként vehetjük *Malita* munkáját, a 2000. év krónikáját¹, amely 1969-ben kísérelte meg, hogy bemutassa, milyen lesz az élet 2000-ben: Mit fognak a gyerekek az iskolában tanulni, milyen lesz a lakás, a kultúra, a munka, a törvény és az erkölcs stb. Tekintve, hogy a jövőkép mindig a távolabbi jövő egy meghatározott pontján végez szintetizáló tevékenységet, szinte létfeltétele a múltbeli adottságoktól való mind nagyobb eltávolodás. A futurologiában sokkal nagyobb szerepet kap az alkotó fantázia, mint a prognosztikában, amely rövidebb időszakra és csak egy-egy kiválasztott szakterület vonatkozásában dolgozik. „Az a leglényegesebb különbség a prognosztika és a futurologia között, hogy az előbbi sokkal determinisztikusabb szemléletű, a vizsgálatok bázisszemléletéből, hangsúlyozottan extrapolációs módszeréből adódóan.”² A prognózisok ezért általában megbízhatóbbak, mint a néhol már a tudományos-fantasztikus irodalom határán mozgó jövőképek. Meg kell azonban jegyezni, hogy a prognózisok realitása is nagymértékben függ attól, mire vonatkozik. A tapasztalatok szerint a demográfiai prognózisok eléggé megbízhatók, míg a „gazdasági élet alakulására vonatkozó prognózisok egyes esetekben teljes csődöt mondanak, bármennyire is elméleti alapon álltak és bármennyire tudományos módszereket alkalmaztak is”³.

Abból kiindulva, hogy a jövőkutatók nem tudták előre jelezni azt a nagy fordulatot, amely a hetvenes évek végén bekövetkezett – a globális válságot, a „minden érték átértékelését” a gazdaságtól a kulturális-kommunikációs kapcsolatokig –, *Agh Attila* azt is kétségbe

* Megjelent: Gödöny J. (szerk.): *Kriminológiai és Kriminológiai Tanulmányok* 27. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1990, 63–123. o.

¹ *Malita*, M.: *Cronica anului 2000*. Bucuresti, 1969. Magyarul: *A 2000. év krónikája*. KJK, Budapest, 1972

² Kovács G.: *Prognózikészítés mint a tervezés külső körének egyik eleme*. Magyar Tudomány, 1969, 763. o.

³ Schmidt Á.: *Prognózis, tervezés, futurologia*. Magyar Tudomány, 1969, 465. o.

vonja, hogy egyáltalán megismerhető-e a jövő. A jövőkutatók csak a hetvenes évek egyik tudományos divatja volt – állítja –, amely ugyan érdemi kérdéseket vetett fel és vizsgált meg, de korántsem bizonyos, hogy a jövő jobb megismeréséhez vezetett. Az a paradox helyzet állt elő, hogy a jövő megismerésének egyik eszköze – a múlt elemzése a fejlődési trendek felállítására véget – produkálta az igazi tudományos eredményeket, mivel új szempontok szerint faggatta a múltat, s új trendvonalakat és fordulópontokat tárt fel benne, de a célt, amelyet ezzel az eszközzel kellett volna megközelíteni, nem sikerült elérni. Így változatlanul érvényes a kérdés: „...megismerhető-e a jövő? Még nem tudjuk, de az kétségtelen, hogy a hetvenes évek jövőkutatásának ez nem sikerült.”⁴

2. A bűnügyi tudományok területén a jövőkutatás eszköztárából a prognosztikát részesítik előnyben. A futurológusok fantáziáját, úgy látszik, kevésbé izgatja a távoli jövő bűnözésének lehetséges alakulása vagy az ellene való küzdelem intézményrendszere – amiben valószínűleg az is közrejátszik, hogy igen nehéz lenne olyan agyafúrt bűncelekményt előrevetíteni (de akár egy olyan borzalmas kegyetlenséggel végrehajtottat is), amelyre ne találna példát napjaink bűnügyi krónikájának lapozója. A rövidebb-hosszabb távra vonatkozó *kriminálprognózisoknak* viszont könyvtárnyi irodalmuk van.

A szakírók a kriminálprognózisok két fő területét különböztetik meg, mégpedig az egyedi vagy individuális prognózist, valamint a bűnözés mint tömegjelenség egészére vagy egyes nagyobb részeire vonatkozó előrejelzést.

a) Az egyedi vagy *individuális prognózisok* csoportjába sorolják

– A *bűnözővé válás prognózisát*, amely „...a nem bűnözők, főleg az iskoláskorúak magatartásának előrejelzése a bűnelkövetővé válás szempontjából”⁵. Legismertebb művelői a Glueck házaspár, *Sheldon* és *Eleanor T. Glueck*, mindketten a Harvard Egyetem professzorai, akik az eddigi legszélesebb körű krimináletiológiai kutatást folytatták le a fiatalok bűnözővé válásának megismerése és prognosztizálásuk megismerésének érdekében.⁶ Az elkövetett bűncelekmények – a múlt és a jelen bűnözése – okainak vizsgálata a prognosztizálás alapja, krimináletiológia nélkül nincs kriminálprognózis.

Nehezen határolható el a bűnözővé válás prognosztizálásához szükséges oktatástól az ún. *kriminál-diagnosztika*, amely a kriminális személyiségjegyeket igyekszik megállapítani olyan módon, hogy a nem bűnöző, „normális” személyeket hasonlíttja össze a bűnözőkkel. Ez a módszer a Glueck házaspár vizsgálatainak is szerves részét képezte: 500 probandusuk két bostoni javítóintézetből kiválasztott fiatalok (persistent delinquents) volt, a kontrollcsoport pedig ugyanekkora létszámú, hasonló faji, nemzeti, életkori összetételű nem bűnöző bostoni iskolásfiúból állt. A kriminálprognosztikák különböző személyiségtesztekkel kísérelték meg a bűnözők és nem bűnözők jellemző jegyeinek kimutatását, s eredményeik nem túlságosan szívdertőek.

⁴ Ágh A.: Globális kihívás. Magvető Kiadó, Budapest, 1987, 272. o.

⁵ Vigh J.: Kauzalitás, determináció és prognózis a kriminológiában. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980, 186. o.

⁶ Glueck, S. – Glueck, E. T.: Unraveling juvenile delinquency. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, USA, 1950

A korábbi kutatási megállapításokkal⁷ szemben úgy tűnik ugyanis, hogy mégiscsak létezik kriminális személyiség.⁸

– A *visszaesési prognózist*, amely arra irányul, hogy előre jelezze: az egyszer már elítélt személy fog-e újabb bűncselekményt elkövetni vagy sem, azaz visszaesővé válik-e vagy sem. Tekintve, hogy az USA több tagállamában a büntetés-végrehajtási intézetek feladata a feltételes szabadon bocsátás (parole) időpontjának meghatározása, a gyakorlatban is használható módszert kellett kidolgozniuk a visszaesés prognosztizálására. A téma kutatása és a kriminalitási táblák készítése ezért már a század elején beindult, s a '30-as évektől európai visszhangra, követőkre talált.⁹ Az újabb keletű visszaesés-előrejelzési módszerek közül a legfontosabbnak *Reckless* „Criminal Level Index”-ét, illetve a *Mannheim–Wilkins-eljárást*¹⁰ tartják.

– A *viktimológiai prognózist*, amely – *Schneider* szavaival – „...azt a célt szolgálja, hogy a potenciális áldozatokat a lehető legkorábban felismerjék. A viktimológiai prognózis arra keres választ, hogy milyen feltételek mellett milyen személyiségjellemzőkkel rendelkező személyek hajlamosak leginkább arra, hogy közlekedési balesetek, ölési cselekmények, szexuális visszaélések (szexuálisan veszélyeztetett lányok), csalások (jóhiszemű háziasszonyok, egyedül élő nők), vagy lopások (gondatlan gépkocsi-tulajdonosok) áldozatává váljanak.”¹¹ Számomra úgy tűnik, hogy az egyéni prognózis ezen válfaja inkább csak biztosítási szempontokból jelentős, tényleges kriminológiai hasznosítása még várat magára.

b) A kriminálprognózisok másik – bennünket inkább érdeklő – csoportját a társadalmi tömegjelenségeként felfogott *bűnözés prognózisa* alkotja. Ennek célja: „megállapítani, hogy milyen változások várhatók a bűnözés helyzetében, szintjében, struktúrájában, jellegében és dinamikájában, feltárni a változásokat elősegítő körülményeket, megállapítani esetleges újabb bűncselekménynemek megjelenésének és a jelenleg elkövetett bűncselekményfajták kihalásának lehetőségét, valamint az ezeket a folyamatokat befolyásolni képes és alkalmas tényezőket és körülményeket, feltárni az új büntettes-kategóriák esetleges megjelenését”¹².

3. Az ember – terveket szöve saját boldogulására – mindig is szeretne volna fellebbteneni a jövő fátylát. A várható események kikémlelésére Pythia jóslataitól napjaink tudományos alapokon nyugvó jövőkutatásáig tartott az út. S míg a madarak röptéből vagy az áldozati tűz füstjéből valóban csak dodonai jóslatokat lehetett levonni, a korszerű társadalom- és természettudományi ismeretek birtokában ma a jövő néhány reális alternatívája

⁷ Schuessler, K. F. – Cressey, D. R.: Personality characteristics of criminals. *American Journal of Sociology*, 1950, pp. 476–484.

⁸ Waldo, G. P. – Dinitz, S.: Personality attributes of the criminal: An analysis of research studies 1950–65. *The Journal of Research in Crime and Delinquency*, no. 4, 1967, pp. 185–202.

⁹ Borsi, Z. – Halász, K.: A bűnözés megismerésének statisztikai módszerei. KJK, Budapest, 1972, 210–214. o.

¹⁰ Reckless, W. C.: The development of criminal level index. In: Reckless, W. C. – Newman, Ch. L. (eds.): *Interdisciplinary problems in criminology*. Colombus, 1965, pp. 71–82.; Mannheim, H. – Wilkins, L. T.: *Prediction methods in relation to Borstal training*. London, 1955

¹¹ Schneider, H. J.: Kriminalprognose. In: Schneider, H. J. (ed.): *Kriminalität und abweichendes Verhalten*. Weinheim–Basel, Bd. 2, 1983, S. 212–249.

¹² Avanyeszov, G. A.: A kriminológiai prognosztizálás alapjai. Moszkva, 1970, 29. o.

vázolható fel. „A tudományos előrelátás éppen arra szolgál, hogy egy folyamat törvényszerűségeinek ismeretében jelezze a várhatót, mielőtt az bekövetkezne. A tudományos előrelátás nem csalhatatlan, de ma már igazságtartalmának sokkal nagyobb a valószínűsége, mint a tévedésnek.”¹³ Az előrejelzések azonban mindig hordoznak magukban bizonytalanságot. Csak pusztá véletlen, ha a prognózis tökéletes pontossággal beválik. Azt is mondhatjuk, hogy a prognosztizálás lényege nem annyira a teljes pontosságban, mint inkább az önkorrigálás képességében rejlik. A téves előrejelzésekből mindig okulhatunk. Mégpedig úgy, hogy rendszeres elemzésnek vetjük alá az előirányzott és a tényleges értékek közötti eltéréseket, az ezúton nyert ismereteket pedig értékesítjük az újabb előrejelzéseknél.

A jövő feltárása akkor vált jóslásból előrejelzéssé, amikor alapjául tudományosan igazolt módszert választottak. A társadalmi jelenségek tudományos előrejelzésének kezdetei így már jóval a '60-as évektől önállóságát elismertetni törekvő jövőkutatás mint tudományos diszciplína megjelenése előtti időkre datálhatók. Az angol szenzualisták például azt tanították, hogy a „moral science” területén is az induktív módszer érvényes, amely minden tapasztalati tudomány alapja.¹⁴ Szerintük a morális tudományokban is egyformaságokat, szabályszerűségeket, törvényszerűségeket kell megismerni, amelyek alapján megjósolhatók az egyes jelenségek és folyamatok. Ezt a célt persze a természeti jelenségek területén sem lehet mindenütt egyformán elérni. Ennek azonban kizárólag az az oka, hogy az adatok, amelyekből az egyformaságok felismerhetők, nem mindenütt elégségesek. Például a meteorológia módszertanilag ugyanúgy jár el, mint a fizika, csak adatai hiányosabbak, s ezért előrejelzései bizonytalanabbak. Ugyanez érvényes a morális és társadalmi jelenségek területén is. Az induktív módszer használata itt is mentes minden feltételezéstől, s teljesen független attól, hogyan képzeljük el a megfigyelt jelenségek létrejöttét. Nem meghatározott hatások okait tárjuk fel, hanem egyszerűen szabályszerűségeket állapítottunk meg. [...] Amikor szabályszerűségekből következtetéseket vonunk le várható jelenségekre nézve, semmit sem kell feltételeznünk annak az összefüggésnek a jellegéről, amelynek szabályszerűsége lehetővé teszi az előrejelzést.¹⁵

A szabályszerűségek pusztá megfigyelésén alapuló előrejelzésnél sokkal megbízhatóbb a morális és társadalmi jelenségek körében érvényes összefüggések: a *társadalom mozgástörvényeinek megismerésére* épülő előrelátás. Ennek filozófiai alapját és általános módszertanát kísérelte meg összefoglalni a marxizmus elmélete: a dialektikus és történelmi materializmus. A tőkés társadalmi rendet meggyőződésük szerint szükségszerűen felváltó szocialista társadalom leglényegesebb jellegzetességeinek leírásával tulajdonképpen Marx és Engels is egy tudományos igényű jövőképet vázolt fel munkáiban.

4. Miután a hosszú távú népgazdasági tervek elméleti megalapozásának egyik eszközeként a '60-as évektől szinte valamennyi szocialista országban folytatnak jövőkutatást, annak eszköztárát a bűnözés változásainak előrejelzéséhez a kriminológusok is egyre szélesebb körben kezdték felhasználni.

¹³ Straub, F. B.: Mit várhat el a társadalom a hazai tudományos kutatástól? Magyar Tudomány, 1980, 725. o.

¹⁴ Hume, D.: Értekezés az emberi természetről. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971, 14. és köv. o.

¹⁵ Gadamer, H. G.: Igazság és módszer. Gondolat Kiadó, Budapest, 1984, 27. o.

A jövő kutatás szakirodalmában 100–150 közé teszi azoknak a *módszereknek* a számát, amelyeket a jövőkép alkotásánál, prognózisok készítésénél fel lehet használni. A bűnözés előrejelzéséhez ennél lényegesen kevesebb módszer alkalmazására találhatunk csak példát. A prognóziskészítés tipikus módszerének az idő sorok kutatáson alapuló előrejelzést tekintik, mert számítási alapelve megfelel a prognosztizálás alapelveinek: a múlt és a jelen ismert paramétereinek alapján előre vetíteni az összefüggést a jövőbe. Az idő sorok kutatás legfontosabb módszerei pedig a trendszámítás és az extrapoláció.¹⁶ Az extrapoláció – megfelelő kiindulási adatok birtokában – arról tájékoztat, hogy mi fog történni, ha minden továbbra is úgy lesz, mint korábban, ha semmi sem szakad meg, és ha más irányzatok hatása nem zavarja meg azt, amelyet extrapolálunk. A korlátozó feltételek figyelembevételével azonban legalább olyan fontos, mint az extrapoláció. Emiatt tartanak naivnak minden olyan előrejelzést, amely csak extrapoláción alapul, jóllehet az extrapoláció egyébként minden előrejelzés elengedhetetlen, fontos része. A folyamatok megszakadnak, más irányzatok ütköznek össze az általunk extrapolálttal, s így végül olyan irányzatok érvényesülnek, amelyeket senki sem mért fel. Ennek illusztrálására *Kennet*¹⁷ az 1973–74. évi olajárrobbanást hozza, amelyet nem lehetett előre látni az olajárak trendjének vagy az olajki-termelés görbéjének az extrapolálásával, vagy ezek kölcsönhatásának mérlegeléséből. Előre lehetett volna látni azonban bizonyos politikai irányzatok extrapolálásával (pl. a gyarmatosítás utáni politika irányzatai az olajtermelő államokban). A politikai irányzatokat azonban nem lehet idő sorokba foglalni, így láthatatlanok maradtak a szakemberek számára.

A teljesség kedvéért azt is le kell azonban szögezni, hogy egyrészt a kriminálprognosztika terén a jövő kutatásban használatos valamennyi módszer a tárgy sajátossága folytán eleve nem alkalmazható. Másrészt azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a kriminálprognosztika módszertana még közel sem tekinthető kiforrottnak. A hazai kriminálprognózisokat módszertani szempontból vizsgálva úgy tűnik, hogy készítőik, tanulva egymás hibáiból, egyre távolodnak az egyetlen módszerre építés buktatóitól, a gyakorlatban sajátították el a jövő kutatás egyik alapszabályát: „Az előrejelzés-készítés módszereinek megválasztásában alapvető szempont, hogy egyetlen módszer rendszerint nem ad megbízható előrejelzést. Az egyik alapelv tehát a többféle módszer alkalmazása.”¹⁸

5. Kovácsicsné¹⁹ 1978-ban megjelent munkájában a bűnözésre mint tömegjelenségre vonatkozó prognózisokat módszertani szempontból az alábbi három fő csoportba tartotta sorolhatónak:

a) Legegyszerűbbnek a bűnözésre vonatkozó idő sorokat extrapoláló, tehát *kizárólag* a bűnözésre vonatkozó adatokból kiinduló prognózisokat minősíti. A gyakorlati tapasztalatok alapján azonban figyelmeztet, hogy a matematikai módszerek minden konkrét vizsgálat esetén kiegészítendőek a vizsgált bűncselekményekre vonatkozó jogszabályokkal,

¹⁶ Bűnügyi felhasználásokról részletesebben lásd: Korinek L. – Sipos B.: Idősorelemzési módszerek felhasználása bűnügyi előrejelzés céljaira. *Belügyi Szemle*, 1980/4., 20–28. o.

¹⁷ Kennet, V. (ed.): *The Futures of Europe. A Report to the Commission of the European Communities*. Cambridge, 1976, p. 16.

¹⁸ Besenyei L. – Gidai E. – Nováky E.: *Jövő kutatás, előrejelzés a gyakorlatban*. KJK, Budapest, 1977, 49. o.

¹⁹ Kovácsicsné Nagy K.: *Bevezetés a kriminál-informatikába*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978, 85–87. o.

illetve azok változásaival, mert ezek figyelmen kívül hagyásával a legegzaktabb matematikai módszer is csődöt mond.

b) A bűnözési adatok mellett a *demográfiai adatok* figyelembevétele jellemző a második csoportra. Ennek alap gondolata, hogy a bűnözés nyilvánvalóan függvénye a népesség összetételének, mind korösszetételének, mind családi állapot szerinti, foglalkozási és műveltségi összetételének, a városi és falusi népesség megoszlásának és több más, a népességre vonatkozó ismérvnek. Ebből következik, hogy a tudományosan megalapozott bűnügyi prognózis nehezen képzelhető el népességi prognózis nélkül. Ezzel a módszerrel készültek el Kovacsicsné kriminalitási táblái.

Mindkét itt leírt módszer lényegében az ismert adatok, illetve azok trendjének extrapolációja. A tiszta extrapolációs módszer előnye pedig – mint már utaltam rá – éppen az, hogy olyan elemekre támaszkodik, amelyek stabilitása vagy változásának mértéke a prognózis készítésének időpontjában ismert. De minden előnye mellett ez a legfontosabb korlátja is, mivel a feltétel körén kívül eső semmiféle körülményt nem tud figyelembe venni. Hogy pontosabb prognózisokat kapjunk, célszerű lenne a társadalom statisztikailag mérhető és a prognózis feltételrendszeréhez tartozó jellemzőinek szélesebb körét felhasználni – véli ezért Vavró, s javasol is egy ilyen szélesítési lehetőséget: „A büntetőjogi normaszegés a jogsértő magatartásának legsúlyosabb esete. Enyhébb változata a szabálysértés, még enyhébb a különböző fegyelmi hatáskörökben elbírált szabálysértések köre. Ha sikerülne egy olyan információrendszer kialakítani, mely átfogja a bűnözésen és a szabálysértéseken túl a különböző fegyelmi eljárások során elbírált magatartások és elkövetők körét, akkor ez már segítséget nyújthatna a bűnözés várható alakulásának előrejelzéséhez is. Itt elsősorban a fiatalok bűnözésére gondolok. Mindannyiunk előtt ismeretes, hogy az iskolákban a fegyelemsértések száma emelkedik és egyes vélemények szerint súlyosságuk is fokozódik.”²⁰

c) A harmadik csoportba sorolta Kovacsicsné mindazokat a módszereket, amelyek a bűnözési és demográfiai adatokon kívül *mindazon jelenségekre* vonatkozó statisztikai adatokra épülnek, mely jelenségek a *bűnözéssel oksági összefüggésben állnak*. Könyvének megjelenése idején két ilyen prognózis volt ismeretes hazánkban: az egyiket Szabó András, a másikat Déri Pál publikálta.

Az első kísérletet tett arra, hogy a faktoranalízis módszerével tárja fel a bűnözés és a társadalmi-gazdasági fejlődés összefüggéseit, s ennek alapján rendelje hozzá a népgazdasági tervekben rögzített fejlődési mutatókhoz a bűnözés várható alakulását. Déri viszont abból indult ki, hogy a távlati tervezés nem várhatja meg a prognosztika tudományának teljes kiforrottságát, nem várhat éveket, társadalmi szükségletből fakadóan azonnal követeli a jövő valószínű irányszámait. Ezekhez addig, amíg a tudomány nem munkálja ki a szabályozó és zavaró hatások numerikus értékeit, csak a heurisztikus vagy plauzibilis okosodás vezethet bennünket. A heurisztikus szillogizmus esetében a premisszák az irányt egyértelműen határozzák meg, a nagyságot azonban nem és a konklúzió nem igényli a bizonyítás bizonyosságát.²¹

²⁰ Vavró I.: A gyermek- és fiatalok bűnözésének változása, kapcsolata gazdasági, társadalmi fejlődésünkkel. Kriminológiai Közlemények 5. Budapest, 1985, 52. o.

²¹ Déri P.: Korszerű nyomozás, integrált bűnüldözés. BM Tanulmányi és Propaganda Főnökség, Budapest, 1976, 82. o.

A prognózis alapját képező adatbázis jellege és a feldolgozáshoz használt módszerek fajtáinak figyelembevételével *Diczig* úgy véli, hogy módszertani szempontból az előrejelzések készítésének egy további, negyedik csoportja is elkülöníthető. Az ide tartozókat *komplex módszereknek* nevezi, „amelyek egyszerre alkalmazzák a matematikai-statisztikai eljárásokra épülő lineáris, exponenciális, parabolikus trendextrapoláció és korreláció-regresszió elemzés módszereit; a kollektív szakértői véleményezésen alapuló, valamint a modellezési és rendszerelemzési módszereket. Az eljárás két fázisban történik: a társadalmi-gazdasági fejlődés főbb tényezői és a bűnözés közötti összefüggések, korrelációs kapcsolatok feltárása, majd a komplex módszer alkalmazásával előrevetítik a bűnözés alakulását a társadalmi-gazdasági fejlődés tükrében.”²²

Némi megfogalmazásbeli eltéréssel, de lényegében ugyanezt a négy alapvető módszert írja le *Kube* is a kriminálprognosztika kérdéseivel foglalkozó Interpol-kongresszusról szóló beszámolójában. Az ismertetésből kitűnően optimális eredmény szerinte is a negyedik, komplex analízisre alapuló módszertől várható, feltéve, hogy az valóban a bűnözés teljességével (s nem csak a praktikus okokból rendszerint figyelembe vett regisztrált bűnözéssel) számol, és ha a kriminológia tudománya a jelenleginél pontosabb, s főként számszerűsíthetőbb adatokkal szolgál a bűnözés okairól, mivel „a prognózis céljaira alapvetően csak mennyiségileg is megragadható faktorok felelnek meg, amelyek lehetővé teszik a matematikai módszerek alkalmazását”²³.

II. A bűnözés előrejelzésének elmélete

A tudományos előrejelzés a vizsgált jelenség múltjából kielemezhető változási tendenciáknak, jelenére vonatkozó információknak és a jövőben valószínűleg érvényesülő tényezőknek, összefüggéseknek és hatásoknak a számbavételén, a belőlük levonható törvényszerűségeknek a feltárásán alapul. Nyilvánvaló, hogy minél sokrétűbb és megalapozottabb ismeretekkel rendelkezünk az előre jelezni kívánt jelenségről (múltjáról, jelenéről, jövőjét determináló tényezőkről), annál megalapozottabb lesz prognózisunk, és viszont, ha ismeretforrásaink bármilyen okból hiányosak vagy korlátozottak, tudományos előrelátás helyett csak jóslásokba bocsátkozhatunk. (Más kérdés, hogy adott esetben a nem vagy csak igen nehezen verbalizálható gyakorlati tapasztalatokat is hasznosító, intuitív jóslat esetleg pontosabb, mint a tudományos módszerekkel készült előrejelzés, amely szükség-szerűen csak az igazolt ismereteket veheti figyelembe.)

A bűnügyi tudományok, s elsősorban a kriminológia eredményeinek birtokában a mai előrejelzések lényegesen megbízhatóbbak, mint a kriminálprognózisok készítésének kezdeti időszakában megfogalmazottak.

²² Diczig I.: A kriminológiai prognóziskészítés elméleti és gyakorlati kérdései. *Belügyi Szemle*, 1984/12., 15. o.

²³ Kube, E.: Was geschieht auf dem Gebiet der Kriminalitätsprognose? *Kriminalistik*, 1976, S. 350–355.; Ugyanennek az 1976-os Interpol-kongresszusnak az anyaga alapján tekinti át néhány ország bűnügyi prognosztikai törekvéseit Gidáli Gábor: A bűnügyi prognózisok készítésének helyzetképe. *Belügyi Szemle*, 1977/7., 81–84. o.

Mindezeknek az eredményeknek messzemenő elismerése mellett sem állítható azonban, hogy a bűnözés előrejelzésének elmélete kikristályosodott és gyakorlata problémamentes lenne. A tudományos előrejelzést igencsak megnehezíti a kriminálprognózisok kevésbé megbízható adatbázisa (mind a bűnözés múltbeli alakulásának megismerését, mind jelenlegi helyzetének és jövőbeli alakulása tendenciájának felmérését számtalan *bizonytalansági tényező* nehezíti), az egyre gyorsuló társadalmi átalakulások miatt ugyancsak gyorsan változó értékszempontok, a gazdasági és demográfiai egyenlenségek, a technika fejlődésének a bűnözés alakulására gyakorolt növekvő befolyása stb. Sok minden szól amellett, hogy a társadalmi-technikai forradalom gyorsaságával arányosan csökken annak előreláthatósága, mi lesz ezeken a területeken holnap vagy holnapután.

A másik oldalról viszont indokolt az a kívánság, hogy a kriminálpolitika kialakításához, a megfelelő kriminálstratégia kiválasztásához álljon rendelkezésre minél részletesebb kriminálprognózis.²⁴ A kriminálprognózisok készítésére irányuló törekvéseket ezért nem annyira lehetőségeik bizonyítottsága, eredményeik érvényessége és megbízhatósága, mint inkább a prognózisok szükségességére hivatkozás alapozta meg.

1. Kriminálstatisztika – kérdőjelekkel

1. A tudományos előrejelzés első követelménye a vizsgált jelenség múltjának megismerése. A kriminálprognózisokra vonatkoztatva ez a bűnözés múltbeli mennyiségi (számszerű) és szerkezeti változásainak, a bűnözés dinamikájának és struktúrájának feltárását és elemzését jelenti. Az ilyen elemzések rendszerint csak a kriminálstatisztika adatain alapulnak, illetve alapulnak, mivel készítőik abból az önmagától értetődőnek vélt megállapításból indulnak ki, hogy a bűnözés múltbeli alakulása a bűnügyi statisztikákban egyértelműen tükröződik.

Nem vitás, hogy a bűnözés mérésének intézményesített formája: a bűnüldöző és igazságszolgáltató szervek által regisztrált adatokat tartalmazó kriminálstatisztika valóban fontos információk forrása. Kérdéses azonban egyrészt, hogy ezek az információk mire vonatkoznak: magára a bűnözésre vagy arra a mechanizmusra, amely a bűnözés tényleges jelenségeiből a kriminálstatisztikába bekerülőket „kitermeli”. Egyre határozottabban kap hangot ugyanis a hazai szakirodalomban is az a felismerés, hogy a kriminálstatisztika nem a vizsgált jelenség (a bűnözés) adatait, hanem primer módon csak a bűnüldözés szervezetrendszerének adatait tartalmazza.²⁵

Másrészt szinte a rendszeres statisztikai adatgyűjtéssel egyidős a probléma: képes-e a bűnözés ismertté vált részét regisztráló kriminálstatisztika a bűnözés egészét megfelelően reprezentálni, igazak-e a regisztrált bűnözés tanulmányozásával megállapíthatók a rejtve maradt részre is, vagy sem, a latens bűnözés is ugyanazoknak a törvényszerűségeknek megfelelően viselkedik-e, mint a megfigyelt? Anélkül, hogy előljáróban felsorolnám a kriminálstatisztikák adatainak óvatos kezelésére intő szerzők valamennyi további érvét, kételyét, csupán egyetlen idézet annak illusztrálására, mennyire szerteágazó problémával

²⁴ Részletesen lásd: Diczig I.: A bűnözés megelőzésének stratégiája és középtávú komplex tervezése a Belügyminisztérium szerveinél. Doktori disszertáció. Budapest, 1987, 188–192. o.

²⁵ Szabó A.: A bűnözésprognózisok szerkezeti hibájáról. Belügyi Szemle, 1984/4., 79–81. o.; Ugyanígy Vass K.: Gondolatok a bűnüldözés koncepciójához. Belügyi Szemle, 1984/8., 12–19. o.

van dolgunk: „...a statisztikai adatok alakulásának csak a fő mutatókra kiterjedő értékelésével még az sem dönthető el, hogy az ismertté vált bűncselekmények számának növekedése vagy csökkenése a bűnözés dinamikájának, az anyagi jogszabályok rendelkezései megváltozásának, a jogalkalmazás jogpolitikai elvei módosulásának vagy pedig a bűnüldözés eredményessége változásának: javulásának, illetőleg a romlásának a következménye.”²⁶

Annak érdekében tehát, hogy a jövőbeli alakulására minél megalapozottabb becsléseket tudjunk felállítani, a bűnözés múltját (is) tükröző *kriminalstatisztikákat csak megfelelő korrekciókkal lehet figyelembe venni*. A következőkben a legfontosabb korrekciós tényezőket tekintjük át.

2. A *latencia* problémáit magyar nyelven is számos publikáció tárgyalta már. Létét – azt ugyanis, hogy a ténylegesen elkövetett bűncselekményeknek csak egy részére reagálnak a bűnüldöző és igazságszolgáltató hatóságok, a másik rész különböző okokból rejtve marad előttünk – sohasem vitatták, jelentőségét azonban igen. Pusztán számbavételi (statisztikai módszertani) problémának tekintették, aminek nincs jelentősége a bűnözés megismerése szempontjából. A konstans társadalmi viszonyok törvényének nevezett – de empirikusan sohasem igazolt²⁷ – hipotézis szerint ugyanis az ismertté vált bűnözés tendenciájában és struktúrájában reprezentálja az összbüntetést, mert hisz mindkettő azonos okrendszerből táplálkozik.

Már a latencia becslésére irányuló első próbálkozások is arra utaltak azonban, hogy a sötét mező nagysága bűncselekménytípusonként igen eltérő. Az ebben a témakörben igen kedvelt hasonlattal élve: néhol csak a jéghegy csúcsát látjuk, másutt viszont szinte az egész partra vetett jégtáblát. Mások logikai úton, a különböző bűncselekmények eltérő felderítési mutatóit elemezve, illetve nagy tapasztalatú kriminalisták véleményét kikérve és a kapott eredményeket átlagolva jutottak arra a felismerésre, hogy a latens bűnözés mind struktúrájában, mind dinamikájában lényegesen különbözik a regisztrálttól.²⁸ Pusztán ez utóbbinak tanulmányozásával ezért aligha lehetnek megfelelő ismereteink a bűnözésről, mint egészről. Okkal hangsúlyozta tehát Gödöny, hogy „...a latens bűnözés kriminológiai jelentősége kiemelkedő, s a kérdés elhanyagolása súlyos következményekkel járhat mind a bűnözés tanulmányozásában, mind pedig az ellene való küzdelemben”²⁹.

Abban is egyetértek Gödönynek az egész probléma hazai megítélésében alapvető fordulatot tükröző elemzésével, hogy a latencia kriminológiai jelentősége elsősorban kriminogén hatásából adódik. A rejtve maradás a speciális és a generális prevenció ellen dolgozik, fokozza a bűnelkövetők vakmerőségét, erősíti a potenciális tettesek motivációját, megkönnyíti döntésüket az egyik, csökkenti az állampolgároknak a bűnüldözés és az igazságszolgáltatás iránti bizalmát, közreműködési készségét, megváltoztatja a sértetti magatartást, rombolja a feljelentési morált a másik oldalon. Ez pedig szükségszerűen a bűnözés előretöréséhez vezet, megnő mind a sötét mezőbe tartozó esetek (fel sem jelentett

²⁶ Vass K. – Egressy A.: A nyomozás törvényességéről. In: Gödöny J. (szerk.): Kriminológiai és Kriminológiai Tanulmányok 16. KJK, Budapest, 1979, 326. o.

²⁷ Korinek L.: Rejtett bűnözés. KJK, Budapest, 1988, 11. o.

²⁸ A legutóbbi ilyen szakértői becslés adatait lásd Déri P.: Bűnüldözési helyzetünk és várható alakulása 2000-ig. Belügyi Szemle, 1987/1., 11–23. o. [1987a]

²⁹ Gödöny J.: A társadalmi-gazdasági fejlődés és a bűnözés. KJK, Budapest, 1976, 30. o.

bűncselekmények, illetve felderítetlen, ismeretlen tettesek), mind a regisztrált bűnügyek száma.

A latencia kriminológiai jelentőségének felismerése ismét felvetette megismerhetőségének problémáját. Azok is szorgalmazták az erre irányuló módszerek tökéletesítését célzó erőfeszítéseket, akik – a korábbi tapasztalatok alapján – azt a közeljövőben nem tartották teljes mértékben megvalósítható feladatnak. A kevésbé szkeptikusok a latencia mérésére, de legalábbis megközelítő pontosságú becslésére alkalmas eszköznek vélik az adatelemzés, a kísérlet, a résztvevői megfigyelés és főként a kikérdezés (amely a tettesekre, áldozatokra, illetve informátorokra terjed ki) szociológiai módszereit, illetve ezek kombinációit.³⁰ A latenciakutatók hangsúlyozzák, hogy vizsgálataik nem a kriminálstatisztika helyettesítői, hanem kiegészítői. Abból indulnak ki, hogy a kriminálstatisztikák, mint a társadalmi kontroll büntetőjogi indikátorai, a bűnözési valóság megállapításánál csak szekunder mérőeszközként használhatók, számos vonatkozásban nem képesek használható adatokat szolgáltatni. Vizsgálataik célja ennek megfelelően az, hogy a bűncselekmények latens részében reprezentatív megkérdezések segítségével információkhoz jussanak és ezeket a hivatalos statisztikai adatokhoz viszonyítva, összességében képet kapjanak a bűnözés tényleges helyzetéről, valóságáról. A latenciakutatók felfogása szerint tehát „...a bűnözés méréséhez kimunkált ezen alternatív módszereknek nem annyira az a feladata, hogy a kriminálstatisztikáknál megbízhatóbb mérőeszközzel szolgáljanak, hanem sokkal inkább kiegészítő funkciót szánnak csak nekik, anélkül persze, hogy a kriminológiának szándékában állna elhallgatni azt a ténytet, hogy ennek az alternatív módszernek is vannak hiányosságai”³¹.

Az NSZK-ban a '70-es években számos nagyszabású latenciakutatási programot hajtottak végre.³² Ezek „hasznát”, legfontosabb megállapításait a következőkben foglalhatjuk össze:

a) Az NSZK-ban kevesebb bűncselekményt jelentenek fel, mint amennyiről nem tájékoztatják a bűnüldöző hatóságokat, azaz a sötét mező általában magasabb, mint a világos mező; a hivatalos Rendőri Bűnügyi Statisztika (Polizeiliche Kriminalstatistik) tehát csak a bűnözés egy részét tükrözi.

b) A Rendőri Bűnügyi Statisztika az összbüntetés megbízható indikátoraként nem használható, mivel a sötét mező nagysága változó faktorok (például a lakosság feljelentési készsége, a rendőrség aktivitása) hatására maga is változik.

³⁰ Tauber J.: A latens bűnözés egyes problémái egy empirikus felmérés tükrében. *Belügyi Szemle*, 1982/8., 35–43. o.; Korinek L.: Latencia és prognózis. *Belügyi Szemle*, 1987/4., 78–80. o.

³¹ Arnold H. – Korinek L.: Bűnözési leterheltség a Német Szövetségi Köztársaságban és Magyarországon. *Dolgozatok az állam- és jogtudományok köréből XVII.* Pécs, 1986, 11. o.

³² Részletesen lásd Blankenburg, E.: Die Selektivität rechtlicher Sanktionen. Eine empirische Untersuchung von Ladendiebstählen. In: Friederichs, J. (Hrsg.): *Teilnehmende Beobachtung abweichenden Verhaltens.* Stuttgart, 1973, S. 120–150.; Schwind, H. D. – Ahlborn, W. – Eger, H. J. – Jany, U. – Pudiel, V. – Weiss, R.: *Dunkelfeldforschung in Göttingen 1973/74.* Wiesbaden. 1975; Kirchhoff, G. F.: *Selbstberichtete Delinquenz.* Göttingen, 1975; Stephan, E.: *Die Stuttgarter Opferbefragung.* Wiesbaden, 1976; Müller, L.: *Dunkelfeldforschung – ein verlässlicher Indikator der Kriminalität?* Freiburg i. Br., 1978; Kaiser, G.: *Kriminologie. Eine Einführung in die Grundlagen.* Heidelberg–Karlsruhe, 1979

c) A fiatalkori bűnözés sokkal nagyobb terjedelmű, mint azt a hivatalos statisztika mutatja.

d) A latencia a bűncselekmény súlyával fordítva arányos: a bagatell bűncselekményeknél igen magas, a súlyos bűncselekményeknél alacsonyabb.

e) A feljelentés elmulasztásának döntő oka az NSZK-ban az elszenvedett kár csekély volta, szemben az USA-val, ahol a bűnüldöző hatóságok eredménytelensége a listavezető – amely ok az NSZK-ban alig szerepelt a válaszokban.

f) Az a személy, aki már több ügyben szerepelt sértettként, kevésbé bízik a bűnüldöző hatóságok munkájának sikerében, mint az, aki első feljelentését teszi.

g) Bizonyos bűncselekmények (mint például az üzleti lopás, dologrongálás) egészen hétköznapi események – legalábbis a gyermek- és fiatalkorúak körében; csaknem valamennyi, a vizsgálatok körébe vont fiatal jelzett általa elkövetett ilyen jellegű cselekményt, amelyet nem fedeztek fel.

h) Jóllehet kriminális magatartással minden társadalmi rétegben találkozunk, azok megoszlása rétegenként változik. Az alsó társadalmi réteghez tartozók több és más (általában súlyosabb) bűncselekmény elkövetéséről számoltak be, mint a középosztálybeliek vagy a felső társadalmi rétegből származók.

i) Rétegspecifikus különbségek kimutathatók a bűnüldözésben is: a felső (illetve a középső) réteghez tartozóknak nagyobb az esélyük a felderítetlenül maradáshoz, mint az alsóbb társadalmi rétegből származóknak.

j) A felderítés rizikója az elkövetett bűncselekmények számával és súlyával arányos: a hivatalosan is regisztrált elkövetők általában több bűncselekményt követnek el, mint a „le nem bukkottak”.

k) A hivatalos bűnügyi statisztikákkal egyezően a lányok a sötét mezőben is kisebb arányban szerepelnek, mint az azonos korú fiúk.

3. A latencia és a kriminálprognózisok közötti nyilvánvaló összefüggés ugyancsak foglalkoztatja a szakembereket. *Szabónak* a bűnözés prognózisáról az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottságának vitaülésén elhangzott előadásához fűzött korreferátumában mind *Király*, mind *Déri* hangsúlyozta, hogy az előrejelzés egyik igen labilis tényezője a latencia.³³

A latencia vitathatatlan léte miatt bizonytalan, hogy tulajdonképpen mekkora is a bűnözés az országban. Többen rámutattak már arra, hogy a felderítés eredményességének változása a latens és az ismert bűnözés arányának megváltozását hozza magával. Ennek következménye a bűnözés mennyiségi változásának látszata, mivel azonos bűnözési intenzitás mellett a növekvő felderítési arány a bűnözés emelkedésének, csökkenése pedig a bűnözés visszavonulásának képzetét kelti.³⁴

Ez a bizonytalansági tényező azzal, hogy a latenciát figyelmen kívül hagyjuk, aligha küszöbölhető ki, bár hangot kaptak ezzel ellentétes álláspontok is. *Eichinger* például úgy véli, hogy a latencia hatása rövid távon csökkenthető, ha nem az elkövetett, illetve ismertté vált bűncselekmények abszolút számát, hanem a számok változási, alakulási rátáját vizsgáljuk, a tendenciákat állítjuk a figyelem középpontjába, mivel a latencia ezt kevésbé

---

³³ Jogtudományi Közlöny, 1982/1., 8., 10. o.

³⁴ Vavró I.: A bűnözés prognózisáról. Belügyi Szemle, 1981/12., 22. o.

befolyásolja. A bűnözés alakulása százalékos értékeinek számítása során ugyanis két egymást követő időszak adatait vetjük össze, s bár mindkét időszakban számolni kell a latencia befolyásoló hatásával, a latenciának a tudomásra jutott bűnözéshez viszonyított aránya mindkettőben azonos, illetve csak olyan kismértékben változik, hogy gyakorlatilag azonosnak vehető. De vajon valóban csak a szerző szerint feltételezett igen kis mértékben változik-e az arány? *Eichinger* az igen kis mértékű változást azért tartja valószínűnek, mert az NSZK-ban végzett felmérések szerint az ismertté vált bűncselekmények 90 százalékát a lakosság jelentette be. Ez azt jelenti tehát, hogy döntően a lakosság feljelentési készsége határozza meg az ismertté vált ügyek számát. Semmi sem indokol viszont egy olyan feltételezést, hogy a lakosság feljelentési készsége viszonylag rövid időn belül megváltozna. E gondolatmenet eredményeként az rögzíthető, hogy a bűnügyi statisztikákban a latencia kétségkívül meglévő rendszerhiba, azonban a latencia–tudomásra jutott bűnözés arányának viszonylagos állandósága folytán ez a statisztikai megbízhatóságát lényegében nem befolyásolja.³⁵

Ez az érvelés azonban félrevezető. Félrevezető először is azért, mert a konstans társadalmi viszonyok „törvényének” analógiájára a latencia–ismert bűnözés konstans arányának spekulatív szabályát konstruálja meg, amelyet az empirikus tapasztalatok nem támasztottak alá. Éppen ellenkezőleg, a latencia kriminogén hatásának működési mechanizmusára vonatkozó ismereteink pontosan azt igazolják, hogy a feljelentési készség változik.

A módszertani hibát pedig ott érjük tetten, amikor a szerző csak két év viszonylatában gondolkodik. Abból ugyanis, hogy két tetszőlegesen kiválasztott, egymást követő évben nem változik lényegesen a feljelentési morál (s ezzel a latencia), egyáltalán nem következik, hogy öt vagy tíz év alatt sem következik be ebben gyökeres fordulat. A változás mértéke kumulálódhat – akár pozitív, akár negatív irányba –, s így kiegyenlítőds helyett az évenkénti kismértékű (s a két év vonatkozásában számbavételi szempontból esetleg valóban elhanyagolható) változás az első és az n-edik év relációjában már olyan tetemes lehet, ami az összehasonlíthatóságot kizárja. De ha évenként eltekintünk a változástól, azzal eleve a teljes változatlanságot posztuláljuk.

A latencia figyelmen kívül hagyásának további következményei is vannak. Ha ismeretlen a latens bűnözés mértéke és tartalma – figyelmeztet *Panev* –, ha nem tanulmányozzuk keletkezésének és fejlődésének tényezőit, az ismeretek hiánya miatt váratlan és megmagyarázhatatlan jelenségeket találunk a nyilvántartott bűnözés területén is. Példaként a szocialista tulajdon elleni, illetve a gazdasági bűnözésre utal, mint ahol a bűnüldöző szervek kampányszerű aktivizációja következtében meredek változás állt be a regisztrált bűncselekmények statisztikai adatai alapján előrevetített trendhez képest.³⁶

A latencia és a prognózis összefüggéseinek vizsgálatánál nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a latenciakutatások napjainkra eredeti céljuktól – a bűnözés mennyiségi megismerésének alternatív, a bűnügyi statisztikát kiegészítő módszere – némileg eltérve a kriminológiai kutatások más vonatkozásban is hasznosítható eszközévé váltak.

³⁵ Eichinger, M.: PKS und „Wirklichkeit”. Dunkelfeld als systematischer Fehler. Kriminalistik, Nr. 12, 1985, S. 613–617.

³⁶ Panev B.: A latens bűnözés lényege és tényezői. Jogtudományi Közlöny, 1981/6., 518–527. o.

A különböző kikérdezésekből rekonstruálható az a mechanizmus, ahogy a latencia kriminogén faktorként hat. Empirikus adatokkal szolgálnak e vizsgálatok például a feljelentések elmaradásának okairól felállított hipotéziseink helyességének ellenőrzéséhez, az áldozattá válás okairól, a lakosságnak a bűnözéssel kapcsolatos attitűdrendszeréről, a bűnüldöző hatóságok szelektációjáról stb. Az ily módon megismert befolyásoló tényezőkkel számoló, célzott és ezért hatékonyabb megelőzési intézkedéseken keresztül a latenciakutatás eredményei visszahatnak a bűnözés tényleges alakulására. A prognózis jelenségkorrigáló visszahatásánál ezzel is számolni kell.

Annak belátásából tehát, hogy a regisztrált bűnözés sem struktúrájában, sem dinamikájában nem képes reprezentálni a bűnözés teljességét, illetve hogy nemcsak a kriminálstatisztikák nyilvánvaló hibájának korrigálásához, hanem a kriminogén folyamatok jobb megértéséhez is hozzájárulnak, egyértelműen következik, hogy a bűnözés tudományos előrejelzésének támaszkodnia kell a latenciakutatás eredményeire.

A teljesség kedvéért meg kell azonban jegyezni, hogy a latenciakutatások még valóban meglévő hiányosságait felnagyítva jelentkezett olyan nézet, amely a fürdővízzel együtt legszívesebben kiöntené a gyereket is. Néhol a tudományos vitáktól idegen, személyeskedő élt sem mellőzve Déri³⁷ a szociológiai módszerek alkalmazását a latencia megállapításánál szükségtelennak, eredményeiket félrevezetőnek minősítette. Azt azonban ő sem tagadja, hogy a latencia felmérése a kriminálprognózis készítésénél elengedhetetlen, de ahhoz elégségesnek tartja a tapasztalt bűnügyi szakemberek elfogulatlan véleményét. Számomra úgy tűnik, hogy itt is arról van szó, amit a prognóziskészítés módszertanát vizsgálva már rögzítettünk: a latencia tényleges mértékét legjobban megközelítő becsléshez valószínűleg valamennyi eredménnyel kecsegtető módszert alkalmazni kell, hogy egymás hibáit korrigálják.

4. A bűnügyi statisztika tükre a *jogszabályváltozásoknak*, hirtelen emelkedést vagy csökkenést okozhat egy-egy törvénymódosítás (hogy csak az önkiszolgáló bolti lopásokra vonatkozó 1971. évi 28. tvr. hírhedt baklövésére utaljak), vagy közkegyelem. Ennek érdekében tehát, hogy a bűnügyi statisztikát helyesen értelmezzük, s ne a társadalmi jelenségek gyors változását lássuk ott, ahol csak a jogi szabályozás hatásai tükröződnek, az idősorok összeállításánál ezeket a jelenségeket eleve figyelembe kellene venni. A bűnözés alakulásának tendenciáit csak az ún. tisztított idősor alapján lehet meghatározni.

A jogszabályváltozások tehát a múltbeli fejlődési tendenciák helyes értelmezésében fontos szerepet kapnak. Így indokolt, hogy hatásukkal a jövőben számoljunk. Ez azonban a hazai jogalkotási gyakorlat mellett – amelynek részletes kritikájába itt aligha bocsátkozhatom³⁸ – meglehetősen nehéz, sőt egyes álláspontok szerint lehetetlen: „A jogi prognosztika azért van ilyen nehéz helyzetben, mert e formális jogi tényezők jövőbeli bekövetkezését nem zárhatja ki, időpontjukat, jellegüket, mértéküket, tartalmi elemeiket,

³⁷ Déri P.: Mi az igazság a latencia körül? *Belügyi Szemle*, 1987/10., 44–55. o. [1987b]

³⁸ Egy jegyzet erejéig azonban mindenképpen szükségesnek látszik utalni arra, hogy az egész előrejelzésben éppen a jogalkotásnak kellene a legjobban prognosztizálhatónak lennie – feltételezve persze egy józan, előrelátó, kiegyensúlyozott büntetőjog-alkotást. Egy olyan jogalkotást tehát, amely a büntetőjogot csak a valóban stabil értékek védelmére használja, s nem degradálja a rövid távú, napi problémák megoldásának adminisztratív eszközévé.

különösen azonban hatásukat semmilyen módon nem képes előre jelezni.”³⁹ Ugyanott olvasható e gondolat következménye: „A bűnözés prognosztizálásánál ezért, ha a realitások talaján akarunk maradni, úgy kénytelenek vagyunk abból a feltételezésből kiindulni, hogy a bűnözés alakulását a jövőben formális jogi tényezők, elsősorban jogszabályváltozások nem befolyásolják. Tisztában vagyunk természetesen azzal, hogy a feltételezés nem valósul meg, előrejelzés és valóság a jövőben – többek között – azért is tér el szükségszerűen, mert a kriminalitás adatait formális jogi tényezők is befolyásolják.”

Ezzel az állásponttal nem tudok teljesen egyetérteni. Számomra első megközelítésben is úgy tűnik, hogy a jogszabályváltozások egy része is prognosztizálható. Ilyenek mindenekelőtt a bizonyos kerek évfordulókhöz kötődő *amnesztiák*. Ismert, hogy az amnesztiák szelektívek, a visszaesőkre rendszerint nem terjednek ki⁴⁰, de kizártak az erőszakos cselekmények (garázdaság, emberölés, rablás stb.) elkövetői is. Ennek ellenére tapasztalati tény, hogy az amnesztiát követően mindig enyhe emelkedés figyelhető meg, aminek az is magyarázata, hogy a közkegyelemben részesültek egy része ismét bűncselekményt követ el. Az 1985-ös amnesztiánál az emelkedés a statisztikában az általános emelkedés miatt aligha érezhető, de az 1970-es, illetve 1975-ös közkegyelmi rendelkezés hatása a következő év emelkedésén is látható. Ennek ellenére az amnesztia hatásának számszerűsítése nem könnyű, tényként kezelhető azonban, hogy a meghirdetés évében az elítélti szám csökkenésében, a következő évben viszont – mivel nemcsak isten malmai, hanem a túlterhelt igazságszolgáltatási apparátus is lassan „öröl” – annak emelkedésében jelentkezik.

Nagyon valószínű, hogy folytatódni fog a *bűncselekményi értékhatár* emelkedése, a durván 10 évenkénti megduplázódás. (1956-ban 200 Ft, 1968-ban 500 Ft, 1978-ban 1000 Ft, s legutóbb, 1983-ban 2000 Ft, azaz a kilencvenes évek első harmadára-felére várható a 4000 Ft.) Várható továbbá, hogy a gazdasági helyzet további romlásával együtt járó bűnözési hullám a büntetőjogi eszközök határozott előtérbe kerülését fogja kiváltani. Ez pedig az ítélkezési gyakorlat megszigorításán túl a legfrekvenciáltabb területen – vagyis a vagyon elleni bűnözésnél – szigorító jellegű jogszabályváltozásokkal jár, ami részben a fenyegetettség mértékének növekedését, részben pedig új minősítő körülmények megjelenését jelenti. Ez utóbbival nagy valószínűséggel növekedni fog azon cselekmények száma, amelyek az értékhatárra tekintettel szabálysértések lennének, az elkövetési mód vagy az elkövető személyében rejlő ok miatt azonban bűncselekményeknek minősülnek. De nem zárható ki más, korábban dekriminalizált cselekmény rekriminalizálása sem.

Más kérdés természetesen, hogy ezek az előre látható, de legalábbis magas fokon valószínűsíthető jogszabályi változások hogyan számszerűsíthetők a prognózisban. A hazai prognózisok történetében is találhatunk azonban példát arra, hogy ez nem lehetetlen vállalkozás. *Bakóczy* az élet elleni bűnözés várható alakulását vizsgálva kétféle előrejelzést

³⁹ A magyarországi bűnözés várható alakulása az ezredfordulójig, különös tekintettel a személyek javait károsító bűncselekményekre. MTA Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1987, 12. o. [Kriminológiai Közlemények 14.]

⁴⁰ Vö. 1970. évi 7. tvr. 4. §; 1975. évi 7. tvr. 5. §; 1985. évi 3. tvr. 3. §.

készített, az egyiket az akkor hatályos jogszabályok, a másikat a kodifikációs munkák során kialakult többségi álláspont figyelembevételével.⁴¹

5. A jogszabályváltozásokhoz hasonló következményekkel jár az *ítélkezési gyakorlat* megváltozása. Rózsa azt vizsgálta például, hogy a halmazatok megítélésében bekövetkezett változások az összбűnözés számbavételére milyen hatással voltak. Az 1960-as évek elejéig a bíróságok halmazatszaporító gyakorlatot folytattak (az elítéltek 22–23%-át találták bűnösnek halmazatban elkövetett cselekményért), míg az 1960-as évek második felétől ez a tendencia megfordult (a halmazatszűkítő gyakorlat bizonyítéka, hogy az elítélések 15–18%-ára csökkent a halmazat miatt elítéltek aránya). Az új Btk. (1978. évi IV. törvény) iránymutatásának megfelelően a bíróságok ismét a halmazatszaporító gyakorlatot követik – 1984-ben újra 23% volt a halmazatban elítéltek aránya. Ebből vonja le Rózsa azt a következtetést, hogy „...napjainkban olyan bűncselekményeket is számba vesznek, amelyeket korábban nem regisztráltak, s ezért a cselekményre vonatkozó adatok mechanikus összeállítása torzíthatja a valóságot, mert több mint 10%-os nagyságrendű növekedést eredményez a bűncselekmények számában az 1964–1979 közötti évek adataihoz képest”⁴².

6. A prognóziskészítés szempontjából a bűnügyi statisztikák elemzésénél elkövethető további hibák sorát vázolja fel Déri. Közülük több közismert és a szakirodalomban gyakran érintett – például az, hogy az összбűnözési mutatók önmagukban meglehetősen semmitmondók, a бűнözés minőségét illetően a бűнözési struktúra a döntő – néhány azonban csak hosszabb rendőri praxis alapján fogalmazható meg, bizonyítékai nehezen lennének dokumentálhatók, inkább csak a személyes tapasztalatok szférájában található. A szerző tapasztalatai szerint például az összбűнözés mutatóit az is befolyásolja, hogy az adott évben hány országos jelentőségű бűнцselekmény fordult elő. A rendőri szervek leterhelése az ilyen ügyekkel ugyanis „...negatíván befolyásolja a kisebb súlyú бűнцselekmények nyomozási eredményességét, és óhatatlanul csökkenti a saját kezdeményezésű eljárások számát. Ez pedig néha olyan mértékű is lehet, hogy az összбűнözési statisztika globális számában »pozitív« tényezőként jelentkezik, mivel a бűнözés növekedése esetén is stagnálást, sőt csökkenést mutathat.”⁴³ Noha a konklúzió kicsit talán túlzó, a gondolat mindenképpen figyelemre méltó és nem előzmények nélküli. Nyerges egy 1974-es cikkében a бűнügyi statisztika számaiból levont következtetések tévedési lehetőségeit taglalva jut arra a következtetésre, hogy „...a бűнүldöző szerv egy önszabályozó rendszerrel dolgozik. Ha valahol kapacitáshiány lép fel, akkor csökken a felvevőképesség. Ez megmutatkozhat a бűнцselekmények számának vagy ezen belül az eredményesen felderített ügyek arányának csökkenésében”⁴⁴. Ugyanez más szerzőtől némileg más megfogalmazásban: „...a rendőri aktivitás fokának ingadozása, a közterületi szolgálat csökkentése (például a gyakori rendezvénybiztosítás miatt), az eltérő jogértelmezés lényegesen befolyásolhatja egyes olyan бűнцselekmények (ittas vezetés, garázdaság, hivatalos

⁴¹ Bakóczy A.: Az élet elleni бűнözés várható alakulásáról. In: Gödöny J. (szerk.): Kriminológiai és Kriminológiai Tanulmányok 16. KJK, Budapest, 1979, 83–108. o.

⁴² Rózsa J.: A бűнözés alakulása az elmúlt negyven évben. Statisztikai elemzés. Kézirat. 5. o.

⁴³ Déri P. (1987a): i. m. 12. o.

⁴⁴ Nyerges L.: Statisztika és prognózis. Belügyi Szemle, 1974/2., 72. o.

személy megsértése, hivatalos személy elleni erőszak stb.) alakulását, amelyek együttes száma már az összбүнözésben is szignifikáns⁴⁵.

Déri kételkedik annak a бүнügyi statisztikából kiolvasható megállapításnak a helyességében is, hogy ugyanolyan mértékben csökkentek a társadalmi tulajdon és a népgazdaság sérelmére elkövetett бүнccselekmények, mint ahogy a '60-as évek közepétől növekedni kezdtek a személyi tulajdon sérelmére elkövetettek. (A vagyon elleni cselekmények száma 1966-ban 75 463 volt, amelyből a személyek javai ellen irányult 44 210, a társadalmi tulajdon ellen pedig 31 253. Ugyanezek a számok 1986-ban: 108 302, illetve 78 740 és 29 562.) „Ki hiheti el a statisztikának, hogy miközben a morális helyzetünk általános romlását tapasztaljuk, a közösségi tulajdont – amit már a бüntetőjog sem részesített különleges védelemben – a бüntettek nagyobb »tisztetben tartják« – kérdezi, s a válasz a ki nem mondott, csak sejtett „senki”, mivel „...nem lehet bizonyítani, csupán a mindennapi tapasztalat, a logikus gondolkodás alapján lehet azt valószínűsíteni, hogy a társadalmi tulajdon elleni бүнccselekmények legalább ugyanolyan mértékben növekedtek, mint a személyi tulajdon elleniek”⁴⁶.

Ez a gondolat azonban már a *latencia* problémájához vezet, éppúgy, mint Déri ugyanott olvasható következő, személyes tapasztalatokon nyugvó megállapítása, amely szerint „...a statisztika szempontjából sajnos figyelembe kell venni azt a nem kevés helyen eluralkodott, eléggé el nem ítéhető gyakorlatot, amivel a sértetteket »leszoktatják« a feljelentésről. Tapasztalható ez direkt formában, amikor a panaszt felvevők – főleg az ügyeleteken gyakori ez – »felvilágosítják«, azaz lebeszélük a panaszt a бüntetőeljárásról, de indirekt módon is, amikor a panasztevők érzik, hogy sérelmükkel szemben a бүнбдözők közбмбөsek, nem tesznek semmit, ennek ellenére határozatot kapnak, amely szerint »a széles körű nyomozás eredményre nem vezetett«. Talán nem teljesen megalapozatlan az a vélemény, hogy egyharmaddal kevesebb lenne az összбүнözési statisztika mutatója, ha az ilyen nyomtatványokra az állampolgároknak valaminek igazolása végett nem lenne mégis szükségük.” (Hogy is van ez? Most végül is hat az „elterelés”, vagy azt teljesen kivédi a biztosítási összeg felvételéhez elengedhetetlen rendбрсégi „nyomtatvány” megszerzésére irányuló állampolgári makacsság?!)

7. További problémák adódhatnak a statisztikai elemzésnél figyelembe vett *idбsorok terjedelméből*. Az nyilvánvaló, hogy egy olyan bonyolult és számtalan áttételen keresztül érvényesülő társadalmi jelenségnel, mint a бүнözés, a statisztikai számbavétel szokásos alapegységénél, az egy naptári évnél bekövetkező változásokból messzemenő következtetéseket levonni nem lehet. Persze ez a megállapítás sem abszolút érvényű, hiszen a kiugró eltérés már egy év viszonylatában is jelentheti egy korábbi tendencia drasztikus megváltozását és indokoltta teheti, hogy okainak feltárására komoly figyelmet fordítsunk.⁴⁷ Ha az elemzés szerint az oksági kapcsolat tartósnak ígérkezik, azt a prognózis készítésénél is figyelembe kell venni.

⁴⁵ Horváth J.: A prognóziskészítés módszertani tapasztalatai. Belügyi Szemle, 1981/8., 84. o.

⁴⁶ Déri P. (1987a): i. m. 13. o.

⁴⁷ Gödöny J.: A бүнözés helyzete és változásai. In: Gödöny J. (szerk.): Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 23. KJK, Budapest, 1986, 72. o. [1986a]

A másik oldalról viszont komoly kételyek támaszthatók azzal a törekvéssel szemben, hogy lehetőleg hosszabb idősort vegyünk figyelembe az elemzésnél. Az aggályok alapja, hogy a társadalmi fejlődésben bekövetkezett változások miatt az adatok összehasonlíthatatlanná váltak. A társadalmi rendszerbeli különbségek miatt alapvetően más össz-bűnözés képét mutatják Magyarországon a második világháború előtti utolsó békeévek igazságügyi statisztikái, mint a maiak. De nem hasonlítható össze érdemben a maival az ötvenes évek bűnügyi statisztikája sem, amikor is a személyi kultusz és a jogpolitikai torzulások miatt bűncselekménynek tekintett magatartások igen gyorsan emelkedő tendenciát mutattak. A bűnözés hazai alakulásának kriminálprognosztikai célú elemzésénél ezért megítélesem szerint az 1960-as éveknél korábbi adatokat szükségtelen figyelembe venni, még akkor is, ha egyes bűncselekmény-kategóriáknál akár egy évszázad óta sincs lényeges változás.⁴⁸

A túl rövid és a túl hosszú időszak elleni elméleti aggályok az arany középút választása mellett szólnak. Ezt támasztja alá a gyakorlati tapasztalat is, amely azt mutatja, hogy „...a mintegy 10 évet átfogó időszak alkalmas arra, hogy a tendenciákat egyértelműen érzékelni lehessen, az eseti hatások megkülönböztethetők legyenek, és ne torzítsa túlzottan a jogalkalmazás, illetőleg a jogszabályváltozás hatása sem”⁴⁹.

A bűnözés alakulását elemző munkák rendszerint 1965-ig visszanyúló idősorokkal dolgoznak. E bűvös szám azonban nem tudományos megfontolások alapján vált az idősor kezdő évévé, hanem egyszerűen azért, mert azóta működik az egységes rendőrségi-ügyészségi statisztikai rendszer, azóta állnak rendelkezésre egységes szempontok szerint gyűjtött adatok a bűncselekményekről, illetve azok elkövetőiről. Legalábbis az egységes statisztikai rendszer ezt sugallja. Más kérdés, hogy valóban egységesek, minden további nélkül összehasonlíthatók-e ezek az adatok. Tekintve, hogy közben új Btk. született, ami az ítélezési gyakorlatot is lényegesen befolyásolja, nem minden alap nélkül tekinthető kérdésesnek az adatok tényleges összehasonlíthatósága. Meg merném kockáztatni annak állítását, hogy az új Btk. „bűncselekmény-szaporító” hatású volt – mármint a statisztikai számbavétel szempontjából –, ami igencsak megnehezíti a bűnözés tényleges növekedésének megítélését, s nagy valószínűséggel közrejátszik abban, hogy egyes bűncselekmény-kategóriáknál olyannyira látványos az emelkedés, mint amit ez a statisztika tükröz. Egy példa erre: míg a hetvenes évek átlagában egy vádlottat 1,12 bűncselekménnyel vádolt meg az ügyészség, a nyolcvanas évek elején 1,23-mal. Ez az egy tizedes növekedés abszolút számokban 8000 bűncselekményt jelent. Mire vezethető ez vissza? Arra, hogy napjainkban egy tettesre valójában több bűncselekmény jut – mert például a felderítési eredményesség romlása miatt egyre több az ún. sorozat-elkövető a vagyon elleni cselekmények körében – vagy arra a halmazatszaporító ítélezési gyakorlatra, amit Rózsa is kimutatott (s amely természetesen az ügyészi szemléletet is megváltoztatta)? Valószínűleg mindkettő szerepet kap. S ha ez igaz, akkor a statisztika ma másként lát, mint tíz éve, azaz az egységes statisztika időben mégsem annyira egységes. Ilyen és hasonló – ismételtelen részletezni feleslegesnek tűnő – problémák készítették már korábban is arra, hogy készítőinek minden rosszallása ellenére kétkedéssel fogadjam a bűnözésnek az egységes rendőrségi-ügyészségi statisztikában tükröződő emelkedését – nem tagadva természetesen,

⁴⁸ Bakóczy A.: Az emberölés. KJK, Budapest, 1984, 104. o.

⁴⁹ Vavró I. (1985): i. m. 8. o.

hogy nemcsak a statisztikában, hanem a valóságban is van emelkedés, méghozzá nem is elhanyagolható mértékű⁵⁰.

Pillanatnyilag a még csak négyszer módosított 1978. évi IV. törvény van hatályban – s itt kénytelen vagyok magyarózni, mert mind a pillanatnyilag, mind a még csak négyszer módosított afféle pikírt megjegyzésnek tűnhet, noha közel sem annak szántam, hanem annak a meggyőződésem szerint egyáltalán nem helyesellhető helyzetnek a tényszerű leírására, ahogy nálunk a jogszabályok változnak. Pedig Arisztotelész óta tudjuk, hogy a törvények ereje éppen állandóságukban van. Pillanatnyilag tehát az 1978. évi IV. törvény van hatályban, s úgy vélem, hogy a prognózis készítéséhez elegendő lenne a hatályba lépte óta eltelt időszak bűnügyi statisztikáinak elemzése – amely statisztika talán valóban egységes.

Eltekintve azonban a statisztikai adatok egyenetlenségeitől, úgy tűnik, hogy az 1965 óta eltelt időszak túl hosszú, napjainkban ilyen hosszú idősorok figyelembevétele, annak alapján trendek számítása félrevezető, mert a trendszámítás összemossa a kilengéseket. Az 1965-től 1980-ig tartó stagnálás, enyhe hullámzás az évi átlag 120 ezer ismertté vált bűncselekménnyel oly mértékben ellensúlyozza az 1980-tól bekövetkezett emelkedést, hogy még hosszú évekig azt a csalóka látszatot képes kelteni, mintha mi sem változott volna és nem következett volna be semmiféle lényeges változás a bűnözésben.

Jól mutatják ezt azok a grafikonok, amelyek 1984-ben, illetve 1986-ban készültek a 10 ezer lakosra jutó ismertté vált bűnelkövetőkről, illetve bűncselekményekről. 1984-ben – tehát 4 évvel a bűnözésben beállt lényeges fordulat után – a 10 ezer lakosra jutó ismertté vált bűnelkövetők trendvonalja még enyhén süllyedő, az ismertté vált bűncselekmények trendje pedig már enyhén emelkedő volt. 1986-ban 20 éves átlaggal számolva – a kezdő év tehát 1967 – már mindkét trendvonal jócskán emelkedő tendenciát mutat, mivel az 1965–66-os kiegyenlítő hatást fokozó alacsony adatok kiestek és helyettük az 1985–86-os rohamos emelkedést tükrözők léptek be. De a valóságos helyzethez képest még ez a trend is torzít.

Vavró a prognóziskészítés módszertani problémáit taglalva utal arra, hogy az 1965–1985 közötti időszak alapvetően két szakaszra bontható.⁵¹ Megítélésem szerint viszont ahhoz, hogy a bűnözés alakulásának tényleges képét kapjuk, az 1965 óta eltelt időszak két részre bontása nemcsak a statisztikai adatokból adódó lehetőség, hanem szükségszerűség is: a bontást a tisztánlátás érdekében el kell végezni. Az első az 1965–1980 közötti periódus, amelyben a bűnözés tényleges stagnálása volt megfigyelhető, a másik az 1980-tól napjainkig tartó, és feltehetően még a jövőben is folytatódó az a szakasz, amelyben a bűnözés meredek emelkedését vagyunk kénytelenek konstatálni. Ha nem akarjuk önmagunkat ámítani, vagy a hazai közbiztonság változatlan szilárdságának hangoztatásával kabarétréfák célpontjává válni, tudomásul kell venni, hogy 1979-cel lezárult a hazai bűnözés

⁵⁰ Pusztai L.: A büntetőjogi eszközök hatékonyságának fokozása a bűnmegelőzésben. In: Vigh J. (szerk.): A társadalom védelme és a bűnözés megelőzése. ELTE, Budapest, 1984, 275–281. o.

⁵¹ Vavró I.: A prognóziskészítés módszertani problémái statisztikai szempontból. In: Hack P. (szerk.): A magyarországi bűnözés várható alakulása az ezredfordulóig, különös tekintettel a személyek javait károsító bűncselekményekre. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1987, 30–35. o. [Kriminológiai Közlemények, 14.]

„konszolidált” szakasza, 1980-tól a bűnözés került offenzívába – ha esetleg nem is olyan nagyba, mint amit a statisztika mutat –, s a feladat nem a kedélyek megnyugtatása, 20-25 éves átlagokkal az egyre romló helyzet kedvezőbb színekben feltüntetése, hanem a vészharangok kongatása, mert különben úgy járunk a bűnözés egészével, mint néhány éve a kábítószer-problémával: addig igyekeztünk tudomásul sem venni hazai létét, amíg csak a közvéleményt fel nem rázó tragikus esetek miatt sajtókampányszerűen ki nem pattant. Tízezrek (ha ez a becslés egyáltalán igaz, mert a szembekötődsi miatt aligha található olyan szakember, aki pontos adatokkal szolgál) váltak a legveszélyeztetettebb fiatal korosztályokból, kezdetben a kábítószerpótlék rabjává, s ma már a legjobb úton vannak a kemény drogokra áttérés felé. Márpedig a kábítószer-fogyasztás és a bűnözés kapcsolatának irodalmával könyvtárakat lehetne megtölteni, így minimális szakirodalmi tájékozottság alapján is idejében „kapcsolni” lehetett volna a struccpolitika helyett.

2. A kriminogén tényezőkről

1. A bűnözés – a hazai kriminológiai irodalomban uralkodó álláspont szerint – sokoldalúan determinált jelenség. Struktúráját és dinamikáját az oksági és feltételrendszer bonyolult hatásmechanizmusa alakítja ki. A bűnözés mint eredmény létrejöttében egyaránt közreműködnek a társadalmi környezet objektív tényei és az anyagi tényezők szubjektív tükröződései, a materiális feltételek tudatra gyakorolt hatásai. *Gödöny* megfogalmazása szerint: „...a bűnözés terjedelmét, szerkezetét, jellegét, minőségét, általában alakulását alapvetően a személyiséget formáló mikro- és makrokörnyezeti közegben érvényesülő, társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális, szociális tényezők, belső ellentmondások, feszültségek, negatív szokás- és hagyományrendszerek, kedvezőtlen nemzetközi és tömegkommunikációs hatások stb. determinálják”⁵². E felismerés alapján a bűnügyi prognózisok készítésénél nem mellőzhető a bűnözés alakulását befolyásoló tényezők számbavétele és a jövőben várható alakulásuk felvázolása.

A bűnözés prognózisa ugyanis nem más – vallja *Vigh*⁵³ –, mint a bűnözés okainak prognózisa. Ha a bűnözés okainak a jövőbeni alakulását megközelítően jól tudjuk előre jelezni, akkor azt is megközelítő pontossággal meg tudjuk mondani, hogy milyen lesz hazánk bűnözése öt, tíz vagy tizenöt év múlva. Anélkül, hogy ezt az önmagában tulajdonképpen helyes – és több hazai prognózis elvi alapjaként is szolgáló – gondolatot vitatnám, utalok arra, hogy a prognosztizálásnak csak egyik oldalát öleli fel. A bűnügyi prognózisok alapvető célja a tudományos módszerek alkalmazásával készített figyelemfelhívás, amelyet ellenintézkedéseknek kell követniük. Ha az előrejelzések az évek folyamán megközelítőleg „pontosnak” bizonyulnak, az nem a prognózis készítőinek érdeme – hangsúlyozza *Diczig*⁵⁴, hanem azokra a hibákra mutat rá, amelyek a megfelelő intézkedések elmaradásából fakadnak.

⁵² Gödöny J.: A bűnözés és a társadalmi beilleszkedési zavarok kutatásáról. *Magyar Jog*, 1986, 716. o. [1986b]

⁵³ Vigh hozzászólása a Magyar Kriminológiai Társaság 1986. november 27-i ülésén. In: Hack P. (szerk.): i. m. 48–50. o.

⁵⁴ Hack P. (szerk.): Uo. 10. o.

Ez az oka annak, hogy „a kriminálprognózis kényes és a politikusok részéről nem kedvelt terület, mert a bejósoltak bekövetkezése a hiányos elhárítási készség előrejelzését is implikálja és vétkességre utaló jellegű, míg a hibás prognózis mindig megbocsátható és könnyen megmagyarázható”⁵⁵.

A bűnözés alakulását befolyásoló tényezők vizsgálatánál rendszerint különválasztják azokat, amelyek a bűnözés csökkentésének irányába fejtik ki hatásukat és azokat, melyek a bűnözés növekedését okozzák. Lehetetlenre vállalkoznék, ha megkísérelném a bűnözés alakulását befolyásoló tényezők teljes katalógusának összeállítását, hiszen a gazdasági faktorok soklépcsős áttételeken keresztül, bonyolult módon hatnak, és az alapvető társadalmi viszonyok kriminogén hatása is bűncelekménytípusonként, megjelenési formánként változik. Ezért a hazai kriminálprognózisainknál figyelembe vett ilyen okok között tallózva, mintegy példászerűen sorolok fel néhányat. Elsősorban olyanokat, amelyeket magam is döntőnek tartok vagy amelyek téves felmérése megítélésem szerint nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a hazai prognóziskészítés első periódusában, a '70-es években, illetve a '80-as évek elején készültek – *Déri* előrejelzését kivéve – mélyen alábecsülték a bűnözés alakulását.

2. A bűnözés csökkenését kiváltó tényezők közül első helyen rendszerint azt emelték ki, hogy Magyarországon befejeződött a szocialista társadalom alapjainak lerakása. Azoknak a társadalmi, gazdasági változásoknak a részletezésére pedig, amit a szocialista társadalom alapjainak lerakása jelent, rövidebb-hosszabb terjedelemben szó szerint vagy szabad átfogalmazásban idézik az MSZMP programnyilatkozatának⁵⁶ vonatkozó részét, azt, hogy gyökeresen megváltozott a magyar társadalom osztályszerkezete – nincsenek kizsákmányoló osztályok –, döntő változás állt be a hatalmi és tulajdonviszonyokban, nincs munkanélküliség, lényegesen javult a lakosság élet- és kulturális színvonala. Vagyis megszűntek azok az antagonisztikus ellentmondások, amelyekről már a marxizmus klasszikusainak elemzése kimutatta, hogy a bűnözés alapvető okai a kapitalista társadalomban, s amelyek megszűnésével létrejött a bűnözés csökkenésének, sőt megszűnésének lehetősége.

A hatvanas évek elejének szakirodalmi vitájában azonban – amely akörül zajlott, hogy ennek az elméleti lehetőségnek a megnyílta a bűnözés törvényszerű csökkenésével jár-e együtt, vannak-e a bűnözésben a szocialista társadalomban is objektív társadalmi okai, vagy pedig az „...idegen a szocialista társadalmi rendtől”⁵⁷ – a szocialista kriminológiában először a hazai szaksajtóban mondták ki, hogy „...a bűnözés nem idegen a szocialista társadalmi rendtől sem, hogy nemcsak a kapitalista környezet és a tudati maradványok hatása, hanem törvényszerű összefüggésben van a szocializmust építő országok viszonyai-val, a társadalmi ellentmondások és igazságtalanságok létezésével, azok intenzitásával. Vagyis a bűnözés olyan mértékben csökken, amilyen mértékben haladunk előre a szocialista eszmék megvalósításában.

⁵⁵ Steinke, W.: Gesamtsystem Kriminalistik: Nur von einem Expertenteam leistbar. Kriminalistik, 1985, S. 621.

⁵⁶ A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusa. Kossuth Kiadó, Budapest, 1975, 195–196. o.

⁵⁷ Györök F.: A fiatalok bűnözésének alakulása, okai és megelőzése. Belügyi Szemle, 1964/4., 15. o.

A szocialista viszonyok és a bűnözés kapcsolatára tehát nem a kapcsolat hiánya, hanem a kapcsolat lazulása jellemző hosszú távon.⁵⁸

A vita így összefoglalt tanulságaira tekintettel, azt hiszem, helyesebb az a megfogalmazás, hogy a szocialista társadalmi rend alapjainak lerakása azzal hat a bűnözés csökkentése irányában, hogy mind méreteiben, mind struktúrájában másfajta – összehasonlításában kevésbé veszélyesnek minősíthető – bűnözés feltételeit teremti meg, mint a megelőző időszak hazai, illetve a kapitalista országok kortárs bűnözése. Ezt a megállapítást támasztották alá *Gödöny József* elemzései a hatvanas–hetvenes évek hazai és nemzetközi bűnügyi helyzete vonatkozásában.⁵⁹ A '80-as évek gazdasági válságjelenségeinek elmélyülésével párhuzamosan kialakuló bűnözési hullám azonban már a minőségi átalakulás felé mutat. Ha ezt a tendenciát nem sikerül megállítani, könnyen elmozdulhatnak a határok és megszűnhetnek azok az előnyök, amelyek korábban a bűnözés terén a szocialista államokat jellemezték.

A bűnözés csökkenését eredményezik a potenciális tettesek javuló életkörülményei, mindazoknak a legális lehetőségeknek a bővülése, amelyekkel igényeit kielégítheti: a lakásellátottság javulása, az egy főre jutó jövedelemnek az inflációt meghaladó mértékű növekedése, jobb áruellátás, a hiánycikkek megszűnése stb. Az életszínvonal emelkedését jellemző és a különböző távlati tervekől, fejlesztési koncepciókból származó számadatok mellett a bűnözést csökkentő tényezőként számoltak azzal, hogy „...a nemzetközi erőviszonyoknak a szocializmus javára történő fokozatos eltolódása, és ezzel összefüggésben a nemzetközi helyzetben tartósnak mutakozó enyhülési tendenciák tovább erősítik belső helyzetünket, lehetővé teszik szocialista társadalmi rendünk építésének meggyorsítását, ezzel együtt az egyéni és társadalmi tudat fejlődését; a nemzetközi helyzet kedvezőbb alakulása, a belső építőmunka sikerei, a demokratizmus szélesítése növeli a tömegek bizalmát és elkötelezettségét a szocialista elvek iránt. A párt és állami célkitűzések – köztük a népgazdaság, a közös vagyon védelme, a bűnözés elleni harc – szélesebb és hatékonyabb tömegtámogatást kapnak.”⁶⁰

A bűnözést csökkentő tényezők közül a prognózisokban szerepeltek még a társadalmi tudat, a közművelődés fejlődése, az iskolázottság növekedése⁶¹, az alkohol elleni kampányok eredményessége, a cigány lakosság integrációja, a bűnüldözés hatékonyságának növekedése, de általában az ellenőrzés fokozása, a már meglévő jogszabályok szigorúbb végrehajtása, illetve bizonyos újabb, szigorúbb előírások születése, a bűnmegelőzés társadalmi és magánaktivitásának fokozódása.

⁵⁸ Vigh J.: A bűnügyi tudományok fejlődéséhez. In: Horváth P. (szerk.): Az Állam- és Jogtudományi Kar szerepe a magyar jogtudomány fejlődésében. Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 1985, 339. o.

⁵⁹ Vö. *Gödöny J.* (1976): i. m.; *Gödöny J.*: Bűnözés a különböző társadalmi rendszerekben. In: *Gödöny J.* (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 14.* KJK, Budapest, 1977, 5–41. o.; *Gödöny J.*: Új tendenciák a vagyon elleni bűnözésben. In: *Gödöny J.* (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 16.* KJK, Budapest, 1979, 5–39. o.; *Gödöny J.*: A bűnözés helyzete és változásai. In: *Gödöny J.* (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 23.* KJK, Budapest, 1986, 50–73. o. [1986a]

⁶⁰ Déri P. (1976): i. m. 78. o.

⁶¹ Vavró I. (1981): i. m. 23–24. o.

Hangsúlyozták, hogy „a népgazdasági és társadalomfejlesztési célkitűzések megvalósítása hosszú távon egyértelműen a bűnözés csökkenésének irányában hat. Eredmények várhatók a demokratizmus szélesedésétől, a munkafegyelem erősödésétől, a gazdasági szabályozók hatékony érvényesülésétől és nem utolsósorban a rendőri munka fejlődésétől.”⁶²

3. A legutóbb írtaktól lényegében alig tér el a kriminogén, a *bűnözést növelő tényezők* felsorolása, csak mindez negatív előjellel. Tapasztalati tény ugyanis, hogy a gazdasági-társadalmi síkon igen eredményesnek minősülő intézkedéseknek is vannak a bűnözés morfológiai változásait kedvezőtlen irányba befolyásoló kihatásai. Csak példaként utalok arra, hogy a nagyvárosi lakótelepek – az iparszerű házglyártás ma már igen sok szempontból vitatott produktumai – nagy tömegek lakáshelyzetének gyors megoldását tették lehetővé, ami szociális szempontból vitán felül nagy eredmény volt. Más kérdés, hogy ez a megoldás – legalábbis a külföldi tapasztalatok⁶³ szerint – egyfajta bűnözés kiváltójának, elősegítőjének bizonyult. Ezért az újabb prognózisok számolnak azzal, hogy egyes – összehatását tekintve indokolt – állami intézkedések, mint a differenciált jövedelemszerzés lehetősége következtében előálló jelentős vagyoni különbségek, a magánkezdemenyvezések és vállalkozások körének bővülése, az egyes területeken az ipari struktúraváltás következtében időnként fellépő munkanélküliség kriminogén hatásúak lesznek.

Ismert az is, hogy a fiatalkori bűnözésben – s ezzel gyakran a bűnözői karrier megindulásában – jelentős szerepet játszik az állami gondozás intézménye. Míg a fiatalokú népesség kb. 2%-a kerül állami gondozásba, addig az állami gondozott fiatalokú bűnelkövetők részaránya a fiatalokú bűnözésben évek óta meghaladja a 10%-ot. Ennek okát *Vabrik* abban látja, hogy az állami gondozottak nagy többsége a súlyosan veszélyeztetett kiskorúak köréből kerül ki, közel 40%-uk cigány származású⁶⁴. Bár a szomorú gyakorlati tapasztalatok alapján a nagy létszámú intézetek árnyoldalait az állami gondozásban már felismerték, a kérdés megoldása a közismert anyagi nehézségek miatt belátható időn belül nem várható. Ennek megfelelően a jövő bűnözésének még meglehetősen sokáig stabil utánpótlási bázisa lesz az állami gondozásba vétel kényszere – mint alapvető ok –, valamint az állami gondozás intézményrendszerének már felismert képtelensége arra, hogy az oda bekerült, hibásan szocializált, sérült lelkű, elhanyagolt stb. gyerekeket jogkövető állampolgárrá nevelje – mint kiegészítő ok.

A bűnözés alakulását negatív befolyásoló tényezők körében rendszerint számításba veszik azt is, hogy „...országunk nyitottsága következtében nagyobb a veszélye az eszméinktől idegen nézetek behatolásának: újszerű, eddig ismeretlen bűnözési magatartások, ideák elsajátításának és módszerek terjedésének”⁶⁵.

a) Sokféle megfogalmazással szerepel a *családi* kötöttségek lazulása, a hagyományos család válsága kriminogén tényezőként. A *Szabó András* vezette munkaközösség azt emelte ki prognózisában, hogy a visszaesők bűnözői karrierjének előtörténete rendszerint

⁶² Siklói Gy.: A bűnügyi munka fejlesztésének lehetőségei. Belügyi Szemle, 1987/12., 5. o.

⁶³ Kube, E.: Städtebau, Wohnhausarchitektur und Kriminalität. Heidelberg, 1982

⁶⁴ Vabrik L.: A gyermekkorúak és az állami gondozottak bűnözéséről. In: Lévai M. (szerk.): A gyermek- és fiatalokúak bűnözésének változása és kapcsolata gazdasági, társadalmi fejlődésünkkel. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1985, 69–80. o. [Kriminológiai Közlemények 5.]

⁶⁵ Siklói Gy.: i. m. 5. o.

gyermek- és fiatalkorban található meg. Ennek oka, hogy a társadalmi-gazdasági fejlődés folyamatában a munkamegosztás rendjének átalakulásával, a lakosság társadalmi átrétegződésével és területi átcsoportosításával együtt a család tradicionális formája és szerkezete, életmódja, társadalmi funkciója is változik, módosul. Az alapvetően pozitív irányú, törvényszerű átmenet ellentmondásos, olykor hátrányos kísérőjelenségekkel is együtt jár: a családi kötelek lazulása és a családi nevelő funkció gyengülése olyan általános tényezőkkel is összefügg például, mint a belső vándorlás, a nők fokozottabb munkavállalása, a férfiak tartósabb-gyakoribb távolléte a családtól, a fiatalok korábbi kiválása a családból stb. A házasságok tömeges mérvű felbomlása, a gyermekek felügyeletének és nevelésének elhanyagolása számos esetben a serdülő fiatalok személyiségének, jellemének a torzulását előidéző veszélyforrássá fajul.

Veszélyhelyzetet előidéző nevelési fogyatékoság a ténylegesen – vagy legalábbis látszólag – pozitív életvitelű családokban is előfordulhat. A túlzott szigor vagy a túlkényeztetés egyaránt torzulást okozhat a gyermekek jellemében: a latencia (a rejtve maradás) azonban olyan magas fokú, hogy a torzulás többnyire csak akkor válik ismertté, amikor a fiatalok már társadalomellenes cselekménybe sodródtak.

Kivétel nélkül potenciális veszélyforrások azok a családok, amelyek bűnöző vagy egyébként negatív életvitelű, lumpen elemekből tevődnek össze⁶⁶.

A bűnözés és a családi állapot összefüggését a prognóziskészítés szempontjából vizsgálva Vavró utal arra, hogy a rendezett családi élet kriminalitást csökkentő hatású. Ez a hatás közvetlen azáltal, hogy visszatartja az egyént a bűnelkövetéstől, és közvetett azáltal, hogy az ilyen családi körülmények megkönnyítik a gyermekek és fiatalkorúak számára a társadalmi normák elsajátítását, a társadalom uralkodó értékrendjével való azonosulást. Figyelmeztet azonban arra is, hogy statisztikailag nem igazolható az ezek alapján logikusnak tűnő feltevés, amely szerint a családi kötöttségek lazulásával, a házasságokkal kapcsolatos problémák számával arányosan emelkedne a bűnözés. Ezt azzal magyarázza, hogy a válás napjainkra hovatovább természetessé vált. Amíg tehát korábban a házasság felbontása – a helyzetnek az általánosan megszokottól eltérő volta miatt – kriminogén hatású volt, „...a válások hétköznapivá degradálódásával e szituációnak – a normális embernél a problémák felmerülésekor szükségszerűen jelentkező feszültségeken túl – különösebb terhelő hatása nincs”⁶⁷.

b) A magyarországi lakosság bűnözővé válás szempontjából legveszélyeztetettebb csoportja a cigányság. Az összes bűnelkövető között a cigányok aránya 5 év alatt (1982–1986) 7,3-ról 8,7%-ra növekedett. Ha ezt a hazánkban élő mintegy 400 ezer cigánynak az összlakosságon belüli 4%-os arányához viszonyítjuk, akkor a bűnözési aktivitásuk már 1983-ban elérte az általános kétszeresét és azóta fokozatosan emelkedve meg is haladja azt.⁶⁸ Aggasztó a cigány fiatalok bűnözésbeli részvétele is. Mint a Legfőbb Ügyészség Titkárságának a gyermekkorúak és a fiatalkorúak bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről 1987-ben kiadott tájékoztatójában olvashattuk (6. oldal): A gyermekkorú cigány elkövetők

⁶⁶ Előrejelzés a magyarországi visszaeső bűnözés tendenciáinak és problematikájának az 1979–1986 közötti időszakban lehetséges alakulására. Budapest, 1979, 49–51. o.

⁶⁷ Vavró I. (1981): i. m. 22–23. o.

⁶⁸ Dobos J.: Az elkövetői kategóriák értékelése. Belügyi Szemle, 1988/1., 6–14. o.

aránya 2–3%-kal magasabb a fiatalkorú cigány bűnelkövetők arányánál és 12–14%-kal magasabb az összes cigány bűnelkövető arányánál.

A *cigánybűnözés* felszámolására vonatkozó különböző elképzelések középpontjában az asszimilálódás elősegítése állt, amelynek gyorsítására kialakított koncepcióktól látványos javulást vártak. Bár bizonyos eredmények valóban megfigyelhetők a cigányság egy részénél⁶⁹, egy másik, létszámban nem csökkenő csoporttal viszont változatlanul sok gondja lesz még a bűnildőzésnek és az igazságszolgáltatásnak.

A cigánybűnözésnek ez a „kemény magja” történelmileg is hosszabb távon alakult ki. Az erőteljesebb asszimilációt célzó, az 1960-as évek második fele óta hozott intézkedések következtében jelentkező fejlődés nem volt elég ahhoz, hogy ellensúlyozza az évszázados diszkriminációt, a társadalom perifériáján élés következtében a cigányság körében kialakult saját érték-, norma- és szokásrendszert. E sajátos fejlődés során alakult ki egy olyan bűnöző szubkultúrájú cigány csoport, amely a szociális átöröklődés mechanizmusának segítségével a bűnözésbe több nemzedék óta az egész családot bekapcsolja.⁷⁰ Az ily módon kialakult, sajátosan szervezett bűnözői csoportok tevékenysége nemcsak azért okoz gondot, mert felszámolása a büntetőjog eszközeivel szinte lehetetlen feladatnak tűnik⁷¹, hanem mert életviteli példával szolgál a cigányság szélesebb körében is. Ez a negatív példa számos követőre talált már eddig is, s hatásával számolnunk kell a jövőben is, mivel az asszimilációval elérni kívánt, pozitív például átlagos magyar család anyagiakban általában messze elmarad a bűnöző szubkultúrába tartozó cigányoktól, annak ellenére, hogy egyre többet és keményebben kell dolgoznia az életszínvona megtartásáért.

Másrészt az asszimilálódás folyamata önmagában is kriminogén hatásokkal jár. A társadalomtudományok eddigi vizsgálódásai bizonyítják, hogy minden nemzet, nép vagy népcsoport számára bizonyos diszfunkcionális mellékhatással jár a hirtelen életmódváltás, a társadalom gyors átstrukturálódása. E diszfunkcionális mellékhatások egyik jellegzetes megnyilvánulása pedig a deviancia, a bűnözés. E kriminogén hatást fokozza azután az a mód – egyfajta sajátos liberalizmus – is, ahogy hazánkban az asszimiláció elősegítése érdekében a cigányság deviáns magatartásához viszonyulnak: „Ez a sajátos liberalizmus azt jelenti, hogy az állampolgári kötelezettségek betartását a cigányoktól alig követeljük meg, s olyan cselekmények miatt is szemet hunyunk, amelyekért másokat magától érteődően vonunk felelősségre. Ez – amellett, hogy az összlakosság részéről helyenként igen erős visszatetszést, elégedetlenséget vált ki – arra is vezet, hogy a bűnelkövető cigányok kihasználják, sőt építenek rá.”⁷²

Ismeretes az is, hogy az asszimilálódni képtelen, a társadalmi fejlődésben reménytelenül lemaradt cigányság köréből kerül ki azoknak a többszörösen hátrányos helyzetű fiataloknak

⁶⁹ Bencsik I.: A Magyarországon élő cigánylakosság beilleszkedése az 1970-es évektől napjainkig. Belügyi Szemle, 1987/5., 29–40. o.

⁷⁰ Részletesebben lásd Tauber I.: A hátrányos társadalmi helyzet és a bűnözés összefüggései, különös tekintettel egyes kisebbségi csoportokra. Budapest, 1986, 86–88. o.

⁷¹ Vö. Kovács G.: Öngyilkosságnak álcázott emberölés felderítése. Belügyi Szemle, 1987/2., 97–99. o.; Varga Lászlóné: Erőszakos közöszülés – hamis vád? Belügyi Szemle, 1987/4., 107–110. o.

⁷² A cigánybűnözésről. Az OKKri értesítője, 25. Budapest, 1982, 77. o.

egy jelentős része, akik szinte szükségszerűen a bűnözés útjára kerülnek. Jól példázza ezt a szinte már teljesen „cigánybűncselekménnyé” váló rablások egyre növekvő száma. Míg 1968–69-ben a rablás miatt elítéltek 40%-a volt csak cigány, 1985-re már az elítéltek 62%-a, az arányuk azóta is nő. A rablás tipikus tettese ennek megfelelően Magyarországon fiatal vagy fiatal felnőtt, aki a hazai cigányság anyagilag és kulturálisan legelmaradottabb rétegeiből kerül ki, foglalkozás nélküli (részben csavargó), a bűncselekménnyel szerzett pénzt italra költő, 6–25%-ban analfabéta, de legfeljebb 4 osztályt végzett, szakképzetlen, gyakran a szellemi fejlődésben több-kevésbé visszamaradt, büntetett előéletű, nőtlen férfi, aki a szórakozás egyetlen formájaként a szeszesital-fogyasztást ismeri.⁷³

c) A bűnözés várható alakulását befolyásoló tényezők közül bőséges irodalma van a nők fokozódó társadalmi aktivitása hatásainak. A szociológiai indíttatású kriminológusok azt tételezték fel, hogy a nőknek a gazdasági és társadalmi életbe való fokozódó bekapcsolódásával, az emancipáció kiteljesedésével bűnözésbeli részvételük is emelkedni fog. Ez azonban egyáltalán nem – vagy más szerzők szerint a várt mértékben semmiképpen sem – következett be. A hivatalos bűnügyi statisztikákból kiolvashatóan ugyanis a nők a múlt század közepétől napjainkig a legtöbb európai országban – köztük hazánkban is – az össz-bűnözésben mintegy 20%-kal szerepelnek. A rendkívüli helyzetekkel (például háborúk) jól magyarázható, rövidebb időtartamú hullámzástól eltekintve, bűnözési arányuk rendkívüli stabilitást mutat. A hagyományos női szerepkörből kilépőket érő kriminogén frusztrációk, az új, férfiakkal azonos társadalmi szerepben meglévő kriminális csábítás hatástalanságának, a női bűnözés intenzitásbeli és strukturális stabilitásának okait kutatva a kriminológusok részben biológiai („a nő biogenetikai formulája”)⁷⁴, részben pszichológiai okokra, a férfaktól lényegesen eltérő szocializációs folyamatokra hivatkoznak.⁷⁵

A női bűnözés tartósan alacsony részarányával, az immár több mint másfél évszázados tendencia változatlanóságával⁷⁶ azonban csak addig számolhatunk – figyelmeztet Vavró⁷⁷ –, amíg nem következik be a kriminalitásra is kiható változás a „női szerep” társadalmi oldalán. S mivel e változás előrejelzésére objektív módszerek nincsenek, a prognózis sem számolhat vele. Mennyiségi prognózis – úgy tűnik – egyelőre valóban nem. A jövő várható bűnözésének minőségi elemzésénél azonban valószínűleg ezt is figyelembe kell venni, a kriminológusok ugyanis több olyan jelenségre – például nő a fiatal nők aránya a női bűnözésen belül, a női tettesek önállóbbakká és agresszívabbakká válnak – mutatnak rá, amelyek világszerte a női bűnözés növekedésére utalnak.⁷⁸ Hazai vonatkozásban viszont *Molnár* véleménye szerint azért kell a női bűnözés bizonyos fokú emelkedésével számolni, mert a nők általános társadalmi aktivitásnak elterjedése, a középszintű gazdasági vezetésben, az ún. bizalmi állásokban való egyre tömegesebb részvétele állandóan szélesedő alkalmakat teremt a vagyon elleni bűncselekmények intellektuális formáinak

⁷³ Rózsa J.: A rablásról. In: Gödöny J. (szerk.): Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 24. KJK, Budapest, 1987, 85–89. o.

⁷⁴ Lopez-Rey, M.: *Crime: An Analytical Appraisal*. Routledge, London, 1970, pp. 202–207.

⁷⁵ Raskó G.: A női bűnözés. KJK, Budapest, 1978, 571–572. o.

⁷⁶ Hoóz J.: A bűnözés nemenkénti alakulása Magyarországon 1831-től. Statisztikai Szemle, 1975/1., 59–70. o.

⁷⁷ Vavró I. (1981): i. m. 22. o.

⁷⁸ Részletesen lásd Raskó G.: i. m. 10–22., 559–574. o.

elkövetésére éppúgy, mint a gazdasági bűncselekményekre, vesztegetésekre és egyéb visszaélésekre. A férfiakéhoz hasonló munkaalkalmak és fokozatosan hasonlóvá váló neveltetési körülmények szükségszerű velejárójaként az is várható, hogy a női bűnözésre korábban jellemző enyhébb formák dominanciája megszűnik és növekszik a súlyosabb, bonyolultabb, nagyobb érték tekintetében elkövetett bűncselekmények aránya.⁷⁹

d) Az *alkoholizmus* és a bűnözés meglehetősen közismert kapcsolata nem szorul különösebb bemutatásra. Számos vizsgálat mutatta már ki az alkoholizmus szerepét a bűnözés és különösképpen az erőszakos bűnözés etiológiájában, legutóbb a társadalmi beilleszkedési zavarok témakörében folytatott igen széles körű kutatás. Ennek megállapításai szerint az erőszakos bűncselekmények jelentős részében szerepel a feltételek egyikeként az elkövető vagy sértett, illetőleg mindkettő alkoholizmusa, alkoholos állapota. Az alkoholos állapot bizonyítottan szerepet játszott a sértetti oldalon a provokatív magatartás tanúsításában, az elkövetői oldalon pedig a sértésre való reagálás módjában, az agresszió – más feltételekkel együtt – kiváltásában, a bűncselekmény tulajdonképpeni geenezisében. Különösen kiemelkedő az alkohol szerepe a rablásoknál. A TBZ-kutatás reprezentációjában a rablás miatt elítéltek cselekményeinek 60%-a alkoholfogyasztással függött össze. Hasonló következtetések levonására volt lehetőség a súlyos testi sértés vonatkozásában is.⁸⁰

Figyelmet érdemel viszont, hogy ennek a kutatásnak az adatai sem igazolták a visszaeső bűnözők ún. alkoholista kriminalizálódásának dominanciájáról kialakított hipotézist. Ez részben azzal függ össze, hogy a bűnismétlők kétharmad része gyermek-, illetve fiatal-korúként kezdi bűnözői karrierjét, s ekkor döntő többségük még nem alkoholizál. A felnőttkorban indult bűnözői pályák többsége pedig ugyancsak nem alkoholizmusból, hanem alkalmi vagy konfliktusos bűnelkövetésből ered. Az viszont vitathatatlan, hogy az egyéb deviáns magatartásokkal összefonódottan egyre inkább előtérbe kerül az alkoholizálás, amely azután a konvencionális, rendezett társadalmi státusba visszajutást nehezíti meg vagy teszi lehetetlenné. A korábbi sematikus képlet helyett tehát, amely szerint az alkoholizmus a bűnözés egyik lényeges közvetlen kiváltója, a valóságot pontosabban tükrözi vissza az a megfogalmazás, hogy az alkoholizmus, mint a súlyos devianciák egyike, csak igen bonyolult áttételeken keresztül érvényesülve hat a bűnözővé, majd visszaesővé válás folyamatában.

Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy adott esetben nincs közvetlen kimutatható kapcsolat az alkoholizmus és a bűnözővé válás között. Úgy tűnik azonban – legalábbis ennek ellenkezőjét még nem igazolták empirikus tapasztalatok –, hogy az egyes összefüggés inkább a *kábítószer-fogyasztás* és a bűnözés között jelentkezik. Bár hazánkban – legalábbis nemzetközi összehasonlításban – viszonylag alacsony az illegális kábítószer-fogyasztók száma, rohamosan emelkedett azonban az utóbbi években a kábító hatású (kábítószerpótló) szerekkel való visszaélés, ami a kérdés napirenden tartását, az eddiginél sokkal alaposabb vizsgálatát igényli.

⁷⁹ Molnár J.: Életkor, nem és bűnözés. In: Gödöny J. (szerk.): Kriminológia és Kriminológiai Tanulmányok 23. KJK, Budapest, 1986, 74–122. o.

⁸⁰ Gödöny J. (1986b): i. m. 719. o.

Különösen aggasztó, hogy elsősorban a fiatalok körében terjed egyre szélesebb körben a kábító hatású szerek kóros élvezete.⁸¹

e) Az egyenkénti felsorolások mellett olyan elemzések is ismeretesek, amelyek a kriminogén tényezők közös okait, eredetét keresik. Afanaszev⁸² például azoknak a szovjet szerzőknek a munkáit dolgozta fel, akik a társadalmi fejlődés ellentmondásainak kriminogén hatásait tanulmányozták. A szovjet társadalomban is meglévő csoportérdekektől a területi szociális különbségekből eredőkön át a rejtett munkaerő-tartalékok demoralizáló hatásáig az ellentmondások igen széles körével foglalkozik azzal a konklúzióval, hogy ezekre az eddigénél sokkal nagyobb figyelmet kell fordítani a bűnözésmegelőzés érdekében.

A társadalmi fejlődés ellentmondásainak kriminogén hatását hazai vonatkozásban elsősorban a fiatalkori bűnözés területén vizsgálták. Vavró⁸³ szerint kriminogén tényezőként jelentkezik az az ellentmondás, amely a teljesítmény és annak dotálására meghirdetett elv és a valóság között jelentkezik. Az elv szerint a magas dotáció a társadalmi hasznosság függvénye kellene hogy legyen, a valóságban viszont a legnagyobb jövedelmekkel közel sem a társadalom szempontjából leghasznosabb munkát végzők rendelkeznek. Ugyanilyen ellentmondás jelentkezik abban, hogy elvileg a magasabban kvalifikált munka az értékeesebb, a gyakorlatban azonban az értelmiségi munka alulfizetett. E megállapításokra rímelnek azok a tapasztalatok, amelyek a Dénes – Tauber – Tóth szerzőhármast a krimináletológia új értelmezésére készítették. Szerintük a mai magyar társadalom fő ellentmondása az értékrendszer alapvető válsága, aminek megoldatlansága a fiatalkori bűnözés legfontosabb oka.⁸⁴

Egy-egy bűncselekmény genezisében azoknak a tényezőknek egész sora játszhat szerepet, amelyeket egyenként is kriminogénként értékel a kriminológia irodalma. Az empirikus vizsgálatok szerint ezek bizonyos, jól körülhatárolható csoportja igen gyakran együttesen jelentkezik az elkövető előéletében. Amióta a szociológia kialakította a *hátrányos helyzet* fogalmát⁸⁵, előszeretettel operál vele a kriminológia is.

A hátrányos helyzet és a bűnözés összefüggését a statisztikai adatok tükrében vizsgáló tanulmány azt rögzítette, hogy „...minél inkább halmozódnak a hátrányos helyzetre jellemző ismérvek, annál nagyobb a valószínűsége a bűnelkövetésnek. Természetesen a bűnelkövetés bekövetkeztét nemcsak a hátrányos társadalmi tényezők befolyásolják, hanem végső soron a személyiség milyensége, legfőképpen szocializáltságának szintje dönti el, hogy a jellemzett hátrányos társadalmi tényezők fennállása mobilizál-e társadalomellenes magatartást vagy sem.”⁸⁶

⁸¹ Részletesebben lásd A toxikománia alapvető kérdései. Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet tájékoztatója, 26. Budapest, 1986

⁸² Afanaszev, V. Sz.: O roli protivorecsij razvitija v determinacii pravonarusenij pri szocializme. Szovetszkoe goszudrzsztvo i pravo, 5/1986., pp. 31–38.

⁸³ Vavró I. (1985): i. m. 54–56. o.

⁸⁴ Dénes S. – Tauber I. – Tóth L.: A krimináletológia új értelmezése, a bűnözés többdimenziós modellje. Belügyi Szemle, 1986/8., 38–43. o.

⁸⁵ Huszár I.: A hátrányos helyzetűek Magyarországon. Társadalmi Szemle, 1981/6., 89. o.

⁸⁶ Vigh J. – Tauber I. – Dávid G.: A hátrányos helyzet és a bűnözés összefüggései. A bűnmegelőzésről II. Igazságügyi Minisztérium, Budapest, 1984, 147. o.

A szerzők igazoltnak látják azt is, hogy a hátrányos ismérvek típusainak az egyes relációkban más-más a hatása és a súlya, hogy egyes, a hátrányos helyzetre jellemző tényezők csakis komplexen fejtik ki hatásukat, hogy meghatározott viszonylatokban egyes ilyen tényezők domináns szerepet játszanak, s mellettük más tényezők – amelyek más relációban dominánsak – jelentőségüket veszítik. Álláspontjuk szerint a cigánybűnözés sem más, mint a halmozottan hátrányos helyzetűek bűnözésének egyik típusa.

A szociológiai vizsgálatok tisztázták azt is, hogy a hátrányos helyzet úgy alakul ki, hogy a társadalmilag értékes tudás egyenlőtlen elsajátítása révén bizonyos csoportok kedvezőtlen helyzetbe kerülnek a munkamegosztás rendjébe való integrálódás során. Ennek következtében szükséglet-kielégítési lehetőségeik, életkörülményeik a társadalom többségénél lényegesen rosszabbak. A foglalkozási struktúrában elfoglalt helyzet egy sajátos életmód kialakulásához vezet, amely nem a kitörésnek, hanem a hátrányos helyzet generációs átörökítésének kedvez. A relatíve alacsonyabb és nem is a legmegfelelőbbben felhasznált jövedelem párosul a növekvő családnagysággal, a negatív ökológiai életfeltételekkel, esetleg az integrációs előfeltételek szempontjából kedvezőtlen etnikai hovatartozással, az alacsonyabb – mert csak megélhetési kényszerből végzett – munkamorállal, kedvezőtlen lakásvizonyokkal. Ily módon a hátrányosból fokozatosan kialakul a halmozottan hátrányos helyzet.⁸⁷

A hátrányos helyzetre, okaira, kialakulásának és átörökítésének mikéntjére vonatkozó szociológiai-kriminológiai vizsgálatok azzal járulnak hozzá a kriminálprognózisok pontosításához, hogy mélyítik az ismereteinket a kriminogén tényezők hatásmechanizmusáról. Azok az elképzelések pedig, amelyek a hátrányos helyzet felszámolására irányuló intézkedések lehetőségeit – s ami igen lényeges, anyagi hatásait – tárgyalják, hozzásegíthetnek annak becsléséhez, még meddig és milyen tömegű hátrányos helyzetű – tehát kriminálisan fokozottan veszélyeztetett – állampolgárral kell számolni.

III. A bűnözés előrejelzésének hazai gyakorlata

Terjedelmi okokból mellőzni vagyok kénytelen a hazai kriminálprognózisok felsorolását és akár csak *vázlatos bemutatását* is.⁸⁸ Aligha mellőzhető azonban annak áttekintése, hogyan fogadta azokat a felhasználó: a bűnüldöző és igazságügyi apparátus.

1. A bűnügyi prognózisok megítélésében a legelterjedtebb nézetekkel találkozhatunk. Egyetértés talán csak abban jelentkezik, hogy a kriminálpolitika kialakításához valamiféle előrejelzésre mindenképpen szükség van. Így szükség volt korábban a bűnözés csökkenésének dogmájában megfogalmazott prognózisra ahhoz, hogy vele megindokolható legyen a bűnügyi tudományok negligálása, hogy az osztályellenesség számlájára írva elkendőzhessék a bűnözésben is megnyilvánuló belső ellentmondásokat. Még nagyobb szükség van rá azonban azóta, hogy a kriminológia művelői az empirikus vizsgálatok alapján végérvényesen meg tudták cáfolni azt a korábbi spekulatív társadalomelméleti tételt,

⁸⁷ Gönczöl K.: Bűnözés és társadalompolitika. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, 18–20. o.

⁸⁸ Utalva arra, hogy ez egy korábbi munkámban megtalálható: Pusztai L.: Kriminálprognosztika. Belügyi Szemle, 1988/10., 3–15. o.

amely a szocializmus építésének folyamatában a bűnözés csökkenő tendenciájának „törvényét” fogalmazta meg. Napjainkra fokozatosan mindenki számára nyilvánvalóvá vált, hogy nem egy elhaló társadalmi jelenségről van szó, hanem hazai körülmények között is változó, időnként dinamikus fejlődő, majd magasabb szinten stabilizálódó, új és a társadalomra egyre veszélyesebb ismérveket felmutató bűnözéssel kell számolni. Az is köztudottnak tekinthető már, hogy a bűnözés növekvő kihívása fokozott erőfeszítéseket, tervszerű és célzott cselekvést igényel. A bűnüldöző és igazságszolgáltató apparátus és munkája fejlesztéséhez, a hatékonyabb kriminálpolitika és kriminálstratégia kialakításához pedig elengedhetetlen a bűnözés közép-, illetve hosszabb távon várható mennyiségének és struktúrájának legalább megközelítő pontosságú ismerete. S mivel ezek az ismeretek mástól, mint a kriminálprognosztikától, nem várhatók, ma már aligha képviselhető azt nyíltan elvető álláspont. Más kérdés, hogy a kriminálprognosztika szükségességének elvi elismerését mennyire követte művelésének szorgalmazása, eredményeinek tudomásul vétele és gyakorlati alkalmazása.

2. Déri 1973-as prognózisa – amelynek az volt a célja, hogy a bűnüldözés korszerűsítését szolgáló javaslatoknak időszerűségéről és szükségszerűségéről a belügyi vezetőket meggyőzze – kasszandrai jóslatnak bizonyult: senki sem vette komolyan sem a megjelenséket, sem később, amikor a bűnözés egyes területén az előre jelzett emelkedés már tapasztalható volt. Sajnálatos módon igaza van Dérinek, amikor ennek következményeit rögzíti: „Ezzel elszalasztódott az a történelmi pillanat, amikor az állam jó erőforrásokkal rendelkezett és a bűnözés is még olyan mérsékelt szinten mozgott, hogy egy átszervezés zökkenőmentesen végre lehetett volna hajtani. Hozzávetőleg 1980-ra – tehát a bűnözési hullám érkezésére – már új, korszerű szervezetben működő bűnüldözés állt volna azzal szemben.”⁸⁹

Déri prognózisának figyelmen kívül hagyását magyarázhatjuk azzal, hogy 1973-ban a bűnözés emelkedésének előrejelzésével teljesen egyedül állt. A bűnözés helyzetének és várható alakulásának megítélésében, mint ismeretes, ekkor – és még néhány évig – a töretlen optimizmus uralkodott. Igaz, egyes kriminológusok már sejtették, hogy ez inkább csak vágyálom, de a hivatalos álláspont változatlanul a bűnözés szükségszerű csökkenésének „törvényét” látta beigazolódni a hazai kriminálstatisztika számaiban. Ezt az elképzelést erősítették egyébként a hatósági (belügyi vagy igazságügyi) megrendelésre készült azok a későbbi prognózisok is, amelyek a regisztrált bűnözés viszonylagos stabilitásának – sőt időszakonként valóban kimutatható csökkenésének⁹⁰ – trendjét vetítették előre. Ezek természetesen mind az össz-bűnözés, mind az egyes bűncselekmény-kategóriák volumenének tartós csökkenését mutatták. A belügyi vezetés és az igazságügyi kormányzat ezeket a prognózisokat – úgy tűnik – fenntartás nélkül elfogadta. Többek között ennek volt tulajdonítható – legalábbis Vass véleménye szerint – a bűnüldözés hatékonyságának nem is kismértékű romlása.⁹¹

⁸⁹ Déri P. (1987a): i. m. 23. o.

⁹⁰ Vö. például Bartha Barnabás és munkatársai: A közbűntudományok prognózisa. Az 1978. évi IV. tv. (Btk.) előkészítése II. kötet. Budapest, 1985, 292–313. o.

⁹¹ Vass K.: i. m. 16. o.

Napjainkra azután a bűnügyi prognózisok megítélése ismét változott. Miután egyértelművé vált, hogy nemcsak időleges hullámvásárról, hanem a bűnözés tartós emelkedéséről van szó, be kellett látni, hogy a korábbi, helyesnek tartott prognózisok tévesek voltak. Ez a belügyi vezetést óvatosságra és annak rögzítésére készítette, hogy a kriminálprognosztikai „kutatások kezdeti stádiumban vannak, többségük még nem szolgálhat megbízható alapul a rendőri munka főbb irányainak meghatározásához”⁹².

Régóta vajúdik a bűnmegelőzés átfogó rendszerének kialakítása. Számos fórumot megtartottak az ezzel kapcsolatos javaslatok, tervezetek, döntés azonban nem született. Ennek egyik oka megítélésem szerint ugyancsak az, hogy a döntésre jogosultak nem veszik figyelembe sem a bűnözés tényleges emelkedésének következményeit, sem azt, hogy az utóbbi évek prognózisai ezt a tendenciát tartósnak ítélik. A késlekedés pedig nagy veszélyekkel járhat, amelyet a represszív bűnüldözés késve megkezdett erősítése, korszerűsítése sem küszöbölhet ki. Főként akkor nem, ha az csak a bűnüldözés rendőri oldalára vonatkozik, a büntető igazságszolgáltatás szervezete, létszám-gondjai változatlanok.

Az ügyészi, bírói pálya presztízsveszítése okainak vizsgálatára itt aligha vállalkozhatom. Tartok azonban attól, hogy változatlan helyzetben növekedni fog a kontraszelekció, a pályaelhagyás, és ez növekvő bűnözés mellett egy nem is olyan nagyon távoli ponton a büntető igazságszolgáltatás csődjéhez vezethet.

A hazai tudományos közélet jóindulatú érdeklődéssel kísérte a kriminálprognosztika útját, kandidátusi és doktori fokozatok odaítélésével ismerte el művelői tudományos eredményeit. Mind a prognózis készítésének a bűnözés sajátos szakterületén jelentkező elméleti és gyakorlati problémáit, mind az elkészült prognózisok megállapításait ismertető tudományos ülésekre az élénk, alkotó vita volt a jellemző.⁹³ Nagy figyelmet szentelt a témának a hazai bűnügyi szakajtó – értelemszerűen elsősorban a Belügyi Szemle –, lehetőséget adva valamennyi irányzat képviselőjének véleménye, a jövő bűnözéséről kialakított elképzelése publikálására. Bár az egyes módszerek helyességéről folytatott viták időnként meglehetősen szenvedélyes hangneműek voltak, a jobbító készség, a közös cél: a lehető legmegbízhatóbb előrejelzési módszer kialakítására irányuló törekvés nem vitatható.

3. Azt azonban nem az elméleti vita, hanem az élet dönti el, hogy végül is melyik módszer a legmegfelelőbb: az, amelyikkel a bűnözés tényleges alakulásának mutatói a legjobban megközelíthetők.

A prognózis helyességének fokmérője – a legalábbis egyfajta statikus megközelítésben – a jövőre vonatkozóan számított és a gyakorlatban mért érték különbsége.

Végleges ítéletet mondhatunk tehát azokról a korábbi prognózisokról, amelyek napjainkig jelezték előre a bűnözés alakulását. Az előzőekben ismertetettek közül több ilyen is volt.

Déri 1973-ban az össz-bűnözést és az általa vizsgált bűncselekményi kategóriák számát az alábbi táblázat szerint prognosztizálta:

⁹² Siklói Gy.: i. m. 5. o.

⁹³ Mint például az MTA Magyar Kriminológiai Társaság 1986. november 27-én rendezett tudományos ülésére, amelynek témája az ezredfordulóig szóló bűnügyi előrejelzése volt.

Év	Összbűnözés	Betöré- lopás	Rablás	Erőszakos közösülés	Emberölés és kísérlete
1975	134 200	13 342	662	905	498
1980	148 200	15 753	1277	1174	394
1985	164 310	20 140	2407	1523	311

Az azóta ismertté vált statisztika adatai viszont a következők:

Év	Összbűnözés	Betöré- lopás	Rablás	Erőszakos közösülés	Emberölés és kísérlete
1975	120 889	11 946	569	557	512
1980	130 470	15 807	1022	469	390
1985	165 816	25 104	1579	593	381

A két táblázat összehasonlításából levonható az a következtetés, hogy mind az össz-bűnözés, mind a tulajdon elleni bűntettek vonatkozásában helyesen határozta meg a változás irányát (és néhol számszerű alakulását is), alaposan túlbecsülte azonban az erőszakos közösülés várható alakulását és tévesnek bizonyult a rablásokra vonatkozó becslés is.

Kovacsicsné első prognózisa – Szabó értékelése szerint – nagyon jó eredményeket hozott, mivel „az 1971-es évre vonatkozó becslése mindössze két százalékkal tért el a tényleges értékektől. A legnagyobb eltérés a 14–16 évesek és a 60 éven felüliek korcsoportjában volt, viszont a 17–18, a 19–20 és a 30–39 évesek korcsoportjában a becslési hiba 0–1%-os volt mindössze. Nagyobb volt a becslés szóródása a bűncselekmények szerinti bontásban.”⁹⁴ A tárgyilagos megítéléshez azonban az is hozzátartozik, hogy hosszabb távon már közel sem olyan jó az előrejelzés, mint a bázisévhez legközelebbi időben.

Mivel a többi prognózis bevaltságát 1985-ig ugyanezzel a módszerrel – a prognosztizált és a tényleges adatok összehasonlítása – értékelték a BM ORFK, ennek megismétlésétől eltekintek.⁹⁵ Végeredményben az állapítható meg, hogy az értékelt prognózisok mélyen alábecsülték mind az össz-bűnözés várható alakulását, mind a vagyon elleni bűncselekményeket. Pontosabban azért prognosztizálták tévesen az össz-bűnözés alakulását, mert a vagyon elleni bűnözés körében tartósan csökkenő tendenciákat véltek megállapíthatónak. Egy példa ennek illusztrálására: a Szabó vezette munkaközösség a visszaeső bűnözés várható alakulásáról készített előrejelzésében a 10 000 lakosra számított, ismertté vált közbűnözés bűncselekmények számát az extrapolált előrejelzéssel 112,75-nak, a regressziós prognózissal 105,65-nak adta meg 1985-re, a tényleges szám ezzel szemben 155,6 volt, azaz 40, illetve 50%-kal magasabb.

4. Az előre jelzett és a valóságos adatok közötti nagy eltérés elodázhatatlanná teszi annak vizsgálatát, mire vezethető az vissza, mi az oka a súlyos tévedésnek.

Az okokat keresve Szabó felülvizsgálta a saját, kapcsolatalemzésen alapuló prognosztikai módszerét. Arra a következtetésre jutott, hogy az előrejelző (a társadalmi-gazdasági fejlődés mérhető – számszerűsíthető – változásai) és az előre jelzett tények (a bűnözés) függvénykapcsolatában nincs minden rendben.

⁹⁴ Szabó A.: A bűnözés prognózisa. Jogtudományi Közlöny, 1982/1., 4. o.

⁹⁵ A BM ORFK tájékoztatója, 1985/1., 5–13. o.

A független változóra (azaz az előrejelző tényekre) vonatkozó adatok ugyanis közvetlenül tükrözik a valóságot, míg a függő változóra (a bűnözésre) vonatkozó statisztikai adatok produkáltak. Nem magára a bűnözésre, hanem annak csak a regisztrált, a hatóságok tudomására jutott részére vonatkoznak. Márpedig ebben az esetben ezek az adatok nem közvetlenül a bűnözésnek, hanem a bűnüldözés szervezetrendszerének működésének adatai. Ennek a szervezetnek a közbejött működése viszont nem közvetlenül függ azoktól a társadalmi-gazdasági folyamatoktól és tényektől, amit az elemzés kiindulópontjának, független változóinak tekint. A prognosztikai modell ennek megfelelően korrekcióra szorul, mert nem tükrözi a valóságot, a függő és független változók között nem közvetlen a kapcsolat. „A valóságnak és használt adatai valóságtartalmának a következő séma felel meg: független változók – a bűnüldöző hatóságok működése – a bűnüldöző hatóságok működésétől befolyásolt függő változó (ismertté vált bűnözés)” – fejezi be elemzését Szabó⁹⁶, hozzátéve a konzekvenciát: „Nincs tehát jó prognózis a bűnüldözés hatékonyságának és egyáltalán működésmódjának szervezet-szociológiai vizsgálata nélkül.”

Ugyanott elismeréssel szól *Diczig* munkacsoportjának prognózisáról, amely ugyancsak a társadalmi-gazdasági fejlődés függvényében kísérte meg a bűnözés egyes területei várható alakulásának előrejelzését, de módszertani újításként bevezette a szakértői becslés (delphi módszer) alkalmazását is. Ennek előnye, hogy vele olyan adatokat is figyelembe lehet venni, amelyek megragadására a statisztikai-matematikai módszerek alkalmatlanok. Alkalmatlanok, mert „...nem minden társadalmi folyamat számszerűsíthető, ami a bűnözés okaként vagy feltételeként megfogalmazható”⁹⁷.

Érdemesnek látszik ezt a gondolatot továbbvinni. Ha ugyanis igaz az, hogy a bűnözés okaiként és feltételeiként számításba jöhető valamennyi társadalmi folyamat nem számszerűsíthető – márpedig jelenlegi kriminológiai ismereteink alapján ezt igaznak kell tartanunk –, akkor Szabó prognosztikai sémájának nemcsak egy, hanem két alapvető szerkezeti hibája van. Az ismertté vált bűnözésnek általa is részletezett működési adatjellege mellett maga az alapösszefüggés is hiányos: nem közvetlen és egyenes a kapcsolat a társadalmi-gazdasági fejlődés (számszerűleg is kifejezhető) változása és a bűnözés egy-egy változása között, mivel arra a nem számszerűsíthető társadalmi folyamatok is hatnak. Ezt is figyelembe véve tovább kellene bontani (tisztítani) a sémát egy újabb elemmel: mérhető független változók – nem mérhető független változók – a bűnüldöző hatóságok működése – a bűnüldöző hatóságok működésétől befolyásolt függő változók (ismert bűnözés). Az ebből adódó konzekvencia pedig: nincs jó prognózis a bűnözés okainak és feltételeinek teljes körű felmérése és hatásmechanizmusának tisztázása nélkül.

A '70-es évek kriminálprognózisai kudarcának további oka a bűnözés ellen ható tényezők téves megítélése volt. A kriminogén tényezők tárgyalásánál is utaltam már arra, hogy a kriminológiában vitán felülnek tekintett az a tétel, amely szerint a bűnözés csökkenését eredményezik a potenciális tettesek javuló életkörülményei, mindazoknak a legális lehetőségeknek a bővülése, amelyekkel az igényeiket kielégíthetik: a lakásellátottság javulása, az egy főre jutó jövedelemnek az inflációt meghaladó növekedése, a jobb áruellátás, a hiánycikkek megszűnése.

⁹⁶ Szabó A. (1984): i. m. 80. o.

⁹⁷ Uo. 79. o.

Az életkörülmények jövőbeli alakulását a kriminálprognózisok készítői azonban nem maguk mérték fel, hanem átvették azokat a kész adatokat, amelyek ezekre vonatkoztak. Adataik forrásai pedig értelemszerűen a különböző közép- és hosszabb távú népgazdasági tervek, fejlesztési koncepciók voltak. A tervelőírásokkal, fejlesztési elképzelésekkel a prognoszták mindig realitásként számoltak⁹⁸, ennek alapján kerültek be a prognózisba olyan kiinduló tételek, mint: „Összességében megállapítható tehát, hogy hazánk társadalmi és gazdasági fejlődése az elkövetkező 20–25 év folyamán tervszerű, arányos, folyamatos és kiegyenlített lesz, s várhatóan megfelel majd az alapvető társadalompolitikai célkitűzéseknek.”⁹⁹

Jóllehet a tervszámok valóban permanens fejlődést ígértek, a valóság másképp alakult. A gazdaságban stagnálás, majd határozott visszaesés következett be, emiatt széles lakossági rétegek életkörülményei romlottak, csökkent az állami lakások építése, évről évre nőtt az infláció. Kérdéses azonban, hogy mindezek előre nem látása valóban felróható-e a bűnügyi szakembereknek. Valószínűleg nem, hiszen a '70-es évek közepén a gazdasági ciklusok elmélete még csak néhány közgazdászt foglalkoztatott és a szocialista gazdasági rendszer zökkenőmentes, evolutív fejlődése evidenciának számított. Ahogy *Berend* írja: „Egészen a közelmúltig tartotta magát az a nézet, hogy a magas növekedési ütem a szocializmus sajátos értéke, a társadalmi rendszer életképességének és fölényének jelzőszáma, a kapitalizmus utolérésének legfőbb feltétele. Azt hiszem, hogy ettől az előítéllettől még ma sem teljesen mentes közvéleményünk.”¹⁰⁰

Napjainkban viszont, amikor a gazdasági ciklusok létét és hatását a szocialista termelési viszonyok között is igazolták, nem engedhető meg a kriminálprognózisokban sem az a módszertani megkötés, amely szerint az előrejelzés csak akkor igaz, ha a gazdasági fejlődés töretlen lesz. A gazdasági ciklus hatásával, a fejlődés lelassulásával, megtorpanásával, sőt a visszaesséssel éppúgy számolni kell, mint a többi kriminogén tényezővel (amelyek nagyobb része éppen ennek a következménye, megnyilvánulási formája).

IV. Összegzés. A kriminálprognosztika lehetőségei és határai

1. Minden jövőkutatás alapja az a feltevés, hogy az alapvető társadalmi törvények és a fejlődés legfontosabb törvényszerűségeinek ismeretében lehetséges a tudományos előrejelzés. Ebből logikusan következik, hogy a bűnözés alakulására ható társadalmi törvények és a bűnözés önmozgásának törvényszerűségeit feltárva lehetőség nyílik jövőbeli alakulásának előrejelzésére.

Ugyancsak kiinduló tételként rögzíthetjük, hogy a bűnözés léte és napjainkban jelentkező fokozódó kihívása a társadalom tervszerű reagálását követeli meg mind a prevenció, mind a represszió területén. A bűnüldözés és az igazságszolgáltatás hatékony működéséhez, tervszerű fejlesztéséhez pedig a bűnözés jövőbeli alakulásának ismeretére van szükség.

⁹⁸ Déri P. (1976): i. m. 78. o.

⁹⁹ A népgazdaság és a társadalmi tulajdon elleni bűnözés előrejelzése az 1978–1990-es évekre. BM, Budapest, 1977, 19. o.

¹⁰⁰ Berend I.: Növekedési pálya és tőkeigényesség. *Közgazdasági Szemle*, 1988/1., 30. o.

Ezért a tudományos előrelátás elvi lehetőségét gyakorlati alkalmazásainak kell követniük, a bűnözés prognózisára szükség van.

A bűnügyi prognózisok készítésének legfontosabb elvi problémáit és hazai gyakorlatát vázlatosan áttekintve most már azt a kérdést kell feltennünk, mit várhatunk reálisan. Lehetséges-e az ún. biztos prognózisok, azaz olyan prognózisok készítése, amelyek minden részletükben beválnak, s legfeljebb néhány ezernyi eltéréssel számszerűen is helyesen becsülik fel az ismertté váló bűnözés jövőbeli alakulását (s ennek megfelelően az egyes bűncselekményi kategóriáknál az előre jelzett és a később mért számok különbsége – a kategóriába tartozó bűncselekmények számától függően – tízes vagy százas nagyságrenden belül marad).

A tervezés szempontjából a biztos prognózissal csaknem egyenértékű lehet a nagy valószínűségű előrejelzés is, hiszen egyéb megfontolásokból úgyszólván inkább kerekített számokkal dolgoznak. Nagy valószínűségű az a prognózis, amely helyesen ismeri fel az előre jelzett időszak leglényegesebb tendenciáit, fordulópontját, s a számszerűsítésben a becslés pontossága az összbűnözésnél $\pm 10\,000$ körül mozog, s ezzel arányosan adja meg a főbb kategóriák becsült értékét is.

Részletesebb vizsgálat nélkül nem zárkozhatunk el eleve attól a gondolatától sem, hogy a bűnözés előrejelzése – legalábbis egyelőre – nagy valószínűséggel nem végezhető el, s a prognózis bevaltsága csak közepes fokú lesz. Természetesen még az ilyen prognózistól is elvárható, hogy a változás alapvető trendjét helyesen adja meg, a számszerűsítésnél azonban további engedményeket kell tenni, vagy adott esetben a részletszámok kidolgozása el is maradhat. A minőségi elemzésnél azonban a kijelölt irányok többségének helyesnek kell lennie.

2. Teljes bizonyossággal beváló előrejelzések jelenlegi ismereteink és adatfeldolgozási lehetőségeink között is csak a természettudományok egy szűkebb területén készíthetők (hold- vagy napfogyatkozás, üstökösök visszatérte stb.). Annak okai, hogy a társadalmi mozgások miért nem számíthatók ki ugyanolyan pontosan, mint a csillagok járása, a két jelenségcsoport mozgásformájának sajátosságaiban keresendők. Másképp, csak tendenciájellellegel érvényesülnek a társadalom mozgástörvényei (legalábbis a részletekben, azon a szinten, amelynek előrejelzését a prognózisoktól elvárják), mint az égi mechanika már meglehetősen rég felismert és leírt szabályai.

Ahhoz, hogy biztos prognózist lehessen készíteni – a legáltalánosabban fogalmazva –, a következő előfeltételeknek kell teljesülniük:

- a) a vizsgált jelenség oksági törvények szerint zajlik le;
- b) ezeket a törvényeket a prognoszták tökéletesen ismeri;
- c) a jelenséget leíró adatok áttekinthetők és az oksági törvényekhez kompatibilisen hozzárendelhetők;
- d) az adatok a prognoszták előtt ismertek (és helyesen rendeli azokat a törvényekhez); és
- e) nincs lehetőség a törvény szerint lezajló eseményekbe beavatkozni.

Nem nehéz belátni, hogy ezek a minimális feltételek a bűnözés előrejelzésénél hiányoznak, így biztos prognózis nem készíthető. Minden erre irányuló erőfeszítés ellenére sajnos biztosak lehetünk abban, hogy a bűnügyi prognózis belátható ideig nem lesz a bűnözés előre megírt története.

3. A kérdés ezek után az, hogy nagy valószínűséggel beváló bűnözésprognózis készíthető-e. A válasz sajnálatos módon erre a kérdésre sem a határozott „igen”. Ennek okai részben elméleti eredetűek, részben az adatbázisnak a követelményeket ki nem elégítő voltában keresendők, részben a prognózis céljával vannak összefüggésben. Az előrejelzés ugyanis éppen azért készül, hogy bemutassa, mi lenne, ha a folyamatokba nem avatkozunk be, ha nem reagálunk a bűnözés kihívására.

Tekintsük át először az *elméleti* problémákat:

a) A prognózis ideális modelljében a vizsgált jelenség az oksági törvények szerint zajlik le. Az oksági törvény a kriminológiában azt jelenti, hogy a bűncselekmények okai és feltételei között vannak olyanok, amelyek lényeges, általános és tartós kapcsolatban vannak a bűncselekményekkel, azaz az okozatokkal. Ha a bűncselekményeket nagy számban, s a múlt hosszabb periódusában vizsgáljuk és megállapítjuk ezeket az oksági összefüggéseket, akkor ezeknek az oksági tényezőknél a megléte törvényszerűen kiváltja a jövőben is az okozatokat, a bűncselekményeket.¹⁰¹ Az előrejelzés elvi alapja tehát adott.

Utaltam azonban már arra, hogy az oksági összefüggés ún. dinamikus törvényszerűséggel leírható formája inkább csak a természettudományok területén figyelhető meg, a társadalom mozgásaira a statisztikus törvényszerűségek a jellemzők. A bűnözés előrejelzése szempontjából ennek az a jelentősége, hogy az itt érvényesülő törvényszerűségek statisztikus jellege miatt még a lényeges oksági kapcsolatok sem határozzák meg teljesen egyértelműen a jelenségek mozgását, hanem csak valószínűsítik azt.

b) Az eddig leírtak azonban csak azt indokolják, amiről már az előző pontban – igaz, bizonyítás nélkül – is szó volt, nevezetesen, hogy miért nem válhatnak be teljes bizonyossággal a bűnügyi prognózisok, hanem csak több-kevesebb valószínűséggel. A beválás valószínűségének magas foka ellen szól azonban az, hogy bár minden korábbinál többet, de mégsem tudunk mindent a bűnözésről, okairól, feltételeiről, terjedelméről, struktúrájáról, dinamikájáról. A prognózis készítéséhez pedig kielégítően precíz, felülvizsgált és bevált bűnözés- (illetve helyesebb talán ebben a vonatkozásban a szélesebb kör, a deviancia) elméletre van szükség. A kriminológia viszonylag rövid története során már számtalan – részgazságokat, helyes megközelítési módokat tartalmazó – bűnözési elmélet született, de megtalálható a szakirodalomban valamennyi ugyancsak részben aligha vitatható érveket felsorakoztató kritikája is.

Anélkül, hogy ennek a témának a kereteit messze meghaladó problémakör taglalásába bocsátkoznék, számomra úgy tűnik, hogy globális, minden időben és helyzetben alkalmazható bűnözés-elmélet aligha alakítható ki. A bűnözés helyhez és időhöz kötött, ok- és feltételrendszere változik. Az alapvető, hosszabb távon is ható okok mellett időnként szerephez jutnak átmeneti jellegűek, így a kriminológia folyamatos feladata ezek feltárása, kimunkálása. E feladatát azonban jobbra csak a múltra vonatkoztatva tudja teljesíteni. A társadalmi mozgások ennek megfelelően mindig ki fognak termelni előre nem látható új okokat, amivel a kriminológia legújabb eredményeire támaszkodó prognózis sem számolhat, lévén hogy a kriminológia okként még fel sem tárta.¹⁰²

¹⁰¹ Vigh J. (1980): i. m. 66. o.

¹⁰² Vö. Király T.: Kilatások a bűnözés megszűnésére. Jogtudományi Közlöny, 1978/6., 297–303. o.

Összegezve e második elméleti problémakört, jogosnak tűnik az a megfogalmazás, hogy minél alaposabbak és a valósággal adekvátabbak a prognóziskészítéshez felhasználható kriminológiai ismeretek a bűnözés okságáról, annál nagyobb lesz az előrejelzés beválási valószínűsége.

c) A közgazdasági szakirodalomból ismert, hogy az előrejelzések nyilvánosságra hozatala hatással van a gazdaság működésére: a prognózisok áttételes módon, a döntéshozókra gyakorolt befolyásukon keresztül visszahatnak magukra az előre jelzett folyamatokra, így a prognózis maga is hozzájárulhat saját beteljesüléséhez vagy megghiúsulásához.¹⁰³ Nyomon követhető ez a jelenség más társadalmi előrejelzéseknél, például a demográfiai prognózisoknál is, ahol a gazdasági tényezőkön túl nyilvánvalóan befolyásolhatja a gyermekvállalási hajlandóságot a várható születésszám előrejelzése, a társadalmilag elvárt családmodell is.

Nincs okunk feltételezni, hogy ez a jelenség (self-fulfilling prophecy) a kriminálprognózisok körében nem érvényesül. Sőt, ez a prognózis végső soron arra hivatott, hogy ne váljon be: idejében mozgósítson a bűnözés előre látható alakulása elleni küzdelemre. A kriminálprognózis ugyanis – mint minden bajt ígérő előrejelzés, jóslás – csak akkor válik be, ha nem hisznek benne. Ha az emberek elhiszik, hogy cselekvéseik jelenlegi iránya katasztrófával fenyeget, akkor megváltoztatják ezt az irányt. A kedvezőtlen irányzatok nyilvánosságra hozatala tehát lehetővé teszi a helyesbítésüket. Ennek megfelelően az előrejelzésnek számolnia kell a saját hatásaival is.

d) Egy magatartás „bűnös”-nek minősítése a társadalom értékítéletén alapul, azaz a bűnözést a társadalom mindenkor adott büntetőjogi normakészlete határozza meg. A dekriminalizáció és a rekriminalizáció folyamata ezt a normakészletet állandóan változtatja, főként – de közel sem kizárólagosan – a határterületeken. A változások egy része – például értékhatárok emelése – más társadalmi folyamatokból viszonylag pontosan előre látható ugyan, mások azonban nem, mivel hiányzik a megfelelő kriminalizációs elmélet.

e) A bűnözés nem létezik a szociális kontrolltól függetlenül. A szociális kontroll intézményrendszerének és működési módjának a bűnözés alakulására gyakorolt hatása pedig még ugyancsak nincs kellő mértékben tisztázva. Tudjuk például, hogy létezik egy eltérési (szelekciós) gyakorlat¹⁰⁴, arra nézve azonban még becsléseink sincsenek, hogy ez hány bűncselekményt érint. Vannak elképzeléseink ennek a gyakorlatnak az okairól, de az azok helyességét bizonyítani is képes szervezetszociológiai vizsgálatok még csak következményként merültek fel.

Valószínűleg igaz, hogy az eltérés mértéke azzal arányosan növekszik, ahogy a szociális kontroll szervei visszaszorulnak. Ez ellen szól viszont az az ugyancsak közkeletű megállapítás, hogy a bűnüldöző apparátus tehetetlensége láttán a közvélemény elveszti bizalmát, s már eleve csökken a feljelentési kedv. Ahhoz tehát, hogy e kérdésben tisztábban láthassunk – s a prognózisokban ezzel számolhassunk –, elméletileg pontosabban tisztázn

¹⁰³ Hüttl A.: Egy kihasználható lehetőség: az előrejelzések szerepe a gazdaságirányításban. *Közgazdasági Szemle*, 1987/9., 1045–1052. o.

¹⁰⁴ Részletesebben lásd a magyar nyelvű szakirodalomból Korinek L.: Szelekció a rendőrségi munkában. *Belügyi Szemle Tájékoztatója*, 39. 1983, 29–33. o.; Hlavathy A.: A jogalkalmazók személyiségének szerepe a jogérvényesülésben. KJK, Budapest, 1987, 146–153. o.

kellene a feljelentési készség változásainak okát, a bűnözés és a feljelentési készség közötti visszacapcsolás mechanizmusát.

f) Matematikai-statisztikai eljárások nem helyettesíthetik a szükséges elméleti modelleket. Ezeknek az eljárásoknak a finomítása nem fog pontosabb prognózishoz vezetni, mivel a problémát már ma sem a megfelelő matematikai módszer, hanem a megfelelő elméleti modell hiánya okozza. Helyesen mutat rá *Király*, hogy bármilyen matematikai modellt, módszert alkalmazunk is a bűnözés prognózisára, abba csak mai ismereteinket, a ma ismert adatokat táplálhatjuk be, s már ezáltal a bizonytalanság elemeit visszük be a prognózisba.¹⁰⁵

Ha pontosítani akarjuk prognózisunk megbízhatóságát, azt hiszem, elsősorban a bűnözés alakulását befolyásoló tényezők hatásmechanizmusát kell alaposabban ismernünk.

Az itt vázolt elméleti problémák mellett az is csökkenti a kriminálprognózisok megbízhatóságát, hogy *adatbázisuk* sem mindenben felel meg az optimális követelményeknek. A prognózisok hagyományos adatbázisai, a rendőrségi és bírósági statisztikák – mint az a korábbi, részletes bemutatásból remélhetőleg kitűnt – a valóságnak csak torzító tükrői, mert nem a bűnözést, hanem annak csak egyik, a regisztrált részét mutatják, és mert még ez a rész is csak egy áttételen, a szociális kontroll működésén keresztül tűnik elő. A bűnügyi statisztikák nem a bűnözés valóságát tükrözik, hanem a szociális kontroll indikátorai.

Nem teljesen kielégítőek végül azok az adatok sem, amelyekből a bűnözést a jövőben kiváltó okokra kívánunk következtetni. A hazai gyakorlatból megtanulhattuk, hogy a jövőre vonatkozó gazdasági és társadalmi fejlesztési terveket, elképzeléseket kellő óvatossággal kell kezelni. Ahhoz pedig, hogy a bűnözés új formáit megbízhatóan előre jelezzük, a társadalmi és technikai változások arányoldalainak alaposabb felmérésére lenne szükség. Ehhez felhasználható lenne azon államok bűnügyi helyzetének elemzése, ahol az átvétel alatt álló műszaki megoldások, társadalmi, gazdasági modellek már mindennaposak. Erre utal *Steinke* az NSZK bűnügyi helyzetéről szólva: „A legmegbízhatóbb bűnügyi prognózis ráadásul az, hogy minden rosszabbodással fenyeget, hogy az amerikai viszonyokat 5 éves eltolódással szoktuk utolérni.”¹⁰⁶ Számos adat egybeesése utal arra, hogy e sajátos előrejelzési módszer sok vonatkozásban a hazai bűnözésre is alkalmazható, azzal az eltéréssel, hogy mi 8-10 éves késéssel nem az USA, hanem az NSZK bűnügyi helyzetének alakulását követjük.

4. Az elméleti kriminológiai ismeretek jelenlegi szintjére és a prognóziskészítésnél felhasználható adatbázisra tekintettel tehát nem lehetnek túlzott reményeink a bűnözés előrejelzésének bevalási valószínűségét illetően. Ennek ellenére sem mondhatunk le a prognózisokról, hiszen az az irracionálizmushoz vezetne, hanem tudomásul kell vennünk a korlátokat és lehetőségeket.

Ha ismereteink ahhoz nem elegendők is, hogy magas bevaltsági fokú bűnügyi prognózisokat alapozzunk rájuk, ahhoz azonban igen, hogy

- többre vállalkozhassunk, mint találgatásokra,
- felismerjük prognózisunk korlátait, és
- a prognózisra alapozott intézkedések veszélyeit is felbecsülhessük.

¹⁰⁵ Király Tibor hozzászólása az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottságának vitaülésén. Jogtudományi Közlöny, 1980/1., 9. o.

¹⁰⁶ Steinke, W.: i. m. 621. o.

Minden, ma még vitathatatlanul meglévő hibája ellenére a tudományos alapokon nyugvó prognózis a bűnözés előrejelzésének egyetlen járható útja. A jövőkutatás tudománya által kidolgozott módszereket korrektül alkalmazó, az elérhető optimális adatbázisra épülő bűnügyi prognózis már napjainkban is biztosabb, megalapozottabb adatokkal szolgál a jövőről, mint a bármilyen hosszú bűnügyi tapasztalatokon, intuíción alapuló egyéni becslés. Kriminálstratégja csak tudományosan megalapozott prognózisra épülhet.

Az azonban, hogy a prognózisokat racionálisan hasznosítsuk, feltételezi korlátainak belátását, azt, hogy jövőorientált tevékenységünk részben a felismert „nemtudás” körülményei közötti cselekvés. Ez pedig azt jelenti, hogy tudjuk, prognosztikai képességeink korlátozottak, s hogy a feltételezett jövőbeli fejlődésre tekintettel fogatosított intézkedéseink nagy valószínűséggel nem teljesen tényadekvátak, a változásoknak az előre jelzettől eltérése esetén folyamatos korrekcióra szorulnak.

Tudjuk továbbá, hogy intézkedéseinknek mellékhatásai lesznek, amelyeket ugyancsak nem látunk előre a maguk teljességében. Ennek megfelelően nemcsak a kriminálstratégiai döntések direkt hatásait kell folyamatosan ellenőrizni, hanem legalább ilyen fontos a nem kívánt mellékhatások felmérése is. A társadalomtudományok gyakorlati szerepe ugyanis éppen az – állítja *Heinz* –, hogy „bennünket a lehetséges cselekvések távolabbi következményeire is fogékonyá tegyen, s ezáltal az okos választásnál tevékenységünkben segítsen”¹⁰⁷. A kriminológiának ezt a lehetőségét – számomra legalábbis úgy tűnik – még messze nem használtuk ki. Régi tapasztalat, hogy a „túlkriminalizálás” a büntetőjog preventív erejét gyengíti, mégis nagy a hajlandóság a nem kívánt jelenségek adminisztratív megoldására. De ismert a kontrollstratégiák problémaáthelyező hatása is: a bankok biztonságosabbá válásával megjelentek a túszedések a pénz kizsárolására, a kábítószerként használt gyógyszerek kiadásának megszigorítására sokasodtak a receptlopások és -hamisítások, a gyógyszerterákiat nem készítették fel a várható betörések ellen stb.

Mindazon kétségek ellenére, amelyek alappal merülnek fel a bűnügyi prognózisok megbízhatóságával, beválási valószínűségével kapcsolatban, aligha mondhatunk le készítésükről. Annak érdekében pedig, hogy a prognózis a bűnözés várható alakulásának legfontosabb irányait valóban helyesen jelezze, törekedni kell mindazon kérdések tisztázására, amelyek ma még bizonytalansági tényezőként szerepelnek.

¹⁰⁷ Heinz, W.: *Getrübter Blick in die Zukunft des Verbrechens*. Kriminalistik, Nr. 4, 1987, S. 227.

Prostitúció fiatal korban – tinédzser prostituáltak

I. Kutatási előzmények

1. A tinédzserprostituáció mint aktualitás

Az intézetben hovatovább több mint fél évtizede folynak az élődsi bűnözés megismerésére irányuló kriminológiai kutatások. Szerteágazó vizsgálódásaink eredményeként számos értékes információra tettünk szert e jelenségkomplexum történetével, morfológiájával, etiológiájával, nemzetközi mértékű alakulásával és még egy sor egyéb jellegzetességével kapcsolatban.¹

A kutatássorozat első szakaszában, a ténykutatás elvégzése során az élődsi bűnözés fogalmkörébe soroltuk mindenekelőtt a prostitúciós jellegű bűncselekményeket – az üzletszerű kéjelgést és az ehhez szorosan kapcsolódó, járulékos bűncselekményeket –, valamint a közveszélyes munkakerülést.

Ám az élet – vagy inkább és még konkrétabban: a gazdasági, politikai, társadalmi és jogi viszonyok – gyors léptű változásai nemcsak az élődsi bűnözésre, mint aktuálisan létező társadalmi jelenségre gyakoroltak moduláló hatást, hanem (értelemszerűen) ennek a büntetőjogi megítélését is jelentékenyen befolyásolták.

Nevezetesen: az 1978. évi IV. törvénynek a közveszélyes munkakerülés bűncselekményét szankcionáló 266. §-át, továbbá az 1968. évi I. törvénynek a szabálysértési alakzatot büntetni rendelő 91. §-át az 1989. évi XXIII. tv. 2. § (2) bekezdése 1989. július elsejével hatályon kívül helyezte. A miniszteri indoklás a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányára hivatkozik, amelynek a 8. cikkelye 3/a. pontja szerint „senkit sem lehet kényszer- vagy kötelező munka végzésére kötelezni”, ergo, e kötelezés jegyében, annak megszegése esetén, bármiféle büntetést kiszabni sem.

A depónalizációnak megfelelően ez a bűncselekmény-kategória az élődsi bűnözés kriminológiai fogalmköréből is kiszorult. Úgy tűnik, hogy ez távolról sem olyan csekély jelentőségű változás, mint ahogyan azt egyetlen törvényhely hatályon kívül helyezése alapján gondolnánk. Legalábbis látszólag nem az.

Az egységes rendőrségi és ügyészségi kriminálstatisztika adataiból ugyanis az állapítható meg, hogy az élődsi bűnözés szerkezetét az elmúlt negyedszázadban kétségtelenül a közveszélyes munkakerülés dominanciája határozta meg: átlagosan évente mintegy három-négyszer annyi közveszélyes munkakerülés bűncselekménye vált ismertté hazánkban,

* Megjelent: Gödöny J. (szerk.): Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 28. BM Kiadó, Budapest, 1991, 133–196. o.

¹ Raskó G.: Az élődsi bűnözés. In: Gödöny J. (szerk.): Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 24. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987, 110–155. o.; Kránitz M.: A prostitúció jellegzetes megjelenési formái. In: Gödöny J. (szerk.): Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 26. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1989, 189–244. o.

mint amennyit az üzletszerű kéjelgés és járulékos bűncselekményei együttesen kitétek. Ráadásul adódtak olyan, viszonylag hosszabb időintervallumok is, amelyek folyamán a közveszélyes munkakerülések abszolút száma tetemesen emelkedett, míg a prostitúciós bűncselekmények száma évről évre csökkent.² Ebből az a következtetés vonható le, hogy az élősdiség tipikus megnyilvánulási formája a közelmúltban Magyarországon a munkakerülő életmód volt, s ehhez képest a prostitúció másod- vagy harmadrangú, a figyelemre alig-alig méltó jelenséggé vált.

Ez azonban csak látszat, s nem annyira a valóság, mint inkább az elméleti és gyakorlati szakemberek széles körében ismert, a kriminálstatistikát befolyásoló körülmények hű tükre. A prostitúció valódi súlyát ugyanis nem az évente lefolytatott büntetőeljárások volumene vagy az ilyen jellegű bűncselekmények miatt büntetőjogilag felelősségre vont személyek száma, de még csak nem is a pónalizálás, a büntetőjogi szankciórendszer jelzi. Hiszen „a prostitúció a kriminológia irodalmában nem úgy jelentkezik, mint egy konkrét bűncselekményforma, hanem mint a legszélesebb értelemben felfogott bűnözés állandó újratermelődést biztosító, antiszociális életmód”³.

Az elmondottak korai felismerését bizonyítja, hogy már a kutatássorozat megindulásakor is maga a prostitúció állott a figyelmünk középpontjában, és a közveszélyes munkakerülés bűncselekményét főként az üzletszerű kéjelgéssel, annak elősegítésével, a kitarottsággal és a kerítéssel megvalósuló igen szoros összefüggései miatt tettük vizsgálat tárgyává. Az utóbbi négy évben pedig – tehát már jóval a depónalizálást megelőzően – a kutatások kizárólag a prostitúció kérdéskomplexumára koncentráltak, és ez a vezérfonal érvényesült a továbbiakban is.

Mindezzel párhuzamosan az élősdi bűnözés fogalomköre tovább strukturálódott. Az egymásra épülő kutatási tapasztalatok fokozatosan egyértelművé tették, hogy a parazitizmus jó néhány szignifikáns jegye – s ezáltal az igazán fenyegető, reális társadalmi veszély – nem annyira magának a *prostituáltk*nak, mint inkább a prostituált tevékenységét kiprovokáló, előmozdító, szervező, annak hasznát lefoglaló és a jelenség egészének újratermelődését elősegítő *prostituátoroknak* a cselekvőségében ölt testet.⁴ Ez a tétel nemcsak Magyarországon, hanem világviszonylatban is helytálló, mind a prostitúció helyzete, mind

² Vö. Kránitz M. – Sziki L.: A parazita jellegű bűnözés néhány fontosabb morfológiai jellemzője. In: Gödöny J. (szerk.): Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 21. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984, 316–326. o.

³ Molnár J.: A város és a bűnözés. In: Gödöny J. (szerk.): Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 21. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984, 112. o.

⁴ A „prostituátor” kifejezést mint terminus technicum továbbra is mindazon természetes vagy jogi személyek összefoglaló megnevezéseként használom, akik vagy amelyek a prostituálton kívül, de vele szoros koordinációban a prostitúció realizálódásában egyéni haszonszerzés végett részt vesznek. Ennek megfelelően a szóhasználatomban prostituátornak minősül a strici (futtató, „pimp” stb.), a szobázató, a kerítő; a nyilvánosház vagy az ún. házi bordélyház fenntartója; a masszázsszalon tulajdonosa; a szextúrák szervezését végző cég, a prostituáltakat kiközvetítő iroda, a hasonló célzatú szórakozóhelyek tulajdonosa és érintett alkalmazottai és a sort még hosszasan lehetne folytatni. A „prostituátor” kifejezés magyar fülnék bizonyára idegen, de anyanyelvünkben egyszerűen nem lehetősé fel igazán találó gyűjtőnév ebben a vonatkozásban. Lásd erről sokkal részletesebben: Kránitz M.: A prostitúció mai, nemzetközi arculata. In: Gödöny J. (szerk.): Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 25. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1988, 116–133. o.

pedig annak ösztársadalmi megítélése vonatkozásában.⁵ A kutatások elmélyítése során pedig az is nyilvánvalóvá vált, hogy a prostituáltak többé vagy kevésbé összehangolt működése, az alacsonyabb vagy magasabb fokú szervezetséget mutató, a szó igazi értelmében vett parazitahálózat funkcionálása, vagyis a *prostitúciónak jól prosperáló, viszonylag kis befektetéssel magas profitot hozó üzletággá válása azonban más és más társadalmi veszélyt hordoz a prostituáltak életkorának függvényében.*

Történelmi tény, hogy némely kultúrkörökben és/vagy meghatározott gazdasági és társadalmi fejlődési körülmények közepette az adott társadalom jogi és erkölcsi normái szerint – a biológia törvényeinek s a gazdasági élet törvényszerűségeinek is megfelelően – a „felnőttek”, azaz a társadalmi munkamegosztás teljes jogú tagjának tekintett egyén (individuális döntésen alapuló) prostituálódása társadalmilag tolerálható és tolerált is. Így például Japánban, Indiában és az arab világban évszázadok óta; az itáliai városállamokban a reneszánsz idején; a XIX. századi Franciaországban, avagy az USA több tagállamában napjainkban.

Az ún. szabad akaratból fakadt döntés következményeit ugyanis – többek között a prostituáltakkal való, önkéntes, látszólag önkéntes vagy kényszerű együttműködést is beleértve – az ösztársadalmi megítélés szerint a felnőttek, azaz a teljes körű döntési, cselekvési és választási szabadsággal bíró, polgári és büntetőjogi jogalanyiséggal rendelkező személynek (az individuumnak) előre kell látnia, a vállalkozás kockázatába be kell kalkulálnia. Ez tőle de iure és de facto is elvárható. A kimondott vagy kimondatlan, de feltétlenül érvényesülő társadalmi konszenzus lényege ebben a tekintetben éppen az, hogy a nagykorú, azaz „felnőttek” minősülő állampolgár nem szorulhat semmiféle gyámkodásra; saját, egyéni joga és kötelezettsége is egyben a saját sorsának intézése, megélhetésének biztosítása, s mindezeknek a számára személy szerint megfelelő – de a társadalmi érdekekkel egybehangolt – körülményei megválasztása. Társadalmilag elfogadott „magánügynek” minősül tehát ekként az (természetesen ismét csak a közösségi érdekvizonyok szolgálatában, vagy legalábbis azok sérelmét elkerülve), hogy a nagykorú egyén önálló vállalkozásba fog, avagy alkalmazottként keresi a kenyerét, ennek során szellemi értékeit, tudását, szakképzettségét, avagy testi potenciáljait bocsátja áruba.

A közmegegyezés, s ehhez képest az erkölcsi és jogi megítélés is persze más kérdés azokon a területeken és azokban az országokban, amelyekben a prostitúció mint jövedelemszerzési forma és mint életmód tradicionálisan nem tolerált (nem reglementált). Ezáltal azonban éppen az erkölcsi rosszallás és az állam büntetőhatalmának az érvényesítése fűződik az egyén beszámítási képességéhez. Vagyis, mivel az állam elismeri a nagykorú állampolgár felelős döntését, a prostitúciót viszont valamely okból nemkívánatos jelenségnek tartja, ezért ilyen döntés esetén mozgósítja a büntetőapparátusát, melynek működési hatékonyságát a megbélyegzést magukban foglaló erkölcsi normák fokozzák.

Az előzőektől gyökeresen eltérő azonban a helyzet, s ennek betudhatóan a társadalmi megítélés is, ha az ügyeinek önálló vitelére teljesen képtelen vagy csupán korlátozottan

⁵ Erre hívta fel nyomatékosan a figyelmet egy 1985-ben készült, számos ország ez irányú tapasztalatait összegző ENSZ-jelentés is: „Activities for the advancement of women: equality, development and peace.” New York, United Nation, 1985 (Report of Jean Fernand-Laurent, Special Rapporteur on the suppression of the traffic in persons and the explorations of the prostitution of others.)

képes személy cselekvőségének, „pályaválasztásának”, pénzkereseti forrásainak és életvitelének az értékeléséről van szó.

Témánk vonatkozásában természetesen a legkirívóbb példa a *gyermekek prostitúciója* – a gyermekeké, akik a teljes testi és lelki valójukban a legnagyobb mértékben kiszolgáltatottak a nagykorúak társadalmának, s akiknek a biológiai és a mentális éretlenség folytán sem objektív, sem pedig szubjektív lehetőségük sincs sorsuk, életük formálására. Pedig ők a jövő letéteményesei; s nem túlzás azt állítani, hogy a gyermekprostitúció társadalmi intézménnyé válása voltaképpen nem más, mint szociális öngyilkosság. Főként azért, mert a gyermekekkel kapcsolatban a prostitútorok lehetőségei ab ovo korlátlanok; adott országokban egy-egy korosztály döntő többsége szenvedhet ezúton maradandó testi és/vagy lelki sérülést, esetleg eltűnhet nyomtalanul. Különösen így van ez azokon a területeken, ahol – különféle okból – a szülők passzívák a gyermekük sorsát illetően, vagy pedig egyenesen a prostitútorokkal együttműködve adják azok kezére a leszármazottait. A gyermekek prostitúciós célokra történő adásvétele nemcsak az eddigi történelmi korok sajátja, hanem napjaink „specialitása” is; a fejlődő országok jó részében nemhogy általánosan elterjedt gyakorlat, hanem újabb, jelentékeny konjunktúráját is éli.

Hasonló, majdhogynem ekkora társadalmi és egzisztenciális veszélyt hordoz – bizonyos tekintetben talán még fokozottabb szociális feszültségforrást jelent – a *gyermekkorból épp hogy csak kinőtt, alig felcseperedett, ifjú korosztályok prostituálódása* is. Ennek fő oka a civilizáció terméke, a biológiai és a társadalmi érettség különválása. Lényege tömören akként foglалható össze, hogy a testi és szellemi jegyek által produkált, valamennyi ellenkező látszat ellenére ebben az életkorban még nem realizálható az ön- és fajfenntartás alapvető követelményeinek a teljesítése. (Persze a tendenciával szemben érvényesülő ritka kivételek ezúttal is akadnak.)

A primitív, törzsközösségi, de általában valamennyi, a fejlődés alacsonyabb fokán elhelyezkedő rendszerben a biológiai és a szociális érettség egybeesik. Így például a beavatás, mint a gyermekkorból a felnőttkorba való átlépés szertartása szentesíti a kislányból-kisfiúból teljes jogú állampolgárrá válást, amelyhez a társadalmi elvárások magasabb szintje, de az ezeknek való megfelelés tágabb lehetőségei, objektív és szubjektív feltételrendszerei is társulnak.

A fejlődés folyamán ez fokozatosan megváltozik, s az addig zárt olló két szára mindinkább szétnyílik. Ez a folyamat a XX. század második felében a világ egy jelentékeny részén felgyorsult. (Lásd: akceleráció.)

A széles körű társadalmi tapasztalatokat áthagyományozni kívánó, tehát hosszabb tanulási folyamatot igénylő és a munkamegosztási hierarchiában elfoglalható hely kivívásához is hosszabb időszakot feltételező, civilizált társadalmakban a gyermekkor és a felnőttkor közé egy viszonylagosan elhúzódó, időtartamát tekintve csak hozzávetőlegesen meghatározható, közbenső időszak ékelődik. A „még és már” korszaka ez: egyaránt magában foglalja a gyermekkor és a felnőttkor néhány fontos jellemzőjét, s mégis különbözik mindkettőtől. A biológiai és szociális érés igen intenzív időszaka ez; a robbanásszerű testi fejlődés és az új minőséget eredményező mentális változásoké – azaz a társadalmi értelemben vett emberré válásé. Individuális jellegzetességei továbbá a nyitottság, a fogékonyság, a hagyományos értékek elutasítása és új utak keresése; s főleg az a nagy horderejű ambivalencia, amely – egyfelől – a felnőttek világa elleni, elemi erejű lázadásban ölt

testet, akkor, amikor – másfelől – a legfőbb cél éppen az ebbe a világba való tartozás. Mindezek által ez az életszakasz a teljes cselekvőképesség határmezsgyéjén új minőségként szublimálódik.

Az elmondottak külön-külön és együttesen is fokozzák a prostituálódás veszélyét, de egyben azt is jelzik, hogy az ebben az életszakaszban bekövetkezett prostituálódás fokozottan veszélyes mind az egyénre, mind pedig a mindenkori társadalom egészére is. E kettős veszélyhelyzet előidézésében pedig a prostituáltak szerepe döntő fontosságú, mondhatni kulcsszerep, bár más a hatásmechanizmusa, mint a kisgyermekes esetében. Kisebb arányú a fizikai és pszichikai terror és erőszak, s előtérbe kerül a csábítás és meggyőzés. A minden életrelációban kiszolgáltatott kisgyermekkel szemben a tizenéves már jobb diszpozícióban van; testi-szellemi fejlődése magasabb fokú, vitathatatlanul kisebb a felnőttekre való rászorultság mértéke. De ez távolról sem jelenti azt, hogy a körülményeket kellően mérlegelve képes a saját sorsát megfelelően irányítani. Még nem rendelkezik elegendő élettapasztalattal, személyisége forrong; általánosságban véve is még rengeteg objektív és szubjektív ballaszt és ismerethiány nehezíti döntéseit. Ezek viszont egyenesen „zöld utat” nyitnak a prostituáltak tevékenységének.

A teljesség kedvéért meg kell jegyezni, hogy a prostituáltaknak való kiszolgáltatottság tekintetében – nemcsak az állapotuk és betegségük jellegének vagy súlyának, hanem a velük kapcsolatos, mindenkori társadalmi hozzáállásnak és szemléletnek a függvényében is – a gyermekekkel és a fiatalokkal mutat szoros rokonságot az elmebeteg és a gyengeelméjűek státusa. Tény, hogy az elmebetegségben szenvedők, valamint a gyengeelméjűek prostituálódásának a veszélye is fokozott; a prostituáltak soraiban mindig is szép számban képviseltették magukat, különösen az enyhébb stádiumban lévők, illetve a mentálisan kevésbé károsodottak; és természetesen közülük is főként (az egészen) fiatal korosztályok. Ennek a hátterét azonban olyan makro- és mikro környezeti, szociális, valamint pszichés tényezők alkotják, amelyek tárgyalása kívül esnék e tanulmány keretein.

A prostitúció és az életkor közötti összefüggések vizsgálatának a létjogosultsága – dacára az imént kifejtetteknek – több oldalról is vitatható. Ezek közül most csak két szempontot emelek ki.

Az egyik az, hogy felmerülhet a kérdés: vajon egyáltalán specifikumot jelent-e az érintett jelenség vonatkozásában a fiatal életkor? Hiszen a prostitúció, mióta létezik – márpedig igazán „tekintélyes” múlttal „dicsekedhet” –, mindig is az ifjúság foglalkozása volt.

A másik kérdés az ez irányú kutatások aktualitásával kapcsolatos: jelenlegi helyzetünkben, az évszázad utolsó évtizedének a küszöbén, Magyarországon, számtalan gazdasági és társadalmi gondunk és feszültségeink közepette időszerű-e ezzel a témával egyáltalán foglalkozni? Hiszen annyi más, súlyos probléma vár megoldásra, amelyekhez képest ez a reláció igazán eltörpül, sőt még a társadalmi veszélyessége is megkérdőjelezhető.

Nos, már előljáróban mindkét kérdésre határozott „igen”-nel kell felelni, bár ez az első pillantásra talán nem is tűnik olyan nyilvánvalónak. S azt is meg kell rögtön jegyezni, hogy mindkét igenlő válasz – önmagában és a mögöttes tényezőkre is figyelemmel – rendkívül sajnálatosnak ítéltető.

Nézzük meg őket egy kicsit közelebbről.

Ad. 1. A prostitúció – a tartalmát képező szolgáltatás jellegéből adódóan – valóban a fiatalok „specialitása”. Ám csak abban az esetben igaz ez az állítás, ha a jelenség fogalmi körét erőszakkal leszűkítjük, és még ekkor is csak részgazságot tartalmaz.

Miről is van szó? Nem másról, mint arról, hogy a prostitúció fogalmának kizárólag a prostituáltakra történő korlátozása – és csakis ez – vezethet arra a következtetésre, mely szerint a jelenség egyik szignifikáns jellemzője az alacsony, vagy viszonylag alacsony életkor. Maguk a prostituáltak ugyanis, mindvégig a történelem folyamán, valóban többnyire az ifjú korosztályok tagjaiból kerülnek ki – a kereslet egy jelentékeny hányada értelem-szerűen feléjük irányul. De ez nem jelenti azt, hogy az egészen fiatalok részvétele kizárólagos. A prostituáltak derékhatát általában nem a tizenévesek, hanem inkább a huszonévesek, a fiatal felnőttek alkotják. Az életkor előrehaladtával természetesen – a nőknél fokozatosan, a férfiaknál drámai hirtelenséggel – csökken a kereslet, s ehhez igazodik a kínálat is: sokan kényszerülnek pályamódosításra. Mindezzel együtt azonban a prostituáltak életkorának a felső határát, különösen a heteroszexuális prostitúció esetében, lehetetlen meghatározni. Jó példa erre, hogy a prostituáltak erősen heterogén „társadalmában” (mind az ókori Rómában, mind a reneszánsz Itáliában, a XIX. századi Franciaországban vagy éppenséggel napjainkban az USA-ban) nemcsak hogy akadnak, hanem egyenesen külön „kasztot” is képeznek az időskorúak, az ún. nagymama-prostituáltak.

Ha a prostitúció fogalmi körén annak teljességét – vagyis valamennyi (potenciális) szereplőjét – értjük, akkor az alacsony életkor már eleve nem jelent szignifikanciát. Sőt, ellenkezőleg: a meghatározó jellegzetesség az, hogy a kliens és a prostitútor *nem* tartozik a fiatalabb generációhoz. Nem is tartozhat, mert ez okszerűen következik a prostitúciós szereposztás során az általuk játszott szerepekből, a prostituálthoz, mint centrális alanyhoz fűződő viszonyuk jellegéből, azaz, a prostitúciónak mint komplex társadalmi jelenségnek az alapvető ismérveiből.

Az általános törvényszerűségek realizálódása mellett, vagy azok ellenére azonban időről időre adódnak olyan történelmi korszakok, amikor az említett életszakasz figyelemre méltó specifikumként jelentkezik. A prostituáltak átlagéletkorának jelentős eltolódása ugyanis sajátos szubkulturális jegyeket hoz magával, befolyásolja a kliensek körét és a prostitútorok tevékenységének a jellegét is. Ezáltal pedig átforgalmazza az egész jelenség profilját, és a minőségét is lényegesen megváltoztatja. Ilyen specifikumként érvényesült például a századfordulón és a század első két évtizedében a leánykereskedelem fellendülése Európában, melynek a legkülönbözőbb nemzetiségű fiatal lányok százezrei estek áldozatul. Valami hasonlót észlelhetünk ma is.

A XX. század második felében a tizenévesek tömeges bekapcsolódása a prostitúció világméretű alakulását és jellemzőit meghatározó tényezővé vált.

Ebben az időszakban, az 1960-as években az észak-amerikai földrészen⁶ és Japánban, az 1970-es évektől pedig Nyugat-Európában is⁷ megindult a tizenévesek tömeges prostituálódása; a fiúk és a lányoké egyaránt.

⁶ Esselstyn, T. C.: Prostitution in the United States. *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, no. 376, 1968, p. 127.

⁷ Brown, M. E.: Teenage Prostitution. *Adolescence*, vol. XIV., no. 56. Winter, 1979, pp. 665–668.

Ez a folyamat az 1980-as évekre néhány magasan fejlett országban a prostituáltak konstrukciójának erőteljes átrendeződését idézte elő.⁸

A tinédzserek prostituálódása – mint arról már többször is szó volt – egyáltalán nem új keletű; az *újszerűségét ezúttal viszont az jelenti, hogy tömegméretekben következett be és a civilizált világ nagy részére kiterjedt*. Ezt pedig már semmiképpen sem lehet véletlennek tekinteni. Ha elfogadjuk, hogy a prostitúció – viszonylagos állandósága ellenére – a gazdasági és a társadalmi mozgásokra rendkívül érzékenyen reagáló jelenség (árboc-rúdként jelzi a mélyben lezajló folyamatokat), akkor okkal feltételezhető az is, hogy a tizenévesek tömegeinek e sajátos pályaválasztása a fejlett országok jelentékeny részében nagyjából azonos okokra vezethető vissza. Ezek a mögöttes tényezők nem mások, mint ezen országok hozzávetőleg azonos, vagy legalábbis számos tekintetben hasonló gazdasági és társadalmi mozgásfolyamatai. Ezek az utóbbiak pedig a jelenkori fejlődés szükség-szerű jellemzői, amelyeknek – úgy tűnik – elkerülhetetlen mellékterméke a tinédzserek prostitúciója (is).

Mindezek ismeretében – úgy vélem – nem feltételez különösebb prognosztikai szak-tudást annak a kellő biztonságú előrejelzése, hogy *a prostitúció alakulásában a közeljövőben hazánkban is az említett specifikum fog érvényre jutni*. De ezzel már el is jutottam a második kérdés megválaszolásához, nevezetesen az aktualitás problémájához.

Ad. 2. Az előzőekből az következik, hogy az Európához való felzárkózásnak még a prostitúció vonatkozásában is nagy ára van. A nyugati típusú politikai, gazdasági és társadalmi modell követése ugyanis óhatatlanul magával hozza azt, hogy e modell számos, nemkívánatos velejárója is megvalósuljék. (Persze, a megfelelő előrelátás hiányában.) Egyelőre semmilyen ésszerű magyarázatot nem látok arra, hogy ez alól a tizenévesek prostitúciója kivétel lehetne. A negatív jelenségek „begyűrűzésére” – rendszerváltás nélkül is! – számos figyelmeztető példa adódott már az elmúlt években, s ezek jó része éppen ezt a korosztályt érintette. Nem borúlátásból, hanem a tényleges helyzet értékeléséből adódik az a megállapítás, hogy ennek a tendenciának a trendje a következő néhány évben sem fog automatikusan csökkenni.

Mindez intő jel arra, hogy *most*, amikor *még* csak a küszöbén vagyunk a nagyarányú változások tényleges realizálódásának, *már* számoljunk a káros járulékelenségekkel, s kivédésükre a lehetőségekhez képest óvintézkedéseket tegyünk. A saját múltunk, valamint a célul tűzött fejlettségi szint anomáliáinak az együttes ismerete megteremtheti az alapját annak, hogy ezen anomáliákat elkerüljük.

A tizenévesek nagyarányú prostituálódásának megakadályozására-megelőzésére tehát itt a legmegfelelőbb „történelmi pillanat”. Ebben látom az ez irányú kutatások és kutatási beszámolók publikálásának időszerűségét, illetve az aktualitás egyik fontos indokát.

A következő, nem kevésbé fontos indok úgyszintén a jelenlegi politikai, gazdasági és társadalmi szituációban gyökerezik, csak éppen annak egy újabb vetületében. Mégpedig annak a közismert törvényszerűségének az érvényesülésében, amely szerint az egész

⁸ Megjegyzendő, hogy hasonló folyamat kibontakozása nem figyelhető meg az afrikai kontinensen és például Indiában, részben a gyökeresen eltérő gazdasági helyzet, részben pedig a prostitúció tradicionális jellege miatt. Ráadásul ezeken a területeken a prostituáltak átlagéletkora már eleve is jóval alacsonyabb, mint a fejlett országokban.

társadalmat megrengető, nagy horderejű változások (forradalmak, háborúk, vagy akár az egyik rendszerből a másikba való, de békés átmenet időszak) az ország anyagi és szellemi potenciálját értelemszerűen a legalapvetőbb problémák megoldására koncentrálnak. Ami e körön kívül esik, az a vezetés és a lakosság érdeklődésének fényárnyékába kerül, még akkor is, ha a későbbiekben kiteljesedő társadalmi veszély jól körvonalazható csíráit hordja magában. Ilyen jelenség a prostitúció is, melynek marginális szerepét a lényegéből fakadó idő- és térbeli kontinuitás, valamint a már említett viszonylagos önállóság csak erősíti. Jelzőrendszer-funkciójának betöltésére s ezáltal a jelentőségének megfelelő kezelésre többnyire csak a háborítatlan és többé-kevésbé kiegyensúlyozott fejlődés időszakában nyílik mód. Napjaink felpörgetett ritmusváltozásai így tehát természetes úton terelik el a figyelmet a prostitúcióról, s pláne ennek a jelenségnek az egyelőre csupán prognosztizált strukturális átrendeződéséről.

Holott a prostitúciónak a fejlett és magasan fejlett országokéhoz hasonló alakváltása hazánkban feltehetően már egy évtizeddel ezelőtt megindult. Az intézeti kutatások eredményei ugyanis azt mutatták, hogy a bíróság által jogerősen elítélt prostituáltak között már az 1978–1983 közötti időszakban is feltűnően sok volt a fiatal; a fiatalok és a fiatal felnőttek a teljes vizsgált populációnak mintegy kétharmadát tették ki.⁹ Mivel a kriminológiai kutatás ebben a szakaszában csak a büntetőjogilag felelősségre vont és elmarasztalt üzletszerű kéjelgők, s kizárólag női prostituáltak csoportjellemzői feltárására irányult, ezért a hazai prostitúció egészére messzemenő következtetéseket ezekből az adatokból levonni még nem lehetett. Kutatási megállapításaink jelzésértéke, figyelemfelhívó jellege azonban vitathatatlan, különösen, ha a két világháború közötti intervallum prostitúciós mutatóival vetjük egybe: ekkor ugyanis a nők körében a „már-már vénlány-nak számító” 25–30 éves korosztály dominált.¹⁰

S végezetül még egy, de a maga összetettségében talán a legfontosabb érv, amely az ez irányú kutatások időszerűségét indokolja: ez pedig a mostani sajátos magyar viszonyok között a szexpiac nyílt propagálása, a szabad vállalkozások szellemében ennek az üzletágnak a fellendítésére, kibontakoztatására való törekvés. Vagyis, átmeneti helyzetünkben a vegytiszta prostitútori tevékenység előtti kapunyitás. Az ezáltal elindított folyamat mérföldkövei már ma is jól láthatók: a pornográfia nyílt terjesztésétől, publicitásától kezdve (ami a fejlett országokban jobbra már anakronizmus, de amire természetesen ma nálunk a tizenévesek a legfogékonyabbak) az „intimcentrumok” létrehozásán és prosperálásán keresztül (amelyeket várhatóan a hamburgihoz vagy az amszterdamihoz hasonló Eroszcentrumok fognak követni) egészen a nyilvánosházak üzemeltetéséig.

A több mint negyvenéves pressziót követően a kiugróan magas profit lehetősége által felcsigázott vállalkozói aktivitás e téren rohamosan és látványosan növekszik. Bár a Nyugathoz való felzárkózás ebben a tekintetben gyors ütemű, ez ugyancsak kétes értékű – vagy nagyon is egyértelműen negatív – eredmény. Azt viszont mindenképpen hatékonyan elősegíti, hogy a számtalan objektív nehézséggel küszködő (munkanélküliséggel, elhelyezkedési gondokkal, inflációval, alacsony keresettel, magas adóval, kilátástalan lakáshelyzettel stb. kalkulálni kényszerülő) tinédzserek a gyors meggazdagodással kecsegtető,

⁹ Raskó G.: i. m. 115–117. o.

¹⁰ Vö. Kránitz M. – Sziki L.: i. m. 308. o.

az átlagot magasan meghaladó életszínvonalat ígérő prostituált pályát válasszák. E pályának a fiatalokra gyakorolt vonzerejét a gazdasági helyzetük tehát megalapozza; a „mindent szabad, miért is ne lehetne pont ezt?” varázsába kábult közvélemény fokozza; s végezetül, a gondos és harsányan túlreklámozott prostitútori tevékenység pedig mintegy megkoronázza.

Mindezeket végiggondolva, akaratlanul is Kingsley Davis, az egyik híres prostitúciókutató szellemes mondása ötlük fel, amely szerint *nem azon kell csodálkoznunk, hogy olyan sokan prostituálódnak, hanem azon, hogy ennyire kevesen!* Persze, ez csak egy kesernyés aforizma, de – éppen ezért – napjaink hazai tinédzsereire vonatkozatható analógiája kézenfekvő.

Felsorakoztatott argumentumaimat csokorba kötve a következő kép rajzolódik ki: a tinédzserprostituáció térhódítása a fejlett államokban jelenleg általános tendencia; a fejlődés melléktermékeként e tendencia érvényesülésével nekünk is számolni kell; annál is inkább, mert ez már a mostani helyzetünkben is okszerűen következik, és erre utaló jelzéseink is vannak. Ugyanakkor a „felgyorsult idő”, a rendszerváltás égető és alapvető gondjai ezt a problémát lefedik, míg a prostitútorok működésének tág teret engednek.

Pedig olyan közhelyszerű igazság: a *ma* tizenévesei a *holnap* felnőttei, akik meghatározzák a jövőt, a *holnap jelenét*. Ezért – s ez is közhely – a testi és szellemi fejlődésükre, a társadalmi beilleszkedésükre kivétel nélkül minden történelmi szituációban ügyelni kell. S olykor – mint ma Magyarországon – talán még fokozottabban.

Ennek a tanulmánynak az a célja, hogy felhívja a figyelmet arra az egyelőre latens, de igencsak határozottan körvonalazódó veszélyre, amelyet a tizenévesek prostituálódása jelenthet. Nem vészharangkongatás tehát, hanem inkább csak jelzés: *ma* még elkerülhető az, ami *holnap* netán fátumként jelentkezik. A cél elérésére a legegyszerűbb, de egyben – szerintem legalábbis – a legpregnánssabb utat választottam: felelőtlen váteszkedés helyett a tényközlést, mégpedig a nyugati államok ez irányú, immáron bőségesnek mondható tapasztalatai bemutatását.

Ennek keretében került sor először is a fogalom elemeinek a megközelítő pontosságú körülírására, majd a fontosabb prediszponáló és vonzó – azaz a pályára állító és azon megtartó – tényezők taglalására, melynek során értelemszerűen kirajzolódnak a fiúk és a lányok prostituálódásának részben azonos, részben viszont egymástól nagyon is eltérő jellegzetességei. Összességükben tehát mindazok, amelyeket eddig a fejlett Nyugat sajátos fejlődési körülményei prezentáltak.

2. A tinédzserprostituáció alanyainak köre

A kutatási előzmények eddigi tárgyalása folyamán az érintett életszakasznak mindenféle definiálását, azaz időhatárok közé szorítását mellőztem. Ehelyett szándékosan felváltva használtam az „alacsony életkorú”, „ifjú”, a „fiatal generációhoz tartozó” stb. megjelöléseket; a legtöbbször a „tizenéves” és a „tinédzser” kitételeket.

Talán pontatlanságnak tűnik, de nem véletlenül. A megfontolás alapja az volt, hogy az életkorok alapján idesorolandók megnevezésére ugyan a magyar jogi és köznyelvben igen sok kifejezés alkalmas, de – véleményem szerint – mindegyik csak egy-egy szegmentjét takarja e sajátos generáció jellemzőinek. Voltaképpen egy közel azonos korosztály

megjelölésére szolgál, akár a biológiai érettség oldaláról (prepubertás- és pubertáskorú, kamasz, serdülő stb.), akár a polgári jog (cselekvőképtelen, korlátozottan cselekvőképes), akár a büntetőjog oldaláról (gyermek- és fiataalkorú, fiatal felnőtt) közelítünk. Mégis valamennyi szóalakzat más és más mögöttes jelentéstartalmat hordoz.

Ráadásul a konkrét vonatkozásokban lényeges különbségek mutatkoznak az egyes országok között a civiljogi és a büntetőjogi terminológiák meghatározásában, s ehhez képest a szükségképpen éles cezúrát jelentő életévek kijelölésében is. Például, hogy pontosan mely életévek között tekintik büntetőjogi értelemben vett „fiataalkorúnak” a fiatal, avagy hogy mely korhatárhoz kötik a nagykorúságot a családi vagy a választójog szempontjából és így tovább. Sőt, még egy adott állam jogrendszerén belül is eltérés tapasztalható a tizenévesek besorolását illetően attól függően, hogy az büntető-, avagy polgári jogi szempontokat érvényesít; nem fedi ugyanis teljesen egymást a korlátozottan cselekvőképes és a fiataalkorú életkor zónája.

A jog azonban – kényszerűségből és a biztonságot garantáló konzervatív mivoltából adódóan – mindig a pontosan meghatározott életkorra épít (születésnaptól születésnapig, már az embriókortól kezdve). Teszi ezt azért, mert már a római jogtudósok is felismerték azt a tényt, hogy nincs jobb megoldás: bár az „átlag” sohasem létező valami, jobb híján mégis az ezt tükröző, sztrikt megjelölést a legcélszerűbb alkalmazni.

Hasonló kompromisszum látszik célravezetőnek a tinédzserprostitúció alanyainak „től-ig” korhatára megállapításánál is. A jogi kormeghatározások és kategorizálásokat mellőzve ugyanis nem maradna más, mint a testi és a szellemi érekre alapítani.

Tudván tudjuk azonban, hogy a mentális érettség elérése igen hosszú és bonyolult folyamat eredménye, amelynek a pontos évét-hónapját-napját még egyénenként is nehéz lenne megállapítani, nemhogy ebben a tekintetben valamiféle etalont tudnánk felállítani. Marad a biológiai érettség alapulvétele, amely – éppen a prostitúció jellegzetes nemi vonatkoztatottságára figyelemmel – igencsak kézenfekvőnek látszik. Egészen egyszerűen ez akként lenne alkalmazható, hogy mindazok, akik a prostitúciót a teljes ivaréretlenség állapotában üzik, azok a gyermekprostitúciót valósítják meg; akik viszont elérték már a teljes ivarérettség állapotát, azok felnőtteknek tekintendők, s így a felnőttkori prostitúció alanyai. A kettő közötti átmenet, a „köztes kor” alanyainak a tevékenysége jelenítené meg ekként a tinédzserprostitúciót.

Ez idáig – legalább elvileg – tökéletesen rendben is lenne, ha – gyakorlatilag – legalább három feltétel teljesülne. Ezek: egyfelől, ha nem lenne a gyermek- és tinédzserprostitúció között (a prostitúció lényegéből adódóan is) szinte felismerhetetlen az átmenet; másfelől, ha a felnőtté válás akárcsak a prostitúció szempontjából is egyértelműen meghatározható volna; s végezetül, ha legalábbis a pubertáskort a szűken vett témánk szempontjából lehetséges lenne valamilyen módon behatárolni. A biológiai és az evvel többé-kevésbé szorosan összefüggő mentális érettség ugyanis még egyetlen adott kultúrkörön belül is olyan változatos életkorokhoz kötődik, hogy ezek közül egynek-egynek a kiválasztása felelőtlenség lenne: a vizsgált jelenség teljességének a csorbulását idézhetné elő, s ezáltal torz következtetések levonásához vezetne. Így például a nemileg teljesen érett 13 éves kislányok ellenszolgáltatásért végzett szexuális tevékenysége a felnőttkori prostitúció megvalósulását jelentené, míg az ugyanilyen korú, hasonló cselekvőséget kifejtő, de teljesen ivaréretlen fiúk a gyermekprostitúció körébe tartozna.

Holott esetleg mindannyian azonos szociokulturális közegnek, netán azonos fiatalkori csoportosulásnak, gangnek a tagjai, amely az egységes követelményrendszerével azonos elvárásokat támaszt minden tagjával szemben. Ezáltal azonos viselkedési mintákat alakít ki bennük, melyek között például azonos a prostitúcióval kapcsolatos hozzáállás és szemlélet is.

Az ilyenfajta szelekció tehát elfogadhatatlan, éppúgy, mint a jogi nomenklaturák egy az egyben történő alkalmazása. Mi marad hát? Hiszen az előző fejezetben nagy hangsúlyt kapott az érintett korosztály prostitúciós jelenségeinek a specialitása, amely pedig éppen az életkorral áll szoros összefüggésben. Az életkorral, amelyet végtére is képtelenség *pontosan* meghatározni. Képtelenség valóban, de talán nem is szükséges.

A tudományos kutatások zömmel a precizításra törekednek, s a tudományos igényesség egyik alapvető jellemzője – szemben például a publicisztikával – az, hogy a vizsgálati kör lehető legegységesebb körülírását adják. Úgy vélem azonban, hogy ez alól is adódhat kivétel – mint például a jelen esetben.

Nem véletlen, hogy e tanulmány első részében nem csupán a fogalommeghatározástól, hanem még az egységes szóhasználatától is tartózkodtam. S az sem véletlen, hogy a magasan fejlett államok prostitúciókutatói szinte ugyanígy járnak el: ismereteim szerint közülük egyetlenegy sem kísérelte meg a tinédzserprostitúció fogalmi jegyei közül az alanyok életkorának „től-ig” határhoz kötését, s ennek pontos definiálását. Mindannyian megelégedtek azzal, amit maga a „tinédzser” szó jelentése hordoz.

S ez sem véletlen; ennek felismeréseként használtam magam is a legtöbbször a „tizenéves” és a „tinédzser” kitételeket. Építve arra, hogy az elmúlt néhány évtizedben ezek a kifejezések mintegy önállósodtak, valamiféle sajátos terminus technicusszá váltak. Ennek eredményeként mindenki számára új, de egységesen érthető és értelmezhető, általánosan elfogadott mögöttes jelentéstartalommal bírnak. Indokolja ezt a pezsgő ritmusú és vizuálisan is fejlett korunk. Az angol „teenager” szó ugyanis nem csupán egyszerű tizenévest mint kormegjelölést jelent, mint egy videoklip, gyors összevágásokkal ábrázolja is e korszak főbb jellemzőit. Érzékelteti ennek a minden egyes egyén számára forradalmi változásokkal terhes életszakasznak a jellegzetességeit, a hiperérzékenységtől a durvaságig, a nemi hormonok „szunnyadásától” azok teljes „üzemeléséig”, a kiszolgáltatottságtól az önálló életvitelre való képességig, a felnőtt világgal való abszolút szembenállástól a (konformista) beilleszkedésig és így tovább, valamennyi, e korra szignifikáns, individuális ismérvet.

Így tehát kompromisszumnak is nevezhető, meg nem is, hogy ez a tanulmány (épp úgy, mint az e tárgyban készült, összes eddigi kutatási beszámoló) kvázi adós marad az érintettek körének a lehető legpontosabb meghatározásával, és megelégszik azzal, hogy a *tinédzserprostitúción valóban a tizenévesek prostitúcióját érti.* (A tizenévesekét, vagy tinédzsereket, jobb magyar szó hiányában.)

Ebbe a körbe tehát elsődlegesen a kamaszok, a serdülők tartoznak – értelemszerűen a fiúk és a lányok egyaránt –, de bekerülhetnek és be is kerülnek a hasonló szituációban lévő prepubertáskorúak, valamint a némiként regredált fiatal felnőttek is. A „től-ig” korhatár így ténylegesen is a tíz-től húszévesek populációját öleli fel, de természetesen nem kivétel nélkül és nem is hiánytalanul.

A lényeg – úgy vélem – ezúttal nem az életkor egészen pontos behatárolása, hanem az emögött meghúzódó tartalmi azonosság, amely minden fontosabb vonatkozásban érvényesül, és ezáltal meghatározza az érintett korosztály prostitúciójának az alapvető jellemzőit.

Ilyen azonosság mutatkozik meg a tizenévesek prostituálódását kiváltó-elősegítő-megkönnyítő körülményekben, azaz a predisponáló tényezőkben.

3. A tizenévesek prostituálódását kiváltó körülményekről általában

A prostitúcióval való foglalkozás egyik központi és talán a legizgalmasabb kérdésköre mindig is az etiológia, az okkutatás, vagyis a „miért?” kérdésének a megválaszolása volt. S az ma is. Ez teljesen érthető, hiszen a prostitúciókutatóknak is akarva-akaratlanul szembe kell nézniük azzal a talánnyal, ami a kriminológusok számára is alapkérdés: miért létezik tömegjelenségi szinten a vizsgált jelenség (prostitúció, bűnözés), és milyen speciális tényezők és hogyan hatnak közre abban, hogy egyes emberek prostituálttá, avagy bűnözővé válnak?

Nos, a fejlett országok prostitúciókutatói lényegében ugyanaddig a határig jutottak el e kétszintű kérdés megválaszolásában, mint a világ kriminológusai. Számtalan tényezőt feltártak és nevesítettek, amelyek a prostitúció realizálódásában valamilyen szerepet játszanak, mind egyedi, mind pedig tömegjelenségi szinten. A prostituáltak különböző csoportjainak pszichológiai, szociálpszichológiai és szociológiai vizsgálata eredményeként gyakorta egészen egzakt módszerekkel mutatták ki, hogy az adott csoport prostituálódásához milyen körülmények, sőt, mely körülmények sajátos konstellációja vezetett. Általános törvényszerűségeket állapítottak meg, s leírták azok működési mechanizmusát is.¹¹

A társadalomtudományok jellegzetes metodikájából adódik azonban, hogy mindez valahogy csak „visszafelé” történt: a már prostituálódott személyiségből indultak ki, azt elemezték, vagy pedig a már megvalósult prostitúciót vették alapul, s ennek mögötteseit vizsgálva jutottak el a következtetések levonásához.¹²

„Visszafelé” tehát már rengeteg információval rendelkezünk. Csak „előre” nem: továbbra is talány marad, hogy azonos szociokulturális miliőben, azonos tradíciók, szokás- és értékrend birtokában miért prostituálódnak egyes emberek, míg mások nem. Ez tehát a régi probléma újabb keletű változata: miért lesz az egyikből kurtizán, a másikkól varrólány; avagy az egyikből call boy (meglepő, de ilyen is akad már szép számmal), míg a másikkól heteroszexuális kapcsolatban élő családapa?

Hol van hát és melyik az a pont, amikor megbillen a személyiség homeosztázisa, s e billenés hatására megindul a prostituálódás folyamata? (Mert ahogyan bűnözőnek sem,

¹¹ Néhány, az e körbe tartozó fontosabb munkák közül: Esselstyn, T. C.: i. m.; Benjamin, H. – Masters, R. E. L.: Prostitution and Morality. Julian Press, New York, 1964; Pomeroy, W. B.: Some Aspect of Prostitution. The Journal of Sex Research, vol. 1., no. 3., 1965; Kinsey, A. C. – Pomeroy, W. B. – Martin, C. E. – Gebhard, P. H.: Sexual Behavior in the Human Female. Pocket Books, New York, 1965; Silbert, M. H. – Pines, A. M.: Entrance into Prostitution. Youth and Society, vol. 13., no. 4., 1982

¹² Sajátos metodikán itt csupán a legáltalánosabb érvényű vizsgálati játékszabályokat értem; azt, hogy a kutatások kiindulási alapja mindig a tényhelyzet, mert a társadalmi jelenségekkel kapcsolatban a steril körülmények között végezhető laboratóriumi kísérletezés ex definitione kizárt.

akként prostituáltak sem születik eleve determináltan senki.) Vagy a másik oldalról közelítve: egyes társadalmak életében hogyan és miként következik be a mennyiségnek az az átcsapása új minőségbe, amikor már nemcsak prostituáltak vannak, hanem a prostitúció mint tömegjelenség létezik?

Ha ezekre a kérdésekre ma még nem is tudunk kimerítő és teljesen adekvát választ adni, azt azonban már tudományos biztonsággal, sokszor verifikáció eredményeként állíthatjuk, hogy számos olyan tényezőt ismerünk, amelyek e folyamatok kialakulásában és esetenkénti felgyorsulásában is közrehatnak.

A prostitúció, valamint a bűnözés megismerésére irányuló kutatások, vagyis a prostitúciókutatók és a kriminológusok tevékenysége és az ezek eredményei közötti párhuzam megvonása az előzőeken túlmenően is indokolt. A két deviánsnak minősülő jelenség ugyanis a predisponáló tényezőiben is rendkívül erős rokonságot, számos tekintetben pedig azonosságot mutat.

Magyarán: *A prostitúció és a bűnözés hátterében – kiváltó, elősegítő és megkönnyítő tényezőkként – ugyanazok, vagy nagyon is hasonló körülmények húzódnak meg.* Különösen feltűnő az egybeesés a fiatalkori bűnözés és a tinédzserprostitúció vonatkozásában. Ez az egybeesés főbb vonalaiban általános érvényű, és a XX. században az európai és az észak-amerikai kontinensre, valamint a fiúkra és a lányokra egyaránt jellemző.

Nem érdektelen megjegyezni, hogy már egy 1909-ben napvilágot látott mű sem tesz különbséget a „fiatalkorúak züllését és bűnelkövetését elősegítő tényezők” között, azaz a fiatal korban bekövetkezett prostituálódást és bűnözővé válást egyértelműen azonos gyökerekre vezeti vissza. Eszerint mindkét deviancia mögötteseként a családi kötelékek lazulása, a családok szétesése; a megfelelő nevelés és felügyelet hiánya; a kedvezőtlen lakásviszonyok; az alkoholfogyasztás, valamint a bűnöző környezet mutatható ki.¹³ Mint a későbbiekből kitűnik majd, a mai ismereteink már sokkalta árnyaltabbak ugyan, de lényegében ugyanezekre a momentumokra épülnek.

A háttértényezők azonossága vagy közeli rokonsága azonban természetesen nem jelenti a hatásmechanizmusuk azonosságát-rokonságát is. Ezek ugyanis igencsak eltérőek a különböző államok tekintetében, de még egy-egy adott országon belül is; a legnagyobb eltérések pedig értelemszerűen az egyes egyének vonatkozásában nyilvánulnak meg. *Többek között a közös háttértényezők más és más hatásmechanizmusa is a magyarázata annak, hogy az azonos tőből prostituálódás, avagy bűnöző karrier bontakozik-e ki.*

Mindezek előrebocsátását azért tartottam feltétlenül szükségesnek, hogy mintegy előzetes indokolásul szolgáljanak: a magasan fejlett államokban lefolytatott, igen figyelemreméltó mennyiségű és minőségű kutatások tapasztalatait összegezve a tinédzserprostitúció predisponáló tényezői között csak *alig-alig* található olyan lényegesebb újdonság, amelyet eddig például a hazai kriminológiai kutatások (főként a fiatalkori bűnözés és néhány viktimológiai kérdéskör elemzésének végkövetkeztetéseként) *összességükben* ne mutattak volna ki. A prostitúcióra, főleg a tizenévesek prostitúciójára való konkretizálás persze hazánkban – az ez irányú kutatások hiányában – mindeddig elmaradt.

¹³ Balogh J.: *Fiatalkorúak és a büntetőjog.* Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1909, 95–97. o.

Ezért, ha nem is maguk a felsorolásra kerülő körülmények, de ezek konkrét vonatkoztatása mindenképpen e tanulmány újszerűségét jelentheti.

S végül még egy előzetes megjegyzés: a kiváltó, elősegítő és megkönnyítő tényezők megfelelő értékelésénél számításba kell venni azt az egyáltalán nem mellékes körülményt is, hogy a polgári kutatók mintavételei gyakorta meglehetősen egyoldalúak és leszűkítettek, s emiatt mint reprezentációk nem egészen megbízhatóak. Holott a kutatási megállapítások helyállósága és érvényessége szoros függvénye a mintavétel megbízhatóságának, vagyis annak, hogy a reprezentáció a szó legteljesebb értelmében is „reprezentáljon” egy adott populációt. Ennek felismerése tükröződik egyfelől abban, hogy a prostitúcióval foglalkozó, különböző társadalomtudósok gyakran épp e tekintetben illetik bírálattal egymás munkáit¹⁴; másfelől abban, hogy a mintavétel megválasztásánál esetenként igen nagy a szóródás, mégpedig a kvantitatív és a kvalitatív jellemzőkre figyelemmel egyaránt.

Az általam ismert felmérések többségében a prostituáltak vizsgált csoportjai a társadalom perifériájára sodródtak vagy onnan származó, olyan fiatalokból kerülnek ki, akikkel szemben többnyire már mobilizálódott az állam büntetőapparátusának vagy a szociális intézményrendszerének a gépezete is: az interjúk egy jelentős része büntetés-végrehajtási intézetben, vagy nevelőotthonban tartózkodó tizenévesekkel készült.¹⁵ A kutatások egy kisebb, de még mindig jelentős hányada a társadalmi hierarchia magasabb rétegeire koncentrál¹⁶, s csak egészen kivételesen akad olyan, amely az előzőek kritikájaként is felfoghatóan összehasonlítható jellegű.¹⁷

Mindezek túlmenően a különféle kutatások között egészen kirívó eltérések, mondhatni ellentétek vannak a vizsgálati kör szélessége, azaz a prostituáltak elemzett csoportjainak a létszáma alapján is. A polgári szakirodalom tanúsága szerint van kutató, aki megelégszik *három-öt fős* mintával, míg mások általában *több száz*, de némely esetben (mint azt Benjamin és Masters évekig tartó kutatássorozata példázza) *több ezer* személy felmérésére terjesztették ki magasan szervezett teamben végzett tevékenységüket.¹⁸

Ha az eddig vázolt mennyiségi és minőségi eltérések mellé felsorakoztatjuk az alkalmazott módszerekben mutatkozó különbözőségeket is (amelyek az egyedi esetek egyszerű leírásától a mélyinterjúkig, a kérdőívek összesített adatainak szimpla ismertetésétől a történeti, szociológiai és pszichológiai szemlélet komplex érvényesítéséig rendkívül sokrétűek), akkor igazán nem csodálkozhatnánk azon, hogy a kutatások végkövetkeztetései is alapvetően mások és mások. S érdekes módon mégsem így van.

¹⁴ Vö. például Silbert, M. H. – Pines, A. M.: i. m. 472. o.

¹⁵ Lásd például James, J. – Meyerding, J.: *Early Sexual Experience an a Factor in Prostitution*. Archives of Sexual Behavior, vol. 7., no. 1., 1977, pp. 31–44.; Brown, M. E.: i. m. 665–680. o.

¹⁶ Kinsey, A. – Pomeroy, W. B. – Gebhard, P. H.: *Sexual Behavior in the Human Female*. Saunders, Philadelphia, 1953; Greenwald, H.: *The Call Girl*. Ballantine Books, New York, 1958

¹⁷ Pomeroy, W. B.: i. m. 177–187. o.

¹⁸ Az alapos, igen széles körű és nagy szakmai hozzáértéssel végzett kutatássorozat tudományos érdekeit, mindenekelőtt a prostitúció viszonylagos önállóságából fakadó törvényszerűségei felismerését bizonyítja, hogy – bár az összegző mű több mint negyedszázada látott napvilágot, mégis – napjainkban is a legtöbbször idézett munkák egyike. A megállapításainak túlnyomó többsége ugyanis a fejlett államok többségében ma is helytálló és érvényes. Lásd: Benjamin, H. – Masters, R. E. L.: i. m.

A prostitúció, de szignifikánsan és kifejezetten a tinédzserprostitúció háttérköörülményeit – több-kevesebb hangsúlyeltolódással – majd valamennyi nyugati szakember egymástól függetlenül, a saját kutatási eredményei alapján lényegében egyazon tényezőegyüttesben véli megtalálni. E tényezők konkrét megnevezése, terminus technicusai, csoportosítási szempontjai, logikai és fontossági sorrendje természetesen változó (függ az adott kutató és az adott kutatás mindenkorai objektív és szubjektív kondíciótól), de a mögöttesként meghúzó, lényegi azonosság meglepő módon egyértelműen kimutatható.

Jól illusztrálja ezt összegező igényű tanulmány, de még inkább e tanulmány szövegének, olvasatának, valamint számos felsorolásának és táblázatának az általam jócskán leegyszerűsített és kizárólag az elmondottak igazolására szolgáló sűrítménye.¹⁹

Az említett publikáció alap célkitűzése az, hogy a tizenéves lányok prostituálódását kiváltó és elősegítő motivációkat összesítse, mégpedig a szerző által jelentősnek ítélt, sajátos előzményként elkönyvelt (de tegyük hozzá, hogy valóban jelentős), huszónhét egyéb, túlnyomórészt más szerzőtől származó kutatási beszámoló alapján. Mivel a különféle kifejezésekkel illelhető és illetett predisponáló körülmények mögöttes tartalma világos és lényegileg vitathatatlanul azonos (a kutatók ezúttal, szinte kivételképpen kvázi „egy nyelven” beszélnek), ezért előljáróban csak az általam végzett súlyozás bemutatására kerül sor. Úgy vélem azonban, hogy ez a fajta súlyozás a jelen esetben már önmagában is sokatmondó: számunkra is hasznosíthatóan érzékelteti azt, hogy a témával foglalkozó, élenjáró tudósok a saját kutatási tapasztalataik eredményeként, de a többiekkel egybehangzóan mely motivációknak és milyen arányban tulajdonítottak jelentőséget.

Az említett 27 mű – amelyek terjedelme a néhány oldalas cikktől a nagymonográfiáig ível – erősen tömörítve mintegy tizenegy motivációs tényezőt tartalmaz, mégpedig az idézett tanulmány szerzője szerint (de a többség véleményére támaszkodva) három nagyobb csoportra oszthatóan. Ez utóbbiak a következők: a tudatos, a szituatív, valamint az általános pszichoanalitikai motivációk. Belső bontásuk, továbbá a 27-ből az ezeket külön-külön is kimutatható tanulmányok száma az alábbi képet adja (*lásd táblázat, következő oldal*).

A számok önmagukért beszélnek: első pillantásra kiugrik a két véglet. A tinédzserprostitúció mögötteseként a legtöbb kutató a gazdasági jellegű indítást, a szorult anyagi helyzetből való menekülést, a kedvezőnek ítélt pénzkereseti forrást jelöli meg. Ennek teljesen logikus ellentettjeként a legkevesebben a prostituáltak csökkent elméleti képességeit, szellemi retardációját említik mint pályaeorientációt befolyásoló tényezőt. (Érdemes összevetni ezt az arányt például a prostituáltak széles körű debilitását hirdető kriminálantropológiai irányzat tételeivel, különösen pedig Lombroso mára már egyébként is sokszorosán cáfolt tanaival.)

Az összeállításból látható, hogy a gazdasági-anyagi jellegű motivációkat a kalandvágy követi, ami – a tizenévesekről lévén szó – nagyon is érthető. Külön is kiemelendő továbbá, hogy az első két tényezőcsoportban fontos helyet foglal el a szülői negligáció és abúzus, valamint az egyéb, negatív gyermek- és prepubertárskori élmények hatása. Ezekhez képest a strici szerepe háttérbe szorul.

¹⁹ James, J.: Motivations for Entrance into Prostitution. In: Crites, L. (ed.): The Female Offender. Lexington, Heath and Co., 1976, Ch. 9., pp. 177–205.

A tinédzserprostitúció kiváltásában, elősegítésében és megkönnyítésében szerepet játszó tényezők	Az ezeket kimutató tanulmányok/kutatások száma
I. a tudatos motivációk	
a) gazdasági-anyagi problémák, könnyű pénzszerzési forrás	15
b) a rábíró, csábító, betanító mikrokörnyezet, elsősorban a strici hatása	5
c) kalandvágy	11
d) elhelyezkedési gondok, nem megfelelő munkakörülmények	7
II. a szituatív motivációk	
a) gyermek- és kora ifjúkori negatív élmények	9
b) a szülői negligálás és abúzus	9
c) speciális foglalkozási ártalmak	5
III. az általános pszichoanalitikai motivációk	
a) szellemi retardáció, örökletesen csökkent elméleti képességek	3
b) latens homoszexualitás	7
c) Öpidusz-fixáció	8
d) a szexuális irányultság általános, negatív lélektani motivációi	9

E rövid általános áttekintés után nézzük meg közelebbről, egyenként és részletesebben a vizsgált jelenségnek azokat a háttérköörülményeit, amelyeket a nyugati szakirodalom mint jelentősebbeket tart számon. A kör az előző felsorolástól némiként eltér: a lényegi átfedés mellett bővebb is, szűkebb is annál. Bővebb annyiban, hogy nem csupán az említett huszonzét kutatásra-tanulmányra épít, hiszen azok megjelenése óta eltelt 15 év. Részben viszont szűkebb, mert a pszichoanalitikai motivációkat csak az egyéb tényezőkkel való összefüggésben érintem, azok külön tárgyalását mellőzöm.

II. A tinédzserprostitúciót kiváltó, elősegítő és megkönnyítő körülmények – prediszponáló és vonzó tényezők

A bemutatásra kerülő körülmények többsége egyaránt közrehat a fiúk és a lányok prostituálódásában, de értelemszerűen egymástól eltérő módon, más és más mechanizmusok útján. E mechanizmusokat a nemi determináció, valamint a nemi determináció jellegzetes társadalmi szerepe határozza meg és alakítja.

1. A család

Mindkét vonatkozásban az elsőrendűen fontos mögöttes tényezők – s ebben nemcsak a tinédzserprostitúció kutatói, hanem a fiatalkori bűnözéssel foglalkozó kriminológusok között is teljes az egyetértés – a család *diszfunkcionális működésében* keresendők.

A családnak mint a társadalom alapsejtjének az utódnevelésben ellátandó funkcióival, s az ezek hibalehetőségeivel kapcsolatos problémákról ma már könyvtári irodalom áll rendelkezésre. Az idevágó megállapítások szubsztanciája abban foglalható nagyon röviden és nagyon tömören össze, hogy a *működési egyensúly bármilyen irányú jellegű megbomlása károsan befolyásol(hat)ja az utód testi és szellemi fejlődését, s többnyire valóban felmérhetetlen károkat okoz. A családot alkotó szülőpár és a gyermek(ek)*

közötti, sokszálú és sokféle kohézió csorbulása vagy hiánya a leginkább a gyermek(ek)re veszélyes: sok egyéb negatív következménye mellett megindíthatja a bűnözővé avagy prostituálttá válást is.

A funkcionális zavarok okai és okozatai is egyben mindazok a jelenségek, amelyek a XX. század minden eddigi korszaktól eltérő igen gyors ütemű gazdasági, társadalmi és morális változásainak a szükségszerű velejáróiként a családban mint sajátos struktúrában csapódnak le. Ezek között szokás említeni az anyagi-megélhetési nehézségeket és a nők tömeges munkavállalását, a családot összetartani már csak erő- és időhiány miatt is képtelen, dolgozó anyát; a többmunkaidős, másod- és mellékfoglalkozásokat is ellátó, s így a családi körön mintegy kívülrekedő apát; a családtagok közötti erkölcsi és érzelmi kötelékek lazulását és megszakadását; az ebből fakadó bizalom-, megértés- és szeretethiányt; elhidegülést és közönyt, az otthon érzelmi sivárságát; a családtagok közötti interperszonális viszonyok eldurvulását; a fizikai erőszakot, verést, a gyermekek indokolatlan és okatlan bántalmazását; a mértéktelen alkoholfogyasztást és kábítószerszedést; a család életvitelére jellemző bűnözést, a gyakori bűnelkövetést az apa vagy/és az anya részéről; a szülők válása okozta emocionális vákuumot; a gyermek(ek)et egyedül nevelő szülő, főként az anya speciális helyzetének negatív következményeit; az új élettársnak, főleg a mostoha- vagy nevelőapának a csonka családba való beilleszkedése problémáit, s különösen a lánygyermek(ek)kel való kapcsolatának ambivalenciáit; a sokgyermekes családok tipikus gondjait, valamint az érzelmileg és/vagy anyagilag túldotált egyke jellemtorzulásait; a pazarló jólétet és a szűkös anyagiakat; a gyermeknevelésben mutatkozó túlzott engedékenységet és a túlzott szigorit; a prostitúcióval szembeni nagyfokú toleranciát és a nemi kapcsolat létesítésének teljes tiltását; a család deviáns mikroköznyezetének elfogadottságát és a promiszkuítás önkényes megvont határainak átlépését teljes „infámiával” sújtó belső normarendszert – és a sort még, sajnos, hosszasan lehetne folytatni.

A lényeg mindenképpen az, hogy a család funkcióinak teljesítéséhez szükséges harmónia bármely irányú felbomlása a gyermeket frusztrál(hat)ja, s ennek hatására bekövetkezhet az egyik vagy mindkét szülőtől (és a testvérektől) való elszigetelődés, majd pedig a családtól való teljes elidegenedés. Ez pedig nemcsak hogy kitéríti a kaput a prostituálódás elé, hanem egyenesen taszítja is a fiatalot a prostitúcióba, különösen nagy számban – a patriarchális társadalmakra jellemző nemi szerepmegítélésből adódóan – a fiatal vagy gyermeklányokat.²⁰

Néhány évtizeddel ezelőtt a nyugati szakirodalom uralkodó álláspontja az volt, hogy a tinédzserprostitúció legfontosabb motivációs tényezője a prostitúciónak elsősorban a tizenévesekre gyakorolt „csábereje”, a nagy pénzek könnyű és gyors megszerzése, valamint a látszólag könnyed, független életforma vonzása. Főként az angolszász kutatók többsége vélte úgy, hogy a zaklatott családi háttér pusztán e vonzerő érvényesülését könnyíti meg,

²⁰ Ezeket az előttünk nagyon is ismert tényezőket a kiemelkedő nyugati prostitúciókutatók, így Benjamin, Masters, Esselstyn, James, Meyerding, Pomeroy, Winnich, Kínsey és így tovább sorra-rendre felemlítik és elemzik. De a család diszfunkcionális működése nemcsak a gyermek prostituálódásban, hanem a viktimizációjában is kiemelkedő jelentőségű. Vö. Kerecsi K.: Bevezetés a gyermek- és fiatalkorúak sérelmére elkövetett bűncselekmények viktimológiai értelmezésébe. In: Gödöny J. (szerk.): Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 25. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1988, 202–207. o.

vagyis a vonzás intenzitása mellett az alapvető diszpozíciók háttérbe szorulnak. A gazdasági és társadalmi fejlődés hatására azonban a jóléti állam családjának glóriája is megtépázódott; a társadalomtudósoknak még akaratuk ellenére is észlelniök kellett, hogy a társadalom alapsejtje funkcionális zavarokkal küszködik, s e zavarok messzemenően meghatározzák az ifjú generációk életét és pályaválasztását. Az 1970-es évek végére tehát a prostitúció pre-diszponáló és motíváló tényezői körében is fokozatos átrendeződés figyelhető meg; egyre több tény kutatás tapasztalata bizonyítja, hogy a prostituálttá vált tizenéves sokkal inkább a saját családja működésképtelenségének az áldozata, mintsem a nagybetűs „élet” sajátságos, önkéntes vállalkozója.

A tinédzserprostitúció háttérkörülményeiben, illetve ezek fontossági sorrendjében bekövetkezett arányváltásra több speciális szakember, így többek között Crowley (1977)²¹, James (1978 és 1979)²² továbbá Lowen (1980)²³ kutatási beszámolóit is felhívták a figyelmet. Megállapításaikat Silbert és Pines vizsgálata²⁴ 1982-ben tovább erősítette.

Ez utóbbi tanulmány ugyanis egy a prostituáltak, bűnözők és „keménydrog”-fogyasztók helyzetével foglalkozó, önszegélyező intézmény, a „Delancey Street Foundation” alapítvány tagjai által végzett felmérés eredményeit összegezi, elemzi és hasonlítja össze a tizenévesek prostituálódásának okait kutató, jelentősebb előzményekkel. A reprezentáció ezúttal minden kétséget kizáróan megbízható: 200 olyan San Franciscó-i, utcai, női prostituáltat (streetwalkert) ölel fel, akiknek a 70%-a húsz éven aluli, és akik a vizsgálatra önként, minden befolyástól mentesen jelentkeztek; eladdig letartóztatásban nem voltak, és semmilyen szociális intézmény segítségét sem kérték. (Azon a bizonyos „szociális hálón” tehát nem akadhattak fenn.) Az igen körültekintő módon megtervezett, megszervezett és kivitelezett – mélyinterjúkat, kérdőíveket és magnófelvételeket egyaránt tartalmazó – felmérés a következőket mutatta ki: a fiatal nőknek csupán a 40%-a nevelkedett ún. teljes családban, a többiek csonka családban vagy (sokszorosan is változó) anyai élettársal, mostohaapával nőttek fel: egyötödüknek az apja, 11%-uknak viszont az anyja járta többszörösen is a különböző büntetés-végrehajtási intézeteket; csupán 11%-uk családja volt többé-kevésbé absztinens, 58%-nak a szülei erősen alkoholisták, 28%-uk szülei pedig notórius kábítószer-élvezők voltak. Az így felmért prostituáltak 51%-ának apja verte rendszeresen az anyját, míg 22%-uknak az anyja alkalmazott rendszeres fizikai erőszakot az apával szemben, 62%-ukat általában és rendszeresen mindkét szülő bántalmazta gyermekkorában, többnyire különösebb indok nélkül. (Fontos megjegyezni, hogy az „elverés” és az „alkalmi pofon”, vagy pedig a „l’art pour l’art” megverés és az „odasózás” között kivétel nélkül mindannyian éles különbséget tettek. A majd kétharmados többség tehát a teljesen motívatlan fizikai erőszakot szenvedte el gyermekkorában rendszeresen.)

²¹ Crowley, M. G.: Female Runaway Behavior and its Relationship to Prostitution. Master’s Thesis. Institute of Contemporary Corrections and the Behavioral Science, Sam Houston State University, May, 1977

²² James, J.: Juvenile Female Prostitution: Final Report. University of Washington, Seattle, 1978; Entrance into Juvenile Prostitution. Progress Report to the Department of Health, Education and Welfare. Public Health Service, University of Washington, Seattle, 1979

²³ Lowen, J.: Juvenile Prostitution and Child Pornography. Center for Law and Justice. University of Washington, 1980

²⁴ Silbert, M. H. – Pines, A. M.: i. m.

Mindezek és még egy sor egyéb körülmény hatására odajutottak, hogy átlagosan 12 éves korukban odahagyták a szülői házat, és – egyéb megélhetési forrás hiányában, a szorító anyagi gondokból való kilábalás reményében – átlagosan 13 éves korukra professzionális utcai prostituáltakká váltak.²⁵

2. A negligáció

A családi élet diszfunkciói ugyanis – mint arról már szó volt – kivált(hat)ják a gyermekből az *elszigetelődés*, majd pedig az *elidegenedés* reakcióját. Ezt a folyamatot azonban felgyorsítja, ha az egyébként ugyan függetlenségre vágyó, de az érzelmi függőségét leplezetten igencsak megtartó, sőt a fokozott odafigyelést involváló kiskamasz vagy kamasz apránként vagy hirtelen, de kikerül a szülők figyelmének, érzelmi életének a fókuszából. A dédelgetett kisbabából ugyanis a szülők szeme láttára, de a számukra sokszor mégis oly hirtelen-váratlan egy „új”, egy „ismeretlen” lény áll elő – aki nem más, mint a saját életkora öntörvényeinek engedelmesskedő, s épp ezért renitens és impertinens (alig) serdülő gyermek. Akit aztán a szülők – részben a (kis)kamasz biológiailag ugyan indokolt, de nap mint nap aligha tolerálható, kellemetlen magatartása, lehetetlen viszonyulási formái; részben pedig az egyébként is működésbeli problémáktól zilált családi élet miatt – a megfelelő érzelmi adaptáció hiányában és az azonosulásbeli képtelenségéből fakadóan mindinkább *elhanyagolnak*.

3. A szökés

Az említett folyamatot betetőzi a szülők sajátos önvédelmi reflexének a realizálódása; vagyis, ha bekövetkezik az immáron lassan *felnövekvő* gyermeknek a *szülők általi teljes negligációja*, azaz a legteljesebb érzelmi közömbösség. Ennek ugyanis az egyenes következménye a *szökés*, a *családtól való elmenekülés*, ami nem más, mint a tizenéves ember korspecifikus válasza a család diszfunkcióira.

A családból való szökés – mint azt a különféle prostituáltkarrierok is bizonyítják – mind gyakoribb jelenség a fiatalkorúak, de napjainkban még inkább a gyermekek, a prepubertáskorúak körében. Az írott és az elektronikus sajtó, a különféle tömegkommunikációs eszközök híryagának a tanúsága szerint is egyre több 10–14 év közötti gyermek tűnik el rövidebb-hosszabb időre, esetleg végleg a családi kötelékből.

A családból (családtól?) való szökés első nagy hulláma a fejlett Nyugat országain az 1960-as évek elején mintegy meglepetésszerűen söpört végig. Ekkor ugyanis a beatnemzedék tagjai távoztak el otthonról nagy számban, főként persze polgár- és szülőpukasztási céllal, de külön nézetrendszert is nevesítettek az egyébként szükségszerűen rájuk kényszerülő, ám felvállalt és nem is olyan nagyon speciális motiváltságú prostitúció gyakorlására.²⁶

²⁵ Uo. 475–480. o.

²⁶ A beatgeneráció fiai és lányai, akik elszöktek otthonról és prostituáltakká váltak, a következő ideológiát vallották: semmilyen kreativitást nem mutatni, s ezáltal minden támogatást megtagadni attól a társadalomtól, amelynek az erkölcsi értékrendjével az egyén nem ért egyet; amelytől elfordult, s amelyből elkívánkozott. Ugyanakkor teljesen indokolt ezen társadalmat megsarcolni, bármely formában, de

A „nagy generációt” a virágosan jámbor, a függetlenséget és mindenféle konfrontáció elkerülését fennén hirdető, de a prostitúció által jelentett kiszolgáltatottságot, függőséget és emberek közötti összeütközési lehetőségeket ab ovo tudomásul vevő hippik népes tábora követte. A közismert hippiideológia lényege a kivonulás, a kívülállás, az igazi „out sider”-teória; tehát az otthon, a család, az iskola, a munkahely elhagyása és feladása, a társadalmonkívliség. Ezzel a komplex ideológiával azonban – csodálatos módon – nagyon is jól megfér a prostitúciónak (mint az alárendeltséget elismerő életformának) az elfogadottsága, sőt a kifejezett szentesítése is.

Az 1960-as, 1970-es években a szökést, a családdal való többé vagy kevésbé végleges szakítást mint menekülési vagy élethelyzet-megoldási módozatot, netán a sajátos ideológiákból fakadó (pót)cselekvést zömmel a *fiúk* választották; néhány év múlva azonban a helyzet megváltozott. A nemek szerinti szelekció előtérbe kerülését, az emancipációs törekvések elhibázott vonulatát, a család további diszfunkcióit vagy az eddigiek felerősödését, netán a még nem nevesített, de már létező és felszínre is kerülő társadalmi gondokat (avagy mindezeket együttesen) is példázza, hogy az 1980-as évekre egyre inkább a *lányok* otthonról történő szökésének a túlsúlya észlelhető. Az USA-ban például az évi mintegy egymilliónyi szökött gyermeknek a kétharmada volt kislány.²⁷

Az otthon, a családot, a valamennyire mégiscsak biztonságot nyújtó közeget elhagyó kislányok zöme New York Citybe, vagy más nagyvárosokba áramlott; pénzzel természetesen alig rendelkeztek, és túlnyomó többségük a szökést megelőzően semmiféle szakképzést sem szerzett. Az elhelyezkedési gondok tehát már önmaguktól adódtak. A megélhetési forrás egyáltalán nem volt biztosított, és a megfelelő menedékhely és szociális háló hiányában nyilvánvaló, hogy teljesen kiszolgáltatott helyzetbe kerültek. A létfenntartás sürgető gondoljai, valamint a kalandvágy motiváló hatása arra inspirálta őket, hogy azt bocsássák áruba, amit egyáltalán tudnak. S ez igencsak egyértelműen a prostitúciót jelentette a számukra.

A szülői negligációnak viszont ékes bizonyítéka ezúttal az, hogy az otthonról megszökött gyermekek nagy részét még csak nem is keresi-kutatja a család; a szülők egyszerűen belenyugszanak, vagy tudomást sem vesznek arról, hogy kiskorú leszármazottaik (kétes értékű) önálló életet kezdtek.

A fejlett nyugati országokban, így többek között Angliában vagy az USA-ban tagállamként külön-külön is, magas szintű jogszabályok útján igyekeznek a negligált gyermekek érdekeit védeni és e gyermekek számára az elveszett család funkcióit pótolni. Az ez irányú jogalkotási és jogalkalmazási, valamint szociális gondozói tevékenység eredményessége azonban nagyon is megkérdőjelezhető. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a családnak az utód életében, testi és szellemi fejlődésében betöltendő szerepét

---

kizárólag erőszakmentesen, azaz az erőszak valamely alternatívája útján. Ilyen alternatíva lehet a prostitúció is, de gyakorlásának az alapvető etikai törvénye az, hogy mindenképpen „tisztességesnek” kell lennie: a promiszkuens nemi szolgáltatás ellentételét csakis a megélhetéséhez szükséges anyagi fedezet biztosítása képezheti. Az ezt meghaladó juttatások elfogadása már erkölcstelen nyereszkedésnek minősül. Vö. Benjamin, H. – Masters, R. E. L.: i. m. 143. o., ahol a tipológiai rendszerben az összes többitől elütő sajátosságaik révén külön osztályt képviselnek az ún. beatprostituáltak.

²⁷ Ez egy 1979. évi adat; különösebb pesszimizmus nélkül is állítható, hogy a helyzet azóta feltehetően csak rosszabbodott. Vö. Brown, M. E.: i. m. 675–676. o.

egyelőre teljes értékűen nem képes helyettesíteni a szociális intézményrendszer, még a legnagyobb erőfeszítések ellenére sem. Sőt, az utóbbinak a ma még objektíve kiküszöbölhetetlen strukturális és működésbeli fogyatékoságai még nagyobb károkat okoznak, mint a család diszfunkciói: *a nevelőotthonok belterjes, többé-kevésbé izolált világa hatékonyan hozzájárul az eredetileg netán felszínes deviancia bevésődéséhez is.*

4. A nevelőotthon

Az ún. problémás, a negligált és az otthonról megszökött gyermekek számára ugyanis többnyire egyetlen megoldásként a nevelőotthoni elhelyezés kínálkozik. Az ezekbe jutó tizenévesek – túlnyomórészt lányok, de jelentős számban fiúk is – általában olyan közvetlen környezetbe kerülnek, amely bizonyos szempontból többet árt, mint használ. Ez a környezet védelmet nyújt ugyan a felnőttek társadalmának atrocitásai ellen annyiban, amennyiben a megélhetést biztosítja; de egyben el is szigetel a külvilágtól. S ezáltal felerősíti a tizenévesek (közösségnek vajmi ritkán nevezhető) együttesében érvényre jutó negatív tendenciákat, többek között lehetőséget teremt a tapasztalatlanok kitanítására, továbbképzésére, a „modus operandik” finomítására.

Az USA-ban az 1980-as évek folyamán a prostitúció vonatkozásában ez például a következőképpen csapódott le: a kezelhetetlenségük miatt (beleértendő az otthon végleges szándékú elhagyása is) nevelőintézetbe került tinédzser lányoknak átlagosan több mint a fele már évek óta szexuálisan aktív életet élt. Jobb esetben „csak” promiszkuens, általában azonban professzionalista prostituált volt. A kutatások azt igazolták, hogy ezek a lányok a prostitúció terén szerzett tapasztalataikat messzemenően megosztották társnőikkel, gyakran játszották a hangadó, oktató, vezető, útmutató szerepét, s tanításaik nyomán az intézetet elhagyók széles köre választotta a prostituált pályát.²⁸

Ezek a megállapítások természetesen nemcsak az USA-ra érvényesek, hanem például a hazai ismereteink is tanúsíthatják, hogy a civilizált világ nagy részén átfogóan általánosíthatók.

Érdeemes viszont azt is megjegyezni, hogy a mi körülményeink között nem annyira a családból, mint inkább a *nevelőintézetekből való szökés és az ezt követő klasszikus csövezés* a jellemző, ami úgyszintén a tinédzserprostitúció melegágya. Bár úgy tűnik, hogy a családból való szökés „divatja” hozzánk is begyűrűzött: az utóbbi évtizedben egyre több olyan 10–14 éves gyermek körözését rendelik el a hatóságok, akik a szülők tudomása nélkül ismeretlen helyre távoztak és 72 óra elteltével sem adtak életjelt magukról. (Később többnyire megkerülnek, de jobbára olyan élmények birtokában, amelyek csak zavarják a további, egészséges fejlődésüket.)

A nevelőintézetek ártalmi fokozottan jelentkeznek a különböző bűncselekmények elkövetése miatt szabadságvesztés-büntetésüket töltő fiataloknál, a *büntetés-végrehajtási intézetekben*. A börtön (vagy fogház) rendeltetésénél fogva hermetikusan zárt intézmény, és ez a fajta bezártság – már önmagában, az összes többi, szükségszerű és szükségszerűképpen negatív következményétől eltekintve is – a korlátlan szabadságra és függetlenségre

²⁸ Vö. a nevelőotthonok viszonylagosan negatív szerepéről és a tizenévesekre gyakorolt kártékony hatásairól szóló részletes beszámolóval. Uo. 672. és köv. o.

vágyó tizenévesre még sokkal kegyetlenebb hatást gyakorol, mint a már kialakult jellemtulajdonságokkal és önálló személyiséggel rendelkező felnőttre.

A relatív szabadságot mégiscsak garantáló nevelőintézetekhez képest a büntetés-végrehajtás intézményei (a külvilágtól való teljes izoláltságuk révén) még tágabb teret engednek a benntartózkodók homoszexualitása kialakulásának és rögződésének, a prostitúciós játékszabályok elsajátításának és tökéletesítésének, az agresszió gyakorlása és eltűrése manifesztálódásának és még egy sor egyéb olyan körülménynek, amelyek következtében a szabaduló, a börtönkapun kilépő tizen- vagy huszoneves – legyen akár fiú, akár lány – már tapasztalt és magasan képzett prostituáltként minősülhet.

És meg egy, a közvetlen előzményekhez, nevezetesen a nevelőotthonok és a büntetés-végrehajtási intézetek ártalmához szorosan kapcsolódó megjegyzés: nemcsak az említett szociális és büntető jellegű intézmények, hanem valamennyi más, *zárt rendszerű és szigorúan centralizált testület* (mint például a hadsereg szárazföldi, légi és tengeri alakulatai, a kaszárnyák és a támaszpontok, de az angolszász nyelvterületen egyébként jól bevált közép- és felsőfokú tanintézetek, a fiú- és lány- „college”-ok stb.), amelyekben szinte kizárólagosan azonos nemű egyének kerülnek hosszabb időre összezárva elszállásolásra és kiképzésre – kissé hasonlatos a középkori szesztes- és apácakolostorokhoz –, kedvező táptalajt biztosítanak a prostitúció felvirágoztatásához, azaz az ezekből kikerülők további életében a prostitúció toleranciájához és gyakorlásához. Úgy vélem, ennek belátásához különösebb pszichológiai jártasság sem szükséges.

A családot felváltó „pótcsalád”, amely funkcióit és eredményességét tekintve is csak másod- vagy harmadrangú szerepet képes betölteni az azonos korúak társaságát oly intenzíven igénylő, de alapvetően mégiscsak a szülői gondoskodásra utalt tizenévesek körében, több mint kétes megítélésű; vitathatatlan előnyei mellett számtalan negatív hatást vált(hat) ki a serdülőkből.

5. A változás

Hasonlóképpen negatív hatással jár(hat) már a kétéves, de a tíz- vagy tizenöt éves gyermekre is minden olyasféle *változás*, amely őt az adott környezetéből, mindennapjaiból, begyakorolt szokásaiból, az általa ismert milióból kiszakítja. Prostitúált lányokat és fiúkat vizsgálva, a kutatók azt találták, hogy a szülők válása, különélése, a nevelőszülő otthonába történő költözés, az iskolából való kizárás, új iskola választása, a lakhelynek bármely okból bekövetkezett megváltoztatása, de még a szülők anyagi életviszonyában beállott, akár pozitív, akár negatív irányú változás is a gyermek számára olyan kényszerű konfliktushelyzetet teremt, amelyen már alig, vagy csak igen nagy erőfeszítés árán bír úrrá lenni. A megrázkódtatás ugyanis érzékzavarhoz, teljesíthetetlen elvárásokhoz, ismeretlen és épp ezért félelmetes, új kapcsolatrendszerek kialakításának a kényszeréhez vezet. Ennek a folyamatnak a során mindenképpen módosul a szülő-gyermek kapcsolat is, amelyet a kiskorú vagy serdülő – az egyéb teherterekkel együttesen viselve – már tovább tolerálni képtelen. Új, vagy legalábbis számára új megoldásokhoz folyamodik tehát; szabotálja a tanulást, a szülők által ellenzett, hasonszórú csoportokhoz csapódik, megszökik, bűnözővé válik avagy prostituálódik.

Az egyén életében elkerülhetetlenül bekövetkező változásokhoz való alkalmazkodás objektív és szubjektív feltételeit, az esélyegyenlőséget erőteljesen befolyásolja a műveltségi-kulturális szint, vagyis a társadalom hagyományában és új vívmányaiban felhalmozódó és elért tudás és ismeretanyag elsajátítása, teljes körű birtoklása, valamint mindezek felhasználásának a képessége.

A nyugati kutatók szerint a tinédzserek prostituálódásának az egyik oka és következménye is egyben az *alacsonyabb műveltségi és kulturális színvonal*.

6. A műveltségi-kulturális szint

A kirívó példaktól, a több nyelven beszélő és magasan képzett művelt call girltől és call boytól eltekintve (akik egyébként is ab ovo már a felnőttek korcsoportjába tartoznak), az átlagos tinédzser prostituált alulkvalifikált, a korosztályához viszonyítva alacsony a műveltsége, viszonylagosan kulturálatlan és szegényes az ismeretanyaga, a világról alkotott képe. Nem csoda: neveltetésének átlagos körülményei a sok iskolai hiányzashoz vezetnek, ez viszont csak fokozza a hagyományos értékektől való elszigetelődését. Az ilyen gyermek vagy fiatalok számára a tudás nem érték, nem hatalom; korán megtanulja viszont, hogy hogyan manipulálja és használja ki a környezetét, méghozzá, hogy hogyan jusson hozzá azonnal a számára szükséges anyagi javakhoz. Műveltségi és kulturális hiányosságai gátolják abban, hogy felismerje: végső soron a rövid távú nyereségért a hosszú távú vereséggel fizet.²⁹

A műveletlenség, az alacsony tudásszint és a szakképzetlenség már eleve behatárolják a tizenéves, de már munkaképes korú lányok és fiúk *pályaválasztási lehetőségeit*.

Régi igazság, hogy a fiatalok munkavállalásának az előkészítésekor, a tudás megszerzése és a felkészülés időszakában – a mindenkori gazdasági és politikai érdekeket szolgálva, a megfelelő szakmasztruktúra kialakítása érdekében – civilizált társadalmak általában kétarcúak: minden jót (lásd: karrier, anyagi jólét, önmegvalósítás stb.) ígérenk, holott tudván tudják, hogy adottságaik-lehetőségeik igencsak korlátozottak. De még az ígéretnek is csak az élenjáróknak szólnak; az eleve lépéshátránnyal indulók már a startnál lemaradnak.

Ezért nem meglepő, hogy a prostituálttá vált lányok és fiúk nagy része – mielőtt a prostitúcióban meglegelte volna az új megélhetési forrását – már legitim munkaviszonnyal rendelkezett. Igaz, többnyire részidősként, kevés fizetségért és igencsak alacsony társadalmi presztízsű beosztásban. A munkába lépés, munkavállalás determinánsai, továbbá a végzett munka csekély anyagi és erkölcsi megbecsülése, énidegen mivolta és kötöttségei tehát okszerűen újabb ambivalenciákat szülnék és arra ösztökélik a fiatalot, hogy legalább anyagilag jobban kifizetődő elfoglaltságot keressen magának.

Szakismeret hiányában azonban jelentős anyagiakra szert tenni csak viszonylag kevés út kínálkozik. Különösen nehéz a helyzetük az egyébként tradicionálisan alulképzett fiatal lányoknak, mégpedig két szempontból is. Egyfelől, mert a mai napig szenvedő alanyai a férfi- és a női munka közötti, anyagi és erkölcsi értékelésben mutatkozó, osztársadalmi különbségtételnek.

²⁹ Uo. 668. o.

Másfelől pedig azért, mert *bizonyos foglalkozások mintegy prejudikálják a tizenévesek prostituálttá válását, s ezek döntő többsége hagyományosan női foglalkozás*: pincérnő, mixernő, táncosnő, titkárnő stb. Nem véletlen, hogy például az ókori görög prostituáltak derékhadát a fuvoláslányok és táncosnők, vagyis az „auletridá”-k alkották; hogy a középkori vendégfogadók női személyzete az ételmen és a szálláson kívül egyéb szolgáltatást is nyújtott és így tovább. Ezeknek a foglalkozásoknak a közös jellemzője az alacsony fizetés és a szintén alacsony társadalmi presztízs, viszont adott a lehetőség az újabb és újabb kapcsolatteremtésre s ezáltal a sokszoros keresetkiegészítésre.

Az említett körön kívül számos olyan, jellegzetesen női foglalkozás is van – s ezek fajtái a gazdasági-technikai fejlődéssel mintha bővülnének –, amelyek burkoltan bár, de lényegében a szexuális vonzerőn alapulnak. Ilyen például a manőken, a hosztesz, a stewardess, a fotómodell, a reklámgirl stb. Az idesorolandó szakmák különösen a tanulószolgálatokban, az egzisztenciateremtés korszakában közvetítik erőteljesen a fiataloknak a prostitúció kihívását.

7. A mikrokönyezet

Ezt az általános kihívást a *közvetlen környezet, a társak, barátok, az ismeretségi kör, a vonatkoztatási csoport* gyakran egészen alpári módon konkretizálja a tizenéves számára. Mégpedig többszörösen is.

Először akként, hogy már nagyon korán, nagyon fiatal korban felvilágosítják a gyermeket a prostitúcióról mint remek pénzkereseti lehetőségről. Tehát nem az egyszerű nemi felvilágosításról van szó, amelynek egyébként a korai és durva formája szintén felmérhetetlen pszichés károkat okozhat, hanem ennél sokkalta többről: kifejezetten a szakma előnyeinek az ecseteléséről. A legtöbb kutató mintájában kerekén 10 év³⁰, vagy 11 év³¹ volt az az átlagos életkor, amikor ez a fajta tudomásszerzés megtörtént. (Szinte kivételesnek számít az a vizsgálati eredmény, amely 13,7 évet mutatott ki átlagként.)³² Abban minden kutató egyetért, hogy azok a tinédzserek, akik később a prostitúció gyakorlása útján biztosították a megélhetésüket, legkésőbb tizenéves korukra már bőséges információkkal rendelkeztek választott „hivatásukat” illetően.

A tudomásszerzés időpontja azért lényeges momentum, mert ezt követően már csak viszonylag rövidebb időszak – átlagosan fél-másfél esztendő – volt szükséges ahhoz, hogy a tizenéves a gyakorlatban hasznosítsa az ismereteit, vagyis hogy megkezdje a rendszeres prostitúciós tevékenységét. S ebben megint csak fontos szerepet játszik a mikrokönyezet, a fiúknál és a lányoknál egyaránt, bár a nemi hovatartozástól függően eltérő módon.

A fiúknál a környezet modellértéke a meghatározó, a kor- és pályatársak példájának vonzása, amely anyagi haszonnal és szexuális kielégüléssel együttesen kecsegtet. De majdnem ugyanekkora jelentőségű az ismeretségi kör idősebb férfi tagjainak – potenciális klienseknek – a csábítása, rábeszélése, olykor az általuk alkalmazott pszichikai vagy fizikai erőszak is.³³

³⁰ Silbert, M. H. – Pines, A. M.: i. m. 484–485. o.

³¹ Gray, D.: Turning out: a Study Teenage Prostitution. Urban Life and Culture, vol. 1., 1973, pp. 418–421.

³² James, J.: i. m.

³³ Luckenbill, D.: Entering Male Prostitution. Urban Life, vol. 14., no. 2., July, 1985, p. 149.

A lányok prostituálttá válásának a módja árnyaltabb. A közvetlen környezet természetesen a számukra is viselkedési és életviteli mintát nyújt, de nem annyira a maga totalitásában – szemléletetöbb hasonlattal: csoportképszerűen –, mint a fiúknál, hanem inkább bensőségesen egy, kettő vagy több (de mindenesetre kisszámú), konkrétan meghatározott személy közvetítésén keresztül. Ezeknek a személyeknek az erkölcsi értékei, a nézetrendszere, felfogása és magatartása, általában a világról alkotott képe a szoros érzelmi kötelék révén meghatározó jelentőségű a kislány további életútjának alakulása szempontjából.

Felnőtt női prostituáltak longitudinális vizsgálata során a nyugati kutatók többsége szinte meglepetéssel konstata, hogy igen jelentékeny részüknek hat- és tizenéves kora között egyáltalán nem volt barátja; vagy ha volt, akkor az valamilyen szempontból (szülői háttér, bűnelkövetés, narkó, promiskuitás stb.) deviánsnak minősült. Holott szinte kivétel nélkül mindannyian jelentős erőfeszítéseket tettek, hogy az a csoport, amelyhez tartozni vágytak – főként az iskolai és az osztálykolektíva – befogadja őket. Erre azonban nem került sor; az általános iskolában magányossá váltak és elszigetelődtek a csodált és irigvelt kortársaiktól, amit nagyon nehezen viseltek el. Mivel nem maradt más, ott kerestek emocionális töltésű kapcsolódási pontokat, ahol biztos remélhették: nem részesülnek elutasításban. Vagyis általában a deviánsnak minősített, vagy ténylegesen is deviáns csoportok tagjainál. Egyértelmű és az életkor sajátosságai által megalapozott törvényszerűség ugyanis az, hogy amennyiben az azonos korúak által történő elfogadást és elfogadottságot alapszabvának tekintő tizenéves választásra kényszerül, akkor sokkal inkább választja a valamely közösséghez (konglomerátumhoz vagy deviáns csoporthoz), illetve e közösség valamely tagjához (akár bűnözőhöz vagy prostituálthoz) való tartozást, mintsem a kizártságot, a társalanságot, a kortársak elutasítását. Az érzelmi kötődés bázisán pedig – identifikáció útján vagy az érzelmi függőség kihasználásával – a tinédzser igen könnyen befolyásolható.³⁴

Mindez elegendő és bőséges magyarázatát adja annak, hogy a lányokat többnyire egy meghatározott és nagyon közeli ismerős – a későbbi strici; a „boyfriend”, azaz az első „komoly” szexuális partner; a kerítőnő, a madam, de leginkább a legjobb „barátnő” – veszi rá a prostitúció mesterségének gyakorlására. Ehhez képest érthető, hogy az első alkalmi és fizető partnerek – a kliensek – közrehatása is sokkal kevésbé jelentős, mint a fiúknál.³⁵ Természetesen, hiszen a fiúknál a szexuális és anyagi motiváltság együttese a jellemző, míg a lányoknál a prostitúció üzleti vállalkozás mivolta a döntő.

³⁴ Vö. Silbert, M. H. – Pines, A. M.: i. m. 496–499. o.; James, J.: i. m. Hozzá kell tenni azonban, hogy meglehet: hasonló következtetések levonásához vezetne a prostituálttá vált tizenéves fiúk mikro-környezeti hatásainak tényfeltáró vizsgálata is. A nyugati kutatók azonban többszörösen is hangsúlyozzák: a nőkkel ellentétben a fiú prostituáltak tudományos felmérésének számos akadálya van, így a fent említett vonatkozásban sem állnak rendelkezésre megbízható és értékelhető adatok. Lásd: Benjamin, H. – Maters, R. E. L.: i. m. 299–300. o. S az idézett mű megjelenése óta eltelt több mint negyedszáz esztendő leforgása alatt sem jelent meg – legalábbis a saját ismereteim szerint – ebben a tárgykörben tudományosan is hasznosítható kutatási eredményről szóló beszámoló.

³⁵ Silbert és Pines vizsgált populációjában az utcai prostituáltaknak mindössze 3%-át indította el az első fizető „vendég” a pályán; míg 25%-ot a strici, 20%-ot a kerítőnő, aki egy strici vagy a madam számára dolgozott; 8%-ot a barátja (boyfriend), azaz az első szexuális kapcsolatában partnere, és 4%-ot valamely

A harmadik személyek által a későbbiekben prostituálttá vált lányokra gyakorolt hatás megnyilvánulási módozatai is sokkal szélesebb skálájúak, mint a fiúknál. Míg ott többnyire az egyéni kíváncsiság, a szexuális kielégülési vágyak az anyagi haszonszerzéssel való együttes kielése dominál, addig a lányoknál előtérbe kerül a meggyőzés, különösen az anyagi perspektívák felvázolása útján, az erős érzelmi ráhatás, sőt az érzelmi terror, s nem utolsósorban a fizikai erőszak is. A fizikai erőszak szerepe azért is kiemelkedő, mert az első ilyen – s az ehhez társuló anyagi ellenszolgáltatást – rövidesen a stigmatizáció követi, s mint majd erről még a későbbiekben szó esik, a megbélyegzés s ennek a tizenéves által történő benső elfogadása pecsételi meg végképp a prostituált sorsot.

A női prostitúció, de különösképpen a tizenéves lányok prostituálódásának folyamatában az előzőeken túl egy sajátos törvényszerűség is érvényesül, amely a fiúk világában szinte ismeretlen. Ez pedig az „*each one teach one*” törvénye, ami azt jelenti, hogy szinte minden prostituálttá vált lánynak van vagy volt olyan „barátja” vagy „barátnője”, aki átvitt értelemben, vagy szó szerint is kitanította a szakma lényegére és alapvető fogásaira.³⁶ Az „egyik tanítja a másikat, azaz mindenki kitanít valakit” törvényszerűsége a nyugati kutatók tapasztalatai szerint úgy realizálódik, hogy míg a fiú prostituáltak általában „körülnéznek”, szemlélődnek, figyelnek és kvázi ellesik a szakma trükkjeit, addig a lányok csak nagy ritkán vállalkoznak önként, saját elhatározásból, szabadúszóként. Nekik – többnyire az üzletben a továbbiakban is érdekelt – harmadik személyek magyarázzák el, hogy hol, hogyan, mit és mennyiért kell hogy tegyenek a többé vagy kevésbé busás ellenszolgáltatásért. Azaz, az inkább a saját találmányukra hagyatkozó, szexuálisan is motivált fiúkkal ellentétben a lányok számára a közeli ismerősök – a felbujtók és „bűnsegédek” – a szakma gyakorlati műveléséhez szükséges és megfelelő alapismereteket is továbbítják. Kvázi szakképesítést nyújtanak, de persze távolról sem önzetlenül: a tanulópénzt már a legelső sikeres akciótól kezdve sokszorosan is behajtják.

A mikrokörnyezetnek a tizenévesek prostituálttá válásában betöltött, imént vázolt, markáns szerepe azonban tulajdonképpen csak a középső szint a most vizsgált folyamatban. Hiányzik ugyanis a legelső és a legfelső lépcsőfok; a legelső, vagyis a gyermekkori; és a legfelső, vagyis a felnőtt, immáron professzionista prostituált közvetlen környezeti háttere. Az utóbbi természetesen kívül esik e tanulmány keretein, az előbbi azonban nem.

8. Az abúzus

A gyermekkorban gyökerező predisponáló tényezőknek van egy olyan sajátos vonatkozásuk, amely kapcsolatban állhat a közvetlen környezet számos tagjával, és amely kiemelkedő jelentőségű a gyermek személyiségének torzulásában, önértékelési zavarai

---

családtag. A maradék 40% zömében a barátnő játszott főszerepet; a kisebbik részt pedig a pénzhiány motiválta, önálló vállalkozás volt. Lásd: Silbert, M. H. – Pines, A. M.: i. m. 486. o.

³⁶ A polgári szakirodalomban több olyan kutató is akad, akinek a vizsgált populációjában a lányok 95–100%-ának volt „szakoktatója”. Ezért a többi kutatóval szemben – akik ezt csak átlag a lányok 60–70%-ánál mutatták ki – ők az „*each one teach one*” törvényének az általános érvényessége mellett voksoltak. Lásd: Gray, D.: i. m. 418–421. o.; a törvényszerűség lényegével kapcsolatosan Esselstyn, T. C.: i. m. 130. o.

kialakulásában, későbbi pályaválasztásában és szexuális életében. Ez pedig nem más, mint a *gyermekkori szexuális jellegű abúzus*.

A prostituálttá vált lányok és fiúk igen figyelemre méltó hányada – a különböző felmérések adatai szerint a vizsgált populációk egynegyed-háromnegyed része – beszámol arról, hogy kora gyermekkorában különféle szexuális jellegű atrocitás érte. Némelyek ezt csupán csábító erejű, fantáziamozgató megkönyékezésésként, mások kellemetlen fizikai és/vagy érzelmi zaklatásként, megint mások pedig kifejezett fizikai erőszakként élték meg.

A szenvedő alanynál lényegesen idősebbek, a nagykamások és a felnőttek által a gyermekekre gyakorolt, bármilyen fajta szexuális jellegű kihívást – a csábítástól és simogatóstól a megkönyékezésen és a zaklatáson keresztül egészen az indirekt és a direkt erőszakig – az angol nyelv összefoglaló néven „abuse”-nek nevezi.

A szó eredete a latin „abusus” kifejezésben lelhető fel, amely „jogtalanságot, megfosztottságot” jelent. Bár az angolszász nyelvterületen a szakirodalom általánosan használta „abuse” kitétel, mint közmegegyezést tükröző terminus technicus, kétségtelenül hordoz magában valamennyit a latin eredetije jelentéstartalmából, attól mégis jelentékenyen eltér: sokkal szélesebb és bővebb fogalomkört tartalmaz. Autentikus megfelelője viszont a magyar nyelvben nincs; nincsen olyan gyűjtőnévünk, amely felölelné az említett provokáció, stimuláció és atrocitás összességét.³⁷

Az már önmagában is elgondolkodtató lehet, hogy vajon miért nem rendelkezünk ilyen vagy hasonló jelentésű gyűjtőfogalommal, mikor a jelenség hazánkban sem új keletű. De talán ezúttal – legalábbis a tizenévesek prostitúciója tekintetében – nem is annyira a gyűjtőfogalom hiánya vagy ennek a precíz definíciója a döntő fontosságú, mint inkább a közmegegyezés. A közmegegyezés eredményezheti ugyanis azt, hogy a gyermekeket érő, bármilyen koridegen, érzelmileg felkavaró és fizikailag is kárt okozó, a gyermek számára feldolgozhatatlan, provokatív, stimulatív, testi és lelki sérülést előidéző szexuális jellegű „élmény” ebbe a körbe értendő legyen, ami a gyermek normális testi és szellemi fejlődésével összeegyeztethetetlen.³⁸

Ilyen jellegű élményen (élménysorozaton) a felnőtt nők és férfiak jelentős része átesett³⁹, de ennél sokkal nagyobb arányban azok, akik a későbbi életútjuk során prostituálódtak. A prostituálttá vált tizenéves lányok javarésze megélte, hogy a nevelőapja, az anya élettársa, vagy az édesapa, de a család idősebb férfi tagja vagy a felnőtt férfi szomszéd,

³⁷ A prostitúciókutatásokról függetlenül ugyanez a megállapítás tükröződik a kiskorú gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekmények kriminálviktimológiai vizsgálatainak az eredményeiben is; ezek során ugyancsak központi problémát jelentett az „abuse”, a „child abuse”, illetve a „child sexual abuse” kitételeknek a magyar nyelvre történő átültetése, valamint a fogalmi-tartalmi kör körülírása. Lásd Kerezi K.: A kiskorú sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények viktimológiai megközelítése. In: Gödöny J. (szerk.): Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 27. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1990, 127., 132–135. o.

³⁸ A továbbiakban a közmegegyezés értelmében használom felváltva a szinonimáknak egyébként aligha nevezhető, de az ebbe a körbe sorolandó cselekmények megnevezésére szolgáló, különféle kifejezéseket.

³⁹ A nyugati kutatók vizsgálati eredményeiben meglehetősen nagy a szóródás abban a tekintetben, hogy – a későbbiekben prostituálttá nem vált – átlagnépességből a korai abúzus hány százalékot érint. A különböző kutatások szerint a nők 20–50%-a, a férfiaknak pedig 8–16%-a állította, hogy gyermekkorában nemkívánatos szexuális tapasztalatokat szerzett. Uo. 134–135. o.

családi barát és ismerős, az első szerelmi partner vagy a (későbbiekben a strici szerepét betöltő) „boyfriend” megkörnyékezte, zaklatta, érzelmileg terrorizálta, teljesíthetetlennek tűnő szexuális elvárásokkal állt elő, sőt, egyszer vagy sok esetben többször is megerőszkolta. A fiúknál nem is annyira a zaklatás és az erőszak (bár ilyen is előfordult gyakorta), mint inkább a csábítás és a megkörnyékezés érvényesült: valamilyen ajándékkal vesztgették meg őket (akár egy bicikli, egy szerszám vagy éppen egy futball-labda többszöri átengedésével), hogy ennek az ellentételeként pszichikai vagy fizikai nyomást gyakorolhassanak a szexuális kapcsolat kiépítése érdekében.

A szexuális abúzus megvalósulásának a kritikus időszaka a 10. életév; nagy átlagban mind a fiúknál, mind pedig a lányoknál. Az ennél jóval korábbi előfordulás sem ritka: ez a hatodik életév tájékára esik. A lényeg az, hogy a későbbi életpálya során prostituálttá vált tizenévesek jelentős százaléka valamiféle gyermekkori abúzust megszenvedett: s nagy részük szerint – némely vizsgálat tapasztalatai alapján 90%-uk véleménye alapján⁴⁰ – egyenesen ez vezetett arra, hogy valóban prostituálttá legyenek.

A szexuális abúzus jelentőségét minden kétséget kizáróan jól illusztrálja az az érdekes vizsgálat, amelynek során a fiatal lányok két csoportját hasonlították össze: a korai abúzust átélt és prostituálttá vált, valamint az ugyanilyen tapasztalatokat szerzett, de prostituálttá nem vált lányokét.⁴¹

Egyértelműen kitűnt, hogy az átélt, negatív tapasztalatok mindkét csoport tagjait egyaránt negatív irányba hangolták; de az egyéb háttértényezők ezt az alaphangot más és más irányba modulálták. Bizonyították, hogy az első csoport tagjai a szüleiknél sokkal szegényesebb életviteli mintát láttak; a közvetlen környezet tagjaitól viszont sokkal több ajándékot kaptak és sokkal több erőszakos megnyilvánulást szenvedtek el gyermekkorukban, mint a második – a kontroll- – csoporthoz tartozók. Az öt év múlva elvégzett, hasonló szempontokat érvényesítő ellenőrző vizsgálatok tapasztalatai az előző következtetések helytállóságát nemcsak hogy minden szempontból megerősítették, hanem tovább is fejlesztették azokat; a tényfeltárás útján ugyanis sokszorososan beigazolódott az a törvényszerűség, amely szerint a *gyermekkori abúzus (lásd: nemi provokáció, stimuláció és atrocitás), valamint a tizenéves korban bekövetkezett prostituálódás között rendkívül mély korreláció áll fenn.*⁴²

Ez az összefüggés már önmagában is sokatmondó a kutató és a laikus számára egyaránt, de még nagyobb jelentőségre tesz szert azáltal, ha nem csupán a statikus állapotot, hanem a folyamat dinamikáját is vizsgálat tárgyává tesszük. Szolgáltasson erre méltán szignifikánsnak nevezhető példát a csak néhány, de a legjelentősebbek közül válogatott, konkrét kutatás végeredményeit összehasonlító mutatószám.

⁴⁰ McMullen, R. J.: Youth Prostitution: a Balance of Power. *Journal of Adolescence*, vol. 10., 1987. p. 40. „A gyermekek szexuális zaklatása és a gyermekkori, illetve a fiatalkori prostitúció közötti kapcsolat igen erős.” Ezt bizonyítja, hogy a szerző által vizsgált minta 90%-ának véleménye szerint a korai nemi zaklatás és erőszak vezetett a prostituálttá válásukhoz. A tinédzserek – életszerű kifejezőmódjukban – ezt akként fogalmazták meg, mint például: „Az apám megvásárolt; miért is ne tehetné ezt meg más is rajta kívül?; vagy pedig: „Nekem már mindegy. Amit eddig átéltem, annál már semmi sem lehet rosszabb.”

⁴¹ James, J. – Meyerding, J.: i. m. 31–32. o.

⁴² Uo. 32–42. o.

Kinsey és szerzőtársai az 1953-ban publikált kutatási beszámolójuk szerint azt állapították meg, hogy a prostituálttá vált tinédzser lányok 24%-a élt át átlagosan 10 éves korában a nálánál legalább öt évvel idősebb személy által alkalmazott megkönyékezést, illetve nemi erőszakot⁴³; Gagnon-nál ez az arány a kor- és pályatárs csoportban 28%-ra növekedett 1965-ben⁴⁴; James 1970–1971-ben vizsgált mintájában viszont már 52%-ra⁴⁵, az 1974–1975-ben elemzett populációban pedig 65%-ra emelkedett⁴⁶; míg Silbert és Pines 1981-ben az érintett lányok 70%-ánál mutatta ki a szexuális jellegű abúzus prostituáldást kiváltó hatását.⁴⁷

A töretlenül emelkedő tendencia nem lehet véletlen; nem lehet betudni sem a kutatási beszámolók koncepciózus kiválasztásának (hiszen a legjelentősebbeket emeltem ki); sem pedig a korábbiakban már jelzett mintavételi fogyatékoságoknak: az említett kutatók ugyanis a kollégáik reprezentációs hibáit felismerve és bírálva, tudatosan törekedtek a megbízható mintavételre.

Tényként kell tehát elfogadni azt, hogy még ez a meglehetősen szűk körűnek és vázlatosnak ítélt statisztkai összehasonlítás is élethűen tükrözi a nyugati országokban az alapvető gazdasági és társadalmi folyamatoknak a fiatalokra vetülő, valós, negatív következményeit.

Tovább súlyosbodik a kép, ha azt is figyelembe vesszük, hogy konkrétan *ki*, mely természetes személy volt az, aki a gyermek általában elvárható, optimális szocializációját meghiúsította, aki mintegy belegázolt a normális irányú testi és lelki fejlődésébe.

A már ismertett kutatási eredmények azt tanúsítják, hogy egyre erőteljesebben kerül előtérbe az „apák” (azaz az édes-, a nevelő- és a mostohaapa, a mindenkori anyai élettárs) e téren játszott szerepe⁴⁸, amelyhez képest az összes többi férfi ismerős (barát, szomszéd, családtag stb.) abuzatív magatartása háttérbe szorul. Némi túlzással azt is mondhatnánk, hogy a különböző vizsgálatok által felölelt, összességében mintegy 30 esztendőnyi időszakot kitevő vizsgált korszak alatt a fokozatosan előállott növekményt jószerivel az „apák” nemi aktivitásának az olyan felerősödése képezte, amely elsődlegesen a nevelésük-felügyeletük alatt álló lánygyermekkel volt kapcsolatos.

Bár a prostituálttá vált tizenéves fiúk alapvető gyermekkori indikációira vonatkozóan a lányokhoz képest lényegesen kevesebb információ áll rendelkezésre, a lefolytatott, viszonylag kisszámú ténykutatás alapján mégis az állapítható meg, hogy a háttértényezők a lányokéval teljesen azonosak. De miért is lennének mások? A törtcsalád, a család működésének diszfunkciós zavarai, az alacsony iskolázottság, a műveltséghiány és a szakképzetlenség, a legitím pénzkereseti lehetőség hiánya, a szegénység vagy a túlzott jómód, a negligáció vagy az elkényeztetettség, a gyermekkori (homo-)szexuális befolyásoltság és az ilyen irányú erőszak s így tovább, még számos, az előzőekben már ismertett körülmény

⁴³ Kinsey, A. – Pomeroy, W. M. C. – Gebhard, P.: i. m.

⁴⁴ Gagnon, J.: *Female, Child Victims of sex Offenses*. *Social Problems*, vol. 13., 1965, pp. 176–192.

⁴⁵ James, J. – Meyeding, J.: i. m. 35. o.

⁴⁶ Uo. 37. o.

⁴⁷ Silbert, M. H. – Pines, A. M.: i. m. 481–483. o.

⁴⁸ Érdemes figyelemmel kísérni a töretlenül emelkedő tendenciát: Kinsey-nél még csak átlagosan négy, Jamesnél viszont már átlagosan húsz, Silbert és Pines mintájában pedig 43%-ot tett ki az „apák” által kiváltott abúzus!

a fiúkra ugyanúgy, vagy majdnem ugyanúgy érvényes, de mindenképpen ugyanolyan dep-
rimáló hatást gyakorol, mint a lányokra.⁴⁹

Az abúzust elkövető személyek között viszont ezúttal nem az „apák” dominálnak, a köz-
vetett szerepük azonban – a kiskorú fiú iránti közöny, ellenszenv, olykor gyűlölet vagy
burkolt féltékenység, a gyermek elhanyagolása vagy a férfi ismerősök számára szexuális
célokra történő, hallgatólagos vagy direkt átengedése stb. – rendkívül jelentős.

E sajtóságos tényhelyzetet és az ezt előidéző tendenciákat alapul véve – úgy tűnik –
bizonyos szempontból egyet kell értenünk a kriminálviktimológusok keserű, s épp ebből
fakadóan kissé túlzó, de kétségtelen igazságtartalommal bíró azon állításával, amely sze-
rint a kiskorú gyermek számára (legyen fiú vagy lány) a legveszélyesebbnek minősíthető
közeg nem más, mint a saját családja.⁵⁰

S mindezt más oldalról is alátámasztandó, még egy fontos változási irányzatra is fel
kell hívni a figyelmet. A már idézett szerzők (Kinsey, Pomeroy, Gebhard, Benjamin stb.)
három-négy évtizeddel ezelőtti megállapításai azt tükrözik, hogy az abúzus általában az
enyhébb megvalósulási formák – cirógatás, simogatás, megkönyékezés – útján ment
végbe; az újabb tapasztalatok szerint viszont mindinkább az erőszak válik uralkodóvá. Az
1950-es, '60-as években végzett felmérések 5–10%-os arányához képest a már idézett
1974–1975-ös vizsgálat adatai szerint az abúzust elszenvedett lányok 75%-át gyermekekkor-
ában megerősakolták, mégpedig 35%-ukat egy esetenél többször is, és 8%-ukat egyazon
alkalommal egyszerre többször.⁵¹ Az eltérés tehát kirívó, s eldurvuló, agresszív világunkat
vádolva, önmagáért beszél.

A gyermekkorban elszenvedett abúzusnak, mint a tizenévesek prostituálódását kiváltó
és elősegítő tényezőnek az elmúlt közel 40 esztendő folyamán észlelhető alaprendenciái
a következők:

- a) a gyermekeket – fiúkat és lányokat egyaránt – ért nemi abúzusok száma az említ-
ett időszakban töretlenül növekszik;
- b) az abúzust elkövetők köre a lányok esetében egyre jellegzetesebben az „apák” so-
raiból kerül ki, és a fiúknál is kimutatható az „apák” indirekt és direkt szerepének
dominanciája;
- c) uralkodóvá válik a gyermekekkel szembeni nemi erőszak alkalmazása.

Mivel az Európához való felzárkózás komplex gazdasági és társadalmi folyamatrendszerei
az említett tendenciákat kellő alappal prognosztizálhatóan hazánkban is kiválthatják,
megfontolandó, hogy az eddigi, nyugati kutatási eredményeket még a szorító aktualitásuk
előtti, huszonegyedik órában megismerjük és hasznosítsuk. Ezek sorában különösképp
azokat, amelyek a szexuális abúzust megszenvedett és prostituálttá vált, valamint az
ilyen jellegű élményeken átesett, de nem prostituálódott fiatalok csoportjai közötti össze-
hasonlításból adódnak.

Ezek összegezéseként kimutatható ugyanis, hogy:

⁴⁹ Vö. Luckenbill, D.: i. m. 131–134. o.

⁵⁰ Vö. Kerezi K. (1990): i. m. 140–145. o.

⁵¹ James, J. – Meyerding, J.: i. m. 37–38. o.

- a) a későbbiekben prostituáltakká vált tizenévesek gyermekkorukban kevesebb ismeretet szereztek a szüleiktől a szexualitásról, mint a másik csoport tagjai, viszont jelentősen több volt a személyes élményük ebben a vonatkozásban;
- b) a későbbi prostituáltakat gyermekkorukban sokkal gyakrabban környékeztek meg a környezetük idősebb tagjai, mint a másik csoportot;
- c) a későbbi prostituáltak sokkal gyakrabban kerültek erőszakos nemi viszonyba az „apákkal”;
- d) az elszenvedett szexuális abúzus esetén a későbbi prostituáltak átlagéletkora sokkal alacsonyabb volt, mint az ugyanilyent elszenvedett, de prostituálttá nem vált társaiké;
- e) a prostituálttá vált lányok és fiúk sokkal nagyobb hányada került a további személyes és nemi kapcsolatot az első szexuális partnerrel (mivel olyan szörnyű volt az élmény), mint a kontrollcsoport tagjai;
- f) a későbbiekben prostituálttá vált fiatalok sokkal nagyobb arányban éltek át nemi erőszakot, mint az összehasonlításként szolgáló minta tagjai, s ráadásul ez egyénenként többször is előfordult velük, valamint az is, hogy egy alkalommal többen alkalmaztak velük szemben nemi erőszakot.⁵²

Természetes, és még egy – a körülményeket mérlegelni és a következményeket előre bekalkulálni képes – felnőtt számára is talán az egyetlen ésszerű megoldás ebből a zaklattott, kiúttalan és sokkoló hatású közvetlen környezetből való, gyors szabadulás. A függetlenségre egyébként is áhítozó tizenévest pedig sokszorosan is motiválja az önálló életvitel megteremtésének a vágya. Szorongatott helyzetében tehát mit is tehetne más, mint hogy megszökik; akár a túl rózsaszínűre mázolt, akár a túl sötétnek bizonyuló valóságtól menekülvén. A szökés pedig belekergeti ugyanabba a circulus vitiosusba, amelyről már az előzőekben szó esett, s amelynek az egyetlen alternatívájaként a prostitúció kínálkozik. De még a prostitúció „bugyrainak” is vannak fokozatai.

9. A prostitúció bugyrai

Bostonban, a városi kórházban 1972 óta működik egy társadalmi szervezet, amely feladatul tűzte ki, hogy szexuális abúzust elszenvedett gyermekeket, fiatakorúakat és olykor felnőtteket is ellásson tanácsokkal, segítse testi és lelki problémáik megoldását, hozzájáruljon a társadalmi beilleszkedésükhöz. A testület munkája során, az 1977–1978-ban hozzájuk került gyermekek és fiatakorúak anamnézisének felvétele és elemzése fedte fel az Amerika-szerte működő és jól prosperáló, ún. „child-ring”-ek létezését. Ezek nem mások, mint az egy vagy több felnőtt férfi irányítása alatt kialakított, kislányokból és kislányokból álló csoportosulások, amelyek a hazulról megszökött gyermekeket tömörítik, és kiszolgáltatják őket a felügyeletüket ellátó, de őket szexuális értelemben is kihasználó felnőttek uralmának. A „child-ring”-en („gyermekgyűrűn”) belül három kategória alakult ki:

- a) a gyermekkori szexualitáson alapuló gyűrű, amely 6–14 éves gyermekekből s természetesen néhány felnőtt férfiből állt;

⁵² Uo. 37. o.

- b) a fiatalkori prostitúción alapuló „gyűrű”, amely 14–18 éves fiatalokból és a hozzájuk kapcsolódó, jó néhány – prostitútor szerepet is betöltő – felnőttből alakult;
- c) és végül a magasan szervezett pornó és prostitúció gyűrűje, amely mintegy rekrutálta a gyermekeket és főképp a kalandvágyó fiatalokat a túlbujánzó pornó- és prostitúciós üzletág vállalkozásaihoz, s kiközvetítette őket a kiterjedt, magasan szervezett és hatékonyan működő hálózat számára.⁵³

A háromszoros spirált alkotó „gyűrűk” ésszerű és átgondolt felépítését példázza, hogy az első „child-ring”-ben az otthonról elszökött gyermekekkel csak egyetlen, vagy kivételesen csak néhány felnőtt férfi állt kapcsolatban, akik a gyerekeket szexuálisan stimulálták ugyan, de ugyanakkor hangsúlyt fektettek az érzelmi nexusok kialakítására is.

A második gyűrűhöz már több felnőtt kapcsolódott, akik valamennyien szexuálisan aktívak voltak, de kizárólag a gyermekek és a fiatalok vonatkozásában. Egymással még kivételesen sem léptek szexuális interakcióba, a gyűrű tagjait azonban érzelmi, de mindinkább hangsúlyosan anyagi ellenszolgáltatásban is részesítették. A harmadik „gyűrűhöz” tartozók már jószerevel a saját indíttatásuknál fogva igényelték az anyagi ellenszolgáltatást, amelyhez képest az emocionális kötődés jelentősége eltörpült; tudatosan promisz-kuensek voltak, és bár még sem a saját benső éntudatuk, sem pedig a társadalmi értékítélet nem bélyegezte őket prostituátnak, ők maguk és a környezetük is tisztán látta, hogy a tevékenységük lényege nem más, mint anyagi ellenszolgáltatásért nyújtott nemi szolgáltatás.

10. A gang

Az otthonról való szökés egy másik, lehetséges következménye a *fiatalok* „gang”-jéhez, a *galeri*hoz való csapódás. A gang avagy galeri ugyanis befogadja a fiatalot, de normákat állít vele szemben, amelyek gyakorta sokkal merevebbek, mint a szülői ház erkölcsi zsinórmértéke. Ám ezt a tizenéves – korjellemzőinél fogva – nem ismeri fel; számára az a lényeges, hogy kortársak között élhet, azok által elismerten, hozzájuk hasonulva.

A gang egyik alaptörvénye viszont a tagok létfenntartásáról való gondoskodás, amelyhez pénzügyi fedezet szükségeltetik; ennek előteremtése viszont a fiatalabbak dolga. A gang (vagy galeri) játékszabályai szerint a fiatalabb fiúk és lányok alapvető kötelessége, hogy nemi kapcsolatra lépjenek bárkivel, aki ezért meghatározott anyagi ellenszolgáltatást teljesít. A promiszkuens nemi kapcsolatok anyagi ellentétele a gang tulajdonát képezi; a megszerzőket – legyenek akár fiúk, akár lányok – senki sem nevezi homoszexuálisnak, avagy prostituátnak, mindaddig, amíg az ilyen jellegű kapcsolatok megőrzik a szigorúan vett üzleti jellegüket.

A gang érdekében végzett tevékenység erkölcsös, míg a saját zsebre dolgozás immorális, s mint ilyen, maga után vonja a megfelelő konzekvenciákat. Így tehát a ganghez tartozó fiúk és lányok ellenszolgáltatásért végzett promiszkuens nemi vállalkozásai nem annyira a prostitúciót, mint inkább a gang sokoldalúságát prezentálják; annál is inkább, mivel az életkor

⁵³ Burgess, A. A. – Birnbaum, H. J.: Youth Prostitution. American Journal of Nursing, May, 1982, pp. 832–834.

előrehaladtával az újoncok veszik át a társas élet eme – nemesnek kevésé nevezhető – tradícióját.⁵⁴

A fiatal azonban könnyen interiorizálja ezt az életmódot, annál is inkább, mert közvetlen környezete nem erkölcsi rosszállásban, hanem kifejezett helyeslésben, megerősítésben részesítette. De egyébként is hamar megszokja, hogy a válogatás nélküli szexuális kapcsolatai anyagilag nagyon is kifizetődők. Ezért a gangból való (sokszor éppen e célból történő) kiválása avagy „kiöregedése” után sem hagy fel ezzel a pénzkereseti lehetőséggel, és mintegy észrevétlenül valóban hivatásos prostituálttá válik.

11. Az anyagiak

A pénz és az anyagi javak birtoklása – legyen szó akár gangról, akár otthonról szökött, nincstelen fiatalról, akár az alacsonyan dotált és alacsony társadalmi presztízsű munkát végző fiatakorúról – minden vonatkozásban igen jelentős motiváló tényező a prostituálódás szempontjából. Sőt, nemcsak hogy igen jelentős, hanem egyenesen kiemelkedő jelentőségű.

A prostitúció ugyanis mindenkor valamiféle pénzügyi-üzleti vállalkozás; anyagi megfontolások és megfontolások által motivált foglalkozás, pénzkereseti forrás, amelynek létjogosultságát a mindenkori kereslet alapozza meg. Márpedig a kereslet szinte mindig adott: nincsen olyan történelmi korszak és alig van olyan gazdasági-társadalmi formáció, amelynek keretei ne engednének zöld, vagy esetleg sárga utat e jelenségnek.

Egy biztos: a határozott piros jelzés (a széles körű tiltás és üldözés, büntetés és felszámolásra törekvés) direkt módszerei a lehető legkártékonyabbak; ezek ugyanis a latenciát, a titkosságot és a rejtve maradást erősítve, még nagyobb prostitúciós hullámokat gerjesztenek. S úgy tűnik, hogy ezt a luxust a történelem folyamán eddig csak viszonylag kevés társadalom engedte meg magának; de ezek is bőséges „jóvátétellel” (például a nemi úton terjedő betegségek okozta, osztársadalmi gondokkal) adóztak a tévedésükért.

A tinédzserek prostituálttá válásában is nagyon fontos szempont a pénz, az anyagi javak gyors megszerzése. A tizenéves ugyanis hamar felismeri: a promiszkuens nemi tevékenység, amelyet ellenszolgáltatásért végez, nem hitelügylet. Itt a szolgáltatást azonnal követnie kell az ellenszolgáltatásnak (ha nem, mint az sokkal gyakoribb, megelőznie). Fontos ez a felismerés akkor, amikor az abúzust elszenvedett és otthonról szökött, nincstelen lány vagy fiú számára ez az egyetlen megélhetési-túlélési lehetőség; de fontos akkor is, ha a tizenéves ezúton csak a zsebpénz kiegészítése céljából akar többletjövedelemre szert tenni. Az pedig már különleges pikantériát jelenthet, hogy az ekként szerzett, egy-napi bevétel messze meghaladja az átlagos népesség, de főként a munkával túlterhelt szülők teljes havi keresetét.⁵⁵

⁵⁴ Reiss, A. J.: The social Integration of Quers and Peers. Social Probleme, vol. 9., no. 2., 1961, pp. 102–120.

⁵⁵ Egy egészen friss adat: a mai magyar gazdasági helyzetben, amikor két számjegyű inflációval, munkanélküliséggel és az átlagos életszínvonal romlásával számolunk, egy közepesnél alig jobb, budapesti prostituált átlagos napi bevétele 40-50 000 Ft-nak megfelelő kemény valuta... Kéri J. T.: A lányoknak minden mindegy. Népszabadság, 1990. április 7.

A prostituált pályára lépett fiatal azonban általában nem számol a pálya speciális veszélyeivel, s ezek sorában annak anyagi vonzataival sem. Nem kalkulálja be, hogy milyen tetemes összeget tehet ki a tanulópénz megfizetése (a betanítók járandósága), valamint a foglalkozás szükségszerű rezsiköltsége (a ruházkodás, a fodrász, a kozmetikus, a taxiszámla, a szállodai alkalmazottak különjuttatása stb.), netán az orvos, a nemibeteg-gondozás díja. A fiúknál ugyan kevésbé adódik oktatási és rezsiköltség, de ők is sokszorosan megfizetik a foglalkozás űzésével szükségszerűen együtt járó „jövedelemadót”.

Az előzőeken túlmenően a tinédzserek még túlságosan is éretlenek ahhoz, hogy a pénz valóságos értékével számolni képesek legyenek; hogy ezt felismerjék, s ehhez képest gyakorolják a rendelkezési jogosultságot (befektessenek, vagy netán takarékoskodjanak). Ezért a megszerzés és a birtoklás pillanatnyi örömen túl az anyagi javakkal való rendelkezés már kevésbé érdekli őket; ha jóllaktak és divatos ruhába öltöztek, a továbbiakat már könnyedén átengedik másnak. S itt léphet be – ha már eddig nem tette – a strici és a többi prostitútor is a fiatal életébe; s többé onnan már aligha száműzhető.⁵⁶

12. A kalandvágy

A pénz és az anyagi javak mielőbbi és gyors megszerzésének a vágyán kívül a tizenéveseket még egy további tényező is erőteljesen sarkallja a prostitúció felé. Ez pedig nem más, mint az új, az egyre izgalmasabb élethelyzetek megélésének a kíváncsisága, a kalandvágy.

A tinédzserek általános jellemzője az újdonság iránti fokozott fogékonyság, a nyitottság, s ezzel összefüggésben a kaland, az új élmények, az izgalom, a változatosság keresése, olykor a minél nagyobb és veszélyesebb rizikó kifejezett hajszolása. Mindez persze nem zárja ki, sőt egyenesen feltételezi is azt, hogy a bizonytalan helyzeteken – amelyekbe a saját vakmerőségük folytán keveredtek – nem tudnak úrrá lenni, hiszen fokozottan érzékenyek és végső soron kiszolgáltatottak is a körülményeknek. Ezért a kalandvágy mellé a menekülési vágy társul, s a megoldhatatlannak tűnő „gyermekes” gondok elől kvázi elmenekülnek az általuk (még!) nagybetűsnek nevezett Életbe. Ennek az Életnek viszont az egyik elismert és magasan dotált értéke lehet a szexualitás, mégpedig a felnőttek által velük létesített olyan szexuális nexus, amelyért a „nagyok” még fizetnek is.⁵⁷

Az elmondottakkal összevágó és igencsak korszignifikáns az a jelenség is, hogy ebben az életkorban a lányok többsége idegenkedik a hagyományosan női foglalkozásoktól. Itt nem a szexuális vonzerőn alapuló, vagy pedig a prostitúcióval szorosan korreláló szakmákról van szó, amelyek sajátosságait az előzőekben már említettem, hanem a tradicionálisan női foglalkozások egy másik, speciális csoportjáról: az óvónő, tanítónő, ápolónő, irodista stb. fogalomkörrel. Az elutasítás indoka – a lázadás jegyében – főként mégiscsak nemi indíttatású: a XX. század második felében az ifjú lányok nagy része, egyenrangúságra törekedvén, felismerte és megelégette a patriarchális társadalmak hátrányos nemi szelekcióját, s nem kíván másodrangú állampolgárként élni. Feleségek és hivatásos családanyák sem akarnak lenni; részint, mert az életkorukból szükségszerűen következően nagyobb,

⁵⁶ Pomeroy, W. B.: i. m. 184. o.

⁵⁷ Uo. 184–186. o.

színesebb, teljesebb életre vágnak, részint viszont azért sem, mert a rossz tapasztalataikból fakadóan kevés lehetőséget látnak a boldog házasságra, s az ennek a keretein belül történő, tökéletes önmegvalósításra.⁵⁸

A fiúk motiváltsága a lányokéhoz csak az alapokat tekintve hasonló: annyiban, hogy ők is elutasítják a felnőtt világ általánosan elfogadott értékeit, és szüleiknél modernebb, komplexebb, izgalmasabb életet képzelnek el a maguk számára megfelelőnek. A „nagy kaland” azonban a számukra az, ha a nemi tranzakció anyagilag és szexuálisan egyaránt kielégítő.⁵⁹

A fiúk többségében azonban ez a kaland nem egyértelműen pozitív, hanem meglehetősen nagy ára van: egy sajtáságos belső zavart, feszültséget támaszt, amelynek a legyőzése és megoldása számtalan pszichés problémát okoz. Míg ugyanis a lányokban az általuk üzött heteroszexuális prostitúció csak erősíti a nemi identitást (hiszen a nőiségük megszemenő elismerését élik meg ezáltal), addig a fiúk „nemi önképe” egyre homályosabbá válik. Az anyagi ellenszolgáltatásért vállalt homoszexuális nexusok – amelyek egyben szexuális kielégüléssel is járnak – egy idő után szükségszerűen megkérdőjelezzik a nemi hovatartozást. A tizenéves fiú prostituált titokban, vagy netán nyíltan is, de mindenesetre egyre rémültebben teszteli önmagát: vajon a kalandozások korát éli-e még, vagy pedig már ténylegesen is homoszexuálissá vált? Pszichés kompenzációja során ezért a lányokéval homlokegyenest ellenkező utat választ: túlhangsúlyozza a másodlagos nemi jellegzetességeit és a tradicionálisan férfias sportok és foglalkozások iránti vonzódását. Ennek megfelelően szívesen tetszeleg a fizikai erőt, bátorságot, vakmerőséget és műszaki ismereteket feltételező sportágak és szakmák ismerőjének vagy művelőjének a szerepében – ami persze már önmagában is „nagy kaland”-nak minősülhet.

13. Az érdekes emberekkel való kapcsolat

A kalandvágnak mint prediszponáló és vonzó tényezőnek a tárgyalása során kell szót ejteni egy ezzel szorosan összefüggő, de mégis más kategóriába sorolható, újabb körülményről is. Ez a fiatal fiúkat, de még inkább a lányokat a prostitúciós életformához vonzó és kötő olyan körülmény, amely azt jelenti: a prostitúció mint életmód (sok egyéb előnye és hátránya mellett) lehetőséget teremt a tizenéves számára a társadalmi hierarchiában való felemelkedésre, az *érdekes emberekkel való találkozásra és kapcsolattartásra*.

Első pillantásra az „érdekes emberekkel való találkozás és érintkezés” – mint prostituálódást kiváltó és elősegítő motívum – igencsak naiv, gyermekes és felszínes kötőanyagnak bizonyul. Egy kissé mélyebb elemzés alapján viszont már korántsem az. Gondoljunk csak bele: a nagyon is szegényes családi háttérrel rendelkező, többszörös abúzuson átesett, a korcsoportja által el nem fogadott, a szülei által pedig negligált, iskolázatlan és műveletlen fiatal (akár fiú, akár lány) a szexuális vonzereje és véletlen kapcsolatai révén egy olyan világba csöppen, ahol nagy formátumú, művelt, gazdag és idősebb személyiségek, azaz a szó igazi értelmében vett felnőttek befogadják, törődnek vele, elfogadják olyannak, amilyen, sőt, bizonyos adottságai és képességei miatt mintegy

⁵⁸ Gray, D.: i. m. 401–425. o.

⁵⁹ Luckenbill, D.: i. m. 140–143. o.

„felnéznek rá”; s mindezek tetejébe még anyagi ellenszolgáltatásban is részesítik. Kell-e vajon ennél a számára több? Aligha.

Ezek az érdekes emberek ugyanis – igaz, hogy jobbára csak a fiatalságát és a fizikai kondícióit jutalmazták, és egymás között kézzől kézre adják, de – mindenképpen a „jobb társaságot” jelentik a társadalom perifériájáról érkező tizenévesnek. Körükben számtalan ismeretet óhatatlanul is el lehet sajátítani, s ezáltal némiképp a kulturális-műveltségbeli hiányosságokat is lehet pótolni. A nagy ugrás felfelé minden bizonnyal a legnagyobb kalandot, a társadalmi ranglétrán való felemelkedés kézzelfogható közelségbe került valóságosságát testesíti meg, ami rendkívül vonzó. S olykor az álmok ténylegesen is valóra válnak; nemcsak Theodorának adatott meg⁶⁰, hanem korunk számtalan kis névtelen prostituáltjának is – fiúknak és lányoknak egyaránt –, hogy a kalandvágyuk által motiváltan fergeteges, vagy legalábbis kiemelkedően nagy ívű társadalmi karriert fussanak be.⁶¹

A rengeteg objektív és szubjektív ballaszttal terhelt tizenévesek számára a prostituálódás tehát tényleges kibontakozási és önmegvalósítási lehetőséget kínál: rájuk irányítja a sokszor nem is akármilyen környezet figyelmét, kiváltja (a sokszor csak felszínes, de mégiscsak) személyes kontaktust, s esetlegesen még az érzelmi vonalmat is. A fejletlen önképpel rendelkező, de a hagyományos értékeket elvető, a lázadó és egyben kiszolgáltató, a vakmerően új vállalkozásokba fogó és tehetetlenül sodródó tinédzserek rákényszerülnek arra, hogy felfogják: a társadalmi kapcsolatokat és a megélhetéshez szükséges anyagi javakat a szexualitás útján képesek a maguk számára biztosítani.

Egy 1980-ban napvilágot látott, összegező igényű mű az idevágó, széles körű szakirodalom áttanulmányozása után jutott arra a következtetésre, hogy a tinédzserek számára a prostitúció egyértelműen a szegénységből kivezető útnak mutatkozik; gazdasági függetlenséget, társadalmi státust és potenciális elismerést eredményez a művelője számára, s mindezek által hozzájárul a megelégedettség, a komfortérzés kialakulásához.⁶²

De talán még ennél is többről van szó. Nevezetesen arról, hogy a tizenévesek tömegei számára *egyedül és kizárólag* a promiszkuens és anyagi ellenszolgáltatásért végzett nemi tevékenység képezi azt a bázist, amelyen egyáltalán lehetőségük nyílik az emberré válásra: az önmegvalósításra, az emberi viszonylatrendszerek kialakítására, a kötődésre, az elismerésre és egyáltalán nem utolsósorban a kiemelkedően jó, vagy csak éppen az átlagost meghaladó anyagi körülmények megteremtésére. A társadalom egyszerűen nem kínál más alternatívát az életük megoldására. Igaz viszont, hogy ennek a lehetőségnek a kiaknázása általában azzal jár, hogy a tizenéves ember elveszti a saját személyiségjellemzőit, az egyszeri és megismételhetetlen egyénisége alapvonásait, még mielőtt azok teljesen kifejlődhetek volna. Vigaszul csak az szolgálhat – talán –, hogy mégiscsak emberhez méltóbb az önmegvalósítás kudarcát megélni, mint meg sem kísérelni azt.

⁶⁰ Theodora a nagy glosszátor, Justinianus felesége volt. Karrierjét gyermekprostituáltként – anyja és nővére nyomdokain haladva – nyilvánosházakban kezdte. A legfőbb méltóságú úr feleségeként azonban nem tagadta meg a múltját; számtalan olyan törvény létrehozásában is közreműködött, amelyek a prostituáltak érdekeit védték.

⁶¹ Brown, M. E.: i. m. 671–675. o., hivatkozással Pomeroy (1965), valamint Gray (1973) idézett munkáira is.

⁶² Lowen, J.: i. m. In: Silbert, M. H. – Pines, A. M.: i. m. 490–491. o.

14. A hatalmi fölény

A prostitúciós életformával ténylegesen együtt járó kellemetlenségeket, a látszólag ugyan kötetlen, de nagyon is behatárolt életvitelt a tinédzser csak úgy képes elviselni, hogy az ezúton élvezett előnyökre koncentrál. Bár tudatában van a reá leselkedő veszélyeknek, elhitheti magával, hogy azok őt elkerülik. (Valahogy úgy, ahogy mindenki, az általános védekezési reflex alapján: a „földrengés” gyakran előfordulhat, de mindig távoli.) Megalapozott kisebbségi komplexusát – hiszen valóban kiszolgáltatott, segítségre szoruló, tapasztalatlan és támasz nélküli; s ráadásul sokszor éhes! – úgy próbálja meg kompenzálni, hogy *hatalmi fölénybe igyekszik kerülni a klienseivel.*

Promiszkvens nemi kapcsolatait úgy éli meg, hogy ő uralkodik az alkalmi partnerén, s természetesen annak a pénzén. Ez számára – meggyőződése szerint – bizonyos fokú dominanciát jelent az egyébként egészen másfajta dominanciát involváló kapcsolatokban, és (látszólagos) lehetőséget teremt a környezet befolyásolására, a környezet feletti kontroll gyakorlására. (Ami eddig teljesen kiesett az életéből.) Ez a hatalmi játszma, s ennek a sajátos szereposztása igen gyorsan manifesztálódik; a tizenévesben kialakul és erősödik a vágy, hogy stabillá váljon. A játszmát persze soha nem nyerheti meg – ez talán csak az ókori görög hetéráknak adatott meg –, a mai tizenéves viszont valóságos kelepcebé kerül. A csapda lényege az, hogy az alapvetően kiszolgáltatott, az életútja és -kora jellemzőiből következően egyaránt sebezhető fiatal a kompenzáció révén valóban professzionista prostituálttá válik; s ezáltal a kiszolgáltatottságnak az újabb formáit is magához vonzza (fehér rabszolgaság, alkohol- és kábítószer-függőség, pornó, erőszak, aberráció, nemi úton terjedő betegségek, közöttük is elsősorban az AIDS és így tovább, valamennyi „foglalkozási ártalom”).⁶³

Nem rendelkezünk pontos és megbízható adatokkal abban a vonatkozásban, hogy az elmondottak alapján a fiúk avagy a lányok a veszélyeztetettebbek; az viszont egyértelmű, hogy a két nemet ebben a tekintetben külön kell kezelni. Véleményem szerint azonban egyáltalán nem biztos, hogy a nyugati országok ez irányú szelekciós gyakorlata a helyes és a célravezető. Nagy-Britanniában, az USA-ban és Kanadában ugyanis az az általános gyakorlat, hogy míg a prostituálttá vált tizenéves lányokkal szemben általában büntetőjogi felelősségre vonást (enyhébb büntetést vagy intézkedést) alkalmaznak, addig a fiúkat többnyire csak pszichiátriai megfigyelés alá helyezik, illetve pszichiátriai gyógyításukat rendelik el.⁶⁴

A megkülönböztetés oka nemcsak számomra, hanem még inkább a nyugati prostitúciókutatók számára rejtélyes; hiszen ők azok, akik a férfiprostitúció felgyorsult terjedése, s az ennek az előrsét és utánpótlását egyaránt biztosító fiúprostitúció elharapódzásának a veszélyeire is egyre nyomatékosabban hívják fel a figyelmet.⁶⁵ Méltán vetődik fel tehát a kérdés: milyen alapon és milyen társadalmi kontraszelekció nyomán állapítható meg az, hogy a szinte teljesen azonos háttérkörülmények és vonzó tényezők által determinált és motivált

⁶³ McMullen, R. J.: i. m. 36–37. o.

⁶⁴ Uo. 37–38. o.

⁶⁵ Lásd a legújabbak közül például McMullen, James, Meyerding, Luckenbill és mások munkásságát; a néhány évtizeddel korábbiak között pedig Kinsey, Pomeroy, Martin, Reiss és Ross kutatási eredményeit.

fiatalok közül a prostitúció útjára lépő lány ab ovo „bűnös”, míg a fiú legfeljebb „elmebetegnek”, vagy netán „elmebetegnek” tekinthető?

Attól tartok, hogy erre semmi más magyarázat nincs, mint csupán a régi automatizmusok érvényesülése: az alapvetően férfiközpontú társadalmi formációk újabb, de ebben a vonatkozásban modernnek aligha nevezhető, sajátos megnyilvánulása. Vagyis, hogy a *prostitúció – a legmélyebb beidegződések szerint – a nők legősbibb mestersége*. Ezt a meggyőződést pedig (mivel paradigmává merevedett) aligha ingatják meg a tények. Hatástalanok egyfelől a történeti kutatások eredményei, amelyek szerint sokszorosan verifikált az a tétel, amely szerint a homoszexuális férfiprostitúció legalább olyan mély történeti gyökerekkel rendelkezik és legalább olyan ősi múltra tekinthet vissza, mint a heteroszexuális női prostitúció. Lásd: az ókori Egyiptom, a görögök és a rómaiak, Kína, Japán, Perzsia, India, a reneszánsz kori Frankon és Itália, valamint így tovább. De ugyancsak kevésbé oszlatják el ezt a praesumptiót a mai kor realitásai; azok a tények, amelyek bizonyossága szerint a legtöbb világvárosban nemcsak hogy megbúvik, latensen létezik és informális csatornákon keresztül érvényesül, hanem az állam által elismert és a társadalom által tolerált (magas adót fizető és kellőképpen diszkrét) intézményekben is jól prosperál a fiúprostitúció (lásd: Hamburg, London, Amszterdam, Los Angeles, Hongkong és így tovább).

A fiatal generációk, a jövő társadalmi prostituálódásának a hátrányos megkülönböztetések útján gátat szabni eleve kilátástalan vállalkozás. Erre számos más út és mód kínálkozhat, de a kontraszelekció semmiképpen sem lehet eredményes. Még jó, hogy az érintetteknek csak egy elenyésző kisebbsége ismeri fel az ezekben rejlő veszélyeket ilyen határozottan.

A többség megelégszik azzal, hogy – legalábbis az elnevezést illetően – nem azonosul a saját szakmájával. Míg a felnőttek (főként a nők) terminológiájukban és az életüket kormányzó normákat illetően is vállalják a választott „hivatásukat”, prostituáltaknak vallják magukat és be is tartják a foglalkozás íratlan szabályait; addig a hasonló életvitelű tizenévesek egyáltalán nem tesznek eleget az ebbe a körbe sorolandó elvárásoknak. Még a „*prostituált*” megnevezést sem tűrik önmagukkal kapcsolatban használni; inkább a „*trade*” (azaz üzletkötő, kereskedő): a „*hustler*” (azaz strichelő); a „*rent*” (azaz bérelhető), avagy a „*business*” (azaz üzletelő, anyagi haszonra törekvő), „*boy*” vagy „*girl*” kifejezéseket részesítik előnyben.⁶⁶

A kommunikációt kifejező, szolgáló és alakító nyelvhasználat, az elnevezések és címkek viszont nem annyira önmagukról, mint inkább a mögöttes társadalmi tartalomról vallanak. Ez esetben arról, hogy a prostitúciót ténylegesen gyakorló fiatalok a lelkük mélyén (nem csupán egyedileg, hanem tömegesen is) elutasítják a saját prostituált mivoltukat. Rejtett és tudatosan csak elvétve felismert szándékuk ezáltal az, hogy a tevékenységüket, a megélhetési forrásukat mintegy kiemeljék a jogi-igazságügyi szféra kereteiből, a társadalmi rosszallásból, az erkölcsi elmarasztalásból. Ez pedig voltaképpen nem más, mint egyféle *önvédelmi mechanizmus* – hasonló a kicsi gyerek reakciójához, amely szerint a néven nem nevezett vagy nem is nevezhető dolgok nem léteznek –, s ekként az *önátmentés* egyik lényeges momentuma.

⁶⁶ Ezeket a kifejezéseket sorolja fel például McMullen és Luckenbill a már idézett munkájában, mint a fiatalok által előszeretettel használt megnevezéseket.

15. A stigmatizáció

A nyugati kutatók munkáiban minduntalan felbukkan a fiatalkorú prostituáltak azon vélekedése, amely szerint a „prostitúció” nem más, mint egy ténylegesen ugyan létező, de konkrét személyekhez csak nagy nehézségek árán köthető magatartási forma; a „prostituált” kifejezés pedig csupán egy nyelvtani fogalom, amely releváns lehet ugyan egy adott személy viselkedésének a megítélése vonatkozásában, de távolról sem illeszthető a promiszkuens nemi magatartást tanúsítók s ezért anyagi ellenszolgáltatásban részesülők népes táborára.⁶⁷

Vagyis, magyarra fordítva: a tizenévesek irtóznak a stigmatizáció veszélyétől, s igen erős a vágy bennük arra, hogy elkerüljék a *címkézést*, a *prostituálttá bélyegzettség állapotát*. Nem is oktalanul, s egyáltalán nem indokolatlanul. A kutatási tapasztalatok azt bizonyítják, hogy – legalábbis a tinédzserek körében és a prostitúció vonatkozásában – a *stigmatizáció öngerjesztő folyamat, önmagát erősítő, azaz önmagát beteljesítő jóslat*. A prostituálnak kikiáltott, a környezete által annak minősített tizenéves ugyanis – akár rászolgált eredetileg, akár nem erre a megbélyegzésre – sokkal hamarabb válik professzionalistává, mint a társai; még azoknál is sokkal korábban, akik esetleg ezt a szakmát már régebben próbálgatják-kóstolgatják, dilettánsként művelik is, de nem stigmatizálódtak.

Az összefüggés világos: miként a „rossznak” bélyegzett kisgyermek (lásd például az általános és a gyermeklélektanból Rubinstein, Jung és Ranschburg munkáit) viszonylag rövid idő múltán, főként a szülők sztereotípiái, magatartása, viselkedése és viszonyulása nyomán valóban „engedetlen” és „rossz” lesz, akként a prostituálnak bélyegzett kis- és nagykasza is előbb vagy utóbb valóban ezt a pályát választja.

A szorult helyzetben lévő serdülő alapállása eleve az, hogy a megélhetése érdekében bármilyen pénzszerzési lehetőség kihasználása megengedett, legyen az akár deviáns cselekmény is (hiszen még a devianciát is mindenkor a ténylegesen uralkodó fél, vagyis a felnőtt társadalom deklarálja ilyenként). Mégis tudván tudja, hogy a válogatás nélküli, anyagilag és/vagy a társadalmi ranglétrán való felemelkedéssel honorált nemi kapcsolatai – még ha nem váltják is ki a mikrokörnyezet ellenérzését – a társadalmi értékek szempontjából megvetendőnek bizonyulnak. Még a velük igencsak közvetlen nexusba kerülő kliensek által is.

A direkt elítélés pedig a kialakulófélben lévő, lázadó és dacos tizenéves emberből lényegesen nagyobb ellenreakciót vált ki, mint a megállapodott, érett személyiségű felnőttből. Arra ösztönöz, hogy a „nekem már úgyis mindegy”; az „én már csak ilyen vagyok” mentalitása jegyében (dacból, elkeseredettségből, frusztrációból avagy netán megjátszott fölényeskedésből eredően) valóban be is bizonyítsa: akar és képes is helytállni a nagyon is kétes lelki egyensúlyt és biológiai homeosztázist biztosító prostituált pályán. Mindennek a következményeként pedig, persze, ténylegesen is prostituálttá válik. Így tehát különösebb kommentálás nélkül, szinte magától értődően alakul ki a logikai és az életben tömegesen is realizálódó láncolat, amely az észrevétlen, de ezáltal még nagyobb társadalmi károkat okozó, irreverzibilis és asszociális folyamatokat tükrözi.

⁶⁷ Vö. McMullen, R. J.: i. m. 35. o.

A tömörséget illusztrálандóan maradjunk tehát a korábbi címszavaknál; azoknál a kitételeknél, amelyek a prostituálódás folyamatának különféle állomásait jelzik. Ezekből alakul ki ugyanis az összkép; a tizenévesek prostituálttá válásának az útja. Ez pedig a következőkben vázolható fel: a család diszfunkcionális működése – az ennek során bekövetkező elhanyagolás, negligáció, valamint a gyermekkori abúzus (megkörnyékezés, de egyre inkább a nemi erőszak) – a kiskorú viktimizációja – az erre adott válasz: az otthonról való szökés – az anyagi gondok és az ezek éles ellentettjeként kínálkozó, a prostitúció által biztosított könnyű pénzszerzési lehetőség – az elszenvedett sérelmek kompenzálásaként az egyébként is sérülékeny, kiszolgáltatott, műveletlen és kulturálatlan fiatalban érvényre jutó hatalmi és fölényérzésre törekvés – a társak, a barátok és az ismeretségi kör moduláló hatása – a kalandvágy – az érdekes emberekkel való találkozás – a promiszkuitás – a stigmatizáció – és végül is a prostituálttá válás.⁶⁸

A tinédzserprostitúció előzőekben felsorolt háttérkörülményeinek a vázlatos bemutatása a kriminológusok számára nem annyira külön-külön, az egyes mögöttes tényezőket illetően, hanem inkább az összefüggésrendszer teljességét tekintve tartalmazhat némi újdonságot.

Ám úgy vélem, hogy még ismételni sem lehet elégszer; a mai gazdasági és társadalmi viszonyaink között a fiatalok egészséges testi és lelki fejlődésének a biztosítása az egyik legfontosabb társadalmi célkitűzés és halasztást semmiképpen sem tűrő, gyors megoldást sürgető feladat. Az ennek való megfelelés jegyében pedig *már most* határozott lépéseket lenne indokolt tennünk; *most*, amikor *még nem realizálódtak* azok a tendenciák, amelyek a fiatalok tömeges prostituálódásában öltenek testet a fejlett Nyugat országában, viszont *már mutatkoznak* ennek a fenyegető előjelei.

Mindenesetre célszerű volna az érintett elméleti és gyakorlati szakemberek, de még inkább a lakosság legszélesebb körében is minden kétséget kizáróan tudatosítani: az Európához való felzárkózás nemcsak a prostitúcióval kapcsolatos „szabad” szellemnek a palackból történő kiengedését, hanem azt is jelenti, hogy okulunk a nálunk fejlettebb országok negatív tapasztalataiból is. A fontossági sorrendet is betartva, az elsők között éppen a tinédzserprostitúció vonatkozásában.

---

⁶⁸ Az említett folyamatot részleteiben is bemutatja McMullen, R. J.: *Youth Prostitution: a Balance of Power* című, 1887-ben megjelent tanulmánya, különösen a 40–43. oldalak.

Az emberölésekről

I. Az emberölés tettese és sértettje

A modern társadalmak törvényhozásában az élet elleni bűncselekmények megkülönböztetett helyen állnak. Közülük is kiemelkedik a szándékosan végrehajtott emberölés, ami a destruktív agresszió kontrolljának teljes hiánya miatt sokkal intenzívebben riasztja és készletti védekezésre a társadalmat, mint a bűncselekménnyé nyilvánított magatartások többsége.

Az agresszió, mint olyan, tanult viselkedés, amelynek célja fájdalom, sérelem vagy kár okozása¹, viszonylag sűrűn fordul elő anélkül, hogy emberi élet kioltására irányulna. Ezért abból, hogy a szándékos ölés ritka jelenségek közé tartozik, önként következik, hogy ez a cselekmény kivételes vagy szokatlan körülmények terméke és hogy az elkövetői jelentős mértékben térnek el az átlagtól. Sőt – tapasztalataink szerint – az alanyi és a tárgyi oldalon jelentkező speciális körülmények egybeesése vagy találkozása szintén fontos előfeltétele e bűncselekmény megvalósulásának. Itt a tárgyi oldalhoz tartozik maga a sértett is, aki nemcsak passzív része a tettes környezetének, hanem gyakran mobilizáló erő, tudatos vagy öntudatlan gerjesztője, sőt provokálója az agresszióknak.

Az agressziót az emberölés tetteséből rendszerint – szégyenből, megalázottságból, elkeseredettségből és tehetetlenségből ötvöződött – dühös indulat váltja ki, ami többnyire egy folyamat következménye, amit sokszor a tettes és az áldozat hosszabb időn át kölcsönösen alakít. Ezért tételezhetjük fel az is, hogy például a szorosabb interakcionális kapcsolatokban élők sérelmére elkövetett emberölések tetteseinak zöme sohasem valószínűleg újra ilyen bűncselekményt. Mindez nem jelenti azt, hogy a bűnelkövetőkben felgyülemlett ellenséges indulat egyedüli keletkeztetője a sértett. Ezt legfeljebb a tettes éli meg így, és ő is csak az adott pillanatban, amikor minden tényleges vagy vélt baját az áldozatnak tulajdonítja.

Az emberölések elkövetőire általánosságban a beilleszkedés zavarai jellemzők (a családi, a munkahelyi és egyéb közösségekbe) és ezzel összefüggésben a különféle élettellejesítéssel kapcsolatos kudarcok sokasága. Ezek oka, máskor pedig a következménye, hogy sérülékenyebbek – sőt ténylegesen sérültebbek is – az átlagosnál, ami erős indulati reakciókra inklinálja őket. Tekintettel arra, hogy belső kontrolljuk is gyengébb, érthető, hogy a közvetlen környezetükhöz tartozók hozzák felszínre ezt. A gyengébb kontroll, csakúgy, mint az integrációs nehézségek, hiányos szocializációra vagy organikus okokra vezethetők vissza. Az ismétlődő frusztrációk – amelyeknek a sértettek kiváltói, tanúi vagy „csak”

---

* Megjelent: Gödöny J. (szerk.): Kriminológiai és Kriminológiai Tanulmányok 16. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979, 41–82. o.

¹ Bandura, A.: *Aggression: A Social Learning Analysis*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1973, p. 8., 54.

folyamatos visszajelentői – azonban csupán predisponálnak az agresszióra, feltéve, hogy az adott személy nem szenved olyan kóros elmeállapotban, amely képtelenné tenné cselekménye veszélyességének felismerésére vagy akaratának megfelelő magatartásra. Az agressziót az egyébként beszámítási képességeinek birtokában levő potenciális elkövetőből mindig egy konkrét szituáció váltja ki, amelyet meg kell oldania. A megoldásra azonban képtelen, ezt többé-kevésbé átéli, ami a feszültségét a robbanásig fokozza. A feszültség kiürítésének igénye és morális szükségletei közötti konfliktus abban a pillanatban szűnik meg, amikor felismerni véli, hogy a megoldás egyetlen vagy legfontosabb akadálya a sértett, akit ezért büntetni kell. A későbbiekben látni fogjuk, hogy minél kisebbnek vagy jelentéktelenebbnek tűnik a konkrét reakciót kiváltó és megoldandó probléma az átlagember előtt és minél véltlenebb annak előidézésében a sértett, annál súlyosabb személyiségtorzulás jellemző a bűncselekmény tettesére.

A fenti modell természetzerűleg nem illik valamennyi cselekményre és azok elkövetőire, de a hazánkban előforduló szándékos emberölések és szereplői többségére mégis vonatkozik. Az ún. racionális indítékból, tehát nem dühös indulatból és rögtönös szándékkal végrehajtott, hanem előre megfontolt vagy kitervelt cselekmények az összes emberölés 15%-át sem teszik ki. Ez utóbbiak között is gyakran találkozhatunk azonban olyan esetekkel, ahol az elkövető indítékait, a cselekmény megvalósítása során tanúsított „racionális” viselkedését az általa észlelt események kóros túlértékelése váltja ki, anélkül hogy a beszámítást kizáró elmebetegség diagnosztizálható lenne. A tettes gondolatai, akarat magatartása tehát látszólag tökéletesen ép, rendszerezett és célszerű. A logikailag jól felépített téveszmének sokszor még a szerkezeti hibái sem állapíthatók meg, mert egyszerűen nem követhető nyomon, hogy a környezetében élők milyen alapot adtak ezek kialakítására. A pszichiáter ilyenkor legfeljebb kóros személyiség szerkezetről, paranoid személyiségekről stb. beszél, ami azonban nem zárja ki az előre kiterveltség, „a megfontolt” szándék jogi megállapítását.

Az Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet által a közelmúltban lefolytatott vizsgálat tapasztalatai szerint – ami több mint 150 befejezett emberölést érintett – megállapítható volt, hogy a bűnelkövetők többsége a konkrét cselekménytől függetlenül is deviáns személyiség. A deviáció megnyilvánul náluk az életviszonyok szinte valamennyi szférájában, de különösen a munkában, a családban, a szexuális életben és az emberi kapcsolatok terén. A tettesek több mint egyharmada idült alkoholista, 29%-a pedig értelmi fogyatékos vagy mindkettő. Személyiségfejlődésükben az organikus eredetű okok (oligofrénia, demencia) és a környezeti hatások nagyjából egyenlő arányban játszottak szerepet.

A reprezentációban szereplő elkövetőkön belül – az igazságügyi orvos szakértői vélemények alapján – az alábbi típusok voltak elkülöníthetők:

normális személyiség	32%
értelmi fogyatékos	13%
alkoholista	23%
értelmi fogyatékos és alkoholista	16%
súlyosan neurotikus, pszichopata vagy feltűnően primitív	8%
elmebeteg	8%

A tettesek mindössze egyharmada végezte csak el az általános iskola 7–8. osztályát, és 4%-uk szerzett magasabb képesítést, 25%-a 5–6, a további 25% pedig csupán 3–4 osztályt végzett. Az analfabéták és félanalfabéták (az egy vagy két általános iskolával rendelkezők) aránya 13%.

A fenti adatok figyelemre méltók, tekintettel arra, hogy már az 1970-es évek elején az ország lakosságából a 15 éven felüli korosztály több mint 55%-a legalább 8 általános, a 18 éven felüli korosztály 17%-a pedig ennél magasabb iskolai végzettséggel (érettségivel) rendelkezett.²

Az elkövetők 17%-a azonban cigány és ez szintén befolyásolja az említett arányokat. A cigány elkövetők megoszlása a különböző ölési típuscselekményeken belül eltérő. Az interakcionális kapcsolatokban történt emberölések tetteseinek 6%-a, a kívülállók sérelmére történt emberölések tettesei pedig már több mint 40%-a cigány.

A felnőttek sérelmére elkövetett emberölések jelentősebb része családi vagy más rokon kapcsolatban, de ezeken belül is elsősorban a szorosabb érzelmi (ritkábban anyagi) függőségi viszonyban állók között valósul meg. A dependencia mérve és a bűncselekmény elkövetésének valószínűségi foka között – azonos körülményeket és hasonló személyi adottságokat feltételezve – összefüggés látszik.

A felnőtt áldozatok 32%-a a tettesnek házastársa vagy élettársa, 25%-a egyéb hozzátartozója, apja, anyja, testvére, apósa, anyósa stb. volt.

A tettesek 23%-a szomszédját, munkatársát vagy egyéb ismerősét, további 20%-a pedig ismeretlen személyeket ölt meg.

A fenti adatok nem tartalmazzák az *újszülöttek* sérelmére elkövetett emberöléseket, amelyek a reprezentáció 17%-át adják. Ezeknek a cselekményeknek az elkövetői nők.

A női elkövetők 60%-a egyébként a saját gyermekét, 35%-a pedig a férjét vagy az élettársát ölte meg. A többiek mint férfi tettesek bűntársai, idegen személy megölésében segítettek.

Az idegen személyek, illetve az ismerősök sérelmére történt bűncselekmények és az ún. interakcionális kapcsolatban állók között megvalósult emberölések kiváló okai és indítékai eltérők.

A felnőtt korú áldozatok egyharmada nő, kétharmada férfi. Az 50 éven felüli korosztály mindkét nemnél 43%-ot reprezentál. A 60 éven felüliek aránya 25%. Az egyéb korcsoportok megoszlása a 18–50 év között arányos, a fiatalkorúak 6%-ot, illetve 7%-ot képviselnek.

Az áldozatok 83%-a házasságban vagy életközösségben élt, ami azonban – az együtt élők sérelmére elkövetett öléseknél – gyakran a cselekmény elkövetése előtti hetekben vagy hónapokban felbomlott.

Az újszülött áldozatok több mint fele, vidéken pedig 65%-a leánycsecsemő volt. Ebből messzemenő következtetések nem vonhatók le ugyan, de úgy tűnik, hogy az említett tény néha szerepet játszik a bűncselekmény megvalósulásában.

Annak ellenére, hogy a büntetőeljárások során a viktimális oldal felderítése nem mindig hiánytalan, megállapítható, hogy a felnőtt korú sértettek egyharmadának olyan káros szenvedélye vagy hajlama volt, ami kisebb-nagyobb mértékben közrejátszott a bűncselekmény

² Statisztikai Évkönyv 1973. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1974, 31. o.

megvalósulásában. A sértetti deviációk többsége a férfiaknál többnyire az alkoholizmusban jelentkezett.

A kívülállók elleni cselekmények rendszerint hirtelen támadt konfliktusok következményei. Régebbi sérelmek megtorlása és anyagi előnyserzés ritkán szerepel a bűncselekményt kiváltó okok között. Az előzmény többnyire szóváltás, veszekedés vagy verekedés, amit gyakran a sértettek kezdeményeznek. A tetteseknek itt – de a sértetteknek is – jelentős hányada cigány. Az ittas elkövetés ebben a kategóriában a leggyakoribb. A motívumok között a harag, a felháborodás és az ijedtség dominál.

Az interakcionális viszonyokon belül elkövetett emberölések objektív okai (általában) a tettes és az áldozat tényleges – újszülött megölésénél pedig a várható – kapcsolatainak tartalmából erednek. Ennek megfelelően a szubjektív okokat is azok a viszonyok keletkeztetik, amelyekben a tettes és az áldozat él (vagy élne).

A bűncselekmények legáltalánosabb és legjellemzőbb indítékát az anticipált és óhajtott, de nem mindig meggondolt eredményt a függő helyzet és a kötöttségek – amelyek igen sokszor érzelmi jellegűek – felszámolásának a vágya determinálja.

A típusesetekben a nyomasztónak érzett körülmények váltják ki a szorongás elhárítására, a feszültség megszüntetésére irányuló vágyat. A potenciális elkövető emiatt gyakran az alkoholizmusban keres oldódást. Az érzelem azonban mind határozottabb célt kap, mert az áldozat létezése és funkcionálása – újszülött megölésénél pedig ennek képzete – nemcsak szimbolizálja, hanem demonstrálja is a tettes túrhetetlen vagy kilátástalan helyzetét. Még abban az esetben is így van ez, amikor az ölés gondolatát éppen a potenciális elkövető „cserbenhagyása” váltotta ki. Abban a tényben, hogy a tettes a szituációt reménytelennek ítéli meg, szerepe van az egész személyiségének. Ez utóbbi az eredendő oka az emóció perszeverációjának és annak a körülménynek is, hogy a vágy végül úrrá lesz felette.

A bűncselekmény motívumai az elkövető szellemi és kulturális színvonalának, értékrendszerének, valamint pszichés beállítottságának – jellemének, intelligenciájának, temperamentumának – megfelelően alakulnak. Ugyanazt a szituációt – még akkor is, ha azonos cselekvésre készítet – az elkövetők különbözőképpen értékelik és érzik át. A motívumok között a vezető helyen szerepel a harag, a félelem, az elkeseredés, a gyűlölet, a kétségbeesés és a féltékenység. Anyagi természetű indítékok elvétve fordulnak elő (kb. 7%).

Figyelemmel arra, hogy a bűncselekmények zöme indulati jellegű, és rögtönös szándékkal, nyomban hajtották végre, a motívumok szerveződésében a pillanatnyi helyzet (pl. a sértett viselkedése) és az elkövető aktuális állapota (ittassága, hangulata stb.) szintén fontos szerephez jut.

A fentiek miatt, továbbá azért is, mert sokszor az azonos szituáció bizonyos emocionális szinten dühöt, kisebb vagy nagyobb érzelmi töltésnél – depresszált hangulatban – pedig már elkeseredést vagy kétségbeesést válthat ki, a motívumok többnyire mint felszíni jelenségek jönnek számba.

A felsorolt indítékok más és más arányban jelentkeznek a házastársak, az újszülöttek, felmenők és egyéb rokonok, az ismerősök, illetve az idegenek sérelmére elkövetett ölési cselekményeken belül. A harag, a düh elsősorban a kívülállók, az ismerősök, másodsorban pedig a házastársak elleni bűncselekményeknél dominál. A félelem, a rémület vagy az ijedtség nagyjából egyenlő arányban jelentkezik valamennyi kategóriában, de főként

jogos védelmi helyzetekben és az újszülöttek sérelmére történt ölési cselekményeknél. Az elkeseredés, a féltékenység többnyire a közös háztartásban élő házaspárok vagy élettársak és a szexuális partnerek között játszik vezető szerepet. A nyereségvágy inkább az idegnek sérelmére elkövetett, néha pedig az egymástól anyagi függőségben állók között megvalósult cselekményekben állapítható meg.

Függetlenül az elkövetők személyiségétől, a tettesek között levő alkoholistáktól, az alkoholtól a bűncselekmény megvalósulásában mint motívumot erősítő, vagy a kontrollt, illetve a gátlásokat gyengítő tényezőnek jelentős szerepe van. Az ittas állapotban végrehajtott emberölések arányai azonban szintén eltérők az egyes kategóriákon belül. A felmenők ellen történt bűncselekmények elkövetőinek 30%-a, a házastársak ellen elkövetett cselekmények tettesének csak 19%-a (ezen belül a férfi elkövetőknek már 25%-a), míg az idegnek és a távoli ismerősök sérelmére történt bűncselekmények terheltjeinek már közel 50%-a volt alkoholosan befolyásolt állapotban a büntett végrehajtásának pillanatában.

Mielőtt a bűncselekmény indítékait szervező általános szociológiai háttérre és a tettes-áldozat viszonyainak részletezésére térnék, megemlítem, hogy a büntetőeljárások 11%-ában a tettes *öngyilkos* lett vagy öngyilkosságot kísérelt meg. Ezek többsége az elkövetett bűncselekmény lelepleződése előtt történt, és az indítékok a felelősség előli menekülésből, a cselekmény kiváltotta sokkos állapotból, rémületből, büntudatból, önvádból ötvöződtek egységgé. Az elkövetők egynegyede részletes búcsúlevelet is hagyott hátra, amelyben többé-kevésbé számot adott mind az ölés, mind pedig az öngyilkosság okairól. Az öngyilkosságot végrehajtó férfi bűnelkövetők majdnem teljes egésze házastársát vagy élettársát ölte meg.

Az öngyilkosság az esetek több mint felében – rendszerint a férfiaknál – eredményes volt és a tettes meghalt. A halál közvetlen oka legtöbbször önakasztás, gyakoribb még a gyógyszer és mérgezés mint végrehajtási mód. Egy-egy esetben a tettes a kezén és nyakán vágta fel az ütőereket, vonat alá ugrott vagy kútba vetette magát.

Az öngyilkosok több mint egynegyede nő. A nők házaspárt vagy élettársait és gyermekeiket ölték meg az öngyilkosság elkövetése előtt.

A bűncselekmények 27%-a a fővárosban, a többi vidéken, rendszerint kisebb falvakban vagy településeken valósult meg.

1. Házastársak és élettársak sérelmére elkövetett emberölések

Az áldozatok 60%-a nő, 40%-a férfi. A nők által elkövetett emberöléseknél gyakorisági sorrendben az elkeseredés, valamint a terhes kötöttségektől való szabadulás, az ijedtség és a védekező cselekmények, a férfiaknál pedig az okkal vagy ok nélkül érzett féltékenység, visszautasítás, a sértett által kezdeményezett szakítás miatt érzett csalódás kiváltotta düh motívumai dominálnak.

Az egyes ügyek speciális sajátosságaitól elvonatkoztatva azonban a házaspárok elleni bűncselekmények mögött – akár férfi, akár nő az elkövető – a háttér lényegében azonos. Az együtt élő partnerek kapcsolatai dezorganizálódnak, a kölcsönös elvárások nem teljesítése, nagyjából a férfiak, kisebb mértékben a nők, és hozzávetőlegesen egyenlő arányban mindkét fél személyisége és életmódja miatt. A nőkben mindez a menekülés vágyát indukálja az adott szituációból. Utóbbinak külső jelei – a nő szellemi és kulturális

színvonalától és az adott környezettől függően – veszekedésekben, a férfi partner megbüntetését célzó – részben tudatos, részben pedig öntudatlan – törekvésekben, más férfiak felé irányuló orientációkban vagy az életközösség felbontásában manifesztálódnak. Ezeknek a megnyilvánulásoknak a többsége azonban tovább élezi a konfliktust, mert az elkövetők – bár nem alkotnak homogén csoportot – többségükben mégis kisebb-nagyobb mértékben demoralizálódtak, kritikátlan és csökkent realitásérzékű olyan személyiségek, akik képtelenek emberi viszonyaikat normálisan, az átlagnak megfelelően megoldani. A sértettek magatartását ezért – bár azok csak saját viselkedésük következményei – méltánytalannak tartják, ami azonban egyúttal dokumentálja a számukra szociális, értelmi és nem utolsósorban szexuális fogyatékoságaikat.

Azokban az esetekben, ahol a bűncselekmény elkövetője nő, az ölés motívumai – bár ellentétes tendenciát tartalmaznak – ugyanezen az alapon szerveződnek. A kiváltó ok rendszerint egy-egy konkrét sérelem, ami sokszor már a férfi másodlagos reakciója partnere viselkedésére.

A reprezentációban szereplő bűnügyekben általában az figyelhető meg, hogy a nők – ellentétben a férfiakkal – szabadulni akarnak a megromlott kapcsolatokból, akár ők idézték elő ezt, akár a másik fél. Többségük belátja, hogy a helyzet megérett a felszámolásra. A férfiak – hasonló feltételek között –, bár számukra is terhes és nehezen viselhető el az adott szituáció, képtelenek érzelmileg elszakadni partnereiktől. Nincs elég lelkierejük vagy nem is akarnak változtatni körülményeiken. A bűnügyek többségében éppen akkor ötlük fel vagy érik meg az ölés gondolata, amikor a nő kezdeményezésére az életközösség felbomlik és a férfi tudatára ébred, hogy partnerét végleg elveszítette. Ekkor kényszerülne szembenézni önmagával, de személyiségénél fogva erre alkalmatlan.

A terheltek legfőbb közös jellemvonása a pszichés infantilizmus, ami rendszerint nem diagnosztizálható egyszerű explorációval, holott ma ez a legáltalánosabb orvos szakértői módszer. A szakvélemények ennek ellenére valamennyi terheltnél megállapítják az egyenetlen, a diszharmonikus személyiségfejlődést, az érzelmi labilitást, a szociális, a morális vagy az etikai és a szolidáris érzelmek hiányosságait, a pszichopátiás vonásokat stb., amelyek rendszerint milióártalmak következményei, de amelyek – jelenlegi ismereteink szerint – nem korlátozzák a cselekmény társadalomra veszélyességének felismerését vagy a felismerésnek megfelelő magatartást. Mindezeket túl a bűnelkövetőknek mégis több mint 40%-át kisebb-nagyobb mértékben korlátozottan beszámíthatónak találták az orvos szakértők, és ezt a tényt a bíróságok ítéletei – a kiszabott büntetések – is tükrözik.

A jogi kritériumoktól – a beszámíthatóság kérdéseitől – függetlenül a szakvélemények alapján megállapítható, hogy a fenti körbe tartozó bűnelkövetők többsége súlyosan sérült személyiség. A bíróság elé került terheltek 30%-a értelmi fogyatékos, oligofrén vagy dementálódott, 10%-a elmebeteg, további 15%-a idült alkoholista, mintegy 10%-a pedig súlyosan neurotikus vagy pszichopata volt. Az ún. normálisnak tételezettek aránya tehát 35%, ha eltekintünk a szakvéleményekben megállapított érzelmi labilitástól, a pszichés infantilizmusra vagy a pszichopátiára jellemző személyiségvonásoktól stb. Az értelmi fogyatékosoknak a fele egyébként szintén alkoholista.

A férfi és a női elkövetők indítékai között tapasztalható különbségeket természetszerűleg nem az eltérő személyiségvonások magyarázzák.

A jelenség oka csupán az, hogy az élettársak sérelmére történt bűncselekmények többségét olyan területeken követik el, ahol a gazdasági fejlődés és ebből eredően a kulturális színvonal is alacsonyabb az átlagosnál. A jelen csoportba tartozó bűnügyek 90%-át vidéken, de főként kisebb településeken élők vagy röviddel az elkövetés előtt innen elszármazott személyek valósították meg. Jellemző, hogy évente az országban történt valamennyi emberölés mindössze kb. 13%-át követik el a főváros területén, holott Budapest az összбűnözés több mint 25%-át reprezentálja. 1975-ben pl. az elkövetett emberölések tettesének 12,2%-a a fővárosban, 8,3%-a pedig Hajdú-Bihar megyében valósította meg cselekményét, holott a fővárosban élők az ország népességének 19,8%-át, a Hajdú-Bihar megye területén lakók pedig mindössze 5,1%-át teszik ki. (Hajdú-Bihar gazdasági fejlődése az elmúlt két évtizedben jóval gyorsabb volt ugyan az átlagosnál, de még mindig nem éri el az országos szintet.)³

A fentiek azt is jelentik, hogy a jelzett területeken lokálisabb jellegűek a társadalmi kötelékek, több patriarchális mozzanatot tartalmaznak az emberi kapcsolatok, nagyobb a családokon belül a kötöttség és függés. A rossz házasságokban élő nők tehát jobban kiszolgáltatva érzik magukat és kevesebb alternatíva áll előttük helyzetük megoldására. Ezzel szemben a múlt rendszerből visszamaradt és a férfiszerep körül kialakult nézetek alapján a férfi önmaga számára nagyobb lehetőségeket lát és szélesebb „erkölcsi jogokat” vindikál, hogy terhes kapcsolatait megszakítsa. A valóságban ezzel a férjek jóval szélesebb köre él, mint a feleségé. Az ilyen esetek azonban legfeljebb csak a váló- és a tartási perek számát szaporítják, de semmi esetre sem foglalkoztatják a bűnüldöző szerveket. A bűnügyi statisztikát – a fenti körből – tehát azok a férfiak gazdagítják elsősorban, akik személyiségük folytán képtelenek normális megoldást találni problémáikra, akik érzelmi-
leg labilisabbak az átlagosnál, és akiket végül is feleségeik vagy élettársaik hagytak el. Fordított esetben – amikor a férfi hagyja el a nőt – ezt a tényét a nő rendszerint tudomásul veszi. Nem készíti agresszív cselekményre, mert környezetének együttérzését váltja ki, szemben a férfival, akit esetleg kinevetnek, lenéznek vagy megvetnek emiatt és akitől elvárják az „erkölcsi reparáció” erőszakosabb módját, amit így a potenciális elkövető is önbecsülésének fontos értékeként asszimilál.

a) A férfiak cselekményei

A férfiak által elkövetett emberölések 45%-ának előzménye az a tény volt, hogy az áldozat megszakította a tettelssel az életközösséget.

Az elkövetők szinte mindegyike megkísérelte visszatérésre bírni a sértettet és ennek során érzelmi zsarolással, ígéretessel, sőt öngyilkossággal is próbálkozott.

A 39 éves, idült alkoholizmus miatt mérsékelt elbutulásban és egyéb fizikális betegségekben szenvedő terhelt féltékenységből botrányokat rendezett, öngyilkosságot kísérelt meg, és amikor a felesége elhagyta, különféle ígérekkel próbálta visszacsábítani. Az asszony azonban benyújtotta válókeresetét és a per részleteinek megbeszélése céljából találkoztak. A terhelt ekkor a nála levő késsel agyonszúrta feleségét.

³ Kulcsár V. – Lackó L. (szerk.): Magyarország megyéi és városai. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975, 310. o.

A 41 éves, súlyos fokon debilis terhelt, aki előző feleségét féltékenységből ölte meg, azért verte agyon későbbi élettársát, mert az is elhagyta őt. Az életközösséget az asszony a férfi életmódja miatt korábban már három ízben megszakította, de a férfi könyörgéseire (öngyilkossággal való fenyegetőzés stb.) mindig visszatért. Utoljára azonban végleges elhatározásra jutott. A terhelt hosszabb megfontolás után úgy döntött, hogy még egy kísérletet tesz az életközösség helyreállítására, és ha ez nem sikerül, megöli az asszonyt. Az elutasító választ követően tettét végrehajtotta.

A 41 éves alkoholista (három ízben volt elvonókúrán) többszörösen büntetett előéletű terhelt, akit felesége a 20 évi házasság alatt – rövidebb-hosszabb időre – már néhányszor elhagyott, a válóper alatt kereste fel lakásán a feleségét békülési ajánlatával. A visszautasításon annyira feldühödött, hogy kést vett elő, leszúrta, majd mezítelenre vetkőztette feleségét, és fanszörzetét gyertyával leégette.

A 27 éves, ideggyengének diagnosztizált terhelt feleségét házassága első hónapjaitól azzal gyanúsította, hogy közös gyermekük nem tőle származik. Gyanúsításai és botrányai következtében a sértett szintén ideggyógyászati kezelésre szorult, majd öngyilkosságot kísérelt meg és végül is elhagyta férjét. A tettes megkísérelte az életközösséget visszaállítani, ajánlataival zaklatta az asszonyt, bízva visszatérésében. Amikor kézhez kapta felesége ellene benyújtott válókeresetének egy példányát, belátta, hogy a sértett döntése végleges. Elkéseredésében pisztolyt szerzett és három lövéssel megölte az asszonyt.

Megfigyelhető, hogy az életközösség nem várt, végleges és egyoldalú felbontása néha olyan megrázkódtatásokat okoz, amely a potenciális elkövetőt – tekintettel egyéb személyi adottságaira – szellemileg is összeroppantja. Ilyenkor a sok először pszichózisban, majd a gyilkosságban manifesztálódik.

A 36 éves, idült alkoholista terhelt 13 évig élt feleségével. A férj életmódja miatt kapcsolatok rossz volt és végül az asszony megszakította az életközösséget és válópert indított. A válás kimondását követő napokban a terhelt – bizonyítani akarván, talán önmagának is, hogy képes megállni a lábán – önként jelentkezett alkoholelvonó kúrára. Két hónapig hozzá sem nyúlt a szeszes italhoz, s ekkor egyik nap azzal a kijelentéssel ült le vacsorázni a vendéglőben, hogy megöli feleségét. Bort rendelt, ivott, majd a munkásszálásra tért. Itt éjszaka felriadt, kényszeres álmait hangoztatta, és társai képtelenek voltak lecsillapítani. Másnap reggel vidékre utazott feleségéhez, először azonban egy kést szerzett be. Feleségét nem találta otthon, és ezért megkísérelte felgyújtani a lakást, majd a szomszédból előkerülő asszonyt megtámadta és 26 késszúrással megölte. Az orvos szakértők megállapították, hogy paranoid pszichózisban szenved. Ennek jeleit környezete nem észlelte. (A terhelt a kényszergyógykezelés elrendelése után rövidesen meghalt a kórházban.)

A házastársak és az élettársak sérelmére a férfiak által elkövetett emberölések 30%-ában a bűncselekmény kiváltó oka a hűtlenség, illetve ennek feltételezése vagy egyéb szexuális természetű kudarc volt.

A fenti csoportba tartozók személyisége és egymáshoz való kapcsolatai lényegében azonosak az előző csoportba soroltakéival. A két kategória között a különbség csupán annyi, hogy itt élesebben rajzolódik ki a szexuális motívum, illetve az a tény, hogy az együtt élők közötti konfliktusok jelentős része a nemi élet körül szerveződik. Ez azonban annak tudható be, hogy az együttélésen belül történt ölési cselekmények hátterét a büntetőeljárások során

alaposabban felderítik, keresve a konkrét indítékokat. Azokban az esetekben viszont, ahol az életközösség megszakadt, a felek elváltak, illetve az asszony elhagyta férjét vagy élettársát, többnyire kézenfekvőnek találják és elfogadják ezt a tényt mint a bűncselekmény kiváltó okát. A szexuális problémák mindemellett – mindkét kategórián belül – csupán következményei a tettes és az áldozat személyiségének, életmódjának és a közöttük kialakult viszonyoknak. Az ilyen bűnügyek egyharmadában a cselekmény oka az volt, hogy a sértett megcsalta férjét vagy élettársát, aki erről tudomást szerzett. Az esetek többségében azonban az elkövetők kisebb-nagyobb idegrendszeri károsodás, alkoholizmus, a potenciális képességek gyengülése, néha teljes szellemi leépülés vagy éppen elmezavar miatt ok nélkül kezdték hűtlenséggel gyanúsítani házastársaikat.

A 45 éves, feltehetően szatirizmusban szenvedő, idült alkoholista, 25 éves házassága első napjaitól féltékenykedett feleségére. Emiatt napirenden voltak a veszekedések, sőt a férfi gyakran súlyosan bántalmazta az asszonyt. A cselekmény közvetlen előzménye az volt, hogy a sértettnek nem volt kedve közöszlenni és ezért a terhelt összeverte, megrugdosta őt. Néhány óra múlva a férfi békülni akart, de felesége erre nem volt hajlandó. A terhelt annyira felindult, hogy először késsel, majd baltával támadt a sértettre és úgyszólván teljesen szétverte a fejét. Az orvos szakértők ellentétes véleményeket adtak elmeállapotáról, végül is kisebb fokú tudatzavart és jelentős mértékű korlátozottságot állapítottak meg nála.

Más esetben az 55 éves alkoholista, potenciagyengülésben szenvedő és a házastársára féltékenykedő terheltnek a felesége durva hangú levelet írt, hiányosságait kritizálva. Emiatt összeeszesztek. A veszekedés során terhelt kalapáccsal agyonütötte az asszonyt, majd később több ízben a nemi szervén megszurta. A szúrások szintén halálosak voltak.

A fenti példák – hasonlóan az előző csoportban felsoroltakhoz – típusesetek. Ha egyéni jegyeiktől elvonatkoztatunk, azt állapíthatjuk meg, hogy bármi volt az előzmény, és bármilyen súlyos személyiségzavar volt jellemző az elkövetőre, a determináló tényezők majdnem mindig a régi társadalmak erkölcsi értékeinek hagyatékaiban rejlenek. A konkrét motívumok – a féltékenység, a düh, a felháborodás, a csalódás, az elkeseredés stb. – mögött mindkét kategóriában a birtoklás, a hatalom, a másokat kizáró jellegű uralom a partner felett, a férfi magasabbrendűnek tételezett státusának megsértése, a környezet megvetésétől, a sajnálkozástól vagy a nevetségességtől való félelem konvenciói húzódnak meg. A kritikus – a veszélyeztetett – helyzetekben ezek mobilizálódtak és mozgósító erejük annál nagyobb volt, minél hiányosabb volt az egyén szocializációja, minél nagyobb mértékű affektabilitás jellemezte a személyiséget. Bár a cselekmény elkövetésére irányuló szándék kialakulásában a sértettek különböző arányban hatnak közre, megfigyelhető: ez a hatás annál nagyobb, minél inkább fejez ki elmarasztaló kritikát a férfi hibáival, fogyatékosságaival szemben, minél inkább sérti a potenciális elkövetőnek azt a képét, amelyet önmagáról szeretne kialakítani.

A férfiak által házastársuk vagy élettársuk sérelmére elkövetett emberölések 25%-a nem tipizálható.

A cselekmények fele aktuális, azaz hirtelen támadt, másik fele pedig huzamosan tartó konfliktushelyzetek alapján keletkezett. Az előbbieket mögött csupán különböző okokból kialakult házastársi veszekedések húzódnak, az utóbbiak hátterét pedig a veszekedések mellett rendszerint a felek megromlott kapcsolata szolgálhatja.

Az 55 éves terhelt 30 éven keresztül élt feleségével, aki az utóbbi 15 évben súlyos beteg volt. A férfi intézte a bevásárlást, főzött, mosott, gondoskodott az asszonyról, aki az utóbbi néhány évben már az ágyból sem tudott felkelni. A terhelt éjszakai műszakba kérte magát, hogy nappal felesége mellett lehessen. Az asszony azonban, feltehetően betegségéből kifolyólag (szklerózis multiplex), egyre tűrhetetlenebbül viselkedett, veszekedett férjével, durván szidalmazta és olyan zsarnoki légkört teremtett, hogy emiatt pl. felnőtt lánya elköltözött hazulról. A cselekmény közvetlen előzménye az volt, hogy a férj kiemelte feleségét az ágyból, majd lement a pincébe, ott bort ivott és hosszabb ideig elmaradt. Amikor visszatért, az asszony durva szidalmakkal illette, s ezen oly mértékben háborodott fel, hogy felkapta a húsvágó bárdot és 11 ütést mért vele felesége fejére.

A fenti példában szereplők kapcsolatainak megromlásáért erkölcsileg egyik fél sem tehető felelőssé. A terhelt igyekezett megfelelni a szociális elvárásoknak, kitarított beteg felesége mellett, de tűrőképessége az évek folyamán fokozatosan gyengült. Öngyilkossági gondolatok foglalkoztatták, majd ideggyógyászati kezelésre járt, végül pedig italozni kezdett. Kötelességérzete, a fennálló helyzet okozta feszültség fizikai és pszichés erejét felőrölte és képtelenné tette arra, hogy szociális megoldást keressen. Ebben a fázisban már a viszonylag jelentéktelennek látszó esemény is elég volt arra, hogy a kissé ittas terheltből a tehetetlenség érzete a legvadabb destrukciós rohamot váltsa ki.

A bűnügyek többségének előzményeként lejátszódó veszekedés kiváltó oka – akár megromlott az együtt élők közötti viszony, akár megfelelőnek látszott – a férj italozása, baráti köre, költekezése vagy olyan konkrét kötelezettségek nem teljesítése, amit a másik fél – általában jogosan – elvár. A sértettek fellépése azonban provokáló vagy sértő az elkövetők számára, és ebben ismét csak a már vázolt személyi adottságaik játsszák a főszerepet. Emiatt úgyszólván semmitmondó apróság is alkalmas az indulat kiváltására.

Az 53 éves terhelt pl. 20 évi házasság után azért támadta meg és verte agyon feleségét egy vasvillával, mert az nem volt hajlandó pénzt adni neki italra. Más esetben a 27 éves terhelt azért szúrta kését élettársa nyakába, mert az egy családi vita során édesapja oldalára állt.

b) A nők cselekményei

A nők által felnőtt sérelmére elkövetett szándékos emberölések áldozatainak 95%-a a tettes férje vagy élettársa volt.

Az áldozatok több mint fele idült alkoholista és az alkoholizáló életmódja nyomán kialakult – gyakran évtizedeken keresztül fennálló – családi szituáció jelentős szerepet játszott a cselekmény megvalósulásában. Az áldozatok között találhatók továbbá megrögzött iszákosok, perverzek és más olyan személyiségtulajdonsággal rendelkezők (összeférhetetlenek, debilisek, agresszívak stb.), akik kisebb-nagyobb mértékben szintén előidéző okai voltak a bűncselekménynek.

A sértettek életmódja, általános magatartása mellett, a bűncselekmények elhatárolását kiváltó motívumokat sokszor az áldozatoknak az elkövetés előtt közvetlenül tanúsított megnyilvánulásai determinálták. E megnyilvánulások között leggyakrabban a tettesnek vagy más családtagnak a sértegetése, szidalmazása vagy bántalmazása szerepelt. Ez az oka annak is, hogy a női elkövetők több mint 20%-a jogos védelemben hajtotta végre

cselekményét. Férjét vagy élettársát – a bíróságok megállapítása szerint – tehát azért ölte meg, hogy ezzel a saját vagy hozzátartozói életét, illetve testi épségét közvetlenül veszélyeztető jogtalan támadást elhárítsa. A jogos védelemben cselekvők néhányszor – ijedségből vagy megzavarodottságból – túllépi az elhárításhoz szükséges mérték határát, de ezeket az eseteket a bíróságok általában megfelelően méltányolják. Itt kell megemlítenem azt is, hogy az elkövetők kb. egyhatede ha nem is jogos védelemben, de ennek határán cselekedett, vagy túlértékelte a férfi magatartását, olyan támadástól tartott, amely nem következett volna be, de ezt a tévedését – korábbi tapasztalataiból kiindulva – méltányolható körülmény idézte elő. A női elkövetőkkel szemben kiszabott büntetések részben az előbb említett okoknál, részben pedig a tettesek személyi körülményeinél fogva, messzemenő humanitást tükröznek. Az elítéltek több mint fele 5 évnél alacsonyabb tartamú szabadságvesztés-büntetést kapott.

A férj és az élettárs sérelmére elkövetett emberölések tetteseinek

- 30%-a normális személyiség. Ezek többsége – mint említettem – jogos védelemben követte el cselekményét. Az áldozatok kivétel nélkül alkoholisták voltak, aki rendszerint ittas állapotban támadtak a tettesre. Az elkövetők kisebb hányada a jogos védelem határán cselekedett a fentiekhez hasonló szituációban;
- 14%-a elmebeteg. Cselekményeiket agyi érlemzesedés, paranoid pszichózis stb. alapján kialakult féltékenységi téveszmék, depressziós hangulatok, önpusztítással párosuló kényszerképzetek motiválták;
- 22%-a értelmi fogyatékos, velük született oligofrénia, időskori demencia vagy más organikus eredetű károsodás folytán;
- 28%-a értelmi fogyatékos, de egyúttal idült alkoholistá is.

A normális és szellemileg csökkent értékű terheltek cselekményeinek oka – kivéve a jogos védelmi helyzeteket – rendszerint apróság, ami azonban hosszú időn át érzett elégedetlenség vagy keserűség miatt felgyülemlett feszültséget szabadít fel. A tettesek éveken keresztül szinte állandó stressz alatt állnak, tűrőképességük fokozatosan csökken és a máskor tolerált szituáció az adott pillanatban dühkitörést – harmadik személy számára indokolatlannak tűnő – agressziót és irracionális cselekményeket idéz elő.

Az ún. „acting out” tipikus megnyilvánulását produkálta pl. a 62 éves, agyérelmeszesedésben szenvedő tsz-tag, aki 30 éves házasság után azért ölte meg alkoholista férjét, mert az ittas állapotban képtelen volt érdemben válaszolni szemrehányásaira. Az indulatáttétel megnyilvánulása annak a 42 éves, enyhe fokban gyengeelméjű terheltek az esete, aki már két férjétől vált el a férjek italozásai és brutalitása miatt, sőt többször öngyilkosságot kísérelt meg, ideggyógyászati kezelés alatt állt, majd ismét férjhez ment egy alkoholistához. Ez a terhelt harmadik férjét azért ölte meg, mert ittasan jött haza és elköltötte a fizetését. Az áldozat fizikailag jóval gyengébb volt az asszonynál, szemben korábbi férjeivel, akik erőfölényben voltak vele szemben.

Erkölcsei értékkonfliktus és a bűntudat projekciója váltotta ki többek között az ölés motívumát annál a 39 éves, szklerózis multiplexben és ennek folytán homloklebelnyi károsodásban, valamint csökkent szellemi működésben szenvedő fonónónél, aki azért ölte meg a férjét, mert az idegenekkel folytatott szexuális tevékenységre bírta őt.

Az esetek – csakúgy, mint azok, amelyeket példaként megemlítettem – részletesebb pszichológiai elemzésekre csábítanak. Mégis azt kell azonban mondani, hogy a legtöbb bűncselekmény mögött végső soron csupán azokat a szokványos lelki folyamatokat ismerhetnénk fel, amelyeket azonos természetű vagy típusú szociális körülmények indukálnak, illetve amelyekben a szociális jellegű konfliktusok – az adott szellemi és kulturális szinten – „megoldást” nyernek. Az értelmi fogyatékos bűnelkövetők előtt, figyelemmel a gazdasági és társadalmi helyzetükre, úgyszólván nem merült fel más alternatíva arra nézve, hogy helyzetükön változtassanak. Gondolkodásmódjuk teljes mértékben a szituáció által volt meghatározott, és mert szellemi képességeik, ismeretanyaguk egyértelműen determinálta magatartásukat, szinte szükségszerűen választották a bűncselekményt mint a szubjektíve egyetlen lehetséges utat. Egy-egy ügyben megdöbbenő plaszticitással rajzolódik ki, hogy még az egészségesnek vagy normálisnak tartott, de kulturálisan elmaradott személyiség is csupán a bűncselekményben véli a megoldást, holott az egyéb lehetőségek teljesen nyilvánvalóak az átlagember előtt.

Így az 5 elemit végzett, tanyán élő tettes azért ölte meg élettársát, mert az több mint 20 évi együttélés után ki akarta őt semmizni vagyonából. Együttélésük tartama alatt ugyanis közös gazdálkodásuk eredményeként gyűjtötték össze vagyonukat (ingatlan, nagyszámú szarvasmarha- és egyéb állatállomány, gazdasági felszerelés stb.). Az áldozat azonban mindezt magának vindikálta és többször kifejtette, hogy élettársának ebből semmi sem jár. Felszólította az asszonyt, hogy közös lakásukat hagyja el. Az 54 éves elkövetőben fel sem merült, hogy jogi tanácsot kérjen valakitől, nem tudta, hogy igényeit per útján érvényesítheti, és ezért teljesen kilátástalannak látta egzisztenciáját. A szándék kialakulását elősegítette az a körülmény, hogy az áldozat sürgette az asszony távozását. Emiatt többször veszekedtek, sőt a férfi az asszonyt bántalmazta is. Egy ilyen veszekedést követően az elkövetőben hirtelen merült fel az a gondolat, hogy számára nincs más kiút, mint az ölés. Az ötlet felbukkanását és az elhatározás néhány perc alatti kiérlelődését tehát az indulatok is elősegítették.

Az értelmi fogyatékosok és idült alkoholisták cselekményeinek jellege elsősorban abban tér el az előző típusétól, hogy az inkriminált szituációk és az előzmények kialakításában maguk is aktívabban vesznek részt. Itt az egyik fél többnyire a másik hatására kezdett el alkoholizálni. Máskor az ital hozta létre az elkövető és a sértett között a kapcsolatokat. Az együttélés és a kölcsönös megértés – labilis – alapja azonban majd mindig a közös szórakozás, az italboltok látogatása, a rendszeres alkoholizálás volt. A házasfelek vagy az élettársak ezért látszólag harmonikusan élnek, kisebb összekoccanások, veszekedések gyakran fordulnak elő ugyan, de ez – legalábbis eleinte – az egyik félben sem hagy különösebb nyomot. Az életmód azonban mind a tettes, mind az áldozat jellemét deformálja, affektivitásukat növeli és mindezek tovább fokozódnak azoknak az egyéb idegrendszeri és más organikus károsodásoknak a következményeként, amelyek az alkoholizmus velejárói. Az amúgy is hiányos szocializáció a szellemi hanyatlással párhuzamosan pusztul és ennek arányában a korábban is előfordult kisebb összezördülések súlyosabb következményeinek potenciális veszélye megnő. Az ilyen előzményektől kísért együttélés során szinte a véletlenül múlik, hogy mikor következik be egy-egy verekedés, ami gyakran csak botrányba fullad, sokszor azonban szándékos életet vagy testi épséget veszélyeztető

támadással fajú. A véletlenül múlik rendszerint az is, hogy az együtt élők melyike lesz a tettes és melyike az áldozat.

A fenti kategóriába sorolt nők többnyire azért váltak bűnelkövetővé, mert már eredetileg is szellemi hátrányban voltak a sértettekkel szemben. A tettest és lelket közvetlenül romboló alkoholista életmód mellett jelentkező anyagi és erkölcsi következmények és az ennek talaján kibontakozó egyéb konfliktusok, megélhetési, szexuális stb. problémák gyakrabban dezorganizálják az amúgy is sérült vagy hiányosabban szocializált személyiséget, mint azt, amelyiket nem terheli ez a hendikep.

A 47 éves, 2 általános iskolát végzett, enyhén debilis terhelt és férje évek óta rendszeresen alkoholizáltak, sőt lehetővé tették az italfogyasztást kiskorú gyermekeik számára is. Ez utóbbi miatt három gyermekük állami gondozásba került. A házaspár gyakran vesztett össze semmiségeken. Egy alkalommal borvásárlás miatt támadt köztük szóváltás és az asszony, akinél idült alkoholizmusa miatt további szellemi leépülést (alcoholica dementia) diagnosztizáltak, szinte minden indok nélkül felkapott egy baltát és két erős csapást mért vele a férje fejére. Az áldozat rövidesen belehalt sérüléseibe.

Másik ügyben a 38 éves – a szakértő szerint a gyengeelméjűség határán álló –, súlyosan alkoholista terhelt és az ugyancsak idült alkoholista férje között szintén gyakoriak voltak a veszekedések. Ezeket azonban rendszerint már másnap látványos kibékülések követték. A vádbeli alkalommal egyik leánygyermekük miatt vesztett össze, aki néhány napig engedély nélkül maradt távol a szülői háztól. Amikor az ittas állapotban levő apa a szobába indult, hogy leányát felelősségre vonja, az ugyancsak ittas asszony felkapta az asztalon fekvő kenyérvágó kést és egyetlen mozdulattal a férje szívébe döfte.

Ebben a kategóriában az elkövetők többségénél a cselekményeket kiváltó okok nélkülözik az értelmi elemeket. Az indítékok emocionális jellegűek, düh, félelem stb., amelyeket az elkövető képtelen kontroll alatt tartani. Racionális megfontolások, mint pl. a másik féltől való szabadulás, anyagi haszon vagy bármilyen más anticipált eredmény képe ritkábban játszik szerepet a motívumok kialakulásában. Az érzelmeket, illetve az indulatokat keletkeztető külső – kiváltó – okok pedig azért irracionálisak, mert jellegüknél vagy természetüknél fogva teljesen alkalmatlanok arra, hogy az ún. normális személyiségben ilyen vagy hasonló reakciókat indukáljanak.

2. Újszülöttek és gyermekek megölése

Az elkövetők kivétel nélkül nők. A *gyermekölések zömét újszülött sérelmére* – a szülés alatt vagy közvetlenül ezután – *a szülőanya hajtotta végre*. Az ölések 12%-ában idősebb kiskorú gyermek volt az áldozat.

Az újszülöttek sérelmére megvalósított ölések tettesének 65%-a nem töltötte be a 25. életévét, sőt egynegyedük még fiatalkorú.

A szülő nők többsége házasságon kívül esett teherbe (62%) és lényegében ez volt az egyik körülmény, amely determinálta cselekményeiket. A tettesek zöme ugyanis olyan környezetben élt, ahol a leányanyát elmarasztaló szociális presszió az átlagosnál nagyobb volt. A motívumot kiváltó okok között azonban nem csupán a társadalmi előítéletek hatására keletkező erkölcsi értékkonfliktusok játszották a főszerepet, hanem – hozzávetőlegesen ugyanilyen arányban – az a tény is, hogy az elkövetők nem kívánták – zömében

pedig nem is tudták volna – vállalni a gyermekneveléssel járó terheket. Jellemző adat, hogy mindössze egyharmaduk rendelkezett valamilyen szakmával, és többségük segéd- vagy alkalmi munkásként dolgozott. A fiatalkorúak zöme szülei családjában élt. Ezek a családok azonban rendszerint csonkák vagy éppen széthullóban voltak. Nem egy esetben éppen a szülők italozó vagy erkölcstelen életmódja és az ennek nyomán kialakult anyagi és erkölcsi szituáció volt a motívumot erősítő tényező. A gyermektől való szabadulás vágya tehát szükségszerű következménye azoknak a körülményeknek, amelyek között az elkövetők többsége él. Az objektív faktorok hálójából – személyi adottságaiknál fogva, ami ugyancsak a körülmények terméke – képtelenek voltak kitörni.

Az elkövetők közül egyik sem élt a terhesség megelőzésének lehetőségeivel és többségük semmit sem tudott erről. Mindezt világosabbá teszik a megvádolt személyekről készült orvosi vizsgálatok adatai. E szerint a bíróság által felelősségre vont nők 50%-a fogyatékos értelmű volt, illetve a gyengeelméjűség alacsony vagy közepes fokán állt. Viszonylag sok volt közöttük az ún. rendkívül primitív, igen alacsony intellektussal rendelkező személyiség is.

A fenti adatok mellett, ha figyelembe vesszük a szüléssel járó izgalmakat, a fizikai fájdalmat, a nagy vérvesztéséig eljutó tudatszűkülést, a következményektől való félelmet, amelyek még a teljes értékű, normális és kiegyensúlyozott körülmények között élő nőknél is pszichés zavarokat okozhatnak, érthetővé válik, hogy az elkövetőknek csupán 20%-át tételezték a bíróságok teljes mértékben beszámíthatónak.

Az elkövetők 38%-a házasságon vagy élettársi közösségen belül esett teherbe. Ez a tény azonban nem jelenti azt, hogy az életközösség a gyermek születése időszakában is fennállott, vagy olyan harmonikus volt, mint a fogamzás idején.

E csoporton belül – a bűncselekmények egyharmadában – ugyanis az apa vagy elhagyta a már terhes nőt, vagy pedig olyan szituáció alakult ki, amely széteséssel fenyegette az együttélést. Ezekben az esetekben a már mondottakon kívül a gyermektől való szabadulás vágyát az elkeseredés is determinálta. Az elkövetők itt szintén a fiatalabb korcsoporthoz tartoztak és személyiségük sem különbözött az előbb említettekétől. Az apák között pedig többnyire primitív, alkoholista vagy kifejezetten antiszociális karakterekkel találkozhatunk.

Az utóbbi csoport másik hányadában az életközösség a bűncselekmény elkövetése idején is fennállott és szilárdnak látszott. A tettesek között itt gyakrabban fordult elő idősebb nő, akinek már felnőtt gyermeke volt és az újabbat ezért sem vállalta. Ezek nemegyszer szégyent éreztek teherbe esésük miatt, mert környezetükben azt a szerepet játszották, hogy őket már nem érdekli a nemi élet. Ugyanezek az erkölcsi megfontolások akadályozták meg őket abban is, hogy orvoshoz forduljanak a terhesség megszakítása végett. A megelőzés eszközeivel néha vallási okokból, gyakrabban pedig azért nem éltek, mert már nem tartották magukat fogamzásképesnek. A tettesek kisebb részét férjének vagy élettársának az a kijelentése indította a bűncselekmény elkövetésére, hogy semmi szín alatt nem akar több gyermeket. Néhány esetben a rossz lakásviszonyok, a sok gyermek, a nehéz anyagi helyzet volt a motívumot szülő ok.

A gyermekölések terminológiája alatt említett esetek kisebb hányadában *idősebb gyermek* volt az áldozat. Ezeknek a bűncselekményeknek az indítékai többségükben kifejezetten kóros jellegűek, még akkor is, ha az elkövetőket végső soron kisebb-nagyobb

mértékben beszámíthatónak tekintették. A háttérben rendszerint öngyilkossági szándék húzódott meg és az ölés ennek előzménye volt. A tettesek kivétel nélkül súlyos mértékben neurotikusok vagy fogyatékos értelműek voltak. Cselekményük egyfelől konfliktushelyzetük megoldási kísérlete, másfelől pedig személyiségzavaraik következménye volt.

Például a 26 éves, szubnormális értelmi képességekkel, erősen hiányos ismeretanyaggal rendelkező, primitívnek diagnosztizált munkásnő azért dobta egyéves kisgyermekét a kútba és ugrott utána, mert férje indokolatlanul féltékenykedett rá. Egy 21 éves segédmunkásnő, aki anyja élettársához ment feleségül, azért fojtotta meg egyéves kislányát és kísérelt meg öngyilkosságot, mert anyósa a házasságkötése miatt szemrehányásokat tett neki és ennek során ráébredt arra, hogy házassága nem sikerült. Más esetben a 41 éves tsz-tag, aki közepes fokban gyengeelméjű az imbecillitás határán, azért ölte meg haragjában súlyosan gyengeelméjű lányát, mert nem elvárásainak megfelelően viselkedett.

3. Egyéb hozzátartozók sérelmére elkövetett emberölések

A befejezett emberölések harmadik csoportjának zömét a közvetlen fel- és lemenők, a házastárs egyenes ágbeli rokonai, valamint a lemenők házastársai ellen megvalósított cselekmények teszik ki. Más rokonok (pl. testvér, sógor stb.) ellen elkövetett emberölések ritkán fordulnak elő.

A fenti körben megvalósult felnőttek sérelmére elkövetett cselekmények sértettjeinek

- 46,0%-a apja vagy anyja,
- 16,6%-a nagykorú gyermeke (rendszerint fia),
- 25,0%-a apósa, anyósa vagy veje,
- 12,4%-a pedig egyéb rokona volt a tettesnek.

A tettesek szinte kivétel nélkül férfiak.

A *szülők sérelmére történt emberölések* elkövetőinek többsége súlyosan neurotikus, pszichopata, alkoholista vagy elmebeteg személyiség. Ez nemcsak az elmeorvos és pszichológus szakértők véleményeiből, hanem a cselekmények jellegéből, indítékaiból is kiderül.

Az egyik ügy 25 éves – beszámítási képességeinek teljes birtokában levő – terheltje pl. azért ölte meg „józan” megfontolás után, teljes indulat nélkül apját és anyját több baltacsapással, mert belátta, hogy a szüleivel folytatott pénzügyi tárgyalásai nem vezetnek eredményre. A terhelt életvezetése évek óta hibás volt. A fővárosba költözött szakmát tanulni, ezt azonban rövidesen abbahagyta, többnyire nem dolgozott és szülei támogatásából élt. Emellett felelőtlenül költekezett, titkosrendőrnek adva ki magát pénzt csalt ki menyasszonya szüleitől, sőt később – a házasságkötés után – feltörte apósa lakását és kifosztotta, különféle adósságokba keveredett, rendszeresen italozott, napokra elcsavargott hazulról stb. Felesége néhány hónapos együttélés után elhagyta. A terhelt vidéken élő szülei több ízben közbeléptek fiuk érdekében. Megtérítették az általa okozott károkat, kifizették adósságait, összebékítették feleségével, végül is azonban úgy döntöttek, hogy „keményebbek” lesznek, azt remélve, hogy így talán saját lábára áll és felelősséget tanul. Mindezt, amikor a terhelt újabb pénzügyi problémáival felkereste őket, közölték vele és lényegében ez volt a cselekmény kiváltó oka is. A terhelt elhatározását követően másfél óra töprengés után hidegvérrel végrehajtotta a kettős gyilkosságot, a lakásban

található készpénzt magához vette, a lakást lezárta, majd a fővárosba utazott. Néhány nap múlva egy nyilvános szórakozóhelyen fogták el.

Más esetben a 26 éves terhelt azért ölte meg özvegy édesanyját, akivel együtt élt, sőt rendszeresen együtt járt szórakozni (mindketten erősen italoztak), mert az szidalmazta élettársát. A terhelt egyébként anyja miatt már elvált feleségétől, sőt későbbi élettársát is többször elhagyva, visszaköltözött anyja lakásába. A tettes különélő élettársára azonban a sértett ezután is féltékenykedett, mert időnként találkoztak egymással. E feltehetően ödipális jellegű ambivalens tartalommal telített helyzet miatt gyakoriak voltak a veszekedések. A vádbeli alkalommal a terhelt és az áldozat együtt mentek bevásárolni, közben fejenként három deci pálinkát és sört fogyasztottak. Hazaérve ismét összevesztek, a terhelt megragadta a sértett nyakát és megfojtotta. Ezt követően átment a szomszédba, végignézte a tévéműsort, majd élettársával találkozáva elmesélte a történeteket és néhány óra múlva jelentkezett a rendőrségen.

A 47 éves idült alkoholista, 5 ízben büntetett előéletű terhelt indítéka csupán 82 éves apjának ama sürgetése volt, hogy miért nem nősul meg újra. A terhelt egyébként feleségétől – annak hűtlensége miatt – évekkel azelőtt elvált és édesapjánál lakott. Életvezetésében a válás után jelentkezett a törés. Ekkor kezdett el alkoholizálni és ezt követően hajtotta végre bűncselekményeit is. Közben alkoholelvonó kúrán is volt. A terhelt apja szerette volna, ha asszony jön a házhoz és emiatt annyit zaklatta fiát, hogy az már többször kijelentette, hogy ezért megöli. A terhelt végül el is költözött hazulról, de kb. három hónap múlva meglátogatta a sértettet, aki akkor ismét előhozta a nősülést. A terhelt a sértettnek azon kijelentésén, hogy talán még ő is kapna feleséget, feldühödött és egy vasrúddal olyan erővel sújtott az ágyában fekvő áldozat fejére, hogy annak koponyája betört. A cselekmény elkövetése után önként jelentkezett a hatóságnál.

A felsorolt tényekben szereplő terheltek súlyosan diszharmonikus személyiségfejlődésük ellenére teljes mértékben beszámíthatók voltak. A jelen körbe tartozók több mint egynegyede azonban olyan elmebeteg állapotban vagy tudatzavarban követte el cselekményét, amely képtelenné tette vagy súlyos mértékben korlátozta őket a következmények felismerésében, illetve a felismerésnek megfelelő magatartásban.

A 21 éves, tudathasadásban szenvedő terhelt pl. anyját ölte meg, majd önmagát is összeszurkálta. Más esetben a 32 éves elmebeteg terhelte azzal bocsátották el a zárt osztályról, hogy „nyugalmi állapotban van”. Néhány nap múlva egy fejszével támadt anyjára, és a szomszédok bámészkodása közben a szó szoros értelmében szétverte a fejét, majd egy késsel mellbe szúrta önmagát is. Ismét más esetben a 37 éves, koponyasérülés okozta agyvelő-károsodásban és súlyos elbutulásban szenvedő, idült alkoholista – többször volt elvonókúrán – kb. két liter bor elfogyasztása után azért szúrta szíven édesapját, mert az vonakodott őt beengedni a lakásba.

A felmenő ágbeli rokonok (apák és anyák) sérelmére elkövetett emberölés tetteseinek mindössze 30%-át diagnosztizálták az orvos szakértők olyan normális személyiségnek, akiknek életvezetésében, magatartásában – a konkrét bűncselekményen kívül – egyéb deviáció nem volt tapasztalható.

A fenti csoportba tartozók majdnem teljes egésze azonban *jogos védelemben* cselekedett, és általában a sértetti oldalon található meg azok a személyiségvonások, amelyek egyébként a bűncselekmény terhelteire jellemzők. Így például az egyik ügyben a 20 éves

terhelt apja alkoholista, agresszív, garázda egyén volt, akitől felesége emiatt külön lakásba költözött. A válóper alatt a sértett ittasan behatolt az asszony szobájába, megverte, sőt orrcsontját is eltörte. A később hazaérkező terheltet és annak egyik barátját a sértett szintén megtámadta. Ebből verekedés keletkezett és a kölcsönös bántalmazások során elszenvedett sérülésekre a jogtalan támadó belehalt.

Néhány bűnügyben ugyan nem állapítható meg a jogos védelem, mert a sértett közvetlen támadásának elhárítására nem volt szükség, de az előzmények miatt alappal lehet tartani attól, hogy ez a későbbiekben bekövetkezik. Mindemellett a sértettek személyisége hasonló az előbb említettekéhez. Az egyik 18 éves terhelt apja pl. notórius alkoholista volt, aki gyakran bántalmazta feleségét, időnként kizavarta a családot a lakásból stb. A cselekmény előtt két nappal a sértett ismét megverte feleségét, sőt majdnem megfojtotta, amit azonban az asszony nem mert elmondani a fiának, mert tudta, hogy már felgyülemlett benne a keserűség. A terhelt mégis tudomást szerzett az esetről, és mert a közeli napokban készült végleg elköltözni hazulról, képtelen volt megszabadulni attól a még paranoidnak sem nevezhető gondolattól, hogy mi történik majd anyjával és kisebb testvérével. Egy kalapáccsal felfegyverkezve bement apja szobájába és az ágyban fekvő sértett fejére több alkalommal hatalmas ütést mért.

A házastársak egyenes ági rokonai sérelmére elkövetett emberölések többségének háttérben megromlott családi kapcsolatok húzódnak. Ezek egy részében a házasfelek éltek rosszul, lényegében a házastársi öléseknél említett okok miatt, más részében pedig a tettes és az áldozat között keletkeztek súrlódások az együttélés során.

A megromlott házastársi kapcsolatok előzményeitől kísért bűncselekmények tipikus kiváltó oka az, hogy a házasfelek között zajló vitákba és veszekedésekbe a terhelt vagy a sértett beleavatkozik a saját hozzátartozója érdekében. A beavatkozó az após vagy az anyós, aki rendszerint leányát védelmezi férjével szemben, hol okkal, hol pedig ok nélkül. A beavatkozó vagy a verekedést kívánja megakadályozni, vagy éppen ezt idézi elő. Így hol tettese, hol pedig áldozata lesz az emberölésnek.

Azokban az esetekben, amikor a beavatkozó tettessé válik, többnyire jogos védelmi helyzet áll elő. A 73 éves terhelt alkoholista vejét – aki ittasan bántalmazta feleségét, sőt anyósát is – egy vasbottal úgy ütötte meg emiatt, hogy az a helyszínen meghalt.

Más esetben a 71 éves tsz-nyugdijas leányát ennek férje ittasan ültegelte. A terhelt közbelépett, de a sértett ekkor őt támadta meg és fojtogatta. A terhelt késével több ízben úgy szúrta meg vejét, hogy az a sérüléseibe belehalt.

A példák is mutatják, hogy a fenti bűnügyekben gyakran a véletlen múlt, kiből lett tettes és kiből áldozat. Ebből következik, hogy azokban az esetekben, amikor a beavatkozó vált az emberölés áldozatává, a háttér lényegében hasonló a fentiekhez. A különbség legfeljebb az, hogy nem mindig a házasfelek között zajló konkrét veszekedés váltja ki az inkriminált magatartást, hanem az az általános légkör, amely az említett talajon már kialakult. A 74 éves sértett pl. alkoholista vejével és annak feleségével – a sértett saját leányával – élt közös háztartásban. A házasfelek közötti kapcsolat a férj italozásai miatt már évek óta rossz volt, gyakoriak voltak a veszekedések, és ennek során a sértett mindig a lánya mellé állt. A vádbeli alkalommal a terhelt ittasan jött haza és a sértett szóvá tette ezt. Összevesztek, a sértett szidalmazni kezdte a terheltet, majd felszólította, hogy hagyja

el a lakást. Az ittas terhelt dühbe jött és zsebkésével a sértett nyakába szúrta. A szúrás halálos volt.

A bűnügyek kisebb hányadában a potenciális elkövető – alappal vagy alap nélkül – apósának vagy anyósának tulajdonítja a házasságában előforduló kudarcokat, őt okolja az életközösség esetleges felbomlásáért vagy életkörülményeinek konkrét alakulásáért. A bűncselekmény elkövetése során tulajdonképpen ezért áll bosszút. Így a 61 éves, közepes fokban korlátozottan beszámítható terhelt azért ölte meg anyósát, mert az, amikor külön élő feleségét ittasan kereste fel kibékülés céljából, megtiltotta, hogy a lakásába belépjen. A sértettnek tényleg volt szerepe abban, hogy a terheltet – aki egyébként idült alkoholista és aki garázdaság, magánlaksértés stb. miatt már 5 ízben büntetve volt – felesége végül is elhagyta.

Vizsgálati anyagunkban – ami egy teljes év bűnügyi forgalmát reprezentálja – a szülők, a házastársak felmenő ági rokonai, valamint a lemenők házastársai ellen elkövetett emberölések között előre kitervelt, kifejezetten vagyoni, illetve anyagi indítékokból megvalósult cselekmények nem szerepeltek. Ez a tény még akkor is figyelmet érdemel, ha csupán a véletlen okozta, és a vizsgált időszakot megelőző vagy az azt követő években – esetleg – ilyen jellegű bűnügyek is akadnak a szorosabb interakcionális kapcsolatban élők sérelmére elkövetett szándékos emberölések között. Alappal tételezhetjük fel ugyanis, hogy az anyagi, illetve a vagyoni haszonszerzés által motivált cselekmények – az említett körben – legfeljebb esetiek, szemben a polgári Magyarországon ismert jelenséggel, ahol a családtagok – a szülők, az após, az anyós – megölésének egyik tipikus indítéka volt a vagyon, az örökség idő előtti megszerzése.

A rokonság távolabbi fokán állók sérelmére elkövetett emberölések indítékai között már inkább előfordul a nyereségvágy. Az egyik ügyben a 22 éves, feltehetően súlyosan terhelt családból származó (apja és fivére alkoholista, egyik testvére öngyilkos lett, a másik ideggyógyintézeti kezelés alatt áll, őt magát mint alkalmatlant szerelték le a katonaságtól), feltűnően primitív segédmunkás nagynénjét kereste fel és fojtotta meg ittasan, majd pénz után kutatott a lakásban. Másik esetben a 45 éves vidéki géplakatos azért ölte meg nagynénjét, mert évekkal ezelőtt tartási szerződést kötöttek, ami egyre nagyobb terhet jelentett családja számára. A sértett ezzel párhuzamosan sorozatosan kezdte ingóságait elidegeníteni, csökkentve a várható hagyaték értékét. A terhelt személyiségére egyébként jellemző a feltűnően alacsony értelmi képesség, és az a tény, hogy az előre megfontolt és kitervelt cselekmény végrehajtásához – „segítségül” – magával vitte 11 éves kisfiát, aki egyébként több ízben megkísérelte lebeszélni apját.

4. A rokoni kapcsolaton kívül állók sérelmére elkövetett emberölések

A jelen kategóriában a tettes és az áldozat közötti ismeretség minősége – ahol volt ilyen – nem játszott szerepet a büntettek elkövetésében, az indítékok szerveződésében. A tettesek úgyszólván mindig férfiak. Az idegenek, az ismerősök, a barátok stb. életét kioltó támadások háttere lényegében azonos. Kivételt képeznek ez alól a szexuális partnerek sérelmére történt ölések. Itt azonban többnyire a házastársak, illetve az élettársak elleni cselekményeknél említett motívumokkal találkozhatunk. A debilis terheltet például kigúnyolta partnere, mert nem állt be a hímtag merevedése. Emiatt dühével kevert szégyenében

megfojtotta, és elmenekült a helyszínről. Más esetben a terhelt azért ölte meg szeretőjét, mert különféle követelésekkel lépett fel vele szemben és el akarta őt szakítani családjától stb. A szexuális partnerek elleni bűncselekmények egyébként az összes befejezett emberölés 3%-át teszik ki. A továbbiakban ezekkel nem foglalkozom.

A kívülállók élete elleni cselekmények

- 51%-a a sértett és a tettes vagy ezek hozzátartozói között történt verekedés során,
- 18%-a anyagi, illetve vagyoni haszonszerzés céljából történt.

A bűnügyek 25%-ában kölcsönös verekedés nem előzte meg ugyan az emberölést, de a tettesek zöme itt is hirtelen felindulásban cselekedett, bár erre méltányolható oka nem volt. Az indulatokat olyan bagatell események váltották ki, mint pl. szeszes ital kiszolgálásának megtagadása, verbális sértés, figyelmeztetés vagy rendreutasítás valamilyen egyébként kifogásolható magatartás miatt. Néhány esetben az elkövetők régebbi sérelmeket toroltak meg, amire alkoholos állapotukban emlékeztek vissza. Az áldozat például néhány éve egy verekedés során oly módon bántalmazta a tettest, hogy annak karja eltört. A tettes kb. másfél liter bor elfogyasztása után úgy érezte, hogy most van itt az ideje elégtételt venni. Barátjával együtt felkereste a sértettet a lakásán és oda belépve késével azonnal a mellkasába szúrt. Más esetben a tettes azért provokálta és ölte meg az áldozatot, mert annak fia évekkal azelőtt elszerette a feleségét.

Az említett típuscselekmények kiváltó okai önmagukban is megvilágítják az elkövetők szellemi és kulturális színvonalát és egész személyiségét. Jellemző, hogy majd egyötödük analfabéta vagy félanalfabéta, és több mint egynegyedük csupán az általános iskola 3–4 osztályát végezte el. Mindez azért figyelemre méltó, mert az elkövetők 70%-a még nem töltötte be a 30. életévét. Jellemző továbbá, hogy míg a kívülállók sérelmére elkövetett valamennyi emberölés tetteseinek közel fele, addig a verekedésekből és a fent említett egyéb indulatokból eredő cselekmények tetteseinek majdnem kétharmada *ittas volt* az elkövetés idején. A bűncselekmények kétötödében a helyszín az italbolt vagy annak környéke. A sértetteknek ugyancsak jelentős hányada volt alkoholtól befolyásolt állapotban és az esetek majd 40%-ában ők kezdeményezték a verekedést.

A tettesek kb. 40%-a *cigány*. A cigány elkövetők cselekményeinek nem egész kétharmada egymás közötti – gyakran tömeges jellegű – verekedés során támadt indulatból, 20%-a pedig vagyoni indítékból, lopásból vagy rablásból eredt. Az utóbbiakat általában előre kitervelt módon, direkt, az előbbieket pedig eventuais szándékkal, többször a gondatlanság határán valósították meg. A nem vagyoni okokból eredő ölések áldozatainak jelentősebb része ugyancsak cigány származású.

A nem cigány elkövetőknél a vagyoni jellegű indítékok aránya 16%.

A kívülállók sérelmére történt bűncselekmények elkövetőire fokozottabban vonatkoznak mindazok a negatív jegyek, amelyeket a korábbiak során más kategóriákba tartozóknál már említettem.

A bűnügyekben elfekvő orvos szakértői vélemények alapján megállapítható, hogy a *tettesek majdnem 60%-a alkoholistá, értelmi fogyatékos vagy szellemileg retardálódott személyiség.*

A felsorolt diagnózisok nem egyformán jellemzőek a szóban forgó populációra. A cigány elkövetőknél – bár az ittas elkövetés gyakori – ritkán állapítanak meg a szakvélemények idült alkoholizmust. Úgyszintén alacsony az értelmileg fogyatékosnak minősített egyedek aránya is (5%). Ezzel szemben a nem cigány elkövetőknél már meghökkentő – 82% – az értelmi fogyatékos, a leépült személyiségek és az alkoholisták aránya. (A terhelteknek 27%-a debil vagy más okból fogyatékos értelmű, 42%-a alkoholista, további 6%-a alkoholista és egyben gyengeelmű, 7%-a pedig elmebeteg volt.)

A cigány, valamint a nem cigány elkövetők személyiségvonásai között tapasztalható eltérések ellenére az állapítható meg, hogy a jelen tettesi kör intelligenciáját, jellemét és temperamentumát, ezekből eredően pedig egész reakciómódját tekintve homogén.

Közismert, hogy a hazánkban élő cigány lakosság kb. 30%-a integrálódott teljesen és nagyobb részük meg ha letelepedett is – a helyi lakosságtól elkülönülten –, a községek szélén vagy az ún. „cigánysoron” él. Jelentősebb részük, ha dolgozik, alkalmi munkából tartja fenn magát, egymás között házasodnak és mindez lassítja fejlődésüket, konzerválja szokásaikat, gátolja kulturális fejlődésüket.⁴

A cigány lakosság primitívebb rétegéből kikerülő bűnözői réteg szellemi képességeit, képzetkészletét, értékorientációját és ebből eredően pszichés adottságait tekintve lényegében egy sorban áll a *nem cigány bűnelkövetőknek* azzal a csoportjával, amelyiket a pszichiátriai vagy pszichológiai vizsgálatok alapján sérült személyiségnek tekintünk. Mindezeket elsősorban az alkoholista életmódra, a retardációra vagy az oligofréniára vezetjük vissza, mert a szubkulturális elemeket tartalmazó mikro környezeti ártalmaknak vagy a megfelelő szociális hatások hiányának mértékét és a személyiségfejlődésre gyakorolt hatását nem tudjuk nyomon követni, szemben a cigány bűnelkövetőkkel, ahol az utóbbi feltételezés rendszerint adott.

A cigány és nem cigány bűnelkövetők minősítését meghatározó okok azonban csak látszólag különbözőek, illetve inkább az eltérő mérce alkalmazásának következményeit és nem pedig a valóságos helyzetet tükrözik. Az elmeszakértő ugyanis nem vonatkoztathatja el az általa vizsgált személyt attól a kultúrkörnyezettől, amelyben él, mint ahogyan nem teheti ezt meg az igazságszolgáltatás bármely más képviselője sem. Emiatt azután – annak ellenére, hogy az elkövetők értékelésére külön standardok nem alakultak ki – olyan személyiségjegyek, amelyek a cigány bűnözőknél „normális” vagy „átlagos” – legfeljebb „primitív” – minősítés alapjául szolgálnak, a nem cigány bűnözőnél már gyakran pszichiátriai szindrómákban fogalmazódnak meg. Az eltérő viszonyítási alap okozza tehát elsősorban, hogy a cigány elkövetők jelentősebb része ún. normális, a nem cigány bűnelkövetőknek pedig az elsöprő többsége a diszharmonikusan fejlődött személyiségek kategóriájába kerül, holott lényeges különbség nincsen a két csoport között.

A családi kapcsolatokon kívül történt összetűzésekből és ittas verekedésekből eredő emberölések előfordulása egyébként szintén a kulturális szempontból elmaradottabb, valamint az olyan területeken gyakoribb, ahol intenzívebb a társadalmi mozgás, ahol viszonylag magasabb a cigányság vagy a nemzetiségek számaránya. A bűncselekményeknek majdnem kétszerese jut pl. 10 000 lakosra a községekben, mint a városokban.

⁴ Tájékoztató a cigánybűnözés egyes kérdéseiről. Legfőbb Ügyészség Titkársága, Budapest, 1976, 4–5. o.

Az elmúlt évben pl. Baranya, Borsod és Szabolcs-Szatmár megye területén követték el az ilyen cselekmények egynegyedét, holott ezeken a területeken a lakosság az ország népességének 17%-át reprezentálja. (Itt él viszont a cigány lakosság 35%-a.)⁵

Közismert, hogy Baranya településhálózatában a kis létszámú községek, az ún. „aprófalvak” vannak túlsúlyban. Szabolcs-Szatmárban mindemellett az alacsony városiasodottság és a külterületek viszonylag nagy túlsúlya jellemző. Borsod megyében ezzel szemben az iparosodás erős népességfelszívó hatása, a mobilizáció magasabb foka, és ebből eredően az integrációs nehézségek – súrlódások – éreztették hatásukat a bűnözés eme területén. Feltehetően ez a magyarázata annak is, hogy Borsodban az ún. erőszakos bűncselekmények aránya meghaladja az országos átlagot. 1975-ben a megye lakossága az ország népességének 7,5%-át tette ki. Ezzel szemben amíg valamennyi bűnelkövető 9%-a, addig a súlyos testi sértés elkövetőinek 9,3%-a, a hivatalos személy elleni erőszak tettesének 11,3%-a, az emberölések tettesének több mint 13%-a, a garázdaság elkövetőinek pedig 17,6%-a a megye területén valósította meg a szóban forgó bűncselekményt.

II. A szándékos emberölés alakulása Magyarországon

Az elmúlt 12 év során a befejezett szándékos emberölést elkövető és az ilyen bűncselekmény miatt elítélt személyek száma az alábbiak szerint alakult:

Az elítéltek számának alakulása 1965–1976

Év	Bűnelkövetők	Elítéltek
1965	225	122
1966	182	144
1967	186	152
1968	169	144
1969	231	158
1970	178	154
1971	199	113
1972	217	142
1973	196	138
1974 ⁶	198	142
1975	199	100
1976	227	112

Az elítéltek számának eltérését az előző kategóriában szereplők számától részben az elkövetés és az elbírálás között eltelt idő okozza, de főleg az a körülmény, hogy a megszüntetéssel és a felmentéssel befejeződött büntetőeljárások elkövetőit az elítéltek statisztikai adatai már nem tartalmazzák.

⁵ Uo. 14–17. o.

⁶ Az 1974. évtől kezdődően a hivatalos statisztikai adatok nem bontják külön a befejezett és a kísérleti cselekmények elkövetőit. Ezért az 1974–1976. években a bűnelkövetők száma becslés alapja az a tény, hogy sokévi átlagban egy-egy bűnelkövetőre 1,04 bűncselekmény jut. A fentiek, illetve az átlagokból képzett számok miatt a közölt adatok ± 4 –5 fős eltéréseket tartalmazhatnak.

Az elmúlt 12 év során évi átlagban a büntetőeljárások közel 19%-át büntethetőséget kizáró, megszüntető stb. okok miatt már a nyomozási szakban megszüntették és így vádemelésre sem került sor. Majdnem ilyen arányban születik azonban felmentő ítélet vagy megszüntető határozat a megvádolt személyekkel szemben is – ezek számához viszonyítva – a bírósági tárgyalásokon (pl. jogos védelem, elmebetegség, bizonyítottág vagy esetleg bűncselekmény hiánya miatt). Ezért az elítéltek száma mindig kevesebb, mint a bűnelkövetőké.

A táblázatból látható, hogy a befejezett – tehát a halálos eredménnyel járó – szándékos emberölés miatt felelősségre vont személyek száma nem sokat változott. Hozzávetőlegesen hasonló dinamizmus jellemzi a szándékos emberölés kísérlete miatt felelősségre vont bűnelkövetők számának alakulását is.

Mindezekből könnyen vonható le az a következtetés, hogy azok a gazdasági és társadalmi változások, amelyek hazánk életében lezajlottak, az élet elleni bűnözés terén nem érzetik hatásukat. Sőt, alátámasztani látszik ezt még az a tény is, hogy napjaink és a második világháborút megelőző időszak élet elleni bűnözésének globális statisztikai adatai között sincs lényeges különbség. Így pl. szándékos emberölés miatt – beleértve az erős felindulásban elkövetett és a kísérleti stádiumban maradt, valamint az újszülöttek élete ellen elkövetett bűncselekményeket is – a magyar bíróságok 1938-ban 413, 1976-ban 371 személyt ítélték el. Ezek a számok önmagukban megévesztők, mert az emberölésre vonatkozó adatok alakulását sokkal jobban befolyásolják az életet és a testi épséget veszélyeztető materiális cselekmények jogi minősítésével kapcsolatos jogszabályok és bírósági állásfoglalások – amelyek a gazdasági és társadalmi változások helyes vagy helytelen tükröződésének következményei –, mint amennyire ezt a jogi közfelfogás feltételezi.

A bűncselekmények többségénél rendszerint nem merül fel a tekintetben aggály, hogy a cselekmény *szándékosan* vagy *gondatlanul* történt-e. Az emberölésnél ez a kérdés azonban szinte mindennapos, ha a cselekmény eredményeként nem halál, hanem csak súlyos vagy életveszélyes sérülés következett be. Ilyenkor azt kell megállapítani, hogy a tettes szándéka valójában az élet kioltására vagy csupán a konkrét sérülés okozására irányult-e.

Abból a tételből, hogy nálunk „legfőbb érték az ember”, szükségszerűen következik többek között az emberi élet fokozott védelemben részesítésének eszméje, ez az eszme azonban könnyen csábít arra a gondolatra, hogy amennyiben az elkövetőben felmerült a halálos eredmény bekövetkezésének eshetőleges képzelete, úgy – függetlenül az eredménytől és az eset egyéb körülményeitől – ne a testi sértést, hanem a szándékos emberölést róják fel az elkövetőnek. Erre konkrét bírói döntések is utalnak. Így például a Legfelsőbb Bíróság 1954-ben kimondta, hogy „Nem súlyos testi sértést, hanem szándékos emberölés kísérletét kell megállapítani, ha a körülményekből arra kell következtetni, hogy a terhelt a halálos eredmény lehetőségének tudatában volt” (187. sz. döntés).

A fenti iránymutatás egy konkrét tényállásból nyert általánosítás következménye, ami azonban túlságosan absztrakt jellege miatt félreérthető. A bíróságokat ugyanis – amikor az előtt az alternatíva előtt állnak, hogy szándékosságot vagy gondatlanságot állapítsanak-e meg – arra készteti, hogy inkább a szándék mellett törjenek láncsát valamennyi olyan esetben, amikor a tettes tudatában volt annak, hogy cselekményének emberhalál is lehet a következménye.

Az eredmény előrelátása azonban korántsem elég a szándékos bűncselekmény megállapításához. Így mindenki szándékos emberölésben lenne bűnös, ha gondolatában felmerült a halálos következmény képzelete. Ez egyszer és mindenkorra kizárná a tudatos culpa, a luxuria eseteit, ahol az elkövető szintén látja az eredményt, de mint tudjuk: könnyelműen bízik ennek elmaradásában. A szándék megállapításához tehát a következmények előrelátásán kívül még az is szükséges, hogy a cselekvő kívánja, vagy tudomásul vegye ezeket. A tudatos culpa és a dolus között (akár direkt, akár eventuális a belső egyetértés a cselekmény eredményével) az a különbség, hogy míg az előző elkövetője – ha bizonyosan tudná, hogy az eredmény bekövetkezik – tartózkodna a cselekvéstől, míg az utóbbi változatlanul cselekednék. A kétféle alakzat közötti különbség tehát nyilvánvaló, de mert az alanyi (szubjektív) mozzanatok megállapítása és bizonyítása nehéz, a jogalkalmazásban gyakran fordulnak elő utólag is vitatható döntések. Ez is az oka annak, hogy a Legfelsőbb Bíróság időnként újabb és újabb állásfoglalásokban szögezi le véleményét. A döntések a legutóbbi években – csakúgy, mint a második világháborút megelőző időszakban – főként az ún. eventuális szándék ismételt körülírásában kristályosodtak ki. Azért ebben, mert az eventuális szándék pontos megfogalmazása segíti leginkább a jogalkalmazót, hogy elkülönítse egymástól a szándékos és a gondatlan cselekményeket.

A dolus eventuális hangsúlyozása fontos, mert nyilvánvalóvá teszi a szándékot akkor is, amikor a tettes elsődleges kívánsága vagy célja nem a szóban forgó eredmény létrehozására irányult, hanem ahogyan a jogszabály is kifejezi: a „következményekbe belenyugodva” hajtotta végre cselekményét.

Amilyen világosan megkülönböztethető azonban egymástól elvileg a fenti két kategória – ezt a Btk.-hoz fűzött miniszteri indoklás is kiemeli –, olyan nehéz a konkrét esetben megtalálni a helyes elhatárolást.⁷

A második világháborút megelőző időszakban az ún. határesetek jelentősebb részét – hacsak az eredmény nem volt halálos, de sokszor még ilyenkor is – többnyire súlyos testi sértésnek és nem emberölés kísérletének minősítették. Bár a felszabadulás előtti joganyag tanulmányozása arra mutat, hogy emberölés kísérletét ún. eventuális szándékkal ritkán állapították meg. Ennek feltehetően az volt a logikai alapja, hogy az eshetőleges szándékkal cselekvőnek általában nem róható fel olyan eredmény előrelátása, amely végül is nem következett be.

A szándék és a gondatlanság elhatárolásával kapcsolatban már a századforduló előtt voltak olyan iránymutatások, amelyek fedik a mai állásfoglalások lényegét. Így a Kúria többször felhívta a figyelmet az elkövetés eszközére és ennek használati módjára. Ha az elkövető „képes a használt eszköz hatását előre látni és képes azt használata szerint irányozni, úgy szándékos” bűncselekmény állapítható meg, mondja az 1275. sz. döntés. Ugyanakkor azonban felhívta a figyelmet arra is, hogy az élet kioltására alkalmas eszköz használata és az ezzel okozott súlyos eredmény egymagában nem elég a szándék megállapítására (1276.). Konkrét döntésekben ilyen indokok találhatóak: „sem az eszköz veszélyessége, sem a sértett testrészek fontossága egymagában nem bizonyítja az ölési szándékot”; „...sötétben szúrta meg az elhaltat”; „...véletlenül került a kezébe a kés dulakodás

⁷ A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1962, 69. o.

közben”; „...a vádlott fejszével kétszer a sértett fejére csapott, de részeg volt, s így nem nyert igazolást, hogy a csapásokat az elhalt fejére irányozta” stb. (7925/1898. sz. ügy. Grill, 454. o.).

Az említett döntésekkel ellentétesek is akadtak, de mindenesetre a bírói joggyakorlat nagy szerepet játszott abban, hogy végül is az élet és testi épség elleni támadások milyen aránya minősül emberölésnek, illetve szándékos emberölés kísérletének vagy maradt csupán súlyos testi sértés.

A fentiek miatt a felszabadulás előtt és után kialakult jogi minősítési gyakorlat különbözőségét és következményeit azok a számok mutatják legplasztikusabban, amelyek a befejezett és a kísérleti stádiumban maradt cselekményekre vonatkoznak.

Az 1973–1975. évek során a szándékos emberölés címén (a kísérletekkel együtt) évente átlag 380 személyt ítélték el a bíróságok. Ez a szám az 1936–1938. évek átlagában 385 volt.

Az adatok tehát látszólag változatlanok. Ha azonban külön választjuk a befejezett és a kísérleti szakaszban maradt bűncselekményeket, a következő képet láthatjuk:

Emberölés kísérlete miatt a polgári Magyarországon – a fenti időszakban – évente 133 személyt ítélték el, az 1970-es években pedig már évente átlag 245 személyt mondtak ki bűnösnek ilyen cselekményben. Ez a szám 1965-ben volt a legmagasabb: 363.

A fentiek alapján könnyen arra a gondolatra lehetne jutni, hogy napjainkban majd kétszer annyian tesznek kísérletet emberélet kioltására, mint 40 évvel ezelőtt. Ha azonban ez igaz, feltehetően növekedniük kellett volna a befejezett, a halálos eredménnyel járó emberölések számainak is. A valóság azonban fordított, és ebből a szemlélet – a jogi minősítési gyakorlat – változására kell következtetnünk.

Befejezett emberölés büntetében az 1936–1938. években átlag 255 személyt mondtak ki bűnösnek, az 1974–1976. évek átlagában pedig csak 118 főt.

A halálos kimenetelű támadások aránya tehát jelentős mértékben csökkent, és ez mint tendencia is megállapítható. Utóbbit nemcsak a két látszólag önkényesen kiragadott 3 éves átlagok összehasonlítása, hanem hosszabb idősorok párhuzamba állítása is bizonyítja.

Az 1928–1938 közötti 10 év átlagában 198 főt ítélték el befejezett gyilkosság és szándékos emberölés, illetve hirtelen felindulásban elkövetett emberölés, és 56 főt pedig gyermekölés miatt. Az évi átlag tehát 254 fő volt, szemben az 1977. évet megelőző 10 év átlagával, ahol ez a szám mindössze 135 fő.

A fentiekből nyilvánvaló, hogy a halálos eredménnyel járó cselekmények számában a háború előtti évekhez képest kedvező változás történt, még akkor is, ha e változások bizonyos hányadát a fejlődő orvostudománynak és – a fejlettebb technika következményeként – a gyorsabb orvosi beavatkozásnak tudhatjuk be. Ezzel kapcsolatban azonban meg kell jegyezni azt is, hogy az orvostudomány tagadhatatlanul nagyobb szerepe semmi esetre sem eredményezhette – önmagában – a befejezett és kísérleti stádiumban maradt cselekmények arányainak ellentétbe fordulását. Ez utóbbi nemcsak a bűncselekmények elkövetésének módjaiból következik, hanem abból is, hogy más jogterületeken – ahol az orvostudomány fejlődésében ugyancsak nincs okunk kételkedni – az említett változások nem következtek be. Sőt szinte mindenütt az tapasztalható, hogy ahol az elmúlt évtizedekben nőtt vagy csökkent a befejezett emberölések száma, ugyanúgy növekedett vagy csökkent a kísérletek, sőt velük párhuzamosan a rokoncselekmények (pl. a testi sértés) száma is.

Ezzel szemben Magyarországon a bíróságok 1938-ban 4934 főt, az 1970-es években pedig 3550 főt ítéltek el súlyos testi sértés miatt.

Az élet elleni bűncselekmények kedvező alakulása statisztikai adatainkból – ha globálisan nézzük – tehát azért nem derül ki, mert a polgári Magyarországon a súlyos testi sértésnek tekintett, illetve így minősített cselekmények jelentős hányadát bíróságaink ma élet elleni támadásnak fogják fel, illetve szándékos emberölés kísérletének minősítik. A kép teljességéhez tartozik itt még az is, hogy az ilyen címen kiszabott büntetések jelentős része nem éri el a súlyos testi sértésre megállapított büntetési tétel felső határát.

1976-ban pl. az összes szándékos emberölés miatt elítélt több mint kétharmada (69%-a) 5 évet, 46%-a 3 évet vagy ennél kisebb tartamú szabadságvesztés-büntetést kapott. (A súlyos testi sértés maximuma 3 év.) A büntetés végrehajtását az elítéltek 11%-ánál próbaidőre felfüggesztették. 12 évre vagy ennél magasabb tartamú szabadságvesztésre a bűnelkövetők 15,6%-át ítéltek.

Természetesen más arányokat kapunk, ha a befejezett és a kísérleti cselekmények miatt kiszabott büntetéseket külön vizsgáljuk. Eszerint a befejezett emberölések tettesei- nek már csak 45%-át, a kísérletek elkövetőinek pedig 69%-át ítéltek 5 évnél alacsonyabb tartamú szabadságvesztésre. A háromévi vagy az ez alatti szabadságvesztések aránya a befejezett cselekményeknél 31%, a kísérletnél pedig több mint 52%. A büntetés végrehajtásának felfüggesztésére a befejezett cselekmények 7%-ában, a kísérleteknek 12,7%-ában került sor.

A befejezett – tehát a halálos eredménnyel járó – bűncselekményeknél az alacsonyabb tartamú szabadságvesztéseket elsősorban az újszülöttek megölése, a jogos védelem ijedtségéből vagy felindultságból történő túllépése, illetve a jogos védelem határán mozgó helyzetek miatt, illetve a korlátozottabb mértékben beszámítható személyekkel szemben szabták ki. Lényegében tehát az egyéniesítés az oka annak, hogy az elítéltek majd egyharmadát három évnél kevesebb, közel felét pedig 3–5 év között terjedő szabadságvesztésre ítéltek. Ezzel kapcsolatban csupán emlékeztetek azokra a már korábban is említett adatokra, amelyek szerint a reprezentációban szereplő és az újszülöttek megölésével vádolt nők mindössze 20%-át tételezték a bíróságok teljes mértékben beszámíthatónak, és hogy valamennyi elítélt 37%-át oligofrénnak vagy a fogyatékos értelművel lényegében egy szinten álló primitívnek diagnosztizálták az orvos szakértők. Nem beszélve az egyéb személyiségzavarokról, a beszámítást csak korlátozó elmebetegségekről stb.

A fentiekkel szemben az emberölés kísérlete miatt kiszabott büntetésekből – bár ezek elkövetői között szintén jelentős számban szerepelhetnek hasonló személyiségek, sőt a tárgyi körülmények vonatkozásában is sok rokon vonás lehet – már egyéb következtetések is adódnak. A korábban említettek és az a tény, hogy az ilyen cselekmények miatt elítéltek mindössze 31%-ával szemben szabtak ki csak 5 évnél súlyosabb szabadságvesztés-büntetést, arra mutat, hogy a szándékos emberölés kísérletének minősített bűncselekmények jelentős részének a tárgyi súlya nem haladja meg lényegesen a testi sértésüket.

Részben az ismertetett körülmények miatt a súlyos testi sértések és a szándékos emberölések statisztikai adatai között – figyelemmel az elhatárolásnál említett nehézségekre is – összefüggések tapasztalhatók. Az összefüggés nemcsak a súlyos testi sértés és az emberölés kísérlete, hanem a halált okozó testi sértés és a befejezett emberölési cselekmények között is megfigyelhető.

Amikor a halált okozó súlyos testi sértések száma magasabb, általában kisebb a szándékos emberölésként minősülő cselekmények száma, és fordítva. Mindezt az élet elleni cselekmények területén történt jogszabályi változások is befolyásolták.

A régi Btk. XX. fejezete tárgyalta a súlyos testi sértés büntetési és vétségi alakzatait. A 308. § a többek bántalmazásából származó súlyos testi sértés egyik tipikus elkövetési módjával kapcsolatban tartalmazott rendelkezéseket. Eszerint „ha a súlyos testi sértés többek bántalmazásából származott és nem tudható, hogy ki vagy kik okozták azt; mindazok, akik a bántalmazásban részt vettek...” büntetendőek voltak.

Az élet elleni cselekmények alakulása szempontjából a fenti törvényi rendelkezés második bekezdésének volt alapvető jelentősége. Az idézett jogszabály második bekezdése a következőket mondta ki: „ha pedig bántalmazásokból halál származott...”, a büntetés súlyosabb.⁸

A fent említett szabály a gyakorlatból eléggé jól ismert jelenséget kodifikált. Emögött zömmel azok a tipikus garázda kocsmai verekedések húzódtak, amelyekben, mert többen vettek részt, sokszor nem lehetett megállapítani – ha sérülés vagy haláleset történt –, hogy ki vagy kik a tulajdonképpeni felelősök.

Ilyen rendelkezést a jelenleg hatályos büntetőjogunk nem ismer. A Btk.-hoz fűzött hivatalos indoklás szerint a szabály mellőzése elvi okokból volt szükséges, ugyanis a bántalmazásban részt vevő személyek egy részét – akik nem akartak sérülést vagy halálos eredményt előidézni – praeterintencionális eredményért rendelte büntetni. A hivatkozott jogszabály mellőzhetőnek látszott továbbá azért is, mert időközben hatályba lépett a Büntető Törvénykönyv általános része. A törvény 28. §-a szerint több elkövető esetén az a körülmény, amely valamelyik elkövetőre nézve súlyosabb büntetési tétel alkalmazásához vezet, más elkövetőre is kihat abban az esetben, ha erről a körülményről az elkövetéskor tudott. A hivatalos indoklás ezzel kapcsolatban utal a Legfelsőbb Bíróság állásfoglalására és a bírói gyakorlatra.⁹ A Legfelsőbb Bíróság ugyanis kihangsúlyozta, hogy a Btk. 28. §-át és a többek bántalmazásából származó súlyos testi sértésről szóló rendelkezést összhangban kell értelmezni (BH 661.).

A gyakorlatban azonban – ahogyan a hatályon kívül helyezett jogszabályban is – éppen arról van szó, hogy nem deríthető mindig fel azoknak a kiléte, akik a súlyos vagy a halálos sérülést okozták. Ha pedig ez a személy ismeretlen, úgy nehéz megállapítani a többi résztvevő bármelyikéről, hogy tudott volna annak a személynek a szándékáról, akit az elkövetők esetleg önmaguk közül sem tudnak kiválasztani.

Mindezek ellenére a többek bántalmazásából származó (halált okozó) súlyos testi sértés jogi konstrukciója nem volt szerencsés, mert nemcsak a szándékon túli cselekvőséget büntette, hanem enyhébb elbírálást biztosított a csoportból azok számára, akik ténylegesen okozták az eredményt. Továbbá ez a jogszabály a bűnüldöző szerveket is a könnyebb ellenállásra ösztönözte, emiatt kevésbé törekedtek a részletek, az igazi felelősök megállapítására. Az említett rendelkezés hatályon kívül helyezése folytán a gyakorlatnak tehát változnia kellett, ami szükségszerűen eredményezte, hogy az ilyen jellegű cselekmény elkövetőinek egy részét ma szintén szándékos emberölésben mondják ki bűnösnek,

⁸ Auer Gy. (szerk.): A hatályos büntetőjog szabályai. Forrás Könyvkiadó, Budapest, 1947, 144. o.

⁹ A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve... i. m. 432. o.

illetve a társak is részesként szerepelnek. A fentieknek szerepük volt abban, hogy a polgári Magyarországon működő bíróságok évente átlag négyszer annyi személyt ítélték el halált okozó súlyos testi sértés miatt, mint napjainkban. Így a halált okozó súlyos testi sértés miatt jogerősen elítéltek száma 1934–1938 között évente 123, 1970–1974 között pedig átlag 31 fő volt. Amennyiben tehát a materiális jellegű halálos kimenetelű támadások száma a felszabadulás előtti időszakhoz viszonyítva napjainkra nem vagy keveset változott, úgy ez azt jelenti, hogy minden évben 80-90 főt – halált okozó súlyos testi sértés helyett – szándékos emberölés miatt vonnak felelősségre. Ez azonban csak részben igaz. A halálos eredménnyel járó támadások ugyanis a jelen típusú cselekmények körében is csökkentek, feltételezhetően hasonló arányban, mint a befejezett szándékos emberöléseknél.

A jogi értékeléstől (minősítésetől) függetlenül az elítélt személyek száma – akik szándékosan ölték, vagy más céllal, de szándékosan bántalmaztak másokat úgy hogy azok emiatt életüket veszítették – a következő eltéréseket mutatja a 40 évvel ezelőtti állapotokhoz képest: az 1936–1937–1938. évek átlagában 369 főt, az 1972–1973–1974. évek átlagában 171 főt ítélték el különféle címenek élet vagy testi épség elleni halálos eredménnyel járó támadás miatt. A polgári Magyarországon tehát – a második világháborút megelőző években – több mint kétszer annyi volt az ilyen cselekmény, mint napjainkban.

A fenti kategória – amit csupán az tesz homogénné, hogy kifejezetten támadó jellegű, szándékos és halált okozó cselekményeket tartalmaz – természetesen magában foglalja a halált okozó súlyos testi sértés büntetén kívül az emberölés különféle változatait. Így pl. az előre kitervelten, a nyereségvágyból, az aljas indokból, az erős felindulásból elkövetett cselekményeket, az újszülött sérelmére megvalósított ölést stb. Nyilvánvaló tehát, hogy a felsorolt bűncselekményeknek is csökkenniük kellett az egészen belül, bár arányaik – jogszabályszerkesztés-technikai okok és ebből következően a statisztikai nomenklatúrák módosítása stb. miatt – nehezen követhetők. Annyi azonban megállapítható, hogy az 1929–1938. évek átlagához képest az előre kitervelten és a nyereségvágyból elkövetett bűncselekmények száma több mint 40%-kal, az újszülöttek élete elleni bűncselekmények száma pedig majdnem 60%-kal csökkent. A felszabadulás előtti évek átlagában évente 56, az utóbbi 10 év átlagában pedig 29 főt ítélték el újszülött megölése miatt. A háború előtti években az újszülöttek élete elleni cselekményekért felelősségre voltak a valamennyi emberölés miatt elítéltek 22%-át teszik ki. Nem szabad itt elfeledni még azt sem, hogy napjaink statisztikai adatai már nemcsak a házasságon kívül, de a házasságon belül teherbe esett bűnelkövetőket is tartalmazzák – szemben az 1938 előtti adatokkal –, ami több mint egyharmaddal növeli meg a számokat.

Felvetődhet az a gondolat is, hogy az említett különbségek okai – különösen a támadó jellegű vagy a nyereségvágyból elkövetett bűncselekmények terén – elsősorban a világháborút megelőző évek demoralizáló hatására vezethetők vissza, illetve arra, hogy az élet elleni bűnözési hullám éppen ebben az időszakban érte el a csúcspontját. Az 1936–1938. évek és az ezeket 10 évvel megelőző időszak között azonban még 15%-os különbség sincs. Így az 1928–1929–1930-as, tehát az ún. békeévekben, amikor a Horthy-korszak konszolidációja már régen befejeződött, halálos kimenetelű élet és testi épség elleni támadás miatt évente átlag 320 főt ítélték el, ami kb. 45%-kal jelent nagyobb átlagot a mainál, és jóval meghaladja a legutóbbi 15 év bármelyik évében az ilyen címen jogerősen elítélt személyek számát. Figyelembe kell vennünk azt is, hogy az elmúlt 50 év

során 1930. és 1975. évek között az ország lakosságának száma több mint 17%-kal megnőtt. Ez a tény – az abszolút csökkenésen kívül – további relatív csökkenés bizonyítéka.

Az emberölési cselekmények struktúrájával kapcsolatosan befejezésül megemlítem, hogy a szándékos emberölés indítékai és elkövetési módozatai alapján létrehozott jogi változatok jelentőségét nemcsak a hozzájuk fűzött büntetési tételek, hanem a kriminológia és a kriminalisztika szempontjai is aláhúzzák. A minősített eseteket kétségtelenül az alanyi oldalon jelentkező többletkörülményekből (pl. az előre kiterveltség, a nyereségvágy stb.), másfelől pedig a tárgyi oldal speciális mozzanataiból (a kegyetlen vagy sok ember életét veszélyeztető módon történt elkövetés stb.) helyes létrehozni. Amilyen mértékben szükségszerű azonban az emberölés társadalomra veszélyességét fokozó körülmények objektív és szubjektív csoportosítása, annyira nem szerencsés az a jelenlegi technikai megoldás, amely végül is összevonta ezeket.

Elmosódott a különbség a bűnelkövető személyisége és a konkrét cselekmények megnyilvánulási formái között, és a bűnügyi statisztika sem tud választ adni olyan kérdésekre, amelyek kriminológiai és kriminalisztikai szempontból jelentősek. Ezért nem állapítható meg hivatalosan – a minősített esetek külön gyűjtése ellenére –, hogy milyen arányban követnek el bűncselekményeket különösen kegyetlen és előre kitervelt, vagy sok ember életét veszélyeztető módon, bár mindhárom változat más és más jellegű materiális cselekményeket takar. Ugyanígy nem derül ki az sem, hogy miként viszonyulnak egymáshoz a nyereségvágyból és egyéb aljas indokból vagy célból elkövetett ölési cselekmények, holott mindkettő mögött olyan eltérő motívumrendszerek húzódnak meg, amelyek ismerete jogpolitikai szempontból sem közömbös. Összevont minősítő körülményként kezeli pl. a jogszabály a visszaeső által végrehajtott cselekményt és a több emberen elkövetett emberölést is, annak ellenére, hogy az egyik az alanyi, a másik pedig a tárgyi oldalon jelentkező körülményeket rögzíti.

Az emberölési cselekmények egyes változatainak megoszlásáról és dinamikájáról – 10 éves átlagban – mindössze az alábbiak állapíthatók meg:

- 61%-a a bűnügyeknek ún. alapeset, azaz a Btk. 253. § (1) bekezdése szerint minősülő szándékos emberölés, ahol sem az alanyi, sem pedig a tárgyi oldalon nem merült fel egyéb társadalomra veszélyességet fokozó körülmény;
- 19,5%-át az emberöléseknek különösen kegyetlen módon vagy előre kiterelve, illetve sok ember életét veszélyeztetve követték el. (Beclésem szerint, ami elsősorban a korábban említett reprezentatív vizsgálat adataira támaszkodik, az előre kiterveltség a fenti kategóriának még a felét sem teszi ki.)
- 7,5%-át az emberölési cselekményeknek nyereségvágy vagy más aljas indok, illetve cél motiválta;
- 1,5%-át a bűncselekményeknek hivatalos személy ellen követték el a hivatalos eljárás alatt, illetőleg amiatt;
- 10%-a a bűncselekményeknek több emberen lett végrehajtva, vagy pedig visszaesőként követték el.

A minősített – tehát a súlyosabb büntetéssel fenyegetett – emberölések száma az 1965–1974. években is globálisan enyhén csökkenő tendenciát mutatott. Főként a kegyetlen módon, illetve az előre megfontolt (eltervezett) és a nyereségvágyból elkövetett

bűncselekmények számában tapasztalható kedvező változás. (A nyereségvágyból elkövetett emberölések aránya a háború előtt 18% körül ingadozott.) Mindez az eddig elmondottakat és az elmúlt 30 évben lezajlott folyamatokat is figyelembe véve azt mutatja, hogy hazánk viszonylagos „előkelő” 5–6. helyezése a világstatisztikában – az emberölések terén – nem elsősorban a materiális cselekmények számának növekedésére vagy magas számára vezethető vissza, hanem arra a tényre, hogy a korábban súlyos testi sértésnek minősített bűncselekmények egy részét ma emberölés kísérletének fogják fel. Továbbá arra, hogy a korábban halált okozó súlyos testi sértésként elbírált cselekmények jelentős része ma szintén szándékos emberölésként minősül.

A háború előtti Magyarországon a befejezett és a kísérletek miatt hozott ítéletek aránya éppen a fordítottja volt a mainak. Napjainkban az emberölés miatt elítélt személyek átlag 65%-át kísérletben mondják ki bűnösnek, és ez az arány nemzetközi méretekben is kiemelkedő. A kísérletek aránya pl. Svájcban 42,3%, Olaszországban 38,2%, Finnországban 28,6%, Portugáliában 43,3% volt az elmúlt évek során.

Az emberölés kísérlete címén elmarasztalt személyek száma tehát mindenütt kisebb, mint a befejezett bűncselekmények miatt elítélteké. Angliában és Walesben pl. az elítéltek átlag egyötödét kísérletben, négyötödét pedig befejezett emberölésben mondják ki bűnösnek. Feltűnő az is, hogy a kétféle alakzat közötti különbség kisebb, ha nem az elítélt személyek, hanem a rendőri szervek által felderített valamennyi bűncselekményt hasonlítjuk össze. 1975-ben pl. hazánkban 206 befejezett és 306 kísérleti stádiumban maradt bűncselekményt tartottak nyilván, ami 40 : 2 : 59,8%-os arálynak felel meg. Ugyanebben az évben Angliában és Walesben 1014 emberölést derítettek fel, és ennek több mint 49%-a kísérlet volt.¹⁰ Ebből többek között az a következtetés is adódik, hogy Angliában a bűnelkövetők jelentősebb részénél a bíróságok – szemben a rendőri szervek állásfoglalásával – mellőzik az emberölés kísérletének megállapítását, és e cselekmények elkövetőit – feltételezhetően – más bűncselekményekben mondják ki bűnösnek. Nem mindegy tehát, hogy a jogalkotó mellett a jogalkalmazó a személy elleni támadások milyen formáit minősíti gyilkosságnak, emberölésnek, illetve ezek kísérleteinek, azaz kifejezetten élet ellen irányuló bűncselekménynek és milyen formáit hagyja meg a „csak” a testi épséget vagy az egészséget sértő, illetve veszélyeztető bűncselekmények körében. Hazánkban 1970-ben – ekkor volt a legtöbb ilyen cselekmény – több mint 4400 súlyos testi sértés szerepelt a bűnügyi statisztikákban. Ugyanebben az évben Angliában 2956 életveszélyes és több mint 30 000 súlyos testi sérülést okozó támadást tartottak nyilván.¹¹ Az élet elleni bűnügyek statisztikáját tehát nagymértékben befolyásolja, ha a jogalkotó és a jogalkalmazó a fenti magatartások közül kisebb arányban emeli ki azokat – mert az érzékenységi küszöb magasabb –, amelyeket már élet elleni támadásként értékel és emiatt súlyosabban büntet.

¹⁰ Angliában 100 000 főre 0,9, nálunk 1,9 befejezett cselekmény jut. A kísérletek gyakorisági mutatója hazánkban 2,8, Angliában pedig 0,9.

¹¹ A bűnözéssel kapcsolatban – a már korábban is említett – adatok forrásai: a Magyar Népköztársaság Legfőbb Ügyészsége és a Belügyminisztérium által kiadott évi tájékoztatók a bűnözés helyzetéről; a CIPC (Interpol) statisztikai kiadványai és a Criminal Statistics England and Wales (Her Majesty's Stationery Office) évi kötetei.

Az emberölést elkövetett személy lélektanáról

A) Az emberölés bűncselekményének problematikája

1. *A pszichológia helye a bűnözés okainak vizsgálatában.* Az erőszakos bűncselekmények mennyiségének alakulása az egész világon növekvő tendenciát mutat. A társadalmak számára égető problémává vált, hogy ezt a folyamatot megállítsák. A szakembereknek így az a feladat jutott, hogy tárják fel a jelenség lényegét, a társadalmi, pszichológiai, biológiai okokat és feltételeket, amelyek az erőszakos bűncselekmények létrejöttében szerepet játszanak, továbbá a felismerések alapján szervezzék meg a prevenció gyakorlati munkáját. Ebbe a kutatómunkába szervesen kapcsolódik be a pszichológus is, aki a személyiségpszichológiai és a kriminálpszichológiai módszereket alkalmazza.

A legsúlyosabb erőszakos bűncselekmény az emberölés, bár gyakorisága nem olyan nagymérvű, mint pl. a garázdaság, de hatása a közvélemény alakításában, pl. a személyi biztonságról alkotott véleményre igen jelentős. Az emberölés pszichológiai körülményeinek a vizsgálata indokolt, de a tudományos vizsgálat nem indulhat meg egy jól körülhatárolt bűnözésemélet nélkül. A kérdés még ma is sokszor úgy vetődik fel, hogy a büntetőjogász, a pszichológus, a pszichiáter, a szociológus, a genetikus stb. közül ki a legjogosultabb arra, hogy döntő értékű megállapításokat tegyen a bűnözés keletkezéseire, okaira vonatkozóan. A kérdésfeltevés ilyen formájú kiélezése a jelenlegi kutatások szerint nem időszerű, mert a bűnözés több faktor kölcsönhatásában manifesztálódik, és ezért megértéséhez összesíteni kell a különböző területeken nyert tapasztalatokat. A probléma magva a bűnözés okainak és feltételeinek komplexitásában, az emberi magatartás többszintű determinációjában, az említett tudományok sajátos céljaiban és módszerében található. A bűnözés társadalmi jelenség, megjelenési formája, minősége, mennyisége a társadalmi viszonyok, a társadalom belső mozgástörvényeinek függvényeként képzelhető el.

Marx és Engels¹ tárta fel a társadalmi viszonyok és az antagonisztikus osztályellentétek meghatározó szerepét. A kriminológiai kutatások ezen alaptényezőkön kívül a szociális mező és a bűnözés egyéb más összefüggéseire is felhívták a figyelmet. Tévedést esetleg ott követtek el, hogy felismeréseiket abszolutizálták, és egyedüli magyarázó elvként értelmezték. A következő elképzelések ismertek: pl. anómia, differenciális asszociáció, szubkultúra, ekológiai elméletek: a lakosság sűrűsége, mobilitása, vándorlása, falu és város ellentéte, urbanizáció, lakásviszonyok, kultúrkonfliktusok, a háborúk hatása, a tömegkommunikációs eszközök, a csoporthatások, család, a testvérek pozíciója, „egyke” problémája stb., szülői attitűd, szétört otthonok, válás hatása, iskola és a nevelés szerepe.

* Megjelent: Gödöny J. (szerk.): Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 10. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1973, 287–342. o.

¹ Marx–Engels: Válogatott művek. XIII. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1965

A szociális faktorok mellett a biológiai tényezők is szerephez jutnak, a bűnözésnek van egy fizikai-antropológiai-biológiai aspektusa is. Így beszélhetünk pl. a bűnözés geográfijáról, a fizikai egészség, a hormonok, a testalkat szerepéről, az antropológiai jellemzőkről, az átöröklés fontosságáról stb.

A kriminálpszichológus csak a bűncselekménnyel találkozik mint a bűnözés konkrét megjelenési formájával és a bűnözővel mint a jelenség „létrehozójával”. H. Mannheim² szerint a fizikai, antropológiai, biológiai és a szociális gazdasági faktorok operatívva csak egy pszichológiai „transzformátor” segítségével válnak. A pszichológus ezt a „transzformátort” vizsgálja, kutatja mindazokat a „lélektani sajátosságokat, specifikus motivációkat és pszichés mechanizmusokat, amelyek a kriminalitás pszichológiai determinánsait jelentik”.³

Így kerülnek figyelmé középpontjába a szociopata, neurotikus, pszichotikus, organikus sérült, mentálisan retardált és a normális bűnöző személyiség tulajdonságai.

2. *A bűncselekmény és a személyiség kapcsolata.* A tanulmány a bűnelkövetők személyiségvizsgálatával foglalkozik. A bűnözés problémájának ilyenfajta megközelítése feltételezi, hogy a személyiség egésze vagy egyes vonásai determinálják a társadalomellenes magatartást. Ezt az elképzelést jelenleg általánosan elfogadják, de régebben és most is hangzottak el ellenvélemények. K. Schuessler és D. Cressey⁴ az M. M. P. I.-teszt segítségével próbált 113 esetben összehasonlítást végezni bűnözők és nem bűnözők között. Az eseteknek csak 42%-ában talált differenciát, a további 58%-ban nem. Vizsgálatukat G. Waldo és S. Dinitz 1960–1965⁵ között megismételte, a következtetés hasonló volt: nincs jellegzetes összefüggés a kriminalitás és a személyiség között. Az ilyen típusú vizsgálatok ellen több kifogás merült fel. M. B. Clinard⁶ szerint az eredmények annak köszönhetőek, hogy: 1) a személyiséjegyek jobban jellemzők az egyes bűnöző csoportokra, mint az egészre általában; 2) az M. M. P. I.-teszt alkalmazása még akkor nem volt kidolgozva. A szerzők maguk is fenntartásokkal éltek saját vizsgálatukkal szemben, pl. nem próbáltak differenciálni, csak bebörtönzötteket vizsgáltak, és így nem lehet eldönteni, hogy jellemző tulajdonságaik a bűnöző életmódjuk előtt is fennálltak vagy csak később alakultak ki. Továbbá az is kérdés, hogy a büntett a személyiség eredménye-e, vagy maga a személyiség a bűnözési tapasztalatnak a produktuma. Ezen adatokkal szemben a személyiség és a bűnözés szoros összefüggését nagyarányú vizsgálatok bizonyítják.

Cyril Burt⁷ 1938-ban végzett vizsgálataiban a bűnözők emocionális problémájára hívta fel a figyelmet. W. Healy és A. Bronner⁸ 105 fiatal korú bűnözőt hasonlított össze 105 nem bűnöző testvérrel és azt találta, hogy a bűnözők 91%-a boldogtalan, elégedetlen az életkörülményeivel, extrém emocionális sérüléseket szenvedett.

² Mannheim, H.: *Comparative Criminology*. Routledge and Kegan Paul, London, 1965

³ Popper P.: *A kriminális személyiségzavar kialakulása*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970, 10. o.

⁴ Schuessler, K. F. – Cressey, D. R.: *Personality Characteristics of Criminals*. *American Journal of Sociology*, 1950. LV.

⁵ Waldo, G. P. – Dinitz, S.: *Personality Attributes of the Criminal an Analysis of Research Studies, 1950–1965*. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 1967. IV. pp. 185–202.

⁶ Clinard, M. B.: *Sociology of Deviant Behavior*. New York, 1957

⁷ Burt, C.: *The Young Delinquent*. University of London Press, London, 1938

⁸ Healy, W. – Bronner, A. F.: *New Light on Delinquency and its Treatment*. Yale University Press, New Haven, 1936

Ezzel szemben a kontrollcsoportban csak 13%-nak volt hasonló belső konfliktusa. Sheldon és Eleanor Glueck fiatalkorú bűnözők és nem bűnöző fiatalok komplex összehasonlító vizsgálatáról számol be.⁹ Felhasználták a pszichiátriai interjú és a Rorschach-teszt adatait. Megfigyeléseiket összefoglalva elmondják, hogy a fiatalkorú bűnözőt a következők jellemzik: szociális magabiztosság, kihívás és ambivalencia a felettesekkel szemben, agresszivitás, gyanakvás, destrukció, oralitás, sadizmus, impulzív és explozív magatartás.

S. Hathaway és E. D. Monachesi¹⁰ kb. 4000 kilencedik osztályos fiút vizsgált meg 1948-ban és 1950-ben. Követték életútjukat és azt találták, hogy a fiúk 22,2%-a követett el bűncselekményt, a lányok 7,6%-a lett ismert a rendőri szervek előtt. A bűnözők az M. M. P. I.-kérdőív pszichopátia- és paranoia-skáláin mutattak magas értékeket, sok érvénytelen válaszuk volt, kooperációs képtelenség és hazudozás volt rájuk jellemző.

Nagyobb vizsgálatot végzett még J. Conger és W. Miller¹¹ is, korrelációt találva a személyiségzavar és bűnelkövetés között. Módszerük a longitudinális személyiségvizsgálat volt, 2348 tanulót figyeltek, akik közül 271 vált bűnözővé. A kontrollcsoportot korban, szociális státusban, intelligencia-színvonalban, etnikailag párhuzamba helyezték a bűnelkövetőkkel. Folyamatosan véleményt kértek a tanároktól és pszichológiai tesztek is alkalmaztak, amelyekkel pl. az impulzivitást, szociabilitást mérték. A tanárok véleménye szerint a későbbi bűnöző már a harmadik osztályban nehezen alkalmazkodó, nem akceptálja tanítóját, megbízhatatlan, rosszindulatú és inkorrekt. Ez a jellemzés a további évek során is megmaradt, sőt a gyermekeknek is hasonló véleményük volt önmagukról. A tesztek adatai szerint a fiatalkorú tettes éretlen, egocentrikus, impulzív, gyanakvó, erőszakos, tapintatlan. Mindenesetre meg kell jegyeznünk, hogy a szerzők konklúziója az volt, hogy a tanár véleménye és a teszt is relatíve kevesebb bajt mutatott, mint amekkorát a valóságban feltételezünk.

A magyar kutatók, György Júlia¹², Popper Péter¹³ azon az állásponton vannak, hogy a személyiség antiszociális irányba való torzulása alapvető előfeltétele a kriminális magatartásnak. Az érzelmi élet károsodása, a téves erkölcsi érzék a mikromiliót alkotó személyekkel való hibás kapcsolat következménye.

A személyiség és a bűnözés között ezek alapján összefüggést tételezhetünk fel, amely szerint a személyiség egésze, illetve bizonyos tulajdonságai, adott környezeti, szélesebb társadalmi feltételek mellett büntett megvalósítását teszik lehetővé. Emberölést elkövetők esetében elsősorban a személyiség problémáját kell kutatnunk, illetve ezt a közvetlen környezetet, amelyik legerősebb befolyással van a karakter fejlődésére, alakulására.

3. *Az agresszió.* Az emberölés cselekedete az emberi gondolkodásban a leg súlyosabb bűnt jelenti, amelyet az általános elképzelés szerint a társadalom legagresszívabb emberei követnek el. Ez a feltételezés megköveteli, hogy foglalkozzunk az agresszió jelenségével,

⁹ Glueck, S. – Glueck, E.: *Unraveling Juvenile Delinquency*. Harvard University Press, Cambridge, 1950

¹⁰ Hathaway, S. – Monachesi, E. D.: *Analyzing and Predicting Juvenile Delinquency with the Minnesota Multiphasic Personality Inventory*. University of Minnesota Press, Minneapolis, 1953

¹¹ Conger, J. J. – Miller, W. C.: *Personality, Social Class and Delinquency*. John Wiley and Sons, Inc., New York, 1966

¹² György J.: *Az antiszociális személyiség*. Medicina, Budapest, 1967

¹³ Popper P.: i. m.

okával, megjelenésének formáival a személyiség egészéhez való viszonyával. Az embernél az agresszió négy szinten jelentkezhet: eszerint van fizikális, verbális, fantáziabeli és tudattalan agresszió. Számunkra az a kérdés, hogy ezek a szintek mennyire átjárhatók, milyen dinamikus viszonyuk van. Ha definiálni akarjuk az agressziót, *akkor elsősorban magatartás aspektusában ragadhatjuk meg, támadó destruktív viselkedésnek tekintjük, amely célirányos és megvan a reális lehetősége, hogy elérje a céltárgyát. A szociális interakciók egyik formája konfliktusmegoldási lehetőség, amely a kriminalitás esetében hibás és sikertelen.*

Bár az agresszió kérdése még korántsem egyértelműen tisztázott a pszichológiában, elmondhatjuk, hogy az agresszió, legyen bár ösztönös vagy reaktív jellegű, viselkedési módja, mintája mindig a szociális mezővel, a környezettel való kapcsolatban alakul, változik (identifikáció, tanulás, frusztráció stb.). A fizikális agresszió – embernél – csak egyik formája a támadó magatartásnak és csak az egyik megoldási lehetősége a konfliktusszituációnak. Megjelenése rendkívül sok tényező függvényeként képzelhető el, így meghatározza pl. a frusztráció, az inger kognitív validitása, a tanulási tapasztalat, a személyiség tulajdonságai, pl. agresszivitás, önbecsülés, a magatartás belső kontrollja, az erkölcsi gondolkodás színvonala, a pszichikum egyensúlyi állapota, az agresszivitás feldolgozásának módja, a szociális megerősítés vagy büntetés, a csoport vezetésének attitűdje, a társadalmi berendezkedés minősége stb.

4. *Az emberölés a társadalomban.* Több tanulmány utal arra, hogy az emberölés bűncselekményének mennyiségi alakulása társadalmi tényezőkkel is összefüggésben van. Kiindulásul említsük Mead¹⁴ kutatásait, aki a barátságos és békés új-guineai törzs, az arapések magatartását vizsgálva azt találta, hogy alig ismerik a támadó agresszív viselkedést, és nincs személyi birtoklási és hatalmi vágyuk sem. Ugyanakkor a harcias, hasonló természeti körülmények között élő mundugumourok törzsi világát a nyílt agresszió jellemzi, amely gyakran közösségen belüli, de alkalmazzák más törzsekkel szemben is.

A későbbi kutatások gyakran vizsgálják az emberölés és az öngyilkosság alakulását különböző társadalmi viszonyok között. Az emberölés és a gyilkosság között zárt viszonyt tételeznek fel pl. a pszichoanalitikusok, akik nemcsak az emberölés tényében, hanem a motívumok forrásában is azonosságot tételeznek fel. Fenichel¹⁵ ezt úgy fejezte ki, hogy senki sem öli meg magát, akinek nincs szándéka arra, hogy valaki mást öljön meg. Szerinte az öngyilkos egy internalizált személyt öl meg magában, akihez ambivalens érzelmek fűzték. Menninger¹⁶ a „halálösztön” fogalmával operálva azt fejté ki, hogy ezt az ember fordíthatja Énje elpusztítására, de a környezet ellen is.

Durkheim¹⁷ szociológiai szempontból a gyilkosságot és az öngyilkosságot két egymásnak ellentétes folyamatként képzeli el.

Tanítványai, Henry és Short¹⁸ megpróbálták a szociológiai és pszichológiai nézőpontokat szintetizálni. A két jelenség előfordulási gyakorisága között negatív korrelációt vártak,

¹⁴ Mead, M.: Sex and Temperament. Routledge, London, 1935

¹⁵ Fenichel, O.: The Psychoanalytic Theory of Neurosis. Norton, New York, 1945

¹⁶ Menninger, K. A.: Man against Himself. Harcourt, New York, 1936

¹⁷ Durkheim, É.: Az öngyilkosság. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1967

¹⁸ Henry, A. T. – Short, I. E.: Suicide and Homicide. The Free Press of Glencoe, New York, 1954

szerintük az öngyilkosság és az emberölés is agresszív cselekedet, amelyek az ember egyéni céltörekvéseinek meghiúsulására vezethetők vissza. Az agresszió manifesztációjának iránya az emberekre ható külső tényezők mennyiségétől függ. Minél szélesebb az elvárások és a követelmények köre a társadalomban, amihez alkalmazkodni kell, annál nagyobb mértékben nő a gyilkosság száma és csökken az öngyilkosságé. Tehát a két agresszióforma felválthatja egymást, a külső követelményrendszerek minőségétől függően. Henry és Short az agresszió irányának meghatározását az egyénre ható szabályozórendszerek intenzitásában, az emberek társadalmi kapcsolatainak erejében kereste. Ahol szorosabb és stabilabb kapcsolatok vannak, ott fokozottabb alkalmazkodásra van szükség, tehát a gyilkosság száma ezzel arányosan nő. A társadalmi hierarchia alacsonyabb fokán levők, az alacsonyabb igényszintű csoportok tagjai ezen korlátozások legerősebb kötelékében vannak, ezért a gyilkosság a legmagasabb arányt éri el náluk. Az agresszió formájának és a társadalmi presztízsnak az áttételes összefüggését igazolja a fehérek és négerök öngyilkossági, a négerök magas gyilkossági arányszáma stb.

Ezt az elméletet Gold¹⁹ tovább alakította, s felhívta a figyelmet az agresszió szocializálódásának formájára, illetve a családban kialakult büntetési típus hatására. Gold azon a véleményen van, hogyha a család elsősorban nyílt, fizikai retorziókkal reagál a gyermek renitens magatartására, akkor az a későbbiekben támadó indulatait a külvilág irányába fogja érvényesíteni. Ha a szülők az ún. lelki dresszúrát alkalmazzák, akkor az önelpusztító tendencia megjelenése valószínűbb. A büntetőtípusok összefüggésbe hozhatók a presztízsmotívumokkal, így pl. a magasabb presztízsigényű családok főleg lelki büntetéseket alkalmaztak gyermekeiknél. Lényegében a kulturális értékek és a nevelési, büntetési stílus áthagyományozásáról van szó.

Figyelembe kell venni még a példa vonzerejét is, ha a családban már elkövettek gyilkosságot vagy öngyilkosságot, akkor az a valószínű, hogy a hasonló konfliktusban élő családtagok hasonló megoldási módot választanak.

Straus I. és Straus M.²⁰ felfogása eltérő, a társadalom strukturáltságát, magas fokú zárt-ságát összefüggésbe hozza az öngyilkosság magas, a gyilkosság alacsony gyakoriságával. A társadalom strukturáltságán a jogok és köteleességek hangsúlyozását, érvényre juttatását értik. Stuart Palmer²¹ ezen elképzelés hatására 40 írástudatlan társadalomban vizsgálta a gyilkosság és öngyilkosság arányának alakulását. Hétpontú skálát alkalmazva, megkérte a primitív törzsekkel foglalkozó kutatókat, hogy értékeljék az agresszió és öndestrukció színvonalát az adott néptörzsre vonatkoztatva. Figyelembe vette még a büntetés kiterjedtségének a mértékét is, amit a társadalmi strukturáltság indirekt mutatójaként értelmezett. Eredményei azt mutatják, hogy a gyilkosság és az öngyilkosság gyakorisága párhuzamosan változik, amelyik társadalomban magas értéket ért el a gyilkosság, ott az öngyilkosság is hasonlóan magas, amelyik társadalomban a gyilkosság alacsony volt, az öngyilkosság is

¹⁹ Gold, M.: Suicide, Homicide and the Socialization of Aggression. *American Journal of Sociology*, 1958, pp. 651–661.

²⁰ Straus, I. – Straus, M.: Suicide, Homicide and Social Structure in Ceylon. *American Journal of Sociology*, vol. 58., 1953, p. 461.

²¹ Palmer, S.: Murder and Suicid in Forty Non-literature Societies. *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, vol. 56., 1965, pp. 320–324.

hasonlóan alakult. Másrészt a szerző kimutatta azt is, hogy az a társadalom, ahol a büntetés széles körű, ott a gyilkosság és az öngyilkosság magas értékeket ért el. Ahol a büntetés színvonala alacsony, ott a gyilkosság és öngyilkosság is alacsony értékű. Ahol a büntetés közepes, ott vagy a gyilkosság magas, vagy az öngyilkosság alacsony, vagy fordítva áll fenn a helyzet. Továbbá azt is bebizonyította, hogy a büntetés kiterjedése magával vonja a gyilkosság és az öngyilkosság számának a növekedését. A szerző további következtetése az volt, hogy nem képzelhető el az, hogy minden társadalom azonos mennyiségű agresszív töltéssel rendelkezik és annak realizálódási formája bizonyos körülményektől függ. Inkább az a feltételezhető, hogy a különböző társadalmak különböző mennyiségű agresszióval rendelkeznek, de a megvalósulási irányt a külső feltételek szabályozzák.

Alex D. Pokorny²² két nagy vizsgálata foglalkozik az emberölés jelenségével. Houston városában végzett kiterjedt vizsgálatokat emberölés büntetnének körében és eredményét összehasonlította Wolfgang philadelphiai kutatásaival. A következő különbségeket emelte ki a szerző: Houstonban kétszeres az emberölés mértéke Philadelphiához viszonyítva, a négerék arányszáma alacsonyabb, a halálesetek kétharmad részét puskalövés okozza, míg Philadelphiában csak egyharmad részét, Houstonban kevesebb a verekezés által okozott halál. Hasonlóságok mutatkoznak ugyanakkor pl. az elkövetés időpontjában az interperszonális viszonyok minőségében (mindkét városban a férj-, feleségyilkosság volt a leggyakoribb), egy fajon belül követték el a bűncselekményt (néger négert ölt), közeli környezetben lakott az áldozat és a tettes stb. Pokorny²³ másik tanulmányában az emberölés, a súlyos testi sértés, az öngyilkosság és az öngyilkosság kísérlete összehasonlítását végezte el. Az összehasonlítás kiterjedt a következőkre: a gyilkosság színhelye, az elkövetés helye, a gyilkos lakókörnyezete, az elkövetés ideje (óra, hét, hónap, évszak), az elkövetők kora, neme, faji, etnikai csoportja. Az eredmények szerint a gyilkosok és az öngyilkosok minden vonatkozásban különböznek, kivéve az elkövetők nemét, ugyanis mindkét csoportban a férfiak száma sokkal nagyobb volt, mint a nőké. Az öngyilkosság és az öngyilkosság kísérlete azonosságot mutat az elkövetés helyében, faji, etnikai csoportban, de különbözik az elkövetés idejében és nemében. A gyilkos és a súlyos testi sértést elkövető minden vonatkozásban azonosságot mutat, ami azt jelzi, hogy alapjaiban hasonló magatartás-kategóriáról van szó. A gyilkosságra jellemző, hogy a város egy meghatározott kerületében fordul elő jellemzően, az áldozat és a tettes is itt lakik. Hasonló a helyzet az öngyilkosságnál is, csak a két elkövetési forma „területe” különbözik.

A kutatások tehát azt mutatják, hogy a társadalmak az agresszió különböző szintjével élnek, és nagymértékben a szociális körülmények függvénye, hogy milyen irányban és formában realizálják. A gyilkosság mint a konfliktusmegoldás patternje facilitálja az egyéni-élektani tényezők dinamikájának alakulását, pl. város-kerületenként változhat, hogy azokban gyilkosságot vagy öngyilkosságot követnek el.

²² Pokorny, A. D.: A Comparison of Homicides in Two Cities. *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, vol. 56., 1965, pp. 479–487.

²³ Pokorny, A. D.: Human Violence. A Comparison of Homicide, Aggravated Assault Suicide, and Attempted Suicide. *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, vol. 56., 1965, pp. 488–497.

5. *Az emberölést elkövető személy motívuma.* Az erőszakos bűnelkövető magatartásának megértéséhez foglalkoznunk kell a tett motívumaival és a tettes személyiségével. A motívumkutatás nehézségei abban rejlenek, hogy kriminális személyek esetében az egyes motívumok definiálása szükségszerűen a jogi kategóriáknak megfelelően történik. Magyarországon 1963-ban a belügyminisztériumi reprezentatív vizsgálat a következő motívumokat találta az emberöléses ügyekben: anyagi érdek 8%; harag, bosszú 64,5%; féltékenység 19%; homoszexuális nemi ösztön 0,5%; szégyenérzet 7,5%; leleplezés 0,5%.²⁴ Összehasonlításként megemlítem, hogy az angol belügyminisztérium tanulmánya szerint²⁵ Angliában a veszekedés, a harag, a féltékenység az esetek 50%-ában; az anyagi és a szexuális motívumok kb. 30%-ban fordultak elő. Wolfgang²⁶ philadelphiai kutatásában az emocionális indíttatású bűncselekmények jóval nagyobb mértékben fordultak elő, mint az anyagi okok. A valóságban azonban a motívumok sokkal bonyolultabbak, hiszen a tett rendszerint nem vezethető vissza egyetlen okra. Az emberölés kérdése csak a motívumok segítségével nem megválaszolható. A megfelelő motívum és a megfelelő személyiség találkozását kell feltételeznünk.

6. *Az emberölést elkövetett személyek lélektana* (pszichiáterek, pszichológusok kutatásai alapján). Az emberölés, mint az agresszió legextrémebb formája, feltételezi, hogy elkövetője is a legerőszakosabb emberek közül kerül ki. Ez az elképzelés azonban nem minden tekintetben állja meg a helyét, pl. csak kisebb százalékban kerülnek ki a visszaeső, megrögzött bűnözők közül. Nincsen igazi erőszakos élettörténetük²⁷, és bűncselekményüket igen ritkán ismétlik meg szabadulásuk után.

A pszichiáterek és pszichológusok többször megpróbálták leírni a gyilkos személyiséget. A frusztráció-agresszió elv hívei teóriájuknak megfelelően a frusztrációkban s a magatartás gátjainak gyengeségében találják meg a választ. Berkowitz²⁸ szerint a gyilkosnál extrém méretű frusztrációk határozzák meg a személyiség fejlődését, így a büntett egy explozív reakciónak tekinthető egy markáns szituációban. Palmer²⁹ 50 emberölést elkövető személyt hasonlított össze olyan testvérükkel, akik nem követtek el bűncselekményt. Interjúkat készített az elítéltekkel, azok testvéreivel, szüleivel és a környezet többi tagjával. A frusztráció minőségében, a családban tolerált, illetve a nem elfogadott agresszív magatartásformák különbségében találta meg a választ arra, hogy milyen tényezők alakítják a gyilkos és a testvér személyiségének eltérő vonásait. Gondolatmenete a frusztráció-agresszió teóriájából táplálkozik. Szerinte a frusztrációból fakadt agresszió formája a szocializálódás függvénye, a gyilkos csak felületesen szocializálódott, mert a szigorú, merev szülői tilalmak állandó ellenállásra ingerlik, és az emberölési aktusban azt ölik meg, akik ők elsődlegesen frusztráltak.

²⁴ Horváth T.: Az élet, testi épség, egészség büntetőjogi védelme. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1965, 240. o.

²⁵ H. M. S. O. Murder: Home Of ce Research Unit, London, 1961

²⁶ Wolfgang, M.: Patterns in Criminal Homicide. 1958. Idézi: Pokorny, A. D.: i. m.

²⁷ Szegedi M. – Münnich I.: Szexuális motivációból elkövetett emberöléssorozat pszichológiai elemzése. Magyar Pszichológiai Szemle, 1970. XXVII. 272–284. o.

²⁸ Berkowitz, L.: Aggression. McGraw-Hill, New York, 1962

²⁹ Palmer, S.: The Psychology of Murder. Apollo, New York, 1960

A pszichológiai frusztrációk sorozatát a következőképp állította össze: komoly fizikai sérülés születésnél vagy az első 12 hónap alatt; túl szigorú és merev időbeosztás az anya részéről a gyermek ellátásában 1-2 év alatt; a székelés tréningje megkezdődik az első 12 hónap alatt; az anya távol tartja magától a gyermeket nagyon gyakran; fizikai büntetést alkalmaztak a szülők az első 12 év alatt. A következő szociálisan akceptált agresszív megnyilvánulási formákat találta a gyilkosok családjában: hangoskodás, dühkitörés, szitkozódás, fizikai támadás; agresszív sportolás; vadászat 17 éves korban. A család által ugyanakkor tiltott agresszióformák: hazudozás, lopás; kérkedés; állatkínzás. A pszichoanalitikus teóriák a személyiség fejlődésében szintén nagy szerepet tulajdonítanak a frusztrációknak. A gyilkosság motívumait a tudattalanban keresik, és a tett szimbolikus jelentését hangsúlyozzák. R. M. Linder³⁰ szerint a gyilkosság a megoldhatatlan Ödipusz-komplexus frusztrációjának és újabb hasonló konfliktusszituációk egybeesésének a következménye. J. L. Gillin³¹ szerint minden gyilkos esetében közös az, hogy képtelen az életben adódó helyzeteket normálisan elintézni, továbbá káros korai érzelmi tapasztalatai vannak, s olyan érzelmi krízisen ment át, amely túl szigorú volt egy érzelmileg állhatatlan egyén számára ahhoz, hogy kiheverje. A gyilkosság motívuma sokszor tudattalan, pl. az áldozat szemrehányást jelent a gyilkos számára, vagy ő az engesztelő áldozat a tettes bűneire, vagy a tettes saját bűnösségét vetíti az áldozatra. Az áldozat gyakran képviseli a gyilkost annak tudattalan Énjében, pl. kasztrációs félelmét és bűnösségérzése által irányított bűnhődési törekvését kivetíti olyan egyénre, aki a tettes gondolatvilágában szimbolikusan önmagát, a gyilkost képviseli. A gyilkos személyiségét formáló tényezőket a következőképpen sorolja fel: 1) öröklött betegség, baleset okozta csökkent testi erő, érzelem, értelem; 2) a társadalom elmulasztotta, hogy előkészítse önmaga ellátására, korlátozta kulturális lehetőségeiben, társai megválasztásában; 3) családi környezete az alacsonyabbrendűség, gazdasági, társadalmi stb. érzését fejlesztette ki, a kialakult felsőbbbséggel szemben ellenállást, elégedetlenséget stb.; 4) neveltetési ideje csökkent; 5) szubkulturális normák hatottak rá; 6) sikertelen a biztonságra, önbecsülésre, elismerésre, új tapasztalásra irányuló igénye, ezért szembefordul a társadalommal; 7) szeretetteljes kapcsolatai szakadtak meg; 8) előre nem látható események összetorlódása az egyén alapvető törekvéseit fenyegeti.

D. Abrahamsen³² szerint a gyilkosság indítóoka a személy tudatos vagy főleg a nem tudatos szexuális, intellektuális, szociális meg nem felelésnek az érzése, amelyet a sűrű frusztráció okoz. A mély tudatalattiban rejlő motívumok nem mindig tárhatók fel, ezért sok bűncselekmény motívatlannak tűnik.

Bjerre³³ a gyilkosról írt esettanulmányában a tettet a cselekvő kisebbségi érzéséből, félelméből vezeti le, a tettesre pedig jellemző mások iránt érzett gyűlöletérzése és függése az anyján. Benedek István³⁴ a Szondi-féle sorsanalitikai ösztönkutatás alapján feltételezi, hogy az indulati gyilkos az elhagyatottság és a kettős egység felbomlásából eredő katasztrófaérzés állapotában van, a rablógyilkos pedig az analízis szadista jellemzőit hordozza magában.

³⁰ Linder, R. M.: *Stone Wall and Men*. Odyssey Press, New York, 1946

³¹ Gillin, J. L.: *The Wisconsin Prisoner*. University of Wisconsin Press, Madison, 1946

³² Abrahamsen, D.: *The Psychology of Crime*. Oxford University Press, London, 1960

³³ Bjerre, A.: *The Psychology of Murder*. London, 1927. Idézi: Mannheim, H.: i. m.

³⁴ Benedek I.: *Ösztön és bűnözés*. Eggenberger, Budapest, 1943

Lagache³⁵ az interszjektív kapcsolatok agresszivitására helyezi a hangsúlyt, szerinte bizonyos emberek személyiségének a mélyén a Másik megsemmisítése iránti vágy él. Amennyire a Másik létezése fenyegetést jelent számára, a Másik elpusztítását szükségszerű védelemnek tekinti. A dráma szimbolikus, nem az áldozatot öli meg a gyilkos, hanem egy anarchikus, fantasztikus, benne tudattalanul élő személyt. A tettben elítéli a Másikat, a külső világot, erőszakot hajt végre, amivel bebizonyítja saját maga számára a szeretet-höz való jogát, amelyről anyja megfosztotta. Hesnard³⁶ leírása szerint a gyilkost mélyreható kötelék fűzi áldozatához, s az áldozat is kapcsolódik hozzá, hiszen az sem tud elválni. Egyesek nem képesek a Másik nélkül élni, mások viszont belepusztulnak abba a ténybe, hogy valaki mindig velük van. Egyesek nem tekintik azt normálisnak, hogy elváljanak, és ha visszanyernék önállóságukat, akkor sem éreznék felszabadultnak magukat, hogy tovább élhessenek, egyetlen megoldásuk van, a partner meggyilkolása. Az ember mélyén él a Másik megvetése és a Másik elpusztításának igénye. Amikor a gyilkos a Másikhoz való viszonyát átértékeli, úgy érzi, hogy mélyen függ tőle, képtelen uralkodni rajta, ezért a Másik őt akadályozza és fenyegeti. Szeret és gyűlöl, sokáig tart, míg erre tudatosan rájön, az Én és a Másik interperszonális viszonya agresszióval telítődik, amelyet most már a gyűlölet éltet. A gyilkos önszemélyiségét fenyegetve érzi, ezért kettőjük közül az egyiknek el kell pusztulnia. B. M. Cornier³⁷ vizsgálta ezt a férj-feleség kapcsolatot, s 7 olyan férfit interjúolt meg, akik megölték a feleségüket, de egyébként személyiségükben, intelligenciájukban, szociális pozíciójukban stb. különböztek egymástól. Mind a hét férfi esetében szinte szóról szóra azonos történet játszódott le. Feleségükkel való viszonyuk kezdettől fogva hibás volt, a problémák (féltékenység, erőszak, bizalmatlanság, különélés stb.) azonban összekötötték őket, és bármennyire nőtt a tragédia esélye, egyik résztvevő sem volt képes arra, hogy megszakítsa ezt az indulattal telt viszonyt.

Hans von Hentig³⁸ szerint a primitív ember a veszély elhárítása, a szexuális hatalmi igény, az ellenfél zsákmányának megszerzése miatt öl. Mai embernél, ha motívumokat keresünk, akkor azt magában a situációban találjuk, ahol az egyik résztvevő csak egy megoldást talált: a gyilkosságot. Hentig megkülönbözteti a) nyereségvágyból; b) konfliktusból (szeretet-gyűlölet); c) más büntett fedezéséből; d) szexuális motívumból elkövetett gyilkosságot. A tettesre jellemzők a következők lehetnek: a) a depresszív alaphangulat; b) a rablás utáni vágy a hideg, kapzsi gyilkos esetében; c) a motorikus nyugtalanság; d) a szexuális anomália, pl. túlzatottság, impotencia, szadomazochizmus, vérfertőzés, homoszexualitás, exhibicionizmus. Van olyan gyilkos, aki sohasem követett el még büntetett, van olyan, akit a hosszú börtönélet keményített meg, másokat a siker korrumpált. Mindenesetre a gondolat és a kivitelezése között idő telik el. Az áldozat nem mozdulatlan tényező, hanem aktív résztvevője a gyilkosság dinamikájának. Ugyanolyan tulajdonságok kategóriájában képzelhető el, mint a gyilkos, pl. van depresszív, akit nem érdekel

³⁵ Lagache, D.: La psycho-criminogénese. Rev. Franc. de Psychoanalyse, vol. 15., 1951, pp. 103–109.

³⁶ Hesnard, A.: Psychologie du crime. Payot, Paris, 1963

³⁷ Cornier, B. M.: Psychodynamics of Homicide Committed in a Marital Relationship. Third World Congress of Psychiatry. Montreal, 1961. VI.

³⁸ Hans von Hentig: Zur Psychologie der Einzeldelikte. Der Mord. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1956

már az élet, van anyagi, de van izolált is, és többeknél szintén szexuális anomáliával találkozunk, pl. provokálja a gyilkos tettet.

De Greef³⁹ a gyilkos gondolati dinamikájára vonatkozólag tett megfigyeléseket, leírta azt a folyamatot, amikor a gyilkos elfogadtatja magával a tett végrehajtását. De Greef szerint az emberölés nem mondható természetellenes tetteknek. Csupán realizálása, megvalósítása a másik irányában érzett ösztönös megsemmisítési szándéknak, ami mindenkiben feltámad, ha ellenállással vagy akadállyal találkozik. A jövőben gyilkosban a legdinamikusabb elem a csíra formájában meglevő támadó hajlam és az ezt elősegítő egocentrizmus. Bár a legtöbb emberben megvan ez a hajlam, de csak szimbolikus szinten, a fantáziában. A gyilkosság gondolata a tudattalanban fogalmazódik meg, majd tudatos szándékot ölt. Gondolat-előkészítés nélküli gyilkosság csak a súlyos pszichopataknál és az elmebetegeknél fordul elő. A gondolati megfogalmazás több fázisban történik: a) Tervként még bizonytalan, elméletileg foglalkozik a dologgal, anélkül, hogy magának szerepet juttatna. b) A megfogalmazott hozzájárulás szakasza, ahol felismeri saját szerepét, amit el fog játszani és látja azokat az ellentérekvéseket, amelyekkel meg kell küzdenie. Ilyenkor önmagával vívódik, „fél-tetteket” hajt végre. c) A krízis időszakában elfogadja az ölés gondolatát, felfokozott érzelmi állapotban van, sokszor delíriumban, túlzott feszültségben stb. A robbanás küszöbén áll, amit már minden apróbb tényező kiválthat, pl. az áldozat provokálása, a barátok gúnyolódása. Az erkölcs agóniájának ebben az állapotban a tettes megkísérel önmagával egyensúlyba jönni, tettetét igazolni akarja, pl. felnagyítja a családi probléma súlyát, a tett megvalósításakor hallatlan erőszakot követ el magán.

De Greefnek ez a leírása a „révalorisation” folyamatáról felveti azt a gondolatot, hogy a tett kivitelezése megakadályozható volna-e vagy nem. Mannheim⁴⁰ szerint a motívum csak akkor válik hatékonnyá, ha megfelelő személyiséggel találkozik. Ilyen alapon meg tudjuk különböztetni azt a bűncselekményt, amely a személyiség antiszociális beállítottságának a manifesztációja (Persönlichkeitseigen) és azt, amely eltér attól (Persönlichkeitsfremd). Ha a motívum harmóniában van a személyiséggel, akkor nem kell különösen erősnek lennie, ha pedig nehezen egyeztethető össze vele, akkor megfelelően ösztönzőnek kell lennie ahhoz, hogy megvalósuljon. A de Greef által leírt belső átértékelési küzdelemben a külső szemléltető hatásosan bele tudott volna szólni és képes lett volna a drámát megakadályozni. A beavatkozás sikerét az dönti el, hogy a cselekedetet mennyire tartja szükségesnek, a tettes (ego-involvement) mennyire érzi azt, hogy az ő állapota a másik halálától függ. Sok családi tragédia azért következett be, mert a felek nem találtak megoldást.

A sadista gyilkos esetében teljesen más a helyzet. Elfogadja önmagát gyilkosnak, tettet természetesnek tartja, ölni akar, számára csak ez a lényeges, az áldozat személye nem is fontos. R. B. Brittain⁴¹ pszichiátriai tapasztalataiból merítve próbálja megrajzolni a sadista gyilkos személyiségét. Elmondja, hogy előzetes elképzelés szerint a gyilkos brutális, durva, nyers, erőszakos, alacsony intelligenciájú, túlzott szexuális érdeklődésű. A valóságban visszahúzódó, csendes, szerény embernek ismerik, aki prüd, az agressziót még az iskolában sem torolja meg, mások vulgaritását elítéli. Nem iszik, nem dohányzik. Egyedül

³⁹ De Greef, E.: Introduction à la criminologie. L'Écrou, Louvain, 1937

⁴⁰ Mannheim, H.: i. m.

⁴¹ Brittain, R. B.: The Sadistic Murder. Medicine Science and the Law, vol. 10., 1970, p. 4.

szeret zenét hallgatni, olvasni, társaságba nem jár, környezete különccnek, bolondnak ismeri, jóindulattal bánik vele, esetleg homoszexuálisnak tartja. A valóságban hiú, narcisztikus, egocentrikus, elhiszi, hogy joga van gyilkolni, bűntudata nincs, okosabbnak érzi magát a rendőrségnél. Ha önbecsülésében megsértik (pl. szexkapcsolatban), különösen veszélyessé válik, hiszen állandóan kisebbségi érzése van, amelyet csak az áldozat elpusztításával tud ellensúlyozni. Gyakran impotens, a nőktől fél, esetleg gyűlöli őket. Az anyjkkal való kapcsolatuk ambivalens, gyűlölik és imádják őket. Felnőttkorukban is a mama kedvencének tartják magukat, gyermekkorukban pedig gyakran látták vetkőzni és öltözni anyjukat. Az anya igen különlegesen szokott viselkedni, meglepve hallja fia tettét, ami nagyon lesújtja, de sokszor tapasztalták a börtönben, hogy pl. pornográf szadista képeket próbál becsempészni a fiának. Az apa igen szigorú, tekintélyt tisztelő és követelő ember. A nagymama különösen fontos számukra, halála lesújtja őket, sokat tartózkodnak a sírjánál. A szadista gyilkosnak különösen kimunkált fantáziaélete van, tele van szadista tartalommal, gyakran vásárol szadista pornográfiát és olvassa pl. a második világháborús rémtetteket és de Sade márké történeteit. Ilyenkor hatalmasnak érzi magát, elképzeli, hogy ő milyen nagy bűnöző, gyűjti az újsághíreket, amelyek a tetteivel foglalkoznak. A hatalomérzést akarják megszerezni, nem a fizikai sértést, ez csak egy eszköz a céljaikhoz, ezért nem gondolnak rá bűntudattal. A börtönben rendszerint jól viselkednek, különösebb probléma nincs velük.

A kutatók által megrajzolt személyiségkép a nézőpontok különbözősége miatt nem egyértelmű, de az is kitűnik, hogy a gyilkosok nem alkotnak homogén csoportot. Figyelmünket a tettes és az áldozat viszonyának torzulásaira kell irányítanunk. Az esetek többségében nem úgy jellemzik a tettest, mint a „gyilkost” a regényekben szokták. Olyan tulajdonságai vannak, pl. túlzott kötődése, leválni nem tudása, szegényes magatartásféléi, amelyek megakadályozzák abban, hogy agresszióval telített emberi viszonyait normálisan oldja meg. A gyilkosság történetében a tettes és az áldozat egymást kiegészíti, ösztönzi, amíg el nem jutnak a tragédiáig, amely esetleg elkerülhető lett volna.

B) Az emberölést elkövetettek személyiségvizsgálata

I. A szakirodalom áttekintése

1. *Kriminális vizsgálati személyek nyílt agresszív viselkedésének a jelzése a Rorschach-teszt segítségével.* De Vos⁴² emberölést elkövetett bűnözőket hasonlított össze nem erőszakos bűnelkövetőkkel. A Rorschach-teszt agresszív válaszainak 8 variációját különböztette meg: orálagresszió, agresszív intenció, direktagresszió, indirekt agresszió, agressziószorongás, belső feszültség, szadomazochista, eltorzított személy. (Lásd később részletesen!) Ez a skála megfelelően különböztette meg a két csoportot, a szerző 0,77 interkorrelációt mutatott ki.

---

⁴² De Vos, G. A.: A Quantitative Approach to Affective Symbolism in Rorschach Responses. J. Proj. Tech., vol. 16., 1952, pp. 133–150.

Kane⁴³ szintén ezt a skálát használta, extrém támadó gyilkos és nem agresszív bűnözőket hasonlított össze, a két csoportot korban, intelligenciában, neveltetésben azonos színvonalúak közül válogatta ki. Feltételezte, hogy a fantázia az agresszió számára egy kijárat, kiélési lehetőség. Tehát aki sok agresszív tartalmat manifesztál a Rorschach-jegyzőkönyvben, az itt éli ki ellenséges indulatait, és nem magatartásszinten. Az eredmények nem igazolták az elképzelését, az extrém agresszív magatartású egyének szignifikánsan több agresszív tartalmat adtak, tehát a Rorschach-teszt nem ad lehetőséget a fantáziába szorult indulatok kiélésére.

Radar⁴⁴ a Rorschach-tartalmakat a férfi börtönlakók csoport-pszichoterápia alatti magatartásával vetette egybe. A terapeuta értékelte a csoport tagjainak magatartását. Az értékelés az alázas, alárendelt magatartástól egy az agresszió szempontjából semleges ponton át a verbális agresszív megnyilvánulás formáig terjedt. A Rorschach-tartalmakban megkülönböztette az agresszív és a csonkításos válaszokat, amelyek a nyílt támadást jelzik, továbbá a barátságosság, passzivitás, büntudat, függőség, önelégtelenség-érzés, depresszió válaszokat, amelyek indikálják a gátlást a nyílt támadó viselkedés ellen. A továbbiakban egy 3 pontos skálán értékelte, hogy a válaszok mennyire szubjektívek, mennyire jellemzőek a vizsgált személyek Énjére, mennyire fejeződik ki bennük a személyiség. Eredményül azt kapta, hogy a csonkításos válaszok pozitívan, a gátlást kifejező válaszok negatívan korreláltak a terapeuta agressziót jelző véleményével. Különösen sikeres volt a nyílt agresszív válasz predikciója, ha az agresszív és a gátló válaszok interakcióját nézték, és ha felhasználták azt a súlypontozást, amelyet a válaszok szubjektivitásának mérésekor alkalmaztak. Radar megjegyezte, hogy a pszichoterápiában van a verbális agresszióknak egy olyan megerősítése, amelyik kiegyensúlyozza az agresszió kifejezése elleni gátlást. A verbális agresszió általában büntetlen a terápiában, ami miatt a terápiás ülésen nyilvánított agresszív magatartás igen jó kritériuma a belső agresszív feszültségnek.

Townsend⁴⁵ szerint erőszakos bűnözőknél az impulzivitás és gátlás dimenzióját kell figyelembe venni. Rorschach-tesztben az Fb válasz az impulzivitást, a B pedig a gátlást jelzi. A zw viszont csak az oppozíciót jelöli és nem a nyílt agressziót. Townsend a következő Rorschach-mutatókat vette figyelembe: B, Fb, FbF, FFB, vér, tűz, festék, folt, tintaelfolyás, explózió, viscerális anatómia, bármilyen anatómia, fog, agresszív tett, agresszív fabuláció, szarvasbogár, tengeri rák, rémítő tartalom, agresszió tárgy, megcsonkított ember vagy állat, halott ember és állat, széttört tárgyak, háborús és sértő eszközök, agresszív állat stb. A nyílt agresszív és a nem agresszív magatartásnak megfelelően a következő szignifikáns eltéréseket találta: B: kevesebb, mint 2 p. < 0,05; FbF: 2 vagy több p. < 0,05; fenyegető teremtmény: p. < 0,01; fog: p. < 0,05; halott ember vagy állat: p. < 0,10. A differenciálást még jobban elősegítette, ha a vér, vulkán, bomba, explózió tartalmakat is figyelembe vették. Ezek szerint a nyílt agresszív személy nem ad mozgásválaszt,

⁴³ Kane, P.: Availability of Hostile Fantasy Related to Overt Behavior. University of Chicago, 1955. Idézi: Buss, A.: The Psychology of Aggression. John Wiley, New York, 1961

⁴⁴ Radar, G. E.: The Prediction of Overt Verbal Behavior from Rorschach Content. J. Proj. Tech., vol. 21., 1957, pp. 294–306.

⁴⁵ Townsend, J. K.: The Relation Between Rorschach Signs of Aggression and Behavioral Aggression in Emotionally Disturbed Boys. J. Proj. Tech., vol. 31., 1967, pp. 13–22.

képtelen az agresszióval megküzdeni és a fantázia szintjére szorítani, így az impulzivitás szabad utat kap.

2. *Felnőtt korú bűnözők személyiségvizsgálata projektív tesztekkel.* T. Grygier⁴⁶ *Oppression* című tanulmányában német koncentrációs táborokat megjárt emberek körében végzett T. A. T.- és P. F. T.-tesztekkel vizsgálatokat. A személyeket két csoportra osztotta, egyesek a felszabadulás után követtek el bűncselekményt, mások nem. A P. F. T.-tesztben azok adták a legtöbb extrapunitív választ, akik jobban szenvedtek a láger elnyomásától, és körükben a bűnözés arányszáma is magasabb volt. A bűnözők a kétértelmű helyzetekben frusztrálva érezték magukat, hangsúlyozták az akadály jelenlétét, minimalizálták a saját felelősségüket és másokat hibáztattak, kevés büntudati reakciót mutattak, mástól várták a konfliktus megoldását. A T. A. T.-vizsgálatok bizonyos mértékig más eredményt mutattak, ami arra hívja fel a figyelmet, hogy a két teszt más „szinten” mér. A T. A. T.-tesztben a büntetett elkövető tudat alatt megalázottságot és büntudatot érez, amit reális szituációban (P. F. T.) tagad, és másokat vádol a frusztrációért. Vagyis a cselekedet szintjén a bűnöző agresszív, fantáziájában áldozat. A T. A. T.-képekben sokkal agresszívabb világban élnek, sokat mesélnek arról, hogy apjuk megtagadta tőlük a szeretetet, és nem fogadták be őket a családba. Pessimisták, magukat nem érzik megfelelőnek az élet elviselésére. Fantáziáéleltük, elképzelésük magukról, a világban betöltendő szerepükről félelemtől terhes. Ez az érzés meghatározza nézőpontjukat a szociális eseményekről, amelyekben cselekszenek.

Foster⁴⁷ elektroencefalográffal végzett vizsgálatainak eredményét a P. F. T.-teszt mutatóival vetette egybe. Megállapította, hogy a normális EEG-hullámmal rendelkező bűnözők, a P. F. T.-tesztben adott válaszaik alapján, sokkal agresszívabbak, támadóbbak a frusztráló személyek ellen, mint azok, akik abnormalis EEG-vel rendelkeznek. Ezek szerint az abnormalis EEG-vel rendelkezők csak azért bűnöznek, mert organikus okokból képtelenek kontrollálni indulataikat. A pszichogén okok jelenlétét náluk nem kell feltételezni. Éppen ezért a szerző szerint, ha megfelelő gyógyszerekkel sikerül a belső gátlás mesterséges kiépítése, a bűnözés náluk el fog maradni. A másik csoportban a pszichoterápia vezet eredményre.

Cassiers⁴⁸ rendkívül érdekes könyvében a Rorschach-tesztet alkalmazta pszichopátia-elméletének bizonyítására. Sine-morbo, bűnöző neurotikus, nem bűnöző neurotikus és pszichopata bűnözők körében – akiket korban, nemben, szociális státusban azonos nevezőre hozott – végzett vizsgálatokat. Kutatásai alapján a pszichopátát érzelmileg szegénynek, decent-rációra képtelennek tartja, aki egocentrikus, a feladatokkal szemben közömbös, labilis és impulzív, nehezen manipulálja saját késztetéseit és explozív módon fejezi ki azokat környezete számára.

A bűnöző neurotikus gátlásos, szorongó és rigid. Nehezen adaptálódik a külső körülményekhez, kényelmetlenül érzi magát az emberi kapcsolatokban és a szorongás könnyen erőt vesz rajta.

⁴⁶ Grygier, T.: *Oppression: A Study in Social and Criminal Psychology.* London, 1954

⁴⁷ Foster, A. L.: *The Relationship Between E. E. G. Abnormality, some Psychological Factor and Delinquent Behavior.* J. Proj. Tech., vol. 22., 1958., p. 3.

⁴⁸ Cassiers, L.: *Le psychopathe delinquent. Étude expérimentale à travers le Rorschach.* Charles Dessart, Bruxelles, 1968

A pszichopata a Rorschach-tesztben kevés választ ad, globális felfogásra törekszik, az Fb és FbF válaszok jellemzik, a Versagenek a IX. táblán jelentkeznek, továbbá Schock-reakciókat is találunk. Ez a kép a szerző szerint nem eléggé pontosan differenciál, pl. hisztériás vagy kevésbé súlyos skizofrén jegyzőkönyvektől. A diagnosztikai munkában ezért a szerző munkatársaival kidolgozta a Rorschach-teszt értékelésének egy új dimenzióját a szimbolizációs szintek meghatározásával. Az agresszív és szexuális tartalmakat vették figyelembe, és az elaborációs, szimbolizációs színvonalnak megfelelően négy kategóriát állítottak fel. Véggkövetkeztetésük az volt, hogy a bűnöző pszichopata rendkívül gyenge képességgel rendelkezik ahhoz, hogy indítékait transzformálni, átdolgozni tudja, válaszai nyersegek, durvák és megformálatlanok.

Pakesch⁴⁹ hosszabb börtönbüntetésre, emberölésért, rablásért, szexuális erőszakért elítéltek csoportjában végzett Szondi- és Rorschach-teszttel vizsgálatokat. A kutatás célja a prizonizáció személyiségdeformáló hatásának feltárása volt.

A gyilkosok esetében a B válaszok hiánya, az egocentrikus Élmény Típus, az FbF válaszok túlsúlya, az alacsony T.%, V.%, laza szukcesszió a jellemző. Ez a kép a beilleszkedés-képtelen indulatokat és a magatartás-szabályozó rendszerek alacsony színvonalát jelzi. A börtönben eltöltött évek közül különösen a 4. év a kritikus. Koartálódik az Élmény Típus, de ugyanakkor szín-schock is megjelenik, amely a durva indulati élet elfojtására utal. Az első év után a Hd válaszok gyakorisága megnő és a Hajlító B válaszok is megjelennek az érzelmi élet diszfóriás elváltozásának megfelelően. A nem alkalmazott érzelmek elfojtása, amely a Hd válaszokat előhívta, a zw válaszok gyakoriságát is megemeli. Mindezek az affektivitás zavarára utalnak, vagyis az egocentrikus agresszivitás, visszavonult kilátástalansága miatt, diszfóriára és depresszióra váltott. Ugyanakkor azonban a belső ellenállás, az oppozíció és agresszivitás relatíve kiegyensúlyozott helyzetben újra feltámadhat, tehát ez az átalakulás csak felületi, nem lényegi. Ha a személy elhagyja a börtönt, akkor valószínű, újabb bűncselekményt fog elkövetni. A gyilkosokhoz hasonló személyiségváltozást mutatnak a rablók is, de egészen más képet találunk a szexuális erőszakot elkövetőknél, ahol a személyiség koartálódási folyamata nem következik be.

Mindezeket a változásokat a Szondi-teszt kevésbé követi. Főleg a P vektor változik párhuzamosan az Élmény Típus koartálódásával. A kezdeti primitív, destruktív agressziós megoldások (pl. P-+; -0; ±0) után a pánik, a fóbia és a paranoid félelem jelenik meg (P- -; ± -; 0-). Az Sch. vektorban jellemző a „drilles” Én képe (Sch- -). A 4. évben jelenik meg a Hd és zw válaszokkal párhuzamosan az Sch- ± és 0 konstelláció, amely pszichés anomáliára hívja fel a figyelmet. Ez a kép az Én dezintegrációjára és az öntudat elvesztésére utal, feltételezi az Én beszűkülését és elbizonytalanodását.

A C faktorbeli változás főleg azoknál hangsúlyozott, akiknél az ítélet életfogytiglanra szólt. Az általánosabb képek náluk a következők: C: 00, a gyermek élvezetkeresés, a dekoncentrálttság, a C: 0-, az elidegenedés, C: 0+ a kötődési tárgy elvesztésétől való félelem. A 2-5 év között a +0 és ++ jelenik meg, amely a realitáselvnek megfelelően új kötődési tárgy keresését és esetleg több tárgyhöz való kötődést jelent.

⁴⁹ Pakesch, E.: Der Einfluss des Strafvollzuges auf die Psyche des Häftlings. Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform, Bd. 44., 1961, S. 65-85.

Az elítéltek tehát megőrizték kontaktusképességüket, de az 5. év után a fóbiás kötődés és a régi tárgyhoz való irreális vonzódás jelenik meg ($\pm -$), amely a kötődés válságára utal.

Az S vektorban az általános kép a ++, amely az átlagember realitásérzékét jelzi. Több mint 4 év után az irreális passzivitás, esetleg a nemi cél inverziója tűnik fel. (+ -) Az extrém agresszivitás ($\pm +$) és az infantilis erőszakosság (- +) csak ritkán, a szadista erőszakosság (+ $\pm$); - $\pm$ egyáltalán nem fordult elő.

A fentiek alapján a szerző következtetése az, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben hatékony nevelés a hosszú időn át benntartott embereknél nem lehetséges. Csak egy látszati, felületes magatartás munkálható ki.

3. *Emberölést elkövetett elítéltek személyiségvizsgálata.* Az angolszász nyelvterület pszichológusai elsősorban kérdőívekkel, így az M. M. P. I.-, Cattell- és H. D. H. Q.- (Hostility and Direction of Hostility Questionnaire) tesztek segítségével kutatják az erőszakos bűnöző, köztük az emberölést elkövetők személyiségét. Pothast⁵⁰ feleségüket megölő gyilkosokat hasonlított össze rablógyilkosokkal, és vizsgálatai azt bizonyították, hogy nem homogén csoportról van szó, hanem egy neurózissal, elfojtással jellemezhető és egy skizoid, illetve pszichopata profil különböztethető meg. Weiss, Lamberti és Blackman⁵¹, továbbá Neustatter⁵² olyan gyilkosokat vizsgáltak, akik először követtek el életükben bűncselekményt, náluk nagyfokú gátoeltságot és introverziót figyeltek meg.

Megargee⁵³ azt kutatta, hogy miért található sok beilleszkedett normálisan viselkedő, csendes ember gyilkosság elkövetői között. Kísérletében az erőszakos bűnözőket extrém módon támadó és közepes módon támadó csoportra osztotta. A két típus az M. M. P. I.-kérdőívre adott válaszokban (projektív tesztek is ezt erősítették) szignifikáns különbséget mutatott a túllkontrolláltságban, introverzióban, szorongásban, konformitásban és ellenséges érzelemben, agresszivitásban. Ez azt jelenti, hogy egy agresszív aktus hevessége függ a motívumok ösztönzésétől, de nyílt megjelenése elsősorban a belső gátlások erejének függvénye. Annak a személynek, akinek kevés gátlása van a nyílt agresszív magatartás felé (ez az agresszív típus, amelyet a szépirodalomban olvashatunk), minden provokált és frusztrált szituációban támadóan viselkedik. Az erősen kontrollált személyek esetében viszont csak a prolongált, különlegesen erős frusztráció hatása robbantja szét a gátakat. A szigorúan fegyelmezett embernél ezért ritkán jelenik meg nyílt támadó reakció, de akkor igen súlyos formában. Megargee elképzelése azt is magában rejti, hogy a kevésbé gátolt személyeket a kisebb agresszív bűncselekmények elkövetői körében találjuk inkább, míg a szigorúan fegyelmezetteket főleg a gyilkosoknál. Természetesen a gyengén kontrolláltak is elkövetnek gyilkosságot, hiszen a fizikai támadás következménye nem mindig kiszámítható.

⁵⁰ Pothast, M. D.: A Personality Study of Two Types of Murderers. Michigan State University. Dissert. Abstracts, vol. 17., 1957, pp. 898–899.

⁵¹ Weiss, J. W. – Lamberti, J. W. – Blackman, N.: The Sudden Murderer. Arch. Gen. Psychiat., vol. 2., 1960, pp. 669–678.

⁵² Neustatter, L.: The State of Mind in Murder. Lancet, vol. 1., 1965, pp. 861–863.

⁵³ Megargee, E.: Undercontrolled and Overcontrolled Personality Types in Extreme Anti-social Aggression. Psychol. Monographs, vol. 80., 1966, p. 611.

Warder⁵⁴ egyik vizsgálatában a Megargee-féle elképzeléseket szándékozott ellenőrizni. Skót elítéltek köréből kiválasztott két csoportot, az extrém mértékben támadók közé a gyilkosokat, a közepes mértékben támadók közé egyéb agresszív bűncselekmények elkövetőit helyezte. Felhasználta a H. D. H. Q. általános ellenséges érzület (General Hostility); ellenséges érzület iránya (Direction of Hostility); Extropunicio; Intropunicio skáláit. Továbbá alkalmazta még a Cattell-teszt A, E, G, H, O, O₃, O₄ skáláit. Az alacsony A skálaérték a kritikus, óvatos, tartózkodó személyt; az E és F skála alacsony értéke az aláztos, szerény, csendes, alkalmazkodó egyént; az alacsony H skálaérték pedig a mérsékelt, félnék, szégyenlős embert jellemzi. A magas G érték a lelkiismeretes, higgadt, megfontolt; a magas O érték az aggódó, bűntudatos; a magas O₃ érték pedig a feszült, frusztrált ember jellemzői. A szerző ezeknek megfelelően szándékozott elkülöníteni a két kísérleti csoportot. A fenti adatokat a túl erősen fegyelmezett bűnözők esetében várta. A kísérlet azonban nem járt megfelelő eredménnyel, szignifikáns különbség csak abban mutatkozott, hogy az extrém bűnözők csoportjában az extrapunitív viselkedésmód kevésbé volt gyakori.

Blackburn⁵⁵ kutatása tovább szélesítette az ismereteket. Emberölést elkövetett abnormális elítélteket vizsgált a bűnözők részére felállított maximális biztonságú broadmoori kórházban. 56 esetet vizsgált, akik közül 9 pszichopátának, a többi mentális betegnek volt diagnosztizálva. A Wechsler- és az M. M. P. I.-teszteket alkalmazta. Az M. M. P. I.-nek a következő skáláit vette figyelembe: Szorongás (A) méri a neurotikusságot és emocionalitást; Represszió (R) az introverziót és a magatartáskontrollt méri; Extraverzió (E); Visszautasítás (Dn) a visszahúzóást és a kedvezőtlen tulajdonságok visszautasítását jelzi; Általános rosszindulat (GH); a Rosszindulat iránya (DH), továbbá a Hazugság (L); Ellenállás (K); Hipochondria (Hs); Depresszió (D); Hisztéria (Hy); Pszichopátia (Pd); Férfiasság (Mf); Paranoia (Pa); Pszichaszténia (Pt); Skizofrénia (Sc); Hipómánia (Ma); Szociális introverzió (Si).

Négy csoportot sikerült a kérdőív alapján faktoranalízissel megkülönböztetnie.

A) 17 személy (30%): normálisnak mondható és nem írható le pszichológiailag deviánsnak. Nem mutatnak pszichiátriai tüneteket, túlságosan konformisták, erősen kontrolláltak, nincs bennük agresszió, elfojtással élnek. Jellemző rájuk az L, K, Dn, továbbá L, Ma magas értékei. Ez a típus megegyezik Megargee erősen fegyelmezett csoportjával.

B) 13 személy (23%): az ún. pszichotikus skálákon (Pa, Pt, Sc) jellemző eltérést adtak, bár hogy a típus kevert, azt a D, Hy, Pd skálák magas értékei bizonyítják. Igen magas náluk a szorongás és az agresszivitás szintje. A klinikumban paranoid skizofrénnek diagnosztizálták őket, de a tapasztalat szerint más típusú személyiségzavarok is hasonló teszt-eredményt mutatnak. Megargee gyengén kontrollált csoportjához hasonlítható, hiszen kevés a gátlás az antiszociális tett megvalósítása ellen.

⁵⁴ Warder, J.: Two Studies of Violent Offenders. 1. Neurosis and Character Disorder in Violent Offenders. 2. Personality variables in Violent Offenders. The British Journal of Criminology, vol. 9., 1969, pp. 389–393.

⁵⁵ Blackburn, R.: Personality Types among Abnormal Homicides. The British Journal of Criminology, vol. 11., 1971, pp. 14–31.

C) 7 személy (14%): főleg a D, Si skálán adtak magas értéket, jellemezte még őket a magas R és az alacsony Ma, E. Ezek a személyek erős impulzusfékkel rendelkeznek, szociális szorongók és introvertáltak. Legfontosabb jellemzőjük a depresszió, amely közepes szorongással és főleg önmaguk felé fordított agresszióval társul. Ez a csoport az ún. depresszív gátolt. Hasonló az A típushoz, de az introvertív agresszió, a depresszió és a szociális visszahúzóadás azt jelzi, hogy más pszichés mechanizmusok játszódnak le.

D) A legkisebb csoport (13%) 7 főt tartalmaz: két fő jellemzőjük a Pd és Ma skálák magas értéke, amely gyenge szorongással és paranoid gyanakvással ötvöződik. Nem található semmilyen neurotikus vagy pszichotikus tünet. Gyengén szocializáltak, impulzívok, extrovertáltak, az agressziót főleg a külvilág felé fordítják. Ez a csoport az ún. pszichopata csoport, amely megfelel Megargee gyengén kontrollált bűnözőinek.

A bűnözők körében végzett kérdőíves vizsgálatok ezek szerint arra utalnak, hogy erőszakos és köztük emberölést elkövetett bűnözők között két nagy csoportot lehet elkülöníteni: a) erős belső magatartásfélékkel rendelkezők, akiknél az ingerlésnek kell rendkívül erősnek lennie, hogy bűncselekmény létrejöhessen; b) gyengén szocializáltak, akiknél a magatartásfélék gyengesége miatt a viselkedést állandóan nyílt, de kevésbé súlyos agressziók jellemzik.

II. A módszer

1. A vizsgálat módszere. A pszichológiai jelenségkör feltárására a következő módszereket alkalmaztam:

- ítéleti kiadványok áttanulmányozása,
- rövid exploráció,
- Rorschach-teszt⁵⁶,
- Szondi-teszt⁵⁷,
- P. F. T.⁵⁸,
- Lüscher-teszt⁵⁹.

A feldolgozás súlypontját a projektív tesztek által nyújtott információkra helyeztem. Figyelembe vettem, hogy a letartóztatás, a börtönélet, a normális élet megváltoztatása, a drilles életforma, a bírósági tárgyalások, a bűncselekmény súlya, az ítélet konzekvenciái,

---

⁵⁶ Rorschach, H.: Psychodiagnostics. Hans Huber, Bern, 1942; Bohm, E.: Lehrbuch der Rorschach Psychodiagnostik. Hans Huber, Bern, 1957; Mérei F.: A Rorschach-próba, I–II–III–IV. OIE Vademecum, Vols. 16, 17, 18, 19, 1966; Mérei F.: A különleges reakciók a Rorschach-próbában. Pszichológiai Tanulmányok, 1968. XI. 677–700. o.

⁵⁷ Szondi L.: Experimentelle Triebdiagnostik. Hans Huber, Bern, 1947; Nagy Klinikai Próba (Benton, Lüscher, P. F. T., Szondi). OIE Vademecum, vol. 29., 1968. Összeállította: Szakács F.; Marton L.: Pszichodiagnosztikai gyakorlat. A Szondi Teszt. Egyetemi előadások. Kézirat. 1966

⁵⁸ Rosenzweig, S.: The Picture Association Method and its Application in a Study of Reaction of Frustration. J. Personality, vol. 14., 1945

⁵⁹ Lüscher-test, Klinischer Test zur psychosomatischen Persönlichkeitsdiagnostik. Test-Verlag, Basel, 1969; Mérei F.: A Lüscher-próba a klinikai pszichodiagnosztikában. Pszichológiai Tanulmányok, 1968. XI. 711–730. o.; Rókusfalvy P. – Povázsai É. – Sipos K. – Halmi Gy.: Az affektivitás vizsgálata. A Lüscher-teszt alkalmazási lehetőségei és standardizálása. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971

a családi viszonyok szétzülése, a szociális mező beszűkülése, a prizonizáció stb. a személyiségek bizonyos mértékig megváltozott arculatát nyújtja a vizsgáló felé. A projektív eljárások haszna abban rejlik, hogy a tudatos valóságtorzítás, amely pl. a kérdőívek kitöltésekor, explorációk alkalmával a legnagyobb veszélyt jelenti, nem nyerhet érvényt, esetlegesen a vizsgálat megtagadásában juthat kifejezésre, amely azonban egyetlenegyszer sem fordult elő.

2. *A bűncselekmény és a személyiség kapcsolata.* A tanulmány az emberölés bűncselekményéért elítéltek személyiségvizsgálatát tűzte ki célul, vagyis a jogi megítélés kritériumait alkalmazta. Néhány kitéltet kell azonban tenni, hogy pontosan körülhatároljuk a vizsgált büntetési kategória jogi tartalmát.

„Az emberölés más ember életének jogellenes és bűnös megsemmisítése” – írja Horváth T.⁶⁰ A büntető törvénykönyv Különös részének XIV. fejezetében találjuk az életet sértő bűncselekményeket: emberölés 253. §; erős felindulásban elkövetett emberölés 254. §.

Az erős felindulásban elkövetett bűncselekménynél hangsúlyozzák, hogy az ítéletben elsősorban nem a túl erős affektivitás tudatbeszűkítő hatását veszik figyelembe, hanem a méltányolható motívumot. Halál más természetű bűncselekmények következményeként is előállhat, pl. gondatlan emberölés büntette, öngyilkosságban való közreműködés büntette, halált okozó testi sértés büntette, foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés büntette, segítségnyújtás elmulasztásának büntette, gondozás kötelezettségének elmulasztása büntette, magzatelhajtás.

Az általam vizsgált személyekre a következő szempontok érvényesek: a) a szándékos emberölés büntettének alapesete 253. § (1) bek. b); szándékos emberölés minősített esetei 253. § (2) bek., amely szerint a büntetés 10 évtől 15 évig terjedő szabadságvesztés vagy halál, ha a büntettet: a) különösen kegyetlen, előre kitervelt vagy sok ember életét veszélyeztető módon; b) nyereségvágyból, avagy más aljas indokból vagy célból; c) hivatalos személy ellen, hivatalos eljárás alatt; illetve d) több emberen vagy visszaesőként követték el. A jogász tehát a társadalomra veszélyesség mértékében és a motívum méltányosságának alapján különböztette meg az elkövetőket. Szándékos emberölést elkövetettek kerültek a vizsgálat középpontjába, ezen belül a csoportot nemek szerint is leszűkítem, így csak férfi elkövetők körére terjedt ki a kutatás.

További kritériumnak felhasználtam az igazságügyi elmeszakértő véleményét is. Abban az esetben, ha az elkövetőnél pszichotikus állapotot tételezett fel, vagy ha elmefogyatékoság, esetleg súlyos idegrendszeri sérülés miatt a beszámíthatóság korlátozottságát állapította meg, akkor az elítélte nem került a vizsgálati anyagomba. Az igazságügyi elmeszakértő véleményét a Rorschach-teszt ún. skizofrénia skáláján⁶¹ és az ún. Piotrowski-féle⁶² organikus skálán adott értékek megerősítették, egyik jegyzőkönyv esetében sem érték el a szerzők által megadott kritikus határt. A fenti szempontok figyelembevételével a vizsgálat 36, szándékos emberölést elkövetett személyre terjedt ki.

⁶⁰ Horváth T.: i. m. 137. o.

⁶¹ Hegedűs I.: Skizofrénia Rorschach-skálája. Bölcsészkarai szakdolgozat. Kézirat. 1964

⁶² Piotrowski, Z. A.: The Rorschach Inkblot Method in Organic Disturbances of the Central Nervous System. Journal of Nervous and Mental Diseases, vol. 86., 1937, pp. 525–537.

Az elítéltek büntetésüket az 1969–70-es években

- a Fővárosi Központi Büntetés-végrehajtási Intézetben,
- a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézetben,
- a Budapesti Büntetés-végrehajtási Intézetben,
- a Váci Büntetés-végrehajtási Intézetben és
- a Szegedi Büntetés-végrehajtási Intézetben töltötték.

A vizsgálat időpontjában mindannyian túl voltak az elsőfokú ítéleten, s így bizonyos mértékben saját maguk számára is tisztázhatták jövőbeli lehetőségeiket.

A vizsgálat célja a szándékos emberölést elkövetett személyek személyiségkutatása, ezért az antiszociális személyiségtulajdonságok feltárása érdekében a gyilkosok teszt-eredményeit olyan kontrollcsoportéhoz hasonlítottam, ahol pszichés anomália nem tételezhető fel. Ezt egy bíróság elé még nem került 25 fős, villamosvezetőkből és kalauzokból álló csoport összeállításával szándékoztam elérni.

A kérdésfeltevés további szempontja, hogy az emberölést elkövetettek személyisége milyen mértékben különböztethető meg más bűnöző csoportokétól. A téma tisztázása érdekében nem erőszakos bűncselekményért – sikkasztásért, lopásért, szélhámosságért – elítélteket választottam kontrollcsoportnak. A bűnöző összehasonlítása a bűnözővel azért lényeges, mert hasonló feltételek mellett történik a vizsgálat, tehát börtönben, elsőfokú ítélet után stb., így a tesztmutatók, ebben az összevetésben, nem tükrözhetik az ítélet és a börtönviszonyok torzító hatását. A második igen fontos szempont, amiért ilyen kontrollcsoportot választottam, annak a kérdésnek a felmerülése volt, hogy milyen személyiségjellemzők felelnek a nyílt agresszív magatartás megvalósulásáért. Ebben az összevetésben az egyenlő alapot a társadalomellenes magatartás jelenti, a különbséget pedig a destruktív cselekedet. A gyilkosság kérdése pedig éppen abban rejlik, hogy a valóságban olyan konfliktus-megoldási próbát alkalmaztak, amely a civilizált társadalmakban a legmélyesgesebben elítélt.

3. *A vizsgált személyek személyi adatai.* A csoportok életkorban, iskolai végzettségben, családi állapotban, foglalkozásban, továbbá hogy alkoholisták-e vagy nem, visszaesők vagy nem, a következő megoszlást mutatják:

Életkor

	18–20	21–25	26–30	31–35	36–40	41–45	$\bar{X}$
Gyilkos	5	7	5	5	6	3	33
Kontroll	6	6	3	2	6	1	28
Sine morbo	2	10	9	2	1	1	26

Iskolai végzettség

	4–6	7–8	Gimn. 2. (szakközépisk.)	Érettségi	Főiskola
Gyilkos	14	20	–	1	1
Kontroll	12	8	2	1	2
Sine morbo	4	14	4	1	2

Alkoholista		Nő		Visszaeső	
Gyilkos	19	Gyilkos	19	Gyilkos	8
Kontroll	12	Kontroll	10	Kontroll	10

Foglalkozás	Gyilkos	Kontroll	Sine morbo
Foglalkozás nélküli segédmunkás	10	14	
Betánított munkás	4	2	
Alkalmazott	6	4	
Géplakatos	3	2	
Bányász	4	–	
Hentes	4	–	
Pásztor	2	–	
Autóvezető	2	–	25
Műtős	1	–	
Technikus	–	3	

4. *A vizsgálat helye és körülményei.* A vizsgálatokat minden egyes esetben a már fent említett büntetés-végrehajtási intézetekben végeztem el a rendelkezésemre bocsátott szabad helyiségben, szigorúan négy szemközt az elítéltekkel, az őrszemélyzet kizárásával. A beszélgetés elején tisztáztam a jöveteletemet, a vizsgálat célját tudományos jellegében jelöltem meg, közöltem a vizsgált személyekkel, hogy nem kötelesek a kérdésekre válaszolni, azt megtagadhatják és az semmilyen következménnyel nem járhat számukra.

5. *Az alkalmazott projektív eljárások.* A Rorschach-, Szondi-, Lüscher-, P. F. T.-tesztek információinak feldolgozását, a tesztmutatók értelmezését az O. I. E. Pszichodiagnosztikai Laboratóriumában, elsősorban Mérei Ferenc⁶³ által kidolgozott és rutinszerűen alkalmazott metodikának és elveknek megfelelően végeztem.

6. *Az alkalmazott matematikai-statisztikai eljárások.* A csoportok összehasonlításában a χ^2 -próbát és a Mann–Whitney-próbát alkalmaztam.⁶⁴

Elsősorban a Mann–Whitney-féle próbát használtam, mivel a kutatás független mintára vonatkozik és a mértékek számokban jól kifejezhetők.

A χ^2 -próba alkalmazására olyan esetekben került sor, amikor az adatok nem alkottak számszerű, csak nominális sort, tehát a Mann–Whitney-próbát nem lehetett használni. A kérdés ilyen esetekben úgy fogalmazódott meg, hogy egy tesztmutató jegyzőkönyvenkénti előfordulását vagy hiányát kellett figyelembe venni és nem annak mennyiségi jegyzőkönyvenkénti gyakorisága alapján rangsort készíteni. Ilyen helyzet állt elő pl., amikor a G, G, (G), D, D, (D), Dd, Dd, (Dd), Do, Do, (Do), zw, zw, (zw), DC_{komb}, DC_{konf}, válaszoknak a Felfogó Típusban való megjelenését vizsgáltam. Eltekintettem attól, hogy hány G válasz van a jegyzőkönyvben, ugyanis csak azt tartottam lényegesnek, hogy a Felelet-számhoz való viszonylatának megfelelően a Felfogó Típusba bekerül-e vagy nem. A Rorschach-tesztmutatók esetében χ^2 -próbát alkalmaztam még az Élmény Típus, Másodlagos Formula,

⁶³ Mérei F. (1966): i. m.

⁶⁴ Hajtman B.: Bevezetés a matematikai statisztikába. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968

az Élmény Típus és Másodlagos Formula viszonya, Indulati Típus, M : Md, T : Td, V₁ : (V₂ + V₃) értékelésénél.

7. *Szignifikanciaszint.* A csoportok összehasonlításában azokat az adatokat vettem értelemezési alapnak, amelyekre érvényes az 5%, 2%, 1%-os szignifikanciaszint, továbbá figyelembe vettem a 10%-os szignifikanciaszintet is, természetesen kisebb jelentőségűnek tartva. Több esetben, főleg a tipologizálási kísérletnél az alacsony elemszámok miatt az χ^2 -próba számítási feltételei nem valósulhattak meg. A számításokat ekkor is elvégeztem, mert a szignifikáns eltérések így is jellemzőnek tekinthetők.

III. A tesztvizsgálatok adatai és értelmezése

1. Az emberölést elkövetett személyek tesztmutatóinak összevetése a Sine morbo csoportéval

A dolgozat azon kérdéssel foglalkozik, hogy milyen személyiségvonásokban kell keresni az antiszociális beállítottság jellemzőit, összevettem az emberölést elkövetett személyek és a Sine morbo csoport teszt eredményeit (táblázat).

A két csoport összehasonlításában több szignifikáns eltérést találtam. A jellemző adatokat úgy tekintettem, mint a kriminális magatartás irányába való jelzéseket. Az erőszakos kriminális, az emberölést elkövetett személyt erős agresszivitás, dacos oppozíció jellemzi (zw, Gzw, Dzw, zw hangsúlyú Indulati Típus), amelyet belső feszültség, robbanékonyság, ingerlékenység, szenzitivitás fűt [FbF, F (Fb), explózió].

Az egocentrikus alapállás (FbF > FFb), a külvilág ingereitől való függés (Extravertált Élmény Típus), a szuggesztibilitás (FbF), az indulatokon való uralkodásképtelenség, a magatartásfelek gyengesége (alacsony T%), impulzivitás, a realitásérzék csökkenése (alacsony Realitás Index) a nyílt agresszív magatartás megjelenését indikálják. A személyiség megbomlott egyensúlyát (Versagen, Schock) kudarcélmény (b), önértékelési válság (Élmény Típus – Másodlagos Formula viszonya fordított, szubj. kritika), belső gátoltság és bizonytalanságérzés (Do a Felfogó Típusban), passzivitás (Pfl), fáradékonyság (Hiány), gyanakvás (Tartalatlan) jellemzik. A szexuális fantázia élénksége (Sex) és a veszélyérzés (Szikla) börtönreakciónak fogható fel.

Táblázat: Az emberölést elkövetett személyek és a Sine morbo csoport teszt eredményei

Jellemző eltérések

Gyilkos N = 36

Sine morbo N = 25

Tesztmutatók	Statistikai eljárás	Az eltérés iránya Gyilkos – Sine morbo
<i>Felfogásmód</i>		
zw az F. T.-ben	$\chi^2 = 4,4$ p < 0,05	Gy > Sm
Do az F. T.-ben	$\chi^2 = 4,7$ p < 0,01	Gy > Sm
Gzw	MW = 615 p < 0,01	Gy > Sm
Dzw	MW = 630 p < 0,05	Gy > Sm

Jellemző eltérések

Gyilkos N = 36

Sine morbo N = 25

<i>Tesztmutatók</i>	<i>Statistikai eljárás</i>	<i>Az eltérés iránya Gyilkos – Sine morbo</i>
<i>Determinánsok</i>		
BF	MW = 925 p < 0,05	Gy < Sm
b	MW = 620 p < 0,05	Gy > Sm
FbF	MW = 635 p < 0,05	Gy > Sm
F (Fb)	MW = 604 p < 0,01	Gy > Sm
FbF > FFB	$\chi^2 = 5,5$ p < 0,05	Gy > Sm
Extravertált É. T. (Extra, Intro nélküli Extra, Dilatált Extra)	$\chi^2 = 3,9$ p < 0,05	Gy > Sm
É. T. és M. F. viszonya fordított	$\chi^2 = 5,7$ p < 0,05	Gy > Sm
I. T. zw hangsúlyú	$\chi^2 = 7,8$ p < 0,01	Gy > Sm
<i>Skálák</i>		
Realitás index	MW = 915 p < 0,05	Gy < Sm
<i>Tartalom</i>		
Tartalom összege	MW = 910 p < 0,05	Gy < Sm
T	MW = 920 p < 0,05	Gy < Sm
T%	MW = 912 p < 0,05	Gy < Sm
Pflanzen	MW = 610 p < 0,02	Gy > Sm
Szex	MW = 630 p < 0,05	Gy > Sm
Szikla	MW = 604 p < 0,02	Gy > Sm
Explózió	MW = 622 p < 0,05	Gy > Sm
<i>Különleges reakció</i>		
<i>Jelentésadási tudat</i>		
Szobj. kritika	MW = 633 p < 0,05	Gy > Sm
<i>Elakadások</i>		
Versagen	MW = 608 p < 0,01	Gy > Sm
Schock	MW = 604 p < 0,01	Gy > Sm
<i>Leírások</i>		
Tartalmatlan	MW = 640 p < 0,05	Gy > Sm
<i>Defekt reakciók</i>		
Hiány	MW = 596 p < 0,01	Gy > Sm

2. Emberölésért elítéltek és nem erőszakos bűncselekményt elkövetettek összehasonlítása

A vizsgálat egyik célja, hogy tisztázza azokat a személyiségvonásokat, amelyek a bűncselekmény megvalósulásában fontos szerepet töltenek be. A gyilkos és a nem erőszakos kriminális összevetése elsősorban azon kérdésre ad választ, hogy a nyílt agresszív cselekedetnek milyen pszichés előfeltételei vannak.

Mindkét csoport tagjai antiszociális cselekedetet hajtottak végre, de annak megjelenési formája különböző. Az idevágó szakirodalom a magatartást szabályozó rendszerek és az agresszív indulatok erejének a dinamizmusában látja a probléma megoldását. Kevés olyan vizsgálatot találtunk, ahol az extrém fizikai agresszió és a nem erőszakos bűncselekmény összehasonlítása történik, és amelyben az agresszív magatartás mértékének két szélső pólusát vesszük figyelembe. Elvárható, hogy az ilyen jellegű vizsgálat több szignifikáns eltérést mutat ki, mint pl. az, ahol a nyílt agresszió kritériuma esetleg csak a renitens viselkedés.

Az értelmezést nehezíti, hogy az emberölők csoportján belül, mint ahogy a későbbiekben látni fogjuk, további tipologizálás is lehetséges, és így bizonyos személyiségtulajdonságok megléte vagy hiánya matematikailag kiegyenlítheti egymást, és így a nem erőszakos bűncselekményt elkövetők összehasonlításában nem bizonyulnak relevánsnak. Ez a tény magában rejti azt a problémát is, hogy a bűnöző pszichopatológiai megkülönböztetése reális-e vagy inkább az elkövetett cselekmény jogi minősítése szerinti osztályozás. Ugyanis ha mindenfajta bűncselekmény elkövetésében neurotikus és pszichopata személyek találhatók, akkor más jellegű összehasonlítás a személyiség egészére vonatkozóan nehezen érhet el eredményt.

a) A Rorschach-teszt eredményeinek értelmezése

Gyilkos N = 36

Nem erőszakos bűnelkövetők (Kontroll) N = 25

Tesztmutatók	Statistikai eljárás	Az eltérés iránya	
		Gyilkos	– Kontroll
<i>Determinánsok</i>			
b	MW = 659 p < 0,10	Gy > K	
HdF	MW = 653 p < 0,10	Gy > K	
F (Fb)	MW = 650 p < 0,10	Gy > K	
É. T. és M. F. viszonya fordított	$\chi^2 = 3,2$ p < 0,10	Gy > K	
<i>Tartalom</i>			
Tartalom összege	MW = 621 p < 0,05	Gy > K	
M	MW = 617 p < 0,05	Gy > K	
M%	MW = 660 p < 0,10	Gy > K	
Td	MW = 614 p < 0,02	Gy > K	
V%	MW = 893 p < 0,10	Gy < K	
Pflanzen	MW = 639 p < 0,05	Gy > K	
Szikla	MW = 620 p < 0,05	Gy > K	
<i>Különleges reakció</i>			
Szobj. kritika	MW = 638 p < 0,05	Gy > K	
Schock	MW = 633 p < 0,05	Gy > K	

A következő táblázatban a leggyakoribb determinánsok és különleges reakciók tábla szerinti megoszlását találjuk.

	Tábla száma	A reakció gyakorisága Gyilkos – Kontroll	
<i>Determináns</i>			
b	II	5	3
	VII	3	
	IX	5	4
Gzw	I	4	9
	VII	6	5
Dzw	II	9	5
	VII	5	–
	IX	5	4
Do	I	7	
	III		4
	V	5	
<i>Különleges reakciók</i>			
Versagen	II	6	2
	IV	4	
	VI	6	6
	VII	3	
	IX	5	
Schock	X		4
	III		4
	IV	7	
	VI	7	3
	VII	5	3
Infantilis válaszok	VIII	3	
	VII	6	

A kritikus táblák a gyilkosok számára az I., II., IV., VI., VII. táblák. Ezekon halmozódnak a b., Gzw., Dzw., Do., Versagen, Schock és infantilis válaszok.

Az eddigi adatok kevés magyarázati lehetőséget nyújtanak arra vonatkozóan, hogy milyen belső feltételek biztosítják a nyílt agresszió megjelenését. A determinánsok és a tartalmi válaszok arra utalnak, hogy a *gyilkost halmozott kudarcok érték, és tette, amely egy újabb inadekvát konfliktus-megoldási próbálkozás, önértékelési válságba sodorta*. Cselekedetével való konfliktusa, a bírósági ítélet és a börtönélet frusztrációja miatt súlyos szorongási állapotban van (É. T. és M. F. viszonya fordított, HdF, Td, Szikla, Szubj. kritika). Diszfóriás hangulati élet, szenzitivitás, külső és belső alkalmazkodási feszültség [F, (Fb)], kötődési passzivitás (Pfl), személyes (M) és indulattal telt viszonyulás (Dzw, Gzw) jellemzik, ezért nehéz számára az adaptív magatartás (alacsonyabb V%). A személyiség-torzulás neurotikus voltára utal a gyakori Versagen és Schock reakció, amelyek elsősorban a II., IV., VI., VII. táblákon található, továbbá a Dzw, Gzw és infantilis válaszok. Ezek alapján feltételezhetjük, hogy az emberölés büntetettének esetében a konfliktus magja a szexualitás és érzelem, kötődés és leválás agresszióval telt konfliktusos viszonya. (Ezt a Szondi-teszt adatai döntő mértékben megerősítik.)

Ebben a leírásban két jellemzőt különböztettük meg, a tette, a letartóztatásra és a börtönéletre adott reakciókat és némileg magyarázatot kaptunk a személyiségnek bűncselekményhez vezető tulajdonságaira. De nincs elegendő adatunk, amely alapján meg tudnánk mondani, hogy milyen tényezők váltották ki a gyilkos indulatok realizálását, miért nem maradt meg a fantázia szintjén vagy az elfojtás segítségével a tudattalanban. A nyílt destruktív cselekedet megjelenésének valószínűsítését De Vos-féle skála alkalmazásával próbáltam elérni.

De Vos 8 fokú, én pedig 7 fokú skálán értékeltem a jegyzőkönyveket a következő kritériumoknak megfelelően:

1. Orális agresszió, pl. harapás, szívás.
2. Agresszív intenció, pl. destruktív érzelmek, gyűlölet és pejoráló értékelő reakció, pl. buta, cigány.
3. Direkt agresszió, pl. verekedés, veszekedés és ember által végrehajtott agresszív cselekedeteket feltételező válaszok, pl. szétvágták, széttépték (Deform).
4. Indirekt agresszió: a) az erőszak eszköze, fegyver, kapa, harapófogó, túske; b) emberi vagy állati testrész, amely agresszióra alkalmazható, pl. fog, agyar, szarv, karma; c) vadállatok, pl. krokodil, oroszlán, tigris.
5. Belső tenzió, pl. atomrobbanás, vulkán.
6. Indirekt agresszió – szorongás, pl. vér, ördög, boszorkány, szörny.
7. Torzított ember, pl. egy nő fej nélkül (M, hiány).

Minden egyes jegyzőkönyv válaszait értékeltem és minden olyan válasz, amely megfelelt a fenti skála kritériumainak, egy értékpontot kapott. A számításokat elvégeztem a feleletszámhoz való százalékos viszonyításban is:

De Vos-skála abszolút értéke / Feleletszám x 100

Az eredmények a következők:

De Vos-féle skála
Emberölést elkövetettek $\Sigma N = 36$
(I. típus N = 12)

<i>Gyilkosok</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Orális agresszió										1		
Agresszív intenció												
Direkt agresszió		1					1			5		
Indirekt agresszió	1	2					2	1	3			
Belső tenzió		1	1	2				1				1
Indirekt agresszió – szorongás						1						
Torzítás								1				
Összeg	1	4	1	2	0	1	3	3	3	6	0	1
Feleletszám	10	15	16	16	21	11	11	12	19	12	7	16
%	10	26	6	12	0	9	27	25	15	50	0	6

De Vos-féle skála
Emberölést elkövetettek $\Sigma N = 36$

(II. típus N = 12)

<i>Gyilkosok</i>	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Orális agresszió												
Agresszív intenció											1	
Direkt agresszió								1	1		1	1
Indirekt agresszió			1	1	1					1	2	6
Belső tenzió	3	2								1		1
Indirekt agresszió – szorongás	3											
Torzítás	3	1									1	1
Összeg	9	3	1	1	1	0	0	1	1	2	5	9
Feleletszám	25	10	37	14	8	12	9	11	14	26	27	44
%	36	30	2	7	12	0	0	9	7	8	21	20

De Vos-féle skála
Emberölést elkövetettek $\Sigma N = 36$

(III. típus N = 12)

<i>Gyilkosok</i>	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36
Orális agresszió					2							
Agresszív intenció		1	1							5		
Direkt agresszió	2		2	1	3	1		2		10	1	3
Indirekt agresszió	1	3	9	5	3		1	4	3	4	2	2
Belső tenzió		1	3	1			1	1		3		1
Indirekt agresszió – szorongás		1				1				2	1	2
Torzítás		1	1		2				1	5		1
Összeg	3	7	16	7	10	2	2	7	4	29	4	9
Feleletszám	11	33	68	17	14	22	15	25	15	12	19	23
%	27	21	23	41	71	9	13	28	26	260	21	39

De Vos-féle skála
Nem erőszakos bűnelkövetők $\Sigma N = 25$

(N = 12)

<i>Kontroll</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Orális agresszió												
Agresszív intenció										1	1	
Direkt agresszió	1	1							3	1		1
Indirekt agresszió	1	1	2	1							1	2
Belső tenzió						1		1				
Inadekvát agresszió – szorongás							1					1
Torzítás							1					
Összeg	2	2	2	1	0	1	2	1	3	2	2	4
Feleletszám	15	13	8	13	12	11	11	12	10	19	14	13
%	13	15	25	7	0	9	18	8	30	10	14	31

De Vos-féle skála
Nem erőszakos bűnelkövetők $\Sigma N = 25$

(II. típus N = 13)

Gyilkosok	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
Orális agresszió													
Agresszív intenció													
Direkt agresszió							1		3				
Indirekt agresszió		1	1	1		2		1			1		
Belső tenzió			1		1								
Inadekvát agresszió – szorongás				1		1							
Torzítás		1											
Összeg	0	2	2	2	1	3	1	1	3	0	1	0	0
Feleletszám	9	16	12	9	26	18	17	11	11	11	12	12	15
%	0	12	16	22	3	16	5	9	27	0	8	0	0

Ezek szerint a következő szignifikáns eltérések találhatók:

Agresszió minősége	Statisztikai próba	Az eltérés iránya Gyilkos – Kontroll
Agresszió összege	MW = 611,5 p < 0,02	Gy > K
Agresszió össz. %-ban	MW = 622,5 p < 0,05	Gy > K
Belső tenzió	MW = 637 p < 0,05	Gy > K
Torzított ember (csak az előfordulást figyeltem, eltekinttem a jegyzőkönyven- kénti gyakoriságtól)	$\chi^2 = 4,4$ p < 0,05	Gy > K
Indirekt agresszió	MW = 651 p < 0,10	Gy > K

Ezen eredmények arra utalnak, hogy a személyiség agresszív feszültségének mértéke meghatározza a nyílt agresszív viselkedést. Tehát a gyilkosságot elkövető személy agresszívabbnak tekinthető, mint a nem erőszakos bűnelkövető. Ez az agresszivitás leginkább paroxizmalitással, robbanékonysági hajlammal jellemezhető, továbbá az Én-közeli támadó gondolatok gyakoriságával, amelyek szándékjellege a konkrét indulati kitörésnél a konfliktusmegoldás destruktív formáját segíti elő.

b) A Szondi-teszt eredményeinek értelmezése

A két csoport összehasonlításában feltárnak azok a különbségek, amelyek felelősek a nyílt agresszív viselkedésért (táblázat).

A faktorokon belül a következőket találtam:

A nem erőszakos bűnelkövető a társadalom normái iránt közömbös, gátlástalan, könnyen elsodorható, amorális személy (hy0, k0). A gyilkos esetében az exhibíciós feszültség, bizonyos szerepben való tetszelgés vágya (hy+) magyarázhatja a nyílt agresszivitást.

Faktor	Statisztikai próba	Az eltérés iránya	
		Gyilkos N = 36	Kontroll N = 25
hy+	$\chi^2 = 4,3$ p < 0,05	Gy > K	
hy0	$\chi^2 = 3,928$ p < 0,05	Gy < K	
k+	$\chi^2 = 4,4$ p < 0,05	Gy > K	
p-	$\chi^2 = 3,867$ p < 0,05	Gy > K	
d0	$\chi^2 = 5,4$ p < 0,05	Gy > K	
m-	$\chi^2 = 5,3$ p < 0,05	Gy > K	
k0	$\chi^2 = 3,9$ p < 0,05	Gy < K	

A narcisztikus, egocentrikus Én (k+) és annak önszűkítő törekvései öntörvényűséghez vezetnek, a belső vélemények, állásfoglalások, ellenséges érzelmek élesen megfogalmazódnak, a gondolat racionalizálja az indulatokat. Az Én-közeli agresszív tendenciákat a projekció mechanizmusával másnak tulajdonítja, a közvetlen környezettel egy pozitív „feed back” viszonyt alakít ki, amelyben a kölcsönös agresszív indulatok egymást fokozzák, egyben jogossá válnak, s így megvalósításuk erkölcsileg is elfogadható. A teatralitás, jelenetrendezés, amelyet kiegészít a narcisztikus Én, amely elfogadja saját, agresszív indulatait, azokat megfogalmazza, célirányossá teszi, ugyanakkor a projekcióval a felelősséget is elhárítja magától – képes eljátszani a gyilkos szerepét, akinek tette most már belsőleg is jogos.

Jellemző mutatók a vektorokban. A leggyakoribb tesztmutatók a gyilkos és a kontrollcsoportban a következők:

	S	P	Sch	C
Gyilkos	++	0-	±-	0-
	+±	+ -	--	+ -
	+ -	--	++	0 0
	+ 0	± -	- ±	
Kontroll	++	0-	0 ±	+ -
	+ -	+ -	--	0 +
	+ 0			0 0

Jellemző eltérések: gyilkosoknál többször fordul elő: S+ ±; P - -; Sch ± -; - -; C 0 0. Kontrollcsoport esetében: Sch 0 -; 0 ±; 0 +.

Az S vektorban a normális ember profilja mellett (S + +) nagy gyakorisággal találjuk az extrém támadó képet (S + ±), amely jelzi, hogy a szadista támadó indulatok egyben ambivalensek is, mögöttük fokozott gyöngédségi igény, dependencia, nőies szexualitás található. A fokozott szeretetigényt jelzi az S + - konstelláció is, az S + 0 pedig a kapcsolatok agresszív töltésére utal.

A P vektorban a normális embert jellemző kép mellett (P + -) a Pánik állapotára utaló (P - -; ± -) jegyek a leggyakoribbak. A P 0 - az éltelt törekvéseit jelzi, hogy küszködik agresszív indulataival, könnyen megsértődik, ilyenkor azonnal támadó.

Az Sch vektorban a beszabályozott indulatvezérlésű embert jelző kép (Sch - -) mellett különösen gyakori az Sch ± - konstelláció, amely nagymértékben elősegíti a betekintést

a gyilkos pszichodinamikájába. Ambivalens viszonyulására (jól egészíti ki az S vektor) utal, ahol az indulatos, renitens személy környezete felé vádlásokkal fordul (dinamikus projekció), ugyanakkor megpróbál leválni, elszakadni, és így elmenekülni saját agresszív vágyaitól. Amikor elszakad környezetétől, akkor kételkedni kezd saját ítéletében és visszaállítja a kapcsolatát. De ezáltal a projekció is felelevenedik, és újra kialakult az agresszív feszültség. A függés és szabadulási vágy konfliktusának egyik megoldási lehetősége a Másik elpusztítása.

Az Sch + + a feszült tudati életet jelzi, amikor is a nappali álmodozásban narcisztikus jelleggel oldja meg a büntetettel való konfrontációt.

Az Sch – ± is igen gyakori (Pakesch⁶⁵ különösen sok esetben találta a gyilkosoknál) féltékenységi indulatokra utal, amelynek gyökere, hogy a személy nem tudja tudomásul venni a leválást, az elhagyatottság állapotát tagadja és ezért agresszív az elhagyó felé.

A C vektorban a 0 – konstelláció egy olyan személyre utal, akiben a kötődési kapcsolatban való mély csalódás él, ezért megpróbál racionalizálni és elhárító mechanizmusokat használni. A C + – a diszfóriás hangulati életet jelzi, s egyben azt is, hogy a személy új kötődési tárgyat keres. A C 00 is a kötődési konfliktusra utal, jelentheti pl., hogy a konfliktus oly tarthatatlan volt, hogy a személy feladta ragaszkodását. Kriminálisok esetében olyan értelmezés is elképzelhető, hogy a személy elsodorható indulatai és a külső ingerek által. A C – + esetében pedig inceszt jellegű neurotikus tárgykapcsolódásra gondolhatunk.

A kontrollcsoportra a paranoid élményszínezet (Sch 0 ±), alacsony szintű projekciós mechanizmus (Sch 0 –), tartás nélküli tudatműködés jellemző, amely nem képes szelektálni a motívumok között (Sch 0 ±) és az indulatokat elaborálni (Sch 0 +).

c) A Lüscher-teszt eredményeinek értelmezése

A két csoport összehasonlítása

8 színválasztás		Gyilkos – Kontroll N = 36 N = 25	
szín	helye	statisztikai próba	az eltérés iránya
lila	7–8	$\chi^2 = 3,967$ p < 0,05	Gy > K
fekete	1–2	$\chi^2 = 2,963$ p < 0,10	Gy > K
szürke	7–8	$\chi^2 = 4,1$ p < 0,05	Gy > K
kék	3–4	$\chi^2 = 4,3$ p < 0,05	Gy > K

A szürke elutasítása érzékenységet, alacsony toleranciaszintet, a lila elutasítása feszültséget, a preferált fekete agresszivitást, dacos, tiltakozó lemondást, hibás kompenzálást jelez.

A Lüscher-teszt 8 szín választásában tehát a börtön helyzete adott, érzelmi változások minőségében találjuk a két csoport közti különbséget.

Oszlop-eltérések

Mindkét csoportban +I, – P, vagy a –I, +P választás a legjellemzőbb. A fent említettek, a +2 és –7 kiegészítésével, a –I, +P jelentését a pszichopátia értelmezésére irányítják, amely az Énességét, a kötődési képtelenséget és a kettős életvitelt foglalja magában.

⁶⁵ Pakesch, E.: i. m.

Ezzel ellentétes a +I –P oszlopeltérés, amely kötődési igényt, görcsös szorongást, visszahúzódot, önsajnálati és képmutatási, kényeztetési szükségletet jelez. Kétfajta magatartást tudunk differenciálni, az Énesen kompenzálót, és egy szorongóan visszahúzódot csoportot. Ez a megoldás egyaránt jellemző a gyilkosokra és a nem erőszakos bűnözőkre is.

A két csoport összevetésében a következő eltérések adódtak:

Gyilkos – Kontroll		
	N = 36	N = 25
IK = 0	$\chi^2 = 3,446$ p < 0,10	Gy > K
OZ = 3	$\chi^2 = 3,972$ p < 0,05	Gy > K
PV = 3	$\chi^2 = 4,224$ p < 0,05	Gy > K
IP = 0	$\chi^2 = 3,876$ p < 0,05	Gy > K

Ezen adatok arra utalnak, hogy az alkalmazkodási feszültség, a nyugtalanság, az érvényesülési vágy, az elaborációs próbálkozások kifejezettebbek az emberölésért elítéltek esetében.

d) A Picture Frustration Test adatainak értelmezése

Gyilkos és kontrollcsoport összehasonlítása

Tesztmutató	Statisztikai próba	Az eltérés iránya	
		Gyilkos N = 36	Kontroll N = 25
e+	$\chi^2 = 4,6$ p < 0,10	Gy > K	
l-	$\chi^2 = 2,748$ p < 0,10	Gy > K	
m+	$\chi^2 = 4,8$ p < 0,05	Gy > K	
M _{total-}	$\chi^2 = 3,722$ p < 0,10	Gy > K	
M _{total+}	$\chi^2 = 2,934$ p < 0,10	Gy > K	

A gyilkosoknál a leggyakoribb magatartásminta az, hogy másoktól várják a helyzet megoldását, követelőzők, de ugyanakkor dependensek is, a felelősséget nem vállalják, fatalisták, képtelenek érzelmi háztartásukat szabályozni, büntudati reakciójukat tagadják.

IV. Típusok az emberölést elkövetett csoporton belül

1. A tipologizálás szempontjai

Az előző fejezetekben a gyilkos személyiség tulajdonságait általánosságban, a normálistól való eltérések vonatkozásában és nem erőszakos bűnelkövetőktől megkülönböztetve próbáltam megragadni. Az adatok feldolgozása közben feltűnő eltéréseket találtam az egyes jegyzőkönyvek között. Ez a tény arra hívta fel a figyelmet, hogy az emberölési cselekedet megvalósulása eltérő személyiségbázison is elképzelhető.

A tipologizáláskísérletnél figyelembe vettem:

- a Rorschach-jegyzőkönyvekre vonatkozó saját megfigyeléseimet,

- azokat a kutatásokat, amelyek a magatartás-szabályozók eltérő színvonala alapján csoportosították az emberölést elkövetőket (Megargee⁶⁶, Blackburn⁶⁷),
- a feltételezett pszichopatológiai képeket (pszichopátia, depresszió, neurózis).

A fentieknek megfelelően azokat a tesztmutatókat használtam differenciálási alapul, amelyek az értékelési konvencióknak megfelelően a képzetáramlás színességére, illetve kiapadására (Feleletszám, Tartalom összege, Tartalmi körök), a magatartásfékek működésére (F%, T%, V%), a percepciógátlás mozzanatára (Felfogó Típusban: Do, DG_{konf}), a személynek a külvilághoz való viszonyulására (Élmény Típus; sivár, koartatív, extravertált) és indulati háztartására (Indulati Típus: sivár, Hd hangsúlyú, zw hangsúlyú) utalnak. A következő kritériumrendszert alkalmaztam:

	I.	II.	III.
Fsz.	1–15	1–15	16-tól
Tart. össz.	1–20	1–15	20-tól
Tart. kör	1–10	1–8	8-tól
F%	50–75	85–100	75–90
T%	35 alatt v. 60 felett	45 felett	35–45
V%	10–45	45–70	20–50
FT-ben	DG _{konf}	GD	Do
ÉT	Koartált	Koartatív	Extravertált
	Koartatív	Koartált ambiékvális	
IT	Sivár	Sivár Hd hangsúlyú	Zw hangsúlyú

Egyes mutatók határértékeinek megállapításánál (Fsz, Tart. össz., Tart. kör, F%, T%, V%) a konvenciókon bizonyos változtatásokat hajtottam végre, mégpedig azért, hogy a besorolás rugalmasságát biztosítsam és a rendelkezésemre álló jegyzőkönyvek adataihoz közelítsem. Ezért előfordulhatott, hogy ugyanaz az adat két, esetleg három típus szempontjából is értékelhető volt. Az egyes típusok kialakítását úgy végeztem, hogy a jegyzőkönyveket a három típus jellemzőinek megfelelően lepontoztam. Minden egyes érvényesülő szempont 1 értékponttal szerepelt, ezeket összesítettem külön-külön a három típusnak megfelelően, és a jegyzőkönyv abba a típusba került, ahol abszolút értékben a legtöbb pontot kapta. Pl. ha a Rorschach-jegyzőkönyv az első típust jellemző adatok alapján 2 pontot, a második típus alapján 1 pontot, a harmadik típus alapján 6 pontot kapott, akkor végül a harmadik típusba soroltam. Legalább 6 értékpontot kellett kapnia a jegyzőkönyvnek, hogy megbízhatóan tudjam besorolni. Ha ennél kevesebbet kapott, akkor az arányokat figyelembe véve osztályoztam. Pl. I. típ. = 0, II. típ. = 1, III. típ. = 5, arány esetében a jegyzőkönyv a III. típusba került. Az I. és II. típus összehasonlításában különösen sok egymást fedő adat van, ha az értékek nagyon közelítették egymást, pl. I. típ. = 6, II. típ. = 7, akkor a gátlás szempontjából került az egyik vagy a másik csoportba, pl. ha az F% = 90%, akkor a II. csoportba került, ha esetleg az FT-ben DG_{konf} volt, akkor az I. csoportba került.

⁶⁶ Megargee, E.: i. m.

⁶⁷ Blackburn, R.: i. m.

Az I., II. csoport differenciálása a III. csoporttól határértékek esetében a jegyzőkönyv változatosságának, színességének (Feleletszám; Tartalom összege; Tartalmi körök) és a feltételezett pszichopatológiai kép jellemzőinek a figyelembevételével történt.

A fenti megfontolások alapján a jegyzőkönyvet három csoportba osztottam, feltételezve, hogy ezek három egymástól eltérő személyiségtypust reprezentálnak, és ha az alkalmazott tesztek eredményeit a fenti csoportosításban összehasonlítom, akkor markáns személyiségképeket fogok találni.

2. Teszteredmények

A csoportok elemszámában a megoszlás a következő:

- I. típus N = 13
- II. típus N = 8
- III. típus N = 15

Rorschach-teszt

Tesztmutató	Csoportok közötti eltérés iránya	Statistikai próba
<i>Feleletszám</i> (az I. csoport átlaga 14, a II. csoport átlaga 14, a III. csoport átlaga 25)	III. > I. III. > II.	MW = 140 p < 0,05 MW = 51 p < 0,01
<i>Felfogó mód</i> zw FT-ban	III. > I. III. > II.	$\chi^2 = 3,3$ p > 0,10 $\chi^2 = 5,9$ p < 0,05
Do FT-ban	III. > I.	$\chi^2 = 6,5$ p < 0,05
DC _{konf} az F. T.-ban	I. > II. II.-ben nincs	$\chi^2 = 3,5$ p < 0,10 $\chi^2 = 7,7$ p < 0,01
<i>Determinánsok</i> (F% esetében az I. csoport 50–75% között, a II. csoport 85–100% között, a III. csoport 75–90% között)		
b	III. > II.	MW = 61 p < 0,05
FFb	III. > II.	MW = 69 p < 0,10
FbF	I. > II. III. > II.	MW = 58 p < 0,05 MW = 62 p < 0,05
FHd	III. > II.	MW = 61 p < 0,05
Koartatív + ambiékvális ÉT.	I. > III. II. > III.	$\chi^2 = 4,8$ p < 0,05 $\chi^2 = 5,0$ p < 0,05
Extravertált ÉT.	III. > I. II.-ben nincs	$\chi^2 = 7,0$ p < 0,01
ÉT. és MF. viszonya fordított	III. > I. III. > II.	$\chi^2 = 3,5$ p < 0,10 $\chi^2 = 6,8$ p < 0,01
IT. sivár	I. > III.	$\chi^2 = 4,9$ p < 0,05
IT. zw hangsúlyú	III. > I. III. > II.	$\chi^2 = 8,2$ p < 0,01 $\chi^2 = 5,5$ p < 0,05
Szukcesszió fordított	III. > II. I. > II.	$\chi^2 = 5,6$ p < 0,05 $\chi^2 = 5,3$ p < 0,05
<i>Tartalom</i>		
Md	III. > I. II. > I.	MW = 140 p < 0,05 MW = 114 p < 0,10

M%	II. > I. III. > I.	MW = 118 p < 0,05 MW = 139 p < 0,05
Td	II. > I. III. > I.	MW = 114 p < 0,05 MW = 144 p < 0,05
T%	II. > III.	MW = 125 p < 0,10
Tartalmi kör	III. > I. III. > II.	MW = 133 p < 0,01 MW = 54 p < 0,01
Tartalom összege	III. > I. III. > II.	MW = 132 p < 0,01 MW = 54 p < 0,01
V%	II. > I. II. > III.	MW = 63 p < 0,10 MW = 129 p < 0,05
Szobor	II. > I.	MW = 114 p < 0,10
Szex	III. > I.	$\chi^2 = 2,8$ p < 0,10
	II.-ben nincs	
<i>Különleges reakció</i>		
<i>Jelentésadási tudat</i>		
Unbestimmt	II. > I. II. > III.	MW = 112 p < 0,10 MW = 125 p < 0,10
<i>Elakadások</i>		
Versagen	II. > III.	MW = 130 p < 0,05
(Versagenek a II. csoportban a IV. és IX. táblákon)	I. > III.	MW = 228 p < 0,10
Schock	III. > I.	MW = 139 p < 0,05
(Schock a III. csoportban a II., IV., VI., VII. táblákon)	III. > II.	MW = 61 p < 0,05
Élettelenítés	III. > II.	MW = 65 p < 0,05
De Vos-skála	III. > I.	MW = 149,5 p < 0,10
agresszióösszege %-ban	III. > II.	MW = 53,5 p < 0,01
De Vos-skála agresszióösszege	III. > I. III. > II. I. > II.	MW = 136 p < 0,02 MW = 39,5 p < 0,01 MW = 66,5 0,10 p < 0,20
Indirekt agresszió	III. > Kontrollcsoport III. > II. III. > I.	MW = 466 p < 0,001 MW = 46 p < 0,001 MW = 119,5 p < 0,001
Belső tenzió	III. > I.	MW = 70
	(a χ^2 -próbát határ- esetknél alkalmaztam, de nem mindig vettem figyelembe azt a feltételt, hogy egy cella értéke nem lehet 5 alatt)	0,10 p < 0,20 $\chi^2 = 5,83$ p < 0,05
Torzítás	I. > II. III. > II. III. > I.	$\chi^2 = 3,63$ p < 0,10 MW = 70,5 0,10 p < 0,20 MW = 153 0,10 p < 0,20
Direkt agresszió	III. > II.	$\chi^2 = 2,708$ p < 0,10 MW = 61 p < 0,05 MW = 138 p < 0,02

Szondi-teszt

	csoportok		statisztikai próba	
<i>Faktorok</i>				
-e	II. > I.		$\chi^2 = 5,6$ $p < 0,05$	
k±	II. > I.		$\chi^2 = 4,1$ $p < 0,05$	
k0	III. > I.		$\chi^2 = 3,9$ $p < 0,05$	
	III. > I.		$\chi^2 = 6,7$ $p < 0,01$	
k-	III. > II.		$\chi^2 = 6,6$ $p < 0,01$	
	I. > II.		$\chi^2 = 4,3$ $p < 0,05$	
m0	III. > I.		$\chi^2 = 11,3$ $p < 0,001$	
	III. > II.		$\chi^2 = 11,4$ $p < 0,001$	
m-	I. > II.		$\chi^2 = 4,3$ $p < 0,05$	
	I. > III.		$\chi^2 = 3,7$ $p < 0,05$	
m-	I. > III.		$\chi^2 = 3,9$ $p < 0,05$	
	I. > III.		$\chi^2 = 3,9$ $p < 0,05$	
<i>Vektorjellemzők</i>				
S	I. csoport		II. csoport	
	++		+ ±	
	+ 0		++	
P	+ ±		+ 0	
	+ -		--	
	± -		- ±	
Sch	- 0		± -	
	--		--	
	- 0		± 0	
C	0 0		0 -	
	0 -		+ +	
	+ -		0 -	

Lüscher-teszt

8 szín választás

szín	hely	csoportok		statisztikai próba	
szürke	7-8	I. > II.		$\chi^2 = 5,6$ $p < 0,05$	
		I. > III.		$\chi^2 = 4,2$ $p < 0,05$	
	3-4	III. > I.		$\chi^2 = 5,4$ $p < 0,05$	
		III. > II.		$\chi^2 = 5,3$ $p < 0,05$	
kék	1-2	I. > II.		$\chi^2 = 5,3$ $p < 0,05$	
		III. > II.		$\chi^2 = 6,2$ $p < 0,05$	
	3-4	II. > I.		$\chi^2 = 4,5$ $p < 0,05$	
		III. > I.		$\chi^2 = 2,723$ $p < 0,10$	
vörös	7-8	III. > I.		$\chi^2 = 11,8$ $p < 0,001$	
		III. > II.		$\chi^2 = 12,3$ $p < 0,001$	
	1-2	I. > III.		$\chi^2 = 3,124$ $p < 0,10$	
		III. > II.		$\chi^2 = 4,6$ $p < 0,05$	
sárga	5-6	III. > II.		$\chi^2 = 4,6$ $p < 0,05$	
		II. > I.		$\chi^2 = 4,3$ $p < 0,05$	
	7-8	II. > III.		$\chi^2 = 4,2$ $p < 0,05$	
		III. > I.		$\chi^2 = 2,8$ $p < 0,10$	
fekete	1-2	III. > I.		$\chi^2 = 2,8$ $p < 0,10$	
		III. > II.		$\chi^2 = 2,9$ $p < 0,10$	

<i>Oszlopeltérés nem jellemzi Variancia-négyzetek</i>	csoportok	statisztikai próba	
IZ = 0	III. > I.	$\chi^2 = 7,4$	$p < 0,01$
	III. > II.	$\chi^2 = 4,8$	$p < 0,05$
DK = 0	III. > I.	$\chi^2 = 4,6$	$p < 0,05$
	III. > II.	$\chi^2 = 7,8$	$p < 0,01$
DK = 3	II. > III.	$\chi^2 = 2,804$	$p < 0,10$
DS = 3	III. > I.	$\chi^2 = 4,1$	$p < 0,05$
OK = 3	III. > I.	$\chi^2 = 4,7$	$p < 0,05$
	III. > II.	$\chi^2 = 9,6$	$p < 0,01$
PZ = 0	I. > II.	$\chi^2 = 5,8$	$p < 0,05$
	III. > II.	$\chi^2 = 5,9$	$p < 0,05$
PZ = 3	II. > III.	$\chi^2 = 6,7$	$p < 0,01$
PV = 0	I. > II.	$\chi^2 = 3,4$	$p < 0,10$
	III. > II.	$\chi^2 = 3,5$	$p < 0,10$
PS = 0	III. > II.	$\chi^2 = 4,3$	$p < 0,05$

Picture Frustration Test

	csoportok	statisztikai próba	
E'	I. > III.	$\chi^2 = 4,3$	$p < 0,05$
e	II. > I.	$\chi^2 = 5,6$	$p < 0,05$
	III. > I.	$\chi^2 = 4,8$	$p < 0,05$
I'	II. > I.	$\chi^2 = 7,5$	$p < 0,01$
	II. > III.	$\chi^2 = 8,6$	$p < 0,01$
I	II. > I.	$\chi^2 = 5,6$	$p < 0,05$
	III. > I.	$\chi^2 = 4,0$	$p < 0,05$
i	III. > I.	$\chi^2 = 4,5$	$p < 0,05$
I total	III. > I.	$\chi^2 = 4,7$	$p < 0,05$

(Pakesch felhívta a figyelmet arra, hogy a börtönben eltöltött 4. év kritikus az emberölést elkövetett személyek számára, ilyenkor a személyiségnek egy koartálódási folyamata indul meg. Az általam vizsgált személyek közül azonban csak 4 személy töltött 4 évnél több időt börtönben, tehát a prizonizáció ilyen jellegű hatásának megfigyelése nem várható.)

Az adatok ezen halmazában a tájékozást az segíti legjobban, ha a szignifikáns eltéréseknek megfelelően az egyes csoportokra jellemző eltéréseket összegyűjtjük.

Rorschach-teszt	I. csoport	II. csoport	III. csoport
Feleletszám	14	14	25
F. T.-ban	DC _{konf}	GD	zw
<i>Determinánsok</i>	F% 50–75 b FbF	F% 85–100	F% 70–85 b FFb FbF FHd
		Koartatív v. ambiekvális É. T.	Extravertált É. T. É. T. M. F. viszonya fordított

	I. T. sivár	I. T. sivár Hd hangsúlyú	I. T. zw hangsúlyú, szukcesszió fordított
<i>Tartalom</i>	M% 10% alatt	M% = 10% vagy felett	M% 10% felett
	T% v. 40% alatt, v. 60% felett	Md Td T% 30–60% között	Md Td T% 30–45% között
	Tartalmi kör 10 alatt	Tartalmi kör 8 alatt	Tartalmi kör 8-on felül
	Tartalom összege 1–20	Tartalom összege 1–15	Tartalom összege 20-on felül
	V% 10–45% között	V% 30–70% között	V% 16–45% között
		Szobor	Szex
<i>Különleges reakció</i>	Versagen	Versagen	Schock
<i>De Vos-féle skála</i>	Belső tenzió		Agresszió összege Indirekt agresszió Belső tenzió Torzítás Direkt agresszió

Szondi-teszt	I. csoport	II. csoport	III. csoport
<i>Faktor</i>	k± m0 m–	e– k–	K± k0 m+
<i>Vektorok</i>			
S	++ ++ +0	++ +± +0	++ +± +0
P	±– +– –0	-- –±	+– ++ 0–
Sch	-- –0	-- ±0	-- ±–
C	00 0– +–	++ 0–	00 0–

Lüscher-teszt

<i>8 szín választás</i>			
szürke	(7–8)		(3–4)
kék	(1–2)	(3–4)	(1–2)
zöld	(1–2)	(1–2)	(1–2)
vörös	(5–6)	(5–6)	(5–8)
sárga	(1–2)	(3–4)	(7–8)
lila	(1–2)	(7–8)	(1–2) (5–6)
fekete	(7–8)	(7–8)	(7–8) (1–2)

 Variancia-négyzetek

PZ = 0	DK = 3	IZ = 0
PV = 0	PZ = 3	DK = 0
		DS = 3
		OK = 3
		PZ = 0
		PV = 0
		PS = 0

Picture Frustration Test	I. csoport	II. csoport	III. csoport
	E	e	e
		l	l
			i
			l _{total}

3. Elemzés

I. típus

Az emberölés dinamikájának elemzésekor legalább két személyiségdimenziót kell figyelembe venni: a) magatartás-szabályozók; b) az agresszív indulatok ereje.

Ezen szempontok szerint az I. csoport személyiségprofilja a következő módon írható le: a személyiség képtelen szabályozni – magatartását indulati élete szélsőséges módon befolyásolja. Az értelmi színvonal meglehetősen alacsony ($F\% + 50\text{--}75\%$), amely a gondolkodás fegyelmetlenségétől az értelmi fogyatékosáig terjedhet. Az Én gyengesége ($Ro: DC_{konf}$), bizonytalanság, határozatlanság, esetleg kényszeresség ($Ro: Koartatív \acute{E}. T., ambiekvális \acute{E}. T.; Szo k \pm$), hazudozás ($L\ddot{u}: +2+4+5$), elsodorhatóság ($Szo: C 00$), cinizmus ($Szo: C 0-$), amorális beállítottság, kötődések felületessége ($L\ddot{u}: PZ = 0; PV = 0$), érzelem és főleg érdekevezérlés ($Ro: Sivár I. T.$), a rendkívül szegényes tudattartalmak, intellektuális igénybevehetetlenség ($Ro: Tartalom, Tartalmi kör, Feleletszám$) elősegítik az antiszociális magatartás megjelenését, amelynek destruktív jellegét a biológiai szintű ingerlékenység ($P. F. T.; E'$), alacsony toleranciaszint [$L\ddot{u}: 0(7\text{--}8)$]; $P. F. T. > GCR-$] és főleg a belső agresszív feszültség ($Szo: S+ +; + \pm; + 0$), robbanékonyság ($Ro: De Vos\text{-skála}$) határozza meg. Frusztrált helyzetben a viselkedés regrediál, a felgyülemlett indulatok, a düh, a féltékenység, vagy a bosszú ($Szo: P -0$) nyílt agresszivitáshoz vezetnek ($Ro: FbF$), hiszen sem az értelmi, sem a magatartás- és viselkedésfékek nem megfelelőek ($Ro: T\%$; 35% alatt vagy 60% felett; $V\%$: 10–45% között) vagy túl lazák, vagy túl ridegek és így nem képesek az alkalmazkodást biztosítani. Konfliktusszituációban impulzív, durva, inadekvát viselkedés várható ($Ro: Versagen$).

Ez a személyiségkép lényegében az antiszociális beállítottságú pszichopata, modernebb kifejezéssel szociopata diagnózisának a használatát indikálja. Ezt a végső következtetést azonban nem kívánom megtenni, ugyanis az igen alacsony értelmi színvonal – bár a matematikai-statisztikai próbák az organikus elváltozás szignifikáns előfordulását nem

jelezték – primitív személyiség, értelmi fogyatékoság vagy organikus sérülés velejárója is lehet. Ilyen esetben a magatartás mentális szabályozása organikus okokból alacsony szintű, inadekvát és a frusztrációra válaszként bekövetkezett agresszió közvetlen reakciójaként játszódik le.

Az I. típust tehát a magatartás-szabályozók alacsony színvonala és az asszociális indulatok jellemzik.

II. típus

A II. típusra jellemző személyiségprofil összeállításában legfontosabb elemnek a magatartásfélék túlzott erősségét kell tekintenünk. A pszichológiai történet, amely a merev konformista viselkedést előidézte, védekezési állapotnak tekinthető, ahol a személyiség az agresszív indulatok ellen (*Szo*: S + +; + 0; P – ±; P. F. T. e +), de főleg a külvilág behatásai (büntet, ítélet, börtön) ellen mozgósítja energiáit. A kifejezetten agresszív feszültség nem jellemző (*Ro*: De-Vos skála alacsony értéke), de a pánik (*Szo*: P – –), a fokozott gyanakvás (*Ro*: Szobor), a védekezési Én-beszűkítő törekvések (*Szo*: Sch ± 0), a gátoltság (*Ro*: Md, Td) a képzeteket indulattalanítja. A tudati működés rigiditása, a magatartás konformizálása (*Ro*: T%, V% magas; *Szo*: Sch – –), a külsőleg nyugodt viselkedés (*Lü*: DK = 3) arra hívják fel a figyelmet, hogy rendkívül erős indulatok elhárításáról van szó. Ez az intenzív elhárítás veszélyes mechanizmusok segítségével történik, a depresszió koartáló hatása érvényesül (*Ro*: F%; É. T. koartatív; I. T. sivár; unbestimmt, P. F. T.: I'; I.), esetleg az ún. védőgátlásos neurozís is elképzelhető (*Ro*: É. T. koartatív, Sivár I. T. Versagen IV. IX.), amely diszfóriával, koncentrációzavarral, pszichaszténiával, fáradékonyssággal (*Szo*: C + +) jár együtt és a személyiség önfeladásához is vezethet.

A II. típust tehát a viselkedés gátló tényezőinek erőssége jellemzi, amelyet az elhárító mechanizmusok (depresszió) intenzív működése okoz. Kérdéses, hogy ez a folyamat milyen mértékben felel meg a gyilkosság előtti személyiségnek. Elsősorban az elkövetett bűncselekményre s a bírósági eljárásra, valamint a börtönéletre való reakcióként képzelhetjük el. Fontos kihangsúlyoznunk, hogy az I. csoporttal összehasonlítva, más jellegű pszichés történéseket találunk, amely arra utal, hogy eltérő személyiségkép áll a tett hátterében. Ezt a csoportot depresszív gátolt típusnak nevezhetnénk.

III. típus

A III. típus az, amely legélesebben elkülöníthető a jellemző tesztmutatók segítségével. Adatai egybeesnek a normális-gyilkos összevetésében számított szignifikáns eltérésekkel. A jegyzőkönyvek gazdagsága, a válaszok gyakorisága és változatossága az előbbi csoportokétól eltérő személyiség képét mutatja (*Ro*: Feleletszám átlaga 25; Tartalmi kör 8 felett; Tartalom összege 20-on felül). A magatartásfélék a normális adaptatív viselkedés, beilleszkedés jelzői biztosítják az átlagemberre jellemző alkalmazkodás lehetőségét. Az aktívációs nívó igen magas, de az intellektuális kapacitás (*Ro*: F% + = 75%-on felül, Feleletszám: 20-on felül), az érzelmi és hangulati élet értelmi szabályozásának (*Ro*: FFb, FHd) a lehetősége magyarázza, hogy a személyiség képes konformista módon viselkedni, magatartási manipulációkra, disszimulációra, kettős életvezetésre (*Ro*: szukcesszió fordított) hajlamos. A P. F. T. I., I_{total}, i jelei is felfoghatók az elvárásoknak megfelelő igyekezetnek.

Nagyon fontos számára a mások véleménye, az ehhez való alkalmazkodási törekvését nagymértékű szorongása teszi szükségessé (*Ro*: Versagen IV., Md, Td, É. T. és M. F. viszonya fordított). A magatartásgátak azonban csak időlegesen képesek szabályozó funkciójukat ellátni (*Ro*: V%), az agresszív indulati kitörés állandóan fenyeget. A belső gátoltság inadekvát módja (*Ro*: Do F. T.-ban) a feszültség intenzitását fokozza és a reagálás olyan módját facilitálja, amely a vizsgált alanyok esetében erőszakos bűncselekmény elkövetéséhez vezet. Az agresszív indulati élet eltölti a személyiség fantáziaéletét és a belső robbanékonyság, paroxizmalitás az Én-közeli agresszív tendenciák, a szándékjelleggel funkcionáló támadó képzetek találkozása acting out-szerű gyilkosság elkövetését hozza létre (*Ro*: zw F. T.-ban, É. T. extravertált, zw. hangsúlyú I. T., FbF, De Vos-féle skála, *Szo*: S ++, + ±, + 0, P ++; 0 –, Sch ± –, Lü. + 5). Az indulatok kitörése rendkívül erős, hiszen normális magatartásfégeket és erős belső gátoltságérzést, szorongást kell legyőzniük. A magas fokú szorongásnak, a robbanékonyság agresszív feszültségnek az okát a személyiség neurotizáltságában kell keresni (*Ro*: Schock II. IV. VI. VII.). A kötődési kudarcélmények sorozata (*Ro*: b) töltötte fel az indulati háztartást. A kudarcélmények megismétlődése és a reagálási nehézségek (*Ro*: Schock VII.) a helyzetet csak súlyosbították. Feltételezhető a kötődés korai traumatizáltsága, amely a leválás és ragaszkodás ambivalenciáját eredményezte (*Szo*: m +, Sch ± –, C 00, 0–). A személy a kötődés tárgyát (apa, anya, feleség, gyerek) képtelen elhagyni, mert akkor szorong, de a hozzájuk fűződő viszonya ugyanakkor agresszióval telített. A kapaszkodás vágya ön maga számára is kötelezővé teszi, hogy alkalmazkodóan viselkedjen és kifelé a normalitás látszatát keltse, de a konfliktus megoldhatatlansága a destruktív vágyak érvényre jutásának kedvez.

A börtönben védekezik a külvilág és saját indulatai ellen (*Lü*: DS = 3), önbizalmát elvesztette (*Lü*: – 3), visszahúzódott, csalódott, ingerlékeny és gyanakvó (*Lü*: – 4). Megpróbál dacosan ellenállni, de a kompenzálás, a „másnak mutatni magát” vágya csak sikertelen lehet (*Lü*: + 7).

Az emberölést elkövetett személyek ezen típusát szorongással, belső gátoltságérzéssel, normális magatartásfegyekkel és rendkívül erős agresszív indulatokkal jellemezhetjük.

C) Összefoglalás

A kutatási eredmények alapján a gyilkosok csoportján belül három típust különböztethetünk meg, amelyek esetében eltérő pszichodinamikai mechanizmusok vezettek az emberölés cselekedetéhez:

- a) gátlástalan, amorális,
- b) depresszív, gátlásos,
- c) szorongásos, gátlásos – agresszív telítettségű.

A tipologizálási kísérlet megerősíti Megargee, Blackburn kutatásait. Különbség abban a tényben adódik, hogy ezen vizsgálat adatai azt bizonyítják, hogy a III. típusú elkövetők esetében nem a magatartásfegyek rendkívüli erejéről beszélhetünk, hanem a belső gátoltságérzés, szorongás, félelem a kötődés tárgyától való elvesztéstől, disszimulációra kényszeríti a személyt, ezért képes hosszabb ideig beilleszkedően viselkedni, amit megfelelő

intelligenciaszintje elősegít. Fantáziaélete telített agresszióval és megvalósulása a konfliktus éleződésével egyre valószínűbb.

A Blackburn-féle III. típus (paranoid skizofrén) személyiségjellemzőit nem találtam, hiszen vizsgálati anyagomba nem kerültek be a pszichotikus emberölők.

A három típus, de főleg a két szélső variáns, jelenségszinten is megkülönböztethető. Ha összehasonlítást teszünk abban a vonatkozásban, hogy milyen az áldozat és tettes ismeretségi foka, akkor a következő adatokat kapjuk:

I.		II.		III.	
Ismeretlen	6	Ismeretlen	3	Ismeretlen	3
Ismerős	3	Ismerős	–	Ismerős	2
Közös háztartásbeli	4	Közös háztartásbeli	4	Közös háztartásbeli	4
feleség: 2		feleség: 2		feleség: 3	
após: 2		szerető: 2		szerető: 1	
Vérrokon	–	Vérrokon	1	Vérrokon	6
		(apa)		anya: 1	
				fia: 1	
				lánya: 2	
				apa: 2	

Az I. és III. típusú emberölők áldozatának a fenti kategóriák szerinti összehasonlítása szignifikáns különbséget ad, ha összevonjuk az Ismeretlen és Ismerős megjelöléseket, továbbá egy csoportnak tekintjük a Közös háztartásbeli és Vérrokon kategóriákat:

$$\chi^2 = 3,5 \quad p < 0,10$$

Ezek alapján elmondhatjuk, hogy az I. típusú emberölők áldozatait az ismeretségi körök perifériáján találhatjuk, alkalmi találkozások, együttlétek ellenzései robbannak ki a gyilkos tetteben, amelynek irányultsága személytelen. Legtöbbször nem lehet tudni előre, hogy ki lesz az áldozat vagy a tettes, mindketten azonos normákkal élő „szubkultúra” (kocsma) tagjai. A III. típusú tettesek áldozatait a közvetlen környezetben kell keresnünk, gyakori náluk a vérrokon megölése. Az agresszió személynek szól, amelyet az indulatok hosszabb idejű kumulálódása előzött meg.

A magyar ügyészség az Alaptörvény elfogadása után

A magyar ügyészség története 140 évnél is hosszabb időre nyúlik vissza. Ebben az időben jelentős változások történtek a Monarchia-beli szabályozásból a szovjet típusú szabályozásig való átmenetben és a kommunista időszaktól az 1989. évi politikai rendszerváltozásig terjedő periódus szabályozásáig, miután a parlamentáris demokráciát újra kiépítették Magyarországon és a Nemzeti Kerekasztal-megbeszélések (1989) az Alkotmány módosításával zárultak¹. *Demokratikus változásokra* az ügyészi szervezetben is sor került, amely addig az Országgyűlés alárendeltségében működött, azóta pedig függetlenné vált. Ezeket a strukturális változásokat követően alapvető változás nem történt az ügyészség alkotmányos helyzetében, azonban több (kisebb) módosítás kellett a demokratikus átmenet befejezéséhez. Ezek sorába illik például – alkotmánybírói határozatok nyomán – az Országgyűlés és az ügyészség közötti kapcsolatokról elfogadott módosítás. Az ügyészségről szóló törvények végleges formájukat az EU bővítési folyamatában nyerték el, és azokat az *Európai Bizottság is vizsgálta*. A 2003. évi országjelentésében a Bizottság elismerte egyebek között, hogy „2001-ben átfogó strukturális reformot hajtottak végre a bűnözés új formái – különösen a szervezett bűnözés, a gazdasági és a környezet elleni bűnözés, továbbá a korrupció – elleni küzdelem megvalósítása végett”². A bővítési folyamat során nem készült olyan országjelentés, amely kifogásolta volna az ügyészség belső és külső viszonyait, sőt az *EU Bizottsága megállapította, hogy az ügyészség „alkotmányos és törvényi függetlensége szilárd”*³.

Az Európai Unió tagállamává válása óta a magyarországi ügyészi szervezetben *jelentős jogszabályi változás nem történt*, ahogy erről a későbbiekben még szólunk. A 2012. január 1-jén hatályba lépő *új szabályozás* a Velencei Bizottság által javasolt standardokat is átvette.⁴ Mind Magyarország Alaptörvénye és az ügyészségről szóló 2011. évi CLXIII. törvény (a továbbiakban: Ütv.), mind pedig a legfőbb ügyész, az ügyészek és más ügyészségi

* Köszönetet mondunk a tanulmány elkészítésében nyújtott segítségéért dr. Köpf Eszter Máriának és dr. Varga Zs. Andrásnak.

¹ A rendszerváltó megbeszéléseknek az ügyészségre vonatkozó záróelemeiről lásd a 3/2004. (II. 17.) AB határozat 2.2. pontját.

² COM(2002) 700 final, p. 24. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/key_documents/reports_2003_en.htm Az említett reformot Polt Péter, a 2000-ben megválasztott legfőbb ügyész kezdeményezte és valósította meg. Az ügyészség a harmadik évezredben. A szervezeti reform. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2000; A Magyar Ügyészség az Európai Unióban. A működési reform. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2003

³ COM(2002) 700 final, p. 25. Az országjelentésben más kérdések tárgyalására is sor került, például a parlament általi interpellációk kérdésére, ami az EU Bizottságának megállapításaira figyelemmel azóta megváltozott. A legfőbb ügyész személye ugyanaz volt a bővítési folyamat időszakában.

⁴ Csink, L. – Schanda, B. – Varga, Zs. A.: *The Basic Law of Hungary – A First Commentary*. Clarus Press, Dublin, 2012, p. 195. http://www.nki.gov.hu/images/nemzetkozi/the_basic_law_of_hungary.epub

alkalmazottak jogállásáról és az ügyészi életpályáról szóló 2011. évi CLXIV. törvény (a továbbiakban: Üjt.) a korábbi jogi szabályozáson alapul. Az új törvények figyelembe veszik a magyar Alkotmánybíróság határozatait, továbbá az Európa Tanács szakosított szerveinek állásfoglalásait, nevezetesen:

- az Európa Tanács Rec. 19(2000) ajánlását,
- a Velencei Bizottság 2010. évi jelentését⁵,
- a CCPE (Európai Ügyészek Konzultatív Tanácsa) 2005.⁶ és 2008. évi⁷ állásfoglalásait,
- más nemzetközi dokumentumokat, mint például a bordeaux-i nyilatkozatot⁸.

Az új szabályozás tervezetének elkészítése során a jogalkotók figyelembe vették mind az ügyészség, az érintett civil szervezetek, mind pedig a nemzetközi szervezetek állásfoglalásait. A közelmúltban az e témáról elvégzett, Írországból megjelenő összehasonlító vizsgálat megállapította, hogy „az Európai Unió többé vagy kevésbé hivatalos együttműködési formák – például a tagállamok legfőbb ügyészi fóruma, a Eurojustice, valamint az Európai Unió tagállamainak legfőbb ügyészei és legfelsőbb bíróságai mellett működő megfelelő intézményeinek hálózata – révén kivette a részét az ügyészségi munkából”⁹.

A vonatkozó szabályozás. Az Alaptörvény és a két sarkalatos törvény meghagyta a törvényi szabályozás rendszerének alapjait, jóllehet, 2012 elejétől a címe és számozása megváltozott. Az Alaptörvény 29. cikke¹⁰ meghatározza az ügyészség alkotmányi alapjait, amikor kimondja, hogy az ügyészség az igazságszolgáltatás közreműködője. Ezzel a szabályozási megoldással az Alaptörvény C. cikkére (a hatalommegosztásra), továbbá R. cikkére (az Alaptörvény Magyarország jogrendszerének alapja) utal. A 29. cikk meghatározza a legfőbb ügyész és az ügyészség jogállását, legfontosabb feladatait és függetlenségének garanciáit. Erről is részletesen szólnunk a későbbiekben.

Az Ütv. rendelkezik az ügyészség szervezeti felépítéséről, alá- és fölérendeltségi rendjéről és hatásköreiről, a legfőbb ügyész jogosítványairól és azok korlátairól. Ezen kívül, az alkotmányos szabályozás értelmében, szól az ügyészség fő feladatáról, a bűncselekmények elleni büntetőjogi fellépésről, a törvényellenes cselekmények és mulasztások elleni

⁵ European Commission for Democracy Through Law Report on European Standards as Regards the Independence of the Judicial System: Part II – The Prosecution Service. Venice, 17-18 December 2010 [http://venice.coe.int/docs/2010/CDL-AD\(2010\)040-e.pdf](http://venice.coe.int/docs/2010/CDL-AD(2010)040-e.pdf) (A továbbiakban: jelentés.)

⁶ Varga, Zs. A.: Reflection Document. Conference of Prosecutors General of Europe. 6th session, Budapest, 29–31 May 2005.

⁷ Opinion No. 3 (2008) of the Consultative Council of European Prosecutors on „Role of Public Prosecutors outside the Criminal Law Field”, adopted by the CCPE at its 3rd plenary meeting. [Az Európai Ügyészek Konzultatív Tanácsának 3 (2008) állásfoglalása az ügyészek büntetőjogon kívüli szerepéről]; elfogadták a CCPE harmadik plenáris ülésén, CCPE(2008)3, CoE, Strasbourg, 2008.

⁸ „*Bordeaux Declaration on Judges and Prosecutors in a Democratic Society*” Opinion No. 12(2009) of the Consultative Council of European Judges (CCJE) és Opinion No. 4 (2009) of the Consultative Council of European Prosecutors (CCPE) on „Judges and prosecutors in a democratic society” <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1560897&Site=CM>

⁹ Csink, L. – Schanda, B. – Varga, Zs. A.: i. m. 203. o.

¹⁰ A külföldi szabályozással összehasonlítva, a (magyar) legfőbb ügyész hasonlít a Director of Public Prosecution tisztségéhez (Írország), a Rigsadvokaten intézményéhez (Dánia) és az Oberstaatsanwalt funkciójához (Ausztria), ám a magyar legfőbb ügyészt az Országgyűlés választja, és nem a végrehajtó hatalom nevezi ki; a kormány sem utasíthatja. Részletesebben lásd később.

fellépésről és az ilyen cselekmények megelőzésének megkönnyítéséről. Ez azt jelenti, hogy Magyarországon az *ügyészség legfontosabb működési területe – a büntetőjog*. A vonatkozó nemzetközi dokumentumok¹¹ és az Alaptörvény szerint azonban az ügyészségnek vannak speciális jogkörei a büntetőjog területén kívül is. Az új Ütv. az Európai Ügyészek Konzultatív Tanácsának (CCPE) ajánlásai nyomán újította meg e terület szabályozását.¹² 2012 óta a korábbi szovjet típusú hatalomgyakorlási mód demokratikussá változott, amelyben az ügyészi hatáskörök szűkültek és csökkentek, és a fellépés kizárólagos módja a törvényesség bírósági úton történő biztosítása lett.¹³

Az ügyészség függetlenségének garanciái

Nyilvános jelentések Országgyűlés elé terjesztése. Magyarországon az ügyészség kizárólag az Országgyűlésnek tartozik beszámolási kötelezettséggel.¹⁴ Az Alaptörvény 29. cikkének (5) bekezdése szerint a legfőbb ügyész évente beszámol tevékenységéről az Országgyűlésnek. A legfőbb ügyész beszámolójában az ügyészség tevékenységéről, a jogszabályok alkalmazásáról és az állam büntetőhatalmának érvényesítéséről ad számot. Mivel Magyarországon sem a legfőbb ügyész, sem az ügyészi szervezet nem utasítható, a jelentésre csak annyiban vonatkoznak a végrehajtó hatalom nem jogalkotási aktusai, amennyiben azok nem lépnek túl az Alaptörvény keretein. A magyar modell összhangban van a Rec. 19(2000) ajánlással, amely két ügyészségi modellt ismer, attól függően, hogy az ügyészségnek van-e kapcsolata a kormánnyal, vagy független tőle. Ezzel kapcsolatban érdemes megemlítenünk, hogy nemzetközi összehasonlításban nő a független ügyészségek száma.

A legfőbb ügyész és az ügyészség politikai függetlensége tekintetében az Alkotmánybíróság határozata vált standarddá a magyar alkotmányos rendszerben. Az Alkotmánybíróság 3/2004. (II. 17.) AB határozatában kimondta, hogy „az ügyészség önálló szervezet, amely – a bíróságokkal szemben – bár nem önálló hatalmi ág, de önálló alkotmányos szervezet”¹⁵. Mivel sem az átmeneti Alkotmány, sem pedig az Alaptörvény nem rendelkezik más olyan alkotmányos szervről, amelynek irányítási jogosultsága lenne a legfőbb ügyész fölött, a legfőbb ügyész és az ügyészség rendkívül széles körű függetlenséget élvez.¹⁶

¹¹ A CCPE említett dokumentumain kívül lásd Varga Zs. András részletes jelentését az ügyészség büntetőjogon kívüli szerepéről. CCPE-Bu (2008) 4rev.

¹² Az Európa Tanács a magyar törvények hatálybalépése után több mint fél évvel fogadta el a CM/Rec (2012) 11. számú ajánlását, amelyben a büntetőjogon kívüli ügyészi tevékenység alapelveit fogalmazta meg. Elemzését lásd: Varga Zs. A. – Előházi Zs.: Az Európa Tanács ajánlása az ügyészek büntetőjogon kívüli tevékenységének elveiről. Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás, 2013/1., 86–92. o.

¹³ Az Ütv. 26. §-a. Az új szabályozás a jelentés 77. bekezdésére, az ajánlás 25. bekezdésére, a bordeaux-i nyilatkozat 13. bekezdésére, a CCPE 2005. és 2008. évi már említett dokumentumaira utal. Az ügyész mint a közigazgatás egyik alternatív jogalkalmazói kontrollja tekintetében lásd különösen Varga Zs. A.: Ombudsman, ügyész, magánjogi felelősség. Alternatív közigazgatási kontroll Magyarországon. Pázmány Press, Budapest, 2012, 159–201. o.

¹⁴ Jelentés 44. bek.

¹⁵ 3/2004. (II. 17.) AB határozat 3.5.4. pont.

¹⁶ 3/2004. (II. 17.) AB határozat 3.5.8. b) pont.

Következésképpen tehát, ahogy az Alkotmánybíróság megállapította, a *legfőbb ügyész nem visel politikai felelősséget az Országgyűléssel szemben*, ami azt jelenti, hogy még politikai vagy szakmai bizalomvesztése esetén sincs törvényes mód a legfőbb ügyész megbízásának visszavonására.¹⁷ A legfőbb ügyésznek azonban van olyan alkotmányos felelőssége, amely magában foglalja a törvényben rendelt kötelezettségeinek és feladatainak a teljesítését, az általános, éves beszámolási kötelezettségét, az Országgyűlés bizottságai előtti vagy az Országgyűlés plenáris ülésein való megjelenési, és a hozzá intézett kérdésekre való válaszadás kötelezettségét.¹⁸

A *legfőbb ügyész vádemelésre nem utasítható*. A hatályos, új alaptörvényi rendelkezés több évtizedes hagyományt követ, amennyiben független intézménynek nevezi az ügyészség szervezetét. A francia és a holland modellel szemben például Magyarországon az ügyészség nincs a kormány alá rendelve, hanem kizárólag az Országgyűlésnek számol be. Fontos azt is megjegyeznünk, hogy az Országgyűlés még ezen a területen sem jogosult utasítást adni egyedi ügyekben. Az Ütv. 3. §-ának (3) bekezdése úgy rendelkezik, hogy „a legfőbb ügyész sem közvetlenül, sem közvetve nem utasítható valamely meghatározott tartalmú egyedi döntés meghozatalára, vagy megváltoztatására”¹⁹.

Kizárólag ügyész dönt közzvádlóként a vádemelésről (Ütv. 19. §). Ez fontos garancia, mert a sarkalatos törvények kizárólag az ügyészi szervezet számára tartják fenn a vádemelésről történő döntéshozatal jogát, és vélelmezik, hogy ezzel a legnagyobb mértékben érvényesül a szakmaiság elve; ha nem így lenne, fennállhatna bűncselekmény elkövetésének gyanúja.

Ezek a rendelkezések összhangban vannak az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága Rec. 19(2000) ajánlásának 12. cikkével (a törvényhozó és a végrehajtó hatalom nem avatkozhat az ügyész hatáskörébe) és 14. cikkével (azokban az országokban, amelyekben az ügyészség a kormánytól független, a függetlenség garanciáit törvénynek kell megállapítania), továbbá megfelelnek a jelentés 43. bekezdésének is.

Függetlenség a kormány által kezdeményezett büntetőeljárásokban. Magyarországon az ügyészség sem a végrehajtó hatalomnak, sem az Országgyűlésnek nincs alárendelve. Ez a vívmány a hatalmi ágak közötti korrekt egyensúlyt szolgálja a magyar alkotmányos rendszerben.²⁰

A magyar ügyészségnek a kormánytól való független jogállása a büntetőeljárásokban kiegyensúlyozó hatalmat teremt a szervezet számára a rendőrség fölött. A rendőrség, mint általános nyomozó hatóság, a Belügyminisztérium alárendeltségében működik. Az ügyészség ellenőrző és felügyeli a rendőrség által folytatott nyomozásokat. Az elmúlt öt évben a rendőrség által nyomozott és vádemelési javaslattal lezárt ügyek 13,6 százalékát az ügyészség vádirat bíróságra benyújtása nélkül végérvényesen fejezte be. Ez a felügyeleti jogosítvány csak akkor lehet tényleges és hatékony, ha a legfőbb ügyész és az ügyészség független, és semmilyen más szerv nem utasíthatja – még a kormány sem.

¹⁷ 3/2004. (II. 17.) AB határozat 3.5.6. pont. Ez a szabályozás még annál is szigorúbb, mint amelyet a Velencei Bizottság a jelentése 42. bekezdésében javasolt.

¹⁸ 3/2004. (II. 17.) AB határozat, rendelkező rész 4. pont.

¹⁹ A függetlenségről lásd továbbá: Ütv. 3. § (1) és (3) bek.

²⁰ 3/2004. (II. 17.) AB határozat 3.5.4–3.5.5., 3.5.8. c) pont.

A független legfőbb ügyész és az ügyészség – az Alaptörvény szerint – az igazságszolgáltatás közreműködője.²¹ A hatalommegosztás rendszerében betöltött speciális jogállásának szerves folyamánya a legfőbb ügyész és az ügyészség igazságszolgáltatás folyamatában kifejtett szűrő szerepe. Kizárólag független ügyészség képes szavatolni, hogy csak a megalapozott és törvényességi szempontból hibátlan ügyek kerüljenek a büntetőbírók elé.

Mind a 2002., mind pedig a 2010. évi általános (országgyűlési) választások után, az új végrehajtó hatalom kormány megbízottakat nevezett ki arra a feladatra, hogy vizsgálják meg és, ha szükséges, tegyenek feljelentést a nyomozó hatóságoknál a korábbi kormányzati ciklusban elkövetett súlyos visszaélések és jogellenes cselekmények miatt. Mivel a végrehajtó hatalmat a politikai pártok képviselői alkotják, fontos, hogy a független és pártsemleges ügyészség még nyomozási szakaszban vizsgálhassa fölül ezeket az ügyeket. Ez a tisztességes eljárás intézményi garanciája.

Az ügyész dönt a vádemelés megtagadásáról. Az Ütv. 19. §-a értelmében az ügyész lép fel közvádlóként, vagy a büntetőeljárás törvényben meghatározott más módon dönt a büntetőeljárás befejezéséről. A mostani és a korábbi Ütv. szabályai szerint nincs hiány a felelősség, számonkérhetőség jogi szabályozásában. Az ügyésznek ugyanis kötelezettsége a vád törvényességének garantálása. Ha azonban e kötelezettségét elmulasztja, mögöttes módon fegyelmi és büntetőjogi felelősség is terheli. A magyar büntetőjog a törvényesség és nem az opportunitás elvén alapul. Mind a büntető anyagi jog, mind pedig az eljárási törvények megkövetelik, hogy minden bűncselekmény miatt induljon meg a büntetőeljárás.

Ebben a jogszabályi környezetben az ügyész nem utasítható arra, hogy ne emeljen vádat, mert másképpen az utasítás önmagában bűncselekmény lenne. Csak akkor lenne az ilyen utasítás törvényes, ha a cselekmény nem bűncselekmény, vagy törvény szerint a cselekmény elkövetése nem bizonyítható.

Nemzetközi szempontból a függetlenségnek ez a garanciája a Rec. 19(2000) ajánláshoz köthető, amelynek 2. cikke kimondja, hogy „minden büntető igazságszolgáltatási rendszerben az ügyész dönt a büntetőeljárás megindításáról, vagy folytatásáról”, továbbá kapcsolódik a jelentés 87. bekezdésében írt 10. ajánláshoz is. Tágabb értelemben a fenti magyar szabályozás a bordeaux-i nyilatkozat 9. bekezdésének is megfelel.

Alá- és főlérendeltségi rendben működő hivatali rendszer: az ügyészség szervezetét a legfőbb ügyész vezeti és irányítja. „Az ügyészség hierarchikus alapon felépülő, szigorú alá-főlé rendeltségi elv alapján működő szervezet, amelynek élén a legfőbb ügyész áll, aki vezeti és irányítja az ügyészi szervezetet. E feladatának ellátásához rendkívül széles körű jogositványokkal rendelkezik, amelyek szervezeti függetlenségének és funkcionális különállóságának az alapjait képezik.”²² E jogositványok között az Alkotmánybíróság elismerte az ügyészek és az ügyészségi vezetők kinevezésének jogát, a munkáltatói jogok gyakorlását (amely részben átruházható), továbbá az utasításadás jogát.²³ Az Alkotmánybíróság hangsúlyozza azonban, hogy ezeket a jogositványokat törvény korlátozza, vagyis a határozatok bíróság előtt megtámadhatók. Ezek a szabályok összhangban vannak a Eurojustice

²¹ A 2011. április 25-én kihirdetett Alaptörvény 29. cikkének (1) bekezdése.

²² 3/2004. (II. 17.) AB határozat 3.5.5. pont.

²³ A legfőbb ügyész irányítási jogosultságait illetően: Ütv. 11. § (1) bek.; 12. § (1)–(2) bek.; 13. § (1) bek.; Üjt. 53. §.

2005. évi értekezletének konklúzióival, amelynek 2. fejezetében az áll, hogy „az ügyészség szervezetében megjelenő hierarchia sok nemzeti rendszerrel és hagyománnyal összhangban áll”. Ez az alá- és fölérendeltségi rend azt jelenti, hogy „az ügyész olyan hierarchikus szervezetbe épül be, amely beszámoltatható és hivatali rendben alárendelt”²⁴. Az alá- és fölérendeltség garanciáit illetően a jelentés 28. és 53. bekezdését idézzük az Ütv. 3. §-a (2) bekezdésével kapcsolatban, amely kimondja: „Az ügyészség az Alaptörvényben és a törvényekben meghatározott feladatait a döntésért felelős ügyészségi alkalmazott személyének megállapításait biztosító, alá-fölérendeltségen alapuló szervezeti rendben végzi.”

Törvényben meghatározott hatáskörök. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy „az ügyészség és a legfőbb ügyész feladatának ellátása során csak az Alkotmányra és más jogszabályokra kell, hogy tekintettel legyen”²⁵. Másrészt, az Alkotmánybíróság több alkalommal egyértelműen kimondta, hogy jogosítványokat és hatásköröket kizárólag törvényi rendelkezés állapíthat meg, ami a jogállamiság része. A hatáskörök korlátai a hatályos törvények. Ez egyaránt vonatkozik a legfőbb ügyész és az ügyész hatásköreire, valamint az alá- és fölérendeltségen alapuló szervezeti rendben működő ügyészi szervezet hatásköreire is. Ezeket az elveket az Ütv. 3. §-ának (4) bekezdése mondja ki: „Az ügyészi tevékenységgel összefüggésben az ügyész jogait és kötelezettségeit csak törvény állapíthatja meg.”

Költségvetés. A Rec. 19(2000) ajánlás 4. cikke szerint a költségvetési eszközök „garanciát jelentenek arra, hogy az ügyész megfelelő jogi és szervezeti feltételek mellett, valamint megfelelő anyagi feltételek szerint tudja hivatali feladatait és kötelezéseit teljesíteni”. Az ajánláshoz fűzött értelmezés ezt a cikket az ügyészség függetlenségének elemeként jelöli meg. Az Ütv. 6. §-a kimondja, hogy az ügyészség a központi költségvetésről szóló törvényben önálló költségvetési fejezetet alkot. A legfőbb ügyész összeállítja az ügyészség költségvetésére vonatkozó javaslatát és az annak végrehajtására vonatkozó beszámolóját, amelyet a kormány a központi költségvetésről szóló törvényjavaslat és az annak végrehajtására vonatkozó törvényjavaslat részeként változtatás nélkül terjeszt az Országgyűlés elé.

A legfőbb ügyész függetlenségének garanciái

A legfőbb ügyész választása. Magyarország Alaptörvényének 29. cikk (4) bekezdése úgy rendelkezik, hogy „a legfőbb ügyészt az ügyészek közül a köztársasági elnök javaslatára az Országgyűlés választja kilenc évre”. A magyar alkotmányos rendszer az alkotmányos szervek vezetőinek választása tekintetében mindig is a képviseleti demokrácia intézményein alapult. Az Országgyűlés a népképviseleti demokrácia legfontosabb alkotmányos szerve. Az Alaptörvény egyértelmű abban a tekintetben, hogy a nép, vagy ahogyan másképpen mondhatjuk, a „civil társadalom”, mint a hatalom forrása, a legmagasabb szintű döntéshozást elsődlegesen a képviselői útján gyakorolja.

²⁴ Vidal, J. M.: Good Governance: the role of hierarchy in leading the organisation of prosecution. In: Procuradores Europeus em diálogo. 8a conference of Eurojustice, Lisboa, 2005 Coimbra Editora, 2006, p. 238.

²⁵ 3/2004. (II. 17.) AB határozat 3.5.8. pont.

Ilyen döntésnek tartja az Alaptörvény a legfőbb ügyész megválasztását is. Mivel a legfőbb ügyész *nem kinevezett*, hanem *a népképviselői szerv által választott*, így e tisztség demokratikus legitimitációja nem kérdőjelezhető meg.

A legfőbb ügyész választásának folyamatában az Országgyűlés plenáris ülése mellett szerepet kapnak egyes állandó bizottságok is. Már az 1989-ben megvalósított mélyreható közjogi változások eredményeként a magyar parlamentáris rendszer részévé vált, hogy a legmagasabb közjogi tisztségekre vagy hivatalokra állított jelölteket megválasztásuk előtt parlamenti bizottság hallgatja meg. Hasonlóképpen, a legfőbb ügyész is köteles parlamenti bizottság előtt megjelenni, ha a bizottság ezt kéri. Mindez az Országgyűlés ellenőrző funkciójából ered. Az új szabályozás nem változtatja meg a korábbi gyakorlatot ebben a tekintetben, amely összhangban van a Velencei Bizottság 2010. évi jelentésében foglalt megállapításokkal, a 2. ajánlással a 37. bekezdésben, amelyben a Velencei Bizottság maga is kiemeli a legfőbb ügyész határozatlan idejű vagy viszonylag hosszú időtartamú hivatalviselésének fontosságát. Sőt, a Velencei Bizottság szakmaiságra vonatkozó bátorításának megfelelően, az új szabályozás elemeként, 2010 óta kizárólag ügyész választható legfőbb ügyésznek (az alkotmánymódosítás előtt nem volt ilyen követelmény).

Megjegyezzük, hogy a Rec. 19(2000) ajánlás semmiféle javaslatot nem tartalmaz a legfőbb ügyész kiválasztási és megválasztási eljárására vonatkozóan. Arról sem szól, hogy a legfőbb ügyész kinevezéséhez szükséges lenne civil vagy külső elem bevonása. Európai összehasonlításban megjegyezhető, hogy a magyar rendszer nem egyedi. Hasonló szabályozás létezik Dániában, Horvátországban, a Cseh Köztársaságban, Észtországban, Finnországban, Németországban, Görögországban, Litvániában, Máltán, Hollandiában, Norvégiában, Portugáliában, Szlovéniában, Szlovákiában és Svédországban.²⁶ Ezekben az országokban sem tesznek javaslatot a jogi hivatások képviselői és a civil társadalom képviselői.

A *civil szerveződések szerepe az ügyészi szervezetben*. Az ügyészi szervezeten belül jó néhány civil szerveződés létezik, például az Ügyészek Országos Egyesülete, a Pro Iustitia Egyesület; megemlíthetjük továbbá a szakszervezetet, az Ügyészi Tanácsot és az Országos Ügyészségi Alkalmazotti Tanácsot.²⁷ Valamennyi ilyen szerveződés részt vesz a *döntéshozatali eljárásban*. Ennek megfelelően az összügyészi értekezlet tagjai jogosultak az összügyészi értekezleten felszólalni, és jogosultak a szabályozási folyamatokban véleményt formálni, így a törvényalkotási folyamatban és különösen a belső jogalkotási eljárásban (a legfőbb ügyészi utasítások elkészítésében). Az ilyen szerveződések véleményét tanácsadó szerepükben is komolyan veszi a döntéshozó: a végleges dokumentumok megszövegezésében felhasználják álláspontjaikat, például az ügyészségről szóló sarkalatos törvényben is megjelenik a civil szerveződések véleménye.

Minősített többség a választási eljárásban. A fentiekkel kapcsolatban a Velencei Bizottság említett jelentése hangsúlyozza²⁸ a legfőbb ügyész minősített szavazati aránnyal történő megválasztásának szükségességét. Az Alaptörvény 29. cikkének (4) bekezdése szerint „a legfőbb ügyész megválasztásához az országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges”.

²⁶ A Eurojust révén beszerzett adatok.

²⁷ Az utóbbi kettőt később, *Az ügyészek kinevezése* című részben tárgyaljuk.

²⁸ Jelentés 87. bek. 3. ajánlás.

Az 52. § (1) bekezdésében Magyarország korábbi, átmeneti Alkotmánya is ugyanilyen magas szavazati arányhoz kötötte a legfőbb ügyész megválasztását, ami szintén a 2010-es módosítás része.

A *tisztségviselési időtartam hossza*. Európai standardként a Velencei Bizottság azt a javaslatot fogalmazta meg²⁹, hogy a legfőbb ügyész határozatlan időtartamra kapja megbízatását, a tisztségviselés megújításának lehetősége nélkül, vagy legalább viszonylag hosszú időre. A legfőbb ügyész hivatalviselési ideje nem lehet azonos az országgyűlési ciklussal.

A legfőbb ügyészt az Országgyűlés kilenc évre választja. Ez az időtartam még az ideiglenes Alkotmány rendelkezései között jelent meg, amely egyfelől a korábbi hatéves intervallumot hosszabbította meg, másfelől összehangolta a többi közbizalmi tisztviselés által betöltött hivatali időket.

Az Alaptörvény rendelkezéseiből egyértelműen kiderül, hogy – a jelentésben foglaltaknak megfelelően – a legfőbb ügyész hivatali ciklusa nem esik egybe a parlamenti ciklusokkal, hiszen ez utóbbi négy év; továbbá kellően hosszú, azaz a stabilitást segítő időtartam, amit nem lehet meghosszabbítani. 2004-ben, amikor Magyarország az Európai Unió tagjává vált, az Alkotmánybíróság kimondta, hogy a rendszer alkotmányos fejlődése 1989-ben olyan folyamatot indított el, amely függetlenné tette a legfőbb ügyészt. Az e függetlenséget szavatoló egyik intézkedés volt a legfőbb ügyész tisztségviselési időtartamának kiterjesztése és annak az országgyűlési ciklustól való leválasztása.³⁰

A magyar törvények egyértelműen meghatározzák, hogy a legfőbb ügyész számára a hivatali ideje lejárta után milyen lehetőségek állnak nyitva tisztviselésére (lásd az Újt. 23. §-át), ezek összhangban vannak a jelentés 38. bekezdésével.

Ehhez kapcsolódik a legfőbb ügyész *hivatalban maradásának* kérdése is, az új legfőbb ügyész megválasztásáig. Az Újt. 22. §-ának (2) bekezdése kimondja, hogy a legfőbb ügyész a legfőbb ügyészi jogköröket az új legfőbb ügyész megbízatása kezdetéig gyakorolja, ha megbízatása tisztségviselési idejének lejárta, vagy 70. életévének betöltése miatt szűnik meg. Ennek a szabályozásnak az oka a Magyarországon ténylegesen előforduló azon gyakorlat volt, hogy közhivatalok vezetés nélkül maradhatnak az új személy megválasztásáról való politikai konszenzus hiánya miatt. 2006-ban például több mint fél évig nem választották meg a legfőbb ügyészt, 2009-ben pedig egy évig nem választották meg a Legfelsőbb Bíróság elnökét, több éven át nem választottak elnökhelyettest az Állami Számvevőszék élére, és rendszeresen egy vagy több bírói tisztviselés maradt betöltetlenül az Alkotmánybíróságon, függetlenül attól, hogy milyen pártok vannak hatalmon.

Ilyen politikai környezetben nagyobb legitimitás érhető el, ha az új legfőbb ügyész megválasztásáig az Országgyűlés által megválasztott személy marad hivatalban, és nem az ugyanazon jogokat gyakorló legfőbbügyész-helyettes, akit nem választanak, hanem kineveznek. Megfelelő módosításnak és demokratikus korlátozásnak lenne tekinthető, ha – más alkotmányos szervezetekhez hasonlóan – a legfőbb ügyész a leghosszabb tisztségviselési időtartamnál tovább nem maradhatna hivatalában (lásd például az Állami Számvevőszék elnökét, az alkotmánybírákat).

²⁹ Jelentés 87. bek. 4. ajánlás.

³⁰ 3/2004. (II. 17.) AB határozat 2.2. pont.

A legfőbb ügyész felmentésének esetei. A legfőbb ügyész felmentésének eseteit törvény szabályozza.³¹ Az Üjt. 22. § (1) bek. b) pontja és 23. §-ának (2) és (3) bekezdései³² szerint a legfőbb ügyész megbízatása – egyebek mellett – felmentéssel is megszűnhet. A tisztség megszűnésének részletes szabályait az Ütv. 23. §-a tartalmazza, amely kitér mind a felmentés eseteire, mind a hivatalvesztés esetére és a megszűnési okokra. A legfőbb ügyész és helyettesének felmentése esetén a törvény lehetővé teszi az Ügyészi Tanács (Üjt. 7. §)³³ véleményének mellőzését, aminek az az oka, hogy a tanács a legfőbb ügyész munkáltatói döntéseinek véleményezését szolgálja, és nem az Országgyűlés vagy a köztársasági elnök kontrollja. A Rec. 19(2000) ajánlást illetően, amely nem határozza meg a legfőbb ügyész hivatalviselési idejét, egyértelmű, hogy szakértői testületnek aligha kell véleményt mondania arról, van-e elégséges ok vagy indok a legfőbb ügyész felmentésére. Európai összehasonlításban megjegyezhetjük, hogy a magyar rendszer nem egyedülálló.

Hasonló szabályozás van Horvátországban, a Cseh Köztársaságban, Dániában, Észtországban, Finnországban, Németországban, Görögországban, Lettországban, Litvániában, Máltán, Norvégiában, Portugáliában, Szlovéniában, Szlovákiában és Svédországban³⁴. Ezekben az országokban sincs véleményezési rendszer vagy szakértői testület, attól függetlenül, hogy van-e elégséges jogalap a legfőbb ügyész felmentésére.

A tiszteességes eljáráshoz való jog. A Velencei Bizottság által javasoltak szerint a legfőbb ügyésznek is joga van a tiszteességes eljáráshoz a hivatalvesztést kimondó eljárásban.³⁵ Az Üjt. 23. § (7) bekezdése³⁶ szerint „a köztársasági elnök javaslatára az Országgyűlés határozatával kimondja a legfőbb ügyész hivatalvesztését, ha a legfőbb ügyész neki felróható okból nem tesz eleget megbízatásából eredő feladatainak, illetve jogerős ítéletben megállapított büntetést követett el, vagy más módon tisztségére méltatlanná vált”. A legfőbb ügyész megválasztásának szabályai és az Országgyűlés belső működésére vonatkozó szabályok egyike sem zárja ki hivatalvesztés megállapítása esetén a legfőbb ügyész meghallgatáshoz való jogát. Sőt, az a tény, hogy a legfőbb ügyész az Ütv. 11. § (2) bekezdésének a) pontja szerint az Országgyűlés ülésein tanácskozási joggal részt vehet, azaz bármikor felszólalhat, azt erősíti meg, hogy ezt a jogát a fenti eljárás sem korlátozza.

Összeférhetetlenség a hivatalviselési idő lejártá után. Az összeférhetetlenségi okok, valamint egyes tisztségek kinevezési feltételei az alkotmányos státusú intézmények esetében már az 1989-es közjogi fordulattal és a kilencvenes évek kodifikációi során kialakultak. Az Alaptörvény és az új sarkalatos törvények ez idő szerint is rögzítik, hogy a legfőbb ügyész számára hivatali ideje lejártát követően milyen lehetőségek vannak tisztségek viselésére. Ilyen szabályt tartalmaz az Üjt. 23. § (1) bekezdése, amely szerint megbízási időtartamának leteltével más ügyészi munkakörbe kell áthelyezni a volt legfőbb ügyészt, vagy további például szolgál az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény, az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény, illetve a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló

³¹ Jelentés 39., 87. bek. 6. ajánlás.

³² A korábbi jogállási törvény 20. § (1) bek. b) pont; (8) bek.; 25. § (1) bek. b) pont.

³³ A korábbi jogállási törvény 9. § (2) bek.

³⁴ A Eurojust révén beszerzett adatok.

³⁵ Jelentés 87. bek. 7. ajánlás.

³⁶ A jogállásról szóló korábbi törvény 25. § (1) bek.

2011. évi CLXII. törvény. E szabályozás révén megvalósul a legfőbb ügyész számára a hivatalviselési idejének lejártá utáni további foglalkoztatásának (például bíróként) rendezése, és ez tisztségbe kerülése előtt is egyértelmű. Másrészt – a jelentéssel összhangban – nincs általános tiltás a legfőbb ügyésznek hivatalviselési ideje vagy annak lejártá után más közhivatalokban való alkalmazási lehetőségére vonatkozóan.³⁷

A legfőbb ügyész hatalmának korlátai. Mind az ajánlás, mind pedig a jelentés hangsúlyozza, hogy a legfőbb ügyész jogosítványai jogállami eszközökkel korlátozhatók. A magyar jog a legfőbb ügyészi döntések széles körű ellenőrzésén alapul: 1) ahogy azt korábban idéztük, az Alkotmánybíróság kimondta, hogy kizárólag törvényben rendelt hatáskör gyakorolható (Ütv. 3. §); 2) a büntetőeljárásról szóló törvény kimondja, hogy a nyomozás megszüntetése esetén pótmagánváddal lehet élni³⁸; 3) azokat a határozatokat, amelyek főképpen a munkáltatói jogkört érintik, a bíróság felülvizsgálhatja; és 4) az utasított ügyész jogosult megtagadni a törvénytelen utasítás teljesítését³⁹.

Alkotmányos felelősség, politikai függetlenség. Az Alkotmánybíróság hivatkozott 3/2004. (II. 17.) AB határozata rávilágított arra, hogy a legfőbb ügyész szigorúan csak szakmai felelősséget visel. Másrészt pedig az Alkotmánybíróság hangsúlyozta, hogy a legfőbb ügyésznek nincs politikai felelőssége az Országgyűléssel szemben. A legfőbb ügyész politikai függetlenségét igazolja az a tény, hogy amikor a mostani legfőbb ügyész 1995-ben elnyerte az állampolgári jogok országgyűlési biztosának általános helyettesi tisztségét, lemondott politikai pártbeli tagságáról.⁴⁰ Meg kell említenünk, hogy akkoriban az ombudsmanok nem voltak kötelesek így eljárni.⁴¹ A legfőbb ügyész azonban kötelező törvényi szabályozás nélkül is megtette, pusztán az összeférhetlenségre tekintettel.

Az ügyészek pártatlanságának és függetlenségének garanciái

Ügyész nem tölthet be más olyan állami hivatalt, vagy végezhet olyan más állami feladatokat, amelyek sértenék függetlenségének elvét. Az ügyészek jogállását szabályozó korábbi törvényhez hasonlóan, az Üjt. részletes rendelkezéseket határozott meg az összeférhetlenségre vonatkozóan.⁴² Ennélfogva (a szabályozás) nagy általánosságban minden olyan hivatalt és tisztséget kizár, amely ütközhet az ügyészek pártatlanságával. Az Üjt. 44. §-ának (1) bekezdése folytán az ügyész nem lehet országgyűlési, európai parlamenti, önkormányzati képviselő, polgármester és állami vezető. Még az olyan szellemi foglalkozásokkal kapcsolatban is, amelyek általában nem jelentenek összeférhetlenséget, az Üjt. 45. §-a hangsúlyozza, hogy ezek a tevékenységek (például oktatás, művészi alkotómunka) is csak akkor végezhető, ha ezzel az ügyész nem veszélyezteti függetlenségét és pártatlanságát, valamint nem akadályozza hivatali kötelezettségei teljesítését.

³⁷ Jelentés 87. bek. 5. ajánlás.

³⁸ 1989. évi XIX. törvény 199. § (2) bek.; 229. § (1) bek.

³⁹ Részletesebben a *Garanciák a jogszerűtlen utasításokkal szemben* című részben.

⁴⁰ A korábbi legfőbb ügyészeket is hasonló okból érte támadás.

⁴¹ 1993. évi LIX. törvény 5., 6. §.

⁴² A Rec. 19(2000) ajánlás 24.a pontjával összhangban.

A pártatlanság és a függetlenség kérdésével kapcsolatban a magyar jogrendszer a hagyományosan *korlátozott mentelmi jog*⁴³ révén nyújt védelmet egyes speciális alkotmányos szervek, például az alapvető jogok biztosa, az Állami Számvevőszék elnöke és elnökhelyettese, a rendes bíróságok bírái, az alkotmánybírák, valamint az ügyészek számára.⁴⁴ Ennek elsődleges oka, hogy a törvények csak így szavatolhatják egyes kiemelt állami szervek, köztük az igazságszolgáltatás, folyamatos és zavartalan működését. A mentelmi joggal felruházott összes szervezet összehasonlítva egyértelmű, hogy az ügyészek mentelmi joga valamennyi közül a legrövidebb időn belül felfüggeszhető. A legfőbb ügyész vonatkozásában az Országgyűlésnek van döntési joga, míg az ügyészi mentelmi jog felfüggesztéséről a legfőbb ügyész dönt. A Velencei Bizottság jelentésének 61. bekezdése óva int a mentelmi jogtól, mert az „akár még korrupcióhoz is vezethet”. Ehhez hozzá kell tennünk, hogy a korrupció feltételezett lehetőségét kétféle módon csökkentették a magyar ügyészi szervezetben: 1) minden olyan ügyben, ahol fennáll a korrupció gyanúja, a Központi Nyomozó Főügyészség folytatja le a nyomozást. A jelenlegi és a korábbi legfőbb ügyész gyakorlata szerint a vesztegetés bűncselekményével vádolt valamennyi ügyész mentelmi jogát felfüggesztették. A bíróság két ügyben hozott jogerős határozatot, amelyekben ügyészeket vesztegetés miatt ítélték el⁴⁵, ami azt bizonyítja, hogy a *korlátozott mentelmi jog nem akadály a vádemelésnek*. 2) Az ügyészség nagymértékben részt vesz az Állami Számvevőszék által szervezett „tisza kezek” programban.⁴⁶ A Magyarországon is hatályban lévő, az integritással és a korrupciómegelőzéssel is kapcsolatos etikai szabályzatot a CCPE *Budapesti Irányelvek* címen dolgozta ki 2005-ben.⁴⁷

A függetlenség garanciái a büntetőeljárásban. A vádemelés kérdésében történő döntést minden esetben megelőzi a bizonyítékok értékelése. Mivel a Be. (1998. évi XIX. törvény) 78. § (3) bekezdése kimondja, hogy „a bíróság és az ügyész a bizonyítékokat egyenként és összességükben szabadon értékeli, és a bizonyítás eredményét az így kialakult meggyőződése szerint állapítja meg”, ezért szakmaiatlan és súlyosan etikátlan az olyan vádemelés, amelyet az ügyész „nem tudom, próbáljuk ki, majd a bíróság eldönti...” felkiáltással nyújt be, hiszen a konkrét ügyben gyakorlatilag nincs kialakult személyes meggyőződése. A „vádemelésnek objektív tényeken és az ügyész azon szubjektív meggyőződésén kell alapulnia, hogy az eljárás tárgyát képező cselekmény bűncselekmény, illetve, hogy azt a terhelt követte el”.⁴⁸

⁴³ A Velencei Bizottság maga is hatékony védelemnek tekinti a mentelmi jogot, amely szavatolja a függetlenséget, és megóv az önkényes fogva tartástól. Lásd a Velencei Bizottság jelentését az országgyűlési mentelmi jogról: Velencei Bizottság CDL-inf (1996) 007., 65. o. Idézi Polt P.: Áldás vagy átok – a parlamenti mentelmi jog. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 25. o.

⁴⁴ Uo. 126–127. o. Az ügyészekre vonatkozóan lásd az Ütv. 1. §-ának (5) bekezdését.

⁴⁵ Dr. Angyal István ügyében (Debreceni Ítéletábra, Bf.III/80/2009/59) és dr. Varga Gergely ügyében (Fővárosi Ítéletábra, 3.Bf.26.2011/45).

⁴⁶ <http://integritas.asz.hu/index.php?lang=en>

⁴⁷ European Guidelines on Ethics and Conduct for Public Prosecutors, “The Budapest Guidelines”. Conference of Prosecutors General of Europe 6th Session. Organised by the Council of Europe in cooperation with the Prosecutor General of Hungary. Budapest, 29–31 May 2005, p. 5.

⁴⁸ Belovics E.: A vádemelés. In: Belegi J. – Berkes Gy. (szerk.): Büntetőeljárás jog. Kommentár a gyakorlat számára. Második kiadás. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2010

Az ügyészek és a bírák függetlensége és pártatlansága. „Az ügyészeknek szigorúan tiszteletben kell tartaniuk a bírák függetlenségét és pártatlanságát” – mondja ki a Rec. 19(2000) ajánlás 19. cikke. A magyar jogrendszernek az ügyészre vonatkozó egyik legjelentősebb követelménye a szakértelem. Az ügyész intézkedéseinek megalapozottaknak kell lenniük, és meg kell felelniük a törvényesség követelményének. Másrészről pedig a bírósági határozatokra vonatkozó követelmény, hogy a törvény erejénél fogva egyediek legyenek, vagyis hogy a bírói határozatoknak mindig az ügy egyedi tényein kell alapulniuk, még akkor is, ha az adott ügyben az ügyészi intézkedés jóváhagyásáról vagy elutasításáról van szó. Az ügyész függetlenségének keretszabályait az Üvt. 4. §-a állapítja meg.

Az ügyészek kinevezése: a legfőbb ügyész hatásköre és szakértői input. Az Üjt. 13. §-ának (1) bekezdése szerint „a legfőbb ügyész az ügyészt első alkalommal az ügyészi tisztségbe pályázat útján nevezi ki”. Ebben az eljárásban a legfőbb ügyész szakértői közreműködőként az ügyészi tanácsot veszi igénybe. Az Üjt. 11. §-ának (1) és (2) bekezdései valamennyi ügyési szintnek – a legfőbb ügyésznek is – megfelelő jogi képezéseket írnak elő.⁴⁹

Meg kell jegyeznünk, hogy az ügyészek jogállását szabályozó törvény az ügyészség több ügyészségi alkalmazotti testületéről rendelkezik. Ezek: 1) az alkalmazotti tanács⁵⁰; 2) az Ügyészi Tanács⁵¹. Mindkét szervezet, a nemzetközi standardokhoz igazodva, a lehető legátfogóbb módon⁵², az ügyészi igazgatás területi egységeihez alkalmazkodva, legalább háromszintű struktúrában épül fel. Az országos alkalmazotti tanácsot illetően, az alkalmazotti tanácsok delegálás révén mind vertikális, mind pedig horizontális szinten jelen vannak. A tanácsok tagjai ügyészségi alkalmazottak és ügyészek. Nemzetközi összehasonlításban azonban a civil (azaz nem ügyészi) tagság az ilyen tanácsadó testületekben ritka. Nincs ilyen Dániában, a Cseh Köztársaságban, Észtországban, Írországban, Finnországban, Németországban, Görögországban, Litvániában, Máltán, Hollandiában, Norvégiában, Szlovákiában és Svédországban.⁵³

Az ügyészek jogállását szabályozó törvényben intézményként meghatározott ügyészi tanács – amely már hosszú ideje működik hazánkban – összhangban van a jelentésben írt megállapításokkal.⁵⁴ Az Üjt. 7–10. §-a⁵⁵ által szabályozott Ügyészi Tanács a munkáltatói jogok gyakorlásából eredő aktusokról való állásfoglalás készítéséért felelős (például kinevezés, felmentés); vagyis feladata külső vélemény kifejezése a munkáltatói jog gyakorlása kapcsán. Olyan véleményről van szó tehát, amely nem munkáltatói jogot gyakorló személy vagy szervezet véleménye, és nem is azé, akiről az aktus szól. Az Ügyészi Tanács tagjai olyan ügyészek, akik titkos szavazással nyerik el tagságukat.

⁴⁹ A megfelelő jogi képzés feltétele nem új a magyar törvényi szabályozásban. Az 1871. évi XXXIII. törvény 15. §-a meghatározta, hogy három év joggyakorlat volt szükséges a határozatlan időre szóló kinevezéshez. Kizárólag speciális jogi képzés alapoza meg a kinevezést. Nánási L.: A magyar királyi ügyészség története. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2011, 46. o.

⁵⁰ Üjt. 3. §. Lásd a korábbi jogállásról szóló törvény 3. §-át is.

⁵¹ Üjt. 7. §. Lásd a korábbi jogállásról szóló törvény 9. §-át is.

⁵² Jelentés 87. bek. 19. ajánlás.

⁵³ A Eurojust révén beszerzett adatok.

⁵⁴ Jelentés 87. bek. 11. ajánlás.

⁵⁵ A jogállásról szóló korábbi törvény 9–12. §.

Meg kell említenünk, hogy Magyarországon jelenleg nincs magisztrátusi rendszer. Ebben a helyzetben az ügyészi és a bírósági tanácsok egymástól különálló testületek, és így biztosított, hogy a bírák és az ügyészek nem befolyásolhatják egymás kinevezését és fegyelmi eljárásait, ami így a jelentés 20. ajánlásával van összhangban.

Az ügyészek kinevezésénél meglévő másik külső elemet az Üjt. 12. §-ának (1) bekezdése szabályozza: a legfőbb ügyész jogkörébe tartozó ügyészi kinevezés előtt a pályázónak részt kell vennie az ügyészi pályára való alkalmasságának vizsgálatán (pályaalkalmassági vizsgálat). Ez egy tudományosan megalapozott orvosi teszt, amelyet független orvos szakértők végeznek el.

A kinevezés általában nyugdíjba vonulásig szól. A kinevezést megelőző eljárás megköveteli, hogy a jelölt sikeresen megfeleljen a szakmai kiválasztás során támasztott feltételeknek. Hagyományosan az Üjt. két szakaszban történő kinevezésről rendelkezik. Az első ügyészi kinevezést a legfőbb ügyész végzi, aki az ügyészeket első alkalommal három évre nevezi ki. Ezt követően a második kinevezés határozatlan időtartamra szól.⁵⁶

A *kinevezés időtartama*. Magyarország Alaptörvényének 29. cikk (3) bekezdése szerint az ügyészek csak az általános öregségi nyugdíjkorhatár eléréséig teljesíthetnek szolgálatot. Ez összhangban van a Rec. 19(2000) ajánlás 5. d) pontjával, amely kimondja, hogy „a javadalmazásnak, az öregségi nyugdíjnak arányosnak kell lennie az ügyészek kiemelkedően fontos szerepével, valamint a megfelelő öregségi nyugdíjkorhatárt törvénynek kell szabályoznia”. 2011-ben a magyar Országgyűlés több olyan szabályt fogadott el, amely egységesíti a különböző hivatásokhoz tartozó személyek öregségi nyugdíjkorhatárát. A törvények értelmében ez a szabályozás nemcsak a bírákra, hanem az ügyészekre is vonatkozott. 2011 előtt az ügyészek általános öregségi nyugdíjkorhatára hetven év volt, ám a legfőbb ügyész mérlegelhette, hogy a 65. életévét betöltő ügyészt öregségi nyugdíjba küldi-e. Az új szabályozás értelmében az ügyészek nagyjából öt százaléka vonult öregségi nyugdíjba 2012 végén.

2013. március 11-én T/9598. számon az Országgyűlés elfogadta az egyes igazságügyi jogviszonyokban alkalmazandó felső korhatárral kapcsolatos törvénymódosításokról szóló törvényjavaslatot. Ez jelentősen módosította a 2012-es évben a bírák és ügyészek nyugdíjba vonulására alkotott szabályokat. Lényegében 2022. december 31-ig az ügyészek születési évük alapján 65–70 éves korukig dolgozhatnak ügyészként. A törvény hatálybalépését követő harmincnapos jogvesztő határidőn belül a nyugdíjba vonult ügyészeknek a legfőbb ügyésznek címzett nyilatkozatukban kell kérniük a visszahelyezésüket. Azoknak, akik kérik, le kell mondaniuk a „kvázi öregségi nyugdíjként” folyósított ellátásukról. Az, aki azt kéri, hogy rendelkezési állományba helyezték, háromévenként legfeljebb két évre munkavégzésre kötelezhető az utolsó ügyészi kinevezésének megfelelő szakágban.

Garanciák a jogszerűtlen utasításokkal szemben. Ebben a speciális kérdésben is mind a korábbi, mind pedig mostani szabályozás a Rec. 19(2000) ajánlás 10. cikkén alapul,

⁵⁶ A szigorúan és részletesen meghatározott feltételeket illetően csak az a kivétel: az alkalmazás időtartama nem érte el a 18 hónapot, vagy súlyos kérdések merültek fel a kinevezési feltételeknek való megfelelésben. Ilyen körülmények között a kinevezés további három évre érvényes. Üjt. 14. § (2) bek.; 17. § (4) bek. Ez a szabály ugyanez volt a korábbi törvényben is: 14. § (4) bek.; 14/D. § (4) bek., amelyek 2000. november 30-án léptek hatályba.

amely kimondja, hogy „minden ügyész jogosult kérni, hogy a hozzá intézett utasításokat foglalják írásba. Amikor úgy ítéli meg, hogy valamely utasítás törvénytelen, vagy a lelkiismeretével ellentétes, olyan belső eljárásnak kell rendelkezésére állnia, amely lehetővé teszi más ügyész révén történő lehetséges mentesítést.” A magyar szabályozás figyelembe veszi továbbá a bordeaux-i nyilatkozat 9. bekezdését is.

Az ügyészség hierarchikus szervezet. Az ügyészek a legfőbb ügyésznek alárendelten működnek, számukra utasítást csak a legfőbb ügyész és a felettes ügyész adhat (Ütv. 12. §). Az utasítás korlátait az adja, hogy amennyiben az utasítás bűncselekmény vagy szabálysértés elkövetését jelentené, annak megtagadása nemcsak jogosultság, hanem egyúttal kötelezettség is [Üjt. 53. § (2)–(3) bek.].⁵⁷

A jogsértő utasítás mellett az ügyész jogi meggyőződésével összeegyeztethetetlen utasításra is tartalmaz szabályozást az Üjt. 53. § (5) bekezdése⁵⁸: „Ha az utasítást az ügyész jogszabállyal vagy jogi meggyőződéssel nem tartja összeegyeztethetőnek, az ügy elintézése alól mentesítést kérheti írásban, jogi álláspontját kifejtve. Az ilyen kérelem teljesítése nem tagadható meg; az ügy elintézését ez esetben más ügyészre kell bízni, vagy azt a felettes ügyész saját hatáskörébe vonhatja.”

A fenti magyar szabályozás figyelembe veszi a jelentés 31–32. és 57–58. bekezdéseit.

Fegyelmi ügyek: a meghallgathoz való jog és a bírósághoz való fellebbezés lehetősége. A magyar szabályozás követi a Rec. 19(2000) ajánlás 5. e) pontját – amely kimondja: „az ügyész elleni fegyelmi eljárást törvénynek kell szabályoznia, amelynek független és pártatlan felülvizsgálatra terjeszthető, tisztességes és tárgyilagos értékelést és határozatot kell szavatolnia”; megjeleníti továbbá a jelentés 13. és 14. pontba foglalt ajánlásait is.

A fegyelmi eljárást az Üjt. külön fejezete szabályozza. Az Üjt. 88. §-a⁵⁹ általánosan kötelező érvényű szabályt fogalmaz meg annak kimondásával, hogy a fegyelmi jogkör gyakorlója köteles a tényállás megállapításához szükséges valamennyi körülményt tisztázni. Ezért a törvény kötelezővé teszi elsődlegesen az eljárás alá vont ügyész meghallgatását. Ezzel kapcsolatos az Üjt. 90. §-a⁶⁰, amely további olyan rendelkezéseket tartalmaz, amelyek szintén garanciaként működhetnek, nevezetesen, hogy az eljárás alá vont ügyész meghallgatását úgy kell kitűzni, hogy azon képviselője, illetve az érdek-képviselői szerv nevében eljáró személy is jelen lehessen. A fegyelmi eljárásban a jogorvoslat intézményét az Üjt. 94. §-ában⁶¹ szabályozott kifogás jelenti, amelyet a legfőbb ügyészhez lehet intézni. A legfőbb ügyész – tulajdonképpen másodfokú – határozata ellen az eljárás alá vont személy bírósághoz fordulhat, így teljesül a bíróság előtti jogérvényesítés lehetősége is.

Az ügyészek áthelyezése nem használható a nyomásgyakorlás eszközeként. A kinevezések módosítása minden esetben olyan garanciákhoz kötött⁶², mint például kirendelés

⁵⁷ A jogállásról szóló korábbi törvény 43. §.

⁵⁸ A jogállásról szóló korábbi törvény 43. § (5) bek.

⁵⁹ A jogállásról szóló korábbi törvény 59. §.

⁶⁰ A jogállásról szóló korábbi törvény 61. §.

⁶¹ A jogállásról szóló korábbi törvény 64. §. Ez a szabályozás összhangban van a jelentés 51–52. bekezdéseivel.

⁶² Lásd a Rec. 19(2000) ajánlás 5. a cikkét: „az ügyészek felvételi felhívását, előléptetését és áthelyezését tisztességes és pártatlan eljárások szerint kell lefolytatni”; 5. c cikkét: „az ügyészek mozgására is szolgálati igényeknek kell irányadóknak lenniük”. Lásd bővebben ebben az értelemben a jelentés 60.

esetén az időtartam korlátozottsága, illetve a meghatározott szolgálati hely megjelölése. Az egyoldalú kinevezésmódosítás például a feladatkör megváltoztatásával szintén az időtartam, illetve a díjazás szabályozásával kap garanciát. Végleges áthelyezés csak kétoldalú megegyezés esetén lehetséges, azaz a munkavállaló beleegyezése szükséges a munkáltatói aktushoz. Az Ügyészi Tanács mint munkáltatói kontroll megjelenése tipikusan a jelentősebb ügyészi kinevezések és kinevezésmódosítások előtt jellemző. Így például magasabb szintre történő áthelyezésnél, vezetői megbízás visszavonásakor, vagy előrelépés esetén kell az Ügyészi Tanács véleményét kikérni.

Az ügyek elosztása

Magyarországon (is) nehezen garantálható a nagyobb volumenű büntetőeljárások ésszerű időn belül való befejezése, ezért a törvényhozó az Országos Bírósági Hivatal elnöke és a legfőbb ügyész számára azért kívánta biztosítani kivételes esetben az ügyek áttételének lehetőségét, hogy eszközt nyújtson az időszerűség javításához. A Közép-Magyarország régióban számos nagy és nehéz ügy késelemben van. Az egyik ilyen például a Budapesti Közlekedési Vállalat (BKV) ügye, amely nem csupán bonyolult vesztegetési ügy, hanem tulajdon elleni büntett is, amelyben bár az ügyész a Fővárosi Bíróság előtt emelt vádat, de ott az első tárgyalást a vádemeléstől számított két éven belül nem lehetett volna megtartani. Következésképpen, az ügyet az Országos Bírósági Hivatal elnöke – és nem a legfőbb ügyész – tette át egy ugyanolyan szintű megyei bíróságra, és ily módon a bírósági eljárás 2012 nyarán megindulhatott.

Az ügyelosztás – ügyészség számára immáron jogtörténeti – lehetősége két jogi instrumentumon alapult:

1) Magyarország Alaptörvényének XXIV. cikke kimondja, hogy „mindenkinek joga van ahhoz, hogy ügyeit a hatóságok részrehajlás nélkül, tisztességes módon és ésszerű határidőn belül intézzék”.

2) Magyarország Alaptörvénye Átmeneti Rendelkezései 11. cikkének (4) bekezdése szerint [amelyet a 45/2012. (XII. 29.) AB határozat hatályon kívül helyezett] az Alaptörvény 28. cikkének (1) bekezdésében biztosított ésszerű határidőn belüli bírói döntéshez való alapjog érvényesülése érdekében mindaddig, amíg a bíróságok kiegyensúlyozott ügyterhelése nem valósul meg, a legfőbb ügyész az általános illetékességű bíróságtól eltérő, de azonos hatáskörű bíróság előtti vádemelésre adott lehetőséget. Ennek a szabályozásnak a rendeltetése az volt, hogy kiegészítse Magyarország Alaptörvényének 28. cikke (1) bekezdését, amelyben az „ésszerű határidőn belüli bírói döntéshez való jog”-ot alapjokként definiálja, vagyis a magyar törvényekben – a nemzetközi döntéshozatalhoz hasonlóan – a büntetőeljárás hatékonyságának elemét hangsúlyozta.⁶³

---

bekezdését. Lásd a magyar szabályozást az áthelyezésről az Üjt. 25. §-ának (4) bekezdésében, 36. §-ának (4) bekezdésében, az ideiglenes kirendelésről a 27. §-t.

⁶³ Lásd James Hamilton erőfeszítéseit a büntetőeljárás hatékonyságáról tartott konzultatív fórum keretében, az EU irányelvtervezetének elkészítésével kapcsolatban.

Az ügyek elosztásával kapcsolatos korábbi szabályozást 2011 nyarán vezették be a büntetőeljárás törvénybe, ám az Alkotmánybíróság 2011 végén megállapította, hogy a [17. § (9) bekezdése szerinti] szabályozás ellentétes az Alkotmánnyal, és megsemmisítette.⁶⁴

A hivatkozott határozatban az Alkotmánybíróság három bírása a kérdés kapcsán különvéleményében a következőket fejtette ki: a büntetőeljárások elhúzódásának megakadályozása nemcsak közérdek, hanem a vádlott érdeke is. Az nem kérdés, hogy a vádlott számára kedvezőbb, ha nem áll szükségtelenül éveken át büntetőeljárás hatálya alatt. Az Emberi Jogok Európai Bírósága már többször elmarasztalta Magyarországot az „ésszerű határidőben való ítélethozatal”-ra vonatkozó kötelezettségének megsértése miatt (lásd a Czmarkó kontra Magyarország-, Fejes kontra Magyarország- stb. ügyeket).

A szabályozás célja nemzetközi követelmények teljesítése volt, azon lehetőség megteremtése, hogy a lehető legrövidebb időt kelljen büntetőeljárás hatálya alatt töltenie a terheltnek, valamint annak szavatolása, hogy a társadalomra igen veszélyes ügyekben, amelyekre a közvélemény figyelme összpontosul, mielőbb ítéletet hozzanak. Az Alkotmánybíróság egyébként már a 14/2004. (V. 7.) AB határozatában kimondta, hogy az állam alkotmányos kötelezettsége, hogy mielőbb érvényesítse büntetőigényét. „A bíróságok pártatlanságának látszatát” a területi illetékességi szabályhoz társítva arra a közvetett megállapításra is juthatnánk, hogy a bírák akkor nem pártatlanok, ha egy ügy kimenetele attól is függhet, hogy mely bíróság ítélkezik éppen.⁶⁵ És azért sem kérdőjelezhető meg (közvetett módon sem) a bírák pártatlansága, mivel a legfőbb ügyész a vád képviselőjeként csak bírósághoz és nem magához a bíróhoz fordulhatott; az ügyben eljáró bírót kiválasztása a bíróság belső igazgatási kérdése.

Sem ez, sem más területi illetékességű bíróság választása nem érinti „a fegyveregyenlőség elvét”. Ez a folyamat nem ad több jogot a vád képviselőjének, mint a terheltnek.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága még nem marasztalt el egyetlen olyan országot sem, amelyben az ügyész másik bíróságon is jogosult vádat emelni, mint ahogy azt az általános illetékességi szabályok rendezik.

A Eurojust egyes nemzeti tagjai (Egyesült Királyság, Görögország, Svédország) kijelentették, hogy belső joguk szerint az ügyész jogosult az adott országokban specifikus büncselekmények tekintetében hatáskörrel felruházott, ám (területi) illetékességgel nem rendelkező bírósághoz benyújtani az ügyet az általános szabályok szerint annak érdekében, hogy az ügyben ésszerű határidőn belül hozzanak ítéletet. Mindezt olyan kiemelt fontosságú ügyekben, mint például a hivatali hatalommal való visszaélés vagy a hivatalos személyekkel kapcsolatos korrupció. Az ügyész számára biztosított ilyen vagy hasonló jogkör még: Hollandiában, Írországból és Németországból.⁶⁶

⁶⁴ 166/2011. (XII. 20.) AB határozat.

⁶⁵ A 166/2011. (XII. 20.) AB határozathoz fűzött különvélemények.

⁶⁶ *Németország és Dánia* esetében az ügyészek a törvény által szabályozott ügyekben jogosultak más bírósághoz fordulni, például az ésszerű határidőn belüli döntéshozatal követelményének teljesítésére, vagy ha speciális képességek szükségesek az eljárás során. Továbbá Írországból a Director of Public Prosecution (DPP) honlapján az olvasható, hogy „olykor a DPP dönt arról, hogy melyik bíróság járjon el az ügyben”.

<http://www.dppireland.ie/brief-guide-to-the-criminal-justice-system/category/3/>

A bíróság által kijelölt eltérő illetékesség megállapítása jogszerű gyakorlat még például Franciaországban. Dániában pedig mind az ügyész, mind a fellebbviteli bíróság elnöke élhet ügyáthelyezési joggal.

A jelentés 30. bekezdése kimondja, hogy az általános jellegű utasítások, például bizonyos bűncselekménytípusok esetén a gyorsabb büntetőjogi felelősségre vonás kevésbé problematikus. Az ilyen szabályozásról kifejezetten a parlament vagy a kormány dönthet.

Megítélésünk szerint – a Velencei Bizottság álláspontjával egyezően – a büntetőügyeknek más bíróságokhoz történő áttételét lehetővé tevő hatáskör nem sérti a (hatalom)megosztás elvét. Bár a legfőbb ügyészt az Országgyűlés választja, és a tevékenységéről évente jelentést nyújt be az Országgyűlésnek, a 3/2004. (II. 17.) AB határozatában az Alkotmánybíróság kimondta, hogy a legfőbb ügyész politikailag nem felelős az Országgyűlésnek a hivatali kötelességei teljesítése során hozott egyedi döntéseiért; ezt korábban már részletesebben kifejtettük. További garancia volt az a tény, hogy míg a legfőbb ügyész elrendelheti az ügy másik illetékes bíróság elé vitelét, az ügyeket az adott bíróság elnöke szignálja az eljáró bíróra. Az ügyész megválaszthatja a bíróságot, ám az adott bírót nem választhatja ki.⁶⁷

A legfőbb ügyész 2012 végéig nem élt ezzel a jogkörével. Ekkor az Alkotmánybíróság megsemmisítette – formai okokból – az átmeneti rendelkezéseket, ezáltal a legfőbb ügyész ügyáthelyezési jogköre formailag is megszűnt.

Az Alaptörvény negyedik módosítása benyújtásakor még tartalmazta ugyan ezt a jogintézményt, egy módosító javaslat nyomán azonban a végleges szövegből kikerült. Megjegyezzük, hogy az alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottság a T/9929/46. számú módosító javaslatában nem azért nem támogatta a legfőbb ügyész ügyáthelyezési jogkörét, mert az bármilyen más szabállyal ütközne, hanem indokolásuk szerint „az ésszerű határidőn belüli bírói döntéshez való alapjog érvényesülését ugyanis megfelelően és elegendően szolgálja az Országos Bírósági Hivatal elnökének hasonló jogosultsága az általános illetékességű bíróságtól eltérő, azonos hatáskörű bíróság kijelölésére”.

Egyéb kérdések

Javadalmazás. A Rec. 19(2000) ajánlás 4. cikke kimondja, hogy „az államok hatékony intézkedéseket hoznak a megfelelő törvényi és szervezeti feltételek, valamint megfelelő feltételek szavatolására az anyagi ellátottság, különösen pedig a költségvetési eszközök tekintetében”, az ügyészek javadalmazása összhangban van teljesített feladataik fontosságával, ami igen jelentős a hatékony és igazságos büntető igazságszolgáltatási rendszer szempontjából⁶⁸.

A magyar költségvetés teljesítőképessége jelentős korlátok között van. Mindemelllett a mindenkori kormányzat igyekszik figyelembe venni, hogy az igazságszolgáltatási szervek függetlenségének egyik legfontosabb záloga a megfelelő anyagi juttatás.

---

⁶⁷ Az ilyen jellegű instrumentum nem ismeretlen Magyarországon, mivel a Koronaügyész (1945 előtt) – bizonyos körülmények fennállása esetén – kezdeményezhette a Kúriánál az ügy áttételét.

⁶⁸ Jelentés 87. bek. 21. ajánlás.

Ezt egészíti ki az Újt. javadalmazásról szóló VIII. fejezete, valamint a mellékletében található, javadalmazással kapcsolatos egyéb részletszabályok, amelyek a kiszámíthatóságot, a nyilvánosságot garantálják.

Képzés. Az igazságszolgáltatási szervek képzési és továbbképzési rendszere jelenleg átfogó átalakulás alatt van. A korábbi években az ügyészség és a bíróság külön szervezte meg egyrészt az utánpótlást jelentő fogalmazó- és titkárképzéseket, másrészt az ügyészi/bírói továbbképzéseket. A Magyar Igazságügyi Akadémiára vonatkozó új szabályozás alapján lehetőség nyílt a bírósági és ügyészségi fogalmazók közös képzésére.⁶⁹

A folyamatban lévő reformon kívül meg kell említenünk, hogy mind a mostani, mind pedig a korábbi szabályozás határozottan figyelembe vette a vonatkozó nemzetközi dokumentumokat, és ezek alapján szervezte képzési programjait. A Rec. 19(2000) ajánlás is ilyen, amelynek 7. cikke kimondja, hogy „a folyamatos képzés egyaránt jog és kötelezettség minden ügyész számára. Az államok ezért biztosítják, hogy hatékony intézkedéseket hoznak arra vonatkozóan, hogy minden ügyész megfelelő oktatásban és képzésben részesüljön, továbbá kinevezése előtt és után speciális képzést kapjon.” A bordeaux-i nyilatkozat 10. bekezdése és a lisszaboni értekezlet⁷⁰ irányelveinek 1. fejezete ugyancsak fontos alapjai a képzésnek és továbbképzésnek.

---

⁶⁹ Az ügyészek továbbképzéséhez és jogalkalmazói munkájuk tudományos megalapozottságához a Legfőbb Ügyészség kutatóbázisa, az Országos Kriminológiai Intézet nyújt komoly segítséget, immár 50 éve.

⁷⁰ A 8. Eurojustice Értekezlet záró megállapításai. Lisszabon, 2005.
www.euro-justice.com/files/file.php?id=35

Teljesítmény és biztonság viszonya a kockázattársadalom szervezeteinek működésében

Makrokriminológiai megközelítés

A bűnözés kérdéskörével foglalkozó szakirodalom az elmúlt száz-százötven évben mennyiségében és minőségében is hatalmas változáson ment át. A világ különböző részein tevékenykedő kutatók – többnyire egyetemi vagy kutatóintézeti háttérrel felvértezve – szinte futószalagon ontják a könyveket, tudományos vagy tudomány-népszerűsítő tanulmányokat, cikkeket. Kongresszusok, konferenciák sorozatban vitatják meg a közvélemény számára is fontos (és kevésbé fontos, bár lehet, hogy ettől függetlenül érdekes) kérdéseket, társadalmi jelenségek közötti összefüggéseket, és az egyes emberek, embercsoportok speciális jellemzőinek elemzéséből levonható következtetéseket. Olykor már-már sajnálom fiatal pályatársaimat, hogy találnak-e még „fehér foltot” a lehetséges bűnözési megjelenési formák és okági kérdések körén belül. Eközben természetesen őszinte és jó szándékú irigység fog el, hogy milyen – távlatokban még csak nem is sejthető – egyre bővülő módszertani repertoárral vizsgálhatják valamely részterület rendszerösszefüggéseit.

Talán nem tévedek, ha úgy gondolom, hogy a rendszerszemlélet lehet az a nóvum, aminek jobb kiaknázása további segítséget nyújthat témánk: a bűnözés alaposabb megismerése és megértése irányában.

Azt természetesen dőreség volna képzelni, hogy bármelyik tudományterületünkön bármiféle új felfedezés nélkülözhetné a régi felismeréseket, azaz: helyénvaló volna az elődeinktől hozott ismeretanyagot sutba dobni, s nem épp arra építkezni. Az itt következő tanulmány remélhetően az olvasó számára is visszaigazolja az iménti megállapítást.

A kriminalitás két nagy rendszeréről

Mielőtt ennek bemutatására rátérnék, felhívom a figyelmet a bűnözés kutatásának éppúgy, mint büntető anyagi és -eljárási jogi értékelésének, mérlegelésének egy elengedhetetlen (bár rendszertani szempontból olykor hevesen vitatott) alapelemére. Ez pedig a társadalmi (vagy a jelen büntetőjogi terminus technicus szerint társadalomra) veszélyesség. A fogalom szakirodalma bőséges, ezért e helyütt csak rendszerelméletünk alkotása szempontjából fontos tulajdonságára hívom fel a figyelmet.

Kiinduló tézisként fogadjuk el, hogy a kriminalitás valamennyi fajtája beilleszthető egy dialektikus rendszerbe. Ennek úgynevezett „független változója” a társadalmi veszélyesség.

A *társadalmi veszélyesség* (amely kriminológiai alapfogalom és összekötő kapocs a kriminológia és a büntetőjog között) léte, nagysága, irányultsága (kit és kinek az érdekében

sért vagy veszélyeztetet) alapismérv annak eldöntéséhez, hogy egy tett kriminalizálandó-e, vagy sem. Ennek vannak objektív és szubjektív (tartalmi) elemei.¹

Ezek alapos tanulmányozása hozzásegít bennünket annak megértéséhez, hogy a különféle hatalmi góccok (centrumok) erővonalai szerint miért antagonisztikus olykor az ellentét, s milyen hozzájárulások szükségesek ahhoz, hogy a merev szembenállás feloldható legyen. Be kell látnunk, hogy az uralkodó normától való eltérést nem lehet a normaszegés tényére, a jogszabályban deklarált elvárásokkal való akaratos szembeszegülésre redukálni. Érték- és érdekrendszerek ütköznek egymással, ezek során derül ki, hogy a küzdelemben melyik válik dominánssá. Ez dialektikus folyamat, azaz a megerősödést, felülkerekedést követi a hanyatló szakasz, azaz új (vagy korábban átmenetileg vesztes) érték- és érdekrendszerek erősödése, esetleg felülkerekedése.

A továbbiakban kísérletet teszek arra, hogy a bűnözést *társadalmi veszélyességének terjedelme* alapján soroljam két, logikailag elkülöníthető kategóriába. Bár ennek részleteire még visszatérek, már itt jelzem: a terjedelem több dimenzióban kap értelmet, úgymint: személyi, időbeli és térbeli jelentősége szerint. Ennek megfelelően lehet megkülönböztetni egymástól a makro- és a mikrokriminalitást.

Az előbbiek részletes kifejtése előtt arra hívom fel a figyelmet, hogy a nagy léptékű skálákkal gyakran a társadalom egészét vizsgáló kutatásokat soroljuk a *makroelméletek* körébe. Ezek az elméletek társadalmi struktúrára összpontosítják a figyelmüket, és azt vizsgálják, hogy ezek a struktúrák milyen hatással vannak az emberi viselkedésre. A *mikroelméletek* egyéni szinten próbálják megmagyarázni a bűnözés és a bűnelkövetés okait.²

A makroelméletek gyakran valamely társadalmi csoport jellemzőinek általánosításából származtathatók. Példaként említhető egy olyan kutatás, amelynek célja annak megállapítása, hogy egyik városban miért alacsonyabb a bűnözés, mint a vele szomszédos másikban. A mikroelméletek az okok feltárásakor a makróknál nagyobb részletességre és az előbbieknél inkább pozitív eredményre törekzenek. Így például a mikroelméletek foglalkoznak azzal, hogy egyes emberek miért követnek el bűncselekményeket, s mások miért nem.³

A kriminológusok – akkor is, ha ezt nem hangsúlyozzák – hagyományosan mind a makro-, mind a mikroelméleteket alkalmazzák, amikor a bűncselekmények és a bűncselekményekkel kapcsolatba kerülő személyek viselkedését analizálják.⁴ Ezzel együtt azt is látnunk kell, hogy bár új kihívásokra új válaszok kellenének, többnyire mégis a régiék

¹ Ezek kifejtéséről lásd például Horváth T.: A társadalomra veszélyesség és a bűncselekmény fogalmának alapvető kritériuma. Állam- és Jogtudomány, 1980/1.; Irk F.: Társadalomra veszélyesség – rendszerváltáson innen és túl. In: Farkas Á. – Görgényi I. – Lévai M. (szerk.): Ünnepi tanulmányok II. Horváth Tibor – az ünnepelt 70. születésnapja tiszteletére. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1997, 54–75. o.; Földesi T.: Mi jár a bűnért a jogban? Belügyi Szemle, 2011/9., 16–40. o.

² http://wiki.answers.com/Q/Explain_the_micro_and_macro_theories_used_by_criminologists;
http://wiki.answers.com/Q/Explain_the_micro_and_macro_theories_used_by_criminologists#ixzz25VP02lpd

³ <http://wilbury4.hubpages.com/hub/Criminology-course>

⁴ <http://www.oppapers.com/essays/Task-One-How-Would-You/934810> Bővebben lásd még: Shoham, S. G.: Micro-Macro Criminology. International Journal of Comparative Sociology, vol. 42, nos. 1–2, February 2001, pp. 9–57.

maradnak életben. Ennek egyik példája az *erőfölénnyel visszaélés*, amely a szándékos bűncselekmények többségének lényegi jellemzője. És itt még nincs különbség makro- és mikrodimenzió között, hiszen a megállapítás mindkettőre érvényes. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy maga a jelenség, az elkövethetőség indoka nem új, csak mind a tartalom, mind a forma tér el a korábban megszokottól. Ez már önmagában újfajta a választ stratégiát kellene hogy indukáljon. Mégis a tapasztalatok szerint új kihívásra régi válasz érkezik, s már csak emiatt is a korábbiakhoz képest szokatlan, tehát újszerű körülmények közepette az vagy késik, vagy – többnyire – inadekvát, illetve jellemzően a kettőnek az elegye.

Amikor egy új tárgykörrel kívánunk foglalkozni, az első feladat a *fogalom meghatározása*. Ennek első fázisa, amikor összegyűjtjük azokat a definíciókat, amelyek a szakirodalomban eddig napvilágot láttak. Ehhez napjainkban két nagy lehetőség áll rendelkezésre: egyrészt a hagyományos (nyomtatott vagy elektronikusan rögzített) írásos anyagok rendszerező elemzése, másrészt valamilyen internetes keresőmotor (esetünkben a Google) igénybevétele.

A fogalomalkotás megkezdése előtt kísérletet tettem arra, hogy a Google segítségével forrásmunkákra leljek. Legnagyobb meglepetésemre sem a „makrokriminalitás”, sem a „makrobűnözés” szóra egyetlen (magyar nyelvű) válasz sem érkezett (2013. február 10.). Ebből arra a következtetésre kellett jutnom, hogy a honi szakirodalom nem vette át sem a az angol macrocriminality, sem a német Makrokriminalität kifejezést, ez a fogalom – ellentétben a széles körben elterjedt angolszász megfelelőjével – mivelénnk még nem honosodott meg. (Az angol szóra 151 ezer, a németre 2240, még a *Makrokriminalität definitionra* is 971 találat érkezett.) Pontosítva az előző állítást: magyar nyelven egyedül az *Eörsi István* honlapján található tanulmányban fordul elő a makrobűnözés szó, mégpedig a népirtás vonatkozásában, tehát nemzetközi egybevetésben tartalmilag pontosan.⁵

A számos meghatározás közül a legtömörebb egy *német definíció*: e szerint a makrokriminalitás a bűnözés kollektív nagy kiterjedésű formája.⁶ E bűnözési kategória kezdettől fogva összetartozott két másik bűnözési móddal: a hatalmasok bűnözésével, illetve a fehérgalléros bűnözéssel. Van, aki a háborús bűncselekményeket és a terrorizmust tekinti a fogalom központi területébe tartozónak.⁷

Íme, a saját definíciós ajánlatom: a makrokriminalitás fogalma fogja át azokat a cselekményeket, amelyek esetében a következő állítások közül egy vagy több igaz:

⁵ A gondolkodás nyomorúsága című dolgozatában Eörsi István Reinhard Merkelt idézi: „E század iszonyata nemcsak az államok egymás ellen irányuló tombolásában csúcsosodott ki, hanem a befelé irányuló állami makrobűnözés legkülönfélébb változataiban is.” Merkel, R.: Das Elend der Beschützten. Der Nato-Angriff ist illegal und moralisch verwerflich. Die Zeit, 12. 05.
http://www.zeit.de/1999/20/Das_Elend_der_Beschuetzten;
<http://www.eorsilaszlo.hu/eorsilaszlo.hu/ei/eicikk/1606.doc>

⁶ Sebastian Sheerer [Scheerer, S.: Kriminalität der Mächtigen. In: Kaiser, G. – Kerner, H.-J. – Sack, F. – Schellhoss, H. (Hrsg.): Kleines Kriminologisches Wörterbuch. Aufl. 3. C. F. Müller, 1993, S. 246. ff.] Herbert Jäger (Jäger, H.: Makrokriminalität: Studien zur Kriminologie kollektiver Gewalt. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1989) idézi, akit a makrokriminalitás „atyjának” tekintenek Németországban.

⁷ Így Reese, C.: Großverbrechen und kriminologische Konzepte. Versuch ein theoretischer Integration. LIT Verlag, Münster, 2004

Olyan, már bekövetkezett károkozásokat előidéző, vagy a tudomány aktuális állása szerint kárkövetkezményeket valószínűsítő cselekmények, amelyek

- földrajzi térben, időben, az érintett személyek számának tekintetében, a károkozások mértékében nagy kiterjedésűek, továbbá amelyek
- elkerülhetők, vagy ha nem: következményeikben csökkenthetők, és amelyek
- emberi cselekvésre vagy mulasztásra vezethetők vissza.

A tett azáltal követődik el, hogy beáll a nem kívánt következmény: maga a tömeges károkozás, vagy annak távoli és/vagy közvetlen veszélye megvalósul.

A *kártevés és következmény* viszonyát tekintve vannak olyanok, amelyek

- célja a haszonszerzés, de az e cél érdekében tevékenykedők a károkozást lehetőség szerint el akarják kerülni,
- célja a haszonszerzés, de ennek folyamatában a károkozás elkerülése nem cél, s a tevékenykedőknek ez nem is áll érdekükben,
- mellékterméke a tömeges károkozás,
- célja a károkozás.

Mi a továbbiakban a felsorolás elején álló három lehetőséget, ezeken belül pedig a szervezetek „üzemkörében” megvalósultakat illetjük kiemelt figyelemmel. A legutóbbit (tehát a célzatos károkozást) egyáltalán nem érintjük.⁸

A makrokriminalitás imént megadott definíciójából – kizárásos alapon – levezethető a szakmai és közfigyelem centrumában álló *mikrokriminalitás*é. Az a tény, hogy e kör tartalma evidens, abból is kikövetkeztethető, hogy sem a német, sem az angol nyelvű szakirodalom nem szentel figyelmet a definiálásának. Tekintettel azonban arra, hogy az angol-szász szakirodalom egyre gyakrabban a bűncselekmények kutatásának fő csapásirányát a közterületi bűncselekményekre (street-crime) koncentrálsban határozza meg, ezért szükségesnek tartom leszögezni, hogy ez a szűkítő értelmezés elfogadható volna valamennyi, nem a makrokriminalitás körébe tartozó bűncselekményre vonatkoztatva.

A továbbiakban a makrokriminalitás körén belül maradva, egy viszonylag jól körülhatárolható körben: a szervezeti bűnözés egy kisebb szeletét kiválasztva a *vállalati bűnözés* keretei között maradva mutatom be a hatalommal visszaélés néhány, tágabb körben is tanulságokkal szolgáló példáját. Szokás szerint ismét rendszerszemléleti fogalom meghatározással indítok.⁹

A szervezet és a vállalat fogalma

Valamely szervezet működésének megértéséhez hozzásegít, ha azt egyfajta hatalmi képződményként deklaráljuk. Ezért röviden célszerű kitérni a *hatalom* lényegének definiálására.

⁸ E distinkcióra azért hívom fel már most a figyelmet, mert nem kevesen vannak, akik a szervezetek bűnözését szinonim fogalomként használják a szervezett bűnözéssel. Az előbbi része diszciplínának, az utóbbi azonban idegen tőle.

⁹ A rendszerezéskor jelentős segítséget nyújtott Korinek László gondolatmenete. Korinek L.: Bűnözési elméletek. Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2006, 295–307. o.

Max Weber szerint „Hatalomnak azt a társadalmi kapcsolatokban rejlő lehetőséget nevezzük, amely megengedi, hogy az egyik ember akár a másik ellenállása ellenére is véghezvigye akaratát, függetlenül attól, hogy erre a lehetőségre mik, vagy milyen eszközök adnak módot”¹⁰.

A *hatalom* működése az e célra kialakított szervezetei működésén keresztül ismerszik meg. A szervezetek tevékenységei egyének döntésein keresztül konkretizálódnak. Ennek értelmében két szintet különböztethetünk meg.

- Az első szintnek magát a szervezetet tekintjük, mint olyan absztrakt képződményt, amelyik konkrét szabályozás keretei között működik. Ezt megalapozhatják külső és belső (jogi) szabályok.
- Második szinten foglalnak helyet a szervezetek tagjai, akik – leginkább hierarchikus rendben – a szervezet által megadott keretek között, annak írott vagy szokásjogon alapuló előírásai szerint tevékenykednek.

A szervezet tevékenységének megítélésekor alapkérdés, hogy azt milyen célból hozták létre.

A *szervezet fogalmát* Csepeli György a következőképpen definiálja:¹¹ „A szervezet a társadalom alkalmazkodóképességét szolgáló kollektív cselekvés eszköze, mely a nyugati kultúra feltételei között messzemenően épít az *individualitás*ban rejlő felhajtóerőkre, miközben összhangot és egyensúlyt képes tartani az egymással időnként szükségképpen ütköző egyéni célok, szükségletek, motivációk és különérdekek között.”

Egy másik, az interneten található ismeretlen forrásból eredő meghatározás¹² szerint „a szervezet meghatározott cél vagy célok megvalósítására létrehozott, a cél elérését szolgáló elemek funkcionális összekapcsolásából adódó formalizált struktúrák összessége, amelynek határai a környezetéhez képest világosan meghatározottak, és működéséhez az e struktúrára épülő, jelentős mértékben ezeket megvalósító emberi tevékenységek összességét jelenti. A szervezet a csoport egyik fajtája, rendszerint nagyobb létszámú másodlagos csoport, amely általában nem spontán módon keletkezik, hanem létrehozzák. A tagoknak nincs lehetőségük arra, hogy minden más taggal közvetlen kapcsolatot alakítsanak ki. Működését különböző eszközökkel koordinálják. [...]”

A szervezetek nagy halmazán belül található közelebbi érdeklődésünk tárgyai: a gazdálkodó szervezetek. Mértékadó forrásra hivatkozva¹³ állíthatjuk, hogy a „*gazdálkodó szervezet*, a *vállalat* és a *vállalkozás* azonos tartalmú fogalmak: a gazdaság olyan alapegységei, amelyek a rendelkezésükre álló eszközökkel a gazdasági élet többi szereplőjétől elkülönülten gazdálkodnak, jövedelemszerzésre törekszenek, s eközben kockázatot vállalnak. Más-képp fogalmazva: a gazdálkodó szervezetek (a vállalkozások) működésének vannak olyan

---

¹⁰ Idézi Pearce, F.: *The Powerful. Marxism, Crime and Deviance*. Pluto Press, London, 1976

¹¹ Csepeli Gy.: *A szervezkedő ember*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 21. o.

¹² http://vizsgazz.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=957:33tetel&catid=27&Itemid=87

¹³ http://penzugysziget.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=845:a-gazdalkodo-szervezetek-jellemzoi&catid=148&Itemid=85

általános jellemzői, amelyek a tevékenység jellegétől és a vállalkozási formától függetlenül minden gazdálkodó szervezetre jellemzők. A gazdálkodó szervezetek

- önállóan gazdálkodnak,
- tevékenységük során kockázatot vállalnak,
- tevékenységük eredményességében anyagilag érdekeltek,
- döntéseikért anyagi, jogi, és erkölcsi felelősséggel tartoznak.”

Charles Perrow szervezetszociológiai alpműnek tekinthető monográfiájából kiindulva találok elfogadhatónak, hogy a szervezet és az előzőekben már azonos rangra emelt gazdálkodó szervezet, vállalat kifejezéseket – mind fogalmi, mind tartalmi szempontból – a továbbiakban ugyancsak egymás szinonimájaként használjam.¹⁴ Ez egyúttal azt is jelenti, hogy jelen munka a szervezetfogalom nagy halmazának¹⁵ csupán egy részét fogadja be.

Valamely *vállalat* jogi meghatározásának lényegi summázata található a következő definícióban: „Profit maximalizálása által a tőke akkumulálására létrehozott azon szervezet, aminek célja még több tőke létrehozatala, s ezáltal még nagyobb profit elérése.”¹⁶ *Pearce* ehhez hozzáteszi, hogy épp e cél megvalósítása érdekében minden lehetséges eszközt felhasználnak egyrészt a profit maximalizálására, másrészt a költségek és externáliák minimalizálására.

Vállalati szervezeti formák és célok

A *rómaiakig visszavezethető* hagyomány szerint személynek az tekintendő, akit a jog annak tekint. Ebből a fikcióból kiindulva határozható meg a szervezetek lényege. Ilyeneknek tekintendők a „protoszervezetek”, mint például az egyetek, a céhek vagy az egyházak. Ez utóbbiaknak különösen a XII. századtól nőtt meg a szerepük, amikor valóságos közigazgatási egységek vezető szerveivé váltak, s vagyonuk volt. Ezek a szervezetek alig vagy legfeljebb csekély mértékben voltak üzleti vállalkozásoknak tekinthetők. Elsőként a céhek váltak képessé arra, hogy bizonyos területeken az üzleti életet ellenőrzésük alá vonják. Legelőször az 1612-ben alapított Kelet-indiai Társaság volt az, amelyik már alkalmazottakat foglalkoztatott a munka megszervezésére, amit rögzített jogszabályi keretek között kellett végezni. Mindaddig a tőke és az azt mozgató menedzsment csak laza kapcsolatban volt egymással, ezért szokás az említett céheket a mai értelemben vett vállalatok előfutárainak tekinteni. A XIX. században már a korlátolt felelősségű vállalatok formáival találkozunk, és azokkal a sérelmekkel is, amelyeket ezek egymásnak okoznak.¹⁷

¹⁴ Vö. Perrow, Ch.: *Szervezetszociológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002, 6. o.

¹⁵ Lásd erre például Csepeli Gy.: i. m. 21–22. o.

¹⁶ Glasbeek, H.: ‘The Corporate Responsibility Movement – the latest in Maginot Lines to save capitalism’. *Dalhousie Law Journal*, vol. 11, 1988, p. 373. Idézi: Pearce, F.: *Crime and capitalist business corporations*. In: Whyte, D. (ed.): *Crimes of the Powerful: A Reader*. Open University Press, 2009, p. 114.

¹⁷ Wells, C.: *Corporations and criminal responsibility*. In: Whyte, D. (ed.): Uo. 120–121. o. és az ott idézett irodalom.

A bürokratikus szervezetek kialakulása a XX. század elején indult meg, és e század közepétől gyorsult fel. Coleman információja szerint¹⁸ csupán az Egyesült Államokban 1917 és 1969 között a vállalatok száma megötszöröződött, s a *U.S. Department of Commerce* 1996-os kiadványa szerint az üzleti konszernek száma a megelőző harminc évben 2,4 milliőről kilencmillióra növekedett. Ezek jelentős része behálózta az egész világot. Hochstetler és Copes felhívja a figyelmet arra, hogy ez együtt jár e szervezetek egy részének károkozásaival, nemkülönben azzal is, hogy a szervezetek akciói egy részének károkozása bűncselekmény elkövetése által valósul meg.

A XX. század hetvenes éveinek közepétől kezdődően az olajválság hatására a vállalati szervezeteknek mind a struktúrája, mind a tevékenységi fő iránya jelentős változásokon ment át. Ezek legfontosabb jellemzői a következő fogalmak köré tömöríthetők:¹⁹

1. *Decentralizáció, autonómia és elszámoltathatóság.* A decentralizáció a vállalatok reorganizációján keresztül valósult meg, s mind a menedzsmentet, mind a szervezeti struktúrát lényeges pontokon érintette. Jelentősen megnövekedett a független üzleti csoportok szerepe a struktúra egészén belül. Az autonómia lehetővé tette, hogy számos esetben a menedzsment függetlenedjen a szervezet egészétől, olykor önálló elszámolási egységként is. Ennek során a menedzsment részint önálló pénzügyi felelősséggel is tartozik a szervezetirányítóknak, részint az autonómia lehetővé teszi bűncselekmények elkövetését, különösen a biztonsági előírások megsértése által. Más megközelítésben: az autonómia és a decentralizáció a hatalmi központ irányításában számos strukturális problémát jelent, ideértve a különféle érdekek ütközését. Ilyen lehet például, amikor a *biztonságért felelős vezető a vállalatvezetésnek javaslatokat tehet a szükséges biztonsági szint biztosítására, ez utóbbi azonban nem teremti meg ennek feltételeit.*
2. *A kapcsolatok áruvá válása.* A reorganizáció részeként a korábban marginális szerepet betöltő biztonság intézményesült, és központi, illetve decentralizált szervezeti egységekre tagolódott. Létrejött a biztonság belső szervezeti rendszere, s ennek működtetése beleépült a termék költségébe. Ennek következtében állhatott elő olyan helyzet, hogy míg valamely vállalat egyes szervezeti egységei szükségesnek látták a biztonsági tréningeket, a központ ennek ellenére nem teremtette meg ezekhez a feltételeket. Az individualista üzleti szemlélet ugyanis nem látta be, hogy a vállalat termékének eladásához erre is szükség van.
3. *Alvállalkozói szerződések.* Az imént említetthez hasonló problémák keletkeztek akkor, amikor a feladatok egy részét alvállalkozókhöz szervezték ki. A biztonsági menedzsment súlyos problémákkal nézett szembe, amikor ilyen körülmények között kellett ellátnia a feladatát, és a tapasztalatok azt mutatják, hogy a biztonsági követelmények betartatása jelentős nehézségekbe ütközik.

¹⁸ Coleman, J. S.: *The Asymmetric Society*. Syracuse University Press, Syracuse, 1982. Idézi: Hochstetler, A. – Copes, H.: *Organizational Culture and Organizational Crime*. In: Shover, N. – Wright, J. P. (eds.): *Crimes of Privilege. Readings in White-Collar Crime*. Oxford University Press, Oxford, 2000, p. 210.

¹⁹ Részletesen lásd Tombs, S.: *Corporate Crime and New Organizational Forms*. In: Pearce, F. – Snider, L. (eds.): *Corporate Crime. Contemporary Debates*. University of Toronto Inc., Toronto–Buffalo–London, 1995, pp. 138–146. és az ott hivatkozott irodalom.

4. *Munkavállalók bevonása.* A tapasztalatok szerint ez csak ritkán fordul elő. Igaz ez annak ellenére, hogy – formálisan – a munkavállalók képviselői a fontosabb döntéshozataloknál jelen vannak. A vállalatok a munkavállalók érdekeinek érvényesítéséhez úgynevezett autonóm munkacsoportokat foglalkoztatnak, amelyeknek ez az érdekképviselő a feladatuk.

Aligha véletlen, hogy például *Latham* a vállalatot egy olyan arisztokratikus vagy oligopolisztikus köztársaságnak látta, amelyik a maga elitjén belül vívja küzdelmét. Miként más politikai jogi személy, úgy a vállalat is meghatározott struktúráján belül kívánja elérni a céljait. Ennek főbb elemei: 1) a legfontosabb funkciók mértékadó allokációja; 2) a kollektív döntések ratifikációját célzó szimbolikus rendszer; 3) az utasítások operacionalizált rendszere; 4) a jutalmazások és büntetések rendszere; továbbá 5) a közös szabályok végrehajtásának intézményesítése.²⁰

A vállalatok lényegi eleme a korlátozott felelősség, aminek főbb részei a következők: 1) maga a vállalat mint önálló jogi személy; 2) a részvényesek, akik részvényeiket adni-venni tudják, s akik részesednek a profitból, akik azonban személyükben nem felelősek akcióikért és adósságaikért; 3) a vállalatigazgatók, akik jogi felelősséggel tartoznak a szervezet politikai céljainak meghatározásáért, magáért a szervezetért és annak üzleti tevékenységéért; 4) a vállalati menedzserek, akik a vállalat napi tevékenységéért viselnek felelősséget, legyen az a szervezet tulajdonában lévő gyár, kémiai laboratórium vagy szupermarket-üzletlánc; továbbá 5) a vállalat alacsonyabb beosztású munkavállalói, akiknek nincs köztük a szervezet egyes részterületeinek tevékenységéhez, ám akik megbízhatók a beosztottaik tevékenységéért való felelősségvállalással.²¹

Azt ismételten hangsúlyozni szükséges, hogy az üzleti vállalkozás formájában működő szervezetek *legfontosabb céljai a profit, a gyarapodás és a hatékonyság fokozása.* A nagy szervezeti formában működő vállalkozások kiemelt célja azonban egyetlen: a profit maximalizálása.²²

Kockázatelemzés és szervezet-ellenőrzés

A vállalatok egyre gyakrabban alkalmazzák tevékenységük eredményesebbé tételéhez a *kockázatelemzést*, a biztonsági értékelést, a következményanalízist, a kockázatos munkaszervezés-elemzést és más hasonló módszereket. Ezek azért is elengedhetetlenül szükségesek a racionális döntés meghozatalához, mert segítségükkel állapítható meg valamely technológia *biztonsági kockázatának mértéke.*²³

²⁰ Latham 1961-es munkáját idézi Pearce, F. (2009): i. m. 115. o.

²¹ Uo. 111–112. o.

²² Clinard, M. B. – Quinney, R.: *Criminal Behavior Systems: A Typology.* Holt, Rinehart and Winston, New York, 1973, p. 18. Idézi: Passas, N.: *Anomie and corporate deviance.* In: Whyte, David (ed.): i. m. 153. o.

²³ Kletz, T.: *Critical Aspects of Safety and Loss Prevention.* Butterworths, London, 1990, p. 281. Idézi: Pearce, F. – Tombs, S.: *Toxic Capitalism: Corporate Crime and the Chemical Industry.* Aldershot, Ashgate, 1998, p. 259.; A vegyi anyagok termelésével kapcsolatos előzetes vizsgálat egyes lépéseit

A kockázatelemzés általában annak technikai szintjére szokott redukálódni, mert ez felel meg a nyugati kultúra racionalitásának. Ebben az esetben azonosítható, mértékegységekben kifejezhető, előre látható és kalkulálható adatok halmazával dolgoznak a szakértők. Ennek a módszernek azonban van egy jelentős hátulütője. Azáltal, hogy a vizsgálatok idején kész metodológiákat alkalmaznak, fennáll a veszélye annak, hogy a vizsgálatba bevont részelemek egyikének vagy másikának apró megváltozása téves végeredményhez vezet.²⁴

Az 1970-es évektől kezdődően a *multinacionális vállalatok egyre inkább összefonódtak egyik vagy másik állam hatalmi centrumával*. A hagyományos módszerekhez ragaszkodás ennek folytán a további veszéllyel is jár, hogy a valójában ellenőrzésre hivatott állami szervek nem firtatják a korábban elfogadott módszerek időszerűségét, nem vesznek tudomást az idők folyamán bekövetkezett tudományos-műszaki fejlődés olyan eredményeiről, amelyek elavulttá teszik a korábbi módszereket. Különösen vonatkozik ez a vegyi üzemek által előidézett egészségkárosodások megállapíthatóságára.²⁵

A *szervezet-ellenőrzést* általában az a szervezet végzi el, amelyik a vállalat aktivitásának irányításán keresztül meghatározza annak tevékenységét és politikáját.²⁶ Hagyományosan két érdekközösség tartozik ide: egyrészt a menedzseri, másrészt a tulajdonosi csoport. Ezek döntenek el a preferenciák meghatározásán keresztül a szervezet működésének fő irányait. Ennek megfelelően az ellenőrzésnek két fajtája ismeretes: a tulajdonosi és a menedzseri kontroll.²⁷ A tulajdonosok elsősorban a hosszú távon érvényesülő nyereségekben, míg a menedzserek főként a hosszú távra előteremtett jövedelmükben érdekeltek.²⁸

A szervezeti bűnözés, vállalati bűnözés

A *szervezeti bűnözés koncepciója* a hivatalnokok, menedzserek vagy más, egyébként formálisan legitím szervezetek alkalmazottaival kapcsolatban került előtérbe, akik a szervezet érdekeit és céljait meg nem engedett eszközökkel kívánták szolgálni.²⁹ E tevékenység jellegzetessége, hogy a normasértést megvalósító személy rövid távon előnyhöz jut ebből a ténykedésből, maga a szervezet azonban, különösen hosszú távon, hátrányt szenved. *Clinard és Quinney* például ilyennek tekinti a hadsereg körében olykor előforduló, egyes

---

lásd Cutter, S.: Living with Risk. Edwin Arnold, London, 1993, p. 38. Idézi: Pearce, F. – Tombs, S.: Uo. 260. o.

²⁴ Pearce, F. – Tombs, S.: Uo. 260. o.

²⁵ Uo. 265–266. o.

²⁶ Így Mizruchi, M. S.: Who controls whom? An examination of the relation between management and boards of directors in large American corporations. *Academy of Management Review*, vol. 8, no. 3, 1983, pp. 426–435. Idézi: Bilimoria, D.: Corporate Control, Crime, and Compensation: An Empirical Examination of Large Corporations. In: Shover, N. – Wright, J. P. (eds.): i. m. 297. o.

²⁷ Vö. Bilimoria, D.: i. m. 297. o.

²⁸ Monsen, R. J., Jr. – Downs, A.: A theory of large managerial firms. *The Journal of Political Economy*, June 1965, pp. 221–236. Idézi: Bilimoria, D.: Uo.

²⁹ Ermann, M. D. – Lundman, R. J.: Deviant Acts by Complex Organizations. *Deviance and Social Control at the Organizational Level of Analysis*. *Sociological Quarterly*, Winter 1978. Idézi: Hochstetler, A. – Copes, H.: i. m. 211. o.

személyek által megvalósított szexuális kilengéseket.³⁰ Valamennyi ilyen tevékenység fontos ismérve az *erőfölénnyel való visszaélés*.

A *szervezeteken belüli bűnözés* – hatásirányát tekintve – megint csak két csoportba sorolható. Ezek egyike az, amelyik a *szervezeten belül* élők, dolgozók érdekeit sérti vagy veszélyezteti, míg a másik a *szervezeten kívüli* életterületeken fejt ki kártékony hatását.

A definíciók többsége a *szervezeten belüli* viszonyokra összpontosít. Így például Box³¹ szerint a szervezeten belüli bűnözés „valamely egyénnek vagy egyének jogilag legitimált formájú csoportjának mulasztással vagy tevőlegesen elkövetett (omission or commission) olyan illegális aktusa, amely összefüggésben van a szervezet céljaival, s amely súlyos fizikai vagy gazdasági hátrányt idéz elő a munkavállalóknak, a fogyasztóknak [...] a széles értelemben vett lakosságnak és más szervezeteknek”³². Snider ezzel összefüggésben kiemelendőnek tartja részint azokat a tevékenységeket, amelyek árucikké válódi tulajdonságainak vagy tudományos eredményeknek, megállapításoknak a meghamisítására irányulnak.³³ Ez egybecseng Box azon álláspontjával, amely szerint ezek közül különös figyelemre érdemesek azok a tettek, amelyek morálisan elfogadhatatlanok, szociálisan károsak. Fontos, hogy Box a tettek megítélésakor nemcsak a büntető-, hanem más, például polgári jogi szabályokkal is egybevetendőnek tartja a tett megítélését. A tettről kialakított vélemény megformálása során tehát fontos feladat, hogy annak megvalósítóját behelyezzük abba a szociális környezetbe, amelynek szabályait és elvárásait követnie kell, amelynek meg kell felelnie.³⁴

A szervezeti bűncselekmények elkövetésének másik fontos mozgatórugója az az igyekezet, amelyet a szervezeten belüli alá-fölé rendeltségi viszonyban a beosztottak tanúsítanak főnökeik irányában. Ezért a munkahelyi légkör jelentős szerepet játszik abban, hogy ez az igyekezet milyen irányban és mértékben termel ki vadhajtásokat. Hochstetler és Copes szerint a vállalatban belüli szervezeti viszonyok is elősegítik azt, hogy a szervezeten belül dolgozók lehetőségeket találnak a szabályellenes tevékenység kifejtésére. Különösen akkor merül fel e körülmény okként, ha egyes személyek, bizonyos üzleti és piaci körök visszatérően jogellenes cselekedeteket visznek véghez.³⁵

Ezeknek az erőfeszítéseknek nem kívánt következményei *első körben* általában a vállalati alkalmazottakat érintik, mégpedig jellemzően egészségük, biztonságos munkavégzésük

³⁰ Clinard, M. B. – Quinney, R.: i. m. Idézi: Hochstetler, A. – Copes, H.: Uo.

³¹ Erről lásd még Garner, J.: Understanding the Nature and Context of Local Environmental Enforcement: What we Learned from Interviews with Inspectors. In: Simpson, S. S. – Garner, J. – Gibbs, C.: Why do Corporations Obey Environmental Law? National Institute of Justice, U.S. Department of Justice, Washington, D. C.; Scott, D.: Policing Corporate Collusion. Criminology, vol. 27, 1989, pp. 559–587. Idézi: Benson, M. L. – Simpson, S. S.: White-Collar Crime. An Opportunity Perspective. Routledge, New York–London, 2009, p. 190.

³² Box, S.: Power, Crime and Mystification. Tavistock, London, 1983, pp. 20–22. Idézi: Tombs, S.: Corporate Crime and New Organizational Forms. In: Pearce, F. – Snider, L. (eds.): i. m. 132–136. o.

³³ Snider, L.: The sociology of corporate crime: an obituary (or: whose knowledge claims have legs?). In: Whyte, D. (ed.): i. m. 191. o.

³⁴ Braithwaite, J.: Corporate Crime in the pharmaceutical industry. Routledge & Kegan Paul, London, 1984, p. 2. Idézi: Tombs, S.: i. m. 132–136. o.

³⁵ Lásd Hochstetler, A. – Copes, H.: i. m. 211. o.

veszélyeztetése vagy sérelme által. Ami tipikus, hogy ezek a megfelelő munkakörülmények korlátozása következtében beálló veszélyeztetések a *második körben* gyakran nemcsak a munkavállalókra hatnak ki, hanem a termékek fogyasztóira, sőt ennél is szélesebb közösségekre is. Itt csak utalok arra, hogy ennek háttérében általában a jobb versenyképesség, a „főlöleges” biztonsági előírások költségtakarékossági megfontolásokból történő háttérbe szorítása áll.³⁶

Tágan vett értelemben a *vállalati bűnözés* a közigazgatási, a polgári vagy a büntetőjog olyan megsértése, ami vállalatokhoz kapcsolódik.³⁷

Az e körbe sorolható tettek csoportosításával különösen az 1980 és 2000 közötti időben foglalkoztak behatóan. Ennek oka – véli Snider³⁸ – az volt, hogy hatvanas és hetvenes években a kapitalizmus világszerte válságos helyzetbe került, aminek következtében a belső ellentmondások is a korábbiaknál inkább kerültek a felszínre, következésképp a szakemberek is elkezdtek e témakört a korábbinál behatóbban tanulmányozni. A XX. század utolsó két évtizedében megfigyelhető volt részint a politikai centrumokban a nyilvánvaló jobbra tolódás, részint a későbbiekben globalizációnak elnevezett folyamat, a multinacionális szervezetek hatalmi centrumokká válásának felgyorsulása. Ennek az átalakulásnak a tanulmányozása eredményeképp – általánosságban – két fő kategóriát sikerült felállítani: egyrésztől a pénzügyi, másrésztől a szociális érdekek sérelmére megvalósuló cselekményekét. Mindkettőben elsődleges szempont a részt vevő egyén foglalkozási státusa. Mindemellett természetessé vált annak elfogadása, hogy az üzleti életben vannak olyan helyzetek, amikor a felső vezetői pozíciókat elfogadók (őket szokás egyszerűen topmenedzsereknek titulálni) úgy találják, hogy sikeres ténykedésük érdekében megszeghetik a mindenkire kötelezően érvényes jogi előírásokat, s hogy ebben magas pozíciókat betöltő politikusok is támogatóik lehetnek.³⁹

A vállalati bűnözés azért él és virul, mert – erőteljes leegyszerűsítéssel, de a lényegre rámutatva – azt kell megállapítanunk, hogy profitábilis. A lényegét az a közeg teremti meg, amelyikben a tevékenységét kifejti, s amelyikben a hasznot eléri. Ennek legfontosabb donora a különböző országokban helyet foglaló felső társadalmi réteg. Következésképp a privilegizált felső osztálynak a tevékenységét kellene oly módon csatornázni, hogy csak morálisan is elfogadható jogi előírásokkal körülbástyázottan fejthesse ki tevékenységét. Vannak, akik úgy vélik, hogy ehhez az első lépés a dolgozó emberek életstílusának és életésélyeinek a megváltoztatása.⁴⁰

³⁶ Carson, W. G.: *The Other Price of Britain's Oil: regulating safety on offshore oil installations in the British sector of the North Sea*. Contemporary Crises, vol. 4, 1980, pp. 229–226. Idézi: Snider, L. (2009): i. m. 193. o.

³⁷ Clinard, M. B. – Yeager, P.: *Corporate Crime*. Free Press, New York, 1980; Clinard, M. B.: *Corporate Ethics and Crime*. Sage, Beverly Hills, 1983. Idézi: Bilimoria, D.: i. m. 302–303. o.

³⁸ Snider, L.: *Researching Corporate Crime*. In: Tombs, S. – Whyte, D. (eds.): *Unmasking Crimes of the Powerful: Scrutinizing States and Corporations*. Peter Lang, London, 2003, pp. 62–63.

³⁹ Snider, L. (2003): Uo. 50., 52. o. és az ott idézett irodalom.

⁴⁰ Lásd erre Carson, W. G. – Martin, B.: *The Factory Acts*. Martin Roberson, London, 1974; Bliss, M.: *A Living Profit: studies in the social history of Canadian business*. McClelland and Stewart, Toronto, 1974. Idézi: Snider, L. (2003): i. m. 65. o.

Bűnözéskontroll – megelőzés

A különböző, a globalizáció részeként a világ nagy részét behálózó nagyvállalatok a múlt század nyolcvanas éveitől kezdődően olyan átalakuláson mentek át, ami – e vállalatok gazdasági súlya miatt – mindinkább lehetetlenné teszi büntetőjogi úton történő felelősségre vonásukat. Jellemző erre a helyzetre, hogy például már a kilencvenes évek végén a világ ötvenegy legnagyobb vállalata nemzetközi konszern volt, ami azt jelenti, hogy *függetlenek voltak egyes országok nemzeti hatóságaitól*. A világranglista tizenkettedik helyét elfoglaló Wall-Mart éves bevétele több volt, mint a világranglista végén álló százhatvanegy ország összesített nemzeti jövedelme. Olyan hatalmas szervezetek, mint a General Motors, a Mitusi és az Itoh eladásai meghaladták a százmilliárd dollárt, ami azt jelenti, hogy bevételük nagyobb volt, mint Dánia, Finnország és Norvégia összesített GDP-je.⁴¹

A *vállalatok által elkövetett bűncselekmények kezelése* számos okból problematikus, és egy sor próbálkozás ellenére mindmáig jórészt megoldatlan. Ezek közül a legpregnánssabbak a következők:

1. Nehézséget jelent az a tény, hogy a részvényesek kimaradnak magának a tevékenység megvalósításának módjából. Ezért nekik semmi közük ahhoz, hogy a nyereségüket (vagy a veszteségüket) milyen, esetleg illegális aktivitás árán érte el a vállalat. Az igazgatók és a menedzserek közvetlenül általában szintén nem viselnek felelősséget, vagy biztosításokkal védik magukat. A környezeti és egészségi károkozásért vagy éppenséggel a biztonsági szabályok megszegéséért a vállalatok mint jogi személyek tartoznak felelősséggel, s ha bíróságra kerül az ügy, pénzbüntetéssel sújthatók. Ennek összege többnyire töredéke akár az okozott kárnak, akár a normasértés megvalósításának segítségével elért profitnak.⁴² Épp ez a korlátolt felelősség az, ami a vállalatokat antiszociális, illegális és kriminális tettek megvalósítása felé hajtja, hiszen gyakran ezek segítségével képesek a leghatékonyabban a profitot növelni. Nevezhető ez a strukturális felelőtlenység egy formájának is, hiszen nagyon nehéz meghatározni, hogy milyen volt a döntéshozatal menetrendje, melyik döntést pontosan ki hozta, s hogy a rossz döntésért ki vonható felelősségre.⁴³

2. Kutatók Kanadában, Nagy-Britanniában, Ausztráliában és az Egyesült Államokban behatóan tanulmányozták, hogy a különféle vállalatok szabályszerű működésére hivatott ellenőrző hivatalok milyen elvek mellett és miféle gyakorlatot követve végzik tevékenységüket. A kapott eredmények meglehetősen kiábrándítóak, merthogy a legfontosabb tapasztalat az volt, miszerint ez az aktivitásuk többnyire hatástalan. A vizsgálatok semmiféle összefüggést nem mutatnak azok céljával, s kevés közülük van a realitásokhoz is. A belső vizsgálatokat végző személyek legfőbb feladata, hogy bebizonyítsák alkalmazóik munkájának megfelelő színvonalát, hangsúlyozva, hogy ők se nem rendőrök, se nem vizsgáló ügyészek. Tevékenységük összetett, mandátumuk – megnevezve vagy elhallgatva e tény – arra

⁴¹ Dobbint idézi Snider, L. (2009): i. m. 197. o.

⁴² Pearce, F. (2009): i. m. 112. o.

⁴³ Uo. 115. o.; Lásd erről még Pearce, F.: Crime and capitalist business corporations. In: Shover, N. – Wright, J. P. (eds.): i. m. 35–48. o.

irányul, hogy a költséghatékonyság megfelelőségéről alkossanak véleményt, s ennek javítása érdekében tegyenek javaslatokat. Pontosan tisztában vannak azzal, hogy amennyiben erős kritika alá vetik a vállalat vezetőinek tevékenységét, állásvesztéssel néznek szembe. Ehhez járul hozzá az a tény, hogy a legnagyobb vállalatok felső vezetése elmélyült kapcsolatokat ápol azokkal a politikusokkal és közhivatalokkal, akiknek, illetve amelyeknek – külsősként – ellenőrizniük kellene e szervezetek szabályszerű működését. Ehhez járulnak azok a büntetőbírók által kiszabható lehetséges szankciók, amelyek eleve inadekvátak a kizárólagos profitszemlélet visszaszorítására. Bár a börtönbüntetés elvileg szerepel a súlyos bűncselekményt elkövető vezető tettének megtorlására, ennek kiszabására csak a legkritikább esetekben kerül sor.⁴⁴

3. E bűncselekményi kör esetében alapvetésként kezelhető az a megállapítás, hogy – szemben az úgynevezett street-crime bűncselekményekkel – az elkövetői kör és az elkövetés jellemzőiből fakadóan a prevenciónak a hagyományos céljai (elrettetés, rehabilitáció stb.) még a mikrokriminalitás körébe tartozó bűncselekményekhez képest is kevésbé valósulhatnak meg. Ezért a kriminológiának hagyományos eszköztárából itt gyakorlatilag alig valami használható. Emiatt is könnyű belátni: egy, gyakran a vállalati döntéshozatal legbelső körén belül megvalósuló bűncselekményt ugyan miként lehetne a külső szereplők közötti konfliktus lezárására létrehozott olyan eszköztárral, mint a büntetőjog, eredményesen kezelni?⁴⁵

4. A tudományos-technikai fejlődésnek az utóbbi néhány évtizedben még a korábbinál is gyorsabb fejlődése, az új műszaki lehetőségek gyorsan bevezethető gyakorlati alkalmazása még inkább feltűnővé teszi azt a korábról is jól ismertényt, hogy a jogi szabályozás általában, ezen belül a büntetőjog mindig megkésve követi a valóság kihívásait. A jognak ez a jellemvonása most azzal tetéződik, hogy az újdonságok szabályozása eleve nehezebb, ráadásul ezek a fejlesztések (mint például az internet és a hozzá kapcsolódó számos egyéb újdonság) folyamatos változásban vannak. Nemhogy a kontinentális, de még a változásokra bizonyos mértékben érzékenyebben reagálni képes szokásjog sem tud lépést tartani a való világgal.⁴⁶ *John Braithwaite és Gilbert Geis* szerint a legfontosabb különbségek a következők:⁴⁷

- a) Amíg a hagyományos bűncselekmények többsége esetében a cselekmény könnyen nyilvánvalóvá válik, addig a szervezeteken belül elkövetett bűnök esetében a következmény általában nem válik egykönnyen láthatóvá. Ebből következik az, hogy a jogi eszközöket alkalmazó intézmények (például a rendőrség) az első esetben jellemzően reaktív módon reagál a tudomására jutott bűncselekményre, míg a második esetben a kontroll és a megelőzés érdekében proaktív módon kell hogy fellépjen.

⁴⁴ Vö. Snider, L.: The politics of corporate crime control. In: Pearce, F. – Woodiwiss, M. (eds.): *Global Crime Connections*. Macmillan, 1993, pp. 215–216. és az ott idézett irodalom.

⁴⁵ Lásd erről bővebben Braithwaite, J. – Geis, G.: *On Theory and Action for Corporate Crime Control*. Reprint. In: Shover, N. – Wright, J. P. (eds.): i. m. 361–362. o.

⁴⁶ Lásd erről Stone, Ch. D.: *Where the Law Ends: The Social Control of Corporate Behavior*. Harper & Row, New York, 1975; Grabosky, P. N. – Smith, R. G. – Dempsey, G.: *Electronic Theft: Unlawful Acquisition in Cyberspace*. Cambridge University Press, Cambridge, 2001, p. 185. Idézi: Benson, M. L. – Simpson, S. S.: i. m. 194–195. o.

⁴⁷ Braithwaite, J. – Geis, G.: i. m. 362–378. o.

- b) Amikor egy bűncselekmény nyilvánosságra jut, a hagyományos bűncselekmények körében a gyanúsított elfogása általában nehézségekbe ütközik, míg a vállalaton belül megvalósuló bűnök elkövetői esetében ez többnyire könnyűszerrel végrehajtható. Ez a jellegzetesség lényegében kiegyenlíti az a) pont alatti állításban megfogalmazott nehézségeket. Ráadásul ezekben az esetekben a jogilag gyakran vitatott, ám a bűnüldöző hatóságok által előszeretettel alkalmazott csapdaállítás is eltérő módon valósul meg, s a proaktív kontroll esetében a szakemberek körében kevésbé vitatott.
- c) Ha a bűnelkövetőt elfogják, a hagyományos bűncselekmények esetében a bűnösség megállapítása általában egyszerű, míg ez a szervezeti bűncselekmények esetében csaknem mindig nehézséget jelent. A bizonyítás folyamán jelentős költségek merülnek fel, amelyeknek csak egy része kapcsolódik a közvetlen bűnfelderítéshez. Nem könnyű eligazodni a különböző könyvelési adatok között, s a család megvalósulását éppúgy nehéz bizonyítani, mint a gyakran közvetett oksági kapcsolatot valamilyen károkozás és annak következményei között. Nem hanyagolhatók el azok a költségek sem, amelyek közvetlenül vagy közvetve a nagy hatalmú politikusok bűnösségének bizonyítási nehézségeivel függenek össze. Összegezve: a hatalom és a sérelem elszenvetője közötti bonyolult jogi összefüggések tisztázása okozza a szervezeti bűncselekmények legfőbb bizonyítási nehézségeit.
- d) Ha egy „szokásos” bűnelkövetőt elítéltek, a büntetés elrettentő hatása kétséges, ellenben a vállalati bűncselekmények esetében ez igen erőteljes lehet. Hogyha elfogadjuk a labeling teóriát, akkor azt is látnunk kell, hogy a hagyományos bűnelkövetőt a megbélyegzés egyre inkább beleviszi abba a közösségbe, amelyikben büntetését tölti, s ezért a büntetéskiszabás elrettentő és kezelő hatása elhanyagolható, sőt épp ezáltal válhat egy szubkultúra hierarchiájában elismerést érdemlő szereplővé. A szervezeti bűnök elkövetői ezzel szemben a társadalom megszokott keretei között kívánnak sikereket elérni, ezért esetükben az ilyen környezetből való kizárással fenyegetés sokkal inkább lehet hatásos. Mindazonáltal azt is meg kell jegyezni, hogy a büntetés elrettentő hatásának elismerése e bűncselekménycsoporton belül sem kizárólagosan, csupán többségileg elfogadott megállapítás.
- e) Amíg a munkalehetőség hiánya a hagyományos bűncselekmények kontrollja esetében nem túlságosan kerül akár a társadalom, akár az érintettek figyelmének középpontjába, addig a vállalati bűncselekmények kontrollja alkalmával igen hatékony lehet. Úgy is lehet fogalmazni, hogy a társadalom természetesnek tartja, hogy aki bűncselekményt követ el és ezen rajtaveszt, azt „kivonják a forgalomból”. Ez a fegyver azonban célt téveszthet. A gazdasági életben tevékenykedők esetében a magas státusú emberek számára létszükséglet, hogy döntéseket hozzanak. Gyakran a beosztottaik jövője is azon múlik, hogy a vezetőik milyen teljesítményt nyújtanak a szervezet érdekében. S mivel működő szervezetről van szó, nem biztos, hogy például egy felelőtlenül gondolkodó, a jogszabályi előírásokat megszegő környezetvédelmi mérnök lecserélése egy másikra nem ugyanoda juttatja a vállalatot, mint elődje.
- f) A rehabilitáció a hagyományos bűncselekmények kontrollintézményei körében sikertelen, a vállalati bűncselekmények esetén azonban hatékony lehet. Ez arra vezethető vissza, hogy a vállalatok struktúrája képlékenyebb, könnyebben változtatható, formálható, mint az ember személyisége. A szervezeten belüli struktúra

reorganizációja egyszerűbben oldható meg, mint az ember személyiségének megváltoztatása.

- g) Habár az előzőekben arról esett szó, hogy a vállalati bűncselekmények megelőzése gyakran sikeresebb lehet a hagyományos bűncselekményekhez viszonyítva, ez azonban nem jelenti automatikusan azt is, hogy – a konvencionális jogrendszeren belül – akár a megelőzés, akár a restitúció automatikusan jobban működne ebben a körben. Ennek oka a c) pont alatti állításban rejlik. Nagy hatalmú szervezetek esetében a vád bizonyítása rendkívül nehéz.⁴⁸

5. A *büntető igazságszolgáltatás* területén a vádhatóságok számos nehézséggel néznek szembe. Ezek között első helyen annak az eldöntése áll, hogy egy vállalaton belül ki és milyen felelősséget visel az intézményen belüli döntésekért. Ez arra vezethető vissza, hogy a szervezeteken belül a döntési mechanizmus többnyire erősen fragmentált, és nem fut össze egyetlen személy kezében. Ez pedig egy konkrét esetben elősegítheti azt, hogy a döntéshozatalban részt vevők egymásra hárítsák a felelősséget. Ennek eredménye jellemzően az, hogy az egyéni számonkérhetőség helyébe a kollektív felelősség lép.⁴⁹ Ilyen esetben pedig olykor lehetetlen a jogsértő büntetőjogi úton történő felelősségre vonása.⁵⁰ S bár számos ország büntető jogszabályai lehetővé teszik a jogi személy felelősségének megállapítását, a most említett körülmények mégis azt idézik elő, hogy ez a gyakorlatban viszonylag ritkán fordul elő.⁵¹

Arra a kérdésre azonban, hogy hogyan szüntethető meg a vállalati bűnözés, meglehetősen egyértelmű válasz adható. Snider szerint⁵² három lehetőség közül választhatunk: e bűncselekmény „eltüntetésének” egyike a dekriminalizáció, a másik a dereguláció (azaz a cselekmények kezelésének száműzése mind a büntető-, mind az államigazgatási, mind a polgári jogból), továbbá jelentőségének visszaszorítása (amit az államapparátus túlterheltsége alapo-zhat meg). A különböző országokban a felsoroltak mindegyikének kipróbálására sor került már, s azok történelmi hagyományaitól, politikai és gazdasági erők és érdekközösségek összetételétől, erőviszonyaitól függött, hogy mikor melyik módszer került előtérbe.

A vállalati bűncselekmények megelőzésekor – szemben a hagyományos bűncselekményekkel – előkelő szerephez jut a büntetőjogon kívüli jogi lehetőségek közül egyrészt a *közigazgatási*, másrészt a *polgári jog*.⁵³ Ezek bármelyike alkalmas lehet arra, hogy egy előny-hátrány vagy haszon-költség elemzés nyomán a potenciális bűnelkövető a lehetőségeket olyan kockázatosnak ítélje meg, hogy annak megvalósításától eláll.

---

⁴⁸ Vö. Uo. 378. o.

⁴⁹ Fisse, B. – Braithwaite, J.: *Corporations, Crime, and Accountability*. Cambridge University Press, Cambridge, 1993. Idézi: Benson, M. L. – Simpson, S. S.: i. m. 186. o.

⁵⁰ Így Benson, M. L. – Simpson, S. S.: i. m. 186. o.; továbbá Clinard, M. B. – Yeager, P. C.: *Corporate Crime*. Transaction Publishers, New Brunswick, 2006, pp. xxxvi., xxxvii.

⁵¹ Benson, M. L. – Cullen, F. T.: “The Special Sensitivity of White-Collar Offenders to Prison: A Critique and a Research Agenda.” *Journal of Criminal Justice*, vol. 16, 1988. Idézi: Benson, M. L. – Simpson, S. S.: i. m. 187. o.

⁵² Snider, L. (2009): i. m. 191. o.

⁵³ Benson, M. L. – Simpson, S. S.: i. m. 184. o.

A *polgári jog* azért alkalmasabb eszköz a büntetőjognál a most tárgyalt bűncselekménycsoport elleni fellépésre, mert a bizonyítás alacsonyabb szintű standardjait használja a felelősség megállapítására. Ráadásul a károsultnak is inkább van esélye az elszenvedett veszteség megtérülésére.⁵⁴ Ez természetesen nem változtat azon a tényen, hogy a jogi személyek körében bekövetkező bűncselekmények esetén általában mind a tettes(ek), mind a sértett(ek) körét meglehetősen nehéz pontosan körbehatárolni.

A *közigazgatási jog* lehetőségeit vizsgálva az rögzíthető, hogy az e körben tevékenykedő hatóságok ellenőrző tevékenységük gyakorlása folyamán inkább törekednek a meg egyezésre, és kevésbé a büntetésre. Épp ezért például az Amerikai Egyesült Államokban elsősorban ilyen hatóság foglalkozik a szervezetek jogsértő ügyleteivel, ami nem jelenti azt, hogy e szervek ne kezdeményeznének akár büntető-, akár polgári eljárást a jogsértőkkel szemben.⁵⁵ A jogalkotók azonban főként arra törekednek, hogy megfelelő szabályozással a kezükben a gazdasági intézmények felett szociális kontrollt gyakoroljanak, s így vegyék elejét a jogellenes tetteknek.⁵⁶

Összegzés

A témakört summázva *Benson* és *Simpson* álláspontjára hivatkozom, akik arra a megállapításra jutnak, hogy a jog valamennyi ágára igaz a következő megállapítás: egyrészt csak nagyon korlátozott mértékben képes ezeket a területeket szabályozni, másrészt a szabályozás még oda is vezethet, hogy a jog segítségével olyan úgynevezett szürke zóna jön létre, amelyben a mozgások még annál is kevésbé követhetők nyomon, mint ha az adott területet semmiféle jogi szabályozás nem érintené. Rámutatnak arra is, hogy a kriminálprevenció számos területén jól bevált *sztuációs bűnmegelőzés* alapelvei és gyakorlata a vállalati bűnözés területén is jó megoldásnak tűnik.⁵⁷ A *kedvező feltételeket és az elérendő cél vonzerejét csökkentve* számos esetben sikeres prevencióra nyílik lehetőség. *E szemlélet elfogadása áttörést jelent a hagyományos kriminológusi felfogásban*, amelyik a jogi prevenció eszköztárát kizárólag vagy főként a büntetőjog (kisebb mértékben az úgynevezett kis büntetőjognak titulált szabálysértési jog) keretein belül képzelte el.

Vannak, akik kételkednek abban, hogy a globalizáció mai kifejlett formájában van-e még szükség a vállalati bűnözés kutatására. Sniderrel egyetérve azt kell mondanunk, hogy még a korábbiaknál is fokozottabb mértékben, bár egyesek azt hangoztatják, hogy a piaci verseny ezt is szabályozni képes, és a szervezetek bűnözési rátája lefelé tendál. Ezt azonban a kutatások cáfolják. A tudományos-technikai fejlődés ugyanis épp az ellenkező irányban hat. Számos kutatás bizonyítja, hogy a pénztőke mozgása korábban még soha

⁵⁴ Benson és Simpson O. J. Simpson esetét hozza fel, amikor is bár a büntetőbíró végül is felmentette őt az emberölés vádjá alól, a polgári bíróság megállapította a felelősségét (és véttségét) mind a volt felesége, mind élettársának halála miatt. Uo. 188. o.

⁵⁵ Uo. 189. o.

⁵⁶ Uo. 190. o. Ez egyébként teljes mértékben összhangban van Sutherland több helyütt kifejtett álláspontjával. Így például Sutherland, E. H: *White-Collar Crime: The Uncut Version*. Yale University Press, New Haven, 1983, pp. 6., 52–53.

⁵⁷ Benson, M. L. – Simpson, S. S.: i. m. 195. o.

nem ismert formákat és méreteket ölt, és hatalma sem csökkent az utóbbi fél évszázadban. Ezzel együtt az is megfigyelhető, hogy a nemzetállamok egyre erőtlenebbül képesek ezekkel az új jelenségekkel szembeszállni, azokat kordában tartani, szabályozni.⁵⁸ A nagyvilág végül is kifejezetten piacbarát zónának tekinthető – írja ironikusan Snider.

A témakörrel foglalkozó kutatók jórészt egyetértenek abban, hogy nemcsak a büntetőjogi fellépés tekintendő ultima ratióknak, hanem már a jogi szabályozást is meg kell előznie a „morális legitimációnak”, de legalábbis szinkronban kell lennie vele⁵⁹. A morális legitimáció alapját viszont egyéb szabályok teremtik meg. Ez jelen esetben a foglalkoztatottak munkakörülményeinek szabályozását jelenti.⁶⁰ Azt is látnunk kell, hogy ennek feltételei a világ különböző régiójában jelentős eltéréseket mutatnak, esetleg annak ellenére, hogy egyazon multinacionális „anyavállalat” vagy annak leányvállalata működik a különféle helyeken.

Vannak, akik úgy vélik, hogy ezúttal is érvényes a közismert mondás: „gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan”.⁶¹ Ennek egyik módszere a helyi közösségek, legkülönbébb érdekvédő csoportok, a foglalkoztatottak képviselőinek nyomásgyakorlása mind a vállalatra, mind az államra.⁶² A másik lehetőség természetesen az, hogy – nem lévén ilyen nyomásgyakorló fórumok – a multinacionális szervezetek alkalmazkodnak a „laza”, a szigorúbb normákat alkalmazó országokhoz, régiókhoz viszonyítva kedvezőbb helyi feltételekhez.

Pearce és Tombs hangsúlyozza: számos előfeltétel és nehézség ellenére a jog nem csupán a burzsoázia eszköze a saját érdekei védelmére, nemcsak a gazdasági körülményekre adott egyszerű reflexió, hanem eszköz a dolgozók kezében is, hogy a munkáltatóikkal szemtől szembe védjék meg az érdekeiket. A jog tehát lehetőségeket is teremt, és nem csak korlátoz.⁶³

A kriminológiai kutatások centrumában hagyományosan a tömegesen előforduló devianciák vannak. A globalizáció utóbbi több mint fél évszázada azonban visszatérően a figyelem középpontjába helyez olyan cselekményeket, amelyek egyik jellegzetessége, hogy összefüggésben van a korábban nem ismert technológiák használatával, másik jellemvonása

⁵⁸ Lásd erről Pearce, E.: *Commercial and Conventional Crime in Islington*. Second Islington Crime Survey. Economic and Social Research Council, London, 1990; Tombs, S.: *Injury, Death and the Deregulation Fetish the politics of occupational safety regulation in United Kingdom manufacturing industries*. *International Journal of Health Services*, vol. 26, no. 2, 1996, p. 96.; Simpson, S.: *The Decomposition of Antitrust: testing a multi-level longitudinal model of profit squeeze*, *American Sociological Review*, vol. 51, 1986; Simpson, S.: *Cycles of Illegality: antitrust violations in corporate America*, *Social Forces*, vol. 64, 1987. Idézi: Snider, L. (2003): i. m. 65–66. o.; Irk F.: *Kétkedő kriminológia. A rizikótársadalom kriminálpszociológiája*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2012, 316. és köv. o.

⁵⁹ Snider, L.: *The Regulatory Dance: understanding reform processes in corporate crime*. *International Journal of Sociology of Law*, vol. 19, 1991, p. 221. Idézi: Pearce, F. – Tombs, S.: i. m. 306. o.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ Uo. 310. o.

⁶² Snider, L.: *Towards a Political Economy of Reform, Regulation and Corporate Crime*. *Law & Policy*, vol. 9, no. 1, 1987, p. 57. Idézi: Pearce, F. – Tombs, S.: Uo. 312. o.

⁶³ Moran, L. J.: *Corporate Criminal Capacity: nostalgia for representation*. *Social & Legal Studies*, vol. 1, no. 3, 1992; Pearce, F.: *The Radical Durkheim*. Unwin-Hyman, London, 1989; Woodiwiss, A.: *Globalisation, Human Rights and Labour Law in Pacific Asia*. Cambridge University Press, Cambridge, 1998. Idézi: Pearce, F. – Tombs, S.: i. m. 312. o.

az országhatárokat, gyakran kontinenseket behálózó vállalatok erőfölénnyel való visszaélése. Az ilyen jellegű tetteket azért nehéz kordában tartani, mert elkövetőik gyakran a nemzeti jogszabályok meghatározta kereteken túlterjeszkedve, különféle hatalmi érdekhálók játékszabályait követve végzik tevékenységüket.

A címekben körülhatárolt témakör alapozó tanulmánya első lépéseként az alkalmazott legfontosabb fogalmakat definiálja. Ennek részeként leszögezi: a tanulmány nem foglalkozik a szervezett bűnözés céljait kiszolgálni hivatott szervezetek tevékenységével. E dolgozat a figyelmet a gazdasági életben természetesnek tekinthető profitmaximalizálás visszaélészerű vállalatműködéseinek legfontosabb jellemvonásaira összpontosítja. Ennek során vizsgálja a szervezeteken belüli rendszerhibákat, eminensen a multinacionális vállalatok biztonságát előtérbe helyezve. A szerző arra igyekszik rámutatni, hogy a büntetőjogi eszköztár ennek a problémának a kezelésére nem vagy csak korlátozottan alkalmas, miközben egyéb jogágak elősegíthetik a jelenleginél hatékonyabb szabályozást.

Miért erőszakolják meg a férfiak a nőket?

Gondolatok és elméletek a szexuális erőszakról

Bízunk benne, hogy a közmondás, amely szerint, *aki kíváncsi, hamar megöregszik*, arra utal, hogy a kitartó tudásvágy előbb-utóbb tapasztalttá, bölccsé tesz, és ebben az értelemben öregít. Csak remélni lehet, hogy erről van szó csupán, és a felfedezésvágyat, a „miérték” és „hogyanok” rendíthetetlen keresését nem valódi koravétség bünteti. Az ember ugyanis folytonosan kérdez, faggatja a világot. Tudásra vágyik, megismerésre, arra, hogy megértse az összefüggéseket és a megszerzett ismeret birtokában védve, biztonságban tudhassa magát. Mindenekelőtt az okok, a „kauzális összefüggések” azok, amelyekre az elme kíváncsi; erre keres feleletet a naiv, mindennapi gondolkodás és a tudományos kutakodás egyaránt.

A bűn a kíváncsiság állandó narratívája, olyan tárgy, amely mindig is intenzíven foglalkoztatta az embereket. Az emberi természet ábrázolása és vizsgálata a kezdetektől a „jó” és a „rossz” dichotómiájában, a bűn és a felelősség kontextusában jelent meg. Különös, de az emberiség története a bűn és a bűn tagadásának története – legalábbis a Biblia szerint. Ádám és Éva már a teremtés kezdetén bűnbe esik: esznek a jó és rossz tudása fájának tiltott gyümölcséből, majd amikor tettükkel szembesülnek, Ádám Évát hibáztatja (*„Az asszony adott a fáról, akit mellém rendeltél, azért ettem”*), Éva pedig a kígyóra hárítja a felelősséget (*„A kígyó vezetett félre, azért ettem”*). A következő generáció sem büntetlen, sőt, ha lehet, a helyzet még fokozódik. A felelősséget – szüleihez hasonlóan – a testvérgyilkos Káin is kerülni próbálja, amikor az Úr Ábel holléte felől érdeklődik (*„Nem tudom; talán őrzője vagyok az én testvéremnek?”*). És ott vannak, persze, még a bűn és szexuális elhajlás egyetemes jelképei, Szodoma és Gomora is, amelyek lakóit szintén nem a belátás és megbánás jellemezte, így aztán e városokra a pusztulás várt: *„kénköves és tüzes esőt”* bocsátott rájuk az Úr az égből büntetésül.¹

A bűn, az erőszak tehát par excellence témája az emberi kíváncsiságnak; örök és folytonos tárgya a kultúra termékeinek, terepe a megismerést vágyó kérdésfeltevéseknek. Ősidők óta próbáljuk megérteni, miért követnek el szörnyű bűnöket egyes emberek, miközben mások meg nem. Tudni akarjuk, hogyan és miért történhetett meg mindez, miként azt is, megtörténhet-e újra, biztonságban vagyunk-e. Tudni akarjuk, mi is a baja tulajdonképpen a bűnös embernek – hol és hogyan „romlott el”, mi történt vele, mitől lett ilyen –, és azt is, mi baja a bűnös embernek ezzel a világgal.

¹ Mindezt – talán jellemző módon – Allen Hess idézi föl, a *Criminal Justice and Behavior* megjelenésének huszadik évfordulójára írt és a kriminálpszichológia (Forensic Psychology) múltján, jelenén, jövőjén gondolkodó tanulmányában. Hess, A.: *Celebrating the Twentieth Anniversary of Criminal Justice and Behavior. The Past, Present, and Future of Forensic Psychology*. *Criminal Justice and Behavior*, March 1, 1998, vol. 25., p. 236.

A bűncselekmények jelentős részénél a „miértre”, a motívumra látszólag könnyű választ kapni. A vagyon elleni bűncselekményt elkövetők anyagi haszonhoz akarnak jutni, az erőszakos cselekmények elkövetői dühösek, haragosak, megbántottak vagy a mások fölötti uralomra, hatalomra vágnak, a szexuális bűnök elkövetőit pedig nyilván a vágy és a kielégülés iránti törekvésük hajtja. Ebben a dolgozatban néhány elméleti megközelítés felvázolásával annak illusztrálására teszünk kísérletet, hogyan próbál magyarázatot adni a kriminológia kortárs elmélete a bűnözés egyik kiemelt érdeklődést kiváltó területére, a szexualitásban megjelenő erőszakra.

A szexualitásról

Az állatvilág tagjai – ha hinni lehet az etológusoknak – nem bonyolítják túl a szexet. A cél kizárólag az utódnemzés; az aktus rövid, gyors és hatékony. Az emberi szexualitás ettől markánsan eltérő jegyeket mutat. Az emberi világban a szexualitás az egyik legfontosabb, leginkább előtérbe helyezett örömforrás. Célja, funkciója már nem csupán az utódok létrehozása, hanem a párkötődés erősítése és a stresszoldás is, gyakorisága, intimitásigénye, foka és egyéb jellemzői lényegesen különböznek a legtöbb állat viselkedésétől.

A szexualitás létünk egyik állandó és központi motivációs tényezője ugyan, az azonban, ahogyan erről gondolkodunk – az egyes szexuális magatartások értékelése, megítélése, vagyis a „kognitív elem” –, koronként, kultúránként jelentősen különbözött. Annak meghatározása, hogy melyik szexuális viselkedés „erkölcsös” és melyik tilalmazott, a társadalmi magatartásszabályozás talán leginkább idő- és kultúrafüggő területe. West szerint a feleség és férj közötti, a gyermeknemzést célzó, misszionárius pózban (szemtől szembe) megvalósuló együttlétet leszámítva a szexuális megnyilvánulás szinte valamennyi formája valamikor a kánonjogba ütköző cselekmény volt, és bűnnek minősült a katolikus egyház szemében.² Az irányadó morális és jogi megítélés lényegesen változott a házasság előtti és a házasságon kívüli szex, a „házasságtörés”, a homoszexualitás, a heteroszexuális magatartások bizonyos formái, a gyerekekkel létesített szexuális kapcsolat, a prostitúció és az ehhez kapcsolódó magatartások, a pornográfia stb. tekintetében. A normatív értékelést, az erkölcsi rendszerek morális megítélését gyakran az „objektív tudomány álláspontja” is erősítette. Az önkielégítést például nem csupán az egyház ítélte bűnnek (még a huszadik század második felében is), de a századforduló orvosi irodalma is rombolónak minősítette, morális és egészségügyi tekintetben egyaránt.

A szexualitás közgondolkodásbeli és normatív megítélését jellemző diverzitás, a kor-, kultúra- és erkölcsfüggőség ellenére a szexualitásban megnyilvánuló erőszak régóta és viszonylag egységesen tilalmazott.³ Úgy tűnik, félelmeink és szenvedéseink sorában a szexualitásunkat

² West, D. J.: *Sexual Crimes and Confrontations. A Study of Victims and Offenders*. Gower Publ. Co., 1987, p. 1.

³ A nemi erőszakra a régi magyar jog királyi törvényei közül már László király dekrétuma rendelkezett. A törvény az erőszakot igen súlyosnak, az emberöléssel azonos megítélés alá esőnek tekintette, s elkövetőjét ennek megfelelően halállal fenyegette. „Valaki hajadon lányon vagy asszonyon, egyik faluból a másikba menő útjában erőszakot teszen, úgy bánja meg, mintha embert ölt volna.” (Corpus Iuris Hungarici 1000–1526. évi törvénycikkek. Budapest, 1899, I. 61. o. A nemi erőszak jogi szabályozásának

fenyegető erőszak kiemelt helyet foglal el. A köznapi megítélés régóta a gyilkoshoz közelíti azt, aki „erőszakot teszen”. Amikor az agresszió a szexualitásban jelenik meg, már nem csupán a tulajdon vagy a létezés tere fenyegetett. A támadó a test határait – az utolsó védelmi vonalat – átlépve áldozata testébe hatol: a testét használja, és a lelkét pusztítja. A szexuális erőszak az önrendelkezés végső és brutális felszámolása; súlyos és hosszan tartó következményekkel járó egyéni trauma, megrázó és jelentős társadalmi probléma. Ezért is kíséri a lét erőszakos megsemmisítéséhez hasonlatosan mély és ősi félelem, fájdalom és megrendülés.

A szexuális magatartások megítélésének másik karakteres vonása – talán a jelentős morális beágyazottsága miatt is – az értékelések súlyos *érzelmi telítettsége*, erős érzelmi színezete. Mintha a szexuális erőszaknál többről lenne szó, mint a kriminális deviancia esetében általában. Több ez, mint például annak tárgyzerű deklarálása, hogy a tulajdon szent, hogy lopni, csalni, rabolni a szabályok tilalmába ütközik és nem illendő; a reakció megint csak inkább arra a megrendülésre emlékeztet, amit egy gyilkosság kivált. A deviánsnak tekintett szexualitást kísérő érzelmi vehemencia, emocionális „többlet” számos területen látható, érzékelhető. Tetten érhető a szexuális bűncselekmények súlyosságáról vallott *véleményekben* – a közvélekedés szerint a gyilkosság után a szexuális erőszak a második legsúlyosabb bűncselekmény, továbbá az emberölés után ennek büntetését súlyosbítanak leginkább az emberek.⁴ Elemi indulatok tapasztalhatók a *mélykultúrában*, a börtönhierarchia kialakulásánál is, a szexuális elkövetőkkel általában, a gyerekek sérelmére szexuális bűncselekményt elkövetőkkel szemben pedig különösen. Beszédeseik továbbá azok az *emóciók* is, amelyeket elsősorban a homoszexualitás, a homoszexuális/transzszexuális ember, de más, nem konvencionális vagy deviánsnak tartott szexualitás gyakorlója is kivált. Végül az is elgondolkodtató talán, hogy a *káromkodásokban* szereplő durva szavak (a „tabu szavak”) és fordulatok jelentős része szexuális tartalmú. A durva beszéd jellemzően a közeli rokonok súlyos ledérségére utaló, esetleg a velük való vérfertőző szexuális kapcsolatteremtésre fölszólító, a közeli felmenők nemi szervét tematizáló, a célszemély szexuális devianciáját vélelmező és

---

történetéről lásd: Fehér L. – Virág Gy.: A nemi erőszak büntetőjogi szabályozása. Állam- és Jogtudomány, 2006/1., 31–53. o.) Meg kell jegyezni, hogy vannak kultúrák, amelyek e tekintetben is toleránssabbak voltak, továbbá hogy a szexuális erőszaknak is vannak olyan formái, amelyek a „civilizált” társadalmakban is sokáig bevett és legális magatartásnak számítottak. Magyarországon például 1997-ig, a Btk.-t módosító 1997. évi LXXIII. törvény hatálybalépéséig nem minősült bűncselekménynek, vagyis „legális volt” a *házasságon belül elkövetett* szexuális erőszak. Az 1978-as Btk. módosítás előtti szövege szerint ugyanis erőszakos közöszlést csak „*házassági életközösségen kívül*” lehetett elkövetni, vagyis a férj a felesége sérelmére a házassági életközösség fennállása alatt nem valósíthatta meg ezt a tényállást.

⁴ Virág Gy. – Kó J.: Lakossági vélemények a szexuális erőszakról. In: Irk F. (szerk.): Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 35. OKRI, Budapest, 1998, 250–275. o.

Legalábbis elgondolkodtató egyébként, hogy ugyanebben a vizsgálatban a megkérdezetteknek majdnem a fele egyetértett azzal az állítással, hogy „*A megerőszakolt nők nagy része maga is tehet arról, hogy áldozattá vált*”. Vagyis a lakosság majdnem fele az elvontan egyébként mélyen elítélt cselekményt konkrét áldozatának felelősségét hangsúlyozta. Amíg tehát az erőszakot mint absztrakt cselekményt az emberölés után a legsúlyosabb bűncselekménynek tekintik, és jelentősen szigorúbban büntetnék, addig a konkrét cselekményért való felelősség megítélésénél – úgy tűnik – más értékelési mechanizmusok lépnek életbe. (Még a potenciális áldozati csoport, a nők közül is majd minden második úgy gondolta, hogy a megerőszakolt nő is felelős: tehet arról, ami vele történt.)

becsmérlő, illetve őt valamely deviáns szexualitásban való közreműködésre biztató kifejezés vagy beszédfordulat. Ennek értelmezése messzire vezetne. Annyi azonban talán itt is megállapítható, hogy a szexuális identitás lényegi és meghatározó azonosságunk, amelynek nagyon erős a csoportképző, a közösséggel, a csoporttal való azonosulást, a csoportthűséget mobilizáló töltése, és amely – következőképpen – a saját csoport-idegen csoport éles elhatárolását, és az „idegen csoporttal” való ellenséges szembekerülését is mozgósítja.

A régi és általános tilalom ellenére a szexuális erőszak – változó gyakorisággal ugyan – valamennyi korban, társadalomban, kultúrában jelen volt és van. Markáns jellemzői univerzálisnak tűnnek. Az erőszak elkövetői mindenhol szinte kizárólag férfiak, áldozatai pedig elsősorban nők. A szexuális erőszak és abúzus területén a világban mindenütt igen magas a latencia, a fel nem jelentett cselekmények száma, aránya. A hatóságok tudomására jutó cselekményeken alapuló statisztikai adatok nagyságrendje (egyebek közt a latencia miatt) nem kiemelkedő, a különböző felmérések és kutatások azonban jóval jelentősebb arányokat jeleznek.⁵

Az, hogy a szexuális erőszakot a kielégülés iránti erős vágy, a férfiak – evolúciósan amúgy sikeres – „nagy természete” motiválná/„okozná”, sem a hétköznapi gondolkodás, sem az elméleti vizsgálódás számára nem kielégítő oksági magyarázat. Az értetlenség kérdései – miként a gyilkosságnál – a szexuális erőszak esetében is ott sorjáznak. *„Miért erőszakolják meg a férfiak a nőket? Milyen pszichológiai, biológiai, kulturális és helyzeti tényezők hajlamosítanak bizonyos férfiakat arra, hogy nőket bántsanak? Mi indít egy felnőttet arra, hogy egy serdületlen gyereket molesztáljon? Egy stabil intim felnőtt kapcsolatban élő férfi miért akarna szexuális kapcsolatot létesíteni egy tinédzser lánnyal? Hogyan jelenthet szexuális izgalmat valaki számára egy gyerek, aki fizikailag nem érett, és szexuálisan nem motivált?”*⁶ A megértés, a valós válasz megtalálása nem öncélú és nem csupán individuális relevanciájú: a miértekre adott feleletek, az ezzel kapcsolatos elméleti konstrukciók jelentős szerepet töltenek be a prevencióban, a súlyos társadalmi probléma gyakoriságának csökkentésében.

⁵ A latencia jelentős nagyságrendjét kivétel nélkül valamennyi kutatás alátámasztja, a vizsgálatok konkrét adatai azonban – egyebek közt a felmérések során alkalmazott módszertan és a használt definíciók különbözősége miatt – eltérnek. Csupán néhány adat illusztrációként: egy 2000-ben, az Egyesült Államokban végzett felmérés során a nők egyharmada (32,4 százalék) számolt be arról, hogy befejezett vagy megkísérelt szexuális erőszak áldozata volt, egy 2006-os finn vizsgálatban ez az arány 18 százalék volt. (Westerlund, M. – Santtila, P. – Johansson, A. – Varjonen, M. – Witting, K. – Jern, P. – Alanko, K. – Sandnabba, K.: Does unrestricted sociosexual behaviour have a shared genetic basis with sexual coercion? *Psychology, Crime & Law*, vol. 16, nos. 1–2, January–February 2010, p. 6.) A szexuális gyerekabúzust illetően a nyolcvanas évek retrospektív Gallup-vizsgálatai szerint az Egyesült Államokban minden hatodik gyerek volt abúzus áldozata, míg Kanadában 22, Angliában 10 százalék körüli érintettséget jeleztek az adatok. (Kroll, P.: *A Conspiracy of Silence. Sexual Abuse of Children. The Plain Truth*, July, 1990, pp. 16–20.) A magyar vizsgálatok az erőszakos közösülés tekintetében tízszeres latenciát (Korinek L.: *Rejtett bűnözés*. KJK, Budapest, 1988), a gyerekkori szexuális abúzus vonatkozásában két százalék körüli érintettséget jeleznek (Virág Gy.: *Szexuális erőszak*. In: Irk F. (szerk.): *Áldozatok és vélemények II*. OKRI, Budapest, 2004).

⁶ Ward, T. – Laws, R. D. – Hudson, S. M. (eds.): *Sexual Deviance. Issues and Controversies*. Sage Publications Inc., 2003, p. xi.

Egytényezős elméletek

A szexuális erőszakot értelmezni, magyarázni hivatott teóriák egy csoportja, az úgynevezett egytényezős elméletek, a szexuális bűncselekmények létrejöttének magyarázata során egyetlen, kiemelkedően fontosnak ítélt faktorra fókuszálnak.⁷ Ilyen egyéni tényezők az egyes elméletekben egyebek közt a kognitív torzítás, az áldozattal való együttérzés (empátia) hiányossága, a deviáns szexuális preferencia, vagy az intimitásdeficit.⁸ Az „egytényezős” szakirodalomban is felmerül bizonyos jellemzők esetleges genetikai háttere. Így felvetik például, hogy az elkövetőket jellemző kényszerítő szexuális attitűd kapcsolatban lehet az úgynevezett *korlátozás nélküli szocioszexuális orientációval (unrestricted sociosexual orientation)*. Ez a fogalom az érzelmi kötődés nélküli és gyakori partnerváltásokkal járó szexuális kapcsolatok iránti hajlamra/hajlandóságra utal, amelyet a rövid idejű kapcsolatokra törekvés és a nagy számú szexuális partner jellemez.⁹ *Westerlund* és munkatársai a szocioszexuális orientáció és a szexuális erőszak lehetséges genetikai befolyását, valamint a férfiak szocioszexualitása és a szexuális erőszak közötti kapcsolatot vizsgálták. A 4645 főből álló, 18 és 48 év közötti férfiminta tagjai egy- vagy kétpetejű ikrek, illetve testvérek voltak. A mintából minden ötödik férfi (20 százalék) számolt be arról, hogy elkövette már a szexuális kényszerítés valamilyen formáját, 9,6 százalék esetében ilyenkor közöszülésre is sor került, míg a felmerült esetek 2,7 százaléka lenne nemi erőszakként minősíthető.¹⁰ A vizsgálat szerint a szexuális kényszerítés alkalmazását genetikus hatás is befolyásolja, továbbá összefüggés van a válogatás és korlátok nélküli szexuális kapcsolati stratégia és a kényszer között: minél inkább korlátok nélküli a szexuális orientáció, annál nagyobb a szexuális kényszer valószínűsége.¹¹

A gyerekek sérelmére elkövetett szexuális visszaélés többtényezős elmélete

A gyerekek sérelmére elkövetett szexuális visszaélések (*child sexual abuse*) egyik legismertebb és legtöbbet idézett többtényezős (multifactorial) magyarázó modellje *David Finkelhor*

⁷ A teóriáknak az elméleti fókusz általánosságai szintje alapján történő metaelméleti osztályozására, illetve ennek a szexuális elkövetésre történő alkalmazására vonatkozóan lásd Ward, T. – Hudson, S. M.: *The construction and development of theory in the sexual offending area: a meta-theoretical framework*. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, vol. 10, 1998; Ward, T. – Polaschek, D. L. L. – Beech, A. R.: *Theories of sexual offending*. Wiley & Sons Ltd., 2006, pp. 12–15.

⁸ Az egytényezős elméletekről (single-factor theories) részletesen lásd Ward, T. – Hudson, S. M.: i. m.; Ward, T. – Polaschek, D. L. L. – Beech, A. R.: i. m. 113–211. o.

⁹ Egybevágunk ezzel a felvetéssel Quinsey és Lalumière eredményei. Szerintük a szexuálisan erőszakos férfiak szignifikánsan több szexuális partnerről számolnak be. Ez a megfigyelés ugyanakkor ellentmond a deprivációs hipotéziseknek, amelyek szerint a szexuális erőszak egyik magyarázata az, hogy az elkövető – bizonyos adottságok, készségek hiánya miatt – más módon nem tud kapcsolatot teremteni; nincs olyan nő, aki másként, erőszak alkalmazása nélkül nyitott lenne a vele való együttélésre. (Quinsey, V. L. – Lalumière, M. L.: *Evolutionary perspectives on sexual offending*. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, vol. 7, 1995)

¹⁰ A vizsgálatban a szexuális kényszerítést egy széles kontinuumként értelmezték a „csóklopástól” az áldozat testének erőszakos megérintésén keresztül a nemi erőszakig bezárólag.

¹¹ *Westerlund, M. et al.*: i. m.

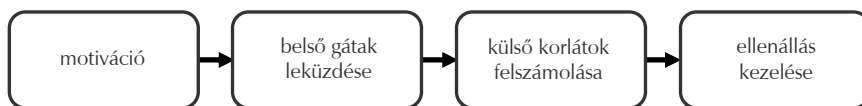
előfeltétel-elmélete (Precondition Theory). Az 1984-ben publikált könyvben¹² kifejtett teória szerint a gyerekek sérelmére elkövetett szexuális visszaélés többtényezős, szükségleti és szituációs elemeket egyaránt magában foglaló cselekmény. Finkelhor rámutat, hogy a szakirodalomban az abúzus magyarázataként tipikusan négy tényező jelenik meg:

1. *Érzelmi kongruencia*¹³ – a gyerekekkel folytatott szex *érzelmi* kielégülést nyújt az elkövető számára;
2. *Szexuális arousal*, izgalom – a gyerek az elkövető számára *szexuális* izgalmat jelent;
3. *Elakadás, blokk* – az elkövető nem képes szexuális szükségleteit társadalmilag elfogadottabb módon kielégíteni, ezért fordul a gyerekek felé;
4. *Dizinhibíció*¹⁴, „*gátlástalanodás*” – az elkövető a gátlások megszűnése miatt viselkedik úgy, ahogyan egyébként, „normálisan” nem viselkedne.

Az első három faktor a gyerekek iránti érdeklődés kialakulását, a negyedik az abuzív viselkedés, a visszaélés megjelenését magyarázza. Finkelhor szerint a szakirodalomban tárgyalt tényezők négy előfeltételbe csoportosíthatók (*1. számú ábra*):

- a motiváció kialakulása,
- a belső gátak leküzdése,
- a külső korlátok felszámolása, továbbá
- a gyerek esetleges ellenállásának „kezelése”.

1. számú ábra

A szakirodalomban megjelenő első három faktor az első előfeltételhez (a szexuális visszaélés motívumának kialakulása), a negyedik a másodikhoz (belső gátlás leküzdése) kapcsolható. A további előfeltételek inkább az elkövetés folyamatához tartoznak, és nem függenek össze az oksági tényezőkkel¹⁵.

A négy, időben egymást követő és egymást feltételező prekondíció röviden a következőképpen alakul.¹⁶

Első előfeltétel: a szexuális visszaélés motívációjával kapcsolatos tényezők

A gyerekek elleni szexuális visszaélésnek (a hipotézis szerint) *három lehetséges motívációja* van.

Az *érzelmi kongruencia* a felnőtt érzelmi szükségletei és a gyermeki jellemzők közötti egyezésre utal. (Ilyen megfelelés van például akkor, amikor a felnőtt fokozottan igényli a hatalom és/vagy a kontroll érzését, megélését, és emiatt fordul a gyerekek felé, akikkel könnyen kialakítható ez az egyenlőtlen viszony, vagy amikor az érzelmi fejlődésben történt

¹² Finkelhor, D.: Child sexual abuse: New theory and research. The Free Press, New York, 1984

¹³ Kongruencia = egybevágás, megfelelés, azonosság.

¹⁴ Az inhibíció, vagyis a gátlás gátlása, föloldódása, a fékek, korlátok megszűnése.

¹⁵ Ward, T. – Hudson, S. M.: i. m. 294–295. o.

¹⁶ Uo. 295–297. o.

zavar, elakadás miatt a felnőtt a kisgyerekekkel azonosul.) A motiváció kialakulásában közrehat a fiúk/férfiak szocializációjának egyik jellegzetessége is, nevezetesen a dominancia, a hatalom és az erő szerepe a férfiszocializációban, illetve a kisebb, fiatalabb, gyengébb partner preferenciája.

A másik lehetséges motiváció a gyerekek iránti, a gyerekek által kiváltott *szexuális izgalom* („deviáns szexuális arousal”), ami a hipotézis szerint a nem megfelelő kora gyermekkori kondicionálás, egy traumatikus gyermekkori szexuális élmény, vagy egy gyerekek iránt érdeklődő személy mint modell tapasztalatának a következménye lehet. (Mivel a legtöbb kora gyermekkori szexuális élmény alanya nem lesz később abuzőr, ezért ehhez nyilván valamilyen egyéb tényező, vagy az élmény valamely különössége is szükséges.)

Végül az *elakadás* vagy *blokk* annak a személynek a motivációjára utal, aki szexuális vagy érzelmi szükségleteit nem képes társadalmilag elfogadott (proszociális) módon kielégíteni. A blokkolt viselkedésnek számos oka lehet (például félelem a felnőtt nőktől, kaszt-rációs szorongás, megfelelő társas készségek hiánya, házassági nehézségek stb.). Finkelhor megkülönbözteti a *fejlődési elakadást* (például félelem az intimitástól) és a *helyzeti elakadást* (például házassági problémák), amelyek együtt vagy egymástól függetlenül is megjelenhetnek.

Második előfeltétel: a belső gátlások leküzdése

A motiváció szükséges, de nem elégséges feltétel. Ahhoz, hogy a késztetés a külvilágban is megjelenjen, hogy a vágy cselekedetté váljon, az elkövetőnek *le kell győznie* a gyerekekkel folytatott szexuális cselekményre vonatkozó *belső gátlásait*. A visszaélés megvalósítását átmeneti vagy tartós jellegű tényezők „gátlástalaníthatják”. Gátlásoldáshoz vezethetnek a tudatmódosító szerek (alkohol, drog), ilyen hatású lehet a személyiség vagy a mentális állapot valamely jellemzője (például az indulati kontrollban, a lobbanékony, impulzív magatartások kezelésében mutatkozó rendellenesség, a szenilitás, a pszichózis), az incesztus gátlás kialakulásának sikertelensége a családban, vagy egy súlyos aktuális stressz (munkahely elvesztése, egy rokon halála) stb. A viselkedésszabályozást, a gátlások oldását bizonyos társadalmi attitűdök tovább gyengíthetik (például az apák patriarchális jogait támogató vagy a gyerekek iránti szexuális érdeklődést toleráló attitűd).

Harmadik előfeltétel: a külső korlátok leküzdése

A hipotézis szerint a motiváció kialakulását, majd a belső gátlások erodálódását követő lépés („előfeltétel”) a külső korlátok leküzdése. Ez az elkövetés lehetőségének a megteremtését jelenti a motivált és gátlás nélkülivé vált személy számára, ami lehet precíz, kimunkált tervezés, de egyszerű helyzetkihasználás is. Számtalan ilyen, „lehetőségteremtő” körülmény adódhat, így például az anya távolléte, betegsége, a gyerek megfelelő gondozásának, felügyeletének hiánya stb.

Negyedik előfeltétel: a gyerek ellenállásának kiiktatása

Amennyiben az első három előfeltétel megvalósul, az elkövető biztonságosan „hozzáfér” a gyerekekhez. A gyerek tényleges szexuális megszerzése érdekében a stratégiák széles skáláját

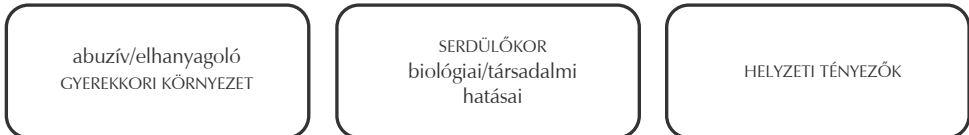
alkalmazhatja, az ajándékoktól az érzelmi függőség kialakításán át a fenyegetésig és az erőszak alkalmazásáig. Az érzelmileg labilis vagy deprivált (meleg, támogató érzelmi kapcsolatokat nélkülöző), illetve a szexuális abúzusról ismerettel nem bíró gyerekek fokozottan sérülékenyek. A gyerekek különösen kiszolgáltatottak azokban a helyzetekben, amelyekben a felnőttel a kapcsolat szoros, és a bizalom az átlagosnál nagyobb, mélyebb.

Az előfeltétel-elmélet értékelései¹⁷ kiemelik, hogy ez a modell a gyerekkori szexuális abúzus egyik első átfogó teóriája volt, amely szisztematikus értelmezési keretet és letisztult kezelési célokat fogalmazott meg. Az elkövetők kezelését illetően Finkelhor volt az egyik korai üttörője a „one size doesn't fit all” megközelítésnek, vagyis annak a szemléletnek, hogy nem létezik egy univerzális, minden elkövetőre alkalmazható terápia, kezelés.¹⁸ Kritikusai szerint azonban a modell szembeötlő jellegzetessége az „elméleti semlegesség”. Igen különböző pszichológiai teóriák hagyományából merít ugyanis (pszichoanalízis, szociálistanulás-elmélet, attribúciós elmélet), amelyek fogalmi konstrukciói (a „kasztrációs szorongás”, a „készségdeficit”, vagy a „kondicionálás”) egymással nem kompatibilisek, oksági mechanizmusaik nem összeegyeztethetők. Az impresszív vállalkozás ára így a *belső koherencia hiánya*: az elmélet egymással ütköző, egymást kölcsönösen kizáró elképzeléseket ötvöz, amely a belső egységet veszélyezteti. Az elmélet *magyarázó ereje sem kielégítő*: pontosan arra a kérdésre nem tud megfelelő választ adni ugyanis, ami miatt Finkelhor egyébként a szexuális elkövetés elméleteit kritikával illeti. Nevezetesen, hogy meghatározott pszichológiai és társadalmi jellemzőkkel miért éppen szexuális visszaélést valósít meg valaki, és nem más bűncselekményt, vagy egyéb magatartást.

Többtényezős elmélet a szexuális erőszak magyarázatára¹⁹

Marshall és Barbaree integrált elmélete²⁰ (Integrated Theory) értelmében több, egymással kölcsönhatásban lévő *fejlődési, szociális/biológiai és helyzeti tényező* együttes hatása vezet a szexuális erőszak elkövetéséhez. A teóriát szemantikusan a 2. számú ábra szemlélteti.

2. számú ábra

¹⁷ Részletesen lásd Ward, T. – Polaschek, D. L. L. – Beech, A. R.: i. m. 25–31. o.

¹⁸ Uo. 31. o.

¹⁹ Uo. 33–45. o.

²⁰ Marshall, W. L. – Barbaree, H. E.: An integrated theory of the etiology of sexual offending. In: Marshall, W. L. – Laws, D. R. – Barbaree, H. E. (eds.): Handbook of sexual assault: Issues theories, and treatment of the offender. Plenum, New York, 1990, p. 257., 275.

A kora gyermekkor negatív fejlődési élményei, tapasztalatai (az elhanyagolás, a fizikai, a szexuális abúzus) a szexuális erőszak kiemelkedő jelentőségű oksági tényezői. A *bántalmazó/elhanyagoló gyerekkori környezet* sérülékennyé, sebezhetővé, erőszakra hajlamosá teszi elszenvédőjét. A korai sérülések között felnövő gyerek nem tud biztonságos kötődést kialakítani a szüleiével, gondviselőivel. Mivel nincsenek kellő mélységű kapcsolatai, körülötte minden bizonytalan. Elsődleges tapasztalata, hogy a számára fontos emberek nem szeretik, mert értéktelen. Alapvető érzése a bizalmatlanság és visszautasítotttság, meghatározó benyomása pedig az, hogy a világ fenyegető és veszélyes hely. A kötődési problémákkal felnövő gyerekek súlyos deficitekkel küszködnek. Alacsony önértékelés/önbecsülés, szegényes problémamegoldó, önszabályozó és hangulatszabályozó készségek (ennek következtében rosszkedv, szorongás, negatív érzelmi állapotok), impulzivitás, alacsony én-hatékonyosság, bezárkózás, az intimitás alapvető hiánya, magányosság és súlyos kapcsolatleremtési nehézségek jellemzik az életüket.

Az elkövetésre hajlamosító másik sebezhetőségi oksági tényező a *negatív* – antiszociális, nőgyűlölő – *felnőtt szerepmodellek* jelenléte az otthoni, gyerekkori környezetben. Az anya bántalmazásának, meggyalázásának látványa, napi szintű megtapasztalása pusztító hatású lehet a fejlődő fiatal fiúra. Azt az üzenetet hordozza számára, hogy a nők alsóbbrendűek és csak tárgyai a szükségletek kielégítésének. Arra tanítja, hogy az intimitás a félelemmel, a haraggal kapcsolódik össze, ezért ha lehet, nagy ívben kerülendő. A szexuális visszaélés áldozatává vált gyerekekben az a hiedelem keletkezhet, hogy a gyerek és a felnőtt közötti szexuális kapcsolat normális és jótékony hatású valamennyi résztvevő számára. Az aktív vagy passzív elszenvédőként megélt korai negatív környezeti élmények tehát súlyos fejlődési/pszichológiai deficitekhez, és ezek következtében antiszociális attitűdök, impulzív problémamegoldások, önértékelési zavarok kialakulásához, szegényes társas készségekhez vezethetnek.

A gyerekkor és a felnőttkor közötti „átmenet”, a *serdülőkor* általában sem könnyű életszakasz, és különösen zavaros és stresszel teli időszak a sérült gyerekek számára. A serdülőkor a szexualitás szempontjából is kritikus periódus. A pubertás kezdete részben a szexuális scriptek²¹, érdeklődés és attitűdök kialakulásának, elsajátításának kritikus időszaka. Másfelől a szexuális hormonok markáns növekedése ebben az időben ugyancsak a középpontba helyezi, különös jelentőséggel ruházza fel a szexualitás jelzéseit. Marshall és Barbaree szerint a serdülő fiúk egyik kritikus fejlődési feladata, hogy megtanulják az agresszív és a szexuális impulzusok elkülönítését. Ez a diszkriminálás azonban azért sem egyszerű, mert mind a két impulzust azonos agyi struktúrák hozzák létre²², és a feltételezés szerint hasonló minőségű élményekhez is vezetnek. Az agresszív és szexuális impulzusok elkülönítésének megtanulásán túl egy további feladat is van: a kontroll, az agresszív impulzusok gátlásának elsajátítása a szexuális helyzetekben. A fiúknak meg kell tanulniuk az adott kultúra legitim szexuális viselkedésének jellemzőit, szabályait (a beleegyezés fontossága, az életkor jelentősége, az erőszak tilalma stb.), és azt is, hogyan kell a magatartásukat

²¹ Kognitív sémák, mintázatok arról, mi az, ami „oké” és mi az, ami „nem oké” a szexuális viselkedés területén.

²² Marshall és Barbaree szerint a szexuális és az agresszív viselkedésért felelős agyi struktúrák a közép-agyban helyezkednek el, és a hypothalamust, az amygdalát és a septumot foglalják magukba.

úgy szabályozniuk, hogy megfeleljenek ezeknek a kulturális normáknak. A serdülőkorba gyerekkori sérülésekkel, antiszociális predispozícióval belépő gyerekek számára a pubertás kihívásai és az ekkor megjelenő masszív biológiai változások a szex és az agresszió összekeveredését, agresszív szexuális viselkedések megjelenését idézhetik elő. A sérült gyerekek nehéz eldöntenie, hogy haragos, dühös vagy szexuális izgalmi állapotban van, vagy esetleg egyszerre éli meg mindkettőt.

Az integrált elmélet szerint a diszfunkcionális gyermekkorból eredő sérülések a serdülőkor szociális és biológiai folyamataival összekapcsolódva a harmadik oksági tényezőcsoporttal, a *helyzeti tényezővel* (stressz, tudatmódosító szerek stb.) és lehetőségekkel kapcsolatba lépve vezetnek a szexuális erőszak elkövetéséhez.

A szexuális erőszak evolúciós pszichológiai értelmezése

A bűnözéssel foglalkozó szaktudományak kevés nem vitatott és egyetemesen érvényesnek tekintett megállapítása van. Talán ilyen az, hogy

1. a bűnözés – különösen az erőszakos elkövetés – „*férfibiznisz*”, vagyis hogy a(z erőszakos) *bűncselekmények jelentős részét férfiak követik el*, valamint, hogy
2. a bűnelkövetés és az életkor között jellegzetes kapcsolat van: *a bűnelkövetési gyakoriság a serdülőkor végén vagy a fiatal felnőttkor elején éri el a csúcst.*

Röviden: az erőszakos bűncselekmények meghatározó hányadát *fiatal férfiak* követik el.

Ha nem elégszünk meg azzal a kézenfekvő morális magyarázattal, hogy a férfiak a természettől adottan brutálisak és gonoszak, valamint a patriarchális hatalomgyakorlás kialakítása és fenntartása érdekében alkalmazott férfierőszakot mitizáló összeesküvés-elméletet sem tartjuk teljességében kimerítő indokolásnak, akkor – a tények pusztá rögzítésén túl – kísérletet kell tennünk más, általános érvényű értelmezésre, magyarázatra. Természetesen vannak, léteznek elméleti konstrukciók a tapasztalt jelenség okságára vonatkozóan. A kérdés úgy is fölvethető, hogy vajon a („deviáns”) viselkedés terén mutatózó markáns nemi különbözőségeket elégségesen és teljességében magyarázzák-e a társadalomtudományi (szociológiai, társas, illetve nevelés-lélektani) ihletésű elméletek. Vajon valóban csupán a nők és férfiak (lányok és fiúk) eltérő egyedfejlődés-története, jelentősen különböző szocializációja, az ennek során alkalmazott megerősítések, „tréningek” látványos differenciája, a nemiszerep-elvárások lényeges eltérése indokolja mindezt, vagy ez a „kulturális jellegű” magyarázat távolról sem kielégítő. Annyi bizonyos, hogy a jelenség nem kultúrafüggő: *„a nemen belüli versengés sokkal erőszakosabb a férfiak, mint a nők között, valamennyi emberi társadalomban, amelyről információval rendelkezünk”*²³. Mi több, ráadásul úgy tűnik, az előbbiek nem kizárólag az embernél tapasztalhatóak, vagyis nem csupán humánspecifikus jelenségről van szó. *Maletzky* legalábbis – *Palmer* is utalva – a következőket írja: *„A férfi-nő közötti eltérések valamennyi fajon belül gyakran majdnem olyan jelentősek, mint a fajok közöttiek, ám egy elem állandónak tűnik a gerincesek valamennyi alosztályában: a férfi a haragosabb, indulatosabb nem. Az életkori*

²³ Daly, M. – Wilson, M.: *Homicide*. Aldine De Gruyter, New York, 1988, p. 161.

*kategóriák összevetése sokatmondó: a legagresszívabb korok nagyjából egybeesnek a nő-kért folytatott küzdelem legintenzívebb hónapjaival vagy éveivel.*²⁴ Ha pedig ez így van, akkor talán érdemes tágabb, fejlődési, evolúciós keretben is megpróbálni értelmet, magyarázatot keresni.

A *darwini felfedezés* szerint az élő szervezetek tulajdonságai a természetes kiválasztódás hosszú története során alakultak, formálódtak. A szervezet, ez az összetett alkalmazkodó rendszer, a nemzedékek változása, a törzspejlődés során génállománya – és ezen keresztül tulajdonságai – változásával adaptálódik környezetéhez. A folyamatos, véletlenszerű változások közül egy természetes és nem random folyamat „válogat”. Az egymás után következő populációkban a környezethez jól alkalmazkodó, a túlélést (és így a szaporodást) elősegítő jellemzőkhöz vezető változások gyakoribbá, az ezek esélyét csökkentők (a környezethez rosszul alkalmazkodók) pedig ritkábbá válnak. Az alkalmazkodó formák fennmaradnak és elszaporodnak, a kevésbé adaptívak csökkennek és kipusztulnak – ez a *természetes kiválasztódás* folyamata. A természetes szelekció az egyén túlélését, „létfenntartását” segítő tulajdonságok kialakítását, kifejlesztését „végzi” az adott faj számára. Az ilyen tulajdonsággal rendelkezők túlélnek, vagy továbbélnek. A hosszú élet azonban nem azonos a szaporodási sikerességgel. Az életben lét fontos feltétele ugyan a szaporodásnak, de nem garanciája. A genetikai állomány továbbélését pedig a reprodukciós siker garantálja – minél jelentősebb ez a siker, annál jobban. A másik, az evolúció során működő szelekciós mechanizmus, a *szexuális kiválasztódás* éppen ezen „munkálkodik”. A nemi kiválasztódás révén kifejlődő jellemzők nem szigorúan az egyén túlélését, hanem a szaporodást, minél több utód létrehozását, „fajfenntartását” segítik. Olyan tulajdonságok ezek, amelyek az egyént vonzóvá teszik az ellenkező nemű fajtárs számára (*interszexuális szelekció*), vagy amelyek elriasztják a vele azonos nemű vetélytársakat (*intraszexuális szelekció*). Gyakorta idézett példa a pávakakasok díszes farktollazata, amely csábítja a tojókat, így szaporodási előnyt nyújt, ám felkelti a ragadozók figyelmét és nehezíti a menekülést, ami pedig a fennmaradás szempontjából meglehetősen előnytelen.²⁵

Az *evolúciós pszichológia* a darwini elméletet alkalmazza a pszichológiai mechanizmusokkal kapcsolatos modellek és hipotézisek kialakításakor is, és ezeket a modelleket és feltevéseket használja azután a személyközi konfliktusok (így egyebek közt az erőszakos bűncselekmények) mintázatainak és jellemzőinek predikciójára és magyarázatára.²⁶

²⁴ *“Within each species, female: male differences are often as great as between species, but one element appears constant across all suborders of vertebrates: males are the angrier gender. Age categories provide a telling point of comparison: the most aggressive ages, by and large, match those months or years of the keenest competition for females.”* Palmer, C. T.: *Anger, aggression, and humor: An evolutionary analysis.* *Aggressive Behavior*, vol. 19, no. 3, 1993. Idézi: Maletzky, B. M.: *Evolution, Psychopathology, and Sexual Offending: Aping Our Ancestors.* *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, vol. 7, no. 4, 1995, p. 244.

²⁵ A szexuális kiválasztódásnak természetesen határt szab, ha a vonzó külsőn érdekében szelektált jellemzők a faj kihalásához vezetnek. Másrészt viszont a nemi szelekció új fajok kialakulását is eredményezheti.

²⁶ *Daly, M. – Wilson, M.: i. m. 6. o. „Az evolúciós pszichológia az emberi evolúció során felmerülő, megoldandó problémákra vonatkozó általános elméletekre alapítva alkot predikciókat az adott viselkedés alapjául szolgáló közvetlen mechanizmusok pontos természetének azonosítására.” („Evolutionary psychology attempts to identify the exact nature of the proximate mechanisms underlying a given*

A megközelítés a viselkedést, a társas élet indítékait, mozgatóit az evolúció során a természetes kiválasztódás nyomán létrejövő termékeként konceptualizálja. Értelmezésében pszichés tulajdonságaink, kognitív mechanizmusaink – testi, biológiai adottságainkhoz hasonlatosan – az evolúció folyamatában, az adaptív problémák hatékony megoldása érdekében formálódtak, alakultak olyanná, amilyenek ma ismerjük őket. Míg a szociológiai elméletek a társadalmi struktúrákban, a klinikai pszichológiai/pszichiátriai megközelítések pedig az egyéni patológiákban/kórképekben keresik a bűnelkövetés magyarázatát, addig az evolúciós teória az egyének konfliktusaira, az interperszonális ütközésekre fókuszál, és erre az evolúciós folyamat fényében keres magyarázatot. Az ősi környezetben évmilliók során kiválasztódott viselkedési stratégiák jól magyarázhatják mai pszichológiai jellemzőinket. Kulturális evolúciónk az elmúlt néhány évszázad során igencsak felgyorsult ugyan, a biológiai evolúció azonban ezzel összevetve meglehetősen lassú és differenciált. Az evolúció formálta agyunk ősi problémák megoldására huzalozott – „*modern kópnyákban kőkori elme lakik*”.²⁷

Az emberölést evolúciós pszichológiai megközelítésben vizsgáló *Daly és Wilson* szerint az emberi faj szexuális szelekciójának története arról árulkodik, hogy az ember egy enyhe, ám hosszan tartó poligám versengés „terméke”²⁸. Az evolúció során a jellemzően poligám szaporodási rendszerben élő emberek csoportjaiban (miként az ilyen szaporodási szisztémában általában) a férfiak között a megfelelés, az adaptáció, a szaporodás lehetősége jelentősen eltért (és ez a variancia sokszorosan meghaladta a nőknél mutatózó különbségeket). A poligám szisztémában a szaporodás sikeressége mind nemen belül (a férfiakat illetően), mind a nemek között egyenlőtlen. Ezekben a rendszerekben néhány férfi monopolizálta a reprodukciós hozzáférést valamennyi nőhöz, míg más férfiak teljesen kimaradtak a szaporodás lehetőségéből. A férfiak szaporodási sikerét a megtermékenyítés, vagyis a nőkhöz való hozzáférés lehetősége korlátozta, a nőkét a megtermékenyülés, illetve a szülés utáni körülmény, nevezetesen, hogy biztonságosan föl tudták-e nevelni az utódot, ami nagyban függött a férfi szülői segítségre való hajlandóságától²⁹. Így, míg szinte mindegyik nő részese volt a reprodukciónak, a sikertelen férfiak ebből kizáródtak. A nemek közötti reprodukciós egyenlőtlenség miatt a poligám szaporodási rendszerben a férfiak között szükségszerűen erős versengés alakul ki azért, hogy ne maradjanak ki a szaporodási játszmából. A fokozott nemen belüli versengés vezetett a férfiak közötti erőszak magas szintjéhez, következésképpen az intraszexuális emberölések nagy számához³⁰.

A férfiak közötti emberölések jelentős része jellemzően triviális inzultusként indul, ami tipikusan a becület, a státus vagy a jó hírnév támadásával, illetve megvédésével kapcsolatos összeütközés. Ha egyik fél sem hátrál meg, a konfliktus eszkalálódik, erőszakba fordul,

---

behavior by generating predictions based on general theories about the problems that needed to be overcome during human evolution. These predictions are then tested by examining current correlations between behavior and environmental variables.) Palmer, C. T.: i. m. 168. o.

²⁷ Cosmides, L. – Tooby, J.: Evolúciós pszichológia: Alapozó kurzus. In: Pléh Cs. – Csányi V. – Bereczkei T.: Lélek és evolúció – Az evolúciós szemlélet és a pszichológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 321. o.

²⁸ Daly, M. – Wilson, M.: i. m. 143. o.

²⁹ Quinsey, V. L. – Lalumière, M. L.: i. m. 303. o.

³⁰ Daly, M. – Wilson, M.: i. m. 137–161. o.

és súlyos következményekre vezet, adott esetben az egyik fél halálát okozza. Daly és Wilson szerint a férfiak közötti emberöléseket jellemzően a becsület, a státus és a reputáció megvédésére irányuló (nagyreszt tudattalan) törekvés motiválja, amire az evolúció során kialakult pszichológiai mechanizmus készíteti őket. Mivel a nők a magas státusú és jó reputációjú férfiakat részesítik előnyben (hiszen tőlük remélhetik az utódok megfelelő támogatását és védelmét), a státus és a reputáció közvetlenül korrelál a férfiak szaporodási sikerességével. A szerzők ezért a férfiak közötti emberölést a státus és jó hírnév megvédésére irányuló, evolúciósan kialakult (meglehet, tudattalan) vágygal magyarázzák, aminek oka egyszerűen a szaporodási lehetőség, a nőkhöz való reprodukív hozzáférés megteremtése.³¹ Az elmélet szerint tehát a szexuális megfelelésben, a szaporodási hozzáférésben mutatkozó jelentős eltérés miatt evolúciósan kialakult pszichológiai mechanizmus vezet a férfiak közötti nagyfokú versengéshez, következésképpen az erőszakra való fokozott hajlamossághoz, továbbá a reprodukciós hozzáférést elősegítő jellemzők védelmére törekvés áll a nemen belüli erőszakcselekmények jelentős részének a hátterében.

Ami az *elkövetési életkor* illeti, régen megfigyelt tény, hogy a deviáns viselkedés a serdülőkor alatt gyorsan és látványosan emelkedik, míg ez után hasonlóan gyors csökkenés tapasztalható. Az életkor és a bűnözés közötti összefüggést ábrázoló görbe (*age-crime curve*) (3. számú ábra) leírása már a belga tudós, *Adolphe Quetelet* 1833-ban kiadott könyvében megtalálható.³² *Hirschi és Gottfredson* szerint az életkor és a bűnelkövetés közötti jellegzetes és konstans összefüggés valamennyi ismert társadalomban, kultúrában megmutatkozik.³³ Földrajzi helytől, társadalmi csoporttól, nemtől, történeti kortól stb. függetlenül a bűnelkövető vagy ezzel analóg kockázatvállaló magatartások elkövetési gyakorisága

- a serdülőkor elején hirtelen és gyors módon megemelkedik,
- ez az emelkedés a serdülőkor végén vagy a fiatal felnőttkor elején éri el a csúcspontot,
- a húszas, harmincas évektől kezdve gyors csökkenést mutat, és
- a középkor környékén beáll egy egyenletes alacsony szintre, és itt is marad az élet hátralévő részében.

Mivel a posztulátum szerint a jelenség állandó, ezért a mögöttes magyarázó elv sem lehet változó, csak konstans. *Kanazawa és Still* húsz évvel a Hirschi-tanulmány után publikált közleményükben – Daly és Wilson emberöléséről írt munkájának elképzeléseit továbbfejlesztve

³¹ Uo. 127–136. o.

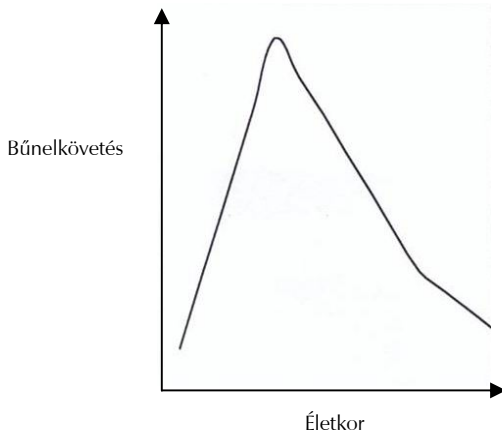
³² Quetelet arra a megállapításra jutott, hogy „az életkor, ellentmondásmentesen, az ok, amely leginkább mozgósítja a bűnözési hajlandóságot kialakulását majd fékeződését. Úgy tűnik, ez a végzetes hajlam a férfiak esetében a fizikai erő és szenvedély intenzitásával arányosan alakul.” Quetelet, A.: *Research on the Propensity for Crime at Different Ages*. Anderson Pub. Co., 1984, p. 65. idézi: Tremblay, R. E.: *The development of aggressive behavior during childhood: What have we learned in the past century?* *International Journal of Behavioral Development*, vol. 24, no. 2, 2000, pp. 132–133. Egyes huszadik századi kutatók javaslata szerint a tesztoszteronszint emelkedése a pubertás idején magyarázza mind az erő, mind a fizikai agresszió tapasztalt növekedését. Más, alternatív magyarázatok inkább a környezeti tényezőket emelték ki. Úgy vélték, hogy ahogyan a gyerekek nőnek, egyre jobban befolyásolja őket a környezet, így emelkedik annak a valószínűsége is, hogy – a káros környezeti hatások nyomán – a deviáns családtól, a deviáns társaktól vagy a médiából megtanulják az agressziót. Tremblay, R. E.: i. m.

³³ Hirschi, T. – Gottfredson, M.: *Age and Explanation of Crime*. *American Journal of Sociology*, vol. 89, no. 3, 1983

és általánosítva – nem csupán az emberölésre, hanem általában a férfikriminalitásra, továbbá az életkor és az elkövetési gyakoriság között tapasztalt összefüggésre kíséreltek meg evolúciós pszichológiai magyarázatot adni. Mindezt azzal a megszorítással, hogy magyarázatuk

1. a bűnözés és nem a bűncselekmény vagy a bűnelkövető magatartás teóriája (vagyis arra kísérel magyarázatot adni, miért hajlanak az emberek bűncselekmények elkövetésére, nem pedig arra, hogy ténylegesen elkövetnek-e ilyet),
2. a férfiak kriminalitásának elmélete, és nem alkalmas a női bűnözés magyarázatára,
3. a bűnözés egyénen belüli (*intraindividuális*), nem pedig az egyének közötti (*interindividuális*) változatait értelmezi.³⁴

3. számú ábra: Az életkor-bűnelkövetés görbe

Forrás:

Kanazawa, S. – Still, M.: i. m. 435. o.

Daly és Wilson imént ismertetett evolúciós pszichológiai elmélete szerint reproductív előnye van a férfiak közötti intenzív versengésnek, a férfi riválisokkal szembeni erőszakos magatartásnak. Kanazawa és Still arra is rámutatott, hogy ez az előny korfüggő, illetve az életkorral változik, amit a szerzők egyfajta „*költség-haszon elemzés*” keretében szemléltetnek.³⁵

Ami a *hasznokat* illeti, a pubertás előtt a versengésnek nyilván nem lehet reproductív előnye. A serdülőkorral, a reprodukciós képesség beérésével azonban a vetélkedés reprodukciós haszna hirtelen és élesen megemelkedik; minden „versenysiker” potenciális reprodukciós sikerrel kecsegtethet. A vetélkedésből adódó előnyök a serdülőkor után is, gyakorlatilag az élet hátralévő felében magas szinten maradnak, hiszen a férfiak a felnőtt életük nagy részében szaporodóképesek.

A vetélkedés azonban nemcsak előnnyel jár, hanem ára, *költsége* is van. Az erőszak ugyanis könnyen okozhatja a versengő súlyos sérülését vagy halálát, ami értelemszerűen

³⁴ Kanazawa, S. – Still, M. C.: “Why Men Commit Crimes (and Why they Desists)”. Sociological Theory, vol. 18, no. 3, 2000, p. 436.

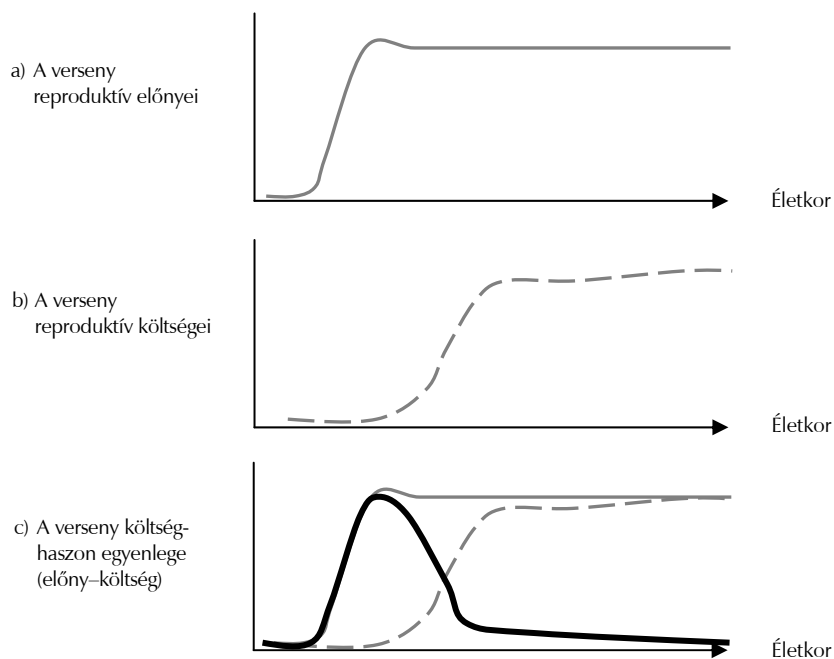
³⁵ Uo. 440–442. o.

csökkenti a férfi reprodukciós sikerének esélyét. A szaporodás (az első gyerek megszületése) előtt a versenyköltség relatíve alacsony. A küzdelem, az ütközés súlyos következményekkel járhat ugyan, és így vereséghez vezethet a reprodukciós játszmaiban, ám a poligám szaporodási rendszerben az, aki nem vesz részt a versenyben, kimarad a játékból, és mindenképpen vesztes lesz. Vagyis a fiatal férfi *veszíthet*, ha kompetitív, de *bizonyosan veszít*, ha nem az. Tehát ebben a korban a reprodukciós siker szempontjából – akár a halál vagy a súlyos sérülés kockázatával is – kisebb a versengés költsége, mint a versenyből való kimaradásé. A küzdelem ára azonban az első (és további) utódok megszületése után drámaian és gyorsan emelkedik. Ha a férfi megsérül vagy meghal a versengésben, az utódainak sem táplálékot, sem védelmet nem tud nyújtani, így azok fennmaradása kerül veszélybe. Az első gyerekszületés (következésképpen a költségemelkedés) többnyire néhány évvel a pubertás után történik, ezért van egy időbeli rés, néhány év különbség a versengés előnyei, illetve kockázatai (a „haszon” és a „költség”) gyors emelkedése között (4. számú ábra).

Látható, hogy a versengés költségeinek és hasznainak matematikai különbségét ábrázoló görbe nagyon hasonló a bűnelkövetési gyakoriságot az elkövetési kor függvényében ábrázoló görbéhez. A szerzők állítása szerint a férfikriminalitás életkori variabilitása a magatartások költség-haszon különbségét reprezentálja.

4. számú ábra

Forrás: Kanazawa, S. – Still, M.: i. m. 441. o.

Az eredmény természetesen nem a férfiak tudatos kalkulációjának következménye. A „költésgvetés” a természetes és szexuális szelektálódás terméke. Ezek során olyan pszichológiai mechanizmus alakult ki a férfiaknál, amely arra készíti őket, hogy fokozottan kompetitívek legyenek a pubertásban és az utána következő években, majd csökkentsék a versengést az első gyerek megszületése után.³⁶

Kanazawaék férfikriminalitásról alkotott evolúciós pszichológiai elmélete az életkor–bűncselekmény-görbe lehetséges magyarázatán túl további tapasztalati következtetések levonására ad lehetőséget, ezek közül néhányat a szerzők maguk megtesznek.³⁷

1. Az elmélet szerint az evolúció során csak a férfiaknál alakult ki az a pszichológiai mechanizmus, amely a reprodukciós siker érdekében fokozott versengésre és erőszakra készíti őket, ez a mechanizmus a nőknél hiányzik. Ezért az elmélet azt jósolja, hogy az erőszakos bűncselekmények döntő többségét valamennyi társadalomban férfiak követik el.³⁸ Az ismert empirikus adatok megerősítik ezt a posztulátumot – a statisztikák a világon mindenütt a férfi elkövetők elsőprő többségét mutatják valamennyi súlyos bűncselekmény vonatkozásában.³⁹
2. Az elmélet alapján bejósolható Hirschi és Gottfredson állandóság-hipotézise, nevezetesen, hogy az erőszakos bűncselekmények jelentős részét fiatal férfiak követik el valamennyi társadalomban. Ezt az implikációt – amint arról már szó volt – szintén megerősítik az adatok: a 15–34 éves életkor mindenütt a világon jelentős prediktora a bűnelkövetésnek.

³⁶ A jelenség leírása, illetve a költség-haszon alapú predikció egyébként más evolúciós hátterű szerzőknél is megjelent már korábban. Lásd például „...anger and aggression will be more intense among males in their late teens and early twenties than in older males. This is based on the premise that since anger and aggression are potentially costly to an individual in both physical and social terms, mechanisms should have evolved to make such behaviors more likely to occur when they will produce larger reproductive benefits. The benefits of success in male-male competition through anger and aggression are likely to be highest around the time males are entering the breeding population [see Thornhill and Thornhill, 1983; Daly and Wilson, 1988; Alexander, 1979].” Palmer, C. T.: i. m. 168. o. Rowe is utal arra (Rowe, D. C.: *Biology and Crime*. Roxbury Publ. Co., 2002, pp. 54–55.), hogy Kanazawa és Still ugyanazokra az evolúciós elvekre támaszkodik, amelyeket ő is alkalmazott korábbi munkájában. Rowe, D. C.: *An Adaptive Strategy Theory of Crime and Delinquency*. In: Hawkins, J. D. (ed.): *Delinquency and Crime: Current Theories*. Cambridge University Press, Cambridge, 1996, pp. 268–314. A kriminalitás adaptív stratégia elméletében Rowe két fogalommal – a társ megtalálására és a riválisoktól való megvédésére fordított idő és energia (*mating effort*), valamint a fiatalok gondozására, nevelésére fordított szülői investíció (*parenting effort*) fogalmával – operál a magyarázat során, és hasonlóan ezek egymáshoz viszonyított költségét és hasznát veti össze.

³⁷ Kanazawa, S. – Still, M. C.: i. m. 443–444. o.

³⁸ Pontosabban, az elmélet értelmében csak férfiak követhetnének el bűncselekményt, illetve az elmélet nem alkalmas a nők bűnelkövetésének magyarázatára. A női elkövetést más, ennél valószínűleg kevésbé domináns tényezők magyarázzák, ezért a túlnyomó és nem pedig kizárólagos férfielkövetés.

³⁹ Az adatok szerint a nők világszerte az emberöléseknek csupán 6,5; a szexuális erőszakok 1,3; a súlyos testi sértések 12,8 és a rablások 7,3 százalékát követik el. Mivel a jelenség állandónak mutatkozik, a változó kulturális vagy társadalmi tényezők (minthogy ezek „változók”) nem magyarázhatják. Az adott társadalmak viszonyai igen változatosak és eltérők, nehéz lenne releváns „állandót” találni ezen a területen. Kanazawa, S. – Still, M. C.: i. m. 443. o.

3. Az elmélet alapján levonható harmadik következtetés szerint a *szexuális versengés fokozza a férfiak bűnelkövetési hajlandóságát*. A szexuális versengést befolyásoló egyik intézmény a házasság. A monogám társadalmak házassága azzal, hogy kizárja a legális többnűjséget, nagyban csökkenti a férfiak közötti szexuális vetélkedést. Ezért az elmélet alapján az feltételezhető, hogy a házasság monogám formája csökkenti, míg poligám formája növeli a bűnelkövetések számát. A tapasztalat igazolja ezt a feltevést is: a poligámia elfogadottsága valóban jó prediktora a súlyos bűncselekményeknek az egyes társadalmakban – a legmagasabb gyilkossági arányokat a világ leginkább poligám társadalmi mutatják (Sváziföld, Lesotho, Botswana, Zimbabwe, Pápua Új-Guinea, Fidzsi).
4. Az elmélet alapján az is bejósolható, hogy a *házasságban élő férfiak valamennyi társadalomban kevésbé hajlamosak a bűnelkövetésre*. Az elmélet értelmében a bűnelkövetés mögött a reprodukciós siker érdekében versengésre ösztönző pszichés mechanizmus áll, ezért a cél sikeres elérése csökkenti az elkövetési valószínűséget. Egyéb feltételek változatlansága esetén tehát az várható, hogy a házasságban élő férfiak kevésbé hajlamosak az elkövetésre, mint azok, akik nem élnek házasságban. Az empirikus adatok ezt a feltételezést is igazolni látszanak: a nőtlen férfiak aránya valamennyi társadalomban előrejelzi a súlyos bűncselekmények előfordulási eseményeit. A kutatási adatok is azt mutatják, hogy az erős házasság a dezisztencia fontos tényezője.⁴⁰

A *szexuális erőszak* kivételnek tűnik Daly és Wilson bemutatott érvelésének érvényessége alól. Ez is tipikusan férficselekmény ugyan, hiszen szinte kizárólag férfiak követik el, ám döntően nem a saját, hanem az ellenkező nem képviselői, a nők ellen irányul. Ezért ebben az esetben nem helytálló a nemen belüli, a státusért és reputációért folytatott versengés szülte erőszak koncepciója. (Ez akkor is igaz, ha maga a „szexuális erőszak” fogalmilag igen széles kontinuumot ölel át, és eltérő jellegű cselekményeket foglal magába, az intim kapcsolatokban megjelenő különböző erőszakos gyakorlatoktól az idegenek sérelmére elkövetett brutális támadásokig.) Thornhill és Palmer úgy érvel⁴¹, hogy a szexuális erőszak hátterében

1. vagy egy *specifikus pszichés mechanizmus* áll, amely közvetlen módon szelektálódott az evolúció során, mert az ezt alkalmazó férfiak számára reprodukciós előnyt nyújtott, vagy
2. a pszichés működés csupán a *mellékterméke* egy másik, más célra létrejött (és annak a problémának a megoldásában adaptívnak bizonyult) mechanizmusnak, olyanoknak például, mint a nők reprodukív kapacitásának felügyelete.⁴²

---

⁴⁰ A szerzők Sampson és Laub bostoni, valamint Farrington és West dél-londoni vizsgálataira hivatkoznak. Sampson, R. J. – Laub, J. H.: *Crime in the Making: Pathways and Turning Points through Life*. Harvard University Press, Cambridge, 1993; Farrington, D. P. – West, D. J.: *Effects of Marriage, Separation, and children on offending by adult males*. In: Hagan, J. (ed.): *Current perspectives on aging and the life cycle*, JAI Press, vol. 4, 1995

⁴¹ Thornhill, R. – Palmer, C. T.: *A Natural History of Rape. Biological Basis of Sexual Coercion*. MIT Press, 2000

⁴² Quinsey, V. L. – Lalumière, M. L.: i. m. 304. o. Látható, hogy az erőszakot mindenképpen szexuális motivációjú cselekménynek tekintik, nem pedig olyan nem szexuális motivációk következményének,

Az első lehetőséget illetően a szerzők szerint az erőszak – a becsületes udvarlás és a megtevesztő udvarlás mellett – egyike annak a három feltétfüggő *stratégiának*, amely a nőhöz való hozzáférés érdekében kialakult. Az erőszak alkalmazására akkor kerül sor, ha úgy ítélik meg, hogy ez a stratégia előnyösebb a másik két stratégiához viszonyítva. Vagyis az erőszak nem minden esetben nyilvánul meg, csak akkor, ha a körülmények ennek a szexuális stratégiának kedveznek. A hipotézis szerint az erőszak-stratégia alkalmazásának valószínűségét számos tényező növelheti (fizikai és pszichés erőforrások hiánya, társas elidegenedés, a nőhöz való korlátozott hozzáférési lehetőség, kapcsolati problémák stb.). Thornhill és Palmer szerint tehát a szexuális agresszió alkalmazásának örökölt hajlama (az erőszak-stratégia – a végső vagy távoli magyarázat) és a specifikus környezeti tényezők, körülmények (a közvetlen vagy közeli magyarázat) összekapcsolódása vezethet az erőszakot támogató attitűd és magatartás kialakulásához.⁴³

Lényegét tekintve ezzel azonos az ugyancsak speciális mechanizmust vélelmező evolúciós modell, a *deprivációs hipotézis* érvelése. E szerint azok a férfiak folyamodnak erőszakhoz, akiknek a párhoz jutási esélyük korlátozott. Vagyis a szexuális erőszak alkalmazására irányuló tendencia a fejlődés során létrejött *alternatív párosodási stratégia*. Bár nem a nemen belüli versengés és erőszak következménye, ugyancsak a nőkhöz való reproductív hozzáférés motiválja olyan esetekben, amikor erre a férfiak egyébként nincsen más, „legitim” lehetősége. Ezért főleg azok a férfiak alkalmazzák, akiknek alacsony státusuk vagy egyéb ok folytán a szaporodási, „nőhöz jutási” esélyük erősen limitált. Ez a hipotézis egyébként megegyezik a szexuális erőszak azon modern elméleteivel, amelyek szerint az elkövető a személyközi kapcsolatok számos területén küszködik jelentős hiányosságokkal (társas kapcsolati készségek, intim kötődések stb.), és ez a deficit, ez az alkalmatlanság gátolja meg abban, hogy legitim módon sikeres kapcsolatot alakítson ki a nővel, és ennek kompenzálásaként folyamodik az erőszakhoz.⁴⁴

A másik evolúciós pszichológiai modell szerint az erőszak egy olyan adaptációs mechanizmus melléktermékeként jelent meg, amelyik a beleegyező partner szexuális elérésére alakult ki. Az egyik ilyen felvetés, hogy az erőszakot kiváltó elsődleges adaptáció a férfiak erősebb szexuális ösztöne és gyengébb szexuális diszkriminációja (személytelenebb szex). Mivel Thornhill és Palmer az erőszakot feltétlenül szexuális motivációjának tekinti, úgy vélik, bármilyen mechanizmussal kapcsolódjon is össze, az mindig a humán szexuális működés valamelyik aspektusára utal.

Az előbbi szemelvényeken túl számos további evolúciós háttérű magatartás-magyarázó teória ismert általában és a kriminalitás vonatkozásában is.⁴⁵ Az evolúciós elméletek magas szintű absztrakcióval élnek és a viselkedés végső, alapvető eredetét kutatják, amikor arra keresnek választ, miért viselkedünk éppen úgy, ahogy. A végső eredet átfogó kérdéseiről

---

mint a hatalom vagy a kontroll (amelyek a feminista elméletben a szexuális erőszak központi motívumaként jelennek meg). Ward, T. – Polaschek, D. L. L. – Beech, A. R.: i. m. 102. o.

⁴³ Ward, T. – Polaschek, D. L. L. – Beech, A. R.: i. m. 103. o.

⁴⁴ Quinsey, V. L. – Lalumière, M. L.: i. m. 304. o.; Kanazawa, S. – Still, M. C.: i. m. 440. o.

⁴⁵ Például Rushton, J. P.: *Race, evolution, and behavior: A Life History Perspective*. Charles Darwin Research Institute, Port Huron, 1995; Ellis, L. – Walsh, A.: *Gene-Based Evolutionary Theories in Criminology*. Criminology, vol. 36, no. 2, 1997

való gondolkodás, miközben kétségtelen intellektuális izgalmat és kihívást jelent, elvontsága miatt nem tud közvetlen válaszokat adni az aktuális alkalmazott kérdésekre. Az evolúciós elmélet problémája, hogy igazolni vagy cáfolni egyaránt nehéz; időgép és időutazás hiányában nincsenek megbízható bizonyítékaink. Az evolúciós érvelés kritikusai szerint⁴⁶ ez a teória nem szolgáltat mást, csupán tökéletes történeteket, sztorikat, elképzeléseket.⁴⁷

Befejezés

A tizenkilencedik század óta egyre erőteljesebb a törekvés arra, hogy megfelelő tudományos igényű válaszokat dolgozzanak ki a bűnözés, az erőszak kérdéseire. Magyarázatok, teóriák születnek a bűnelkövetőről, a bűnről és a bűnhődésről – rendszerezések, klasszifikációk, intervenciók sorjáznak. Az előbbieken néhány – fókuszában és elméleti háttérben is jelentősen különböző – teoretikus értelmezési kísérlet vázlatát ismertettük abból a könyvtáryi szakirodalomból, amely a szexuális erőszak rejtélyének megfejtésére törekszik. Miért erőszakolják meg a férfiak a nőket, a felnőttek a gyerekeket – ez az a címben is felvetett kérdés, amelyre a tudomány választ keres. Látható, hogy az illusztrációként választott megközelítésekben is jelentős eltérések, ellentmondások találhatók. Az elméletalkotók vágya természetesen a jobbítás, a változtatás, az emberi szenvedés csökkentésének reménye, illúziója. Az az írástudói meggyőződés és hit, amiről *Leonard Berkowitz* is beszél, aki úgy véli, ha növekszik az ismeretünk arról, mi készíti az embereket mások bántására, mi könnyíti meg, vagy éppen mi nehezíti azt, hogy embertársunknak szándékosan sérelmet, fájdalmat okozunk, vagy hogy milyen következményekre vezet az agresszió, akkor nagy lépést teszünk az egymással való embertelen bánásmód csökkentése irányában.⁴⁸ Ám – anélkül, hogy állást foglalnánk az evolúciós pszichológia érvényessége mellett – emlékeztetni kell itt ismét arra, milyen jelentős különbség van a kulturális és a biológiai evolúció sebessége között, milyen vékony is a civilizációs máz, amely „kőkori elménket” körbefogja. Az erőszakos halál bizony impozáns termelési mutatókkal büszkélkedhet: ypres-i gáztámadás, Don-kanyar, Auschwitz, szőnyegbombázások, Hiroshima és Nagaszaki, vietnami napalm, Pol Pot, Ruanda, délszláv háborúk – hogy csak néhány emlékezetesebb indikátort említsünk, és csupán a civilizált huszadik század csoportos tömegpusztításainak történeteiből. A háborúban nem csak a csatákban zajlik az ellenséges haderő – a háború logikája szerint szükségszerű és többé-kevésbé elkerülhetetlen – pusztítása; a katonai események rendes és megszokott velejárója a legyőzöttek civiljeinek irtása, valamint az ellenség asszonyainak, lányainak megerőszakolása is. A borzalmas bűnök

---

⁴⁶ Itt nem gondolunk a kreacionizmus híveire, akik – az egész evolúciót alapvetően elutasítva – az evolúciós pszichológia megközelítését nyilván *ab ovo* elfogadhatatlannak gondolják.

⁴⁷ Rowe, D. C.: i. m. 64. o.

⁴⁸ „I have written this book in the belief that an increased knowledge of human psychology can contribute to the reduction of human aggression. If we knew more about what spurs people to assault others, what influences make it easier (or more difficult) to deliberately hurt one's fellows, and what are the consequences of aggression for the attacker as well as for the victim, we could do a great deal to lessen our inhumane treatment of each other.” Berkowitz, L.: *Aggression. Its Causes, Consequences and Control*. Temple University Press, Philadelphia, 1993, p. 3.

békeidős egyéni változataival a hír- és fikciós médiák terítenek be naponta; a nyájas olvasót szakadatlanul előntik az erőszak, a vér és a szenvedés bulvár ízei. Hiába fájdalmas az erőszak, paradox módon mégis eladja a lapot, és további iparágak számára teremt komoly prosperitást. *Philip Zimbardo* híres stanfordi börtönkísérletében a fogság emberi viselkedésre gyakorolt hatását kívánta vizsgálni. Arra volt kíváncsi, „*mi történik, ha jó embereket egy rossz helyen zárunk össze? Legyőzi az emberség a gonoszt, vagy a gonosz diadalmaskodik?*” A súlyos atrocitások miatt félbeszakított kísérlet keserű következtetésekre vezetett. „*El kellett borzadnunk attól, amint láttuk, hogy egyes fiúk (»örök«) úgy kezelnek másokat, mintha hitvány állatok lennének, örömeiket lelik a kegyetlenségben, miközben mások (»foglyok«) szolgálatkész, engedelmes, dehumanizált gépekké váltak, akiket csak a menekülés, a saját egyéni túlélésük, valamint az örök ellen halmozódó gyűlöletük foglalkoztatott.*”⁴⁹ A szexuális abúzus tudományos diskurzusba kerülésének történetéről jól tudjuk, hogy *Sigmund Freud*nak még a tizenkilencedik század végén is vissza kellett vonnia „csábítás-elméletét” a szakmai és közfelháborodás miatt. A retirálásában a teóriát, amely szerint a betegeinél tapasztalt tünetek az átélt gyerekkori abúzus elfojtott emlékeihez kapcsolhatók, akként módosította, hogy az „emlékek” nem valóság, csupán elfojtott *fantáziák*. Az is ismert, hogy csak *Henry Kempe* 1962-es könyve után⁵⁰, a hetvenes évektől szaporodtak meg a szexuális abúzust, illetve incestet tartalmazó szakmai publikációk és került a társadalmi tudat előterébe a gyerekbántalmazás és a nők elleni erőszak. Alig fél évszázados múltra tekint vissza tehát ez a kulturális fejlődés, a szexuális agresszió elleni fokozott társadalmi érzékenység, amivel szemben viszont az egész emberi történelem „huzalozása”, bevett társadalmi gyakorlata áll. *Erich Fromm* *Zimbardo* kísérletének szomorú tapasztalatát és a kísérletvezető keserűségét pozitív értelmezési keretbe helyezte. „*A szerzők [Zimbardo és társai] úgy gondolják, mindez azt bizonyítja, hogy a puszta szituáció néhány napon belül képes normális embereket csúszómászó, szubmisszív egyénekké vagy könyörtelen szadistákká változtatni. Nekem úgy tűnik, a kísérlet ennek épp az ellenkezőjét bizonyítja. Ha a modellbörtön szellemisége ellenére – amely a kísérlet koncepciója szerint szándékosan lealacsonyító és megalázó volt – [...] az örök kétharmada nem követett el szadista cselekményeket személyes indítatásból, a kísérlet inkább azt bizonyítja, hogy nem is olyan könnyű a megfelelő szituációba helyezett embert szadistává változtatni.*” Ha innen nézzük, akkor lehet, hogy a szexuális erőszak magyarázatainak érdemes lenne a reziliencia, a kőkori elme törekvéseinek való ellenállás felől közelíteniük, és arra választ, magyarázatot adniuk, hogy mi az, ami előmozdítja az erőszaktól való tartózkodásunkat. Hiszen ne feledjük, az evolúció hosszas folyamatában nem csupán az erőszak szelektálódott és maradt fenn mint sikeresnek bizonyuló konfliktus-megoldási modell. Van még más is az emberiség repertoárjában, és erre a spirituális gondolkodás már meglehetősen régóta ráirányította a figyelmet. Ahogyan *Zakariás* könyvében olvasható: „*Nem hatalommal és nem erőszakkal, hanem az én lel-kemmel! – azt mondja a Seregeknek Ura.*”

⁴⁹ Zimbardo, P.: *The Psychological Power and Pathology of Imprisonment*. 1971

⁵⁰ A bántalmazottgyerek-szindróma. Kempe, H. et al.: *The Battered-Child Syndrome*. *The Journal of the American Medical Association*, vol. 18, no. 1, 1962

A büntetés-végrehajtás sajátosságai és tapasztalatai Európában

A fogvatartottak számának „inflálódása” és az átlagos fogva tartási idő emelkedése a börtönrezsím szigorodásához vezetett világszerte. Több országban, Európában és azon kívül is, a „jog és rend” szemléletű, leginkább „kemény kéznek” jellemzett kriminálpolitikát és gyakorlatot tartják hatékonynak a növekvő bűnözéssel szemben. A magyar büntetőjogalkotás is e mögé látszik felsorakozni. Mindazonáltal a büntetés-végrehajtási jogalkotás és a végrehajtási gyakorlat ezzel ellentétes tendenciát (enyhébb végrehajtási szabályok, intézkedésekből való távollétek bővülése stb.) is kifejezésre juttat. Mindenütt kutatják a szabadságvesztés alternatíváit, keresik az egyes országokban jelentkező eltérő gyakorlatok indokát.¹ Természetes, hogy más országok intézményeinek, tapasztalatainak megismerése és a saját kultúrába illeszthetősége nemcsak fontos, de hasznos tanulságokkal szolgálhat.

A büntetés-végrehajtás az európai államokban jogilag szabályozott és szervezett, végrehajtási törvényre, rendeletre, valamint igazgatási előírásokra épül. Az utóbbi évtizedekben Európa sok államában változtatták, módosították a büntetés-végrehajtási jogot, vagy teljesen új törvényi alkotások születtek. A büntetés-végrehajtás általános, alapvető szabályait, a büntetéseket és intézkedéseket, az alkalmazás feltételeit a Btk. rögzíti: a végrehajtási feladatokról, a büntetés-végrehajtási szervezetről, annak működéséről, a fogva-tartottak, valamint a büntetés-végrehajtási dolgozók jogairól és kötelezettségeiről külön jogszabályok rendelkeznek. A büntetés-végrehajtást önálló törvényben szabályozó országok az európai kontinensen például Olaszország, Portugália, Dánia, Norvégia, Svédország, Spanyolország, továbbá Közép-Európában is ez a rendszer figyelhető meg, de az angolszász jogterületen is túlnyomórészt törvényekben szabályozott a büntetés-végrehajtás. Vannak olyan országok, amelyekben a büntetés-végrehajtásról nem törvényi, hanem rendeleti szinten született meg a szabályozás, így például Belgiumban régebben így történt, de ma már ott is törvény van. Egyes nyugati államokban maga az alkotmány tartalmaz büntetés-végrehajtással kapcsolatos elvi jelentőségű rendelkezést. Az olasz alkotmány 27. cikk (3) bekezdése például úgy rendelkezik, hogy a büntetés nem ellenkezhet a humánus követelményével, és az elítélt átnevelését kell szolgálnia. A spanyol alkotmány 25. cikkében kifejezetten előírja, hogy a szabadságvesztés-büntetésnek és a biztonsági intézkedéseknek az átnevelésre és a társadalmi visszailleszkedésre kell irányulniuk.

Az európai büntetés-végrehajtás szerves részévé váltak olyan alapelvek, mint a differenciálás, osztályozás, az elzárási hátrányok elkerülése stb. Az 1980-as évek első felében a legtöbb ország – amely mérleget készített az intézményei működéséről, hatékonyságáról – arra a megállapításra jutott, hogy a börtönök igen rossz feltételek között működnek,

---

¹ Tonry, M. (ed.): *Penal Reform in Overcrowded Times*. Oxford University Press, 2001

elsősorban a túlzásfoltóságuk miatt.² Több országban a közvélemény szemében csökkent a börtönök „rehabilitációs” jelentősége. Manapság is érzékelhető, hogy megnövekedett a szabadságvesztésre vonatkozó kétely, másrészt a bűnözés állandó emelkedése, a börtönök zsúfoltsága észlelhető szinte világszerte.³

A büntetés-végrehajtást érintő nézetek között kis számban vannak olyanok, amelyek szerint a büntetés-végrehajtási jog a büntetőeljárás jog alkotórésze, nézetük szerint az elítélt szemszögéből egységes történelemről van szó. Másik nézet az anyagi jogi szankcióhoz köti a büntetés-végrehajtási jogot, és érvelnek az alapelveknek, a fontosabb végrehajtási szabályoknak a Btk.-ban történő szabályozása mellett. A legelterjedtebb és uralkodó álláspont a bűnügyi tudományok egészén belül az anyagi jog és az eljárási jog mellett önálló jogterületnek tekinti a büntetés-végrehajtási jogot. Több országban hivatkoznak a büntető igazságszolgáltatás három pillérére, amely három különböző feladat ellátását jelenti, azaz a büntetőtörvény büntetéssel fenyeget, az elkövető bűnössége esetén a bíróság ezt a büntetést kiszabja, az állam pedig végrehajtja.⁴

A nyugati országokban a legkülönbébb büntetéstani fogalmak, elvek és jogintézmények variációit látjuk. Így a neoklasszikus büntetőjogi felfogás térnyerését, a *treatment* (kezelési) ideológia bukását (kiszámíthatatlan tartamú szabadságelvonásaival börtönlázadásokhoz, a visszaesések növekedéséhez és a végrehajtási költségek duzzadásához vezetett), a skandináv modell csődjét, a társadalomvédelem megújítását, a nyitott és zárt börtönöket, a hétvégi és az éjszakai elzárást, az elítéltek szabadságolását, az úgynevezett „vörös házakat”, a rabönkormányzatok, az angliai „*shart, sharp, shock*” szigorú rezsimjét.⁵

Az 1970-es években bevezetett reformok korlátozták a speciális büntetések alkalmazását, meghatározták a „felső határokat”, így a bűncselekmény súlyosságát is figyelembe kell venni. Ez azt a célt szolgálja, hogy a bűnelkövetőket ne kényszerítsék az indokoltnál szükségesebb mértékben, hosszabb ideig tartó kezelésre.

A nyugat-európai börtönöket a személyiségformálás intenzíven működő műhelyeként is jellemzik, ezzel szembeállítják a múlt század légkörét idéző „nagyipari emberraktárakat”, amire szintén vannak példák, különösen Kelet- és Közép-Európában. Nemzetközi áttekintés alapján megállapítható, hogy közös a társadalomba való (vissza)illesztés (reszocializáció, rehabilitáció) elsődleges végrehajtási célként való megfogalmazása, ha nem foglal is el olyan kizárólagos helyet, mint korábban. A reszocializáció tartalmára vonatkozó felfogásban is módosulások következtek be. Az Európai Unióban napjainkban változik a büntetőjog, választ adva ezzel is a bűncselekmények számának emelkedésére és a szervezett, a határokon átlépő bűnözésre.

A következőkben rövid áttekintést adok az egyes európai országok közös és eltérő büntetés-végrehajtási gyakorlatáról.

² Walmsley, R.: World prison population: facts, trends, and solution. UN Paper no. 15. HEUNI European Institute for Crime Prevention and Control, 1999

³ Van Zyl Smit, D. – Dünkel, F. (eds.): Imprisonment today and tomorrow. Kluwer Law International, The Hague, 2001

⁴ Weiss, R. P. – South, N. (eds.): Comparing Prison Systems. Toward a Comparative and International Penology. Gordon & Breach, Amsterdam, 1998

⁵ Young, W. – Brown, M.: Cross-comparisons of imprisonment. Crime and Justice, vol. 17, 1993, pp. 1–49.

Svédország⁶

A skandináv bűnügyi politika hangsúlyozta, hogy a börtönbüntetésnek csak a szabadságtól való megfosztást kell magában foglalnia. Még a mai – a világon is az egyik legmodernebbnek említett – svéd büntetés-végrehajtáson is érezhető *Jakob Bosström* (1797–1866) büntetőjogi gondolatainak tartós befolyása, aki elutasította az egyéni gonoszságnak állami rosszal való bármiféle hatósági megtorlását. A svéd társadalom a börtönnel és a probációval kapcsolatban a normalizáció elvét követi. E szerint nem az cél, hogy a kinti társadalmat másolják (például az oktatásban vagy az orvosi ellátás területén), hanem arra törek-szenek, hogy az elítélteknek lehetővé tegyék a társadalomban elérhető szolgáltatások igénybevételeit.

A skandináv szakirodalom a visszaesés, a szabadult elítéltek újabb bűnelkövetésének megelőzését az utógondozási rendszertől várja. Az utógondozásban jelentős szerepük van az utógondozási (átmeneti) otthonoknak, ahol a munkáltatás, szállás és egészségügyi ellátás mellett orvosi, pszichológusi ellenőrzés alatt is állnak a szabadultak. Az utógondozást az utóbbi években tapasztalt fejlődés ellenére is jelentős mértékben korlátozzák a társadalmi, gazdasági kötöttségek, a szakképzett utógondozási apparátus hiánya. Az újabb felfogás a reszocializáció eszméjének rendeli alá a biztonságos őrzés követelményeit is, e szellemben jöttek létre nyílt és félig nyílt intézetek. Mind nagyobb mértékben alkalmazzák a fegyveres erők helyett a technika legmodernebb eszközeit.

A nyitott börtön előnyben részesítése mellett ott is vannak esetek, amikor a zárt börtön kikerülhetetlen (a férőhely 64 százaléka zárt). Az elítélteknek bizonyos „minősítő” időszakot le kell tölteniük, mielőtt eltávozást kapnak (ami háromnapos lehet). Gondot jelent, hogy a svéd börtönökben lévő elítéltek több mint fele alkohol- vagy kábítószerélvező. A börtönökben a telítettség nagyjából 85 százalékos, ez 2010. március 23-án egyidejűleg négyezer-ötszáz elítéltet jelentett. Az 1994. január 1-jétől bevezetett elektromos távfigyelő segítségével lehetőség nyílt arra, hogy bizonyos ítéletek korlátozott mozgásszabadsággal otthon is letölthetők legyenek.

Svédországban ötvennégy börtön működik, ezek nagy része az állam, illetve a tartományok által üzemeltetett intézmény. Az elítéltek a magyar megoldáshoz hasonlóan fegyház, börtön és fogház végrehajtási fokozatban töltik a kiszabott szabadságvesztés-büntetést. A fogvatartottak 92 százaléka férfi (tehát a nők aránya három százalékkal magasabb, mint nálunk), 54 százalékuuk visszaeső (ez a miénkhez közeli arány).

Szakértők – óvatos – becslése szerint is 2013-ra legalább ezeregyszáz új férőhelyre lehet szükség országszerte. Ennek oka, hogy a bírósági gyakorlat alapján hosszabb büntetések kiszabására lehet számítani. A Norvégiában és Dániában bevezetett „várólistás” rendszert elvetették. *Beatrice Ask* igazságügy-miniszter asszony szerint megoldást jelentene, ha minél több külföldi rabot tudnának átadni az állampolgárságuk szerinti országuk.

⁶ Vö. Lőrincz J. – Nagy F.: Börtönügy Magyarországon. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, Budapest, 1997; Jareborg, N.: Sentencing Law, Policy and Patterns in Sweden. In: Tonry, M. (ed.): i. m.; Information about the Swedish prison and probation service. Fact Sheet. Ministry of Justice, 2004; Vókó Gy.: A bűnözés újabb kihívásai és az ellenük való küzdelem Svédországban. Börtönügyi Szemle, 2008/2.

A vonatkozó strasbourgi Európa tanácsi egyezmény erre az elítélt beleegyezése esetén lehetőséget ad ugyan, de – a tapasztalatok szerint – a svéd börtönök jó színvonala miatt ezzel csak nagyon kevés külföldi fogvatartott él.

A szabadságvesztés-büntetésüket töltők kötelesek dolgozni, a külföldi állampolgár pedig vagy dolgozni, vagy tanulni (ami általában a svéd nyelv tanulását jelenti) köteles, a kábítószerfüggők vagy egyéb szenvedélybetegséggel, pszichiátriai problémákkal küszködő fogvatartottak pedig különböző terápiákon vehetnek részt. Külön rehabilitációs programokat szerveznek a szexuális bűncselekmények elkövetőinek, illetve a családon belüli erőszak miatt elítélteknek. Az egészségügyi ellátás keretében szerződéses orvosok heti rendszerességgel keresik fel az intézményeket, a nővéri személyzet pedig állandó jelleggel teljesít szolgálatot a büntetés-végrehajtási intézetekben. Meg kívánom jegyezni, hogy ha a világ, illetve Európa élvonalához hasonlítjuk a fogvatartottak itthoni egészségügyi ellátását, nincs szégyenkeznivalónk.

Svédországban 2000 óta jelentősen csökkent a büntetés-végrehajtási intézetekben az öngyilkosságok száma. Ezt arra vezetik vissza, hogy az öngyilkosság és a depresszió területén elismert szakembereknek számító pszichiáterek egy évtizede rendszeresen felkeresik az intézményeket.

Az országos büntetés-végrehajtási szervezet (Kriminalvården) 2008-ban nyitotta meg első „átmeneti házáit”, ezekben a fogvatartottak – ha önkéntesen jelentkeznek – könnyebben felkészülhetnek a börtön utáni életre. Jelenleg a legnagyobb városokban működő átmeneti házak legfőbb célja az elítéltek társadalomba visszavezetésének elősegítése, illetve a visszaesés kockázatának csökkentése. Az itt lévő elítéltek élete szabadabb, ez magában foglalja a ház meghatározott időszakokra történő elhagyását is. A személyzet különös hangsúlyt helyez a fogvatartottak minél nagyobb önállóságára, így például saját maguk tisztítják a ruhájukat, maguknak főznek, illetve a pénzügyeiket is önállóan intézhetik. Munkát is megpróbálnak nekik keresni, így a szabadságvesztésük letöltése után elkezdhetnek dolgozni. A házakban külön személyzet működik, amely a pártfogó felügyelethez hasonló tevékenységet lát el, és mindenben segíti a fogvatartottakat. Az elítéltek önkéntes alapon jelentkezhetnek ide, az egyetlen feltétel, hogy a szabadságvesztés-büntetés fele, de legalább három hónap már elteljen.

Finnország⁷

Finnország sem 1966-ban, sem az 1975-ben megalkotott szabályozáskor nem követte a treatment-ideológiát. Alapvető szabály, hogy az elítélt feltételes szabadságra helyezhető, miután letöltötte a büntetése kétharmadát, és ez nem lehet kevesebb négy hónapnál.

⁷ Törnudd, P.: Fifteen years of decreasing prisoner rates in Finland. National Research Institute of Legal Policy. Research Communication 8., Helsinki, 1997; Lappi-Seppälä, T.: The Fall of the Finish Prison Population. Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention, no. 1, vol. 1, 2000, pp. 27–40.; Von Hofer, H.: Prison populations as political constructs: the case of Finland, Holland and Sweden. Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention, vol. 4, 2013, pp. 21–28.

A feltételes szabadságra bocsátás kérdésében a büntetőintézeti igazgató dönthet. Az elítéltek kötelesek dolgozni, a vizsgálati fogságban lévők csak a zárkájukat kötelesek tisztán tartani. Finnországban az utóbbi harminc évben tizenkilencszer módosították a végrehajtásra is kiható büntetőtörvényeket. 1989-ben a büntetések végrehajtásáról szóló törvény reformja újra csökkentette azt a minimális időt, amelyet börtönben kell eltölteni a feltételes szabadságra helyezés előtt. Az új minimum tizennégy nap. A feltételes szabadságra helyezési szabályokat más módon is liberalizálták. 1991. január 1-jén lépett életbe a finn büntető törvénykönyv teljes revíziójának első része. A három hónapig terjedő börtönbüntetéseket napokban mérik. Ez bátorítás a rövidebb elzárással járó büntetések alkalmazására.

A legtöbb európai országban az elmúlt években emelkedő börtönpopuláció volt tapasztalható. 1994-ben a közösségi szolgálat a szankcionálási rendszer részévé vált. A finn börtönpopuláció száma 1992-ben emelkedett, de a lefelé haladó trend folytatódott. A visszaesés aránya stabil maradt. Súlyosabb bűncselekményekért feltételes ítélet volt és maradt a szabadságvesztés fő alternatívája. A bűnözési trendről és büntetőjogi fejleményekről szóló éves áttekintések nem állapították meg a bűnözési helyzet nagyobb fejlődését, ami úgy tűnhetett volna, hogy kapcsolatban van a szankcionálási rendszer szigorúságában bekövetkező változásokkal. A sokrétűvé válás nemcsak nagy biztonságú börtönöket hozott létre, hanem olyan intézeteket is, amelyekben – mint például a finn munkatáborokban – nincsenek sem falak, sem őrk. Több börtönrezsimben vezettek be olyan lehetőséget, hogy a börtönbüntetés idején tanulmányokat lehessen folytatni, börtönmunkát piaci bérek mellett végezni, vagy normál munkát a börtönön kívüli munkahelyeken. Némely esetekben elmosódott a választóvonal a nem intézeti szankciók és a nyílt börtönökben való elzárás között.

Norvégia és Dánia⁸

Tizenhárom évvel ezelőtt Dániában a büntetés-végrehajtási jog első kodifikálásának, Norvégiában az eddigi börtöntörvénynek egy új, kibővített szabályozással történő helyettesítésével került sor a büntetés-végrehajtási jog reformjára. A törvény a börtön, a pénzbüntetések, a feltételes elítélés, a közhasznú munka és a biztonsági őrizet végrehajtását szabályozza.

Nem foglalkozik a pszichésen zavart elkövetőkkel, akiket a szociális hatóságok és az általános kórházügy illetékességi körébe tartozónak ítél. A törvény 4. §-a hangsúlyozza, hogy a büntetés végrehajtásakor csak olyan létbeli korlátozásokat szabad alkalmazni a bűnelkövetőnél, amelyeket a törvény elrendel, vagy amelyek magából a büntetésből következnek.

A norvégiai reform meglévő büntetés-végrehajtási törvényanyagra épülhetett, amelynek kezdetei a XIX. századig nyúlnak vissza. A 2001. május 18-án elfogadott norvég törvény

---

⁸ Pratt, J.: Scandinavian exceptionalism in an era of Penal Excess. *The British Journal of Criminology*, vol. 48, 2008, pp. 119–137.; Bleiklie, I. – Laegreid, P. – Wik, M.: Changing Government Control in Norway. Bergen University Research Foundation, 2003; Storgaard, A.: Denmark. In: Van Zyl Smit, D. – Dünkel, F. (eds.): i. m. 175–210. o.

abban különbözik a dánától, hogy a vizsgálati fogságot is szabályozza, a pénzbüntetések végrehajtását viszont nem.

Az új norvég büntetés-végrehajtási törvény meghatározta a végrehajtás célját, az új dán bv. törvény viszont nem. Emiatt sok kritika érte. A norvég törvényalkotó a büntetés célján a köz biztonsági igénye mellett az általános jogfelfogás és a társadalom megtartási igényének figyelembevételét érti. A büntetés progresszív letöltésének elején nagyobb súlyt kap a köz védelme és a megtorlás igénye, a későbbiek folyamán pedig egyre nagyobb szerephez jutnak a fogvatartott egyéni szükségletei.

A fogvatartott jogainak és kötelezettségeinek szabályozása nagy teret enged a mérlegelésnek. Ebben lényeges különbség mutatkozik a megfelelő dán rendelkezésekhez képest. Míg például a norvég törvény szerint a fogvatartottnak „tegyék lehetővé a vallásgyakorlást”, és privát tárgyak birtoklása „engedélyezhető”, addig ez Dániában alapvető jog. Ugyanez érvényes a külvilággal való kapcsolattartásra (látogatás, levelezés, telefonálás), valamint a napi udvari sétára.

A munka és képzés, amelyek a norvég büntetés-végrehajtásban a fogvatartott köteleiségei közé tartoznak, a dán börtönben nemcsak köteleiségei, hanem ezekhez joga is van. Dániával ellentétben, ahol az elítéltek döntő többségét (mintegy kilencven százalékát) már a büntetés letöltésének kezdetén a nyitott végrehajtásban helyezik el (kevesebb a személyzet, csak a külső ajtókat tartják zárva éjszakára, a szökés szankciója a zárt intézetbe helyezés), Norvégiában a nagyobb biztonsági fokozatú végrehajtási formákból a kisebb biztonsági fokozatúakba való fokozatos átmenet elvét követik.

Dániában a börtönök és az őrizetesházak átlagos kapacitása háromezer-hétszáz férőhely, átlagos telítettségük háromezer-négyszáz körüli, azaz a kapacitás kihasználtsága 92 százalék. A maradék büntetés felfüggesztésére és az alternatív szankciókra (például közhasznú munka) vezetik vissza a kedvező arányt, és a mintegy kétezer-hatszáz átlagos telítettség mellett a kihasználtság 90 százalék alatti.

Izland⁹

Izlandon még ma is működik az 1873-ban épült reykjavíki börtön, ezen kívül még öt kisméretű intézmény áll rendelkezésre.

Az egyéni cella az általános, nappal közösen dolgoznak. A büntetés-végrehajtási ügyek a büntetőbíróság elnökének hatáskörébe tartoznak. Általános szabály, hogy az elítéltnak megszakitás nélkül kell kitöltenie a büntetését, a büntetés-végrehajtási hatóság rendkívüli okok miatt feltételes szabadságot adhat az elítéltnak. Minden elítélt köteles díjazás ellenében munkát végezni. A fegyelmi büntetések felfüggesztéssel is elrendelhetők.

A bezártságból eredő hátrányok elkerülése érdekében a bírák egyre gyakrabban élnek a próbára bocsátással, a büntetés végrehajtásának felfüggesztésével. A büntetés-végrehajtási intézetek differenciáltságát alapvetően befolyásolja az ország területi nagysága, lélekszáma, jog- és büntetőrendszere, állami berendezkedése stb.

⁹ Kristjansson, S. G.: A börtön Izlandon. Magyar Jog, 1990/3., 271–278. o.

Franciaország¹⁰

Franciaország börtönrendszere hasonlít Magyarországera, ahol a ma használatos börtönök jelentős része a XIX–XX. század fordulóján épült helyeken közlekedési és kereskedelmi központnak számított; ezek az épületek elavultak is. Franciaországban az ötvenes években indult meg és a hetvenes évekre teljesedett ki a reform, amelynek során jelentősen módosították a büntetési rendszert. Ennek egyik érdekessége a félszabadság szakasza, amely az egy évet meghaladó szabadságvesztés végrehajtása során azt jelenti, hogy az elítéltek kíséret mellett munkavégzés céljából mindennap elhagyhatják az intézetet, de éjszakára kötelesek visszatérni.

Franciaországban 1987-ben megszűnt a munkakötelezettség, ehelyett a munka a reszocializációs folyamatot szolgáló, az elítélt jó magatartására támpontot nyújtó tényezőként szerepel. Az 1987. július 22-i törvény szabályozása szerint a végrehajtási intézeteken belül minden lehetséges intézkedést meg kell hozni annak érdekében, hogy segítsék a fogvatartott szakmai tevékenységét, munkavégzését.

A fogvatartotti létszám szempontjából különbséget tesznek az anyaország és a Franciaországhoz tartozó, Európán kívüli területek között. Több mint ötvenezer embert tartanak általában fogva, a börtöntelítettség átlagosan százszázalékosnak vehető, napjainkban azonban már ezt is meghaladja.

Az új évezredben, az évszázad elején megindult a börtönrendszer korszerűsítése. Új rendelkezéseket alkottak a feltételes szabadlábra helyezéstről.

Nagy-Britannia¹¹

A polgári büntetési elméletek közül a megtorlás elvének hívei leginkább az angolszász jogterületről jelentkeztek, még mindig az arisztotelészi igazságos büntetést véve alaptételüknek. Újítottak annyiban, hogy elvetik a fizikai szenvedést, gyötrelmet okozó büntetéseket, és további humanizálást tartanak szükségesnek. A szigorúan tetterányos koncepció előnye, hogy az állampolgári jogok bizonyos szempontú garanciáját nyújtja, támadható viszont abból a megközelítésből, hogy miként lehet egy elkövetett rosszat egy másik rossz (a büntetés) okozásával megszüntetni.

Angliában a korszerű büntetés-végrehajtás kezelési elveit és módszereit a Borstal Intézet több évtizedes gyakorlatából merítik. A büntetés-végrehajtást az 1948-as reform után az 1952. évi börtönügyi törvény alapján kiadott belügyminiszteri rendeletek és utasítások

---

¹⁰ Vagg, J.: *Prison Systems: A Comparative Study of Accountability in England, France, Germany and Netherland*. Oxford University Press, 1994; Vókó Gy.: A börtönrendszer korszerűsítése irányainak azonossága Franciaországban és Magyarországon. *Börtönügyi Szemle*, 2003/4., 1–10. o.; Vókó Gy.: Feltételes szabadlábra helyezésre vonatkozó új rendelkezések Franciaországban. *Magyar Jog*, 2004/6., 375–378. o.

¹¹ MacLennan, R.: *Crisis in the Prisons*. *Contemporary Review*, no. 3, 1986, pp. 198–204.; Vagg, J.: i. m.; Vókó Gy.: A fogvatartottakkal való emberséges bánásmód aktualitásai. *Javaslatok az Egyesült Királyságnak, ellenszerek a rendőri túlkapásokra*. *Börtönügyi Szemle*, 2003/2., 81–84. o.; Tonry, M. (ed.): i. m.

szabályozták. A korszerűsítésre 1964-ben került sor, a büntetés-végrehajtás rendjét általában a fokozatosság elve (progressive system) határozza meg. Az úgynevezett parolarendszer 1967-ben történő bevezetésével az elítélt a büntetésé egyharmad részének letöltése után feltételes szabadságra kerülhet kötelező pártfogó felügyelet mellett.

A megnövekedett bűnözés és a jóléti állam büntetőpolitikájának csődje válsághelyzetet teremtett a büntetés-végrehajtás gyakorlatában is.

A kínzás elleni bizottság angliai látogatásain a fogvatartottak vonatkozásában embertelen és megalázó bánásmódot állapított meg. A bizottság tapasztalatai szerint a meglátogatott intézetekben a fogvatartottak – különösen az előzetesen letartóztatottak – életkörülményei messze elmaradnak a nyugat-európai színvontól. A börtönök szűkek és technikailag gyengén felszereltek. A szolgáltatásokat alacsony színvonalúnak minősítették. A foglyok étkeztetése is elmaradt a kívánttól, inkább az alkalmazottak kényelméhez igazodott. Hiányoztak az elmebeteg foglyok kezelésének feltételei.

A végrehajtási intézeti férőhelyek számát a húsz évvel ezelőtti harmincnolcezer-ötszázról hatvanháromezerere növelték. A zsúfoltság megelőzésére szolgáló új törekvések közül kiemelhető még, hogy 1989 óta az elektronikus házi őrizet intézményét is alkalmazzák. Angliában és Walesben az előzetesen letartóztatottak aránya az összes fogvatartott átlagosan 25-26 százaléka.

Megjegyzem, hogy csak Angliában és Walesben van ötvenezer körüli fogvatartott; Skócia és Észak-Írország ezen felül számítandó. Nagy-Britanniában egyébként több életfogytiglanra ítélt tölti a büntetését, mint az Európa Tanács összes tagállamában együttvéve. A börtönök tehát jelenleg zsúfoltak, az egészségügyi ellátás sem kielégítő.

A skóciai Barlinnie börtönében lezajlott börtönlázadás ráirányította a közvélemény figyelmét a zsúfoltságra, a rosszul képzett személyzet által tanúsított bánásmódra, amely miatt az elítéltek mind fizikailag, mind lelkileg megaláztattnak érzik magukat. A skót egészségügyi kormányzat jelentése szerint „a skót börtönügyi igazgatóság mindenfajta nyilvánvaló és hatékony rend nélkül működik. Hiányzik a besorolás, a kategorizálás és értékelés bármely fajtája.” A skót börtönhatóságok szerint az intézményeik sikeresek, mivel senki nem tudott megszökni. Átlagosan ötezer-hatszáz embert tartottak fogva az 5635 személy részére elegendő férőhelyen (a börtöntelítettség 99,3 százalék). A nyugat-európai országok közül még 2006-ban is Angliában és Walesben volt a legmagasabb a fogvatartotti ráta (százezer lakosra 141 fogvatartott jutott). Spanyolországban 140, Németországban 97, Franciaországban 88, Norvégiában 68 fogvatartott jutott százezer lakosra. Ezek a szignifikáns különbségek azt is kifejezik, hogy az egyes kormányok milyen büntetőpolitikát folytatnak.

Németország¹²

Németországban a történelmi tapasztalatokra tekintettel kellő hangsúlyt helyeznek a büntetési és a büntetés-végrehajtási rendszer területén az úgynevezett jogállamiságból

¹² Vókó Gy.: Börtönviszonyok Németországban. *Ügyészek Lapja*, 2001/5., 61–67. o.; Vagg, J.: i. m.; Albrecht, H-J.: Sentencing and Punishment in Germany. In: Tonry, M. (ed.): i. m.

fakadó állampolgári jogok védelmére. Hasznosítani igyekeznek a legújabb angolszász és skandináv börtönügyi tapasztalatokat. A büntetés-végrehajtás rendjét az 1976-ban megalkotott börtönügyi törvény és igazságügy-miniszteri rendeletek a reszocializálás gondolatát szem előtt tartva szabályozták. A büntetés-végrehajtásra egyre inkább az ideológia-mentes szemlélet jellemző.

Az intézetfelügyelő-bizottságok révén biztosítják a társadalmi erők bevonását a büntetés-végrehajtás problémáinak megoldásába. A szociálterápiai intézetben történő elhelyezést dán és holland tapasztalatok alapján vették át.

A speciális intézetek közül a pszichés beteg elkövetők esetén elrendelt zárt intézeti gyógyító intézkedést Németországban nem az igazságügyi végrehajtás szervezeti keretén belül fogatosítják (mint például Ausztriában), hanem azon kívül, mint például Svédországban.

Németországban az elítélt lehetőséget kap arra, hogy javaslataival és panaszával a végrehajtási intézet vezetőjéhez fordulhasson. A végrehajtásjogi intézkedés ellen bírói döntés kérhető.

Ahogy a legtöbb európai államban – Franciaország kivételével –, Németországban is munkakötelezettség terheli az elítélteket, akik a munkájukért díjazást kapnak. Itt az elítélt a társadalombiztosítással bírók átlagbérének csupán öt százalékát kaphatja, hasonló a helyzet Belgiumban, Angliában és Spanyolországban is.

Németországban a bv. intézetek meglehetősen túlszűfoltak. Alsó-Szászországban a fogvatartottak száma 1991 és 2005 között folyamatosan növekedett. A bv. munkát meghatározó következő tényező a külföldi fogvatartottak aránya. Egy berlini börtönben 2005 júniusában 33 (hatvan országból), Hessen tartományban 2004 áprilisában 40,5 százalék volt a külföldi fogvatartottak aránya. Alsó-Szászország börtöneiben 2004 októberétől 2005 októberéig a külföldiek aránya 3,3 százalékkal csökkent.

Hivatalosan a német, illetve a külföldi fogvatartottak kezelése megegyezik, a gyakorlat azonban ettől eltér. Jogszabály alapján elsődleges feladat a fogvatartottak reszocializációja és a német társadalomba való visszavezetése. Utóbbi azoknak megfelelő, akik a szabadulásuk után Németországban maradnak. A bv. munkát nehezíti, hogy a kiszabott büntetések egyre hosszabbak és az elítéltek egyre gyakrabban nem kapnak kedvezményt a büntetésből.

A korábbi évtizedekben a német közvélemény inkább pozitívan ítélte meg a büntetés-végrehajtást, ez a helyzet mára jelentősen megváltozott. Megkülönböztetnek nyitott, félig nyitott, zárt, valamint magas biztonsági fokozatú bv. intézetet, amelyek között az elítéltek eltávozásának engedélyezésében nincs nagy különbség.

Az intézet vezetője (az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt kivételével) egy-személyi felelősség mellett dönt az eltávozás engedélyezéséről. Feltételes szabadságra bocsátást is egyre ritkábban javasolnak, mivel visszaesés esetén a sajtó a büntetés-végrehajtást teszi felelőssé.

A kritika középpontjában a félig nyitott bv. intézetek állnak; egy-egy szökés után a sajtó valóságos kampányt indít az intézet ellen („Még egy újabb szökés”). A parlamenti képviselők és a lakosok számára kiállítást szerveztek a bv. munka problémáiról, megkérik a sajtót az elsődleges cél, a sikeres reszocializáció eredményeinek közlésére.

Ausztria¹³

A büntetés-végrehajtás rangját mutatja, hogy az osztrák alkotmányban rögzítették: a bíróság és az ügyészség után az igazságszolgáltatás harmadik oszlopa a büntetés-végrehajtás. Az osztrák büntetés-végrehajtás helyzete kedvezőnek jellemezhető, habár ott is vannak gondok.

A kedvezmények köre, mennyisége is megnövekedett, a fokozatos végrehajtás az elítélteknek jelentős ösztönző erő lehet. A telefonálásra szigorúbb szabályok vonatkoznak, mint Magyarországon. A törvény lehetővé teszi ugyan, de jogerősen elítélt e jogával csak rendkívül fontos esetben élhet. Az előzetesen letartóztatottak pedig csak a vizsgálóbíró engedélyével telefonálhatnak. A büntetés-végrehajtás legfelsőbb hatósága a szövetségi igazságügyi minisztérium. Csak a bírósági fogházakra vonatkozóan van büntetés-végrehajtási felső hatóság; a büntetés-végrehajtási intézetek esetén nincs, ezek tekintetében a szövetségi igazságügyi minisztériumnak van megfelelő hatásköre, jogosultsága.

A kábítószerfüggő fogvatartottak önkéntesen, bizonyos kedvezmények fejében a kábítószer-fogyasztásról lemondanak, és rendszeresen vizeletvizsgálatnak vetik alá magukat. Mintegy 220 fogvatartottat vontak be a kábítószer helyettesítő, úgynevezett metadon-programba.

A fogvatartottak negyedévente egy három kilogrammos csomagot kaphatnak, amelyet a távollétükben is kinyithat és ellenőrizhet a felügyelet. (A magyarországinál nagyobb szigort a gyakoribb kábítószer-küldemények miatt vezették be.)

Az 1996-os túszedés óta a bv. intézetek biztonsági rendszerét jelentős beruházásokkal korszerűsítették. A fogvatartottak munkadíjazása 1993 óta öt fokozat szerint, a civil életben érvényes, a piacgazdaság szempontjainak figyelembevételével kötött kollektív szerződések alapján történik. A fogvatartott hetente egyszer jogosult fél órára látogatót fogadni, a látogatási idő hathetenként egy óra. Az enyhébb végrehajtási rezsim alatt állók intézeten kívül felügyelet nélkül dolgozhatnak, képzés és továbbképzés céljából elhagyhatják az intézetet, havonta egyszer-kétszer szabadságra mehetnek, kíséreléssel csoportos kimaradást kaphatnak, a zárkájuk ajtaja nappal nyitva van. A fogvatartottak minden, e jogaikat érintő döntés és utasítás, a személyzet őket érintő viselkedése miatt panaszt tehetnek, a válasz azonban nem kötelező.

Svájc¹⁴

A szabadságvesztés-büntetés a svájci büntetőjog központi szankcióeleme. A btk.-ban található büntetés-végrehajtási rendelkezések a büntetés-végrehajtás szövetségi szintű jogi keretét szolgáltatják. A betartásuk fölött a Bundesrat (Svájc Szövetségi Tanácsa) őrködik

¹³ Magyar M.: Osztrák büntetés-végrehajtás – magyar szemmel. IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Módszertani Füzetek, 1988/2., 30. o.; Gartner I. – Oltyán I.: Szomszédolás. Gondolatok az osztrák bv. jogról és büntetés-végrehajtásról. Börtönügyi Szemle, 1998/1., 60–68. o.; Gratz, W. – Held, A. – Pilgrim, A.: Austria. In: Van Zyl Smit, D. – Dünkel, F. (eds.): i. m. 3–31. o.

¹⁴ Böhm, A.: Der Schweizerische Strafvollzug. Zeitschrift für Strafvollzug und Straffälligenhilfe, 1985; Baechtold, A.: Switzerland. In: Van Zyl Smit, D. – Dünkel, F. (eds.): i. m. 653–675. o.; Strafen und Massnahmen in der Schweiz. Schweizerische Eidgenossenschaft, Bundesamt für Justiz, 2010

a btk. 392. cikke szerinti felügyeleti kötelezettség gyakorlásával. A szövetségi törvény rangjával bír az Emberi jogok európai egyezménye is. *Marc Ancel* „a XX. század második felének legjobb büntető törvénykönyvé”-nek nevezte. A szövetségi jog kötelezi a kantonokat a szükséges végrehajtási intézetek létrehozására, de – a kantonok közötti megállapodással – lehetővé teszi végrehajtási intézetek közös létesítését és üzemeltetését is. A kantonok ennek figyelembevételével három konkordátumban egyesültek, ezek lényegében végrehajtási jogi rendelkezéseket, döntéseket, irányvonalakat tartalmazó interkontinentális szerződések. Egységes szövetségi büntetés-végrehajtási törvény nélkül a büntetés-végrehajtás sokrétű, sokcélú, de áttekinthetetlen is.

A büntetőintézeteknek a következő főbb típusai vannak: a vizsgálati fogság foganatosítását szolgáló intézet, fogház (Haftanstalt), az első alkalommal elítéltek intézete (Anstalt für Erstmalige), „más” elítéltek (visszaesők, közveszélyesek, szökésveszélyesek) intézete, munkára nevelő intézet, iszákosok és kábítószeresek intézete.

A félfogság 1971-ben történő bevezetésekor a „semi-détention” belga jogintézményt vették alapul. Szintén az említett rövid tartamú büntetéseket jogosultak ilyen formában végrehajtani, az elítélt csupán a pihenőidejét és szabadidejét tölti az intézetben. (A fogvatartási arányt nem befolyásolja, mivel egy zárkát állandóan lefoglal az elítélt.) Így a munka- és képzési (tanulmányi) viszonya jogilag érintetlen marad. A félszabadságnak nevezett végrehajtási formát fogházbüntetésre ítélt esetében alkalmazzák. A félfogságtól abban különbözik, hogy az elítélt a büntetés végrehajtása idején a neki kijelölt (vagy az egyetértésével a bv. hatóság által keresett, illetve közvetített) új munkahelyre lép. Egyébként a foglalkoztatás a bv. intézetben kívül történik. A rövid tartamú szabadságvesztés három speciális végrehajtási formája az eddigi tapasztalatok szerint bevált. Az elítéltek jogai egyrészt a büntetés és intézkedés végrehajtásáról rendelkező törvényi, illetve rendeleti előírásokon alapulnak, másrészt az emberi alapjogokon és a fogvatartottakat megillető, az ENSZ és az Európa Tanács által meghatározott úgynevezett minimális követelményeken. A börtönből szabadság engedélyezése inkább kivételnek tekinthető, illetve kifejezett kedvezménynek. Svájcban különösen sok a külföldi elítélt (átlagosan 40 százalék körüli), akárcsak Svédországban és Hollandiában.

Hollandia¹⁵

A holland büntető- és végrehajtási joganyagot az 1800 előtti időszakban a szigorú, elretentésre koncentráló büntetések jellemezték. A börtönbüntetés végrehajtása során 1929-ben tértek át a koedukált elhelyezésre. A későbbiekben a börtönügy elveiről rendelkező 1951. évi törvény, majd az 1970-es reformok hoztak lényeges változásokat.

Az elítéltek jogi helyzete ma messzemenően megfelel a fogvatartottak kezelésére vonatkozó minimális elveknek. 1983-ban bevezették az „ellenőrzés nélküli látogatást” azok számára, akiknek a büntetése meghaladja a hat hónapot, és akik zárt intézményekben

¹⁵ Vókö Gy.: A fogvatartottak helyzete a Holland Királyságban és a Holland Antillákon. Börtönügyi Szemle, 2004/2.; Von Hofer, H.: i. m.; Downes, D.: The Buckling of the Shilds: Dutch Penal Policy, 1985–1995. In: Weiss, R. P. – South, N. (eds.): i. m. 143–174. o.

hosszú tartamú büntetésüket töltik. Ilyen körülmények között szexuális kapcsolat is létrejöhet a partnerek között. A félig nyitott vagy a nyitott intézetekben elhelyezett elítéltek minden hónapban, illetve minden héten igénybe vehetik a hétvégi szabadságot. A bűnözés emelkedésével az utóbbi években már megszűnt az alacsony és kedvező holland fogvatartotti arány, viszont a közös megoldás révén hosszú éveken át sokáig élt a rövid tartamú szabadságvesztések, a feltételes elbocsátások, illetve az idő előtti szabadon bocsátások, kegyelmek, a várólista együttes alkalmazása. Hollandiában a börtöntelítettség jelenleg 102,8 százalék. A tíz évvel ezelőtti végrehajtási férőhelyek száma nagyjából hét-ezer-hatszáz volt, már több mint kilencezer férőhely kialakításán fáradoznak.

A fogva tartás humanizálása, a szabadságelvonás káros hatásainak megelőzése, valamint az elítélt társadalomba visszatérésének előmozdítása érdekében az elítéltet lehetőleg a lakóhelye közelében működő bv. intézetben helyezik el (regionalizáció), a fogva tartás körülményeit fokozatosan javítják, fejlesztik; a fogva tartás idejét szakaszolják a zárt, félig nyitott, nyitott intézményekbe kerüléseknek megfelelően; az elítéltek tevékenységeit arányosan osztják fel a munka, a személyiségfejlesztés és a szabadidő között.

Belgium¹⁶

Belgiumban 2005. június 22-én fogadtak el egy törvényt, amely a büntetőeljárás törvényt egészíti ki a mediáció szabályaival. Az új szabályozás a büntetőeljárás minden szakaszában, minden áldozat és elkövető számára lehetőséget nyújt a mediációra, bármely bűncselekmény esetén. A törvényi szabályozás megalkotása valójában a létező gyakorlat hivatalos elismerését jelentette.

A büntetés-végrehajtás a büntetésre és az elkövetőre koncentrál, ami egy új megközelítésben a „helyreállító fogva tartás” (helyreállító szabadságvesztésbüntetés-végrehajtás) koncepciójává fejleszthető. A helyreállító fogva tartás nem más, mint egy cselekvési terv a börtönrendszer számára, ami magában foglalja a börtönök speciális feladatait – beleértve a bűncselekmény helyreállító igazságszolgáltatás keretében való megközelítésének feladatát, a helyreállító igazságszolgáltatási eszközök alkalmazásának elősegítését is – a megfelelő jövőkép kialakítása érdekében. Belgiumban minden bv. intézetben van egy helyreállító igazságszolgáltatási tanácsadó (a börtönigazgatóság mellett működő állami hivatalnok), aki ösztönzi az új bv. kultúra elterjedését, elősegíti, hogy a bv. szakaszban (fogva tartási kontextusban) kifejlődjön a helyreállító igazságszolgáltatás, és ehhez megpróbál eszközökkel is támogatást nyújtani (például ha az elítéltnak nincs elég pénze, akkor segítséget kaphat egy úgynevezett helyreállító alapból).

A „helyreállító fogva tartás” a helyreállító igazságszolgáltatás kétutas formája, amelyben a tanácsadó egyrészt elősegíti az áldozat és az elkövető közötti mediációt, másrészt ösztönzi az elítélteket az áldozattudatosági programokban való részvételre. A „helyreállító fogva tartás”-nak vannak bizonytalansági tényezői (például a feltételes szabadságra

¹⁶ Resende, C.: Rehabilitation within prison. A comparative study under scope of prison reform and proposal of prison reform in Belgium and in Portugal. SOCIUS Universidade Técnica de Lisboa, 2006; Snacken, S.: Belgium. In: Van Zyl Smit, D. – Dünkel, F. (eds.): i. m. 32–78. o.

bocsátás mennyiben függhet a sikeres mediációtól), s a tanácsadóban identitásproblémát hozhat felszínre, mivel a büntetési forma hatékony (az áldozat személyéhez és érdekeihez is igazodó), törvényes végrehajtását kívánó személy egyben a börtönbüntetés kritikus hangja is. Mindezek miatt a „helyreállító fogva tartás” kockázatos.

A börtönökben folytatott mediáció előnyei: lehetőség van a mediáció börtönben való megszervezésére; a résztvevők jobban érdekeltek a megegyezésben, mint korábban gyanúsítottként; a börtönszemélyzet kiemelten motivált a sikeres mediációhoz való hozzájárulásban; értékes a helyreállító igazságszolgáltatási tanácsadó hatása. Veszélyei: az ajánlat iránti közömbösség, a bizalmatlanság, az önkéntesség.

A jelenlegi – csekély számú ügyet érintő – gyakorlatnak leginkább példamutató jellegűsége van, ennek kapcsán kérdésként merülhet fel, hogy a bv. rendszer nyomása alatt a büntetési szakaszban az áldozat és az elkövető között kialakult párbeszéd valóban mediáció-e (érvényesül-e a pártatlanság elve, az önkéntesség elve és a bizalmi elv).

Olaszország¹⁷

Az 1931. évi büntető törvénykönyv (Codice penale italiano) módosítása állt az első világháború utáni időszak reformtörekvéseinek középpontjában. 1981-ben bevezettek olyan rövid tartamú szabadságvesztést helyettesítő szankciókat, mint a félfogság (naponta legalább tíz órát a bv. intézetben kell tölteni), az ellenőrzött szabadság (liberta controllata – naponta egyszer jelentkezni kell a rendőrségen, tilos fegyvert tartani; bevonják a jogosítványt, útlevelet) és a helyettesítő pénzbüntetés. A dekarcerizáció hatása azonban a börtönpopuláción nemigen mutatkozik meg. A börtönök Olaszországban is túltelítettek. Általában több mint ötvenezer elítélt tölti büntetését, a börtöntelítettség 120-130 százalékos.

Az olasz büntetés-végrehajtás az 1975-ös törvénnyel megújult, még ha nem valósított is meg minden reformtörekvést. Sikertelenül átültetni az alkotmányos alapelveket a büntetés-végrehajtásba. Kompromisszumra törekedtek az egyensúly megtartása érdekében, mert nyomást gyakorolt a növekvő kriminalitás miatti nyugtalanság. Új kezdeményezés az olasz börtönökben a szakmai tanfolyamok, szakmai képzések megszervezése.

A munkabért általában az elítélt kapja meg, amelyből a végrehajtási költségeket fedeznie kell, akárcsak Franciaországban, Belgiumban, Svájcban és Hollandiában. Az elítéltek jutalomszabadságot kapnak tizenöt napig terjedően, ez többször is engedélyezhető, de a szabadság össztartama nem haladhatja meg évente a negyvenöt napot.

Az egyik milánói börtönben, a Bollate intézetben lévő elítéltek számára informatikai cégek kínálnak munkát, ezen kívül a faipari szektorban is várják őket. A kertészkedés és a gyümölcsstermesztés iránt érdeklődők töltik fel az egyik cég élelmiszer-áruházainak polcait friss zöldséggel, gyümölccsel és fűszernövényekkel.

---

¹⁷ Fatato, A.: Detenuti Lavorano volentieri. Corriere della Sera, 2008; Balassone, F. – Camilletti, M. – Grembi, V. – Zanardi, A.: Evaluating the Efficiency of the Italian Penitentiary System. Econpubblica Working Papers, no. 136, 2008

Spanyolország¹⁸

A spanyol büntetőjog-tudományra a XIX. század elején nagy hatással voltak *Bentham* utilitárius eszméi és a javítási teória. 1870 és 1928 után az 1944. évi btk. utolsó részreformját napjainkig az 1983. július 25-i 8. számú törvény jelentette. A korábbi és az utóbbi időszak büntetőjogi változásai mindig az adott politikai, társadalmi rendszer változásával függtek össze, több esetben ezek a reformok az új alkotmány elveihez igazodtak. A végrehajtási jogban egyértelmű elsőbbsége van az átnevelésnek és a reszocializációnak, amit alkotmányi szabályozás állapít meg.

Az 1979. évi büntetés-végrehajtási törvény alapján speciális apartmanokat létesítettek, ahol a szabadsággal jutalmazott elítéltek havonta egy alkalommal zavartalanul együtt lehetnek házastársukkal, élettársukkal, illetve gyerekekkel. (Ezen kívül megjegyezhető e helyütt, hogy a családtagok intim látogatására alkalmas helyiséget alakítottak ki Dánia, Svédország, Finnország, Hollandia egyes végrehajtási intézményeiben is. Magam is láttam ilyet Németországban, Frankfurt am Mainban.)

Spanyolországban az 1996. május 24-én hatályba lépő új büntetőkódexben szabadságelvonó büntetesként a börtönbüntetés, a hétfégi elzárás és a pénzbüntetés meg nem fizetése miatti szabadságelvonás szerepel. A hétfégi elzárást – ahol nincs ilyen intézet – az adott település egyik meghatározott helyiségében kell letölteni. Az elkövető egyetértésével pénzbüntetéssel vagy közérdekű munkával is helyettesíthető.

Megszűnt a büntetés munkával való csökkentése (jó magatartás esetén két nap munkával egy nap büntetés elengedhető volt). További újítás a pénzbüntetésnél a napi tételes rendszer bevezetése és a részletfizetés lehetősége.

Portugália¹⁹

Portugáliában mintegy hatszáz férőhellyel növelték a befogadóképességet, cellákat újjítottak fel, hálótermeket hoztak létre. Az előzetesen letartóztatottakat külön büntetés-végrehajtási intézetben helyezik el. Folytak a tárgyalások a fiatalkorúak fogva tartási intézményének a büntetés-végrehajtás szervezetébe történő átadásáról.

Egészségügyi intézmények átadásáról úgyszintén. A külföldi fogvatartottak körében a kábítószer-bűncselekmények és a lopások tipikusak.

Megszervezték az úgynevezett szabad kijárású fogvatartottak munkahelyi foglalkoztatását. A munkabéretet legalább az országos minimálbérenek megfelelően határozták meg, védik a fogvatartottak egészség- és társadalombiztosítási szerződéseit is. Arra törekedve, hogy hasznos tevékenységekkel való foglalkoztatási lehetőséget teremtsenek a fogvatartottaknak, a gazdasági minisztériummal való együttműködésben büntetés-végrehajtási gazdasági övezetek létrehozását tervezik, olyan feltételek megteremtésével, amelyek külső magánvállalkozások számára gyártó-termelő berendezések elhelyezését teszik lehetővé a büntetés-végrehajtási intézetekben.

¹⁸ De la Cuesta, J. L. – Blanco, I.: Spain. In: Van Zyl Smit, D. – Dünkel, F. (eds.): i. m. 609–633. o.

¹⁹ Resende, C.: i. m.

A liszaboni büntetés-végrehajtási intézetben új terápiás egység kezdte meg a működését és két másik „kábitószersz-elvonó egység” lépett működésbe a portói büntetés-végrehajtási intézetben és a Santa Cruz do Bispó-i intézetben.

Oroszország²⁰

Oroszországban 1994. szeptember 1-jén 664 700 volt az elítéltek összlétszáma, a bebörtönözöttség ráta pedig 443. Jelenleg is e körül mozog átlagosan. A büntetés-végrehajtás Oroszországban a belügyminisztérium, illetve a belügyi igazgatás irányítása alatt áll. A büntetés-végrehajtás idején felmerült panaszokban és kérelmekben való döntés nem tartozik bírói jogkörbe, tehát ilyesmivel az elítéltek nem fordulhatnak bírósághoz.

Az orosz föderáció büntetőtáborai és börtönei ékesen bizonyítják, hogy milyen borzasztó következményekkel jár, ha az állami infrastruktúra képtelen ellensúlyozni a börtönépességben bekövetkező növekedést. A körülmények rosszabbak a vizsgálati börtönökben. Nem szokatlan, hogy kilencven rabot is bezúfolnak egy olyan helyiségbe, amely hivatalosan húsznak az elhelyezésére szolgál. 1994-ben a moszkvai Butirszkaja és a Matroszkaja vizsgálati börtönökben tett látogatása után *Nigel Rodley* professzor, az ENSZ kínzással kapcsolatos különleges felügyelője a következőket mondta: „A különleges jelentést tevőnek Dante költői vénájára, vagy Bosch művészi adottságaira lenne szüksége, hogyha megfelelőképpen kívánna leírni azokat a pokoli körülményeket, amelyeket ezekben a cellákban talált.”²¹

Az új orosz btk-t az állami дума (parlament) 1996. május 24-én fogadta el és 1997. január 1-jén lépett hatályba. A következő elveket rögzítette: törvényesség, törvény előtti egyenlőség, bűnösség, igazságosság, humanizmus. Kidolgozták a büntetés-végrehajtási rendszer átszervezésének 2005-ig szóló koncepcióját, amely nyomatékosan szól az „elítélt személyek törvényes jogainak biztosításáról”. Emelkedett a határozott ideig tartó szabadságvesztés minimuma (háromról hat hónapra) és maximuma (tízről húsz évre).

A fiatalok büntetőjogában a nevelő jellegű intézkedések kerültek előtérbe (megrovás, szülői vagy állami felügyelet, kártérítésre kötelezés, speciális kötelezések).

Kelet- és közép-európai országok²²

Kelet-Európa számos országában a hatvanas években alakult ki a büntetés-végrehajtási jog. Az eltérések gazdasági, kulturális, történelmi sajátosságokra, a jogi kultúra szintjére,

---

²⁰ Egy megoldás kutatása: Bűnözés, büntetéspolitika és börtönfegyintézetek a volt Szovjetunióban. Emberjogi Kiadványok, Börtönreform Központ, Moszkva, 1996; Az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsának különleges jelentése az orosz föderációban tett novemberi látogatásról. 1994; Piacentini, L.: Western eye on Russia's prisons. Surviving Russian prisons. Willan Publishing, 2004

²¹ Report of the Special Rapporteur Mr. Nigel Rodley, Submitted Pursuant to Commission on Human Rights Resolution, 1994/37, Visit by the Special Rapporteur to the Russian Federation. UN, 1994

²² Walmsley, R.: Prisons in Central and Eastern Europe. Series, no. 41, HEUNI, 2003; Stöver, H. – Thane, K.: Towards a continuum of care in the EU criminal justice system. A survey of prisoners needs in four countries (Estonia, Hungary, Lithuania, Poland). Technical Report, vol. 20, Bis-Verlag, 2011

hagyományaira, a büntetés-végrehajtás korábban kialakult intézményrendszerére, az adott ország bűnözési helyzetére vezethetők vissza.

Bulgáriában 1961-ben, az akkori *Csehszlovákiában* 1965-ben (módosították 1973-ban), *Lengyelországban* 1969-ben (1970-ben lépett hatályba) hoztak büntetés-végrehajtási törvényeket. A volt *Jugoszláviában* az ötvenes években megjelenő alapjogszabályt többször módosították, végül a vonatkozó joganyagot 1964-ben és 1968-ban foglalták törvénybe. Lengyelországban az ismert politikai változások óta kedvező fordulat következett be a büntetés-végrehajtás területén is. A börtönnépességben azonban újból egyfajta növekedés tapasztalható.

Csehországban a fogvatartotti arány 130,4 százalék. *Lengyelországban* az 1990. február 23-i törvény után az izolációs elzárás tartama hatról egy hónapra csökkent, és ennek kiszabása a büntetés-végrehajtási bíró hozzájárulásától függ. A munkáltatás területén Csehországban az elítélteket munkakötelezettség terheli, ennek fejében a szabad munkavállalók minimálbérét elérő díjazásban részesülnek. *Szlovákiában* 1989 óta a büntetés-végrehajtási törvényt már kétszer módosították és egészítették ki. A szabadságvesztés végrehajtásának célja változott, a fő hangsúly az elítélt nevelésén volt, s ezen belül a munkára nevelésre, a büntetés-végrehajtás rendjére épült. Jelenleg a fogvatartottakra vonatkozó bánásmódot tartják kiemelkedően fontosnak. A büntetés-végrehajtási törvényben újrafogalmazott célok és feladatrendszerek megkövetelik, hogy a nevelés és a bánásmód kérdésében is változzon a szemlélet és a gyakorlat. Ebben a folyamatban nagyobb hangsúlyt kap az elítélt aktivitása, a saját sorsának alakulása iránti felelősségérzete. Szlovákiában az intézményi rendszer (18 intézmény) teljes kapacitása 9311 főre méretezett. Éves viszonylatban csekély mértékben emelkedett a fogvatartottak létszáma.

Romániában a fogvatartottak számának csökkentése érdekében 1996-ban a büntető-eljárási törvény előírt olyan intézkedést, amely előzetes letartóztatás helyett lehetővé teszi a lakóhely elhagyása tilalmának bevezetését; a kaució vagy bírói ellenőrzés alatti szabadságban maradás ugyancsak lehetséges; és a pénzbüntetést mint a szabadságvesztés alternatíváját írják elő.

Az Európa Tanács 24 tagállamában 2000-ben megvizsgált börtönökben a fogvatartottak legalább kétharmada túlszűfolt körülmények között volt. A túlszűfolttság az emberi jogok sérüléséhez, embertelen, megalázó bánásmódhoz vezethet.²³ Az Európa Tanács által végzett felmérések szerint a tagországok 81 százaléka növelte a bv. intézetek befogadóképességét, vagy növelni készül a közeljövőben.²⁴ Minden tagállamban fontos kérdéssé vált – még a fokozódóan nehéz gazdasági környezetben is – az elítéltek foglalkoztatása. Az a törekvés, hogy minden elítéltnak legyen lehetősége a hasznot hozó foglalkozásra, különösen akkor, ha más nevelési, oktatási vagy sporttevékenységben sem vehetnek részt. Az országok döntő többségében a börtönökben óriási a zsúfoltság annak ellenére, hogy egyértelműen a börtön a bűnözésre adott legdrágább válasz. Minden ország számára ma is alapvető feladat, hogy a börtöneit az emberi jogok bázisán működtesse.

²³ Council of Europe 2000. Prison overcrowding and prison population inflation. Recommendation R(99) 22 and Report. Strasbourg

²⁴ International Centre of Prison Studies. www.prisonstudies.org

KRIMINOLÓGIAI TANULMÁNYOK

REPERTÓRIUM 1962–2013

KRIMINOLÓGIAI TANULMÁNYOK

REPERTÓRIUM 1962–2013

Az OKRI évente megjelenő kiadványa 1962-ben indult, az elmúlt ötven év alatt öt név-változást ért meg:

- *Kriminalisztikai Tanulmányok* 1962–1970, I–VIII. szám
- *Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok* 1972–1991, IX–X. és 11–28. számok
- *Kriminológiai és Kriminalisztikai Évkönyv / Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok* 1992–1995, 29–32. szám
- *Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok* 1996–1999, 33–36. szám
- *Kriminológiai Tanulmányok* 2000–2013, 37–50. szám

ALBRECHT, HANS-JÖRG:

- Biztonság és bűnmegelőzés. Objektív biztonság – szubjektív biztonság 47. (2010)

ANTAL SZILVIA:

- A büntetések foganatba vételének, megkezdésének szabályozása 44. (2007)

ANTAL SZILVIA:

- Public Private Partnership 45. (2008)

ANTAL SZILVIA – NAGY LÁSZLÓ TIBOR – SOLT ÁGNES:

- Az életfogytig tartó szabadságvesztés empirikus vizsgálata 46. (2009)

ANTAL SZILVIA – VIG DÁVID:

- A fiatalok fogvatartottakkal való bánásmód empirikus vizsgálata 43. (2006)

AVAR JENŐ:

- A terhelt kihallgatásának néhány taktikai problémája a nyomozás során 4. (1966)

AVAR JENŐ:

- A bizonyítási gyakorlat néhány kérdése a nyomozásban 6. (1968)

AVAR JENŐ:

- A terhelt társadalomra veszélyességének bizonyítása 7. (1969)

AVAR JENŐ:

- A szándékos súlyos testi sértés néhány kriminológiai problémája 9. (1972)

- BAKÓCZI ANTAL:
 A bűnözés a népgazdasági ágazatokban ■ 13. (1976)
- BAKÓCZI ANTAL:
 A bűnözés gazdasági következményeiről ■ 14. (1977)
- BAKÓCZI ANTAL:
 Az élet elleni bűnözés tipizálási és osztályozási kérdései ■ 15. (1978)
- BAKÓCZI ANTAL:
 Az élet elleni bűnözés várható alakulásáról ■ 16. (1979)
- BAKÓCZI ANTAL:
 Az emberölés indítékai ■ 17. (1980)
- BAKÓCZI ANTAL:
 Az emberölés megítélése a társadalmi fejlődés különböző szakaszaiban ■ 21. (1984)
- BAKÓCZI ANTAL:
 A bűnmegelőzés fejlesztésének időszerű feladatai ■ 22. (1985)
- BAKÓCZI ANTAL:
 A vagyon elleni bűnözés és okai ■ 23. (1986)
- BAKÓCZI ANTAL:
 A betöréses lopások főbb kriminológiai jellemzői ■ 24. (1987)
- BAKÓCZI ANTAL:
 A testi épség elleni szándékos bűnözés kriminológiája ■ 25. (1988)
- BAKÓCZI ANTAL:
 A testi épség elleni bűnözés oksága és megelőzése ■ 26. (1989)
- BAKÓCZI ANTAL:
 Az erőszak „ára” ■ 29. (1992)
- BAKÓCZI ANTAL – NAGY LÁSZLÓ TIBOR – SZIKI LAJOS:
 A garázdaság néhány kriminológiai kérdése ■ 26. (1989)
- BARABÁS TÜNDE:
 A bosszútól a kiegyezésig ■ 30. (1993)
- BARABÁS ANDREA TÜNDE:
 A mediáció esélyei Magyarországon egy empirikus vizsgálat tükrében ■ 33. (1996)
- BARABÁS TÜNDE:
 Az áldozattá válás sajátosságai Magyarország egyes régióiban ■ 42. (2005)
- BARABÁS ANDREA TÜNDE:
 A vádelhalasztások számának alakulása a magyar büntetőeljárásban ■ 44. (2007)
- BARABÁS A. TÜNDE:
 Az erőszakos bűncselekmények sértettjei (1995–2005) ■ 45. (2008)
- BARABÁS ANDREA TÜNDE:
 A mediáció lehetőségei a büntetés-végrehajtásban ■ 48. (2011)
- BARABÁS A. TÜNDE – GYURKÓ SZILVIA – VIRÁG GYÖRGY:
 Média és igazságszolgáltatás ■ 43. (2006)

- BARABÁS ANDREA TÜNDE – IRK FERENC:
 Gazdaság, bűnözés, gazdasági bűnözés, szervezett bűnözés, szervezett gazdasági bűnözés I. rész ■ 38. (2001)
- BARABÁS A. TÜNDE – IRK FERENC:
 Gazdaság, bűnözés, gazdasági bűnözés, szervezett bűnözés, szervezett gazdasági bűnözés II. rész ■ 39. (2002)
- BARABÁS A. TÜNDE – KISS ANNA:
 A sértett megváltozott szerepe ■ 36. (1999)
- BARABÁS A. TÜNDE – MÉSZÁROS ÁDÁM – WINDT SZANDRA:
 A vádelhalasztás eredményessége és feltételei 2006-ban: aktafeldolgozás, különös tekintettel a megelőzés és az individualizálás szempontjaira ■ 45. (2008)
- BARABÁS A. TÜNDE – MOLNÁR CSABA:
 „A pénzmosás fantomja”. Tanulmány a pénzmosással kapcsolatos empirikus kutatásról ■ 37. (2000)
- BARABÁS A. TÜNDE – WINDT SZANDRA:
 Elterelés vagy elzárás? ■ 41. (2004)
- BARABÁS A. TÜNDE – WINDT SZANDRA:
 Az ügyész szerepe a mediációban – az első év tapasztalatai ■ 46. (2009)
- BÁRD PETRA:
 A kölcsönös bizalom elvével szembeni alkotmányos aggályok az európai elfogatóparancs példáján keresztül ■ 45. (2008)
- BÁRD PETRA:
 Európai Unió: a szabadság, a biztonság vagy a jog érvényesülésének a térsége? ■ 46. (2009)
- BÁRD PETRA – BORBÍRÓ ANDREA:
 Kontrollálatlan kontrolltársadalom ■ 47. (2010)
- BÁRKÁNYI PÁL:
 Tinták vizsgálata kémiai reagensekkel ■ 4. (1966)
- BÁRKÁNYI PÁL:
 Papírok anyagának kriminalisztikai vizsgálata ■ 5. (1966)
- BÁRKÁNYI PÁL:
 Tinták színezőanyagainak vizsgálata papírkromatográfiás módszerrel ■ 6. (1968)
- BÁRKÁNYI PÁL:
 Tinták anyagának vizsgálata rétegekromatográfiás módszerrel ■ 7. (1969)
- BÁRKÁNYI PÁL:
 Ceruzák anyagának vizsgálatáról ■ 9. (1972)
- BÁRKÁNYI PÁL:
 A másolós módszer alkalmazása az iratvizsgálat egyes területein ■ 11. (1974)
- BÁRKÁNYI PÁL:
 Íróanyagok vizsgálata papírelektroforézises módszerrel ■ 13. (1976)
- BÁRKÁNYI PÁL:
 Iratok anyagának lumineszcenciás vizsgálata ■ 15. (1978)

- BÁRKÁNYI PÁL:
 A talajnyomok vizsgálatának kriminalisztikai lehetőségei ■ 20. (1983)
- BELOVICVS ERVIN:
 A jogos védelem új rendszerének kialakulása a magyar büntetőjogban ■ 50. (2013)
- BÍRÓ ANDRÁS:
 Kriminalisztikai ismeretek az ügyészi munkában ■ 27. (1990)
- BOLYKY ORSOLYA – SÁRIK ESZTER:
 A fiatalok elkövetők gyermekkorában – az elkövetővé válás előzményei ■ 42. (2005)
- BORBÍRÓ ANDREA:
 Prevenció és büntető igazságszolgáltatás ■ 46. (2009)
- BORBÍRÓ ANDREA – SZABÓ JUDIT:
 Harmadlagos megelőzés a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben a nemzetközi kutatások fényében ■ 49. (2012)
- BOROS JÁNOS – MÜNNICH IVÁN:
 Kísérlet a visszaesés bejósolására ■ 20. (1983)
- BOROS JÁNOS – MÜNNICH IVÁN:
 Börtönadaptáció és visszaesés ■ 21. (1984)
- BOROS JÁNOS – MÜNNICH IVÁN:
 A visszaesés és a börtönadaptáció előjelzése fiatalok bűnelkövetőknél ■ 22. (1985)
- CSALAY ANDRÁS:
 A rablás oksága ■ 29. (1992)
- CSALAY ANDRÁS – SZIKI LAJOS:
 A rablás alakulása Budapesten ■ 26. (1989)
- CSALAY ANDRÁS – SZIKI LAJOS:
 A rablási helyzet Magyarországon ■ 28. (1991)
- CSÉKA ERVIN:
 A büntető eljárásjogunk reformja és a nyomozási szak néhány elvi kérdése ■ 1. (1962)
- CSÉKA ERVIN:
 A ténymegismerés elméleti alapjai a büntető eljárásban ■ 2. (1963)
- CSISNIER ILDIKÓ:
 A bűnüldöző szervek helye és szerepe a bűnözés megelőzésének rendszerében, különös tekintettel tevékenységük két fő irányára ■ 22. (1985)
- DUNAVÖLGYI SZILVESZTER:
 A közbiztonságról és a rendőrségről alkotott vélemények területi jellemzői ■ 42. (2005)

- DUNAVÖLGYI SZILVESZTER – FINSZTER GÉZA:
 A képviselői mentelmi jog szabályozása Európában és a hazai gyakorlat ■ 41. (2004)
- DUNAVÖLGYI SZILVESZTER – TILKI KATALIN:
 Eljárási akadályok két környezetkárosító deliktumnál ■ 45. (2008)
- EGRESSY ANDRÁS:
 A garázdaság kriminológiai sajátosságai ■ 8. (1970)
- EGRESSY ANDRÁS:
 Kriminológiai kutatások a társadalmi tulajdon elleni bűnözés körében (1960–1970) ■ 9. (1972)
- EGRESSY ANDRÁS:
 Bűnözés és megelőzés a belkereskedelemben ■ 21. (1984)
- EGRESSY ANDRÁS:
 Bűnözés – bűnprevenzió az élelmiszer-gazdaságban ■ 22. (1985)
- ERDEI ÁRPÁD:
 Az azonosító ismérvek állandóságának néhány kérdéséről az igazságügyi lőfegyvertanban ■ 8. (1970)
- ERDEI ÁRPÁD:
 A kibernetikai, matematikai és logikai módszerek jogi alkalmazásával kapcsolatos néhány problémáról ■ 9. (1972)
- ERDEI ÁRPÁD:
 In memoriam Pusztai László ■ 33. (1996)
- ERDEI ÁRPÁD – PUSZTAI LÁSZLÓ:
 A szakértői intézményrendszer továbbfejlesztésének néhány kérdéséről ■ 22. (1985)
- FADGYAS ANDRÁS:
 A gyermekölések kriminológiai kérdései ■ 4. (1966)
- FADGYAS ANDRÁS:
 A garázdaság büntette a gyakorlatban ■ 8. (1970)
- FARKAS ÁKOS:
 A büntetőjogi együttműködés néhány problémája az Európai Unióban ■ 37. (2000)
- FARKAS ÁKOS – PAP GÁBOR:
 Alkotmányosság és büntetőeljárás ■ 30. (1993)
- FAZEKAS JUDIT:
 Bel- és igazságügyi együttműködés az Európai Unióban – a hágai programtól a stockholmi programig ■ 49. (2012)
- FEHÉR LENKE:
 Erőszakos bűnözés – bűnözéstől való félelem ■ 33. (1996)

- FEHÉR LENKE:
 Az áldozatok jogai és az áldozat-segítő szervezetek ■ 36. (1999)
- FEHÉR LENKE:
 Modellek a családon belüli erőszak kezelésére ■ 41. (2004)
- FEHÉR LENKE:
 Illegális migráció, embercsempészet, emberkereskedelem ■ 42. (2005)
- FEHÉR LENKE:
 A prostitúció körüli élősdi jellegű bűncselekmények. ■ 44. (2007)
 Egy empirikus vizsgálat főbb tanulságai
- FEHÉR LENKE – PARTI KATALIN:
 Nők a börtönben ■ 39. (2002)
- FEHÉR LENKE – PATERA ANTAL:
 A pénzüzetek és üzemanyagtöltő állomások sérelmére ■ 34. (1997)
 elkövetett rablások vizsgálata
- FINSZTER GÉZA:
 A titkos információgyűjtés szabályozása a hatályos jogban ■ 37. (2000)
- FINSZTER GÉZA:
 A rendészet rendszere ■ 39. (2002)
- FINSZTER GÉZA:
 A korrupció által sújtott rendőrségek (Nemzetközi kitekintés) ■ 40. (2003)
- FINSZTER GÉZA:
 A bűnügyi nyilvántartás helyzete és fejlesztésének lehetőségei ■ 43. (2006)
- FINSZTER GÉZA:
 Rendvédelemről szóló alkotmánybíróági határozatok elemzése ■ 44. (2007)
- FINSZTER GÉZA:
 Erőszakszervezet vagy biztonságot szolgáltató hatóság. ■ 47. (2010)
 Tanulmány a rendőrségről
- FÜLÖP ÁGNES – KISS ANNA:
 Az óvadék elméleti és gyakorlati kérdései ■ 45. (2008)
- FÜLÖP ÁGNES – NAGY EMESE:
 Új törekvések a fiatalok büntetőjogában ■ 42. (2005)
- GOSZTONYI GÉZA – KEREZSI KLÁRA:
 A családsegítő és a pártfogó szolgálatok lehetséges szerepe a ■ 31. (1994)
 bűnmegelőzésben
- GÖDÖNY JÓZSEF:
 Gyanúsított – terhelt ■ 2. (1963)
- GÖDÖNY JÓZSEF:
 Igazságügyi szakértők a nyomozásban ■ 3. (1964)
- GÖDÖNY JÓZSEF:
 A bizonyítás tárgya és kerete a nyomozásban ■ 5. (1966)
- GÖDÖNY JÓZSEF:
 Az Országos Kriminológiai Intézet kutatásainak 10 éve ■ 9. (1972)

- GÖDÖNY JÓZSEF:
 A bűnözés néhány kérdéséről ■ 10. (1973)
- GÖDÖNY JÓZSEF:
 A fejlődés kísérőjelenségeinek kriminogén jellege ■ 11. (1974)
- GÖDÖNY JÓZSEF:
 Bűnözés a különböző társadalmi rendszerekben ■ 14. (1977)
- GÖDÖNY JÓZSEF:
 Új tendenciák a vagyon elleni bűnözésben ■ 16. (1979)
- GÖDÖNY JÓZSEF:
 A bűnözés megelőzéséről ■ 17. (1980)
- GÖDÖNY JÓZSEF:
 Húsz év (1960–1980) kriminológiai és kriminalisztikai kutatásairól ■ 18. (1981)
- GÖDÖNY JÓZSEF:
 A bűnüldöző és igazságügyi szervek a bűnözésmegelőzés rendszerében ■ 21. (1984)
- GÖDÖNY JÓZSEF:
 A bűnözés helyzete és változásai ■ 23. (1986)
- GÖDÖNY JÓZSEF:
 Az Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet 25 éves tevékenységéről (1960–1985) ■ 23. (1986)
- GÖDÖNY JÓZSEF:
 A társadalmi beilleszkedési zavarok és a bűnözés ■ 24. (1987)
- GÖDÖNY JÓZSEF:
 A bűnözés új jelenségei ■ 25. (1988)
- GÖNCZÖL KATALIN:
 Kriminálpolitika és bűnözéskontroll Magyarországon. Reformok 2002–2009 ■ 47. (2010)
- GYÖRGYI KÁLMÁN:
 In memoriam Dr. Pusztai László ■ 33. (1996)
- GYURKÓ SZILVIA:
 Helyreállító igazságszolgáltatási technikák alkalmazásának lehetőségei a családon belüli erőszak eseteiben ■ 42. (2005)
- GYURKÓ SZILVIA:
 A büntethetőség alsó korhatára, valamint a gyermek- és fiatalkorú elkövetőkkel szemben alkalmazott jogkövetkezmények körüli dilemmák ■ 45. (2008)
- GYURKÓ SZILVIA:
 A jogellenesen külföldre vitt gyermekek – az esetek és az ellátórendszer jellemzői ■ 48. (2011)
- GYURKÓ SZILVIA:
 Gyermekebarát igazságszolgáltatás ■ 49. (2012)

GYURKÓ SZILVIA – VIRÁG GYÖRGY:

- A bűn és a gyermekek ábrázolása a médiában ■ 46. (2009)

HAJDU MAGDOLNA:

- A számítógépes bűnözés rövid áttekintése, figyelemmel az
Európai Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlásaira ■ 36. (1999)

HERCZOG MÁRIA:

- Javítóintézeti nevelés és család ■ 31. (1994)

HERCZOG MÁRIA:

- Csecsemőgyilkosságok megelőzésének és kezelésének
lehetőségei ■ 36. (1999)

HERCZOG MÁRIA – GYURKÓ SZILVIA:

- Randevú-erőszak – partnerbántalmazás a családi együttélést
megelőzően ■ 43. (2006)

HERCZOG MÁRIA – GYURKÓ SZILVIA:

- Ártatlanságra ítélve – gyermekkorú elkövetők az
igazságszolgáltatás és a gyermekvédelem határán ■ 44. (2007)

HOLÉ KATALIN:

- Bűnügyi együttműködés Európában ■ 36. (1999)

IRK FERENC:

- A közúti tömegközlekedési balesetek okairól ■ 10. (1973)

IRK FERENC:

- A hivatásos gépjárművezetők közlekedési baleseteinek okairól ■ 11. (1974)

IRK FERENC:

- Magángépjárművezetők baleseteiről ■ 12. (1975)

IRK FERENC:

- A közlekedési balesetekkel kapcsolatos bűncselekmények
megelőzési irányai és eszközei ■ 14. (1977)

IRK FERENC:

- A kriminológia helyzete az NSZK-ban ■ 15. (1978)

IRK FERENC:

- A gondatlan bűnözés struktúrája és dinamikája ■ 16. (1979)

IRK FERENC:

- Nézetek a büntetőjogi gondatlanságról I. rész ■ 17. (1980)

IRK FERENC:

- A társadalmi rétegződés kriminológiai és büntetőjogi
vetületeinek rendszere ■ 18. (1981)

IRK FERENC:

- Nézetek a büntetőjogi gondatlanságról II. rész ■ 19. (1982)

IRK FERENC:

- A gondatlan bűnözés oksági kérdései ■ 20. (1983)

- IRK FERENC:
A gondatlan bűnözés megelőzési kérdései ■ 21. (1984)
- IRK FERENC:
A bűnözés megelőzése jogi eszközeinek elméletéhez ■ 22. (1985)
- IRK FERENC:
A gondatlan bűnözés morfológiai jellemzői, oksági háttere ■ 23. (1986)
- IRK FERENC:
Deviáció, gondatlan bűnözés, megelőzés ■ 24. (1987)
- IRK FERENC:
A skandináv kriminológia és kriminálpolitika ■ 25. (1988)
- IRK FERENC:
A szükséglettől a tettig ■ 26. (1989)
- IRK FERENC:
Az erkölcs és a büntetőjog elméleti kérdései ■ 27. (1990)
- IRK FERENC:
Morál és jog viszonya a közvéleményben ■ 28. (1991)
- IRK FERENC:
Baleset és erőszak ■ 30. (1993)
- IRK FERENC:
Rendszerváltás és bűnözés – négy év után ■ 32. (1995)
- IRK FERENC:
Közlekedésbiztonság és generális prevenció ■ 34. (1997)
- IRK FERENC:
A morál és a büntetőjog időszerű kérdései (Egy közvélemény-
kutatás tapasztalatai) ■ 37. (2000)
- IRK FERENC:
Az Országos Kriminológiai Intézetétől az Országos Kriminológiai
és Kriminológiai Intézetet át az Országos Kriminológiai Intézetig ■ 37. (2000)
- IRK FERENC:
A közbiztonság és a bűnmegelőzés jövője ■ 40. (2003)
- IRK FERENC:
A közlekedési deviancia régióspecifikus vonásai ■ 42. (2005)
- IRK FERENC:
A kriminálszociológia alternatívái rizikótársadalomban. ■ 47. (2010)
Káosz vagy a szabadság rendje
- IRK FERENC:
Teljesítmény és biztonság viszonya a kockázattársadalom
szervezeteinek működésében.
Makrokriminológiai megközelítés
- IRK FERENC – FINSZTER GÉZA:
Gazdasági-társadalmi változások, a bűnözés új kihívásai ■ 38. (2001)
(Szervezett bűnözés Kelet-Közép-Európában, az Európai Unió
peremén)

- KARDOS RENÁTA – KISS ANNA:
 Az ügyész szerepe a büntetőeljárásban ■ 40. (2003)
- KÁRMÁN GABRIELLA:
 A kézírásvizsgálatok új lehetőségei és perspektívái ■ 39. (2002)
- KÁRMÁN GABRIELLA:
 A klasszikus kriminalisztikai vizsgálatok az automatizáció lehetőségeinek szemszögéből ■ 40. (2003)
- KÁRMÁN GABRIELLA:
 A DNS kriminalisztikai célú alkalmazásának szabályai Németországban és Magyarországon ■ 43. (2006)
- KÁRMÁN GABRIELLA:
 A krimináltechnika és az igazságügyi szakértői diszciplínák fejlődéstörténetének legújabb kori eseményei ■ 49. (2012)
- KÁRMÁN GABRIELLA – KISS ANNA:
 A hamis és meghamisított festmények azonosítása ■ 48. (2011)
- KÁRMÁN GABRIELLA – KISS ANNA – KARDON LÁSZLÓ:
 Új, személyiségfüggő kriminalisztikai módszerek ■ 36. (1999)
- KÁRMÁN GABRIELLA – KISS ANNA – KRISTON LÁSZLÓ:
 A kulturális javak védelmének jogi eszközei (Különös tekintettel a büntetőjogi kérdésekre) ■ 38. (2001)
- KÁRMÁN GABRIELLA – NAGY LÁSZLÓ TIBOR – SZABÓ IMRE – WINDT SZANDRA:
 A szellemi tulajdon-jogokat sértő bűncselekmények kutatása ■ 48. (2011)
- KATONA GÉZA:
 Az ún. valószínűségi szakértői vélemények értékeléséről ■ 3. (1964)
- KEREZSI KLÁRA:
 Koncepció a Büntető Törvénykönyv szankciórendszerének átalakításához, különös tekintettel a hazai pártfogó szolgálat működésére ■ 33. (1996)
- KEREZSI KLÁRA:
 Egy biztonságosabb Magyarorszáért: A bűnmegelőzés stratégiája ■ 34. (1997)
- KEREZSI KLÁRA:
 A devizagazdálkodást sértő bűncselekmények kriminológiája ■ 24. (1987)
- KEREZSI KLÁRA:
 Bevezetés a gyermek- és fiatalkorúak sérelmére elkövetett bűncselekmények viktimológiai értelmezésébe ■ 25. (1988)
- KEREZSI KLÁRA:
 A kiskorúak sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények viktimológiai megközelítése ■ 27. (1990)
- KEREZSI KLÁRA:
 A gyermekek jogait és érdekeit sértő bűncselekmények ■ 28. (1991)
- KEREZSI KLÁRA:
 A bűncselekmények sértettjeinek segítségével kapcsolatos jogalkotás az Egyesült Államokban ■ 29. (1992)

- KEREZSI KLÁRA:
 A gyermek- és fiatalkorúak bűnözése és a gyermekkorú sértettek Magyarországon ■ 32. (1995)
- KEREZSI KLÁRA:
 Az alternatív szankciók helye és szerepe a büntetőjog szankciórendszerében ■ 39. (2002)
- KEREZSI KLÁRA:
 A kriminológia és a büntetőpolitika kapcsolata ■ 40. (2003)
- KEREZSI KLÁRA:
 A bűnmegelőzés és a biztonságérzet területi összetevői ■ 42. (2005)
- KEREZSI KLÁRA:
 Vélemények a bűnről és a büntetésről – egy lakossági attitűdvizsgálat tapasztalatai ■ 43. (2006)
- KEREZSI KLÁRA:
 Konfliktus és helyreállítás ■ 49. (2012)
- KEREZSI KLÁRA – DÉR MÁRIA:
 Mennyibe is kerül a büntető igazságszolgáltatás, avagy az alternatív szankciók költségei (Zárótanulmány) ■ 35. (1998)
- KEREZSI KLÁRA – FINSZTER GÉZA – KÓ JÓZSEF – GOSZTONYI GÉZA:
 A területi bűnmegelőzés lehetőségei Budapest V., IX. és XXII. kerületében ■ 38. (2001)
- KEREZSI KLÁRA – KÓ JÓZSEF:
 A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának hatékonysága ■ 45. (2008)
- KEREZSI KLÁRA – KÓ JÓZSEF:
 15 éves a DADA: a rendőrségi megelőzési program értékelése ■ 46. (2009)
- KEREZSI KLÁRA – KÓ JÓZSEF:
 Az áldozattá válás jellemzői Magyarországon a 2005. évi viktimológiai felmérés tükrében ■ 47. (2010)
- KEREZSI KLÁRA – KÓ JÓZSEF – ANTAL SZILVIA:
 A bűnözés társadalmi költségei ■ 48. (2011)
- KERTÉSZ IMRE:
 A tanú ismételt kihallgatása ■ 2. (1963)
- KERTÉSZ IMRE:
 A „bizottsági”, „komplex” és együttesen adott szakértői véleményekről ■ 3. (1964)
- KISS ANNA:
 Megismerés a büntetőeljárásban ■ 27. (1990)
- KISS ANNA:
 A védő szerepe a büntetőeljárásban ■ 28. (1991)
- KISS ANNA:
 Elképzelések az ügyészség helyéről és szerepéről ■ 30. (1993)
- KISS ANNA:
 Gondolatok az előzetes eljárás szerepéről és jövőjéről (A magyar, a német és az osztrák reformjavaslatok tükrében) ■ 31. (1994)

- KISS ANNA:
 Profilalkotás mint új kriminalisztikai módszer? ■ 32. (1995)
- KISS ANNA:
 A tárgyalás mellőzésének elméleti és gyakorlati kérdései ■ 33. (1996)
- KISS ANNA:
 A sértett eljárási helyzete ■ 34. (1997)
- KISS ANNA:
 Corpus Juris (A büntetőeljárás egységes szabályai az Európai Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények esetén) ■ 35. (1998)
- KISS ANNA:
 A büntetőeljárás reformja ■ 37. (2000)
- KISS ANNA:
 A sértett eljárásjogi helyzetének erősítése, különös tekintettel a pótmagánvád intézményére ■ 39. (2002)
- KISS ANNA:
 Média és büntetőeljárás ■ 41. (2004)
- KISS ANNA:
 Az adhéziós eljárás szerepe a büntetőeljárásban ■ 42. (2005)
- KISS ANNA:
 A közvetítői eljárásról ■ 43. (2006)
- KISS ANNA:
 A sértett eljárásjogi helyzete néhány európai államban ■ 44. (2007)
- KISS ANNA:
 Eurojustból Európai Ügyész? ■ 46. (2009)
- KISS LAJOS:
 Következtetések a gyanúsítható személyekre a nyomozás során beszerzett kézírások alapján ■ 7. (1969)
- KÓ JÓZSEF:
 Vagyon elleni bűncselekményt elkövetők szociológiai vizsgálata ■ 34. (1997)
- KÓ JÓZSEF:
 Vélemények a bűnözésről (Egy közvélemény-kutatás tanulságai) ■ 35. (1998)
- KÓ JÓZSEF:
 A bűnügyi statisztika és a bűnügyi helyzet változása ■ 36. (1999)
- KÓ JÓZSEF:
 A bűnözés húzóágazata a csalás ■ 37. (2000)
- KÓ JÓZSEF:
 Bűnözéssel kapcsolatos attitűdök vizsgálata Budapest két kerületében ■ 41. (2004)
- KÓ JÓZSEF:
 Félelem keletről nyugatra: A bűnözéstől való félelem területi sajátosságai Magyarországon ■ 42. (2005)
- KÓ JÓZSEF – MÜNNICH IVÁN:
 Televízióon keresztül közvetített erőszak hatásának vizsgálata két bűnügyileg eltérően veszélyeztetett területen ■ 31. (1994)

- KÓ JÓZSEF – MÜNNICH IVÁN – NÉMETH ZSOLT:
 A magyarországi galeribűnözés néhány jellemzője ■ 32. (1995)
- KORINEK LÁSZLÓ:
 Mire jó a kriminológia? ■ 47. (2010)
- KORONA LAJOS:
 A pénzmosás elleni harc eszközei a nemzetközi büntetőjogban ■ 36. (1999)
- KOVÁCS TAMÁS:
 A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok ■ 35. (1998)
- KÖPF ÉSZTER MÁRIA:
 Gondolatok az Európai Emberi Jogi Egyezmény 11. Kiegészítő Jegyzőkönyvének hatályba lépése kapcsán ■ 36. (1999)
- KÖVÉR ÁGNES:
 Az elítéltek és a börtönszemélyzet viszonya ■ 30. (1993)
- KÖVÉR ÁGNES:
 Munkáltatás a büntetésvégrehajtásban – történeti tapasztalatok és nemzetközi összehasonlítás – a jelenlegi honi reformtörekvések tükrében ■ 31. (1994)
- KÖVÉR ÁGNES:
 A büntetés elméletének kritikai megközelítése I. rész ■ 33. (1996)
- KÖVÉR ÁGNES:
 A büntetés elméletének kritikai megközelítése II. rész ■ 34. (1997)
- KÖVÉR ÁGNES:
 Bevezetés a jogok és a költségek elemzéséhez a zárt intézetek működésében (Alapfogalmak) ■ 35. (1998)
- KÖVÉR ÁGNES:
 A védelem joga az információhoz a büntetőeljárás során ■ 37. (2000)
- KÖVÉR ÁGNES:
 A büntető igazságszolgáltatás működésének költségösszefüggései ■ 39. (2002)
- KRÁNITZ MARIANN:
 A bűnözés területi sajátosságai kutatásainak egyes kérdései ■ 13. (1976)
- KRÁNITZ MARIANN:
 A bűnözés területi eltéréseinek kutatásáról ■ 14. (1977)
- KRÁNITZ MARIANN:
 A hivatali és gazdasági vesztegetésekről ■ 16. (1979)
- KRÁNITZ MARIANN:
 Polgári nézetek a korrupcióról ■ 17. (1980)
- KRÁNITZ MARIANN:
 A korrupció történetéből ■ 18. (1981)
- KRÁNITZ MARIANN:
 A társadalmi vagyont gondatlanul károsító bűnözés ■ 19. (1982)
- KRÁNITZ MARIANN:
 A korrupció megelőzéséről ■ 20. (1983)

- KRÁNITZ MARIANN:
 A közélet tisztasága elleni bűnözés – a korrupció ■ 23. (1986)
- KRÁNITZ MARIANN:
 A prostitúció mai, nemzetközi arculata ■ 25. (1988)
- KRÁNITZ MARIANN:
 A prostitúció jellegzetes megjelenési formái ■ 26. (1989)
- KRÁNITZ MARIANN:
 Prostitúció fiatal korban – tinédzser prostituáltak ■ 28. (1991)
- KRÁNITZ MARIANN:
 Nemzetközi erőfeszítések a prostitúció visszaszorítására ■ 29. (1992)
- KRÁNITZ MARIANN:
 Korrupció a világban – internacionális korrupció ■ 30. (1993)
- KRÁNITZ MARIANN:
 Korrupció – szervezett bűnözés ■ 32. (1995)
- KRÁNITZ MARIANN:
 Együttműködés és korrupció: a gazdasági élet a hatékonyság keskeny grádusán ■ 33. (1996)
- KRÁNITZ MARIANN:
 Prostitúció: Az élet és az irodalom változásai a rendszerváltás éveiben ■ 34. (1997)
- KRÁNITZ MARIANN:
 Korrupció-e a közutakon bírságoló rendőr? ■ 35. (1998)
- KRÁNITZ MARIANN:
 A „fehérgalléros bűnözés” Magyarországon az ezredfordulón (Interjúk) ■ 36. (1999)
- KRÁNITZ MARIANN:
 Fehérgalléros bűnözés az ezredvég Magyarorszáján (egy ténykutatás tapasztalatai) ■ 38. (2001)
- KRÁNITZ MARIANN:
 A bűnözés „előszobája”? ■ 39. (2002)
- KRÁNITZ MARIANN:
 Józsefváros – adalékok egy kerület szabálysértési természetrajzához ■ 40. (2003)
- KRÁNITZ MARIANN:
 Emberölés: áldozatok és tettesek ■ 41. (2004)
- KRÁNITZ MARIANN:
 A vagyon elleni bűncselekmények sértettjeinek területi jellemzői ■ 42. (2005)
- KRÁNITZ MARIANN – SZIKI LAJOS:
 A parazita jellegű bűnözés néhány fontosabb morfológiai jellemzője ■ 21. (1984)
- KRISTON LÁSZLÓ:
 A röntgenelektronográfia kriminalisztikai felhasználásának lehetőségei ■ 8. (1970)

- KRISTON LÁSZLÓ:
 Személygépkocsi bevonatok kriminalisztikai vizsgálata ■ 20. (1983)
- KRISTON LÁSZLÓ:
 Adalékok a kriminalisztikai talajvizsgálatok rendszeréhez ■ 27. (1990)
- KRISTON LÁSZLÓ:
 Festmények kriminalisztikai célú vizsgálata ■ 30. (1993)
- KRISTON LÁSZLÓNÉ:
 A textilnyomatok kriminalisztikai vizsgálata ■ 18. (1981)
- KRISTON LÁSZLÓ – KRISTON KLÁRA:
 Adalékok a kriminalisztikai talajvizsgálatok rendszeréhez
 (II. rész: Mikroszkópos vizsgálatok) ■ 31. (1994)
- KRISTON LÁSZLÓ – KRISTON KLÁRA:
 Adalékok a kriminalisztikai talajvizsgálatok rendszeréhez
 III. rész ■ 35. (1998)
- KRISTON LÁSZLÓ – KRISTON LÁSZLÓNÉ:
 Fototechnikai módszerek alkalmazása a kriminalisztikában ■ 12. (1975)
- KRISTON LÁSZLÓ – PUSZTAI LÁSZLÓ:
 A röntgenvizsgálatok felhasználási lehetőségei a kriminalisztikai
 iratvizsgálatban ■ 18. (1981)
- KÜHNE, HANS-HEINER:
 A szabadságvesztés-büntetés végrehajtása elkerülésének újabb
 tendenciái ■ 32. (1995)
- LAMMICH, SIEGFRIED:
 A szervezett bűnözés elleni küzdelem Kelet-Európa országaiban
 a titkos, operatív nyomozási eljárások példáján ■ 33. (1996)
- LÉGRÁDY GYÖRGYNÉ:
 Galerik szexuális bűnözéséről ■ 10. (1973)
- LÉGRÁDY GYÖRGYNÉ – MOLNÁR JÓZSEF:
 Antiszociális és bűnöző fiatalok csoportok (galerik) ■ 7. (1969)
- LÉGRÁDY GYÖRGYNÉ – MOLNÁR JÓZSEF:
 A szűkebb társadalmi környezet jelentősége a fiatalok bűnöző
 csoportok kialakulásában ■ 8. (1970)
- LÉVAI ILONA:
 Büntetőeljárás és ügyészség – a „francia modell” magyar
 aspektusból ■ 31. (1994)
- LIGETI MIKLÓS:
 A környezetre veszélyes hulladék jogellenes elhelyezésének
 büntetőtörvényi tényállása ■ 41. (2004)
- LIGETI MIKLÓS:
 A kábítószeres és az azokra irányuló egyes cselekvések
 büntetőjoga – történeti vázlat és problémafelvetés ■ 44. (2007)

- M. NYITRAI PÉTER:
 Jelenkori tendenciák a kiadatási jog területén, különös tekintettel az Európai Unióra ■ 36. (1999)
- MÁRKI ZOLTÁN:
 Koncepció és valóság. Büntetőjogi elképzelések és törvények egy bíró szemével ■ 47. (2010)
- MESKÓ ÉVA:
 A gyermekkori kriminalitásról ■ 15. (1978)
- MESKÓ ÉVA:
 A gyermekkori kriminalitásról vallott nézetek a polgári szakirodalomban ■ 17. (1980)
- MÉSZÁROS ÁDÁM:
 Adalékok a részesség járulékoságának tanához ■ 44. (2007)
- MÉSZÁROS ÁDÁM:
 Adalékok a jogellenesség tanához ■ 46. (2009)
- MÉSZÁROS ÁDÁM:
 Titkos gondolatok ■ 48. (2011)
- MOLNÁR JÓZSEF:
 A fiatalkorú bűnözők körében végzett személyiségvizsgálatokról ■ 1. (1962)
- MOLNÁR JÓZSEF:
 A büntetett fiatalkorúak személyiségformálása és a javítóintézet ■ 2. (1963)
- MOLNÁR JÓZSEF:
 A fiatalkorúak és az utógondozás ■ 3. (1964)
- MOLNÁR JÓZSEF:
 Elméletek és kutatások a fiatalkorúak csoportos (gang) bűnözéséről az Egyesült Államokban ■ 6. (1968)
- MOLNÁR JÓZSEF:
 A fiatalkori bűnözés helyzete és megelőzése Magyarországon ■ 10. (1973)
- MOLNÁR JÓZSEF:
 A fővárosi galerik helyzete a rendőri felosztások tükrében ■ 11. (1974)
- MOLNÁR JÓZSEF:
 A fiatalkorúak bűnözése a nagyvárosokban ■ 14. (1977)
- MOLNÁR JÓZSEF:
 A büntető igazságszolgáltatás és a társadalom ■ 17. (1980)
- MOLNÁR JÓZSEF:
 Az ifjúkori bűnözés helyzete, a megelőzés társadalmasításának formái és lehetőségei ■ 18. (1981)
- MOLNÁR JÓZSEF:
 A város és a bűnözés ■ 21. (1984)
- MOLNÁR JÓZSEF:
 Életkor, nem és bűnözés ■ 23. (1986)
- MOLNÁR JÓZSEF:
 Új jelenségek a fiatalkori bűnözésben ■ 24. (1987)

- MOLNÁR JÓZSEF:
 Az öregkori bűnözés ■ 28. (1991)
- MOLNÁR JÓZSEF:
 A kriminalisztika tudománya ■ 32. (1995)
- MOLNÁR JÓZSEF:
 A kriminalisztika tudománya II. rész ■ 33. (1996)
- MOLNÁR JÓZSEF:
 A kriminalisztika tudománya III. rész (A helyszíni szemle kriminalisztikai szabályai) ■ 34. (1997)
- MOLNÁR JÓZSEF:
 A kriminalisztika tudománya IV. rész (A helyszínelés és bizonyítási kísérlet szerepe a bűnügyi nyomozásban) ■ 35. (1998)
- MOLNÁR JÓZSEF:
 A kriminalisztika tudománya V. rész (A tanú és a terhelt kihallgatásáról) ■ 36. (1999)
- MOLNÁR JÓZSEF – MÜNNICH IVÁN:
 A fiatal felnőttkorúak és a büntetőjog ■ 13. (1976)
- MÜNNICH IVÁN:
 Az emberölést elkövetett személy lélektanáról ■ 10. (1973)
- MÜNNICH IVÁN:
 A szociális tanulás elmélete és az agresszió ■ 15. (1978)
- MÜNNICH IVÁN – MÜNNICH ÁKOS:
 Antiszociális személyek viselkedése szociálpszichológiai kísérleti helyzetekben ■ 28. (1991)
- MÜNNICH IVÁN – MÜNNICH ÁKOS – BUGÁN ANTAL – TAKÁCS ILDIKÓ:
 Társas orientáció és bűnözés ■ 35. (1998)
- MÜNNICH IVÁN – RÓZSA JÁNOS:
 Deviáció, tanulás, kriminalitás ■ 14. (1977)
- MÜNNICH IVÁN – SZAKÁCS FERENC:
 Közúti balesetokozásért elítélt személyek pszichológiai vizsgálata ■ 11. (1974)
- MÜNNICH IVÁN – SZAKÁCS FERENC:
 Az agresszív viselkedés kognitív szabályozásának kísérleti vizsgálata ■ 16. (1979)
- MÜNNICH IVÁN – VÁG ANDRÁS:
 Előzetes tájékoztató az OKKri kriminológiai kutatásainak adatbázisáról ■ 24. (1987)
- MÜNNICH IVÁN – VÁG ANDRÁS:
 Az intelligencia-színvonal mutatói (MAWI-teszt) egy hazai reprezentatív bűnelkövetői mintában ■ 25. (1988)
- MÜNNICH IVÁN – VÁG ANDRÁS:
 A férfi bűnelkövetők gyermekkorai és a P.F.T. teszt ■ 26. (1989)
- MÜNNICH IVÁN – VÁG ANDRÁS:
 A férfi bűnelkövető felnőttkori jellemzői és személyiségének jellemzése az MMPI teszt magyarországi standardjai alapján ■ 27. (1990)

MÜNNICH IVÁN – VÁG ANDRÁS:

Közvélemény, deviancia, bűnözés ■ 30. (1993)

NAGY LÁSZLÓ TIBOR:

A garázdaság jogi szabályozásának fejlődése ■ 28. (1991)

NAGY LÁSZLÓ TIBOR:

Garázda bűnelkövetők felelősségre vonása ■ 29. (1992)

NAGY LÁSZLÓ TIBOR:

A garázdaság bűncselekményének reprezentatív vizsgálata ■ 30. (1993)

NAGY LÁSZLÓ TIBOR:

Adalékok a vagyon elleni bűncselekmények magyar
jogtörténetéhez ■ 31. (1994)

NAGY LÁSZLÓ TIBOR:

A vagyon elleni bűnözés morfológiája ■ 32. (1995)

NAGY LÁSZLÓ TIBOR:

Közvéleménykutatás a gépjárművekkel kapcsolatos vagyon
elleni bűncselekményekről ■ 33. (1996)

NAGY LÁSZLÓ TIBOR:

A gépjárműlopások helyzete Magyarországon ■ 34. (1997)

NAGY LÁSZLÓ TIBOR:

A fővárosban elkövetett rablások kriminológiai vizsgálata ■ 36. (1999)

NAGY LÁSZLÓ TIBOR:

A fővárosban elkövetett garázdaságok kriminológiai vizsgálata ■ 37. (2000)

NAGY LÁSZLÓ TIBOR:

Erőszakos bűnözés a rendszerváltás után ■ 38. (2001)

NAGY LÁSZLÓ TIBOR:

Az önbírászkodás büntetőjogi kérdéseiről ■ 39. (2002)

NAGY LÁSZLÓ TIBOR:

Az önbírászkodás kriminológiai kérdéseiről ■ 40. (2003)

NAGY LÁSZLÓ TIBOR:

A lakásmaffia-bűncselekmények empirikus vizsgálata ■ 41. (2004)

NAGY LÁSZLÓ TIBOR:

Erőszakos bűncselekmények áldozatainak területi jellemzői ■ 42. (2005)

NAGY LÁSZLÓ TIBOR:

A futballhuliganizmus jellemzői és helyzete hazánkban ■ 43. (2006)

NAGY LÁSZLÓ TIBOR:

A magyarországi futballhuliganizmus ténykutatása ■ 44. (2007)

NAGY LÁSZLÓ TIBOR:

Az erőszakos bűnözés trendjei az ERÜBS-adatok alapján:
bűncselekmények és elkövetők 1995–2005 ■ 45. (2008)

NAGY LÁSZLÓ TIBOR:

A közfeladatot ellátó személyek elleni erőszak vizsgálata ■ 48. (2011)

NAGY LÁSZLÓ TIBOR:

Vizsgálat a fővárosi éjszakai szórakozóhelyek erőszakos
kriminalitási helyzetéről ■ 49. (2012)

- NÉMETH ZSOLT:
 A magyar rendőrség lehetséges stratégiája a kábítószer-bűnözés ellen ■ 35. (1998)
- NÉMETH ZSOLT:
 A gyermekek sérelmére megvalósuló szexuális bűnözés kriminológiai vizsgálata ■ 38. (2001)
- NÉMETH ZSOLT:
 Rendőrség és gyermekvédelem ■ 39. (2002)
- PAPP ILDIKÓ:
 Az Európai Unió pénzügyeinek védelme ■ 36. (1999)
- PARTI KATALIN:
 A nők pártfogó felügyeletének és utógondozásának végrehajtásáról ■ 37. (2000)
- PARTI KATALIN:
 A számítógépes bűnözés és az internet ■ 40. (2003)
- PARTI KATALIN:
 Az internetes bűncselekmények nyomozásának egyes kérdései ■ 41. (2004)
- PARTI KATALIN:
 Az e-bűnözésről készült statisztikák jellemzői ■ 42. (2005)
- PARTI KATALIN:
 Tiltott pornográfia az interneten – bevezetés az empirikus kutatáshoz ■ 43. (2006)
- PARTI KATALIN:
 Tiltott pornográf felvétellel visszaélés az interneten – az empirikus kutatás adatai ■ 44. (2007)
- PARTI KATALIN:
 Számítástechnikai devianciák és társadalmi kötődés (ISRĐ–2) ■ 45. (2008)
- PARTI KATALIN:
 Az észtlenség és a magyar fiatalok latens devianciái a családhoz és a kortársakhoz kötődés tükrében ■ 46. (2009)
- PARTI KATALIN:
 Harc az online illegális tartalom ellen ■ 49. (2012)
- PARTI KATALIN – VIRÁG GYÖRGY:
 A szájberggyerekek és a bicikli. A kelet-európai gyerekek nethasználatának specifikumai ■ 48. (2011)
- PATERA ANTAL:
 A többszörös visszaesők reszocializálása ■ 14. (1977)
- PATERA ANTAL:
 A különösen veszélyes visszaesőkről ■ 16. (1979)
- PATERA ANTAL:
 Gondolatok a bűnözés és a bűnismétlők adatainak nemzetközi statisztikai összehasonlításához ■ 17. (1980)

- PATERA ANTAL:
 A bűnözésben eltöltött újabb évtized ■ 22. (1985)
- PATERA ANTAL:
 Társadalmi beilleszkedési zavarok és a visszaeső bűnözés ■ 24. (1987)
- PATERA ANTAL:
 A bűnözés alakulása és a visszaesők részvétele a bűnözésben ■ 26. (1989)
- PATERA ANTAL:
 A visszaesőkkel szemben folytatott büntetőeljárások hatékonyságának vizsgálatáról ■ 27. (1990)
- PATERA ANTAL:
 A tettarányosság és a visszaesés ■ 29. (1992)
- PATERA ANTAL – TAVASSY TIBOR:
 A visszaesések intenzitásának kriminológiai vizsgálata ■ 12. (1975)
- PATERA ANTAL – TAVASSY TIBOR:
 A visszaeső bűnözés, mint a bűnözés sajátos újratermelődésének egyik alapja ■ 23. (1986)
- PÓCZIK SZILVESZTER:
 Nemzetközi szervezett bűnözés tegnap és ma ■ 34. (1997)
- PÓCZIK SZILVESZTER:
 Illegális bevándorlás és menekültügy Magyarországon az új menedéki törvény küszöbén ■ 35. (1998)
- PÓCZIK SZILVESZTER:
 Börtönbüntetésre ítélt magyar és cigány bűnelkövetők összehasonlító vizsgálata ■ 37. (2000)
- PÓCZIK SZILVESZTER:
 Roma bűnelkövetők a statisztikák tükrében. ■ 38. (2001)
 A romákkal kapcsolatos kriminológiai kutatás mai állása
- PÓCZIK SZILVESZTER:
 A cigányság a magyar kriminológiai kutatásban 1970–2001. ■ 39. (2002)
 Kutatástörténeti vázlat
- PÓCZIK SZILVESZTER:
 A roma kisebbség egyes szociológiai és kriminológiai problémái (Kutatászáró összefoglalás) ■ 40. (2003)
- PÓCZIK SZILVESZTER:
 Lakásmaffiák: társadalomtörténeti és szociológiai áttekintés ■ 41. (2004)
- PÓCZIK SZILVESZTER:
 Bevezetés a terrorizmus kriminológiájába 1. rész ■ 43. (2006)
 Definíció, tipológia, jog és történelem
- PÓCZIK SZILVESZTER:
 A gyűlöletbeszéd és a holokauszttagadás szankcionálása a német nyelvű országokban ■ 48. (2011)
- POLT PÉTER:
 A mentelmi jog jogbölcseleti alapjai ■ 47. (2010)

- POLT PÉTER – GERENCSÉR BALÁZS – NAGY RÉKA:
 A magyar ügyészség az Alaptörvény elfogadása után ■ 50. (2013)
- POZSONYI KLÁRA:
 Kereszteződő írásvonalak sorrendjének meghatározása ■ 8. (1970)
- PUSZTAI LÁSZLÓ:
 A magnetofon kriminalisztikai alkalmazásáról ■ 6. (1968)
- PUSZTAI LÁSZLÓ:
 A helyszíni szemlék előkészítése ■ 7. (1969)
- PUSZTAI LÁSZLÓ:
 A nyomozási verziók ■ 9. (1972)
- PUSZTAI LÁSZLÓ:
 A szemle megállapításainak rögzítéséről ■ 11. (1974)
- PUSZTAI LÁSZLÓ:
 A helyszíni szemle végrehajtásának taktikájáról ■ 12. (1975)
- PUSZTAI LÁSZLÓ:
 Az okirati bizonyítás szabályozása a büntetőeljárásban ■ 16. (1979)
- PUSZTAI LÁSZLÓ:
 A cserbenhagyásos gázolás nyomozásának krimináltechnikai lehetőségei ■ 19. (1982)
- PUSZTAI LÁSZLÓ:
 A szakértői bizonyítás hatósági előkészítése ■ 20. (1983)
- PUSZTAI LÁSZLÓ:
 A szakvélemény és a bizonyítékok szabad mérlegelése ■ 24. (1987)
- PUSZTAI LÁSZLÓ:
 Számítógép és bűnözés ■ 26. (1989)
- PUSZTAI LÁSZLÓ:
 A bűnözés előrejelzése ■ 27. (1990)
- PUSZTAI LÁSZLÓ:
 Elterelés a büntető útról ■ 28. (1991)
- PUSZTAI LÁSZLÓ:
 A modern büntetőeljárás jog kialakulása Magyarországon ■ 29. (1992)
- PUSZTAI LÁSZLÓ:
 A modern büntetőeljárás jog kialakulása Magyarországon II. rész (A szocialista jog) ■ 30. (1993)
- PUSZTAI LÁSZLÓ:
 A bűnmegelőzés dilemmája ■ 32. (1995)
- RASKÓ GABRIELLA:
 A szociológia és a kriminológia I. rész ■ 10. (1973)
- RASKÓ GABRIELLA:
 A szociológia és a kriminológia II. rész ■ 11. (1974)
- RASKÓ GABRIELLA:
 Polgári kriminológusok nézetei a női bűnözésről ■ 12. (1975)

- RASKÓ GABRIELLA:
Női elítéltek lélektani vizsgálata ■ 13. (1976)
- RASKÓ GABRIELLA:
Nem és bűnözés ■ 14. (1977)
- RASKÓ GABRIELLA:
A mai polgári viktimológia helyzete két nemzetközi szimpozion tükrében ■ 15. (1978)
- RASKÓ GABRIELLA:
A női alkoholizmus jelentősége és jellegzetességei a polgári szakirodalom tükrében ■ 17. (1980)
- RASKÓ GABRIELLA:
Alkohol és bűnözés ■ 18. (1981)
- RASKÓ GABRIELLA:
A cigánybűnözésről ■ 19. (1982)
- RASKÓ GABRIELLA:
A IV. Nemzetközi Viktimológiai Szimpozion Japánban ■ 21. (1984)
- RASKÓ GABRIELLA:
Az élősdű bűnözés ■ 24. (1987)
- RITTER ILDIKÓ:
Gondolatok az ártalomcsökkentő drogpolitikai modellről ■ 36. (1999)
- RITTER ILDIKÓ:
Az áldozat nélküli bűncselekmények és a jog korlátai ■ 37. (2000)
- RITTER ILDIKÓ:
Elterelés kábítószer-bűncselekmények esetén ■ 38. (2001)
- RITTER ILDIKÓ:
„Fiatalok a bűnözés ellen” – viktimológiai vizsgálat középiskolások körében ■ 41. (2004)
- RITTER ILDIKÓ:
Bevezetés a kábítószer-gazdaságban I. rész ■ 49. (2012)
- RITTER ILDIKÓ – KÓ JÓZSEF:
A magyarországi illegális amfetaminpiac jellemzői ■ 39. (2002)
- RÓZSA JÁNOS:
A hamis vád egyes jogi és kriminológiai kérdéseiről ■ 4. (1966)
- RÓZSA JÁNOS:
A lopás egyes kriminológiai kérdéseiről ■ 6. (1968)
- RÓZSA JÁNOS:
A rablás kriminológiai kérdéseiről ■ 8. (1970)
- RÓZSA JÁNOS:
A sértett (tanú) és a terhelt kihallgatása az erőszakos nemi közönség büntette miatt indult büntetőeljárásokban ■ 12. (1975)
- RÓZSA JÁNOS:
Az emberölésekről ■ 16. (1979)
- RÓZSA JÁNOS:
Az emberölés nyomozása ■ 17. (1980)

- RÓZSA JÁNOS:
 Az orvosszakértői bizonyítás egyes kérdéseiről ■ 19. (1982)
- RÓZSA JÁNOS:
 A bűncselekmények megelőzése ■ 20. (1983)
- RÓZSA JÁNOS:
 A társadalmi tulajdon elleni bűnözés a szignalizáció tükrében ■ 21. (1984)
- RÓZSA JÁNOS:
 A rablásról ■ 24. (1987)
- RÓZSA JÁNOS – MÜNNICH IVÁN:
 Az erőszakos nemi közösülés kriminológiája ■ 9. (1972)
- RÓZSA JÁNOS – MÜNNICH IVÁN:
 Erőszakos bűnözés az elmúlt negyedszázadban ■ 23. (1986)
- SÁRIK ESZTER KATALIN:
 A kiskorú az áldozat, avagy hol tart napjainkban a hatósági együttműködés a gyermek érdekében? ■ 38. (2001)
- SÁRIK ESZTER KATALIN:
 Ifjúsági értékrend és deviancia ■ 49. (2012)
- SCHNEIDER, HANS JOACHIM:
 Jóvátétel büntetés helyett. Békéltetés a tettes, az áldozat és a társadalom között ■ 30. (1993)
- SIEBER, ULRICH:
 A büntetőjog és a hadijog közötti határok elmosódása – a belső és külső biztonság nyomában ■ 47. (2010)
- SIMOR PÁL:
 Védő a nyomozásban ■ 4. (1966)
- SIMOR PÁL:
 A tárgyi bizonyíték ■ 5. (1966)
- SIMOR PÁL:
 Az igazságügyi könyvszakértői vizsgálatok egyes kérdései ■ 3. (1964)
- SIMOR PÁL:
 A nyomozás további egyszerűsítésének lehetőségei ■ 6. (1968)
- SIMOR PÁL:
 Szocialista nézetek a bűnözés okairól ■ 7. (1969)
- SIMOR PÁL:
 A genetika és a kriminológia ■ 8. (1970)
- SOLT ÁGNES – VIRÁG GYÖRGY:
 Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők a szegregált telepeken élők mindennapjaiban ■ 47. (2010)
- SZABÓ ANDRÁS:
 Büntetőintézeti életrend kriminológiai vizsgálata ■ 4. (1966)

SZABÓ ILONA:

- Az alkoholos állapotban készített aláírások kriminalisztikai vizsgálatáról ■ 5. (1966)

SZABÓ ILONA – VASS KÁLMÁN:

- Ittas állapotban írt kézírások kriminalisztikai vizsgálatáról ■ 4. (1966)

SZABÓ IMRE:

- A számítástechnikai adat mint elektronikus bizonyíték ■ 48. (2011)

SZÉKELY JÁNOS:

- A legújabb kriminalisztikai irodalom ■ 1. (1962)

SZÉKELY JÁNOS:

- A legújabb kriminalisztikai irodalom II. rész ■ 2. (1963)

SZÉKELY JÁNOS:

- A legújabb kriminalisztikai irodalom III. rész ■ 3. (1964)

SZÉKELY JÁNOS:

- A legújabb kriminalisztikai irodalom IV. rész ■ 4. (1966)

SZÉKELY JÁNOS:

- A legújabb külföldi kriminalisztikai irodalom V. rész ■ 5. (1966)

SZÉKELY JÁNOS:

- A legújabb külföldi kriminalisztikai és kriminológiai irodalom VI. rész ■ 6. (1968)

SZÉKELY JÁNOS:

- A bűnözés szükségszerűségének kérdéséről ■ 10. (1973)

TAVASSY TIBOR:

- A fiatal felnőttek visszaeső bűnözése ■ 5. (1966)

TAVASSY TIBOR:

- A visszaeső bűnözők szabadulás utáni helyzetéről ■ 6. (1968)

TAVASSY TIBOR:

- A szabadságvesztés-büntetés és problémái ■ 15. (1978)

TAVASSY TIBOR:

- A szigorított őrizetbe utalt, különösen veszélyes visszaesők társadalmi beilleszkedésének néhány alapvető problémája ■ 16. (1979)

TAVASSY TIBOR:

- A szigorított őrizetbe utalt sokszoros visszaesők tényleges társadalmi beilleszkedésének körülményei ■ 18. (1981)

TAVASSY TIBOR:

- A gondatlan emberölésekről ■ 20. (1983)

TAVASSY TIBOR:

- A gondatlan súlyos testi sértésekről ■ 21. (1984)

TAVASSY TIBOR:

- A sokszorosán visszaeső elítéltek interperszonális kapcsolatai, különös tekintettel a családi életre ■ 22. (1985)

- TAVASSY TIBOR – PATERA ANTAL:
 A szabadságvesztés-büntetésből szabadulók utógondozása ■ 25. (1988)
- TEMESVÁRINÉ FARKAS ILDIKÓ:
 Európai Unió belüli közös tevékenység a szervezett bűnözés elleni harcban ■ 36. (1999)
- TILKI KATALIN:
 Környezetvédelem és büntetőjog ■ 38. (2001)
- TILKI KATALIN:
 A környezetvédelmi büntetőjog szabályozása egyes európai országokban ■ 40. (2003)
- TILKI KATALIN:
 A környezetkárosítás és a természetkárosítás jogalkalmazói gyakorlata ■ 41. (2004)
- TILKI KATALIN:
 A környezetvédelem szabálysértési gyakorlata ■ 42. (2005)
- TILKI KATALIN – DUNAVÖLGYI SZILVESZTER:
 A vám- és pénzügyőrség szerepe a környezetvédelemben ■ 46. (2009)
- TILKI KATALIN – KISS ANNA:
 A bűnmegelőzés elméleti és gyakorlati kérdéseire ■ 34. (1997)
- UTASI JUDIT:
 Fiatalkorúak által elkövetett erőszakos bűncselekmények főbb jellegzetességei (Egy kutatás tapasztalatai) ■ 36. (1999)
- UTASI JUDIT:
 A fiatalokkal szemben elrendelt pártfogói felügyelet és utógondozás érvényesülése ■ 37. (2000)
- UTASI JUDIT:
 A javítóintézetből elbocsátott fiatalok pártfogó felügyeletének eredményessége 1991–1996 ■ 38. (2001)
- UTASI JUDIT:
 A gyűlöletbűnözés háttere ■ 48. (2011)
- VÁG ANDRÁS:
 Álláspontok a társadalmi struktúra és a bűnözés kapcsolatáról ■ 18. (1981)
- VÁG ANDRÁS:
 Pillanatkép a nagyvárosi bűnelkövetők makroszociológiájáról ■ 19. (1982)
- VÁG ANDRÁS:
 Matematikai módszerek a kriminológiai kutatásban ■ 20. (1983)
- VÁG ANDRÁS:
 Bűnözés, bűnmegelőzés, szociálpolitika ■ 22. (1985)

- VÁG ANDRÁS:
 A sátánizmus sajtója ■ 29. (1992)
- VARGHA LÁSZLÓ:
 Az összehasonlító kézírásvizsgálat fő kérdései ■ 8. (1970)
- VASS KÁLMÁN:
 Kézírászakértői vélemények értékelésének elvi és módszertani kérdései büntető ügyekben ■ 2. (1963)
- VASS KÁLMÁN:
 A számjegyek kriminalisztikai vizsgálatáról ■ 5. (1966)
- VASS KÁLMÁN:
 A kézírásvizsgálat helye a bizonyításban ■ 6. (1968)
- VASS KÁLMÁN:
 A kriminalisztikai kézírásvizsgálat és a modern grafológia ■ 7. (1969)
- VASS KÁLMÁN:
 A kriminalisztikai kézírásvizsgálat alapterminológiájához ■ 8. (1970)
- VASS KÁLMÁN:
 A társadalmi tulajdonban nagy kárt okozó intellektuális bűncselekmények nyomozásáról ■ 13. (1976)
- VASS KÁLMÁN:
 A szocialista törvényességről ■ 16. (1979)
- VASS KÁLMÁN:
 A szocialista ügyészség és a bűnözés elleni harc tevékenysége ■ 17. (1980)
- VASS KÁLMÁN:
 A nyomozás törvényessége feletti ügyészi felügyelet szervezésének elméleti közelítése ■ 18. (1981)
- VASS KÁLMÁN:
 A nyomozási iratok ügyészi feldolgozásáról ■ 19. (1982)
- VASS KÁLMÁN:
 Az ügyészség szerepe a bűnözés megelőzésében ■ 20. (1983)
- VASS KÁLMÁN:
 Törvényesség – büntetőpolitika – bűnüldözés ■ 23. (1986)
- VASS KÁLMÁN – EGRESSY ANDRÁS:
 A nyomozás törvényességéről ■ 16. (1979)
- VASS KÁLMÁN – PUSZTAI LÁSZLÓ – KRISTON LÁSZLÓ:
 A kriminaltechnika a felderítés és a bizonyítás szolgálatában ■ 23. (1986)
- VERMES MIKLÓS:
 A társadalmi tulajdon elleni bűncselekmények kriminológiai vizsgálatának néhány módszertani tapasztalata ■ 1. (1962)
- VERMES MIKLÓS:
 Kriminológia és megelőzés ■ 2. (1963)
- VERMES MIKLÓS:
 Büntetőpolitika és kriminológia ■ 3. (1964)
- VERMES MIKLÓS:
 A visszaeső bűnözés kriminológiai vizsgálata ■ 4. (1966)

- VERMES MIKLÓS:
A szabad idő szerepe a fiatalok bűnözés megelőzésében ■ 15. (1978)
- VERMES MIKLÓS:
Büntetési rendszerünk új vonásai ■ 18. (1981)
- VERMES MIKLÓS:
A pártfogó felügyelet hatékonyságának vizsgálata ■ 19. (1982)
- VERMES MIKLÓS – EGRESSY ANDRÁS:
A gazdálkodás során elkövetett bűncselekmények időszerű kérdései ■ 15. (1978)
- VIG DÁVID:
Izoláció a társadalomvédelem bűvöletében: határozatlan ideig tartó szabadságmegvonás Európában ■ 46. (2009)
- VIRÁG GYÖRGY:
A csalás jogtörténetének vázlata ■ 24. (1987)
- VIRÁG GYÖRGY:
A csalás néhány alaktani kérdéséről ■ 27. (1990)
- VIRÁG GYÖRGY:
A szexuális erőszak áldozatairól ■ 30. (1993)
- VIRÁG GYÖRGY:
Szex, valóság, média (A szexuális erőszak megjelenítése a tömegtájékoztatásban 1993. végén) ■ 31. (1994)
- VIRÁG GYÖRGY:
Bevezetés a családi erőszak kutatásához ■ 41. (2004)
- VIRÁG GYÖRGY:
Miért erőszakolják meg a férfiak a nőket? Gondolatok és elméletek a szexuális erőszakról ■ 50. (2013)
- VIRÁG GYÖRGY – KÓ JÓZSEF:
Lakossági vélemények a szexuális erőszakról ■ 35. (1998)
- VIRÁG GYÖRGY – VÁG ANDRÁS:
Elméletek a bűnöző személyiségről ■ 25. (1988)
- VIRÁG GYÖRGY – VÁG ANDRÁS:
Csalók szociológiai és pszichológiai jellemzői ■ 26. (1989)
- VISKI LÁSZLÓ:
Közúti közlekedési balesetek helyszíni szemléje ■ 1. (1962)
- VISKI LÁSZLÓ:
Tűzesetek nyomozási módszertanának és szakértői vizsgálatának egyes kérdései ■ 2. (1963)
- VISKI LÁSZLÓ:
Üzemi balesetek nyomozása ■ 3. (1964)
- VISKI LÁSZLÓ:
Bírósági szervezet és büntetőeljárás az Egyesült Államokban ■ 7. (1969)
- VISKI LÁSZLÓ:
Közlekedésrendszet és közlekedési büntetőjog az Egyesült Államokban ■ 8. (1970)

VISKI LÁSZLÓ:

Egy közlekedéskriminológiai kísérleti felmérés megállapításaiból ■ 10. (1973)

VISKI LÁSZLÓ:

A közlekedési szabályszegések leküzdésének büntetőjogon ■ 11. (1974)
kívüli eszközeiről

VISKI LÁSZLÓ:

A közlekedési balesetelhárítás szervezete és jogi eszközei ■ 12. (1975)
Angliában

VÓKÓ GYÖRGY:

A büntetés-végrehajtás sajátosságai és tapasztalatai Európában ■ 50. (2013)

WINDT SZANDRA:

Az illegális bevándorlás jellemzői Dél-Európában ■ 42. (2005)

WINDT SZANDRA:

Az irreguláris migráció hazai jellemzői ■ 43. (2006)

WINDT SZANDRA:

Az irreguláris migráció megfékezésére tett kísérletekről ■ 44. (2007)

ZINNER TIBOR:

A Kék könyv a Rajk–Brankov-ügyről. Hazugságok és elhallgatások ■ 49. (2012)